

०.३२ २०.७ - ५१.२

Javari khi - Navasari

તવारीखे नवसारी.

तवारीखे - तवसारी (in Gujarati)
(નકશા સાથે)

અનાવનારે.

શોરાખજી મનચેરજી દેશાઈ.

તे

18763

પારશી અટકો અને નામો-નાતશ ગેડેરંમણે દેશાઈ પોરશેદ-
શૈયામણે નૈશાલો હીંગામે નૈરોઝ—

સીહા સંસાર, ધર્ત્યાહિનો કર્તા.

27407 નવસારી.

૧૯૯૭

954.32

Des



નવસારી આર્થિક પ્રેસ.

પાઠ જીસ્ટના પુઠાંની
કિંમત ₹. १२-०-

જીયા પુઠાંની
કિંમત ₹. १०-०

(સર્વ હક્ક બંધ કર્તાને સ્વાධીન રાખ્યા છે.)

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 27407
Date 25/8/58
Call No. 955.32 / Des.

" Reader, now I send thee, like a bee,
to gather honey out of flowers
and weeds; every garden is furnished
with either, and so is ours. Read
and meditate. "

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 644
Date 26.12.1951
Call No. 915.47 / Des.

TO
THE GRAND OLD MAN OF INDIA
PROF. DADABHAI NAOROJI M. P.,
THE MOST LOYAL REPRESENTATIVE
OF
LOYAL HINDUSTAN,

Whose Herculean task is to prove
The Poverty of India,
&
Whose sole object is appealing the throne for
The Employment of Indians in
The Government Services;
THIS WORK IS,
WITH HIS KIND PERMISSION,
Dedicated by the author.



આદેમે અમાંન, હ્રાસહુએ હૃદાંન, શીલસુદ્રે આવાંન,
દાન્ય રક્ષાક અને પ્રજા પક્ષાક,

પ્રો. શોઠ દાદાભાઈ નવરોજ એમ. પી.

જી. એ. એમ. ઓર છન્ડીયા.

આપ નામદાર બિચિશ રાજ્યના એક ચુસ્ત વડાદાર,

ઉત્કૃષ્ટ ઉત્સુક, સુજ્ઞ શુલેચ્છક, અને

દમણ દાન્ય લુકત હોઈ,

હિંદની ગરીબાઈ ઉલ્લયપક્ષને પ્રદર્શિત કરવા, તથા

હિંદના ડેળવાયલા કસાયલાએનો સરકાર ચાકરીમાં

આપો પગ પેસાડવા,

આપની અમુદ્ય લંદાઈ

તન મન ધનથી અર્પણ કરી,

પારશી ટેળાને એક નોશાંકર અશોરનાન લેખે,

જગમાં જ્ય જશ ને જેથ આપોછો,

તેની એક નિર્ઝિવ નિશાંખું દાખલ,

આપની કુચાફુ આશાનુસાર

આ તવારીખ

આપને હું અર્પણ કર્દું.



PREFACE.

This is a short but general History of an ancient city of Navsari, which is mainly inhabited by the Hindoos, Mahomadans, and Parsees, & which is under the rule of H. H. The Gaikwar of Baroda under the British rule in India. In this History are collected all the incidents that happened in this city from the time of the Kings of the Chalukya Dynasty who reigned on this land a thousand years ago, up to the present date.

The Iranian Parsees, the faithful followers of their prophet Zoroaster and the true believers in his religion, after being defeated by the Arab Chiefs, left Persia for India for the protection of their own religion; and shortly after, this city of Navsari became the principal seat of the Iranian Zoroastrians and their faith. This city is again well-known as the "Home, Sweet Home," of great personages like Sir Jamsedji Jeejibhai Kt. Bart. and Mr. Dadabhai Navroji M. P.; and as the birth-place of the great priests, Dastoors Meherji Rana, Jamasp Asha, Darab Pahlani, Minocher Homji &c.; and also as the native country of the Parsee Kings Changashaw, Mangashaw, and Desais Cursetji Temoolji, Mancherji Cursetji &c. The chief things of note in this city are the first proprietary fire-temple or Atashbeheram, that was erected by Cursetji Temoolji Desai, (2) the Wadi Darehmeher or Agiary of Desai Mancherji Cursetji, which is the chief ecclesiastical seat of the Parsees, and which is the University of Navsari.

like that of Oxford, where all the young Mobeds from Bonibay and else-where are sent for confirmation or to receive the apostolic succession of their order, and (3) the mosque of the first and great Mahomadan saint Noor Satagar, the great propagator of Islamism in India.

Navsari can be called, without any exaggeration, the best school of education in comparision with all the educated cities of the world. The Pope of the Zoroastrians is the high priest of this city. The first Baronet in the whole of India, the first Member of the British Parliament for India, the first Indian Professor of the Forest Department, the first Parsee King in India, the first Parsee Navigator, the first Parsee Dewan, the first Parsee Suba, the first Parsee Dassai—all these have their names connected with Navsari. The threshold of the Gaikwar's Dominions is Navsari, (Songad being the cradle of the Gaikwar family) and the man who made the Gaikwar cross this threshold was also a Parsee Dassai (Temulji Rustamji) of this city. The Parsees that have made great advances towards education, trade and commerce, and other great enterprises, and have prospered through them, all are mainly the inhabitants of this town.

This is a small city situated between Bombay and Surat in Gujarat in India, but it is more ancient than both of these cities. The fine workmanship of centuries ago of this city were very well known even in Europe. Many European

travellers had visited this place of importance in ancient times.

The name of this city is differently derived by different nations inhabiting it. According to the Parsees, when they left Sanjan in 1142 A. D., and came to settle in this place, they found the good climate of this city exactly similar to that of their ancient city of " Saari " in Persia, and called it in Persian " Nao Saari " or New Saari which is now called Navsari. On the other hand, according to the Hindoos, there were nine tanks in this city (which can be seen and verified numerically this day also) and they called it the नवसर (नै = Nine; सर = Ponds) or the place where nine ponds are situated, and afterwards corrupted that " Navsar " into Navsari. Again, according to the Mahomadans, when their Saint Noor Sata-gar married Palande, the daughter of the then King Raja Surendra 828 years ago, and was adorned (Ara-ee) as a bride groom (Naosu) they called this city Naosa-Ara-ee, which is hence corrupted into Navsari. Here are said to have happened numerous astonishing and wonderful stories in connection with Mahomedan Saints and Hindoo Priests.

The climate here is what is called salubrious climate, and the ancient inhabitants of this city have proved themselves valiant. They were well-versed in arts and sciences, and according to the author of the Aine-o-Akbari, Zoroastrians from this place had gone to Delhi in the religious council of the Great Mogal Emperor Akbar, and

Dastoor Meherji Rana, an inhabitant of Navsari, it is said, was successful in explaining his Zoroastrian religion to the Emperor. This is the only place to learn Zoroastrianism in the ancient fashion and as it was learnt in the ancient times, and hence it is that it is also called the centre of Zoroastrianism, just as the see at Rome. After the incessant and gross misery and annihilation brought on by the destructive invasions of Shivaji 235 years before, and even after the commencement of the present century, by the injurious plunders of the Maratha freebooters, Rajput Girasias, Bhils, and Pindaras, this city is making a very rapid progress. The Parsee Desais of Navsari have received the British Guarantee on account of rendering valuable services to the British, and the Gaikwar Government have presented them with an Imam Village (Kolasna) and other gratuitous Nemuchs and rewards.

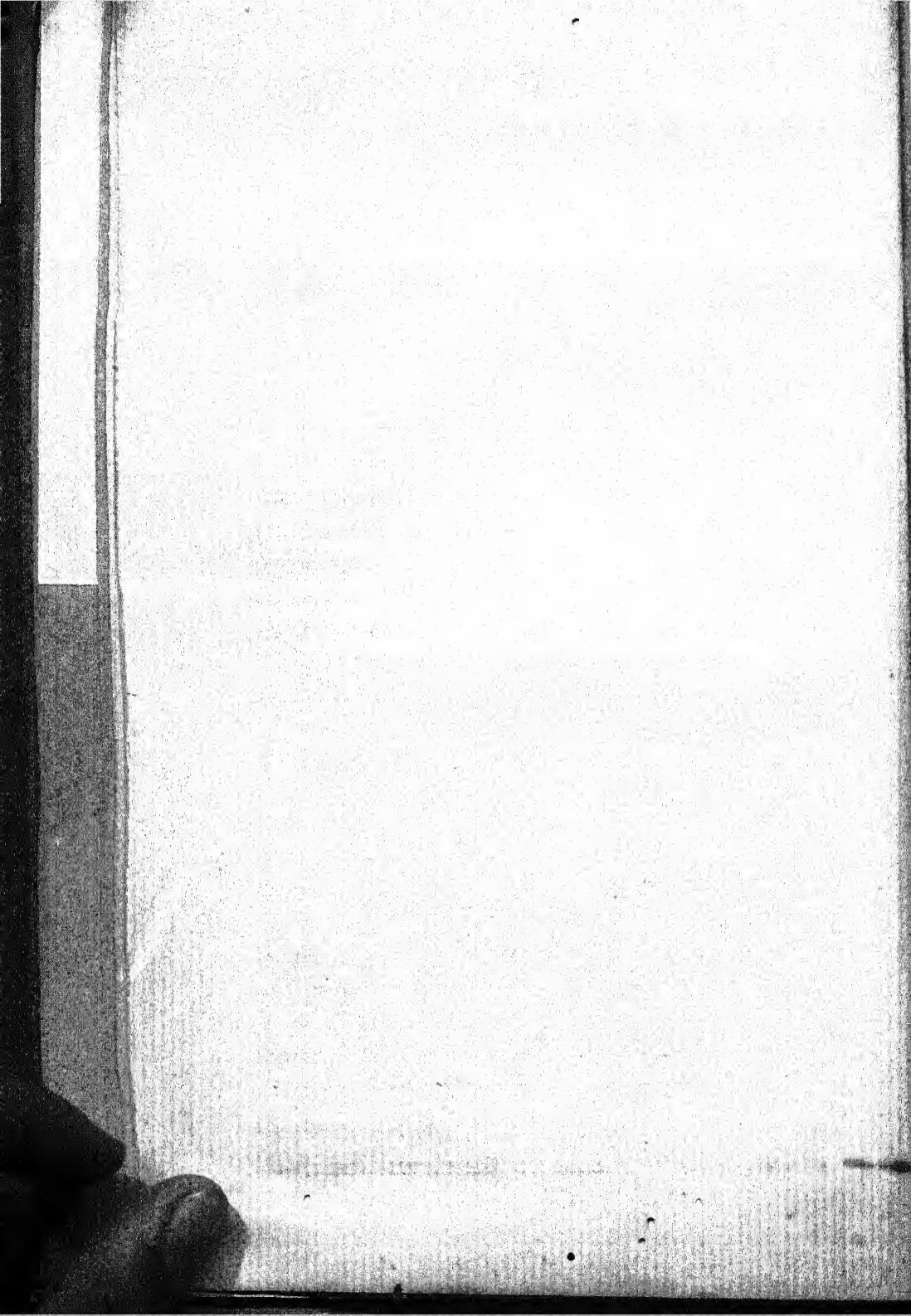
In this manner a city which was once exposed to the constant plunders of merciless freebooters and to the inhabitants of which city to take good food, to wear good clothes, and to keep something in cash with them were a sin and trouble; and the inhabitants whereof had not the necessary means of imparting education in the ancient times, and where there was nothing like justice,—the people of such a city, under the best and most auspicious present rule of the kind, popular, well-educated, and just prince H. H. The Maharaja Sayaji Rao Gaikwar G. C. S. I., have now grown up to be a body of happy and learned people, exacting

their rights and demanding justice whenever required; and now-a-days if any one were to walk on, even at midnight, with gold tossing in his hand, none can dare challenge him; nor one can dare cross the threshold if a man were to sleep with his doors open. And thus this city has come on a level with other enlightened countries in point of education, justice, and independence.

This work, I have the honour to dedicate with feelings of profound admiration and respect, to a man who has, in a spirit of loyalty both to India and to the British Empire, devoted his life to strengthening the connection between the two countries, and who takes the deepest interest in all that concerns the moral and material condition of the people of Bharatkhand; and I am highly obliged to him for allowing me to dedicate this book to him.

I have sought this opportunity of publishing this small History of an ancient city, exactly corresponding to the history of the city of Cordova in Spain, in consequence of the inestimable help and invaluable suggestions of my respected father Mancherji Burjorji Desai Esquire. I must thank heartily Mr. R. B. Ranji for his unceasing assistance. I think my labours completely rewarded if this small history of a small ancient city of Navsari can but serve as an addition to the Science of History.

SORABJI MANCHERJI DESAI.



પ્રસ્તાવના.

“ Breathes there the man, with soul so dead,
Who never to himself hath said,

This is my own, my native land !
Whose heart hath ne'er within him burn'd,
As home his footsteps he hath turn'd,

From wandering on a foreign strand !”

Sir. W. Scott.

ખુરૂતનો ગેઝડી, આવીં ખુદાતાલા ખુદ પોતાની તવારીખ ખ-
રાને છે. પવિત્રાધના પેશવા પાક પેગંબરો પોતાનો ધતિહાસ રાખી
ગયા છે. હોરણી દુનાં પોતાની પ્રાર્થિત દ્વીપત કહેતી આવી છે. ના-
માંદિત નરો અને સુગ્રોભિત શહેરો પોતાની પૂર્વ કાળની નોંધો સાચ-
વતી આવી છે. તારે નવસારી કેવી નવાઈલરેલી નવરંગ નગરી,
પોતાની તવારીખ જાળવી રાખવાને શાખાટે ફક્કાર નથી ? હક્કેદાર
નથી એમ નથી, આટેજ તેની તવારીખ પણ નથી એમ નથી. તેથીજ
આ “ તવારીખે નવસારી ” આગમન્યની જનનવી જોઇતી હતી તે
આને જનની છે. તારીખ એઠલે મિતિ અથવા રોજ. તારીખ એ એ-
રાષ્ટ્રીક શાખ છે, જેના રીજ અથ ધતિહાસ, કાળકમતું વૃત્તાંત, પ-
ચાંગ, સને, દિવસ, વરસ એવા શાય છે. વળી કખેલા પત્રનો દાહોં
વાર, તથા બનેલા બનાવની મિતિ પણ તવારીખ કહેવામ છે. તે તારી-
ખતું ખુલુચ્યન તે તવારીખ છે. તે હિપરથી રોજની નોંધ અથવા
રોજનીશિને તવારીખ કહેવી બનેલે છે. તારે તો જે ઇચે આને ત-
વારિઓ લખાય છે, તે વાસ્તવિક રીતે તો તવારીખ નથી. જો એ
શાખ સંસુદ્ધો છતાં અસુદ્ધો ગણ્યાતો હોય, તો પછી આ પુરુઠક નવ-
સારીની રોજ રોજની નોંધતું નહીં છતાં, તેતું “ તવારીખ ” એ
નામ રહીને અવળાખાને આપેલું ગણ્યાય. તારે તવારીખ વગર તવારીખ
હોતી નથી. આજનો “ કેમ ? શું ? અને કેવી રીતે ? ” નો જાનો
તેજ ધતિહાસનો જાનો છે. એરાષ્ટીક “ તવારીખ ” શાખનો સં-
સ્કૃત શાખ ઇતિહાસ છે; અને તે શાખની ખાંધખૂન લેતું જિદ્દાં

इही आपे छे. इति = आनहे = अरे ! + आस = हु (अस = होवु उपरथी) अर्थे “अरे ! आ हु.” “ अरे : इकांखु हु ” अबे अे शब्दोंमें भूल अर्थन रेतो युक्तार्थ के गुप्तार्थ समझनी हे छे. “ तवारीख ” ना वणी अंग्रेज शब्द History छे, तो पश्चु “ कैम ? शु ? अने क्यारे ? ” ना जनानामो ख्याल खुल्को पाते छे. अद्य शब्द Historia पाने पुछपाँड करीने जान संपादन करतु, ते उपरथी लेटीनमां Historia शब्द आवयो, अने ते उपरथी फ्रैन्चमां Histoire थयो; अने ते उपरथी अंग्रेजमां History थयो. अर्थात एवेबाज भावार्थ निडल्यो हे, “ कैम ? शु ? कैवी रीते ? शा भाटे ? क्यारे ? ” अबे अमार्थ इपेतो ज्ञान ते “ तवारीख ” छे. अने शेषभीमर इहे छे हे के.

For aught that I could ever read,
Could ever hear by tale or history.

ज्येष्ठन्स-कारयेज-तथा श्रीम नेवी लूमीओः यैगीन-तेहरन
तथा ऐनीमेन नेवां पायतप्तोः अने नाह्नस-अठिशुर-तथा गंगा
नेवी नहियोः आने नाहनमां आवतां ज्ञ. तो पश्चु तेमनी तवा-
रीखतो मैटीज रही ज्ञ. कटलांक मैटो भानवीओः के अकडो अवां
होय छे, हे जेमनी मैटाइता जुंग अर्वाचीन करे अचुहू मैटाइमां
उडे छे तो पश्चु, तेजोनी प्राचीन तवारीख निर्मुख होय छे; तेम वणी
कटलांक नाहनां नरो हे नगरो अवां होय छे, हे जेमनी नोंक नवीन
ज्ञावे जीवी पडी गष्ठ छे तो पश्चु, तेजोनी जुनी धारकिंहि अमुख्य होय
छे. मुंबध शेहर बो, के ज्ञापान हेत्ता बो. वस्तुसो वर्षे उपर आठी-
मारेतु भथक ते मुंबध ! अने तेज इरम्यानमां नगनावस्थामां अमर्याद
अने अविवेदी राज्ञ प्रबन्धनु ते ज्ञापान ! आजना तेज मुंबध शेहर
अने तेज ज्ञापान हेत्ता जुओ, त्यारे जे ऐनी जुनी तवारीख नक्क्य छे.
नवसारी नगरी जुओ, के चीनमो मुखुक निषागो. एक हजार वरम
उपर मैटो राज्ञा राज्ञा हाठमाहनो हे को पागी रहेओ. अवी नवसारी
। अने तेज अरसामां कोडा कौशल्यता अने कारसाल भरेणी कै-
शीनिरिना हामेथी छलाछ रहेओ. अबे अवांजीन चीन आहाचीनमो
अशीन मुलक ! अज्ञ नवसारी ! अज्ञ नवचीन ! क्यां गष्ठ तमासी
नामदारी ने नोंक ? क्यां सुतां तमासां नामदार नारीओ अने नरो ?
क्यां भयुं तमासां अस्त्र नस्त्र ? अहे ! ते अष्टा सुतां छे. असां छे.

નાયુદ થયાં છે. નાશ પામ્યાં છે. હોસેને વંધુને વંધુ ન જાતારો ! હવે હોસેને છેવટની ડિંધમાં ડિંધાવા દશો ! અરે ! ધંધું બીજારાં બેવાં મો-
દ્દે (" Doubly dead ") ભરી ભરલાં સુતાં છે. એકતો
તેઓનો લુધ જ્વાખી તેમની એક લુંઝી જતી રહી છે, અને તેમના
નામ કામ નાશ પામ્યાથી તેમની બીજી લુંઝી જતી રહી છે, અને
બચારાં બેવડે ભારે ભરામાં છે ! પણ નહીં. તમારી જુની તવારીજો
સુધી ગઈ નથી ! તમારી આગળા જાહોરલાદીના પાના પડી ગયાં
નથી ! તમારાં નવ ભલાર નામ હામ નાયુદ થયાં નથી ! તમારાં ના-
મનવ બેઠા બેઠીઓનાં નામ કામ નાશ પામ્યાં નથી ! કાળે કાળે તમો
નવસારી અને ચીનના છતિહાસનો પુનસંભાર થયાં બીજોછે; કેમકે History
repeats itself. જુઓ કે અરથસ્તાંન અને છલુપ્ત પછી સુધ્ધારા
બધારાની વારી હિન્દુની આવી, તેની પાછળ ચીન તથા ક્રાન્સ દેખની;
અને તેની પાછળ ડિંધાંડની અદ્વિતીય કણયક (Cycle) અ-
દુક્કમે હરી જરૂર આને અભેરીકાનો જુગ આવ્યો છે, અને હવે પછી
કેટલાક સેડા બાદ આદ્વિત્યાનો દુગ આવશે, અને તે બાદ કેટલાક
હળરા કે બાબા પછી ખાળ પેહેલાં જેવા કર્મનો અતુક્ષમ આવશે, એ
સૌ તવારીખજ આપણુને કિંબાવે છે. તારે આપણુને તો કવિ કહે છે
તેમ લુંઝીનાં કુંકાપણાં ભાઈ ને ડાઇ પણ ચીજ સંધ્યારો કે બદલો
આપતી હોય, તો તે તવારીખજ છે; કેમકે એ કવિ કહે છે તેમ
Her ample page Rich with the spoils of time.
તવારીખ જે એક જેણું દુસ્ખીન છે, કે જેમાંથી હળરા વરસના હ-
નલરા મેલ દૂરના રોહેરા અસલ હાથલામાં આપણે જેઠ સંકયે છે. ત-
વારીખના પાના, જે જેણી જતના પરદા છે, કે જેને હાચ્કીને ડેકું
ભલાર કાઢતાંજ આપણા જુના જમાનાના બડાઓને ચોતાના સાહસિં
પરાકર્મો કરતા નિહાળે છે. જેટથે કે બુનેલાં માણુસોને જીવતાં કર-
વાતું આપે હૈયાત તે તવારીખજ છે.

કુલર કહે છે તેમ, જેક જુખાંને વમર કરલી આવશે, કે તેના
ભાળ બગર સુરા થબે, તેને તવારીખ ખરડા બનાવે છે, અને વમર
નાતાનાની કે બગર અગવડે તેને જમાનાઓના અતુભૂબેનો અદ્વિતીય
ભનાવે છે. કર્વાધલ પ્રમાણે વિચારણો કે આપણા મૂળજ્ઞરો કયાંથી આ-
વ્યા ? આપણી ભાષા કયાંથી આવી છે ? જે ભાવરસીગીરીથી આપણું
હિંજ પોપણું કરે છાયેતેછું, અને જે કર્વિયા ફાસ્થી આપણું રેઠોલું

ખન્યું છે તેનું મુળ શું ? તો, આજના દહાડાના બનાવેના તંતુમય હોયા, સર્પર પેહેલા શીક ધ્રતિહાસકર્તા કંદમસની અને શ્રીસેખરસ્થસની ખાડમાં, જલેશ્વરમાં કે શાંભ નરીમાન અને હરદ્યુલીશ્વરની ગિર્દમાં, અને રામ કે રાવણુની મિટ્ટીમાં તમે તેના શીજ જોશે. તેઓના શીજ બાવા આડમ ખાયે સંબંધ ધરાવે છે, અને તેઓના વસ્તેવની ચિંગારી હવ ભાતાના પ્રથમ અગ્નિમંથી ઉત્પન્ન થયા તેજ આજ સુધી ચાલે છે; અને તેના હેઠાંચુમાં કોઈ પણ સિદ્ધ ધ્રતિહાસ જણ્ણાતે નથી. આગળા ભૂતકાળના જુગો નાખું થયા, અને સમજ કુઝને ભુંગે મોંડે શાંતિથી વાત્યા ગયા, અને હાલની આપણી ચિંગ ૧૫ મિ જાહીઆર્થ પણ નારીને નાખું બચાની ધમકી આપ્યા કરે છે.

ન્યારે ધ્રતિહાસકર્તાની સ્વરૂપિ કા વિશ્વરૂપિ બને વિવેક હોય, ન્યારે અતુલ્ય ભાગનો સામાન્યતામા સ્વન્ય હોય, અતુરહોય, અને સાચ્ચા હોય, ત્યારે આધુનિક ધ્રત્યા કે રાજાયચું પુરાતન જગતાના રામરચ્છ રમારક દેખે રહ્યું થાય; પરંતુ ન્યારે સરતલુલ અને સરતલુલ દીક્રિએ એવ સૂર્ય હોય, ન્યારે જનિ સ્વભાવ ગલદાર જીવનથી હિંદુ અસાચ્યર અને વૈમનસ્યથી અભિજિત થઈ ગયો હોય, ત્યારે તમારી આગળ અખાડ અંધકાર સુનકર પરાઈ રહે. તો એ ડાનિહાસના ઘરાપણ માટે ધ્રતિહાસ વાંચનારા કરતાં ધ્રતિહાસકર્તાને પહેલાં તો સંશુદ્ધત રહે, અને ખરી વાત છુપાવી સહરાગાતને બદદરાં, એટલે જુના ધ્રતિહાસ ઉપર કોઈને એકદમ યક્ષિન બેસતું નથી. કેનકે હોડ કરે છે તે પ્રમાણે, પાછળા જુગો વિષેની આપણી અટક્ણો અને અસરા કેવળ વાસ્તવિકજ હોય એ અનવું ભાગ સુશકેબળ નથી, પણ અશક્ય છે. હીરોદોતસ તો તવારીખનેથી ગણ્યાધ ગયો, અને તેના અતુમાનો તો આનિ ગણ્યાધ, પણ આજે તો મેરોથે જેવાની આનિ, તે અતુમાનો અણ્ણાનો જમનોછે. પણ વળી સૌથી જુના તવારીખ નવેરો, પુન્ય બેડી (૬૭૨-૭૩૫), પોર્ચસ્યસેનો વીલ્યમ (૧૦૨૦-૧૦૮૮), ધંગમાદસ (૧૦૩૦-૧૧૦૮), અને સર જેન મેટેવીલે (૧૩૫૬), એઓના કૃથાઓ જેવાં વૃત્તાતે શીક તવારીખના પેદર હીરોદોતસ (છ. સ. પુ. ૪૮૪-૪૦૮), અને ફેન્ન ધ્રતિહાસના પિતા એન્ડ્રે ડિકેન (૧૫૮૪-૧૬૪૦), એઓને અકેનના વ્યાન જુદ્દોં રૂપ સ્વરૂપમાં દેખાયાં. અરે, આપણી આગળ આજે એ અનાવો હાલ અને છે તે પણ આન પણ એક આંધળા જાગ્રત્તાંથી લોઈ શક્યે છીએ. કંપદ દેમાતી વરતુ

વિશે પણ તેમો ખરો ચિતાર ચિત્રાખ તે પેહેબાં તો આપણું મન અને આપણી આંખ તેમાં કાંઈક ઉમેરવા માડી નયાછે. અને પણ છતિહા-સિક શોધીમાં સર્વોત્તમ જ્ઞાનશરી કરતાં અવિદ્ય અજ્ઞાનો વિરોધ લાગે મેળવી નથી તેમાં નવાધ શી ? જેએઓ સર્વોલ્લષ્ટ માહિતી ધરાવનારા છે, તેઓ સર્વોકનિષ્ઠ અનુકૂળતા ધરાવે છે. રાજ ભર્તાલરિને જ્યારે માત્ર વ્યાંઘારિક જાન હતું ત્યારે પાનિનીના વ્યાફરણું ઉપર ઊતમ ટીકા લખ્યા, પરંતુ શીલસુરીની ઇએનો પરિપક્વ અભિયાસ કરવા માંયો, ત્યારથી તેને તે કંઈક જણુંતો નથી એમ જણાયું. જેમ જેમ આપણે હુડો અભ્યાસ કર્યે તેમ તેમ આપણે કંઈક જણુંતા નથી એવા નિયચ ઉપર નિર્ણય કર્યે છીએ. આજે પણ આપણે બધા લખ્યે છે, તે પાર-કાંઝોનું લખાયણું, જોલાયણું, અને સમજાયણું લખ્યે છીએ, આપણું જોતાનું તો એક વાક્યમે બધી કષ્ટતા નથી. “ I am but a gatherer, and a disposer of other men's stuff.” કાળજી મુર્દુક સરોવરન કરતારા ઊતમ શૈખડો રસ્તાનો ચુકે છે, તેમની પણડી ચાલનારા તેજ રસ્તો જુસાઇરી કરે છે. જેજ્ઝન રામનોના વૃત્તાંત, ડેવિડ હુમ જેવાની આંખમાં કાગળ શૈખડીની અપાજીઓ કે ઝરા-ઝરિ જેવું લાગ્યું ! પુન્ય માહાત્માના વિષણું આટે દુર્ગાના પાદદાડી મેહેલોમાં વિભન્નના સાડ સાંદુઓ અને સાં અભિજુ ગુરુઓ વિષે વર્ણન કરીને દ્વાર ન્યુમન જેવો પદ્ધતિ અધમ દુર્લિકંદના અભિમાનતું માન ખરુણું કરે ! એકજ જેણાના વિચાર ભતમાં આ કેવો તશ્શેપત ? હવે ત્યારે તબારીખ શિક્ષણના સંશેષ, વિષ્યો આટે કેવી ભારી જુગલુલાંગણી થઈ પડે, તેમો વિચાર કરો ! અરે તેના કરતાં પણ વિશેષ વિચિત્ર દ્રષ્ટાંત હો, કે ૧૭ મી સહીની ઉથ્લ પાથક (Revolution) પેહલાંની દુંગાંડની તવારીખ, મેડોવે જેવા છતિહાસકર્તાને મનોરંજક લાગતી નથી ! વોર્ડ નોન રસ્કલ જેવાને જગત પ્રસિદ્ધ સુધારો (Reformation) ભર્જાઈ અને કરતાની સહીઓભાંથી જન-મેલી પહેલ વેહેકીજ પેઢાશ લાગી હતી ! અને મી. હેબમના વિચારો તેજ પ્રકારે ઊતર્યા ! તો જેકે, જે વાત વિશે તેઓ આવાં મત જણાવે છે, તે બાધ્યોનો પુર્ણ અભિયાસ તેમણે કર્યો છે. તેટથીજ કાળજીથી તેજ બાધ્યોનો કાંદીએ અભ્યાસ કર્યો છે, અને તેને તો અંગ્રેજ આચરણનું મેટ્રા અંગ્રેજ સાહિત્યના ઉદ્ય જાયેજ નિર્સ્તેજ થતું જતું; જુરબિરોના વંશ ડેવલ નિર્ણય થતાં જતાં; અને પરાક્રમ કરવાના જમાનાઓ,

ઢાલી ભાષણું અને વાચણે કરવાના ડળજુગોની આગળ તાથે થતા
જતા જણ્યામા ! કેમકે બધાજ ઉપહેદ કરવારા નિકલ્યા, એટલે ઉપહેદ
કેવારા ડાઢ પણ રહ્યા નહીં. તારે તવારીખનવેશોની શી ઇરજ રહી છે ?

એક બેખુફ કહે છે તેમ, ખતિહાસ કર્તાઓએ મુખ્યમન્ત્ર તરફ છોં
જવું જેના જેવો મોટો હોય કાંઈ નથી. એક સંપૂર્ણ અને સ્વતંત્ર
ખતિહાસને તો ડોઢ એક પણ ડર હોવો નેચુંગે નહીં. હોસ્ટિને ભાડ
ક ઇસાંનીને સાર સરચાઈ જીવાય કંઈપણ કાખતાં પોતાની કલમેને
ગ્રાજવાંની દાંડી માફક સમતોલ રાખવી નેચુંગે. તેના કારણુંમાં પીટર-
ખરોવાસો શીખસુદુર પેણી, અનુમેદન કરતાં કહે છેડ, જાહેર તવારીખ છે
તે સરસાઈને ભાડે ઝોકાવનારાઓ વચ્ચેના કંદા ઇસાં, મુર્ખાઈઓ,
દર્દુણો, નાશિપારીઓ અને ઇતેહોની નોંધ છે. એટા માટે નિસ્સોટ
કહે છેડ, ખતિહાસનું અધ્યયન તે સાહિત્યનો અનિયાસછે. એક પ્રણાનું વૃત્તાંત
તે તેના સધળાં કારેને અગિકાર કરનાર છે. નજીવી વાત પણ કોઈ
હેવામાં આવતી નથી. પુણ ચાહી રહેણો એક પદક, તે વીજા લદીઓને
એક ઘન છે. ધર્માઈ પીમાઈ રહેણા તખરડા, તે કદીમ તવારીખન
સુમી દેવા લાયક મુતળા છે. ને સુદ્રાઓને, વખત પોતાના દ્વારાનોમાં
ધરણી બદ્ધ ગયો છે, તેના તરફ એક અદ્યાત્મિ એક ખજનો મેળવના
નેટલી દ્રટાથી જુઓ છે. એક બાસજુની આસપાસના જુના ચિત્રામણ,
એક દેવાળ ઉપરના પૂર્વ કાળના ચિત્રારા, એક કિંતુરી આગેવાનનો રોપ,
એક ઢાંગ સોંગની રડાર, એક જુની ગજલનો એક જુનો કાકિયો,
એ પ્રત્યેક પોતાનું મહત્વ અને સુદ્રા ધરાવે છે. ડારાનાનું ઇરમાન છેડ,
“ કુણો વતન અખ ઈર્માન. ” ચોતાના વતનનો ખાર, એ હીનનો
એક કલમો છે. વતન ઉપર ખાર રાખવો એ એક વાત છે, અને
તેની તવારીખ જણુંની એ બીજી વાતછે. એક વતનની તવારીખ લખાયા
પણી, તેની માહિતી માંગનારાને, હુંબાંણું તો ડાઢ જાણો નેચુંને છું,
એણું તો યાદ નથી વાંચીને કહું, એવા જવાબ આપવાનો તાંના વત-
નીઓને હક્ક નથી. “ એટમ દર પોસ્ટે જેણ બાયદ ને દર પોસ્ટે જેણ. ”
સર્વ માહિતી આપણું આદમીની પીડામાં હોવી નેચુંગે, નહીં ક મેંદાની પીડામાં
(કેતાખમાં) ભરેલી હોવો નેચુંગે ! એક વક્તાના વેણુભાંધી એક કાયદાની કાર્દ
ખોડી કાઠવામાં આવી છે. એરીસ્ટોઇન્સની ડસ્સાદસમાંથી બીજાના
ચોમ્પીઆઇની શોખ બદ્ધ છે. અને એક લરવાડની બાતી ઉપરથી
ધજિમના પીરેમાણોની સુખમિક હિસાબ મણુનિની આંખથી જણ્યાઈ છે.

ત્વારે તવારીખનો ઉપયોગ અને કિંમત ડેવાં હોય ? જેરો કહે છે તેમ,
જ્વા રહેલા જુગોની તવારીખો, અથવા પરદેશો સાથનો સંબંધ કે
સગાઈ, જેમાં આદમ જતના વિચાર આચારો દર્શાવેલા હોય છે, તથા
તેજોના કંમ પરાકરોના અતુક્ષેપ બણીનેબાં હોય છે, તે અધું આપણુંને
મનોરંજણ અને રમણીય લાગે છે, અને તે પ્રત્યે, હાલતના વખતના
માનતીઓમાંથી કરવાની એવાં એટ શોધો. કરનાં પણ બંધારે હાન
આપણે સંપાદન કર્યે, તથા દોરંગી દુન્યાને સમજ્યે. તેમાંથી આપણે અવાજોકન
કર્યે, દુરખીન ભીત ભારીક ભીત થયું, અને આપણે મણિચુંઘે તે શ-
ખસના દૃષ્ટિ મહત્વદૂષયો હૃદર વિન ડર ડે વિન અસરાંઘે છાપો. એથાડયે,
પુરતોણની સંખ્યાની સીમાનેતો શુમાર નથી, જેમાં સરસ અને સુધા
આલમાંઓ અને પંડિત કિંવા શાસ્ત્રીઓ પોતાના અંતઃકરણોનો
પરદો ઉંબડો સુંકણો છે, અને પોતાના ગુપ્ત વિચાર ઉંબડા પણેલા
છે. તેજોની પૂર્ણ વાજવાનાં પૂર્ણ પણે આપણે સ્વતંત્ર ઉદ્યોગી
બન્યે, અને આપણે આપણું એવાંન વદ્ધારાની અને પરોપકારમાં અર્થે,
આપણે પોતાનાં માયું વાલ્યે, આપણું પોતાનીજ પ્રકૃતિઓનો અસ્યાસ
કર્યે, આપણું વિચારો, વાણી, અને વર્તણુંનો વિચાર કરી પોતાનાં
પ્રયોગનો અને ડેફોની પરિસ્થિતિ બદ્ધાંશે, આપણે પોતાનેજ પીછાંબંધાના
પ્રયત્નો પૂર્ણ કરે; જેમ કરવાને આપણુંને પ્રશ્નરહિત હક્ક છે, નેથી
કરીને આપણે મોટો લાલ મેળાયે. કંમકે જ. જેનકન કહે છે તેમ
મતુષ્યની મનલક્ષિતના વધારાને લગતી, તથા વિદેશ જુદ્ધના ચેદર્યે સુધા-
રાના સંબંધની, વિદ્યાધારાની વધતી જતી વૃદ્ધિ, ડેળવણી અને અચાન-
પણાના વિવિધ દેશરાશે, ને વિચારવાંત પેદાશનો જીલાંક કે અંધકાર છે
તે, કરિંગીરીની પાયાખાલી કે જિલ્લાદાર, તથા સુધરેલી દુન્યાના મહા
દેશરાને અવલંબેલી બાબુદોને લગતી તવારીખના ભાગ જેવો ખીજો
કાધપણું ભાગ વધારે મહત્વનો નથી. લારે તવારીખ આપણુંને ડેવા
બનાવે છે ?

એકનટો કહે છે કે, તવારીખો આપણુંને ડાઢા બનાવે છે, અને
નેરલાં પરિમાણમાં આપણું હેળ તરફ આપણી સ્વાભાવિક પ્રીતિ એ-
ચાય છે, તેથાં પ્રમાણમાં આપણું વતનની મણીય સ્વરૂપાણું હડીક-
તોના મુળા, સુધારા તરફ થતો વધારો, તથા પ્રાણ-પણાંમાં આપણું
વતનની સ્થિતિનું નિર્ણય જવું કુછ જવું, એ સર્વ ભીતાંખોથી ન-
ધારને વધારે વાકેક અવાની આપણી જિયાસા ઉંડેરાય છે. પ્રથમના

જંમલીપણ્યા, અધકાર, અને મુતિપૂજનમાંથી વિદ્યાકષા, ડેળવણી, અને ધર્માસ્થાંથી સુધરેલી સિથિતમે આવી જવું, એ એક દેશના ધોમે ધોમે થયાં પદ્ધારા વિષે મોડકસાઈથી પતો લગડવાતું પરમાયિ ડામ તવારીખનવેશાતું છે; પરંતુ તે બજવવું બહુ બિકટ છે, અને ધણ્યાજ યોગચો આવા પ્રયતનમાં ફેરણ પાન્યા છે. તો પણ એક ડેતા-ખમાં શું હોય ?

ઉત્તર એજ કે ડારાન અને વેદ ભાગની ઇતી છતાં, અતાહિ અને જૈશ્વરિ કલામો કહેવાય છે ! અન્યકે ઠણા અને તંદ્રાદે રદ્દમદ, આરંભીની કલમનું ડામ છતાં તેને ભાનનારાઓ મુંલે છે ! ગીતા એ પણ પૂરાણાકાળ ધર્તિદાસ છે તો પણ તેને પુંજનારાઓ, તેને સાંસ્કાર આગર તરી જ્યાની નાવ કહે છે. અવકાશ એ પણ પુરુષ-કલા-કૃત છતાં ભાનનારા તે ઉપર ભરી શીટ છે. એટલું નહીં પણ “પંત્રીઆદ જવાં મરદી” ને ભાનનારા પથીયો! તેની અલ્લાતાલા કેણે પરસ્તેય કરે છે, કાને ખર નાનકના ચેલાઓ, શીખ લોડા તો નાનકના ભાનનારા “શ્રદ્ધ” ને દુષ્ટ ભાની અમૃતસરના શુર્વાં દેવગના દીન દીત ને જર કરીતી તપ્તો તાજમાં રાખી ભગવાંન હેઠે જને છે ! ત્યારે એક પુસ્તકમાં શું હોય ? યોગા પણ હોય, અને ખુદાની ઝડપ્પત પણ હોય.

પ્રિય વાંચડો ! નવસારી નાઢની છે, પણ તેની તવારીખ મોગી છે. નામે નાની કહેવાય છે. પછું કંભે તે જુની છે. ને સપુત્ર પુત્રોને એલો જન્મ આપો છે, તેઓ પૃથ્વિમાં નામદર બેટાઓ નિવડ્યા છે. પૂર પ્રકાશ્યી પોતાની પ્રસિદ્ધ પાંથરતી પારશી કામ આને પોતાનાં ને નામીયાં નજોથી મોટાઈ અને ક્રાતિમાં કળાડી ને અમદી રહી છે, તે નામદાર નાનીરાઓનો નામીયાન નાળિયો નવરંભ નવસારી નગરીનીજ પાક કુમીયાં દટાયો છે. આખા હિંદુસ્થાનનો પેહેલો મેરોનેટ, રેહેલો પાંદીમેંટનો મેમબર, પેહેલો નોકાયાચિ, પેહેલો પારશી હિવાન, પેહેલો નંગલખાતાનો પૂર્વિષ્ણ પ્રેરિસર, હિંદમાં પેહેલો પારશી રાજ, પેહેલો પારશી શુખા, પેહેલો પારશી દેશાઈ, વગર વગરે પેહેલો કદોતો તે નોકારી ભૂમીનો નોકાકરો થયો છે ! નવસારીનો વડો દરતુર તે આખા હિંદમાં પારશીઓનો પોપ કરો કહેવાય છે ! પારશીઓનું પેહેલું અને વડું ખાંચિક ધામ (Ecclesiastical Seat) આ નવસારીન ! આખા હિંદમાં જરતોરતી ધર્મની જરૂરી ચંદ્રી પહીની પરિક્ષાનું વડું ધાર

(Oxford University જેવી વડી દૈહભેદ) તે નવસારી ! ગાંધુક્વાડ રાજ્યના બરતો હંબર તે આ નેસારીન ! માલકીપણાના હક્કું પેહેલાંદેહેલું જુનું આતશમેરાંભ, તો કે નવસારીનું ! પારશીઓનું પેહેલાંદેહેલું કર પડવાનું સુખ્ય હામ તો કે નવસારીનું ! આખી હુન્યામાં ડેગવણ્યામાં સર્વોત્તમ સ્થળ તો કે નવસારીનું ! આખા હિંદના પીરોમાં જરૂરી ક્રેષ અને સર્વ પીરોના જુન પુરુપુરું રેહેલાંથું તો કે નવસારીનું ! અદી, આયુષ્યકર, હુસમાન, અને હિંમના વંશજ્નેના વતનનું સુકામ તો કે નવસારીનું !

આદા ! ત્યારે એની તવારીખ કેવી સુંદર હેવી જોઈએ ? તેની મોંદ કેવી નવાઈ જેવી હુંણી જાહેરે ? તેની કણાઓ કેવી રમણ્ય રહેવી જેઠેચો ? તેની તવારીખ જાપુંની તો કેનું કણારે, અને આણુંની થશે ? આ નાચીજી કંઈતર કલમાં તો તેટલી તાકાદજ નથી. આટકુંએક શેહર, તેની આનંદી મેળી તવારીખ ! એ વિદ્યાર કાંપિ દ્વારા પણ ખરો, તોએ આગળ વધી હું તો હંડું હંડું કે, આટલી તવારીખ પણ આપુર્ણ છે. તવારીખ કખનારાઓને તો જમાનાઓની કહીકાન અને જનાવો, જણે આનંજ થયા કે અન્યા હોય એન તેની આંદે આગળ રમ્યા ને કસ્યા કરે છે, અને ને ઉપરથી તેઓ કફુલમ અને કફુર થઈ જઈ, હાથ મારે છેડે, “ તવારીખ તાર્દ મંડાણું કે છેડો નથી.” No beginning no end !

ત્યારે આવી તવારીખની આવશ્યકતા અત્યાર આગમનની હતી, પણ તે બાદાર પાડવાનું આ નિર્દિષ્ટ અને નબળી કલમના કિસ્મતમાં જખેલું હશે, તેથીજ આયલું મેઢું થયું હશે. આજના Young Navsari ના રાખંગના સોંગ જુદાજ છે. નવસારીની તવારીખ, તે પારશીઓના ધરાનથી નાચી આવ્યા પછીના પેહેલાં પારશી રાજ્યની તવારીખ છે, આખા પારશી ટેળાની તવારીખ છે. એ સખબથી આ વૃત્તાંતમાં જેઠણું જોઈએ એયલું પારશીઓનું જ વર્ણન આવવાનું કારણું છે, શેહેરની હાસતમાંથી ગામડાંની સિથિતમાં રહેલું પણ પછી પાછી છે. શેહેરની અવરસામાં નવસારીને લાવવાનું કામ પારશીઓનું હતું, અને છે. હીંદુ સુસલમાન અત્રે ને વખતે જીવ જેવા વધેલા નહોતા, એટસે તેઓની તવારીખ જુદી આવે એ સંભાવિત છે. નવસારીમાં અસલ હંદું ડોણું ? હાલ છે ડોણું ? અને હવે પછી આગળ વધેલે ડોણું ? તેનો જવાબ આપ્યાનોજુ શાનો ? તેથી તવારીખે નવસારી તે જોખા

તવારીએ પારકીઓને હીંડુસ્તાન છે. અથવા લાખડોને ખાતર બોલ્યે તો નવસારીના પારશીઓની તવારીખ છે. એ જેહવાસે નવસારી ઉપરથી છાતિહાસ વિનોડન પિતા યેઓસવાલા પોલીઝેટસની પેડે, તેણું ને એક દેવીના રવિપત્ની ચિત્તરવામાં આવે, તો નકશે નવસારી એવો નીકું, કે જાંબે મધ્યમ કદની એક ખુલ્લસુરત હેવી છે. તેને ભાગે ડેળવણીના અનિન્દું કુંડ ટ્રગદ્યી રહ્યું છે. યાથી હાથમાં નકલ કરવા મેં રાજકુંડ બમળી રહ્યો છે. જમના હાથમાં “ સૌભાગ્ય હું પેહેલું ” એવા નામની પવિત્ર ધર્મપોથી શોલ્લી રહી છે. શરીરમાં ખુલ્લા છરંની કોણી ફુર્ઝડી રહ્યું છે. નાગના નેવા ચોટલાઓનો સાબનોડો ગરદન ડિપરદી આતી સુધી જુવાઈ રહ્યા છે. એક પગલું આગળ ધર્મ આવેલી ધર્મદમાં દિલ્લી રહી છે; અને પાછળે પગે ભારી એડીનું જાંબર જગડી રહ્યું છે. જુઓંમાં છદ્દની છલળડી હળીમળી રહી છે. અને આતી ઉપર મોદા શોનેરી અક્ષરે “ બધામં આરો પણું ભાગ છે ” કેવો લેખ ડાનેદું કુરતું પેહેરી હાંસાંદતા ઘાટમાં ખુલી ઝીલી રહી, હસ્તે મુખડું, વગર ધધે, ગંભીર ચેહેરે, અને નાજ લાઇને લટકે રેણું ડાંબી રહી છે.

આ તવારીખ ધારવા કરતાં ત્રાણ ધર્યું મોઢી થઈ ગયાને લીધે, કેટલાક વિષયોને શિરચુકુડ કર્યો છે, અને ધર્યું અણાયેને તો ઇખ-સંદર્ભ આપ્યો છે. આ તવારીખ વિષે મારા એરખાડ આં આ. લીન્સ-ભાઈ. પા. વાલાડાયાલ આ. એ. એલ. શોલ. આ. નવસારીના જરજર સાણેપણા પ્રસુખપણું હેડળ મેં ન. રા. પ. મંદળી તરફથી ધનમણ હોલમાં ભાગથું આપ્યું, તે વેળા અથવી માંગધૂં ડેપરથી તેતું ચોપાન્યું છ્યાવા માંડાં ચોપડી થઈ ગઈ, અને નેથી મોકું થયું. વળી ભારી સરદારી નોકરીનારી ભગતી કંસ પુરસકના વખતમાં ભારો સહિત્યનો શોખ પૂરો પાણ્યાની રૂં, ભાઈ અહયણે જેણી મળતી હોલાદી, ઉતાવળમાં ને ડોધ બાખડનું અધુરાપણું, અન્નાંથી, અથવા હિસયાપણું, જેણી કાંઈ જેણી કાઈસાહેબને જ્યારે પણ જેણી કારણથી નજર આવે, તે વિષે ને કમતરીનાની આત્મ કરવાની તજદી સેવામાં આવશે તો, આ તવારીખનું બીજું વાસન કે બીજું આવૃત્તિ કાઢવાની છન્દર કૃપાથી જ્યારે પણ જેણવાઈ થશે ત્યારે, ભારી લુલમાં સુધારો, વધારો, કે ધાડો કરવામાં હું બીજકુલ બજવાદ્યા નથી. ડામકે ડોધ પારકાની ગી-ભત કરવાને, કે પોતાનાની એડી સુતિ કરવાને આગદરાને પકડી નથી.

એથું લખાયું છે એટથું શુદ્ધ અંતઃકરણે લખાયું છે, અને જરીની રોચીએ હીબક ડસમાં કહ્યું તેમ પ્રસ્તાવના મખથી ભરી અદર કેરે જોગવાને નથી, પણ અપક્ષપાત્રણે નિષ્પણિ રહી આ ધતિહાસ લખ્યો છે. “આં ખતાહાએ મરા તશ્છી કુન— અજ કરમ બમહલાહુ આલમ બીસુસબાબ.” મારી ને કુલ ચુક, ખાંમી ઘોડ રહી હોય, તે તમો સમારને, પછી તો નેકોનો જાંખુનાર ઘોદા છે. મારા નોશાકરા ભંડુઓને માટે ગઢ ચુજરી આગલી પાછલી, અંધકારમાં પહવા ભાગેલી નોંધો અને ભનેલા બનાવો, પછી તે એક ડામ કે ટોળાની વિઝના યા પક્ષના હોય, તે જાળવી સંબંધ ભનાવાની નેમ જીવાય બીજે કાંઈ હેતુ નથી, એવો અંતઃકરણથી અદના એકરાર કરંધું. કારણુંકે તારીખ નવેશ કરતાં તારીખનવેશ થયું એ દૂધણું છે. ને ડટલીક બીજા એક ટોળાને નજીવી લાગે, તે બાજને ઉપયોગી હોય તો તે દાખલ કરવાને હું કંદાળ્યો નથી. ચાલુ જમાનાના બનાવોની આજની તેવી નજીવી તારીખો કે તવારીખો ને રણું કરી છે તે ૧૦૦ વરસની ઉમરે પુંઝી ધરવી થશે: ત્યારે તે જુના જમાનાની જુની હાડકો લેખાશે, માટે આજ ચુધીનું ને મળ્યું તે સંબંધ ઓછું.

ત્રાહિત તાખપત્રો અને ખતપત્રોનું ખાતર નાખીને, હાલ હવાલ હસ્ત-સેખાના દુણવડ એકીને, હમયદમ દરતાંનેના દોખળાં રોપીને, અને પુષ્કળ મુસ્તકાંતું પોચિક પાણી પાછને ઉધારેલાં આ તવારીખ રંગી અડ ઉગ-ડવાના શૈયકનું ડામ તો એક એકુત કરતાંને વધારે નથી. શુદ્ધ છુટા વિઅરાયદા રંધાનો એકન ટગલો કરવા જીવાય આ કલમ ઇપી ડોઢાળી પાવડાથી બીજું કશું થયું નથી. તેમાં પણ વશ્યીક મહુવાની માહીનીઓ-માં મારા માનવંત મૂરખી પિતાજ મનચેરણ વિશ્લેષણ હેશાઈની દસ્તગીરી સખાહ, અને મદદ નહોંતાં કદાયજ આ તવારીખી બાળક તંહોરસ્ત હાલતમાં જન્મત. સભય હું એનોનો વિશેષ ઓસી ગણું થયોછું. મારા મુરખી ઉપરાંત મારા કાખેલ અને માયાળું મિત્ર ભાઈ ઇસ્તમણ એજનણ રાનજીની આ તવારીખ ખાહર પડેલી નેવાની અડાન હુલા, મેહેનત, અને અંતે તેમના હરબેશના હેશાનમાં મને હોમાંયો છે, અને તેમના પરમાર્થ ટેક માટે હું એમનો નેટલો આભાર માનું એટો યોડો છે. હું એમનો હપકૃત રણા હું: વળી આર્યવિજય પ્રેસના માસેક એચ. પી. પારેથની કુપનીઓ ચોતાના છાપાડળાના કામેલ-અતુભવે, અને તેમની ચેકિશ ન કુલાય એવી ખાસ મહૂદે અને ક્ષાત-

પણ આ કામ પાર પાડવા દીહું. જે ખર્ચ બલા સુધેનું કુરાળોનો
હું હરી હરીને ઉપકાર ભાતુંછું એ હિંદુાય દેશ પ્રહેલદાન કે કારણોએ
આગમભાને મહદાયાપીઠે તેઓનો, તથા જે હેતાખોની મહદ દે વીજી
છે તેતેના કર્તાઓનો, તથા આગમચથી આહૃક બન રહેલન આપનારા
સાહુખોનો હું ઉપકારી છું. “નવેસ્તે બેમાનદ સીઁચે અર હુસ્તીદ, નવેશદેશ
નેશ્ટ દુરદ ઉમીદ. મન નવેસ્તામ, સર્વ કર્દાન, રોકગાદ; મન નમાનમ,
ધન બેમાનદ પાંચાદર.” ધોળા ડ્યુર કાળું થયદ્ધાં તો રહી બતય છે,
અને લખનારને તો કાસની પણું ઉમેદ નથી. મેંતો લખનું, પણું મેંતો
મારો વખત પૂરો કર્યો. મેંતો મારા વતનની યોગીક દુર્લયાત શેવા
અનલીની. કુતો નથી રેખવનો, અને એટો કાયમ રેખવાતું.

શ્રોં મ૦ દેશાઈ.

તવારીખે નવમારી.

“ Twas here I spent my youth, as far removed
 From the great heavings, hopes, and fears of man,
 As unknown isles asleep in unknown seas.
 Gone my pure heart, and with it happy days,
 No manna falls around me from on high;
 Barley from off the desert of my life
 I gather patience and severe content. ”

વતનથી વાહાંસું શું છે ? વતન વગરસું ડોણું છે ? વતન શિવાય દુનિયાનો છોડો ક્રોણો છે ? વતન જોવાં અમુલ્ય રતનની જતન કરવી એ એક એવી પવિત્ર કરજનું કરજ અદા કરવાની ગરજ આપણું આદમીઓને ભાયે ભાવી પડીછે, કે જે કરજ ચકવાઈ વ્યાજ સિકુંદે લરી દેવાની આપણુંને હોય આવેછે. મનુષ્યના મુદ્રરતી ખવાસમાં વતન ની પ્રિત છેક અદરવેર જડ ધાતી બેઠીછે. કવિ ગોલ્દસ્મીઠ કહેછે તેમ, પરમેશ્વરની આંગળી હમેશાં આપણું વતન બતાવ્યા કરેછે, અને આપણુંને કહેછે કે, “ તારી દુન્યાંથી ભોજમળ ભોગવવાની જગ્યા પેદ્દી રહી ! ” કોઈ પણ એવો આપણે બતાવી શકશું કે નેને પોતાના ગમે એવાં કંગળ વતન શિવાય ભીજે કુખ મદ્દું હોય ? પારકી લૂભી ઉપર પાદશાહી કરવા કરતાં વતનની ગરીઝાઈ ડોણું પસંદ કરતું નથી ! આદમી આપો ભવ પરદેશો બેડી, છેવટની જાંદગી ગુજરવાથકી દુન્યાનો છોડો પોતાના વતન આગળ આવેલો ગણી ત્યાં આવવાની આહેશ કરે છે.

“ કષ્યુલ વતન અજ સુદકે સુલેમાન ખુશતર,
 ખારે વતન અજ સુભુલો રેહાંત ખુશતર;

સુસુક કે અ ભીસર પાદશાહી મી કર્દી,
મી ગોઇત, કે ગઢ સુદ્ધે ડેનાંન ખુશતર."

થાનેકે, ઝુલેમાન પાદશાહના સુલક કરનાંથી આપણું વદાલું
વતન ધણું ખુશાલ લગેઠે. આપણું વતનનો એક કોનો, સુન્યલ
અને રેહાન જેવાં ચુગાંધીદાર પુલપાન કરતાં વદારે ખુશનુભા લગેઠે.
યુસુક, ને ભીસર દેશની પાદશાહી કરતો હતો, તે કહેતો હતો કે,
"ડેનાંન નામતું ને પોતાનું વતન છે, લાંના ફડાર થતું વણું ખુ-
શાહી ભરેલું છે."

ઘડું જેવા વડતાને માન અને શરીતિનું સુખ શું ઓછું હતું ?
આયરન જેવા કવિને હૃન્યાનું કયું સુખ મલવાનું બાદી હતું !
ચૈસ્ટયરીફિફને હુદ્દો સુફ્ફો, ચેસોફ્ટો, અને વિદ્યાજલ થાં ચોધો
હતો ? તોપણું તેઓને વતનથી હુર હોવાનું હૃન્ય કરી નોહેલું. એટું
જે ખાંડ વતન તેની લુખીસુકી તવારીખ લખવાનું કરું પણ કેનું
હપ્તિ લાગે છે, તેતો હું નાણુંકે ભાર્ય હદ્ય જાણો. બાળાં શેહેરો કે
કસાઓચ્ચે પૃથ્વિના તપ્તા ઉપર ગમે જોવાં પરાડમ કરી બતાયા
હશે, તે બધા કરતાં હમારી નવરંગ નવસારી નગરીએ નાના પ્રકારના
કરેલાં નાહના કમે. હને બહુ મોટાં લાગેઠે.

માણસને માટે એટલુંતો થતું જોઈએ, તે ને શેહેરમાં કે
જે ભૂમીમાં પોતે જન્મ લીધા હોય, અથવા જે ભૂમિને વતન ગણુંવાનું
માન હોય લાંની તવારીખ જાણું અને આગલી પાછલી દક્કીકિની
વાકેદ રહેલું. આપણે પ્રથમ આપણું પોતાના ધરની, પછી પોતાના
કુદુંબની, પછી પોતાના ટોળાની, પછી પોતાના નેબાગાંગેની, અને
પછી પોતાના વતનની તવારીખ પેહેલી જાણુંની જોઈએ. બાદ આપણું
રાજ્યની, બાદ આપણી શાહાનશાહતની, બાદ આપણાં દેશની દક્કીકિન
નાણુંની જોઈએ. વલતી આપણું બંડેનો, વલતી આપણું દેશ સાથ
સંબંધ રાખનારા ટેણોનો, અને વલતી આપી હૃન્યાને ધરીલાસ જાણું
વો જોઈએ. ઉપર બતાવેલાં અતુકુમદી આપણું દેશમાં તવારીખ રિઝ-
વવામાં આવતી નથી. આપણાં ડેમળ બચ્ચાં આજે પોતાના નામતું
પાદર કથ દિશાએ આવ્યુંછે, પોતાના પુર્વને ડોષ થઈ ગયાછે, તેનું
જાન જેટલું ધરાવતાં નથી, તે કરતાં કેહેલું ને પેહેલું જરસી-ગંસી

ના ટાપુઓનું અથવા વીલ્યમ કે હેનરી રાજઓનું સાન ધરાવે છે. આપણાં હુકુમ અને નેચાગાનોની તવારીખ શિખવાની નિશાળ તે આપણું ધર છે, પણ વતનની તવારીખ શિખવા માટે આવાં પુસ્તકો, એન તેમની નિશાળ છે. મારા મિત્ર ગ્રે. નથુ મંધાયંહ કહેતા હતા, કે અમેરીકાનો સ્વદેશભક્તતો એટલા બધા છે, કે ડેઝ પરદેશી મુસા ફરને નાહનાથી મોટાં પેહેદો સવાલજ એ કરેછે કે, “તમોને હમારું શેહેર પસંદ પડ્યું કે ?” જે તમે હા કહી, તો તુર્ટિજ ખુશીમાં આવી જઈ અમેરીકાને નેનરલ લ્યેન્ડ વોશાંગને સ્વતંત્રતા આપાવી તે અગાઉની અને તે પછીની અમેરીકાની હાલતની રોત્યાર કરેલાં ગાયણું તેઓ ગાંધી જઈ અમેરીકાની આપી તવારીખ બોલી જય છે ! એ તવારીખ ભરવાડા કહો, કે નાહના બચ્ચાં કહો, તે સર્વે મોંડ જણે છે ! વળી શેવકે જાતી અનુભવ સિદ્ધપુરભાં વીધો છે. ત્યાં તમે ઇદમાલા જેવા જવ, તો તુર્ટ ખાલણોના નાહના મોટા છોકરા અને પુરુષો આવીને એક ઐસાને ખાતર એક પોંવાડો ગાવા મંડી જય છે, નેમાં સિદ્ધપુરની અને ઇદમાલાની તમામ પેહેલેથી છેલ્દે સર્વી હકીકત શાલવાર બનાવો. સહ સમયલી હોકુમ છે. હું ધારાં છું કે આ તવારીખ ઉપરથી ડોધ સારો કવિ એવો એક ગરણો, ગાયણું, કે ગીત જોડી કઢે તો આ તરફના નકલ કરવામાં પહેલા એવા પારશી પોર્ચાઓ તુર્ટ મોંડે કરી ગાંધી જરો, જેથી એ અર્થ સચવાશે. ગાયણું ગાયણું ગવાશે, તે તવારીખની તવારીખ શિખાશે.

એક શેહેર કે દેશના વતનનીઓ ઉપરાંત, જે શેહેર કે દેશમાં જે અમલદારો હુકુમત ચલાવો જય, તે શેહેર કે દેશની માહિતી તેઓએ ત્યાંના વનિઓને પુછીપરશી ને કોંક સ્થિતિ ત્યા સ્થળ સ્થિતિથી વાડેથવું અવસ્થાનુંછે, અંગેનસરકારભાગતો. ખાસ એક નિયમજ થયેલો કે, કલેક્ટરે આસીસ્ટન્ટ કલેક્ટરે—કે મામલદારે સર્વ અધિકારીઓએ, જ્યાં પોતાની નેમણું થાય ત્યાંના પોલે, સુન્દરમાર, હેશાઈ વગેરેથી ત્યાંની હકીકતથી વાડેથ થઈ રહેનું. આ કમીનો લખનાર નવસારીનો એક ટેશાઈ હોનાથી, જે સાહેબો જ્યાંની તવારીખથી આંખણું હોય તેઓને મારી નાકેશ જાંખુંાં જે કાંઈ આવણું હોય તે જણાવવાની ફરજ સમજું છું : પારશીપ્રકાશ—ખરોડા ગેજેટથર—દીનખેહમાજદ્યશની—વગેરે કેતાઓ, તથા રસ્તગોઠ-

તાર—સત્યમિત્ર વિગેરે પેપરોને તથા ધણું અત્યપત્રો, દસ્તાવેજો, અને તાત્ત્વપત્રો ઉપરથી આ નાહની નોંધ એકદી કરવામાં આવી છે. નવસારીનું નામ આજે પારશીઓમાં અને બાજ્યા ગુજરાતમાં નવરંગ અને ગોડુક થઈ પડેલું હોયથી, પારશીઓને વહાનું ને પુરોણું પારશી-વતન નવસારીનું લાગે છે. વાહાનાં થવાના કારણો ખણું છે.

નવસારીનું નામ.

કંધ પણ બાબુડ જણ્ણાવતાં પ્રથમ તેનું મળી તથા તેના નામનું મૂળ જણ્ણાથી તેની અરથી ફરીકરતો સમજાઈ જાય છે. “નવસારી” એ નામ આ ભૂમીનું પદ્ધું તે અગાઉ તેના નિચે પ્રમાણે ઉં નામો પડેલાં હતાં.

- ૧—નાગાવર્ધિન.
- ૨—નાગશાહી.
- ૩—નાગશાહેક.
- ૪—નવસરેહ.
- ૫—નાગઅંગ.
- ૬—પારશીનૂરી.
- ૭—નવસારી.

૧—બારાનગરી અને પાછલથી ધારગરીના મોટ્ઠો રાજનો રાજ પલકેશીવલલા કે જે નવસારી પાસેના ધારગરીમાં ૧૦૦૦ બરસ ઉપર રાજ્ય ચલાવતો હતો, અને નેથી નવસારીનું એક રાજ ગણ્ણાનું હતું તેના હિકરા ધારાશ્રય, કે જેના નામ ઉપરથી પલકેશી

વલખમાંચે ધારાનગરી અને પાછલથી અપભ્રણ થયાં ધારાનગરી અનું નામ પોતાની રાજધાનીને આપ્યું હતું, તે ધારાનગરના બેટા શ્રદ્ધાશ્રય સલાહિત્ય ચુવરાજનો જે ગુરુ તેનું નામ નાગવર્ધન હતું, અને તે હાલની નવસારી ખાતે પોતાનું થાંણુક રાખી છખરભજન કરતો હતો, તે ગુરના નામ ઉપરથી આ ભૂમિનું પ્રથમ નામ “નાગવર્ધન” પડેલું જણાય છે.

૨— નાગશાહી— નવસારીમાં શાહાનકુવાને નામે ઓલખાતા લતા તરફ જે ડેકાંણું આજે પણ “નાગતાવડી” ને નામે જે જગા હણું હૈયાત છે, ત્યાં એક જખરહસ્ત નાગ વસતો હતો, અને તે પોતાના પુંજરીઓ શિવાય ક્રાઈને પણ પોતાના રેહેણણું આગદ નશ્ચક આવવા હોતો નોંઠો, તે ઉપરથી આ ભૂમીને “નાગશાહી” યાને નાગની હડુમતની ભૂમી અનું હિંદુમાંચે નામ આપેલું જણાય છે.

૩— નાગશારક—ઉપર જે નાગની મોટી હડુમત જણાવામાં આવીછે, તે નાગને નાગશારકની મોટી જિપમા આપવામાં આવી હતી, અને તેની હડુમત આ લુંભી જિપર ચાલવાથી એ નામ પડેલું જણાય છે. નાગશારક એ સંસ્કૃત નાગસારિકાનું અપભ્રણ છે; નાગ એટલે કણો સર્પ, અને સારિકા એટલે મેના નામનું પક્ષી, જેને અન્યેળમાં Canary bird કહેછે તે. એ વિષે ભારત વિદ્યાન મિત્ર ભી ભાગયાં રવીશાંકર જેશીનું કહેલું એવું છે, કે નવસારીનું અસલ નામ નાગસારિકા કહેવામાં આવે છે તે નાગસારિકા નામ શી રીતે ગડયું, તેને આદે જુદી જુદી ધારણાઓ છે. તેમાંની એક રમુજ પણ બંધેસ્તી વાત નીચે પ્રમાણે છે:—

જેમ હાલના ભારત રાજનગર કલાકતા શહેરના નામમાં, તે નામ શી રીતે પડ્યું, તેનો કાંઈક વાર્તિક ગુમાર્ય રહ્યો છે, તેમ આ આપણા નાગસારિકા નામમાં પણ છે. જે નાગતાવડી વિષે ડેટલુંક કહ્યું છે, તેજ નાગતાવડીની ડંચી પાળ ઉપર ધણા જુના વખતમાં એક મોટું વિશાળ અને ધણું છુણું પિંપલાનું જાડ હતું. કહેછે કે આ જાડનું થડ ધણું જાડું હતું; અને તે ત્રણ ભાણુસની ભાથમાં પણ ન આવે એવું હતું. આ થણા પોલાણમાં એક મેટો નાગ રહેતો હતો. જેમ જાડ ધણું જુનું હતું, તેમ પેલો ભુજંગ પણ ધણોજ વુદ્ધ અને

તે આમાં વણું કાંચા વખતનો વસનાર હતો; તોપણું આ ભાડનો એકદો ભાલીક આ સર્જ ન હતો; જ્યારે તે છેક નાયેના ભાગમાં વસું હતો ત્યારે છેક ટોંયપર વસનાર એક સારિકા પક્ષિ હતું. તેણે એક ધ્યાદાર શાખા ઉપર પેતાનો અણો કર્યો હતો. આ નાગ અને સારિકા એકના વર્ષમાં રહેનાર હોનાથી પરસ્પર ડેવળ પરિવિત થઈ ગયાં હતાં. અરે તેઓ એક એકના મિન થઈ ગયાં હતાં; મિન ભાવ એટંકો વંદો હતો, કે સારિકા કંચારે પેતાની હિતસંબંધથી પરસ્પરે અને ગાંના પવનથી હાલતી દાંખળી ઉપર એસી દિનાંક આપ, તેની તે નાગ આતુરતાથી રાહ નેણો કરતો હતો. આમ થયાતું કારણ તે સારિકાની સ્વાભાવિક ગુણું હતો. સારિકા અથવા જેને સાધારણ દર્દી મેના પાણીના નાભથી ઓળખે છે, તે મધુર કંદનું ગાનાર પાણી હોય છે, એ સર્વે પ્રસિદ્ધ છે. તેજ પ્રમાણે નાગ જાયન સાંભળવાના પણ રોધ્યી હોય એ, એ પણ કાધને અંલાણ્યું નથી. એકનો ગુણ અને પીંગનો રોધ્ય એ બંને વાતનો મેલાપ, નાગ અને સારિકા, એ એ વચ્ચેનું સ્વાભાવિક વેર લુલાની મેલાપ કરાવવાને સાધનભૂત વાય એ કાંઈ નવાઈ ભરેલું નથી. સારાંશ કે જ્યારે આ સારિકા પક્ષી આ પિપળાના ગાંની ઉંચી દાંખળીપર એકી પેતાનું ગાયન શહ કરતું, કે નાગ તત્કાળ પેતાના રાફાંભાથી નિકળી તેના ગાયનની જણે તાલ આપતો હોય, એમ પેતાની ફેણું આમ તેમ હવાવનો; તે ગાયનમાં તથન ચકચુર થઈ એસતો; તે એટંકે સુધી કે આ વિચિત્ર મેલ જેવાને લોકના જમાવની પણ જરા દરકાર કરતો નોહોતો.

નાગસારિકાને મેલાપ કે સ્થળ કોડાના જેવામાં નિય અથવા હિવસભાં એ કે ત્રણ વાર આવતો, તે ઉપરથી તે નથળને તેજ પ્રસંગ ઉપરથી દોડો નાગસારિકાને નામે ઓળખના લાગ્યા. આ રીતે આપણી આજની નગરીનું પ્રાચીન નામ પેલા નાગ અને પેલી સારિકા ઉપરથી પડેલું છે એમ જણ્યાય છે.

૪.—નવસરેહ— સુશલભાનોની જ્યારે ગેહેલેહેલી આ ભાંની ઉપર પદ્મરામણી થઈ તે વખતે નવસરેહ યાને નવું ભથડ અથવા નવીન સરાહ અથવા નવું રેહેલાણ્ય એવું નામ પડ્યું. વળી ડેટલાડોના ડેહેવા પ્રમાણે આ ભૂમી ઉપર સુસલાનાન રાજ્ય વખતે જૂદી જૂદી ૫ નવ

સરાક સ્થાપવામાં આવ્યા ઉપરથી નવસરેહુ નામ પડેયું છે.

પ.—નાગમંડળ—આ ભૂમીપર અસલથીજ પૂજય નાગો કે જેમને હિંદુસોકો માત્રા હતા, તેમનું મંડળ ને મંડળ રેહેતું હતું, અને જેમના દર્શનાર્થ સિદ્ધરાજ જયસીંગ વર્દીક આપી ગયાંથી એવી વહાં લેવામાં આવે છે; અને એ કથાને રા. સા. મહીપતરામ ઇપરાંમની “ સખરા નેસંધ ” વાલી કથાંથી તવારીખ ઉપરથી ટેકો મળે છે. એ નાગોના રેહેઠાંથું વાલી જગાને નાગમંડળનું નામ આપવામાં આવ્યું હતું.

મી. જેશી એ નાગમંડળ અર્થને માટે એક નવી વાત કહે છે. નવસારીનું પ્રાચીન નામ નાગમંડળ શારીરિક પડ્યું, તેનો સત્તાવાર મુરગો નીચે સુના છે. એ નામ પડવાનો સંબંધ, નવસારીની અંદરના અસલના હિંદુ રહિસોમાંથી આલણું કોમની ધણું જુના કાળથી ચાલતી આવેલી એક એ સભા સાથે જોડાયાંથી છે. તે વિષે પ્રથમ ચોંડ જણુનાની જરૂર છે.

નવસારીમાં અસલના હિંદુ રહિસોમાં આલણો મુખ્ય છે. આ આલણોમાં એ વર્ગ છે. ગુજરાતી આલણો તથા દક્ષિણી આલણો. ખીને વર્ગ ને દક્ષિણી આલણોનો કબ્બો, તે તેના નામ ઉપરથીજ જણ્ણાધ આવે છે, કે તેઓ પ્રથમ દક્ષિણમાં એકે મહારાષ્ટ્રમાં વસતા; તેથી તેઓ દક્ષિણી કહેવાય છે. ભરાહી રાજ્યના વર્ષતથી તેઓનો પગ ચેસારે ગૂજરાતમાં થયા લાગ્યો; અને જ્યારથી પેશવાનો અમલ જાગ્યો, ત્યારી તો તેઓની સંખ્યા ગૂજરાતમાં ધર્ણી વર્ધી ગઈ. અને એ પ્રમાણે નવસારીમાં પણ તેમની વર્તતી થઈ, અને તેઓ દેશરત થઈ પડ્યા. હવે ગૂજરાતી આલણોના પાણ એ ભાગ થાય છે.

અનાવલા આલણો, જેને ભાડેલા કરીને પણ કહે છે, અને જેમની છમતિ પણ આ નવસારીજ પ્રાંતને આભારી છે, કેમકે નવસારી પ્રાંતના મહુવા તાલુકાના ગમ અનાવલમાં તેઓ પ્રથમ થયા ઉપરથીજ અનાવલાની સંતો થઈ છે તે, અને મોઢ આલણો. અનાવલા આલણો ધણું કરીને એતીનોજ ધયો કરતા; પણ મોઢ આલણો જેમને ચાતુરેઠી મોઢ કહે છે, કેમકે તેમના પૂર્વને ચારે વેદ મોઢે રાખતા. તેઓ માત્ર વિદ્યા શીખી રાજ્યઅર્થથી કે પ્રણની મહદ્દ્ધથીજ પેતાનો ગુજરાત અલાવતા. તેઓ જોતીપ, વૈદક, વ્યાકરણ કે કર્મકાંડ

૬

શીખતા, અને હજુપણું તેમાંના ધર્માંડો એજ એકમ શીખી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે. આ મેટ આલદો અસંખ્ય અમદાવાદ તરફ આવેલાં મોદ્યારા ગમેના વતની હોયાથી મેટ દરેકાય છે. અને ત્યાંથી જુદાં જુદાં કારદોથી આ નારદ નીકળી આવી સુરત અદૂરીશીના ધર્મા ગમેના આજ ધર્મા લાંબા વખતથી વસ્યા છે.

આગલા વખતની હિંદુ સભાઓ.

આ મેટ આલદોનાં એ જોઈ સભા છે. તે ધર્મા જુના વખતની હજુ ચલે છે. નવસારીનાં પણ તેતો ભાગ હતો અને હજુ છે. યા હજુ ચલે છે. નવસારીનાં પણ તેતો ભાગ હતો અને હજુ છે. એકને “ચોલા સભા” કહે છે, અને થીજને “શિષ્ટ એમાંની એકને “ચોલા સભા” ” કહે છે. આ સભાઓ હાલની આપણી રાષ્ટ્રીય સભા સભા ને ધર્માંને મળતી છે. અને તે મજબૂતાનો (National Congress) ને ધર્માંને મળતી છે. અને તે મજબૂતાનો ઉદ્દેશ ધર્માંને મળતી છે.

સુરત અદૂરીશીના ને ગમેનાં આ મેટ આલદોની વરતી છે, તે તે આમેનાં વરતીના પ્રમાણાં એક એ કે પર્યોશ નીચા આ છે, તે તે આમેનાં વરતીના પ્રમાણાં એક એ કે પર્યોશ નીચા આ છે, અને એ પ્રમાણે આભી સભાના મેમબરો કે સભાસદો ડુરવેદ્ધ છે. અને એ પ્રમાણે આભી સભાના “ચોલા સભાના” ધર્મા સભાસદો થાય છે, અને શિષ્ટ સભાના આસરે બસો થાય છે.

આ સભાના સભાસદો પ્રથમ તો વિડાન અને કુલીન ગૃહસ્થોન થઈ શકતા, તો જેકે હાથ આ નિયમ જાઓ સચનતો નથી. સભાને આંકડોથાર સરસ્કૃત ભાષામાંજ ચાલતો. અને સભા મજબૂતો માટે આમંત્રણ પત્રિકા સરસ્કૃત ભાષામાંજ લખતી, અને અધ્યાપિ લખાય છે. હવે આપણા સુદ્ધા ઉપર આવ્યે.

સુરત અદૂરીશીના ધર્મા ગમો એવાં કહેંનો છે, કે તે સરસ્કૃત ભાષામાં ભાષી શક્યન નહિ. દરેક ભાષાના વ્યાકરણ જુદાં હોય છે. તેમ સરસ્કૃત વ્યાકરણાં અમુક છેઠાવાલો નામો હોયતોન તેના રૂપ આલી શકે. સરસ્કૃત નામોના રૂપ ચાલવાને મેટો આધાર તે નામની લાતિ તથા તે નામના છેડા ઉપર છે. કૃત્યાના પણ ઈજલીશ ને ભસે

ઈજીવીશ્યા, એવું રૂપ કરવું પડેછે, તેમજ ગુજરાતીમાં એક રામલો ક્રીકદો કરી હોય તેને માટે લખવામાં “ રામલો ક્રીકદોને ઇપીઓ આપ્યા ” એમ લખવાને જરૂરે “ રામલો ક્રીકદોને ઇપીઓ આપ્યા ” એમ રામલો ક્રીકદો ખરં નામ છતાં “ રામલો ક્રીકદો ” એવું રૂપ કરવું પડેછે. તે પ્રમાણે કંઈગા છેડવાકાં ગામે સંસ્કૃતમાં શી રીતે આમંત્રણ પનિકામાં લખવાં એ પેહેલો સવાલ આ સભા સ્થપાઈ તે વખતે ઉલ્લો થયો. તેથી ગામે ગામના વિદ્ધાનોએ ભળી એ સભામાં પોતપોતાના ગામના નામ સંસ્કૃત ભાષાને અનુકૂળ એવાં પાડવા હરાવ કર્યો. નવસારીને માટે તેઓએ તે વખતથી નાગમંડળ એવું નામ પાડ્યું છે.

આ નામ પાઢનારાઓ વિડાન હતા તેથી તેઓએ એ નામ છેક પોતાની ધર્યા પ્રમાણે પાડ્યાં નથી. પણ જેતે ગામની કંઈ ખાસ વિચિત્રતા, પ્રખ્યાતી, ગુણ, સ્વભાવિક દેખાવ કે ગુજરાતી ભાષામાં તે ગામનો ને અર્થ સમાપ્તદો હોય, તે ઉપર આધાર રાખી પાડવામાં આવ્યાં છે. દાખલા તરીકે આપણી પોણાશમાંજ એ માધ્યલ ઉપર આવેલાં આમલી ગામને માટે તેમણે ધાત્રીપુર એવું નામ હરાવ્યું છે. ધાત્રી એ ડેવણ સંસ્કૃત શબ્દ છે, અને તેનો અર્થ આમલી (Tamarind) થાયછે. હુદે ડાઈ પણ ભાષાશાહી આમલી નામ શી રીતે પદ્યું હશે તેનો તર્ક સહજ કરી શકશે, કે એ ગામમાં આ ભલીનાં જાડો ધણ્ણાં હોવાં જેઠાં, અને તે વાત ખરીજ છે. અધાર્પિ એ ગામમાં આમલીનાં જાડો જ્યાં ત્યાં નજરે પડેછે. એજ પ્રમાણે બારડોલી તાલુકાનું એક ગામ “ પુણી ” નામે છે; તેનું એ શબ્દના અર્થ ઉપરથી કાર્પાસપુર નિયત કર્યું છે. કાર્પાસ એટલે કપાસ અથવા હ; એ ઇની પુણીને ભગતા અર્થપરથી પાડ્યું છે. એજ માઝક વલસાડને માટે ન્યાગ્રોવ્યપૂર નક્કી કર્યુછે. ન્યાગ્રોવ્ય એટલે વડતું જાડ (Banian tree) હવે વલસાડનું નામ પણ વડના જાડ સાથે સંબંધ ધરાને છે. એવું મૂળ નામ વડસોડ એટલે વડની સોડમાંનું એવું જણાયછે. અને તે ઉપરથી અપભંશ થતું થતું હાલ વલસાડ પડ્યું છે. એટલે એ ગામમાં અસલ મોટાં વડના જાડો ધણ્ણા હતાં. એજ માઝક સુરતનું નામ સુર્યપૂર, ગણુદેવીનું નામ ગુણુદીપિકા આહિ હરાવ્યાંછે. આ ઉપરથી જણાયછે કે નાગમંડળ હરાવામાં પણ નાગ સાપની સાથે એ ગામ સંબંધ ધરાવતું હોવાથીજ એવું નામ નાગમંડળ

પાડેલું જગ્યાથું છે. અને પણ સાંદકુવા નજીકના એક આખા કાતાને નાંગણ્ણબું કરી કહે છે.

હવે અચ્છુ અતસ્થની વાત એ રહેછે કે, એ નામ ક્યારે પણથું, એ વાતની શોધ કરવાને આપણે ઉપલી સલ્લા ક્યારે સ્થળાઘ તેનો ખોલ કરવો નેરથ્યે. ઉપલી સલ્લા પોતાના ડારણારનું કાંઈ કઢતર રાખતી નથી. હે એમના નિયમ દાખની સભાયોની હેડે છાપેલા નથી. કેમાં ન્યાય, વિનિષ્ઠ, અને સત્યતા નહેલાં હોય, એજ તેમના કાયડા એ સભા મલવાતું સ્થળ પણ એક હસ્તેલું નથી. એના સભાસહોમાંથી અમે તે પોતાને ઘેર આખી સભાને શુભ અથવા અશુભ હિંદુને સમગ્રે પોતાની શકે સભાસહો એ આખા હિંદુ એનાવનારને ત્વાં રહેછે. ધર્મ, નીતિ, વિદ્યા, અને પોતાની શાતિ સુંપારણાને અંદે વાદવિલાલ કે ચર્ચા થાયછે. મુઢેલા પ્રશ્નનો બાહુભાને નિર્ણય થાયછે, પણ તેની નોંધ રાખવાનો રીવાજ નથી. કરેલા હસ્ત યાદ રાખી. તે પ્રમાણે વર્તતવાનો પ્રયત્ન કરવો એજ તેમનો હેતુછે. એકદર એકદ્વિતી અને વિદ્યાની વૃદ્ધિને અંદે એ સભા સ્થપાયથી ભાવભ પડેછે. તોપણ દાલ આ હેતુ સચ્ચવાનો નથી. કારણ કે તેમાં પોતાના ચઢતા ઉત્તરતા નંબરને માટે ધણી તકરારો દાલ દાલ થયા કરેછે. અને તેના ટંયાનો નિકાલ કરવામાં સભાનો વર્ષત પસાર થઈ જતાં જે કરવાતું તે રહી જયછે.

એ પુરાણી સભાની એક કંડેનિનો નમુનો નીચે સુન્દર છે:—

શ્રીગણેશાયનમ : || સંવત् ૧૯૧૯ના વૈશાખ શુદ્ધ ૯ પંચમ્યાં ગુરૂ નવસારીના જો. ભગવાનને ઘેર આતૃમુત ચિ. યદ્દેશ્વર વગે-રેના ઉપચિતમાં શિષ્ઠ સમાગમ કર્યા તેનો હાંક મારવાનો પણ.

નોસરી

- | | |
|-----------------|--------------|
| ૧ ભ. ભવાનીશંકર | ૬ ભ. કેશવરામ |
| ૨ શુ. ઇચ્છારામ | ૭ ભ. જદુરામ |
| ૩ વૈ. ફકીર | ૮ ભ. રાજરામ |
| ૪ ભ. દેવશંકર | ૯ ભ. ફકીર |
| ૫ પં. ભવાનીશંકર | ૧૦ ભ. ઢાહા |

૧૧ ભ. મંછારામ	૨૧ પા. જયશંકર
૧૨ વૈ. તુલજારામ	૨૨ શુ. આદિતરામ
૧૩ ભ. મદ્યારામ	૨૩ વૈ. સિખરારી
૧૪ વા. નાગજી	૨૪ અ. નારાયણ
૧૫ જો. ભગવાન	૨૫ ભ. ગોવિંદરામ
૧૬ અ. હરિશંકર	૨૬ વૈ. જગ્નાથ
૧૭ ભ. દેવશંકર	૨૭ જો. ગોવિંદરામ
૧૮ ભ. હરદેવ	૨૮ જો. નરહરિ
૧૯ વા. જગ્નાથ	૨૯ વૈ. મંછારામ
૨૦ ભ. પુરુષોત્તમ	૩૦ શુ. પ્રેમાનંદ

હાલ ભી. જેશી પણ એ સભાના એક સભાસદ છે. તેમના પેહેલાં તેમના કાકા ગણપતરામ ફૃપાશાંકર તેના સભાસદ હતા; જેને આજ ધ્રુણા વરસનો સુમાર થવા આવ્યો છે; પણ તેની પેહેલાં તેમના જેશી કુટુંબના ભૂખી પુરુષ શિવરામ પંડ્યા તેના સભાસદ હોવાનું માન ધરાવતા હતા.* જેને આજ બસે વર્ષનો અજમાયશી થાયછે. પણ તેનીએ પેહેલાં ધ્રુણ લાંબા વખત અગાઉ એ સભા કાયમ હતી; એટથે એ સભા સ્થયાવાતું વર્ષ આજથી પાંચેક સૈક્કો પેહેલાંનું ગણ્યાવા જયછે. ત્યારે નાગમંડળ એ નામ આજથી પાંચસે વર્ષ પેહેલાંનું પડેલું હોવું જોઈએ.

નવસારીમાં વસવા આવેલા વિદ્ધાન પારસીલાઈએ હમેશાં વિદ્ધાન આલણેની સોઅત કરતા, તેમની સાથે પોતાના ધર્મની સરખામળી કરતા, જંદ અને સંસ્કૃત ભાષાની વર્ચ્યેતો નિકટ સંબંધ મેલવતા, અને યરોભાં આતસની પૂજા થવાથી પોતાની સાથે ધારો સંબંધ ધારી તેમના સમાગમ કરવા વધારે ધ્યાચતા, એ વાત જાહેર છે. આવા સંબંધથી પારસી લાઈએ પોતાના જીના અથોભાં નાગમંડળ

*એ શિવરામ પંડ્યા દેશાઈએ ખુસ્શેદલ તેહમુરળના મેહેતાળ થતા હતા. અને તે વિશે દેશાઈએ પોતાના સ્વચ્છિત્વ વર્ણનમાં લખેલું છે કે :— “મોય થાયા પડવા સુકા ભામણ અથાડ સુષ્પલ પંડા તથા દેશાલ પંડા તાં હીંદી (યાનેકે શૂન્યાલી ભાપા સમજાવી) શીખા.”

એ નામ પોતાના હિંદુ મિત્રો પાસેથી મેળવી લખેલું હોવું જોઈએ.
વળા એ એક મેટા સુમાણનું સ્વકરેલું નામ છે, તેથી તેનો પ્રસાર
ધર્ષેણ આપ્યો થાય એમાં શક નથી. પરંતુ નાગમંજુ એ નામ કાંઈ
અસહ નથી, પણ આ રીતે ઉલ્લીસલાએ પોતાની સવડતાને અચેંજ
પાડેલું છે-

૬—પારશ્રીભૂતી— પારશ્રીઓના અંતે આવ્યા પછી મહા
પ્રતાપિ પારશ્રી ચાંગાશાના બાવા આશાની હડુમત વખતે આદ્દુભૂમાને
પારશ્રીભૂતીના નામથી ઓળખવામાં આવ્યું હોય એમ “દીનએહેમાનદ-
યસ્ની” નામની ડેતાબ ઉપરથી જણાય છે.

૭—નવસારી— છેલ્લામાં છેલ્લું નામ નવસારી પડેલું છે, અને
તે આજ સૂચી તેજ નામે ઓળખાય છે. અને એ નવસારી નામ ડેમ
પડ્યું તેને માટે જૂદાં જૂદાં મતો આપણે એકાંક્ષા કરેલાં છે તે નિયે સુણાયઃ—

નવસારી શાથી કહેવાયું ?

ક—દ્વારથી ભાયાનો નાચ્યો એટથે નવી; અને એરણી ભાયાનો
સારી એટથે દાખલ થતું, એવા દ્વારથી એરણીના મિશથી એ નામ
પડ્યું, ડેહવામાં આવે છે. થાને કે ક્યારે છ. સ. ૧૧૪૨ માં પારશ્રીઓ
પહેલવહેલા વાં પ્રવેશ થયા ત્યારે તેઓએ એ નામ આ ભૂમીને આપ્યું.

ખ—નાચો+સારી એટથે નવી બનાવેલી એવો અર્થ ડેટલાડ કુંક
ભડેલાયા દ્વારથી આંચ્યો કરે છે. અને સામ્ભતન શાખ ઉપરથી તે ધર્યસો
કરે છે, ને અર્થ દ્વારથીના કાયદાથી ડેવળ અશક્ય છે. તોપણ આ-
પણે તો નેણ્ણી ખાડું ખરં તેને માટે કથા કે કાંઠાંણી ને બોલાયલું કે
બાધાયલું હોય, તે વાંચનારાઓના વિચારને માટે રણ્ણ કર્યે છીયે.

ગ— એક ધર્ણીજપ્રસિદ્ધ કથા અને એવી ચાલે છે કે, ધારાનગરીનો
એક જુલભગાર રાજ ગયેશ્વીંગ, જેને એ નામ તુચ્છકરથી લેઢોએ
આપેલું લાગે છે, તે નવસારીમાં હાલ ને જગ સુસથમાનોના ફોટો
જગાને નામે ઓળખાય છે, અને જ્યાં હાલ સરકારી ચોર્સ્પીટલ આવેલી
છે, તે જગાએ હવાખાવા સારુ અને ખરં કહીએતો કથા પ્રમાણે અની-
તિના કામો સાર ધારઘરીથી દરરોજ આવતો હતો. તેનો એક એવો
બેઅદબ અને નિર્ધારજો નિયમહઠો, કે નવસારીની નેણ્ણી છાડી પેહેલ

વેહેલી સાસરે જય, તે એક દડાડો તે રાજના જનાનભાનાની મેહદ્દીમાંન
થઈતે જય. એવો જુલભ આલી રહેશે છે. એ અરસામાં મહાની
જનરી આવેલા નવ હાળાઓ કેચો. નવ સૈયદના નામે આ તરફ એ-
ખાયલા છે, તેચો એક સરાહુમાં ઉત્તરેવા હતા; એવામાં એક ધરડી
દ્વારી પોતાની નાન્યાન્યાન પુત્રિને રોતી રોતી સાથે લઈને મેહદ્વામાંથી
શીપાઇએ સાફ જતી તેમની નજરે પડી. આ પ્રમાણે રહવાતું સૈયદેન
એ જાણુતાંના સાથે પેલા શીપાઇએને હાલાવી દધ હોસીને અને દી-
કરીને તેમના પંજાંયી છોડવી. આ ઉપરથી ગધેશીંગ ગુરસાનો માયો
લશકર સહ લડવાને આગ્યો. નવ સૈયદો તો કથા પ્રમાણે મોટા જાણકાર
હોવાથી આંખાં લશકર સાથે લડ્યા, અને કહે છે કે તોઓના શીર
અહિંચાં પણ્યાં, તો પણ તેમના શીર વનરના ધડો, ગધેશીંગ સાથે
લડતાં લડતાં છેક સુરત સૂધી ગયાં. આ દેખાવ ચોખ્યાર શિવાય કોઈને
હ્યાતો નો હોતો. સુરતની એક પચારણે રસ્તે જતાં એવો ઉદ્ગાર
કર્યો, કે “આહ! શીશ વગરના ધડો ક્રવાં લડે છે” । આ બોલતાંની
સાથેજ તે નવે ધડો ભોંય ઉપર પડી ગયાં, અને પુલના નવ દગલા
થય ગયા. વળી ડેટલાડો એજ કથાને માટે એમ પણ કહેછે કે, ધારગરી
નો એ જુલમગાર હિંદુરાજ નવસારી મધેના માહાદેવના દેહરામાં દ્વીન
માટે આવતો હતો. અને ધારગરીથી છેક તે દહેરાં સૂધી એક ભોં-
યર તેણે જનાયું હતું તેમાંથી તે આવજ કરતો હતો.* એ માહાદેવને
તે રાજ દર માસે એક જવાન ભરદનો ભોગ આપતો હતો. ધરાનમાં
ને પ્રમાણે જુલમગાર ઓહાંક પાદશાહના અદન ઉપરના દરદ માટે એ
માણુસના દરરોજ ભોગ આપવામાં આવતા હતા, તે પ્રકારનો આ નાસ
નવસારીમાં હતો. એક કુંભારના એક પૂરા બેટાનો જ્યારે ભોગ આપવાનો

*એ ભોંયર પુરી નાંયેદું હજુ પણ બનર મધેની જુમા મશજીદમાંથી
જણ્યાયે, અને સુશલમાનાંચે એ હેહરાં આગળ મશજીદના સંદાસો બાંધ્યા-
થી હિંદુઓએ ચોંક દુર હાલ મશજીદ આગળ જન્યાં હેહરાં છે ત્યાં હતુમાનની
સુર્તિ પદરાની છે, એમ કથા ચાદેછે. અને ને પ્રમાણે ચાલયું આંયું છે કે,
સુશલમાનાં રાજ થાય ત્યારે હિંદુના દેનલો તોડાવી તેની મુત્રિના પથરો,
પોતાની મશજીદની સીરી ઉપર ઉધા નાંખતા, કે તે ઉપર પગ સુંકીને કાંકરો-
ની ખુતપસ્થતિને વિકારતા સુશલમાનો નિમાજ કરવા જય; અને જ્યારે
હિંદુનું રાજ ચાલે ત્યારે મશજીદો તોડાવી તેના રેણાં હેહરાંની જમીન નીચે
પુરી નવેસર પાછી મૂર્તિએ બેસાડવી. એ નિયમ પ્રમાણેન નવસારીની આ
મશજીદમાં પથરો જડાયલા દેહવામાં આવેછ.

વખ્ત આવ્યો—યારે તે નોંધને તન બચાવા એ દ સૈયદો કાર્યાનું કહેછે—
 આ નવ સૈયદો તરફના ભક્તિમાન ઉપરથી આ ભૂમિનું નામ નવ-
 જૈદી પડેલું કહેછે, અને તેનું અપભંગ નવસારી થણું જણાવામાં
 આવેછે. આ કથાનો સંબંધ હાલના મોટા અજારના લનુભાનના દેહના આગલ
 રેહેનારા એક માલી કુદુંબ સાથે પણ લેખાયશી છે. આ કથા ગમે તેવી દો
 પણ આઠલી વાત સિદ્ધ છેકે, નવ સૈયદોની કલરોને નામે ઓલાભાયવી
 એક જગ્યા નવસારીમાં હાલની પોષણાદીમની પછવાટેના ભાડેલવાડ
 મોહદ્દસામાં આવેલીછે, ત્યાં બરાબર હારબંધ ને નવ કલરો એક સર-
 ખી આંને પણ આભાદ હાલતમાં આપણને દેખાયછે, તે એ નવ સૈયદો-
 ની જણાવામાં આવેછે. અને પેહેલવેહેલી એક ધર્ણીજ છાયી કંપરછે,
 તેને માટે ડાઢેછેક, એ કંપરો આગલ ને જાડ છે, તે કાર એ સૈયદોએ
 પોતાના એક માનીતા પોષણને બેસાડેલોછોટો, તે પોપટે જ્યારે પોતાના ધણી
 ઓનાશાર ઉડેલાં જેયાં તારે જાડ ઉપરથી મરણસોન હેડ્સ પડ્યોછોટો
 તેની એ નાનકડી કંપર છે. એ કંપરો ગેલાં નવ શીરની છે. પણ વળી
 અજયધીની વાત છેકે, સુરતની નવસારી આગળ આગળ ગોપીતાન ન
 ના ટેકરા ઉપર નવ સૈયદોના ધરોના નવ પુષ્ણના દગ્દા થઈ પડ્યાનું
 જણાવામાં આવે છે, ત્યાં પણ આને “નવસારીના નવ સૈયદોની અંદરો”
 ને નામે બરાબર હારબંધ નવ કલરો બાંબેલી છે. ગમે તેમ હો, પણ
 નવસારીનું ઉમતિસ્થાન એ કથા સાથે પણ જેડવામાં આવે છે. અને
 જે દહાડે આ નવસારીની નવ કલરોવાલી દરખાનો ઓદરસ થાય છે,
 તેજ દહાડે સુરતની ગેલી નવ કલરોની દરવાનો પણ હુંમધામથી આને
 પણ ઓદરસ થાય છે.

ધ—આગળ જણાવી ગયા તેમ ધર્ણાંડા એમ પણ કહે છેક,
 મુશ્કમાનોએ એ દ સરાહ સ્થાપી અને તેમાં મલેકાને નિભ્યા તે ઉ-
 પરથી નાંનો એટલે દ અને સરેહ એટલે સ્થાન. એ ઉપરથી નાંનો
 સરેહનું અપભંગ નવસારી થઈ ગણું છે. વલી નાંનો એટલે એનો અર્થ
 નહીં કેતાં નાંનો એટલે નહું, અને સરેહ એટલે ધાંમ; યાને મુશ્કમાન-
 નાનું નહું મથક એમ નામ પાડ્યું. પછી કોઈ પારથીની નાંનોસરેહ
 ગણુંછે, અને કોઈ મુશ્કમાનોની જળું છે. એ નવ સરાહ પૈકી ર મલે-
 શરખાતે-૧ માધીવાડ તરફ-૧ દાંડીવલ ઉપર-૧ કાઠ ઉપર-૧ સુરગ-
 રેના ધર તરફ યાને શતાબીર આગલ-૧ ખુરસોદ્વારી તરફ-૧ મોટા
 બળરને નાંડે અને ૧ કુંબાસવાડ તરફ એ પ્રમાણે આવેલી હતી એમ

જણુવામાં આવે છે.

ચ—પરંતુ એ બધા અથે કરતાં ખરો અને પુરાને સહિત તથા અસ્યા પસંદ અર્થે એવો કરવામાં આવે છેકે, ઈ. સ. ૧૧૪૨માં, કે પછી તે પહેલાં જ્યારે પારશીઓ આ ભૂમી ઉપર આવ્યા તારે તેઓને અહિંચાંતું હવાપાણી પોતાના ઠરાન દેશ મધેના એક હવાવાલાં ભથડકને મળતું માલમ પડ્યું. તે શેહેર, ધરાન દેશના અલખુગ નામના પાહાડની પાસે અને ડેઝીઅન સમુદ્રની દક્ષિણ આવેલાં માર્જદરાનના મુલકની રાજ્યવાંની સારી નામતું હતું. ધરાનમાં હવાપાણીમાં વખણાખલું શેહેર એ હતું. તેથી આ ભૂમી નકરી જાણે તે સારી શેહેરના જે ચી લાગ્યાથી તે પારશીઓએ, એ ભૂમીનું પોતાને માટે વિચિત્ર અને અનાંદું, એવું નાગમંદળતું નામ હતું, તે અદ્વીને પોતાને માટે માંહે માંહે એગાખાને તેઓએ નાનો+સારી નામ રાખ્યું, યાને નકરું સારી શેહેર. અથવા નતું સારી શેહેર. એ નામ પડ્યાના ટેકામાં આપણે જણુવાશું કે,

A—જે પ્રમાણે સમેક્ષ જેવી ભૂમીમાં સારી હવાની એહેસ્ત જેવી તરોતાજગીવાલી એક જગા તાં પ્રથમ જનારા દોડાને જણ્ણાયાથી, તે-ઓએ તેને New Heaven યાને “નતું એહેસ્ત ” એવું નામ આપ્યું, તથા જે પ્રમાણે યુરોપ-તરકીમાં આ જમાનામાં નવીખંજર એવું એક શેહેરતું નામ આપવામાં આવ્યું છે, તેમજ જે પ્રમાણે ન્યુ-ઓકાની-ન્યુફોરેસ્ટ-ન્યુયોર્ક-ન્યુએફ્ર્યાન્ડ-ન્યુઅન્ડરલાઈન-ન્યુહેનેન્ડ-વર-ન્યુગ્રેનેન્ડ-ન્યુહેન્ડેન્ડ-ન્યુમેક્સિકો, વગેરે શેહેરોના નામો પરંપરાં છે, યાનેકે જે પરહેલી દોડા, ભાજ દેશામાં જર્દ પોતાના ગામ નેતું, તે પારક દેશનું ગામ જણ્ણાયું તેને નતું ઇલાંણું-નતું ચીતું, એવાં New (નતું) વિશેપણીએ એજાએ છે, તેજ પ્રમાણે ધરાનતું “ સારી ” તેઓને New Saari જણ્ણાયાથી અંગેજ New નહીં, પણ પોતાની સ્વભાવા કારશીનો નાનો બાપરી, તે નવસારીમાં આવનારા ધરાનીએ તેને સારી ગામની ઉપમા આપેલી છે.

B—એના ટેકામાં વળી નવસારીના મેહેરલ્યાણું દસ્તુરના ખાંડાંના એક વેણુંચણું પત્રની અપણેગી નકલ ઉપરથી એ નામની ઉત્પત્તિને પુછ્યે ભણે છે. તેમાં લખે છે કે:—

“તેવાર પછે આપરો સતે ૫૧૧ મા ઇરવદીન માણીનો ને દીનરોજે આપરે નાગમંદળમાં આવી મોકામ કીધે. અને

એ જગાની આઓહવા લેઈ દશતુરે કહું ને કે નેવી આપરં શરીર ગામની ઉતી તે ભીશાલેની આઓહવા એ ગામની છે. માયે એ જગતું નામ નવસારી રાખે તે દનથી નવસારી નાગમંદલ લખાધજી બાકી આગોહરતો નાગમંદલ લખાતું..... પેહેબેની નવસારીમાં આવનાર મોઅદ કામદીન જરયોરા. ”

એ પ્રમાણે એ પુરાંણ કેખમાંછે. તેમાંથી વલી એમ પણ નીકળેછે કે, નવસારીની લુભાને “ નવસારી નાગમંદલ ” એવું સામડું નામ પણ આપવામાં આવતું હતું. પણ ઘણીક ગમ “ નાગમંદલનવસારી ” એવું નામ તો વપરાયલું છે. એમાં વલી નવસારી દ્વારથી શખદને બદલે ગૂજરાતી શખદ “ નવસારી ” વાપરેલો છે. પણ નાનું એ શખદનું અંગેજ વિશેપણ New; દ્વારથી ભાષામાં નવો, અને ગૂજરાતી ભાષામાં નવી એવું એકજ શખદનો નેવું હોવાથી એ પ્રમાણે નઓ—તો—નવ—નવી—એવા ક્ષમ્ભો લખાય છે.

C—વળી “ તારીખે શાહાને દરંતન ” માં જૂહોજ વેહેમ સુંકાવામાં આવ્યો છે, કે નવસારીનું નામ પારશીઓ આન્યા પઢી પડેલું હોય, એ બાધ્યદ ઉપર શક બતાવી Bombay Gazetteer દા. ૧૩ માં કહે છેકે નામીચા ચુનાની લુગોળ શાલ્ચિ ટેકેમીના નક્શામાં “ નવસારી ” નામ આખાદ જણાય છે. ટેકેમાંએ દરંતી ૧૫૦ માં (યાં દંગમંગ ૧૭૪૭ વરસની વાત ઉપર) પોતાનો લુગોળનો અથરંગો હતો, તે વખતે નવસારી કસ્ટમો એજ નામે જાણુંતિ હતો, નેને ટેકેમાંએ નરસીપા (Narasipa) ને નામે આગામાંયો છે. સર્ટ. ૬-ખલ્યુ. દાખલ્યુ. હંતરના “ ધ્રમ પીરીચાલ જેઝિયર એંડ ઈન્ડિયા ” દા. ૧૦ માં જૂઓ. એ પ્રમાણે જીવલી તવારીખમાં કહેવામાં આવે છે. નરસીપા તેજ નવસારી એમ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું નથી ત્યાં સુધી એ દ્વીવને વજન આપી શકતું નથી. કેમકે એમાતો નામનો મેઠો કેર છે. પણ એક અંણાંણા સ્વીતીસ લખનારે એકવાર Bombay (મુંબય) ને અમેરીકાનું શેહેર જણાવ્યું હતું ! કેમકે અમેરીકામાં Bombay નામની જગ્યા છે ખરી, પણ તે એક ધાણુંન નાનું ગામડું છે, પણ કાઈ કેતાખાંથી તેને એ નામ અમેરીકાનું ભાલું પડ્યું તેથી મુખધની ખરી તવારીખ ઉપર તેના અજાન લખાંણ ઉપરથીજ કંધ શંકા લેવાની નથી, બલકે તેના એવાં અશાનપણુંને હથીજ કાઢવામાં આવ્યું. તેમજ નરસીપા ને નવસારી વીરો જાણ્યાનું. આમેરૂધું એકજ નામના ૨-૪ કે તેથીબી વધારે શેહેરો

એકજ દેશમાં હોય છે, નેમકે મહુવા અને શાનગડ ગામો નેમ ગાયકવાડી રાજ્યમાં છે, તેમજ ભાવનગરના રાજ્યમાં છે, તેથી ચું ગાયકવાડનું મહુવા ગામ તે ભાવનગરતુંથી યોકી બેસાડાય ? ભાઈ ને ખરી વાત પુરવાયી ચાલતી આવી તે ઉપર એકાંશેક શક નાંખો શકાય નહીં.

D—ને પ્રમાણે દૈલેવર ડિલ્લીકટનું દૈલેવર શહેર ધ. સ. ૧૯૨૧૭ માં સ્વીચીસ કોડાએ નતું વસાની તેતું નામ કરોકહોભ આપ્યું, પણ જ્યારે દય કોડાએ છતી કીનું લારે તેતું નામ પોતાના શહેર ઉપરથી New Amsterdam થાને નતું આમસ્ટરદેમ એવું આપ્યું, અને વરી તે જ્યારે અંગેનના હાથમાં ગયું લારે તે કોડાએ તેતું નામ New Castle થાને નરો ડિલ્લો એવુંતામ આપ્યું. તેજ હાલ આપ્યું નવસારોના ધ્યા છે. એમકે એ ભૂનિ હિંદુ રાજના હાથમાં હતી લારે તેતું નામ નાગભંડળ હતું, સુસલમાનોના હાથમાં આવ્યું તેમણે તેતે નચ્ચોસરેહ કહું, અને છેવે પારથીઓ આવ્યા તેમણે તેને નવસારી કહું. એ પ્રમાણે એ કસાનાના નામની ઉત્પત્તિ છે. ને વાંચનારને અતુકુળ લાગે તે ખરી.

નવસારીની આંગલી સ્થિતિ.

નવસારીની, પારથીઓ આવ્યા તેની સેહેજ અગાઉની અને તે પછી પારથીઓની ચઠીની ચાલી, તેની વચ્ચેના વખ્તની હાલતનો, આસપાસના ઘનાવો કિપરથી તથા કેટલાંક જુના ખતો ઉપરથી અને પુરાંણા દસ્તાવેજે ઉપરથી વિચાર કર્યે તો, એ એક તફન નાહતું ગામડું હતું, જ્યાં યોડાં ધણ્યાં કોલીઓ અને હૃદ્દાલોઓના ખાપરાં અને હિંદુ તપસિ ગુરુતું મથક હોવા શિવાય થીજું નાંખ્યા જેગ કંઈ નોહેતું, પણ એક પાદરડું જેવું હતું. હાલ મોયા દેશાઈ કોડાનો દેશાઈ મોહેલ્લો ને જગાએ છે, ત્યાં કાઢ્યા તથા કણુભીઓના ધરો હતાં, તે છેક ૩૦૦ વરસની વાત ઉપર પારથીઓએ ખરીદ કરવા માંડેલાં જણાય છે. પાછલથી તે પેકી ધણ્યાંક ધરો દેશાઈ શી તેહમુરળ ઇસ્તમાળ-એ ખરીદ કર્યા હતાં. ને જગાએ હાલ દશ્તરવાડ છે, તે જગાએ કંઈપરના કોલી કોડાની વરતી હતી, અને તે ધરો પાછળથી અવારસાના

ખર્ચાનવાલાઓએ શીર્ષાં હતા કેતા જુના ખતો હજુ મોણુછે, એ અનુરૂપ
વાડ નેથી કરીને અવાસ્યાવાડ પ્રથમ સોકાતો હતો. સાંગાવાડ—માદનવા-
ડ—અનાવાડ, તે વખતે નહિપરના મોહોલા જણુતા, તે કોઈ ફર્જા
નહિ ધણે છેઠેથી પોતાના મેળ આરતી હતી. એવી કેદીકીન હડીકીન
ચાંગાશા વાંશ લખાવલા હેવાંશ ઉપરથી જલ્લાંશ છે. એટો રૂ૦૦ પ-
રસતી વિશ્વિ થાં, પણ દાઢભાં કે કરગાંને અદ્ભુતાદ્ભુતપદ્ધતિ જગ્યા
છે, અને કે જગ્યા આજે નવસારીના સાંઘિક અસ્યક વસ્તોવાં કરા કેને
દેખાય છે, તે જગતએ છેક પ૦-૫૦ વરસતી વાં કેને જાનેલ આડો
જેવું હજું; અને તેમાં વાંશ વરીડ વસ્તો હતા, કેસેના સેદેને આરતો
અરહુન શોરાખળ શીરવે ઉર્ફે વાદમારને ઘણાઓએ વેદ્યાંશ હજુખાંશ
હેયાત પુરોં નવસારીના છે. એ શીરવેને નાનપણણાં કેવાંશ આ લખ-
ખનારને ભાન મધ્યું છે. તેવણે એક નવસારી વેમાંશાં પૂર્ણામશા એક
પારશી દિપાંક અન્યાં હતા. ત્યારે આજે નવસારી એમ આજી વિશ્વિ
ઉપર આવ્યું; એ સવાલ આપિયાય કેંદ્રો થાય છે. એક તંબાર તુરે
તો ફંયાંશાં ભીને પેદા થાય, એક વેપારી ભાગે તો ભીને મંદાય, તેમ
એક શેદેર તુરે તો ભીજું મંદાય એવો શીરસ્તો તવારીએં આપણુંને
ખતાવે છે. “ વેરાવળ ભાંગાને મધ્યેનું વસ્તુ ” — “ પાવાયન તુટ્ટુ ” ને
ભર્ય મંદાયું ” — “ રંદેર ભાંગાને સુરત વસ્તુ ” — એવી કેદુંતો
આપણાંથી બોકાય છે, તેવીજ એક કલેવત ને નવસારીની તવારીય
ઉપરથી જોગ્યે તો, “ ધારગરી ભાંગાને નવસારી વસ્તુ ”, એવી કેદ-
વત આપાં લાગુ પહુંચ ગણાય છે. નવસારીનો એવી આડો કે વચ્ચે
રાખે આડી, એવી ભાતલખનો પોતાડો વરસાઓ એવે છે, તે કું ? ન-
વસારીની અસલી દાલત એવીજ હતી, તે કેદાયેકડાની જગ્યા, વચ્ચમાં
ભરઅન્જારમાં પાણી જવાની ખાણું, અને વોડા દાલતના મોકાલી નામ-
ની માઝક જુદા જુદા ટેકરા ઉપર પોતાના મોહોલાઓએ ખનાતી વસ્તોના
હતાં. ભદોમંબાવાલી આડીભાંગી આડી અને ભાસુસને રસ્તો ડાપડે
પડતો હતો, તાં થઈ સેહેલાધરી કેકાથી જવાતું અવાતું નોંધું. આ-
જની સુધારામાં આગળ વધેલી આપણી ભાયાનું સરકારના ધર્મનાજની
હોસત આજે આપણે તે ભાણુને પગતને દાખી ધમદોકાર ગાડિઓએ
એસી, વાડી બંગલે ધર્મા, તાડીભીડી તાંસી, ભરજી ભાડક ફરાડર કંચે
છીએ. વસ્તી વધવા લાગી, એટલે ટેકડાઓની નીચે મોહોલાઓએ થયા
લાગ્યા.

અનાવાડ—કાશુશમેહોલ્દો—કેટિપર વસ્તા સુશકમાનોનો મોહ-
દો—પદતારોડી—દુંગરાડ—કુતારનીખાડો—મોરામેહોલ્દો—દામકોમે-
હોલ્દો અથવા મેહુતાવાડ (જુનો)—હોરનાડ—વગેરે વગેરે મેહુલ્લાન-
ઝો જુંબો તો તે ટેકડાંદો ઉપર બંધાયલા છે; જ્યારે દસ્તુરવાડ—
દેશાઈવાડ—સાંગાવાડ—કાગાવાડ—અનુંવાડ—ગોલવાડ—વગેરે નિયાં-
ખુના હેણાંખુના પડેલા મોહુલ્લાનો છે. અરે એઠલું નહીં પણ આપણો
આજો નવસારી પ્રાત (જેને લગતી ચોડીક ભાપહો ઉપયોગી અને સ-
ખાંધ કરતી હોય તેટલી આ તવારીઓમાં આપવાની નેમ રાખવામાં
આવી છે) ખુલ્લ “ટેકડીયો પ્રાત” લેખાયછે. ડેમકે, સાંદોતનો ટેકડો—
સમસા હુંગરી—દોર હુંગરી—લાંબી હુંગરી—શરાની હુંગરી—રાયગઢ
થાંની અળા હુંગર—દીવાળું અભાડ—રાણીયા આંખાનો હુંગરો—સો-
મધી હુંગરી—ચોટકી હુંગરી—અભાઈયા હુંગરી—ભીલીમોરા (મોરો એઠ-
લેજ ટેકડો. બીલી, અને જોરા, એ જુદા ગાંમોનું એક થષ્ટ ગથું છે.)
વગેરે હુંગર હુંગરી અને ટેકડા ટેકડી આપણૂ પ્રાતમાં પુષ્ટળ આવે-
લાં છે. આપણું નવસારીમાં ધર્મહિયા ઉપર, ફીલુગમ કરતાં વધારે
આપણા હોવાને લાયે એ જુની પવિત્ર ધાર્મ ઇહેન્દ્રાય છે, અને તે વેચે
આપણવાને પણ “ ટેકડી ” એવી સત્તા વાપરી છે, કે નવસારી તો
“ ધર્મની ટેકડી ” છે. એ પ્રમાણે આજગાની હકીકત છે. જોયા દાદર
ની માડકના મોહુલ્લાનો નવસારી ધરાવે છે. નેમકે:—કાઠીનાડી
આગળનો દેશાઈવાડ ૧ હું દાંયું, ૨ જું તેથી જરા ઉચ્ચું પારસ્વવારો
દેશાઈ મોહુલ્દો, ૩ જું પગદ્યું “ મોહું ભાર ” ને નામે આળખાતો
દેશાઈવાડ, ૪ યું પારદીવાડ જળી ઉચ્ચું, ૫ સું તેથી ઉચ્ચું કુતારવાડ,
૬ હું તેથી ઉચ્ચું વરી સુશકમાનોનો કેટ, એ પ્રમાણે ૬ પગદ્યાંના
દાદરશાક મોહુલ્લા છે.

કાણ કાળે એ નવસારીની સ્થિતિ ત્યારે કેવી હતી તેનું એકાંદર
ઓડ માત્ર ૧૦૦૦ વરસની તેની તવારીખ ઉપરથી આપણે નીચે પ્ર-
માણે હોરી શક્યે.

નવસારીનું આડ.

૧૦૦૦ વરસ ઉપર.

(દિદુચાજની ભાગકા ભરેલી દારથિદિ.)

૭૦૦ વરસ ઉપર.

(મુસ્કમાનેની છુટી છવાઈ હુકમતવાળું નાતું ગામણું.)

૫૦૦ વરસ ઉપર.

(જરા રણીઓમણું પારશી રાજ.)

૪૦૦ વરસ ઉપર.

(સુધરતી જતી હાકતતું જુબનગાર મુગદ્વાઈ રાજ.)

૨૫૦ વરસ ઉપર.

(મહત્વ ધરાવતું ગામણવાડી મથક.)

આજ રૈણો.

(સુધારાની ટેંચ ઉપર ચઢવાની તિતાનલી શરૂઆતરાદી)

નવી નવસારી.

પારશીઓ પેહેલા અને આંબ્યા તે વેલા દિદુઓ નવસારીમાં નહીં જેવા જણ્યા હતા. એટલા વાસ્તે ૭૦૦ વરસ ખણીની અને ૨૫૦ વરસ પેહેલાની નવસારીની હાકત આજના જાણીતા દિદું, વાંસ્યા આલણેના જેવા દિદુઓ વગરની હતી. એટલા માટે નવસારીની તવારીખ તે પારશીઓની આગલી તવારીખ છે. તેથી દિદુઓની વિશેપ હુઠીકટ નવસારીની જુની તવારીખનાં આવી શકીત નથી. એટલા વાસ્તે પેહેલા પારશીઓની પછી મુશ્વામીનોની અને પછી દિદુઓની હુઠીકટ એકડી કરી તેની વચ્ચમાં જણ્યાવા નેવી હુઠીકટ ગાળે ગાળે આપ્યે આપણે આ બાબુ સમજાવ્યીશું.

નવસારીમાં પેહેલું પારશી-પગલું.

પારશીઓનું સુણવતન ઈરાન, તેમાં આવેલાં પાર્સ અથવા ઝાર્સી નામના સુલક્ષ્માં તેઓની ભરભરાઈ વર્ષતી, એ સૈં ઉપરથી શ્રીકલોદોગ્રે એ પાર્સને પરશીશનું નામ આપેલું; અને પાર્સ ઉપરથી ત્યાંના રહીશે પારશી ઓલાયા; અને નહિકે, જે પ્રમાણે ધણે મોટે ભાગે હિંદુ લોડો ચેતાના ધર્મકિયાને આખાઈ મળતી આવતી પારશીઓની ધર્મકિયા ઉપરથી હિંદુસાહી દ્વારાદેખેલ સુજય, પારશીઓને પાઠ્યપી થાને ઇથીનો પા અંશયાલા હોવાથી પારશી નામ પેહેલું હોવાની જેમ લુલ કરે છે, તેમ એ નામ પડ્યું હોય. પાઠ્યપીનાથો અર્થ કેવળ જોણ છે. ઈરાનનું જાહેન્દ્રાલીલાલચું રાજ વૃણવનાર અલીફ ઓમર નામના આરથ સરદારના હથ ઉપર નાહુથાનું ખાતે એ પારશીઓ ઈ. સ. ૬૫૭માં હરી ગયા બાદ, ચેતાના પવિત્ર ડેખલાઓનો બચાવ કરતા પ્રથમતો ઈરાનનાજ જૂદા જૂદા ભાગોમાં નાહશભાગ કરવા તથા ભટકવા લાગા. કટલાડો જેમ ધારે છે તેમ એ હાર પથી કાંઈ તુરતજ ઈરાનની પારશીઓ હિંદુસ્થાનમાં નાશી આવેલા નોહેતા. પ્રથમતો ઈરાનનાજ ભાગોમાં ભરતા ઇરતા અને સ્વરૂપા ભટકતા હતા. જેવટે તાં થાગ નલાગાથી ધ. સ. ૭૦૮ના સુમારે તેઓ હિંદુસ્થાનમાં આવ્યા. શાહિયાવાડમાં આવેલા ખાંબાતના અખાતમાં હીવ બંદરે તેઓ ઉત્ત્યા. તાં લગભગ ૧૫ વરસ રેહવા છતાં તેઓ કાંઈપણ શરંનભ ન પામ્યા. તે ઉપરથી કહે છેકે, એક મુખ્ય દશતુરે અણેની ચાલના આધારે એવું નિર્મિન કર્યું કે આપણું નૂજરાત તરફ નાશવું પડશે, અને તાં શરંનભ પામીશું. તેઓએ સર્વ સામાન્ય બાંગી કરી, જે ધશરે સાંભળી. અને ધ. સ. ૭૨૭માં દમણથી દક્ષિણે ૨૫ મેલ ઉપર આવેલી એક જગાએ તેઓનો થાગ લાજ્યો અને ને જગાએ ધારેલો શરંનભ પામ્યાથી તેઓ ઓલાયો કે, એજ આપણો શરંનભ છે. અને તે ઉપરથી પાછળથી એ જગાનું રારંનભ નામ બદલાઈન અપખ્રંશ શનજાંણું ઓલાયું છે. તાં રાજ કરનારો હિંદુરાજ જાહેરાંણાં કરીને હતો નેતે માટે મરહુમ રેવરડ આ. જોન વીલ્સન જણાવે છે કે, તે પાઠ્યનાં અણુદીલવાડનો જથેહેવ અથવા વણુરાજ હતો, જે ધ. સ. ૭૪૫થી ધ. સ. ૮૦૬ સુધી ગૂજરાતમાં

રાજ ચલાવી ગયો છે, એ જ્યદેવસાણું તેજ જાદુબાળું છે. એ પારશીઓ ગૂજરાતની ભાગાથી વથા નાના વદનીઓથી જી વરસુમાં વાડેણી વયક્તા હતા. તેવેમાંના પદ્ધતિ હસ્તરો સંસ્કૃત ભાષા જાંખુંતા હતા. ને પેઢી એક જાની હસ્તરે ૧૫ સંસ્કૃત વૈકા અનુભિ રચનાને બાંધી હડી હટથી વાડેણી ક્ષયા. અદ્યારે ૧૮૦૦ વર્ષને તેઓ લાં રહ્યા, અને તેવેની વસ્તી થવાથી નવસારી-સુરત-જાહેર-બાહેર-દરીબાધ-ને મેદેરેની તેવા વીજસાઈ જસુ. પણ ડેલાં હેઠાલ કિરણને જાણું છે, તે પારશીઓ અંભાત તરફથી નહોંદા પેહેદયેહોંદા નવસારીમાંન વ્યાખ્યા હતા. અને નવસારી આંદો પણીજ લંગમંદુંનો જયદા હતા. અને એ વાતને એક આપનારી એક વોંગાની પેઢ, જે નવસારીમાંથી ભક્તી અનેલી છે, અને જે વાદદ્યોકોછના ભડાન ચાચાક પડીત ભગવાનનાનું હૃદાલયે શૈખવચ્ચાયારીએ ગોયાખરીમાં તરફનુંમાં જહુ આરી છે તે ઉપરથી ચિહ્નિં મળે છે. જે બીજા આપણું પાઠકથી પડીયું, એટલું તો ખરું કે, શર્નિવાણી લાગ્યું થવા આગમણ છુટાછુણાથી પારશીઓ નવસારીમાં આવ્યા હતા.

પરંતુ નવસારીમાં મોટા જટથાં વસવાત અને પણી ડરાને પારશીઓ આવ્યા તેનો છેક ઈ. સ. ૧૧૪૪માંન હતા. તાર પણીની હડીકત ડેટિએ ભાગે સત્તાવાર મળે છે તેનું દરખ્ષુ જોર છેકે ધરેનથી નાશી આવ્યા પણીની હરેક બાધનો ભોલાકુલ હેઠાન આપણાનું નવસારી વતનનાન વતની મેખેદ અદમન કેદેલાદે ઈ. સ. ૧૧૦૦માં “ શીસે શનનાન ” નામની ડેતાખમાં લાભી રખિયે આપણું નાશા-કરાયોને વારસામાં ભલ્યો છે, જે પ્રમાણે શાંગાંણુંનો પારશીઓને આંદો આપનાર હિંદુ રાજ હતો, અને તથે જોગ જેવાર લગ્નના આદીસિયાદ સારવાની-હથાર લોલવાની-વગેરે શરતો કરતી આસરો આપ્યો હતો, તેજ મુચાંડેક નવસારીના ચાલુક્યવંશના મારગરીનાં પડતીમાં આનેલાં રાજ તરફથી એક શરતે પારશીઓને આંદો આપવામાં આપ્યો હતો, એમ કહેવાયછ. તે શરત એ હતી કે, અનેની નાગતાલડીમાં વરતો, આગળ કલી આવ્યા તે જાલમ નાગ લેડોને બહુ હેઠાન કરતો હોવાયો વેહેમા હિંદુએ તેને મારતાનોંતા. તેને જે પારશીઓ મારતો નવસારીમાં નેમને રહેવા દેવા. પવિત્ર પારશીઓને નેત્રાંગાનોના પુન્ય પ્રતાપથી અને અવસ્તાના પાક કલામની ભફ્ફથી જે ડરમાં તે નાગ ભરાઈ બેસ્નો હતો, તેના ઉપર માંથવાણી ભસ્સી મેળ્યે મારી. આગળ ચાલતાં કષે છે

નેમ, પારશીઓને રાજને નાગ સપડાયા બદલ આવી આપી, પણ રાજને આંસું નહીં. પારશીઓએ તેને અફેલો રહેવા વિનયું, પણ બળદ થઈ આવી જાતી. તે પારશીઓએ રાજને ચેતાવ્યો, કે તારાં રાજની પણ ખરાણી થશે, એનું હું મેખ કાઢી તો નાગના લેણીમાં ખરાયલી નીકલી. રાજ કહે પાછી ભારો, પારશી કહે હવે વાત ગઈ. નાગ નાશીને ખસી ઐડો, ત્યારાં ધારમરીઠું રાજ તુદ્યું, એટલે બેહેમ ખરો પડ્યો. એ ધારમરી જામ નવસારીથી ૨-૩ મેદ ડિપરજ આવેલું છે, જ્યાંતિ હિંદુ રાજ નવસારીના મીઠાંઝોના ડોટવાલી જગાએ આવતો હતો. અને જાંદુંનું તેમ એકા નવ રૈયહોલે એલમના જ્યેશ્વરી આપ દઈ એ કોઈ ડિપરજ રૈહેણું જમીનના ઉંઘું માર્યું, તેથી કહે છેડ, એ ડારની જગા બોડાની બધું ઉંઘું નીકે છે. થાને પેહેદાં પાથા, ને પણ મોની ચેતારી વગેરે સધ્યું ઉંઘું નીકે છે.

ઉપર આપણે નાગને મેખ આર્ધાંઠું કલી આવ્યા તેના ટેકાનાં મીઠાંઝીની કૃતાખ ઉપરથી એવો સાર નીકે છે કે, ખેળાં આવેલા પારશીઓ શાદાનંકું જાગલજ વરતા હતા, પણ છેણાંદો નાગ હુંઘેણો એવા જ્યાલથી તેણો હોલ જ્યાં વરતી છે તે તરફ આવી રહ્યા, ને વીણે પાછલથી આપણે લંબાંખથી સમજાવીશું. નવસારીમાં પારશીઓએ જાદે ગાડે સ્વતંત્ર રાજ ચલાવા આડયું હતું. તે એટલાં સુધી કે, ડાંજદારી-હિવાનાં-મુલકી-બાંદરી-ધરમની કે સંસારની સર્વ સત્તા પારશીઓના ડાથનાં હતી, તે વખતમાં એટલે ધ. સ. ૧૩૮૮ ના અરસામાં ગૂજરાત પ્રાંતમાં ડાઈઓક્સ રાજ કે પાદશાહના કાણું કે હડુભાત નોહોતાં. અમદાવાદનો નવો ચુભતાંન નાગમંડળના રાજ્ય પાસે જાંદુંનું દેનો હતો, તે અંદરું ભરનારા પણ પાછલથીતો નવસારીના પારશી રાજન્યોન હતા. તે વેળાએ પારશીઓ સપથી ચાલતા. નવસારી અને તેની આસપાસ ગૂજરાત તરફ હરી ગયલા છેડ નવમી સંદી વખતના સુસાઇરેના ભખાણું ડિપરથી જણાય છે કે, ધ. સ. ૮૮૭ માં જ્યારે ભસુદી નાનોંના સુસાઇર આવ્યો ત્યારે અહિંઓ તેને પારશીઓ જણાયા નોહોતા. પરતુ ધ. સ. ૮૨૨ માં મીસર બીન ભુખાહુલ નાગને અરથ મુસાઇર આવ્યો હતો તેણે હિંદુ સ્થિતિમાં રહી પોતાનો જરથોસ્તી ધરમ સાંચવતાં પારશીઓને દીકા હતા. એ ડિપરથી અતુમાન થઈ શકે કે, દીવથી નારી આવેલા શનજનન અને નવસારીમાં એકોજ વેક્ષાએ પારશીઓ ઉત્તરી પડેલા હોલા જોઈએ, વળી ધ. સ. ૧૩૨૦ માં સુરત, ભરુદ,

નવસારી, વગેરેની આસપાસના લતા તરફ કુરી જનાર દ્રેન્ચ સુસાઇર નોરડન્સટું લખાંણું “દી. એ. માઝદ્યશની” ભાં જણાયાયું છે કે, “આ ભાગમાં મુરતી પુજલકી એક નવી જત વસે છે તે આતથને માને છે, તેઓ લાસને દાતતા કે ધારથા નથી પણ વગર છાપરાંના મીનારામાં ખુલી મુંડ છે. તાં જનવરો આઈ જાય છે. તેઓ રોશની તથા અંબાડ—ભલાઈ તથા કુરાઈ એ એ તત્ત્વો ડ્યુનમાં રણી કરે રહે રહે ચાલે છે.” ત્યાર બાદ એક ઈતિહાસ સાંચું આ તરફ આવેંદ્રાંનું કહેવામાં આવે છે. વળી “સધરાનેસંગ” નામની ડેટાઅમાંતી સિદ્ધરાજ જયશીંગ રાજ ખુદ નવસારીમાં આવી અવેના પારશીઓની સભાવતને માટે મોટાં હૃતાસ આપી ગયાંની એક નવમી સઠીની કથા લખાંણુથી લખી છે. (લૂંગો એ ડેટાનાં પાંને ૧૧૦ થી ૧૧૩) જેઠે આ એક કથા છે, અને એ કથા “મુખ્ય સસાચાર” ભાં હોઈ કરાનારે ચાર વર્ષ ઊપર ખરી બનેલી વાત હોય તેમ હતારી કીથાથી હેસે તેને રહુ જવાબ આપ્યો હતો, અને એ કથા તે કથાજ છે, અને એ હેસે તેને ખરી માનતા નથી, તો પણ નવસારીની અને પારશીઓની તે વેલાની હાલતનો ઘ્યાલ થવા સાંચ એ કથા હેલો નિયે ડિટારી લઈએ થાયે.

રાજ સધરા નેસંગની નવસારીમાં સ્વારી*

“ ગૂર્જરેશ્વરે (સિદ્ધરાને) સુંબાધ સૂર્યી જિતર ઢોકણુનો ગુલક ગુજરાત જેઠે લેળી દીવાને સાથી મેટામાં જયદ્વાર થાણું એસાયું. ત્યાંથી વધારે ડનરમાં આવતાં સંજણુમાં અને આસપાસનાં ગામેભાં તેણે નવી જતના લોક જેણા. દમણ, વદસાહ; ગણુદેણી, વાંસદા ધરભપુર, અને માંણિનીં રાજ ગુર્જરેશ્વરને બેઠ સુકાય આવ્યા તેવારે મોટું દરબાર ભરવામાં આવ્યું અને મહારાજાને એ માંણિનું રાજ ઢોકાર, મોટા જાગીરદાર દેશાઈ વગેરેને સરપાવ આપ્યા. તે વેળા સંજણુના રાજને દસ્તુર મનીયેર નામે એ નવા લોકના વધાને મહારાજાની હળૂરમાં આણી આગખાવ્યા. દસ્તુરભુને મહારાજાનને જોયો બરી સુનાઈયાની બેટ મુકી, ને ગૂર્જરખતીએ તેને શાબનોરી, મોતીની મા-

*લૂંગો રા. સા. મહીપતરામ ઇપરામનો “સધરાનેસંગ” પાન ૧૧૦ થી ૧૧૩ સૂર્યી.

થા, સુંદર ઘોડો વગેરેનો સરયાવ આપ્યો. એ દસ્તુર જેઠે મહારાજને ડેટલીક એકાંત મુશકાત થઈ તેમાં તેણું પારસી કોંકને પોતાનો દેશ તળું આ હેશમાં શા વાસનો આવવું પડ્યું તેનાં કારણ કલ્યાં. મનીયેરે પારસી રાજ્યનો છતિદાસ વર્ણિયો તે ચિદ્રાજને ભનોરંજક અને તેનો છેલ્ખો ભાગ એકારક લાગ્યો. મુસલમાન ધર્મની ઉત્પત્તિ, તેતું ઉત્તાપને પ્રસરણું, છરાનના ઘણા ખરા લોકનું મુસલમાન થવું, યોગતું પોતાનાં ધરબાર, વાડી, વજ્ઞા, સગાં વહુલાં વગેરે તમામ પાછળ મૂકી બહુ બહુ હુઃખ વેહી અને નાશી આવવું, અહિં આવ્યા પઢી ઘણુંક વરસ કંગી તેમને પડેલી અહિંણું અને મુરીયત આદિનો હેવાલ સાંલળો મહારાજના ઉદ્ધાર મનમાં દ્વા આવી. દસ્તુરણુંનો દ્વાથ સાહી જ્યસિંહ હેવે કંગું કે આપને પાણ સ્વર્દેશ જવાતી છિંછા હોય તો આપની અનુભવને મેળવી સર્વેનો નિયાર પૂછી બહુ મતે જવું હેવે તો મતે ખખર કરજો. મારાંથી બનશે તેઠલી મહદ હું આપોશ. દસ્તુરણ કહે પણ આયતને મેળવી એ વાત પુછવાની જરૂર નથી; જેમ હમારા આ દેશમાં વસનારા આર્થાદુનો ચાલ છે કે નેતે પેટે દીકરો નથી હોતો. તે પોતાનાં કુંકુંઘી કે જોત્તીમાંથી કે હોડીને, ભાણેજને કે ખીન કોઈને દસ્તપુત્ર કરી કેછે તેમ હુમારું રાજ્ય પાયમાલ થયું, હમારો યાદેઝર્ડ પાદશાહ પડ્યો, હમારા મોયા મોયા અમીર ઉમરાવ, પહેલવાન, મોખેદો વગેરેનો નારા થયો ને હમારા પ્યારા દેશની અરાણી થઈ ત્યારે હુમે તે છોડી, હમારા આતશને દેધ અને આવી વરસા ને આનેજ હમારો દેશ કર્યો. અહિંના કોંક આર્થ છે, હુમે પણ આર્થ છીએ. એટલે એહું પિતરાધ તો હતા તે હુવે ભાધ થયા. ધર ભાગી પડ્યું, ત્યારે નવું બાંધી તેમાં વાસ કર્યો તો પઢી પાણ અંડેરમાં રહેવા શા વાસ્તે જઈએ. તાં હુમે સુએ છુબી શકીએ નહિં; તાં હમારો પાક ધર્મ પાણી શકીએ નહિં. અહિંજ આપ મહારાજાનિયરાજની અને આપના માંડળિક રાજની મહેરણાની હમારા ઉપર જરી રહે અને હ્યોગમાં હુમે ખીન દેશી કોંકની નોટે કિલથી સાનીલ થઈએ એવી હમારી પૂરી છિંછા છે. હમારા કોંક ઉદ્યોગી, પરાક્રમી, અને પરોપકારી છે; હુમે એકલ્યોએ નથી, હુમે અતાડ નથી. ખીન હરકતે આ દેશમાં વસવાની, ઉદ્યમ કરવા હેવાની, જર્મીન વેચાતી દેવાની, ધન નોડવાની. અને હમારા પુર્વજોનો પાક દીન પાળવાની રણ આપી આજ સુધી હુમારું રક્ષણ કર્યું છે તેવું કર્ચોડરો, અને હુમે વર્ષાના ભાર્યા પરદેશી ઉપર દ્વા

કરી છે તેવી જરી રાખો ને કૃપા કરી હમને સહેરી, ને આપની સેવા અજનવનારી પ્રજ્ઞ ગણે એ હમારે ભાગવતું છે. આમ યોલતાં દસ્તરું સુખ દ્યામણું થયું ને તેની આંખમાંથી આંસુ વલાં.

સિદ્ધરાજ તેને ધીરજ આપી કહ્યું “ તમે અને તમારી ક્રમ હું ભારા દેશમાં નિર્ભય રહો. તમારા ગામના રાજથી મારા જાણવામાં આંધ્યું છે કે પારસી લોક હડી ચાલના, ભલા, મહેનતુ, હુણીયાર, તેજ્વાળા જાગૃત છે. ટોટો શીસાદ ન કરતાં સારી રીતે વત્તે છે. એ જાણ્યું હું રાજ થયે છું. હું તમારું રક્ષણું કરીશ અને મારી ખીજ રૈયતમાં અને તમારમાં કંધ લેદ ગણ્યીશ નહિ એટલું નહિ, પણ તમારમાંથી જે યોગ્ય લયાશે તેમને મારી સેનામાં અને મારા દરભારમાં નોકરી આપીશ. કારમારીઓમાં દાખલ કરીશ, અને મોટા હોહા અને જગીરો યોગ્યતા પ્રમાણે આપીશ.” બીજે દીવસે સવારે સંનાણના મોટા આતશ બેગમનાં ફરીન મહારાજે કર્યા અને સાંજે સુખ્ય પારસી ગુહયોને દરભારમાં બોલાવી મળ્યા. એ વેળા તેમને સમક્ષ દસ્તુર મનીચેરને પાલખી તથા હડીદાર આપી તેના ખરચને આટે જમીન આપી. પારસીઓ એથી બહુ ખુશી યથા ને કેટલાક ગૂંઠુર પટિની સેવા કરવાને તેની જેડે પાઠણું ગયા.

સંનાણથી મહારાજની સ્વારી નવસારી આવી. પાછલે પહોરે સિદ્ધરાજ ચુમ વેશે નગરમાં દરવા નીસયો. બજાર મૂડી આગળ ગયા એટદે એક આંધળી ડેરી લુઘે ટળવળતી હતી. સવારતું તેને ખાવ મળ્યું નહીંતું. ત્યાં થધ એક દ્યાળું શાવક શેર એ ત્રણું લોટાનું પોરણું દેઢને જતો હતો. સિદ્ધરાજે તેને કહ્યું, શેડ આ આપડી આંધળાને અમાંથી લેટ આપો, વાણીઓ. કહે એ તો કીડીને દરે ચીપડી ચીપડી મૂકુવાનો છે. હું ગામમાં કીડીઓના દર શોદુંદું ને જ્યાં જડે ત્યાં એમાંથી ચીપડી મેદુંદું. સિદ્ધરાજ કહે આ માણુસનાત છે, આંધળા છે, ધરડી અશક્ત છે, એને આપવામાં એધી દ્યા શા માટે? શાવક કહે એ તો એલે છે, કીડીઓ બાપડી કંધ બોલેછે? સિદ્ધરાજ કહે “એલે આટે દ્યાને પાત્ર ડેમ નહિ? કીડીઓ તો ઉદ્યોગ કરી કણું બેગા કરી ચોતાના દરમાં ભરેછે તે કંધ માણુસના ઉપર આંધાર રાખતી નથી.” ચેલા કરસાએ વાત માની નહિ ને ચાલ્યો ગયો. સિદ્ધરાજે તે ડેરીને પાખદી આપી. ડેરીએ પાછી આપી કહ્યું બાપળ તમારું ભલું થને, પરમેશ્વર તમારું કલ્યાણ કરને. બાપળ મારાથી બુદ્ધતું નથી, હું પગે

રહી ગઢલી છું; ને આંધળાછું; અને તો લોઈ આપો તો રોટલો ધરી
આ પાસેના જાડ તળે ચૂલો કર્યોછે તેપર સેકી ખાંડ. સિદ્ધરાને બજરમાં
જમ લોઈ આણું આપ્યો. ત્યાંથી રાજ ચાલ્યો ચાલ્યો સમુદ્રકંડે ગયો.
ફરિયો શાંત જોઈ હોડીમાં બેશી તેણે સેહેલ કરી. પાછા નગરમાં આ-
વ્યો ત્યારે પહોર રાત ગઈ હતી. બજર બધ થયો હતો ને લોકની
આગળ પણું જરી નહતી. પારસી વાડામાં થધ જન્યછે તેવામાં એક
પારસીના ધર આગળ એક આદમી ખાંધે રોટલાની મોટી જોળી ભેરવી
લલદો દીડો. ટોડાડ એ મજુદો બોજેને હશે. એટલા બધા રોટલાને
આટલી મોટી રાતે શું કરશે તે પૂછવાતું કરેછે તેવામાં તે ધરનાં બા-
રણાં ઉદ્ઘટાં ને ધરનો ધર્યું પુંખ ઉમરનો પારસી બહાર આની આ-
ગળ ચાલ્યો, ને તેની પાછળ રોટલાનો હીડ્યો. તેઓ શું કરેછે તે
નાણુવાની જિસાસા રાજને એટલી થધ કે બહુ થાડેલો છતાં તેમની
પૂર્ણ ગયો. એ કણે નવસારી માડું શહેર હતું ને ત્યાં સુસાઇરેની
આગળ વણી હતી. નગરમાં ટેટલાક મહેલાઓ મહેનત મનૂરી કરના-
રા રહેતા, ટેટલાકમાં કારોગરો, ટેટલાકમાં ધનવાન વેપારી, એમ જુદા
જુદા ભાગમાં જુદા જુદા પ્રકારની વસ્તી હતી. એ પારસી અને તેનો
સાથી મેહેલે મેહેલે મખરાત સૂદી ઇચ્છા, ધર્મશાળામાં, તથા ભીજન વઠેમાર્ગને
દિતરલાનો સ્થળ ગયા અને અતે ઢેઢવાડે થધ પાછા દેર આવ્યા. જ્યાં
લૂધ્યું ભાણુસ નેથું ત્યાં ભિલા રહી તેને પેટ ભરીને રોટલા બખડાવ્યા.
રોટલાની નેડે ચપડી નીડું ને એ ભરયાં આપ્યાં તે ખાઈ રહેવા આ-
વે કે ડે આગલ ચાલે, કે જ્યાં ભૂખ્યાનો ટોંગનો વહેમ મુદ્દલ જણ્યાય ન-
હિ ત્યાં તે આદમી ધરય એટલા રોટલા આપી આગળ ચાલે એમ
ટેટલાક અપંગ તેણું જમાડ્યાં, ટેટલાક માંદાને જમાડ્યાં. એમ મનૂરી
કરી રે.જ પૈંગા આવે તેનો લોઈ કે ભીચડી લાવી રંધી આનારાં પણ
માંદા હોઈ અશક્ત થધ જવાથી મનૂરીએ જવાઈ શકેલું નહિ ને
ભિધાર ડાઈએ ધારેલું નહિ તેવાં હતાં; પાસે હોથ તો ખાય નહિ તો
ભૂખ્યાં સૂચ રહે પણ ભીખ ભાગવા જય નહિ એવાં ટેટલાક, છેક
ધરણ થધ ગયેદાં એવાં કે ભિદનાની શક્તિ નહિતો ભાગવા કયાંથી જવાય,
એવાં લૂધે ભરતાં આદમી તથા તેમનાં ભાળકને તેણે સંતોષ્યાં. બીજે
દ્વિષે સિદ્ધરાને તે પારસીને તેગની રાતની વાત પૂછી. રાજને કહું
આરભથી તે અંત સૂધી યોડે છે હું તમારી પાછળ પાછળ આવ્યો
હતો. પારસી કહે બહારાજ મેં આપને દીડા નથી ને ભારત સારીના

લોવામાં પણ આવ્યા નથી. આજસુધી એ વાત મને કોઈઓ પૂર્ણ નથી ન મેં કોઈને કહી નથી. ભૂખથી પીડાતાં માંદાં, અપંગ, ઘરડાં, ખાળક હોવથી, કે કોઈ બીજાં કારણથી જેને આવાને અન ન જણ્યું હોય એવાને હું નિય રોટલા જમાડું છું, પણ તે વાત છાની રાખું છું. જાતિભેદ ન ગણુંતાં સર્વ મનુષ્યને જોદાનાં બચ્યાં ગણું છું. મારો સાથી આલણું હતો. તે મારો એ કામપર રાખેશો નોકર છે. આલણના રોટલા આવાને કોઈ હરકત લેતું નથી માટે તેને રાખ્યો છે. કીર્તિને માટે હું દાન ધર્મ કરતો નથી. ને દાનને પાત્ર જણ્યાય, તેને હું યુમ્દાન કરું છું. અશક્તને રોટલા ખવાડું છું તે માત્ર પરમેશ્વરની ખાતર; તે મધું જોય છે ને જાણું છે; આપને અરજ કરું છું કે આ ખાખત છાની રાખશો. હું વેપારી છું; પૈસે રૂટે સુખી છું. સુખી છું એહથે હું પોતાને સુખી માતું છું, કેમકે 'લોભનો કાંઈ યોભ નથી.' ધતથી માણુસ ધરાતા નથી તેથી સન્માર્ગે ખરચી શકતા નથી. અને મારી સતકમાર્ધી ને મળે છે તેમાં સતોપ માતું છું. હું જ્ઞાહું એકતો નથી, કપટ કરતો નથી ને ઉદ્યોગ જાડો કરું છું. એમ પ્રમાણીકરણે ને-મળે છે તેમાંથી યાડો ભાગ ભૂખે પીડાતાં હુઃખી માણુસને રોટલા જમાવામાં ગૂપચૂપ ખરયું છું; તેવા નિર્ધન છે પણ મારાં ભાઈએન છે. આવાતું નહિ મળવાથી રાત્રેને ભૂખ્યાં સુનું ગડે તેમને માટે એ પ્રમાણું પહેર રાત ગયા પદ્ધી નિય કરું છું. સિદ્ધરાજ કહે, ધન્ય છે શેડ ત-મને ! સાખાશ ! માગો, તમારે ને નોઈએ તે માગો. શેડ કહે, મહારાજની મહેરણાની ઈંચ્છું છું. સિદ્ધરાજ કહે, તમારાં કૃત્યથી તે મળો છે. માટે તે ને પેટ જમીન આપું તે લોને તેમાંથીએ ખરચ કરો. નોઈએ તો લાખ એ લાખ દામ રોકડ આપું તેના વ્યાજમાંથી એ રૂડો ખરચ નીકળશો ને બીજે વધારે કરી શકશો. શેડ કહે, તેમાં મને શા લાભ ? તેતું પુણ્ય તો આપને મળે. સિદ્ધરાજ કહે, તો મેરી પદ્ધતિ, મેરો જિતાય, ને પાદખી આપું તે સ્વીકારો. શેડ કહે, તેથી મારું પુણ્ય બળો જય; જોદાને દક્ષતારે મારે આતે જમે થાય નહિ; તે આપને દક્ષતારે ચડે અને જોદા આપને ખાતે જમા કરો. 'આ ધર્મતમા પારસ્યીથી આશ્રમ અને જોધ પામી મહારાને તેને શેલું પાંચડી ને હુશારો આપવાને મંગાવ્યાં. પારસ્યી સહગૃહસ્થ હાથ જોડી કહે મારે કાંઈ નહિ નોઈએ. સિદ્ધરાજ કહે, બાળું કાંઈ તહી લો તો ભલે, પણ આ મારી આંગળીની વીજી કાઢીને આપું છું તે લેવી પડશો. તમને કે તમારા ઇજનને માયે સંકટ આવી

ઘડે તેવારે એ સુશ્ર ભને હેખાડશો કે મેઝલશો એટથે તે હું યાળીશાં
તમારું નામ શું ? શેડ કહે, “જ મહારાજ, મારું નામ સોરાબજુ શા-
પુરજ બંગાળી.” વાઈ આપી તે એ હૃદ્યે ધરી સોરાબજુ શેડ નીને
લીધી અને તેને ચુંબન કરી પાતાની આંગળીએ પહેરી. પછી નમસ્કાર
કરી પાછે પગે હડતા હડતા રાજની હજૂરસાંથી જવા લાગ્યા. સિદ્ધરાજે
જીવી તેનો હાથ અલી તેમ કરતા અટકાવી તેમની નેડે ચાલતાં બાર-
છૂં સુધી વાતો કરી બહુ માન સાથે તેમને વળાવ્યા. ”

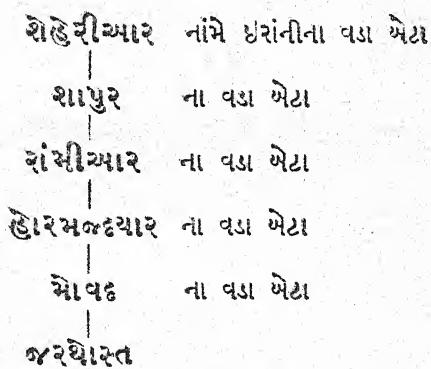
એ સુસાદરો ઉપરંત, આપણા ધરમની જેત પાછી અસકનાર
ક્રેન્ચ અભ્યાસી એકનીટલ હું પેરોં નવસારીમાં આવ્યો હતો, અને
તેણે જમાસ્પ ન્યાશાવાલા જમશેદ દસ્તુર સાથે જે સુલક્ષણ મોટા હે-
શાધની “મેરી જમશેદ વાડી” માં લીધી હતી તેતું બ્યાન તેને ટેકાણે
આપણે વાંચ્યું. * ધ. સ. ૧૦૦૦ થી ધ. સ. ૧૪૦૦ સુધીમાં હિંદુઓ
સાથના વહેવાર વસવાતથી પારસીઓ હિંદુઓ જેવા થઈ ગયા હતા.
તેઓનું નવસારીમાં નાનકું નેતું રાજ ચાલવા છતાં તેઓ લગભગ
હિંદુ રાજજ અનાતા. તે વેલાએ પારશીઓના નામ કેયાં ? હાંસજ-ફૈર
—લીભીન્યા—નેગેરીન્યા—નરસંગ—ધના વગેરે હિંદુનામે પારશીઓનાં હતાં।
તે વેલાએ નોથાકરા પારશીઓનો પોશાક કેવો ? ભાડેલાસાઢી લાલ પાંચડી
—પોતાં ને ધોત્યાં એતો તેમનો પેહેરવેશ ! વળી તે વેળાની પારશીઓના
નામ કેવાં ? માલણુંબાઈ—લીભીબાઈ—ધનાબાઈ વી. તેણીઓનો પોશાક
કેવો ? તો કે ધાધણ ધાળતાં ને ચનીયાંની ચૂર ચઢાવતાં ! પણમાં
સપાઈ શાંની ને વાત શાંની ? લાકડાંના ચુડા—નથની—ડોલા એવાંતો
તેઓના ધરેણું હતાં ! નોથારીના પારશીઓ પણું કાંને શોના ઇપાંની
બાદી પહેરતા. હિંદુ માઝક આપું માંથું સુંગવીને વચમાં ચોટલી રખાવતા.
ધણ્યાઓ દાઢી સુંછ પણ બોડાનીને સુતકમાં હોય તેવા ફરતા. તેઓની
રીતમાંંત કેવી ? અડો—પીઠી, દોર—ચીરી, છુ—મતર, ટેઝાં—
થાનક, વગેરે તમાર રીતમાં ભરદો તેમજ ઓરતો રાખતી. અંધ્યારાંઓ
પણ તેવા દોર—ચીરી આપી પોતાનું ચુજરાણું કરતા. વળી ધણ્યાએ
દીન ધરમને કિયા કર્મ ઉપર પણ ઓસતવાર રહેલા હતા. પણ તે વેલાના
પારશીઓ માટે વલી એક ગમ લખે છે તે વાત ધણી અજયય નેવી
રત વાર રહેલા હતા. પણ તે વેળાના પારશીઓ માટે વલી એક ગમ

*હજુઓ મોન્સ્ટર એકનીટલ હું પેરોંના ક્રેન્ચ યુસ્તિકનો અંગેજ તરળુમે
પાન ૩૮

થાગેછે કે, તેઓ હિંદુની માટ્ક લાકડાની કરકી યાને ગેહાંન વાપરતા ! હિંદુઓ સાચે એક બીજાને લાસ ઉચ્કવા મદ્દ કરતા ! તેમણે અહેરે-મની ચાલ પડેલી હતી, અને તેઓના ધર કરતાં દોખમાં ભલાં એવી હાલત થઈ પડેલી નજરે જેનાર લખી જય છે. એટાંજ નહીં પણ પોતાના ધરામાં હેવ પટીક પારશીઓ બેશાંતા હતા. દેશાંતોના અમદ્ભમાં તે વેહેમો તોડવામાં આવ્યા પદ્ધી પણ ધણી ગમ છુપણીથી પે-દીમાં મૂર્તિઓ રાખી પુંજતા હતા. એ અગાઉનો નવસારીમાં પેહેલા આવનાર ધરાંની પારશીઓના નામ ડેઝભાર-માહાયાર-અન્નરાદ-મરાનશાહ-નાંહાથાદ-વગેરે હતાં. તેઓનો પેશાક શુદ્ધ ધરાંની હતો. પણ તે વખત બદલાઈને આજ સુધીમાં આ નવસારી ભૂમી ડિપર કેવા કેવા વીરબાઓએ જન્મ લીધો છે તે તો જૂણો !

નેજન, હેઠીઅન, અને થીએહોસ્યસ જેવા મહાન રાજકારિઓ ધરાવા માટે, તથા મહાન દેખક ક્રીનીલ્યન કેલાહોરાને જન્મ આપવા માટે, તથા મહાન કવિ માર્યલની જન્મભૂમી હોવાને માટે તથા માર્યસ અનીઅસ સેનેકા જેવો ફેસ્તાઈ ખસ્લતનો ફીલસ્કુલ એટો જન્મવા માટે, ને પ્રમાણે રૂપેન દેશનું ડાંદેવા શેહેર આજે બધામાં વડાઈ કેચા કરે છે, તેવા નામવર એટાઓ, નવસારીના નવ રનો, અને પ્રકાશિત હીરા-ઓ, આપણું ચાંગાશા-માંગાશા-મેહેરળરાંણા-દારાણ પાદલણું-ખુરશેદ-જ દેશાઈ-મંચેરજ ખુરશેદજ દેશાઈ-નલમાસ્ય આશા-મીનેચેર હેમજુ -સર જમશેદજ લુલુભાઈ-અને દાહાભાઈ નવરોજણ, નવસારીના વીર-લાઓ થઈ ગયાથી આ ગરીબ ભૂમી અને ગરીબ કલમ માન ને મ ગરીબી કે, તો તે બરહુક છે. એ નંગો નવસારીની ખાંખુમાંથી નીકલ્યાં છે. ડાંદેવા શેહેર સાથની એટલીજ સરખામણી બસ નથી; પણ રોમન સંસ્થાનના સારી આઓ હવાના મથક કેચે નેમ રોમન પાદશાન હ એસાગસ્ટકે ડાંદેવાશેહેરને ચુંટી કાડ્યું હતું, અને તેને “પેન્નિસ્યન કોલેની ” બાને કુલીન સંસ્થાનનું મોહું ઉપનામ આપ્યું હતું, તેજ પ્રમાણે કામદીન જરથોસ્ત નામના ને પારશીએ પોતાના પેહેલાં પવિત્ર પગલાં નવસારીમાં સુંક્યાં, તેણે ધ. સ. ૧૧૪૨ માં અતે ચાણી ધરમ ટેકીવાલી સારી હવાની જગાને તેવું નામ અપાંગું. નવસારીના પારશીઓ ડાંણની ઓલાદના છે એ સવાલનો જવાબ હેઠળાં જોગી રાખ-વા નેવો છે, કે સંલાંખનાયાતલ્યાનેહેરમની ૧ લી બોય દેનાર નિદ્વાન દશતુર નેરીયેસંગ ધવળની ઓલાદના આણું નવસારીના

પારશીઓ હીએ. યાનેકે:—



ની એલાદ નવસારીના પારશીઓની છે. અને તેજ મોખદના નાંદના બેટા હૃહુરાંભની એલાદના પારશીઓ તે ભરિયવાલા છે. નવસારીમાં અને સંજાણુમાં એકીજ વખતે પારશીઓ આવ્યા હશે તેમાં મુખ્ય લાગ એહીન વર્ગનો હોવો જેઠાં, તેમાં અથેરનાન વર્ગ નીર્જિવ હોવો જેઠાં, ડમકે એહીન પારશીઓની વર્તી વધવા લાગ્યાથી પારશી અદ્યારેએની ખુટ પડી તે કારણને લીધેજ કામદીન જરથેસ્તના ૨ દીકરાઓ નામે રાણ્ણા અને મોખદ સંજાણથી મોખદાની એક જોડ ધંધાની ભદ્રદમાં એલાદી. તાંથી હુમખુમન્યાર નામના મોણેદ પોતાના બેટા ફરેદનને સાચે લઈ, સહદેદુલ્લાલ નવસારી આવ્યો. એ ફરેદનના ત્રણ બેટા હતા. ૧-આશા ૨-માહીઅસર અને ૩-ચાંદા.

પ્રથમ રાણ્ણા અને મોખદ ની એમ “ એ પોલ ” યાને વિભાગ (subdivision) એળખાતા હતા. તેમાં ઉપલા ૩ ભાગ્યાઓ વધવાથી “ પાંચ પોલ ” થઈ છે; જે આજ સુધી કષ્ટમ છે. એ પાંચે ખોલનાઓએ ધર્મક્રિયા સંઅંધી જૂદા જૂદા અભિકારો વેહેંચી લીધા, અને દરેક પોલનો વડો તેનો હુદ્દો ચલાવા લાગ્યો. જે પ્રમાણે અજનાની કુંચી રાખનાર પ્રધાન-રાજ્યાંડ સાચવનાર પ્રધાન-રાજનોં શીડકો રાખનાર-દ્વારા રાખનાર વગેરે હિગલાંની સરકારમાં દરજાઓ છે, તેમજ જે પ્રમાણે આપણાં ધર્મરાજ ગાયકવાડ સરકારમાં દરખારની ભીશબ રાખનારા તે ગોડગસ્તે, દ્વારા રાખનારા તે ફરનીશા, એવા હુદ્દા

વંશ પરપરાના ચાલેછે, તેજ પ્રમાણે આ પાંચ પોલવાલાઓએ જૂહે જૂહે નાંને હુદાએ વેહંચી લીધા છે. તેમાં પણ પેલા આશા-માડીઆર-- અને ચાંદાની પોલવાલાઓને તમામ કમાણુંનો માત્ર નિમે લીસ્સો મલે, અને બાડીનો નિમે હીરસો તો નવસારીના અસલ પંથકી કામદીન નવસોસ્તના દિક્કરા રાણું અને મોવદ એ ઐજ જણું લીયો. તે નીચે પ્રમાણે:—

પોલ અને તેના અવિકરો.

(પેટા કુદુંઘો સાહુ.)

૧— રાંણુંની પોલ એ પોલવાલા ઉઠમણુંમાં હુમાયસ્તે એચાન તથા શરોશ (અથવા શોશ) પઢાવે. યાને પારશીઓની એ જાતની ધર્મ-કિયાની મંડામણું કરાવે. એ પોલમાં જે કુદુંઘો સમાયકાં છેતે:— અથેળ, અરણંની, ઉમરીગર, કકરીચા, ડેઢલા, ખાંધી, ગાડ, ગેલભરીચા, જોઈચા, ધરડા, ચલ્લા જમાસ્પચાશા, તાતા, થુથી, દાજુ, દારંશાહના, દીવારીં, દોરડી, ધાલા, ધાલ્લર. નરીમાન, નાગલીવાલા, પીરના, પોલ્યા દેશાઈ, બગલી, બનશા, ભરમ પોરીચા, ભરરના, લુથરા, બંડારા, મથારી, મથાંની, સુદ્ધાં, મેહેરળ રાંણું, મોધર, મોષેદ બૃહમનના, રાજન, રાવ, લચરકના, વડીલ, વાના, અને સુખીચા, મળા ૪૨ કુદુંઘો એ પોલમાં ગણેલાં એ.

૨— મોવદની પોલ એ પોલવાલા નિરગદીનનો ફથનો રાખે. યાને પારશીઓમાં ધર્મને લગતી સર્વથી છેણ ને કિયા, કે ને કિયાથી જૌસુતને ઉંકડા ધનપોલની પોલ. એ પ્રકારની કિયાથી શુદ્ધ કરી રાખવામાં આવે છે, તેની સંભાવ રાખવાનો આ હક છે. એ પોલમાં જે કુદુંઘો સમાયકાં છે તે:— અહગરા, કુકા, કંગા, જેશાંગ, ધાલી, નાદરશાહ, નાંનીચા, પાંડર, ભાલીચા, ખુલેલા, જોશાર, લેદવાર, માદન, સકલાતપાલા, શગશગીના, અને હોજદાર, મળા ૧૬ ખાંડાનો એ પોલમાં આવે છે.

૩—આશા કરેહુનની એ પોલવાલા પેહેલી પતેત માડે. અને
પોલ.

એક જરયોસ્તી મરી જાય, તેના ઉઠમણું
ની કિયા વખતે ભરનારનાવતી પરતાંને (પ
શેભાની) કરવાતું એક ભણુતણુંછે, તે પેહેલાં માંડવાતું કામ એ પોલનું છે.*
એ પોલમાં ને કુંઝો સમાયલાં છે તે:—ચલુ, અવારીઆ, આદરબા-
દના, ઉનવાલા, કયતાંન, કરીયું, કાતરક, કાવશાદાના, કાવશબહમનના,
કીકાંન, કેચાસ, કેચા, કોટવાલ, ગાયે, જેતીના, જેરના, જોભાઈ,
ગોરા, દાયેઆ, દાલભાડી, દોલતાખાદીના, ધાઢી, નવદર, નાગલા,
પદમ, પરલુ, પાતલા, પાદશાહ, પોચારા, પંથકી, ફડીનજી, ફટાકીઆ,
ખારેવાટ, ખેહાડ, ખોદ, ખાંના, ખવાનના, ખોજલુ, ખમગરા, ખલવા,
મારકર, મોટા દેશાઈ, મોઢી, મોરીઆ, રખાડી, રણજ, રંનજ,
લશકરી, વાળા, શડીઆર, શાશુરી, શીરવાઈ, શુખાખેહરા, શુજ, હમજ-
આર, હાથીરંભ, અને હાલું મળી પણ વંશ એ પોલમાં સમાયલાં છે.

૪—માહુનીઆર કરેહુનની એ પોલવાલા અધ્યારને નાવર તથા મરા-
પોલ.

તથા રજ આપે. એટલે પારશીઓના વ્યા-
હણુંને ધર્મ કિયા કરવા સાર ને પરિક્ષાઓ
આપવી પડેલે, તે એ મોટી પહીવી લેનાર લાયક છેકે ડેમ તેનો તપાસ
કરી પરવાનગી આપવાનો તેમનો હક્કે. અને તે થકી વળી પેહેલે દહાડે
કિયા કરવાનો પણ તેમનોજ હક છે. એ પોલમાં ને ખાંદાનો સમાયલાં
છે તે:—ચાંતીઆ, કદભાગા, ખરીયું, જોરી, ગંઢેલીવાલા કાતરક,
ગારા, ચેતા, તુત, દાયુ, દામલા, પરએજ, પીળરા, ખાંમજી, મધુચાંતીઆં,
માજરા, વાંશ, શીવાલા, સંભાણુ, અને હવાસદાર, મળી ૧૬ કુટુંબો છે.

“*દીનાં સુન્નુંચ ઘેરત” અનાવનાર વિદ્વાન દસ્તુરજ દારાખજ
પેરોતાનજ શાંખાણું, એ હક વીશે નિશે પ્રમાણે પોતાના પેહેલાં પુસ્તકના
છેવના યૂજરાતી ભાગમાં લખેલે:— “સને ૧૧૨૦ થન્ડનજદીમાં મરહુમ
શેડ અરરોદલ તહેમુરજ દેશાઈચ નવસારી આતે આતશબહેરામ સાહેબ
તખતનશીન કીધા, ત્યારે દસ્તુર આસા કરેહુનથી પોતાના ખાનદાનને ડતરતો
આવેલો પતેત માંડવાનો દસ્તુરીનો હક પોતે દેશાઈથવાથી પોતાના અનેવી
દસ્તુર સોચાખજ દસ્તમજ મેહેરલરાણુને શેડ અરરોદલ દેશાઈચ બદ્ધેશ આ
ધો હતો.” એજ પ્રમાણે એ વિદ્વાન અને હિંમતવાન દસ્તુરલદાચે પોતાના
વડવાની “ચેરાગે દાનેશ” કુદી છુપાવી છે, તેના દીબાચામાં એજ સુજબ
દખણું છે (લૂચ્મા નીણાંણું ગ અને ધ)

અ—ચાંદા ઇરેહુનની છાટવાલી કરવાનો હક તથા અંગુમનને
ખગતાં ઇરેહુસ્ત. વિજોરેન્ડ્રિલતર, પ્રાચ્યવવાનો
પોલ.

બગતાં ઇરેહુસ્ત. વિજોરેન્ડ્રિલતર, પ્રાચ્યવવાનો
સમાગલા છે તે:—અગે, આમુશ, કુટાર, ગાટેવીવાલા પંથકી, દારાણ
સાહાલણુના, પાવરી, બળા, બીલીમેરિવાલા પંથકી, લાયેલીના, મનો
ચેહેર હોમળ, શેઠ ખાંદાન, મલી ૧૧ કુટુંબ છે.

એ પ્રમાણે પાંચ પોલ મળી ૧૪૫ કુટુંબો હતાં. આને તો તરેહ
વાર અટકોવાલા છાંતા પણા, અને તરેહવાર કુટુંબો થયાંછે. આજનો
કાઈ પણ અંધ્યાર કઈ પોલમાં આવેછે, તે ઉપલી ટીપ ઉપરથી શો-
ધી કદારો. વળી કાઈ અ જાણ્ણા ભાઈ પુછશેક, વાંદરીવાલા, તેમુ, સુતરી
વગેરે તો એમાં નહીં આવ્યા? તેણે જાણ્ણાનું કે પારદરીઓમાં એ
વર્ગ મુખ્ય છે અંધ્યાર, અને એહેદીન. ઉપલી ટીપ અંધ્યાર વર્ગની
છે, એહેદીન વર્ગમાં વાંદરીવાલા વગેરે હોવાથી તેમનું કથું તેમાં નથી.
વળી કટેલીક અટકો એક વર્ગમાં છે, જેમકે હવાલદાર વિજેરે. તેથી
જે કુટુંબ ઉપલી ટીપમાં છે, તે અંધ્યારનું જાણ્ણાનું. આતરાણેહરંમન
સાહેબની આશોદાદ જેવી ઉપજ ખાવાનું પણ ઉપલી પોલવાલાઓને
ગોકી આપેલા અનુકૂમે ખાયછે.

નવસારીની રાજ્ય-સ્થિતિ.

હવે આપણે નવસારીની રાજ્ય સ્થિતિ ઉપર પાછા આવ્યે. ધ.
સ. ૧૪૦૦. પછી ગુજરાતમાં સોલંકી વંશનું રાજ પુરું થયાથી,
નવસારી પણ સોલંકી વંશના રાજના તાખામાંથી ગયું, અને લિંધુરાજ
જધ સુશકમીન રાજની જુસરી હવે આપણું નોશાકરાઓને માંયે આવી
પડી. ધ. સ. ૧૪૧૨માં શાહ અહમદશાહે પોતાના નામ ઉપરથી
“અહેમવાયાદ” નામે (હાલનું અમદાવાદ) શેહેર વસારી ગુજરાત
જીતી દીધું. તે વખતે ગુજરાતની જે સ્થિતિ થાય તે આપણી નવસા-
રીની પણ થાય. એ પાદશાહના વંશનો પાદશાહ મહમદ ધ. સ.
૧૪૫૧માં ગાદીઓ બેઠો, અને તેણે જુનાગઢ તથા બાંપાનેરગડ એ એ
“ ગડ ” જીતવાથી બેગડો થાને બેગડ જીતનાર એવો મેરો એલઘા-
ણ લઈ ગુજરાત અને કુંડણું ઉપર ધ. સ. ૧૪૫૦માં થઢી આવ્યો.

નવસારીમાં વસ્તા પારશીઓને તેણે પોતાની રૈયત કેખે માન્ય રાખી તેઓ પાસે ખંડુનિ ઉચ્કો લઘુ આગળ ચાલ્યો. તોપણું એક ગમથી જેવો સુસલભીન શતનાર આગળ જય, કે નવસારીમાંતો પાછું હિંદુશજ ચાલુ થાય. અથવાતો મંડાઈ ગયલા પારશીઓ પોતેજ રાજ ચલાવે. એવી હાલતમાં નવસારી ઉપર પણ સૈયદ વંશની હાડભી છ. સ. ૧૪૧૪થી સૈયદ ભીજરખાં પછીથી શરી થધુ ચુકી હતી. એવી દંગધડા વગરની હાલતમાં પારશીઓ ઉપર બહુ જુલમ ગુજરવા લાગ્યો. એ સૈયદ વંશની હાડભીમાં નવસારી ખાતે પેલ કેખે આશા કરીને પારશી પટલાઈ કરતા હતા; તેવણું મુશલભાન રાજને મદદ કરનારા હતા.

પારશી-જી-અને શાહ.

મુસલભાનોના ચઢતા વર્જના અમલકારોને “ જુઉ ” (જીમ+છ+વાં) ની ખાન ભરેલી સંસા, નામની છેડે લગાડવાને રવૈયો હતો. જેમકે, ખાંન મૈલાજુઉ— રેખદૈલતખાંજુઉ, વી. એ એતાખ હિંદુઓએ પણ અખ્યાર કર્યો, અને પારશીઓએ પણ તે ઉપરથી લીધ્યો. આશા પેલે પણ આશાજુઉ લખાવા માંડયું. અને આજે પારશીઓના કયાંની નામ પાછલ પણ જુઉનો અપભ્રંશ જુ લગાડવાની વડાઈ દેવામાં આવેછે; એ જુ આપણે ધારતા હતા તેમ હિંદુઓનો જુ નહીં પણ મુશલભાનોના જુઉનું અપભ્રંશ જુ થયદો જણ્યાય છે. પરંતુ મુસલભાનો ઉપરથી હિંદુઓએ, અને હિંદુઓએ ઉપરથી પારશીઓએ, હિંદુઓએ ભાંગેલી ભાપામાં જુઉનો જુ મોલવા લાગ્યાયી, પારશીજાએખી તે લીધેદો હોવાયી, તેને હિંદુસાહી જુ આપણે ગણુવા લાગ્યે છીયે.

છ. સ. ૧૪૧૪થી નવસારી વધવા કાગ્યું. હાડેસા ખમતાં ખમતાં એ આશાજુ પેલ બચારા કંઠાળી ગયા હતા. પણ છેવટે તેવણું નેકનામ પુત્ર ચાંગા થયો, જેણે ધારગરીની પડી ગયલી હાડભી અને નવસારીની પટલાઈ ચલાવા માડી. તેણે આજનો મુસલભીન ધર્મનો એતાખ, “ શમશુલ ચોલમા ” અથવા અંગેજ કીતાખ “ પી. એચ. ડી. ” બગેર લીધા નોતા. પણ પોતેધરાનના ખુઅગેંની ચોલાદનો હોવાયી “ દાવરનો ” ચોલકાબલીધો. અને “ ચાંગા આશા ” તું અપભ્રંશ “ આંગાશા ” કરીને કુંકાં મોલવા લાગ્યું. અને “ દાવર ચાંગાશા ”

ના નામે વખ્યાત ગયો. હવેથી તેવણે નવસારીની દાખત સુધારવા માંડી. એકુંતો ઉપરનો કર ઓછો કર્યો. અને ને પ્રમાણે ઈરાંતના પાદશાલા જમ્બરાહે દરિયો પૂરીને જમીન બનાવી હતી, એવું ડેહેવાચ છે તે પ્રમાણે જે અંગરેજ કામ કર્યું. દાખતનું કાંગાવાડ ને જગાએ છે, તે જગાએ સુસલભમાંનોની તેણે એક કામ કર્યું. દાખતનું કાંગાવાડ ને જગાએ છે, તે જગાએ પ્રમાણે એક નાહનું સુકાધ રહેલું તથાવ હતું, તે તેણે પૂર્ણ, અને પારશીઓને તે તરફ વસાયા. અને તેથાં બતાને પારસીપૂરીના નામે ઓદાખવા તે તરફ વસાયા. અને પાછલથી તો યોડો કાલ સુવીં “પારસીપૂરી” એવું નામ નવસારીને મળ્યું. વળા ચાંગાશાંએ પારશીઓથી હિંદુઓને અચાહેદા રાજવાની ગોડવણ કરી. અને દાખત જ્યાં દેશાઈ કર્યો છે, તે તરફ તેઓના છાપરાં મંડાવ્યા, અને તે જગાને પોતાના આવા આશાજના નામ ઉપરથી આશાપૂરી એવું નામ આપ્યું. એ આશાપૂરીનો એક અર્થ એ પ્રમાણે ડેટલીક ગમથી સમજવામાં આવે છે. તોપણ તે જ્યોદી જ્યોદી અથવા તેના જ્યોદી રીતે અર્થ કરેછે. મી. એદ. એ. એન્સ્ટ્રી. એન્સ્ટ્રીટે પોતાની બનાવેલી તવારીખમાં આશાપૂરીનો અર્થ “રંગણું કરનારી ભાતા” એવો કર્યો છે, પણ આશા શય્દમાં એવા અર્થ-ક્ષણું કરનારી ભાતા” એવો કર્યો છે, પણ આશા શય્દમાં એવા અર્થ-ક્ષણું કરનારી ભાતા” એવો કર્યો છે. તોપણ એ અર્થ તેઓએ શા ઉપર નો કાંઈ લેણ આવેલો જણ્ણાતો નથી; તોપણ એ અર્થ તેઓએ શા ઉપર થી કરયો હશે, તે સમજવાને આપણું પાસે સાંઘન છે મારા ભિન્ન મા. જેશીએ એ વિષે ડેટલું કર્યાંનું છે.

આશાપુરી.

આશાપુરી એ શુદ્ધ સંસ્કૃત વ્યાશાળું ચે. અને તેનો અર્થ આશા અથવા ધર્મજી ને પુરી કરનારી દેવી એવો થાય છે. વળી ચાંગા આશાતો નવસારીમાંજ થઈ ગયા છે, પણ એ નામની દેવી તો ધર્મજી જગ્યાએ છે તો તાં આશા ચાંગા સાથે શું સંબંધ હોય ? આશાપુરીની ઉમતિ સંબંધની થોડીએક ધર્તિલાસિક લોકવાયક એવી

—
—

આજથી આસરે સો વરસની વાત ઉપર દમણીએ જાતિના એક હરગોવિંદ હરિવિલભદ્રસ નામના અતેના એક સેનીને એક ભાતાને સ્વમ આપ્યું કે વીજલખેર ગામ આગલ જોડીઓવડાની તળે હું રહી

છું તેમાંથી મને કહાડ અને ભારી પુંજ કર હું તારી મનની આશા પુરી કરીશા." આ સોની ધર્મમાં ઘણો શ્રદ્ધાળુ હતો તેથી પોતાને થયકાં સ્વમતી વાત પોતાના એક ભિન્ને કહી. આ સ્વમ એને હેવ ઉક્તી અગ્રીયારસની રાત્રીએ થયું હતું. એ હિવસ વચ્ચે જતા રહ્યા તોપણુ તેણે કાંઈ કર્યું નહિ. હવે ગ્રીને હિવસ કારતેક સુદ ૧૪ નો હતો. એ હિવસે ધણ્યા "જુના વખતની નવસારીના લોડો નવસારીની પડોશમાં આવેલા પૂર્ણુંથર મહાહેવે શ્રદ્ધ કરવા જતા આવેલા છે. તે નિસે આ હરગોવિદ્વાસ પણ પૂર્ણુંથર ગણેલા બેમિત્રને પોતાને આવેલાં સ્વમતી વાત કહી હતી, તે ભિત્ર પણ આ વખતે તેની સાથે હતો. પૂર્ણુંથર જવાના એ રસ્તા છે. એક જલાલપોરથી જવાય છે. અને થીને વીજલાપોર નામના ગામ આગલથી પણ જવાય છે. આવતી વખત તેઓ વિજલપોરથી આવ્યા. આમ આવવાનું કારણ ખાસ નોટીયાવડ આગળ પોતાને થયકાં સ્વમ સંખ્યાં કરવાની તબજીજ હતી. નોટીયાવડ આગળ આવતાં હરગોવિદ્વાસને એક સરળ જગાએ ડોકર લાગી. આ ઉપર તેણું આજો વિચાર ન કરી કાંઈ ન જણાવાથી પોતાના ભિત્ર સાથે થેર આપતો રહ્યા. પણ તેજ રાતે તેને ફરીથી સ્વમ થયું કે જે જગ્યાએ તેને ડોકર વાગી છે તેજ જગ્યાએ હું છું. માટે કાલતે કાલ મને કહાડ. થીને હિવસે પોતાના ભિત્ર સાથે ત્યાં જઈ ખોઢતાં એક દેવીની મૂર્તિ નિકળી આવી. આ મૂર્તિ લેધ તેઓ યોડેક આવી હાલ ન્યાં આશાપુરીનું દેવળ છે ત્યાં એક જખરો વડ હતો; જેની આગલ વડનાજ આડો અધારિ છે, ત્યાં તે મૂર્તિને રાખી કે પોતાને પુનઃ દર્શન કરવા આવવા પાસે પડે.

આ હાલતમાં વગર હેવળે વડના ભૂગ પાસે યોડેક સમય સુધી આ મૂર્તિ પડી રહી. નોકે તેની પૂન વગેરેની વ્યવસ્થા તે સોનીએ પોતાના ગોર દાખલાને સોંપી હતી. આ ભાતાપર હળવે હળવે લોડોનો ભાવ વધ્યો. માનતા ચાલવા લાગી. અને પોતાની ધારેલી વાત સફળ થવાથી લોડોએ તેને આશાપુરી ભાતાનું નામ આપ્યું. રોજ રોજ ધણું લોક દર્શનને માટે પણ જવા લાગ્યા.

આ વખતે નવસારી ભાહાલ અને ગાયકવાડ સરકારના થીની માહાલો ધૂંઝલરે અપાતા હતા. ધૂંઝલરદર પાસેથી ઠરાચેલી રકમ ભાત્ર ગાયકવાડ સરકાર કેતા. તે શિવાય સર્વ હકુમત માહાલ ઉપર ધૂંઝલરદર ચલાવતા દ્વારાની ડીવાની ચુન્ઝાની તંજવીજ ધૂંઝલરદરજ કરતા

અને પોતાની ધર્યા પ્રમાણે ખંનસાઈ આપતા. પોતાના વિચાર એજ કાપદો હતો. એવા જુદી જગ્યાએ પોતાના તરહથી સુધ્યા તથા ભીજ કારબારીએ રાખતા. યોડા વખત ઉપર નવસારી જાહાલ જોગા-લરાવ મૈરાલના હાથમાં હતો અને તેમના તરહથી સુધ્યા તરીકે ભાધવ રાખયાએ કરીને જાલા હાડા હતા. જોગાલરાવ, ડેહ છેડે, પોતાના મહાલમાં ફરવા નિકળેલા તે વખતે કટેર સુકાએ તાપી નહીંમાં રેલ આવવાથી લય ભરેલી રીતે વૈરાઈ ગયા. આ સંક્રાંતિંદ્રિય નેચું તેવું નહીંતુ. પ્રાણુંની પણ શરીર કરવનાર હતું પોતાની સહીસવાન-તીને ભાડે અનેક હેવની બાધા અને માનતા શરૂ થઈ. અને તેમાં નવસારીના સુધ્યા ભાધવરાવની પ્રશાંતાથી આશાપુરી માતાની પણ માનતા રખાઈ. ધર્યાની કારણુથી માનતા રાખતાંજ લય કરી થવા લાગ્યું અને યોડા વખતમાં રેલ તદ્દન ઉત્તરી જતાં ડેવળ નિર્ભય થયા. આથી આશા પુરીના દર્શન કરવાની તેમની ધર્યા વધી. દર્શને આવતાં આવી ભણ પ્રતાપી માતાજ વગર હેવળે ડેવળ આકાશ નીચે પડેલાં હોવાથી તેઝે માટે હેવળ બાંધાવવાની ધર્યા થઈ. દેવળ તથા ધર્મશાળાને માટે યોડીક રકમ મંજુર થઈ અને કામનો આરંભ થયો. કામ વણે મેટે પાયે ઉડાંબું એટલે વચ્ચે હેવળ બાંધી ધર્મશાળા બહુ મોટી બાંધવા માંડી એટલે મંજુર થયેલી રકમ તો પુરી થધ થધ અને ધર્મશાળા વધી અધુરી રહી ગધ. પણ પાછલથી મોટા અતના સુધ્યાની બદામણુથી વળી વધારે રકમની મંજુરી મળી. તથા પુલારીને મોટું સારું વર્ષાસન પણ બાંધી આપ્યું. જેમાંથી હન્તું પણ વણુંને હોયાં દર વરસે તેમને પણ ભટ્યા કરે છે. એ પ્રમાણે આશાપુરી વિશે મતનેદની વાતો છે, જેમાંથી કંઈ માનવી તે તેની હકીકત ઉપરથી વાંચનારને જણાઈ આવરો.

તરાઉંતું.

વળ એક વાત ધર્યાનો કરે છે તે યાદ આવેલી અતે ટંકીઓ: હાથમાં તરઊતા નાસનો જે અક્ષેત્ર નવસારીમાં છે, તે જગાએ તલાવ હતું તે પૂરાયા પણી, તે જગાની નિરાંશી ઢાઈને આપવી પડે તો રેલું “તલાવ હતું” લાં ઇલાંણું ચીતું છે. એમ તલાવ હન્તું-તલાવ હતું બોલાયા કરવા ઉપરથી જ તેની જલદીથી ઉચ્ચાર કરતાં “તરાઉં-ત-

શરતુ” એમ બોલવાની લટણું પડી ગઈ છે. જે પ્રમાણે ચાંગાશાંચે
તલાવ પૂરીને, સારી આપો હુવામાં પારશીઓને તેમના ખવાસ પ્રમાણે
રહેવા અમતું હેઠાથી, ત્યાં રાખ્યા. આગલ કંઈ ગયા તેમ અમદાવાદના
સુલતાને નવસારીના પારશી રાજ ઉપર ખંડળી નાંખી હતી, તે શીવાય
ત્યાં તેનો કોઈ શુભેચ્છા નેહોતો, ચાંગાશાં રાજનાંથી, દેશાધ્યાંથી,
અને મોટા ધરમ યુરુથી જોયા તેવણું હતા; તો નેકે તેઓ અંધ્યારે
નહીં પણ એક બેદીન હતા. એક લખનાર તેવણું માટે લખે છેકે:—
 “ નરથૈરતી ધરમતો તે પાસલાંન હતો, અને ધરીન સાથે વેહેવાર રાખ-
દો હતો. રાજકાળમાં તે વેલાએ પારશીઓન હતા. ૧૪મી સદીની
અધ્યાંથી નવસારીમાં હિંદુઓનો પગ પેશારો ધણો વધવા લાગ્યો હતો.
તેની એક સહી ચાંગમચ નવસારીમાં મુશ્લભમીન વસ્તી ધણી વધી પડી
હતી. મુસલમીનો જે જગાએ વસ્તા હતા, તે જગા “ નીમાજગરા ટેક-
ડા ” ને નામે ચોલખાતી હતી. એ ટેકડા હાલ નાશ પાંખી તે જમાએ
નવસારીનું રેલ્વેસ્ટેશન બંધાયું છે. નીમાજગરા ટેકડા એટેકે નીમાજ
કરવાની જગા. ટેકડા કહેવાનું કારણ એકે, તે જગા ઉચ્ચા ટેકડા ઉપર
છે. એ ટેકડા ઉપર મુસલમાંનોનું નીમાજ કરવાનું ભયક હતું. કેમકે
પાસે આવેંદો જલાલપોર જામમાં અને એ લતા તરફજ ધણે ભાગે
મુસલમાનો રહેતા હતા. અને તે વખતનું મુશ્લભમાંન ભાઈઓની જુની
કાયરો સાથ્યનું કાખસ્તાંન હજુપણ ત્યાં હૈયાત છે. અને હજુપણ નવસા-
રીનાં ડેઢાંક કાળજોના વંશવાલાઓના મુરાં, એ રેલ્વેસ્ટેશન આગલ-
નાર કાખસ્તાંમાં દાટવામાં આવે છે. નીમાજગરા ટેકડાવાલી જગા નં
વસારીનાં ભર્યથી ડાચામાં ડાચી છે. બોલ ન કરેને, ધારો કે, નવસારી
આપ્યેને આપી રેલના પાણીમાં હુથે, તોપણ એ ટેકડાની હાલની જગા
તરફ અથવા શેડ ગારડાળના ચાંગકાલાલા લતા તરફ બોડે ભરાય તો ધણે
ભાગે બચ્ચા જન્મ. નવસારીની જમીન દરિયાની સપાટીથી ૧૫૦ ફીટની
ઉંચાઈને ભરપાયકી છે. પુરુષી નહીના પાણી આરણી સમુદ્રમાં જતાં, યાને
ઝીણીઅરગણની તરફનો દરિયો ૧૫૦ ફીટ ઉંચાઈએ ચઢે તોપણ નવસા-
રીની ડાચામાં ઉંચી જગા વેરાવળવાલી—મુસલમાનોના ડોટવાલી એટથે
સરકારી ઓસ્પીટલવાલી—અને આ નીમાજગરા ટેકડાની જગા સલામત રહે.

જરથોસ્તી મેહફૂલ અને મલેશાર.

ચાંગાશાંશે નવસારીની સ્થિતિ સુધારવાને આગળ શું શું કર્યે તે
હવે જાંણું જોઈએ. ઈ. સ. ૧૪૦૦ ના શાલથીજ પારશીઓ બેતી
કરતા જણ્ણાયા છે. આખા નવસારી જિલ્દામાં રાજદરાયારી હૃદા પારશી-
ઓનાજ હતા. કોઈ કાટવાલ, કોઈ શુભેનાર; કોઈ મુનથી, કોઈ મેહે-
તા; કોઈ જમાદાર, કોઈ હવાલદાર, કોઈ શીપાઈ, કોઈ પેટલ; કોઈ
દેશમુખ, અને કોઈ દેશાઈ; વગેરે તમામ હૃદા તેમનાજ હતા.
આજની નવસારીની અટકો તેની ગવાહી આપેછે (જૂચો હમારી જ-
નાવેલી “ પારશી અટકો અને નાંગો. ”) ઈ. સ. ૧૪૬૦ માં ચાં-
ગાશાંશે નવસારીની આસપાસ વરતા તમામ પારશીઓને ગમે ગામથી
નવસારીમાં ધરમની મેહફૂલબાં સામેલ થવા બોલાવ્યા. એરો નવસારી
માં પેહેલા પારશીઓ આવ્યા પછી, ધંધાને અથે નવસારીની આસપા-
સ મૈયો ગણુંની દુરના ગાંભડાઓાં કોઈ બેતી કરવા, તો કોઈ દાડ-
ની દુડાંન ચલવા, તો કોઈ લાકડાં કાપવા જાંગલમાં, એમ છેક શોન-
ગડની હદ સૂધી વીજેરાઈ ગયા હતા. તે બધાને પોતાના કાયુના જો-
રથી ચાંગાશાંશે બોલાવ્યા. ચાંગાના હુકમને ભાન આપે આસપાસના
ગમે ગામથી તેઓ નવસારીમાં આવ્યા. તે વખતની તેમની હાલત-
નું જ્યાન કમકમાત ને કચવાત ઉત્પન્નકરે એવું છે. કોઈના હિલ ઉપર
અમથી દગલી, તો કોઈના હિલ ઉપર સદરો હતો. કોઈના બદન ઉપર
કુસ્તી પણ નહીં; અને કોઈના સુદરેહ ઉપરથી ગીરેણાં વડીક બોહ-
વાઈ ગયું હતું! કોઈ ઉંઘાડે પગે, તો કોઈ બીથરેહવાલ કેવળ હિંડ
હાલતમાં ગમે ગામથી નવસારીમાં આવ્યા. ધણ્ણા ધણ્ણા વરસોથી તેઓ
નવસારીથી બાહાર રાનવાડાઓાં પડી રહેલા હતા દીન ધરમ કર્દે
જાંણે નહીં. શુદ્ધ ધરાની તે હવે શુદ્ધ હિંદ જેવા જમાનાએ કરી ના-
ખ્યા હતા. તે બધાને માટે રહેવાની બેક જગ્યા ચાંગાશાંશે માંડવા
નાખીને મુકરર કરી, તે હાલનો મલેશરનો લતો હતો. એ જગ્યાએ મુ-
સલમાંની દોર વખતના પડી રહેલા મલેકોની સરેહ હતી. ત્યાં તેમની
મશળુદ્દા હતી, અને આજે પણ તે મશળુદ્દા ઉપલી સરાઉની સાકી-
આપવા હૈમાત ઉલી રહેલી છે. એ મલેક સરાહ આગલ વસાવેલા
ગમદુથી આવેલા પારશીઓના ઇલ્યાને મલેકસરાહવાલાં ઇલ્યાને નામે

ઓકખવા લગા. અને ભલેકસરાડતું પાછળથી અપબ્રંશ થયું. ભલેકસરેહને બદ્દદે ભલેશર એતું નામ પડ્યું છે. અને તે ઉપરથી ભલેકસરાડાલાતું અપબ્રંશ આજે ભલેસરણને નમે એળખાય છે. ગાંમટેથી આવેલા જે પારશીઓ પાસે સદરા કુરતી નહૃતાં, તે ચાંગાશાં એ તેમને અપાવ્યાં. જેમની પાસે નેહા ગોહેતા તેપણ તેમને અપાવ્યા. હિંદુઓની રસમે ઇવાનની ડિયામાં આમેજ થયલી તે છેહાવી. પછી બધાને સાથે મેળવી ધરમની વાબાને સંભળાના લાગ્યા. અને ધર્મ સંખ્યાથી ચરચા ચરચાના લાગ્યા. છેવટે જે સવાલો થીકટ જણ્યાયા તેના ખુલાસા ધરાન વેરથી પુછવીને માહીતી મેળવવાનો દ્રાવ થયો. નવસારીના કાઈએ પણ ધરાન જવા હાંગી બાડી નહીં. અને મેહેશ્વીલભાં આવેલા ભરાનના એક પારશી નમે નરીમાન હેશજ ધરાન જઈ ખુલાસા લઈ આવવા થીડું જરૂર્યું. અને સવાલો લઈ ધ. સ. ૧૪૭૦ માં એક મીશન ધરાન ગયું. ધરાનથી નાશી આવ્યા પછી, પાછા પારશીઓ ધરાન પેહેલાંહેલા ગયા હોય, તો તે આ નોથાકદ્દ મીશન હતું. એ પ્રમાણે ત્યારે ધરાનથી નાશી આવ્યા બાદ હિંદમાં ચુંથાઈ ગયલો ધર્મ સાચવવામાં પેહેલાંહેલા નવસારીનાજ પારશીઓ આગળ પડ્યા હતા. એ મીશનના કામથી દ્વારેગ થઈને ચાંગાશાંએ ધ. સ. ૧૪૮૮ માં નવસારીના તમામ હિંદુ સુશલમાનો અને પારશીઓએ અમરદાહના હાડેઅને પોતે અંગણી ભરી નવસારીની સમસ્ત રૈયતને તે પીડામાંથી છોડવી. નામીઓ ક્રેન્ચ સુસાઇર એકનીટલ હુ પેરાં ચાંગાશા વીશે કહે છે કે,

“ There appeared afterwards at Nowsaree a rich Parsi named Changa Shah, a faithful observer of the Zoroastrian law. He distributed his wealth among the poor, provided the Parsis with Koshtis and Sudras, and endeavoured to bring back those whom ignorance and troubles had led into many errors to the exact practice of the Zoroastrian law. To succeed in this, he applied to the Dastoors of Kerman, consulting them on different points of the Zoroastrian religion, neglected in Gujarat. ”

ਨੋਆਕਰਾਓ ਅਨੇ ਵਾਸਕੇ ਦੀ ਗਾਮਾ।

ਈ. ਸ. ੧੪੮੮ ਮਾਂ ਵਾਸਕੇ ਦੀ ਗਾਮਾ ਨਾਮਨੇ ਝੀਰਾਂਗੀ ਚੁਰਤਮਾਂ ਆਵੇਂ, ਤੇਨੀ ਸਾਥਨਾ ਤੋਡਾਂਨੀ ਝੀਰਾਂਗੀਓਏ ਨਵਸਾਰੀਮਾਂ ਆਵੀ ਪ੍ਰਯਨੇ ਪਡੀ ਤੇ ਵੇਖਾਏ ਪਾਰਥੀਆਂ ਅਨੇ ਝੀਰਾਂਗੀਓਏ ਮਾਂਥਾਫ਼ਾਡ ਮਾਰਾਮਾਰੀ ਚਾਲੀ ਹਟੀ, ਅਨੇ ਸੁਰਤਨਾ ਪੀਰਾਂਗੀਓਨੇ ਪਾਰਥੀਆਏ ਉਪਰ ਬਲੁਜ ਜੋਕ ਤਿਤੀਆ, ਅਨੇ ਪਾਰਥੀਆਏ ਨੇ ਖਿਕਕਾਰਵਾ ਲਾਗਿਆ, ਤੇ ਛੇਕ ਈ. ਸ. ੧੭੯੫ ਸੁਖੀ ਕਤਵਾਥ ਰਖੇਂ। ਈ. ਸ. ੧੭੯੫ ਮਾਂ ਵਾਂਥੀ ਤੇਲਰਾਠਨੇ ਫਰਿਧੇ ਝੀਰਾਂਗੀਓਨੁ ਅਤੇ ਵਾਂਛਾਣੁ ਭਾਂਗੀ ਗਿਆ, ਅਨੇ ਤੇਨਾ ਛਥਾਤੀ ਅਕਾਤਸੀ ਤਥਾ ਝੀਰਾਂਗੀ ਕਪਟਾਂ ਵਗੇਰੇਨੇ ਨਵਸਾਰੀਮਾਂ ਪਕਡੀ ਲਾਵਵਾਮਾਂ ਆਵ੍ਯਾ ਹਟਾ। ਅਨੇ ਤੇ ਛਥਾਤੀ ਅਕਾਤਸੀ ਨੇ ਗੋਲਾਂਮਾਂ ਤਰੀਕ ਵੇਚਵਾਮਾਂ ਆਵ੍ਯਾ ਹਟਾ। ਪਥ ਤੇ ਝੀਰਾਂਗੀਏ ਤੇ ਵੇਖਾਨਾ ਕਰਤਾ ਕਾਰਵਤਾ ਫੇਖਾਈ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ੇਂ ਇਹੋਸੁਰਗੁਨੀ ਮਹਦ ਮਾਂਗੀ, ਲਾਰੇ ਫੇਖਾਈਲਾਏ ਤੇ ਗੋਲਾਂਮਾਂ ਸਹਿਤ ਤੇਨੇ ਛੋਡਾਵੇਂ। ਤਾਰਥੀ ਸੁਰਤਨਾ ਝੀਰਾਂਗੀਏ ਪਾਰਥੀਆਏ ਉਪਰਨੁ ਵੇਰ ਛਾਡੀ ਆਹਾ ਰਾਖਵਾ ਲਾਗਿਆ। ਏਥੇ ਵਿਧੇ ਫੇਖਾਈ ਅਤੇ ਇਹੋਸੁਰਗੁਨੀ ਵਾਲੀ ਲਾਖੀ ਛੇ, ਤੇ ਸੱਵਤ ੧੮੨੨ ਨਾ ਰੋਜ਼ਬੇਲ ਪਾਨ ੧੨ ਉਪਰ ਨਿਘੇ ਸੁਜਖ ਉਥਾਰੇਲਾ ਛੇ:—

“ ੪੦) ਧਰ ਆਤੇ ਘਰਚ ਝੀਰਾਂਗੀਨੁ ਵਾਂਣੁ ੧ ਵਾਂਥੀਨੇ ਬਾਰੇ ਭਾਗੁ ਤੇਮਾਂ ਅਛਿਕਾਈ ਹਟਾ ਤੇਨੇ ਰਾਮਰਾਵੇ ਪਕਡੀ ਲਾਵੀ ਵੇਚਾ ਨੇ ਤੇ ਝੀਰਾਂਗੀ ਤੇਓਏ ਪਕਡੀ ਲਾਵਾ ਤੇ ਝੀਰਾਂਗੀਏ ਆਪਥੁਨੇ ਭਲਭਲ ਥਾਨ ੨ ਨਜ਼ਰ ਕਰਾਂ ਤਾਰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਹੀਨੇ ਪੇਹਾਰੇ ੧ ਵੇਚਾਨੇ ਕੋਈ ਨੇ ਤੇ ਆਪੋ ਤੇ ਏ ਰਾ. ੪੦ ਤੇ ਰਾਮਰਾਵੇਨੇ ਆਪਾ ਤੇ ਲਵਾਨੀਪੰਥਨਾ ਜਮੇ ਛੇ। ਕਾਰਤੇਕ ਵਹ ੮ ਅੁਥੁ ”

ਏ ਪ੍ਰਮਾਣੇ ਏਕ ਨੋਆਕਰਾਜ ਵਤਨੀਏ ਸੁਰਤਨਾ ਝੀਰਾਂਗੀਏ ਸਾਥਨੇ ਆਪਥੁਨੇ ਇਟੇਂ ਪਟਾਵੀ ਪਾਰਥੀ ਤੇਲ ਤਰੜ ਤੇਮਨੀ ਚਾਡ ਪਾਣੇ ਐਂਚ੍ਯੇ। ਪਾਣੀ ਚਾਂਗਾਸਾਨੀ ਕਤਥੀਵਿੰਦ ਜੇਧੇਏ। ਸੁਰਤਨੀ, ਸੁੰਘਣੀ, ਅੜਥਨੀ ਤਾਮਾਮ ਪਾਰਥੀ ਵਸਤੀ ਤੇ ਵੇਣਾਏ ਨਵਸਾਰੀਨੇ ਤਾਏ ਹਟੀ। ਵਣੀ ਚਾਂਗਾਂਥਾਏ।

*ਮੋਨੰਤਥਰ ਏਕਵੀਂਥ ਹੁ ਪੇਂਚੇਂ ਚਾਂਗਾਸਾਨੁ ਨਾਮ ਧਰੇਧਰ ਵਾਲੁਂ ਨੇ ਆਨੀਨੁ ਥਈ ਪਤੇਲੁ ਲੇਇਨੇ ਈ. ਸ. ੧੭੭੧ ਮਾਂ ਆਵੇਂ। ਤੇ ਵੇਖਾਏ ਤੇਨੇ ਮਾਟੇ ਬਾਘੁਂ ਛੇ ਕੇ “ ਤੇ ਪੇਤਾਲੀ ਹੋਲਤ ਗਰੀਬੇਨਾ ਸੁੰਖ ਮਾਟੇ ਵਾਪਰਤੋ, ਤੇਨੇ ਅਧੀਕਾਰ ਵਗਰ ਹਵੇਂ ਹਟੇ, ਤੇਨੀ ਪਰਛੇਲਗਾਰੀ ਚਾਮੇਰ ਪੱਕਾਵਲੀ ਹਟੀ, ਅਨੇ

ખીજ મોટી બહારુરી કરી, કે સંનાણથી પારશીઓ પોતાના આતશભેરામને લઈ નાશીને બાયેટના હુંગરોમાં થઈ વાંસદાના જગતમનું હેરાંન થતા હતા, ત્યાંથી તેઓને એલાવી નવસારીમાં મથક કરાયું. એ કયા વરસમાં થયું તે વિશે ધણ્યા લખનારા શકમાં છે, પરતું શાયર શાપુરહાડ શંનાણાએ દેશાઈશી ખુરશેદજીના નવસારી આતેના આતશભેરાંમનો કિરસો લખ્યો છે. અને નેતૃત્વ પેહેલે નામ “કિરસે જરથો સ્તોચાંને દિંહુસ્થાંન” એવું આપેલું જણાય છે, તે કિરસો મરહુમ-શાપુરહાડએ જોડેલો તે ખુદ જેઠતી વખતમે અરડોન દેશાઈજ ભરળેસું કુ પાલણુંના દ્વારાખાંનામાંથી તેવણુના ઐયા મી. ડેખશરોએ શેવકને આપ્યો છે, તે કિરસો જોડે તમામ દ્વારથી ભાષામાં છે, તો પણ એક નોંધ ગૂજરાતી ભાષામાં કરેલી સિક્કે ઉપર મોણું છે, તે અસંખ્યાતામાં આપણે ઉતારી લઈએ.

આતશભેરાંમની અદ્વાબદ્વાદી.

“આતશભેરાંમ વાંસદામાં વરશ ૧૪ રહેઆ તે દાડામાં પૈશળી નોશારીમાં બેહેદીન નેકનાંમ ચાંગાશાહ બેન આશા હતા તેહોએ એક દાડે કરું નોશારીથી વાંશહે આતશભેરાંમની જેદમતમાં જીનાઓને શાયે કેદને તાંથી પાણ આવીને નોશારીમાં અંજુમન મેવળીને મોખેદ બેહેદીને કહીડિ ને આંપણે આતશભેરાંમ નોશારીમાં લાવીને જગો કરીએ જેવારે મોખેદીએ કહીડિ ને અમારને તેહોને શોગંડ છે જે પોતાની હદમાં રહીને અમો અમારં કામ કરશું અમારા નેઅંગામોએ કષેચાં પડેચાં કૃષેવાં છે કે હરગોજ એક એકની જગો ઉપર એમનું નહીં કરવો ને નોશારીમાં શંનાણાં અધેયારીએને તા. આતશભેરાંમ તમો લાંબો તેવારે ચાંગાશાહે મોખેદી પાસે માંગી લીધું ને તે લોડો ઉપર રંજ ને શખતી ગણી છે ને તેનાંનો ઓદ્ધ ખરીદાર નથી હું જાંબી ને તેહોને લાંબો ને તમોને એખલાશ કરુંની ને કળુંએ અરતરક કરું તેવારે શરવે રાજ થાધને દેલાશો દીધો ચાંગાશાહેને શાયે શરવે ગીયા

તેણું પોતાના જત કાઈના સંસારી તથા ધરમની હાકત સુધારવાને પોતાના અમલ તથા દોલતમે જેરે કાંઈ દરતું બાકી રાયું નથી.”

એ ખરડા વગભગ સુવાસો વરસનો જીનો સેવક પાસે મોજુદ્દે.

વાંશહે લઈને આતશબેહેરાંમ લાયેઆ એક મકાન ખાલી કરીને તાંડાં મેલેઆ તેની પરશતશમાં ઉ મેખેદ હતા. તે રગાંમ એક નાગનરામ ધીજે જોપરશેદ બેન ડેઅંમચાહીન ત્રીજે ચાંદણું શાઓર એ નણે આતશબેહેરાંમની ઘેદમહતમાં હતા તેભી પોતાનાં કણીલા શાથે આવેઆ હતા. શને ૭૮૫ ધિઅનન્દજનરદીમાં લાયેઆ પણી શને ૧૧૦૯ શૈજ ૨૮ મા. ૧૨ માં આતશબેહેરાંમને લેઈને વલશાડ ગીઆ તે દાડે નોશારીમાં દરમેઆંન વરશ ઉર્દુ રહેઆ. ”

રાજ માંગાશા ચાંગાશા.

પેલ ચાંસાળતું નામ તેવણુના નેકનામ પુત્ર ચાગાંશાએ, એ પ્રમાણે દીપાંવું, પણ તેના કરતાં વળી ચાંગાશાના બેટા માણુકશા ઉરે માંગાશાએ વધારે દીપાંવું. આશા પેલની આલાદના તેઓ હોવાથી ઇવેથી તે લોડો પોતાના નામની પાછળ, ઓળખાંખુને મારે, આશાનું અપભ્રંશ શા વાપરવા લાયા, કેમકે ક્રેફેટીવ ઇઝર્સોલોજુને કાયદે આશાનો ચેહેરો હરે સ્વર હોવાથી, તેની આગળ આવનારા શબ્દના અંત્યક્ષર વ્યંજનની સાથે આપોઆપ બોલતાં બોલતાં જોડાઈ જય છે. જેમકે; ચાંગાં+આશા = ચાંગાશા, માંકાં+આશા = માંકાશા. આને પારશીઓમાં ડેઅંની નામો જેવાંકે ઇરેહુન, નાદર, વજેરે ઇરહુનશા, નાદરશા, એવી રીતે શા પ્રત્ય લાગીને બોલાય છે, તેને ભાડે કે પ્રમાણે આપણું ધારતા હતા તેમ તે શા, શાહુ શબ્દનું અપભ્રંશ નથી, પરંતુ આશા શબ્દનું અપભ્રંશ જણાયું છે. વળી પારશીઓએ આશાળ પેલનો આશા એકદો લીધો છે, એટલું નથી, પણ તેવણુનો જ પણ સાથે વાપરી એક નામને એ એલક્ષાય પણ લેડે છે: જેમકે:—ઇરહુનશાળ, નાદરશાળ વીજેરે. વળી હિંદુ ઉપરથી લીધેલાં નામીને પણ પારશીઓએ એ એ એલક્ષાય ચોંયાડેલા છે; જેમકે:— ધનજશાળ, માણુકશાળ વીજેરે. એ ચાંગાશાના બેટાનું નામતો માણુકજી હતું, પણ તેતું લાડકું નામ માણુક હતું. અને આશાના ખાંડાની હોવાથી માણુકશા લખાયું, પણી લાડમાં ને લાડમાં માંકાશા લખાયું, અને તેનું અપભ્રંશ ચાંગાશા થઈ ગયું। એક તવારીખ નવેશે એ માંગાશા વીશે નીચે પ્રમાણે હકીકત લખ્યી છે:

“ બાપના મરણથી નવસારીની લાડમી માંગશાના હાથમાં આવી, તે નવસારીનું રાજ પોતાના બાપના જેટલા અધીકારથી ખલકે તેથી વખારે જહેનજવાલાથી ચચાવા લાગે. તેણે પોતાના બાપના દોષતખાંના યાને દરખાસ્તને દીપતી કીધી. તે છવ્યપતી હો. તેને લાં નોંધતો વાગતી હતી. તેને બેસવાની ઝુરશી રોનાની હતી, અને તેના તાણામાં શીપાહો, કારભારીએંબા, દાનાવો મળી ૧૦૦૦ માણસ હતાં. સખલા પારશીઓન તેના મહાત્મીય હતા, તેનો અધીકાર રાજના જેટલો હતો. ગુનેદુગારેને કેડ કરવાનો, દડ કરવાનો તેમના હાથપગ કાપવાનો કુલ અખ્યાત તે બોગવતો.” વીઠ, વલી શેડ ડૉ. કુ. કરાક એવણું વિશે કહે છે “નકલ કરવા ચોગ્ય પીતાનો આ એક નેકનામ બેઠો હતો, અને તેણે પોતાના પીતાની માફક પોતાના દેશીઓના ભખાને ખાતર જેહેભત બેચ્યો.” તેવણે ધ. સ. ૧૫૩૭માં પેહેલવેદણું પદ્ધતસું એક દોષમું નવસારીમાં બંધાવ્યું હતું, ને હજુ પોતાની નિશાની રાખી રહ્યું છે. તે અગાઉનું ધંટનું દોષમું નવસારીમાં હતું, કેને દોષમું નવસારીનાજ એક બેહેદાન રહીશ નામે બેહેદાન શથરના ધર્થીઓંથી માલખુખાધિએ રેંત્યો કાંઈ કાંઈને જેગી કરેકી પુછભાંથી પોતાના ખરા પશીનાના પૈસાથી બંધાવ્યું હતું. તેણીની એવી સખાવતોને લીધી પારશી અંબુમન પોતાના ભણુતણું કિયામાં થીનાં નામો બેશું તેવણું નામ પણ યાદ કરે છે.

બજહેજરદી ૬૦૦ના વર્ષમાં કાઉશ અને અફ્રશાહ નામના એ ધરોની વેપારીએં નવસારીમાં ચાચ્યા; અને તેઓએ “ક્રાસ્સે કાલિશ વ અફ્રશાહ” એવે નામની શરદી ભાષાની બેતોમાં એક કૃતાય બનાવી છે, તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે માલખુખાધનું ને ધંટનું દોષમું હતું તે ધર્મ વિરદ્ધનું ગણીને પદ્ધતસું બાંધવા માંગશાને તેઓએ સમજાવ્યાથી માંગશાએ નતું પદ્ધતસું દોષમું બંધાવ્યું હતું, કેને આને પણ “માણેકશાના દોષમા” ને બદલે “મનચેરશાહતું દોષમું” એનામે લુલથી એવખાય છે, તેતું કારણ એવું છે કે, મીનેચેરશા નામનો એક નામીરો પણ એ વશમાં થઈ મયો છે. એ કાઉશ અફ્રશાદના કિસ્સામાં તે વખતના પારશીએની લાલત ધર્ણીજ ઝુતપરસ્તી જેવી, અને દોજભી રવેશાથી ભરપુર ચિતારવામાં આવી છે; તે આ કેંણે ડૂતારવાથી દિલ દુખાય ચ્છેટલા માટે પડતી રાખી છે. એ માંગશાએ નવસારીમાં એક સુધાવતખાતું સ્થાપ્યું હતું અને લોડાને તે પાલી

કોણ હતો, કેમકે તે વખતમાં મોખેદોને નજરો આપ હતો. કંઈને-
વી કિયામાં વરકન્યા બંધે અલી ઉફીઓં મોખેદોને આપતાં !

એ પ્રમાણે ધ. સ. ૧૫૨૬ માં બાબર અને હુમાયું પાદશાહોની
મોગલાધ શાહનશાત વખતે, નવસારી જાણે સ્વતંત્ર પારશીરાજ હતું.
તે છેક અકબર બાદશાહુના વખતમાં પરતંત્ર થઈ ગયું. ધ. સ. ૧૫૨૬
માં મોગલ રાજ ગુજરાતમાં તો બંધેજ પસરેલું હતું, પણ નવસારી
તેના દોરથી સુક્ત રહેલું હતું. પરંતુ ધ. સ. ૧૫૭૩ માં અકબરે ચાં-
ગાશાના નભીરાઓ પાસેથી નવસારીની હડુમત છીનવી લીધેલી જણાઈછે.

ધ. સ. ૧૫૮૧-૮૨ માં જે વેલાએ રોમનો પોપ એગરી ૧૩ મેં
સુધરેલાં રાજ માહાતું “એગોરીએન ડેલેંડર” યાને “એગરીનું
પંચાગ” બનાવવા માટે મેહેરીદીસી ભરતો! હતો, તેજ વરસમાં યાને
ધ. સ. ૧૫૮૧-૮૨ માં દાનાવ દસ્તુર મેહેરજ વાળ વગેરે પરહેજજારો
આપણું ધરમની ચુનોચેરા અને કંખીસાની તકરારની મેહેરીદીસી નવસારી
ખાતે ભરતા હતા. કેમકે ધ. સ. ૧૫૮૦ માં નવસારીની અનુમતે
દસ્તુર મેહેરજ વાળને મોખેદોના વડા બનાવી હીન ચૈનના કિયા કંમેં
ઉપર તેમનું પડપણું સિવકાર્યું હતું. પણ વળી વધારે અન્યથણી જેલું
તો એ છેક, જાણે એ વરસો બધીબધ ધરમની મેહેરીદોજ ભરવાનાં
હોયની, તેમ ધ. સ. ૧૫૮૧-૮૨ માં હુન્યાના સવલા સજહથના ધરમ
ગુરુઓની મેહેરીદી દિલ્લીમાં અકબર પાદશાહ ભરતો! હતો. અને તે
વેલાએ આપણું ધર્મના પ્રતિનિધિ વેણે જેમ હરંનથી તેમ નવસારીથી
પણ દાનાવો ગયા હતા. એમ “આંધને અદિબરી” નામની અકબરની
કારકિર્દીની ડોાખમાં લખાયલું મોજુદ છે.

હેઠે મોગલાધનો જુલમ નોશાકરાઓ ઉપર પડવાનું શરૂ થયું.
ચાંગાશાના નભીરા બનતશાતું પણ ઘણો વખત સારું ચલણું ચાલયું,
પણ પછી તેના એટા ચીનોચેરણના વખતમાં અમલ હાકમી તુરી ગઈ,
અને એ પ્રમાણે પારશીપૂરીનું પેહેલવેહેલું આ પારશી રાજ જતું રહ્યું. તે વખ-
તના તોશાકરાએનાં રીત રીવાજ તો જૂદાંજ હતાં, પણ તે વખતની પાર-
શી-ગુજરાતી-ભાષા પણ જૂદીજ હતી ધ. સ. ૧૫૭૦ માં હીંવ ખાતે
નવસારીની અનુમતે એક મોખેદ મોકલ્યો તેને આશાદીન કાકા નામે
એક ચંચલ આગેવાન પારશીએ નીચે પ્રમાણે કાગલ લખી આપેલો હતો.

“જત એ ચાંહીકા યમ દીન હુલીએ અગીઓારી માંહી હમો
જન ચાર એટ હતા. તાં એમ ડાઢીઓને દીનના સુમસ્તે એહેદાને કહું

ને એક એરઅદ બરશનુમ શુદ્ધાં આંદાં આવે તે આજથેસું તથા જૈહૈશારનું ને હમારાં ખુલ્યાંની નીમત આઇરગાન કરી તેણી હમો જેવો છુટે, તેણી તેણી તનખું કરે. એ વાત કીધા પર એ શી મેહેરલું રાણ્યાનું એક શરીરી તાકીદ કરી દીનનાં કામ ચાલતાં કરવા મેફલીઓ છે. ખુલ્ય છે. લાયોક છે. દાઢું છે. સાંસસો છે. નેહેવું આપની દીનમાં જોઈએ તેવું છે. એણેની તતખું એણા દ્વીપ જોઈ કરજે શકી. શમસતે જેહેણીન નિધિમારુ પહુના ધર્જાખાદ કોડીશી. ” એ પ્રમાણેની તે અસલી ભાષા હતી. આપણે આગામ જોઈ આવ્યા તેમ, સુરત-ભડક-અંક્ષેપ્શર વગેરેના જરયોસ્તીઓની ધર્મે સંબંધાં કેનદ્રરન્સ, કહેણે કે Religious Congress નવસારીમાં ભરીને ધરાંન ખાતે ધરમની બાબતોની પરપુજુ કરવા મેફલેણું નીશનધરાંનથી ધ. સ. ૧૯૦૧માં નવસારી ખાતે પાંચ દિવસ. અને તે વેળાના વધા જેહેણીન શેડ નોશરવાન જેહેમન આગળ, આવેદાં ભીશને બધા હકીકત કહી, અને ધરાનથી આંણેલી “હોમસલી” નામનું જરયોસ્તીઓનું પવિત્ર યોગ્યાદિ તત્વ રણું કર્યું. ધરાંન થી એ પ્રમાણે સવાલના જવાબો આવ્યા તેને એક પુસ્તકના આકારમાં સંચાલ કરી તેને “રેવાયત”નું નામ આપ્યું. અને જેના ઉપરીપણ્ણા હેઠલ સવાલો કશ્મરે ને ભીશન જથું, તેના જે જવાબો આવે, તે પેલા ઉપરીના નામની રેવાયત કહેવાય. અને તે પ્રમાણે કામાચારાની-કામા વોહરાની-કામા કાદશાની-અસરંદીઓાર શોરાય બેહેમનની-કામદીન શાન પુરની એવી પાંચ રેવાયતો, નવસારીના એક દશતુર નામે દારાય હમજુ. આરે ધ. સ. ૧૯૪૪માં, એકદી કરીને એકજ બનાવી છે.

નવસારીનું હિંદુ રાજ કુદુંઘ.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નવસારી ઉંં પારશીપૂરીનું પેહેલવેહેલું પારશી-રાજ તુઠ્યું તે આગમયતો ધણ્યા વરસ અગાઉનું નવસારીનું ડેવલન અવતંગ દિંદુરાજ ચાલુક્યાંશના રાજાઓનું હતું. સરકારી ઓસ્પીટલ તરફ જ્યાં મુશ્લમાનભાગાનો ડોટછે, ત્યા આશરે ૧૫-૧૭ વર્ષની વાત ઉપર, હું ભુલતો નહીં હાઉસો, ધણ્ય કરીને શેડ ભાપુલ મેરવાનણ દેશાઈને હાથ એ તાંપ્રખો (Copper plates) આવ્યાં હતાં. અને તે ભારા ભાનુવાંત ઉસ્તાહ, વિહવાન દસ્તુર શેહેરયારલું દાદાભાઈ

ભરતાએ ઉક્લાવ્યાં હતો. અને તેનો ચંદ્રેણ તરળુમો, સરૈહ ખુલ્લાશોં જાયે પ્રાચીન જ્ઞાન (Archaeology) ના ભશહુર ભરહુમ સુરશદ ખંડીત ભગવાનવાલ ઈંગ્લાંજે રોયલએરીઆઈક શોશાયરીની સુખધર્મની શાખા તરફથી બાહાર પાડી નવસારીની તવસીભ ઉપર ધ્યાં અજવાળું નોંધ્યું છે. તે તામ્રપત્રમાં ચંદ્રેણ ભાવમાં ને વર્ણિન છે, તે ઉપરથી જાણુયછે કે, ૬૩૩ વરસની વાત ઉપર ચાલુક્ય વંશનું નવસારીમાં પણ રાજ્ય હતું. તે વાંબાના પત્રાનો શેવકે ગૂજરાતીમાં નિયે સુજણ તરળુમો કર્યો છે:—

“ એં : ને નમસ્કાર ! વિષણું ભુંડિઃ પિંજ્યો છે, જેણે સમુદ્રને હુંડાવ્યો, અને ઉદ્ધી આવેલા મોટા જમણું હાંતની અણી ઉપર તેણે પૃથિવીને ટેકી રાખી. ભાનવ્યસ ગોત્ર (યાને વંશ) પૈકીના પ્રસિદ્ધ ચાલુક્યનું પાદશાહી ખાંતાન, જે કે આખી પૃથિવીમાં સુતિને પાખ્યાં છે, તે ખાંતાનમાં હુંડીતી ના વંશજો, જેઓને સાત ભાતાઓએ ઉછેર્યા હતા, કે જે સાત ભાતાઓએ સાત દુન્યાની ભાગો હતી, તે હારીતાના વંશજો કાર્તિક્યના આશા હેઠલ એક પઢી એક આગાહી પાનીને સુખ લોગવતા હતા, અને જેઓએ નારાયણની કૃપાથી ભુંડ ઇઃ (વિષણું ઇઃ) જોતાની સાયેજ તુર્તજ શત્રુઓને તાણે કર્યા છે, તે ચાલુક્ય વંશમાનો પલદેશીવલદલભા હતો. તે પોતાના શાખાઓને શુદ્ધિસ્થરના જેટલીજ ખરી કિર્તિથી હરાવીતે લયાઈ— નો અંત કાવનાર હતો. તેનો પુત્ર જયસિંહવર્માં હતો, જેની મોટા-જનો વધારો તેના જગત પ્રસિદ્ધ વડાભાઈ વિંડચાહિત્યસત્યશાશ્વત્પુરિષ્વલદલભાથી થયો હતો, એ વિકમાહિત્ય શીવનો મોટો ભક્ત હતો. તે ભતારક ભાહારાજ જયસિંહવર્માં પોતાના ભાતા પિતાને અને પોતાના ગૂરુ શ્રી નાગવર્ધનને પગે પડ્યો, કે જે મોટા રાજભોનો વડો હતો; પઢી અનીવારે બળથી તેણે પલદ્વલ રાજકુણને તાણે કર્યે, તેનો પુત્ર પ્રભ્યાત શ્રીયાશ્વર સલાહિત્ય ચુવરાજ (ગાઠી વારસ) હતો. તે પોતાના પ્રકાશ પાંથરનારા મહદગારો નડે, સૂર્ય પેડે પ્રકાશતો, કે જે મહદ-ગારો સરદ દુતુમાં પ્રકાશતા ચંદ્રના કિરણેની હારના ચંદ્રવાની મીશાદે તેજદાર હતા. અને તેથી કરીને તે પુત્ર સર્વ દેશાણે પ્રકાશ પાંથરતો હતો. ચંદ્રના જેવી અતિ ઉત્તમ ખુખુસુરતી અને પેશાની તે ધરાવતો હતો. પ્યારના દેવતાના પ્રત્યેક હુનરોમાં તે નિપુણ હતો. વિધાધર (ગુસુતવાહન) ના સર્વ વ્યાપી રાજના જેટલી કણેલ્યુત ધરાવતો હતો.

અને ને નવસારીમાં રેખો હતો. તેણે સ્વામંત્રસ્વામીના પુત્ર ભાગીકસ્વામી, જે કે એક અધવર્યુ (અધ્યાર્ત) અથવા અહિયારી હતો, તેને ધારુડીક પ્રાત પૈકીના કંદ્વલા વિભાગમાં આવેલું આસત્તિ ગામ ઉદ્કર્તર્યથ (પિન્નિનું તર્પણ-Libation of water) ઉદ્ગંગસહ સર્વ કે સંખ્ય સહ અદ્ધિંદ્ર આવ્યું છે. એ ભાગીકસ્વામીના પિતા સ્વામંત્રસ્વામીના કાસ્યપગોત્ર (stock) યાને વંશના અગામીસ્વામીના પુત્ર હતા. એ અગામીસ્વામીના વડામાઈ કીકસ્વામીની અને નાહના ભાઈ માત્રિસ્થવીર હતા. અથ હે થનારા સર્વ રાજાઓએ દોષતને પવનથી ડાડી જતા બાળીના કરંજના જેની નાપાયદાર સમજુને આ પુન્નતી બક્ષેશ ચાલુ રાખવી જોઈએ. સાગર અને ભીજન ઘણા રાજ પૃથ્વિના ભાસેક થયા છે. જે ને વખતે જે ને રાજ થશે તેના વખતમાં આ બક્ષીશનું માન તેનેજ છે. આ બક્ષેશપત્ર માધસર સુદ ૧૩ (સ-વત્સરના) ચારસો એકદીશ ૪૨૧માં સુદેહ અને લગડીના પ્રધાન પ્રભ્યાત થનનજ્યે લખ્યું છે. ચૌં^૧:

એનો સાર એ છે કે, નવસારીમાં રહેતા ચાલુક્ય વંશના રાજ શ્રયાશ્રય સલાદીયે, ભાગીકસ્વામી નામના એક આક્ષણને પોતાના તાબ્યાનું આસત્તિ નામે ગામ બક્ષેશ આપેલું તેનું આ બક્ષેશ પત્ર છે. એ ઉપરથી નવસારીમાં ચાલુક્ય વંશના કંયા રાજાઓ રાજ ચલાવી ગયા છે તેનું વંશચરિત્ર નિયે સુનન્ય છે: —

રાજ પલકેશીવહ્નિસા.

સત્યાશ્રય
વિકમાદિત્ય

ધારાશ્રય
જ્યાસિંહુવર્મા

શ્રયાશ્રય સલાદીય
યુવરાજ (ગાદીવારસ)

આવીજ રીતની નવસારીના રાજાઓની ભીજ તમિ વલસાડ ખાતે દાક્ટર ભાડિયાજુને એક પારશીએ આપી હતી, અને દક્ષિણ દેશમાં ભલી આવેલી એજ પ્રકારની એક ખેટ ઉપરથી મી. ઇલીટ નામના વિહાને એક સંસ્કૃત તામ્રપત્રનું લાખાંતર કરેલું છે, તેને વિષે લાખાંણું

ન કરતાં, તે ઉપરથી સામણો સાર લેગો કરતાં અંહરથી તરેહવાર નવી નવી બાખ્યો નીકળી છે, તે હાલ પડતી નાંખી ઉપકી ખેટ ઉપરથી મળેલી મતલબ જણાવીશું.

૧- નવસારીની પાસેના ધારગરીમાં ને રાજ રાજ ચદાવતો અધિક કઢી ગય છીએ, તે ગૂજરાતનો ચાલુક્ય વંશનો રાજ ધારાશ્રય હતો, અને તેના નામ ઉપરથી ધારગરી નામ પડેલું છે.

૨- આપણે આગળ કઢી ગયા કે, ઈ. સ. ૧૧૪૨માં પારશીએ જથ્થાખંડ આવ્યા તે આગમય, એટલે શાંખાંખું જવા પેહેલાં પારશીએ અણીએં ઉત્તરેલા હોવા નેઇએ; તે વાત ઉપર લગાડ ભાર સુંક્યા વિના ચાલતું નથી. ડેસેન નાગમંડળનું નામ નવસારી ખરાને તો, કેખ ઉપરથી છુદુ વરસ ઉપર થવાં નેઇએ. યાંતે ઈ. સ. ૮૬૩ની અગાઉ પારશીએ અહિં આવ્યા હશે. ઉપકી તપિભાં નવસારી નામ બે વાર આવ્યું છે.

“ દૌર્ઘવાન્વિદ્યાધર ચક્રવર્તીબ શ્રયાશ્રય શ્રી શિલાદિત્ય યુવરાજ નવસારી-કામ ધિ વસત् નવસારી કાવાસ્તવ્ય; ” વગેરે જણાવેલું છે, ત્યારે જે નવસારી નામ પારશીએ અને આવ્યા પણીજ પડેલું સિદ્ધ થયું, તો નવસારી નામ પારશીએ અને આવ્યા પણીજ નક્કી થયું નેઇએ, કે છુદુ વરસ ઉપર પણી એટલું પણ આપોઆપ નક્કી થયું નેઇએ, કે છુદુ વરસ ઉપર નાજ પારશીએ નવસારીમાં છુદ્ય છવાયા પણ આવેલા હોવા નેઇએ.

૩- એ ચાલુક્યવંશના ગુરુનેએને એક પણી એક નાગવર્ધિના ના ઉપતાખથી ઓલખવામાં આવેલ છે, તેમનું મથક નવસારીમાં હતું. એ નાગવર્ધિન ગુરુનેએને ધારગરીના રાજનો મોટાં માનપાન આપતા હતા, અને મોટી જણીરો કાઢી આપી હતી. એ નાગવર્ધિનેના મથકને નાગવર્ધિન નામ અપાયદું જણાય છે.

૪- વળી નવસારીમાં ૧૦૦૦ વરસ ઉપર ચાલુક્યવંશના રાજનોનું રાજ હોવાનું સિદ્ધ થય છે. પણ પાછળથી બનેલા એક અનાવ વિશ અનેજ તવારીખનવેશ મી. એઝ. એ. એસ. એસ્ટેપ એક કથા કહે છે. તે કથા નવસારીમાં એવાંતો મજબૂત યદ્રોનથી ચાલે છેકે, તેને કથા કરીને ઓલતાં જે મુસલમાનભાઈએ આપણને સાંભળે, તો તેઓ નામુશ થાય છે. એ નાગવર્ધિન ગુરુ માટે નવસારીમાં એવી કથા છે કે:—

મુસલમાન સૈયદ અને હિંદુ ગુરુના યક્ષીનની પરિક્ષા.

સૈયદ તુરુદીન તુરમહમ્મદ નામે એક આરથ વલી હતો. જેણે પોતાની તરવારના બણે પોતાનો ધર્મ બેદાનરપતન-જરાપતન-અને બીજા મુલાં ક્રીમાં ફેલાયો હતો. છેવડે તે નાગમંજ યાને નવસારીની નાળકની ધારગરી નામે જગ્યા ઉપર આવ્યો. એ ધારગરીમાં એક હિંદુ નેરી નામે નાગર્વની ધર્મણા બળવાન રહેતો હતો. એ હિંદુ શુરૂઆતે પેદા સૈયદની મહુર પુક્કી ચેકેન કર્યા, કે તારી અંતશુદ્ધ અને યક્ષીન જે સરસ હોય, તો આદ આપણે અવેના શરખતાં તલાવમાં ૪૦ દિવસ સુધી પણ રહે. જે છુટો નીકળે તેની પાકીજગી અને ખુજરગી વધારે કહેવાય. ૪૦ દિવસ રહીને સૈયદ તો તલાવમાંથી છુટો આહાર નીકળ્યો પણ હિંદુ શુરૂતો હુથી સુણ્યા. આ ભાલાડની જેવા ગામના રાજીમો અને રેયતો આવ્યાં હતાં. આ ચેમટારથી ધારગરીનો શ્રયાશ્રય પછીનો એક રાજી સૈયદ ઉપર પ્રસન્ન થયો, અને જે ઈનામી નાગીરો શુરુની ગાઢીને અંગ આપેલી તે હવે તેણે સૈયદને આપ્યો. એ સૈયદ આગાહી કરી હતી કે, એક દાડા કદ્દનમાં તરતું તરતું ભાર્યા સુરહું દરિયાને કિનારે આવી અટક્યો. તેજ પ્રમાણે એક હિસ્સે જલાદપોરના નહિના કિનારા ઉપર કદ્દન અને તેતું સુરહું ભલી આવ્યું હતું. અને ત્યારથી તેને માટે દરગાહ બનાવી કલર કરવામાં આવી હતી, જે આજે પણ “સૈયદ સાદત” ની દરગાહને નામે ૧૦૦૦ વરસની જુની નવસારીમાં “શોનાના કણસ” ને નામે ઓદ્ધારાય છે. સુસલમીનોજ નહીં, પણ કુણણી વિગેરે હિંદુઓ અને ધર્મિક વેહેમી પારસણ્યા પણ ચા દરગાહને માને છે, અને તેને અનેક પરતુંઓ માનતા કેબે ચઠાવે છે. તેની દર વરસે આશરે ૮૦૦૦ રૂપૈયાની આગળ તો ઉપજ થતી હતી, જે હાલ ઘરી જફને શુમારે ૧૦૦૦ રૂપૈયા જેટલી રહેલી કહેવાયછે. એ કબુરગાહતું મહત્વ રૈયતમાંજ છે એમ નથી, પણ નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પણ દર વરસે એ દરધા માટે રૂપૈયા ૬૦ની નિમણોડ દરેલી છે, જે દર શાંશાલ આપવામાં આવે છે. વળી બીજી ગમથી એ સૈયદ વિષે એમ પણ કહેવામાં આવે છે, ધર સંસાર સંબંધી કાર્યક્રમાં કંકસને લીધે, મહીની હજ કરવા નીકળી જવું પણ ત્યારે તેણે આગાહી કરી હતી, કે તેબું

મુરદં ને તે દહાડે નવસારીના લોકોને હાથ આવશે. એ સૈયદ ડોાર્થ એક રજપુતાંણીની સાથે લાંબો વખતનો પરદેશી હતો, અને તેણીની સાથે કાંઈ કંઈ થતો તે સૈયદ તેણીને છ ભૈચ સૂરી દરિયાની અધનયમાં લઈ જઈ હુલારી દીધી. અને તે રંણીના સતતે માટે નવસારીથી ૭-૮ મૈલ ઉપર અવેલાં બાળીઅરનાંની નાસના ગામમાં એક મેળો ભરવામાં આવતો હતો. એ સૈયદ સાહતના વાપિક મેળામાં આસપાસના ગામોથી ૭-૮ હજાર લોક આવે છે. એ વિષેની ભીજી કથા નિયે મુજબ છે:—

સૈયદસાહા.

સદભાગું અને હુંદું તળાવ.

કહે છે કે ને જગ્યાએ હાલ સૈયદસાહાનું મોડું હેઠદં છે, તાં આજથી નવસો વરસ ઉપર ડોાર્થ સાંધુનો મહ હતો. આ મહાંત યોગા-દ્યાસી હતો. તેની પાસે ધણા બેલાંઓ હતા, યોગ વિદ્યામાં નિપુણ હોવાથી તેના ઉપર અદ્ધ રાખનારા ધણા ભક્તાજન તેની પાસે રોજ રોજ આવતા. હાલ એ જગ્યાએ ને તળાવ છે તેપણ અસર છે એમ કહેછે. આ તળાવપર ઉંચી ટેકરીપર રમણીક જગ્યાએ તે એકાંતમાં એ-ટ્રલે વસ્તીથી દુર પડેલો હોવાથી એ જગ્યા એને બહુ ગ્રભતી હતી. પણ એ જગ્યા એને આખર સુધી ધારી નહિ. એજ સમયમાં એટલે હીજરી પાંચમાં ડોાર્થ એક સુસખમાની સાદેક સૈયદ તુરદિન નામે તાં આવી કહેવા લાગ્યો કે, આ જગ્યા મને બહુ પસંદ છે, અને તે મારે જોઈએ છે. હું એ જગ્યાને મારી કણર કરવા ધારુંછું. અને એજ પ્રમાણેનો મને અદ્દા તરફથી હુકમ છે.

સાંધુ—તમારં કહેવું હું શી રીતે માની શકું? તમારી શક્તિ કાંઈ મને બતાવો તો હું તમારા શાખપર જરા પણ યક્કીન રાખું.

સૈયદ—દાર્થ, હું કહું છું તે ખરં છે. તમે રોજ આ તળાવનું પાણી પીતા હશો, પણ આજે હમણા એ પી જુવો, અદ્દાએ મારે જુવો તે શરણત જેવું ગણ્યું બનાવી દીધું છે. તે મહાંતના એક બેલાંએ તેનો ભદ્રલાઈ ગર્દ્ધો ૨૦૦ જોઈને તે પાણી પી જેવું તો તે અરેજ ગણ્યું લાગ્યું.

સાધુ—આ ઉપરથી અદ્વાના તમે એક વહાલા છો એતો નક્કી ચાય છો. પણું એમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

સૈધદ—જો નવાઈ નહોય તો પેલાં મોટાં તળાવ ઉપર તમે હાઈ તમારે અમલદાર બતાવો. આ પાણીનું મેં શરબ્યત કર્યું, હવે એના પાણીને તમે દુધ કરી નાખો.

સાધુ—અમલદાર બતાવવો એમાં કાંઈ અર્થ નથી. એમ કરવાથી અમારી સત્ય કસાઈ કરી થાડ જય છે એમ અમારું માનવું છે.

સૈધદ—આરે તમારી કાંઈ શક્તિન્દ્ર નથી. એને તથી તમારે આ જગ્યા હમને તરફ સ્વાર્થીન કરી દેવી વટે છે.

સાધુ—જે જગ્યા ને કામને માટે હું વાપર્યું, તે જગ્યા તેજ કામને (ધર્યર ભજનને) માટે તમે વાપરતા માંગોછો. તે તે હું આપના રાજ હું. પણ તેની હજુ મને વધારે ખાતરી થવી જોઈએ. માટે આજ તળાવનાં પાણીમાં રહી તમારે તમારી નિમાજ નણું હિવસ સુધી પદવો. જે એમ કરશો તો એ જગ્યા આજથીજ તમારી છે.

સૈધદ—કશુદ, પણ કાદે જુભમાના રોજથી તમારી ભાંગણી પ્રમાણે હું કરીશ. એમ કંઈ નિમાજ પદવાને વખત થવાથી, હજુ એ તળાવ તથા એ જગ્યાઉપર આપણો હક નથી, એમ માની મોટાં તળાવ (દુધું તળાવ) ઉપર હાથ પગ ધોવા ગયો, તો તેમાં ખરેજ પાણીને ખદ્દે દુધથી તે ભરાયહું દીહું, એને સાધુની શક્તિથી ચકિત થાડ ગયો. દુધીઓ તળાવની ખાળ ઉપર નિમાજ બાંગી કરી ત્યાંજ એક મોટાં લીભાના ઝાડ તળે પડી રહ્યો. બીજે દાહું સહભારના સાધુ પાસે પાછો ગયો એને કશું કે આપ પણ મોદાના મોદા હોસ્ત છો એમ મને લાગેએ. પણ આ જગ્યા તરફ મારી ખાંદી ધલ્યી હોવાથી એતો મને આપવી જોઈએ. આપના કાહેવા સુજાણ હું પણ હિવસ પાણીમાં રહી આપની ખાતરી કરોશ કે એ જગ્યા હું ખરાં પાક કામમાંજ વાપરોશ.

સાધુ—હીક ત્યારે પેલા તળાવપર હું મારો સુકામ કરીશ.

તેજ હિવસના સરારથી સૈધહે આ શરબ્યતીઓં તળાવમાં હુણકો ભારી અને નણું હિવસ સુધી પાણીમાંજ રહ્યા. માત્ર જેક હિવસમાં પાંચ વખતે સહભાર, બગોર, પાછલેગોર, સાંજ, એને રાતે નીમાજ કરવાનો અવાજ થવાથી તેના શખ્દો પાણીમાંથી સંભળણતા એમ કહેવામાં આવે છે! તે હિવસથી સાધુએ મોટાં તળાવમાં જ્યાં હાલ ટેહેલદાસ મહારાજની

ટેકડી છે, ત્યાં આવી પોતાનો સુકામ નાખ્યો. કહે છેકે એ સાંધુ પણ નશુ દિવસ સુધી એ તળાવના પાણીમાં સભાધિ ચથાવી બેસી રસ્થા હતા. અને સહવારે, બોપારે, તથા સાંજના, તેનાચેલા શાંખ મુશી તેની ડસ્તી પેલા સૈયદને બતાવતા હતા. નશુ દિવસ પછી સૈયદ પોતાનો સુકામ સાંધુએ છોડી દીઘેલા મડમાં કર્યો. ચેલા સાંધુને પછી હૃદીઓ તળાવની વચ્ચેની ટેકડી અતુકુળ ન આવવાથી તે જગ્યા છોડી કયાંય જતા રસ્થા, અને તેના ચેલાઓ ગુરુના જેકદમ જતા રહેવાથી એકલા પડતાં આ ટેકડી હુસ્તગત કરી લાંજ રસ્થા. આ વાતના ખનાવપરથી વાંચક વર્ગ સૈયદસાદા પાસે આવેલાં તળાવતું નામ શરખતીડી તળાવ કેમ પડ્યું, તથા મોટાં તળાવતું નામ હૃથીં તળાવ કેમ પડ્યું, તેતું કારણ જણ્ણું દેશે.

ઉપર કહેલા મહાંતના સેવકો ધણુષક ગામડાંના બેહુનો હતા. તેઓ દર અગીયારસે મહારાજના દર્શન કરવા આવતા. તેન સૈયદ તુરુદીનની તે જગાએ ગધરામણીથાવા પછી પણ આવ્યા. પોતાના ગુરુને ન જેતાં, ત્યા આમ જગ્યાનો મેરો ફેરફાર થઈ જતાં તેઓ ચકિત થઈ જગવિજ કરવા લાગ્યા; ત્યારે સૈયદ સાહેબે પુછ્યું તમારે તે મહાંતનું શું કામછે? કણુંભીઓ કહે, હમને તેઓ ઉપદેશ કરેછે તેથી તેઓ આમારા ગૂરુ થાયછે.
સૈયદઃ— હમે હવે તમને ઉપદેશ કરીશું, તથા તમારા ગૂરુ થાયશું:

કણુંભી—એમ અમે ઉપદેશ લેતા નથી, ત્યા તમને હમે ગુરુ કરવાના નથી.

સૈયદઃ— આજ તમે તમને શું પુછ્યાના હતા?

કણુંભીઓ—— આજનો હમે દારિકાંની જત્રા જવાના છીએ, તથી માત્ર તમને પગે લાગ્યીને તેમની રજન સેઠિને જઈએ એજ.

સૈયદઃ— દારિકાંની જત્રા શામાટે જાયો છો? હમે તમને તે જત્રા અહિથીજ કરાવીએ તો પછી કેમ?

કણુંભી—— ત્યારે હું તમને શુરુ કરીએ ખરા.

સૈયદઃ— તમારામાં કોઈએ દારિકાંની જત્રા કરી હોય એતાને સાથે લાવો, અને તે પુરાવો આપે કે હા એજ દારિકાં. એટલે એક કણુંભી બોલી ઉંગો, હા, મેં એ જત્રા એક વાર કરી છે, એટલે હું નાણીશ કે તમે ખ્યાલો તે દારિકાં એજ કું બીજુ?

આઉપરથી સૈયદ પોતાના જામાની બાંહે ઉંચી કરી ટ્રાંદ જેવા તેઓને

કણું, તો તેઓએ એક ભંડિર ત્યા તેમાં કૃષ્ણની મૂર્તિના હૃદીન કર્થી, તે દિવસથી પેલા કણ્ણાણોએ આ સૈયદને ઉપહેશ લીધો. ભતલબ કે તેઓ મુસલમીન ધરમને પણ માનવા લાગા. જેઓ હાલ મતીઓ કણ્ણાણોને નામે આળાખાય છે. આ કણ્ણાણો આજ પણ મુસલમાની ધર્મને પણ માને છે. ત્યા સૈયદસાદાપરધણો આડીન રામે છે. તેઓ મુસલમાની ધર્મ માનવા છતાં, હજુ ધર્મારીત રીવાજનો હિંહનાજ પકડી રહ્યા છે. તેથી તેઓ અન્યા હિંહું અને અરધા મુસલમાન ગણ્યાય છે. હમણા સાંભળ્યા પ્રમાણે તેમાંથી વણ્ણાં પાછા અંધીના ટેહેલઘસળ મહારાજ પાસે કંઈ બધાની વૈપ્રણું ધર્મના દાખલ થયા છે.

આ સૈયદ નુરહીન સાહેબ ઘેડા વખત પઢી અહિંથી એકાએક જતા રહ્યા. કોઈ કહે છેકે ભક્તે ડાખ કરવા તેઓ ગયા, કોઈ કહે છેકે અમદાવાદ ગુલામાં પીરાણું કરીને સ્થળ છે (જ્યાંના તેઓ વતની હતા) તાં ગયા. અને કોઈ કહે છેકે જે મહંત આ પ્રમાણે તેમની માંગણીથી વગર હીસે પેતાનું અકનુચ્છાપી ચાલતા થયા, તેની મેટાઈ, ઉદારતા, અને પોતાનાંના ધંઢું હોવા છતાં યોડું ખતાવનાની પ્રકૃતિથી પોગળો તેમનો શાંખ કરી લાવવા નિકળી પડ્યા. ગમે તેમ હો, પણ આ વાતતો સ્વા કોઈ એક અતે ક્ષુલ કરે છે કે, આ રીતે ખાર નીકળવા પઢી લોંજ તેનો દેહ પડ્યો. પણ પોતાની ધર્યા મરતી વખત તેઓ નવસારીમાં દ્વારાવાની જણાવી ગયાથી તેને હાલના સૈયદસાદને નામે આલભાતી જગત્યે લાયમૂત કર્યો છે. કહેછેક, તેમની દેહને પેરીમાં રાખી તે પેરી દરિયામાં જેન ને એમ છોડી દેવાને તેમણે ધર્યાજણાવ્યાશી તેમ કરવામાં આન્યું હતું. તે પેરી તરતી તરતી જલાલપોર આગળ નહીંમાં આવી હતી. એ બાધતનું સ્વરૂપ અહિં તેમની આલાદમાના કોઈને થવાથી, પાંચ દશ માણસને દેખને તે પેરી લેવા ગયો હતો. જલાલપોરમાં પણ ડેટલાં મુસલમીને આ વાતની ખખર પડવાથી તેઓ પણ તે પેરી લેવા ગયા. આથી પેરી લેવા માટે એક તંયાર થયા. તેથી એક મેડી તકરાર વચ્ચે ઉલ્લિ થઈ. આપરે તેઓ એવા ફરાવપર આન્યા કે પેરી ખાંડી નહીંમાં મુંડી હેવી, અને પેરીને નેના તરફ જવાની ધર્યા હો તેણું પેરી રાખની. આથી પેરી ખાંડી પાણીમાં સુકી દીધી એટુંથે પાણીની પ્રવાહ જુદી નિશાંચે હોવા છતાં, પેરી નવસારીવાલા તરફ જેસથી તણ્ણાતી આવી. જે તેમણે પણીમાંથી કહાડી બેદ નફસારી આણી. નવસારીમાં આણ્યા પઢી તેમને સૈયદ સાદાતી

દરગાહમાં લાયમૂત એટલે અભરે હ્યા. કયા સાલમાં અભર થયા અનેક ગુજર્યા તે સાલ અટ ચાહ રહેવા માટેજ અરણ્ણીક શખદ લાયમૂત વાપરો છે, કે જેમાં આવેલા અક્ષરોની સાધ્યા અભજદના ફરશી કાચીઓ પ્રમાણે એકદી કરતાં હિંજરી સને ૪૮૭ આવી રહેછે; તે નીચે મુજબ.

લાયમૂત શખદમાં નીચેના અક્ષરો આવે છે :—

અક્ષરો.	સંખ્યા.	સૈયદ સાહેબ હીઝરી સને ૪૮૭માં લાયમૂત
લામ	૩૦	થયા, અને દાખ હીઝરી સને ૧૩૧૫ આકેછે,
અલેઝ	૧	તો તેમનો સ્વર્ગવાસ થવાને આજ ૮૨૮
ચે	૧૦	વર્ષ થયાં છે.
મીમ	૪૦	આ દરગાહના સાલીક સૈયદ બાપુમી-
વાવ	૬	આંના છેકરાઓ દાખલે, તેઓ આ સૈયદ
તે	૪૦૦	સાહેબનીજ આકાશના છે એમ કહેવામાં આ-
લાયમૂત	૪૮૭	વેછે. આ દરગાહના ધણા જુના વખતથી
		ધણોજ અમલકાર થા ભાનતા માનવામાં આવે
		છ. ધણા દુર ગાબના હિંહુએ થા મુશ્વામીન
		ભાઈએ એની બાધા રાખેછે. થા મુલની ચાહર ઓરાડવાને લાવેછે.
		તેમાં પણ દરીઅધ કામ કરનારા દરીઅધામાં કરનારા કાઢિના લોકો વધારે
		માને છે.

આ દરગાહના ઉપર ને દેહરં બાધવામાં આવેલું છે, તે સવા આહસે વર્ષ નેટલું જુનું જણાતું નથી. ધણું કરીને પાછલથી એટલે હાલ થોડા વરસ ઉપર બંધયલું હશે. એ દેહરં સોનાના કળાસવાલાં દેહરાને નામે પણ ઓળખાય છે, કેમકે એના વૃભૂતની ઉપલી ટાચે સોનાના કળસે ચંગકે છે. એ દરવા ઉપર બરાનપૂરવાલા સૈયહે થોડાંક વરસની વાત ઉપર નવસારી આવી દાવો ઉંડાવ્યો હતો. ધણા દાડ-માઠી ઉંડો, થોડા વગેરે લધને દાવો લડવા મેડી જમશેદવાડીમાં જિતનો હતો, તેની પટાવટ કરવામાં આવ્યાથી પાછો ગયો હતો.

દુધ્યાં તળાવની કથા, ઉપર આવી ગઈ તે શીવાય એ તલાવ વિશે બીજી કથા એવીછેક, એક લાખી વંઝારની વંઝાર ભુલી પડી, અને એક વનમાં ભુલ્હી તરસી પાણી પીવાની અધીરાઈમાં રાતોરાત કોઈ દુર દેશાવર તરફ નીકલી ગયાથી જણાવાથી તેણે ભાનતા લીધીકે લાણો રહૈયાની ભારી વંઝાર ને જગાએ હાથ આવે તે જગાએ જા-

નવરોને પાણી પીવાતું એક તલાવ જોડાડી. કહે છેકે, આ વણુઝર હાલ જ્યાં દુઃખું તલાવ છે, તાંથી મદી આચ્યાથી એ જગાએ તેણે તલાવ જોડાડ્યું, અંની તે તલાવ જોડતો નીકળેલું મધોડું એટલું એકદું થયું, કે તેનો એક ડોટ બની ગયો, ને ડોટ હાલની મોસ્પીટલવાલી જગાના કેટને માટે કહેવામાં આવે છે. એ તલાવ જોડાઈ રહ્યું તારે લાખી વણુઝરાએ પેહેલવેહેલાં મુહૂર્તમાં પાણી પીવા આવનારાં જનવરો માટે હનજરો મણું દુષ અંદર રેવની પીવાઓથી એતું નામ દુધ્યું તલાવ પાડવામાં આવેલું છે, એમ ઘરડાએની વાત છે.

નવસારીનાં લુપણ શું ?

(Characteristics of Navsari.)

નવસારીની આગદી પાછલી તવારીખમાં આગળ વધવા પેહેલાં નવસારીનો ને ખાડાર પડતો ગુણું અથવા તેનું વિરોધ લક્ષણું, તેની ખુઅંચો સાથે આપણે પ્રથમ જાંખું નોઈએ. ડાઈપણું એક શેહેર શાને માટે પ્રખ્યાત છે, તથા તેનું લુપણ શું છે તે પેહેલાંથી જાંખું નોઈએ. અથવા આખી દુન્યામાં શા થકી પોતાતું શેહેર વડાઈ કેઠ શકે તે પ્રથમ જાંખું નોઈએ. અલખભાર, નવસારીનો મારી જન્મભૂમી અને મારાં વહાનું વતન, એટસે હુંતો કવિ જોહદસ્નીઠનાજ શણ્દોમાં એટું શુંકે :—

Where 'or I roam, whatever realms to see,
My heart untravelled fondly turns to thee;
Still to my brother turns with ceaseless pain,
And drags at each remove a lengthening chain.

એટલા માટે મને તો આખી દુન્યાના શેહેરો કરતાં કાંઈ વધારે ગુણવાળું શેહેર નવસારીજ લાગે, કેમકે મારાં માનીતા વતનનો હુંતો મતલાણી તેથી મગજણી લાગે, પરંતુ એ નામચીન નગરીની નવાઈ જેવી નોંધ કાંઈ આખી નથી. વડાઈ કેઠ બડાઈ મારવા જેવી ખુણી પણું ધરાવનારી આ લૂંગિ છે ખરી. જેમકે :—

૧- આખી દુન્યામાં—આખી સુધરેલી દુન્યામાં કાંઈ પણ શેહેર

કરતાં ચોતાના પ્રમાણમાં નવસારીજ એકદું શેહેર છે, કે જ્યાં ડેળ-
વણી સૌથી આગળ વધેલી છે ! ડાઈ પણ દેશમાં એકખી શેહેર એવું
નથી, કે જે પ્રમાણમાં નવસારીનાંબાળકો ડેળવણી કેછે, તેની ભરા-
બરી કરી શકે ! આ સિદ્ધાંત છે. અને તેને પ્રદાન કેંદ્રે ધડીભરતો
હુશીન અદ્ભુતમાં આવશે, પણ એ સિદ્ધાંત બાદંજ નથી; એ સિદ્ધાંત
તો નામદાર ગાયકવાડ સરકારે શોખી કાટણું છે. નામદાર ગાયકવાડ
શાળા માલારાજની આજાનુસાર ગાયકવાણા રાજ્યનાં અપાતી ડેળવ-
ણી વિશે તપાસ કરવાને ડેળવણી કુમિશન એવું હતું. તેના પ્રમુખ
ખાં, બા. જમશેદજી અરદેશર દાલાલ બોન, એ; એલ. એલ. બી; વિ-
ધાધિકારી સાહેય, વરસો ગણુનિ તપાસ કરીને એવાં છેવટ ઉપર આ-
વ્યા છેક, જરમની—ઇંગ્લાંડ—અને બીજા જેણી દેશના જેણી શેહેરમાં
ડેળવણી આપવાતું પ્રમાણ ધણું આગળ વધેલું છે, તેના કરતાંથી
નવસારીતું પ્રમાણ ધણું આગળ વધેલું છે. તે ગણુનિ એ પ્રમાણે છે, કે
નવસારી શેહેરની વસ્તી ૧૯૨૭ માણસની છે, અને ડેળવણી બેનારાઓની
સર્વ્યા લગભગ ૨૮૦૦ વિધાયાંઓની છે. એટલે સુધરેલી પ્રણાયે
એવી ગણુનિ કરેકી છે કે, ૧૦૦ માણસની વસ્તીનો જો ૧૭ માણસ
ડેળવણીને, તો તે ધણું થઈ ગયલું કહેયાય. તારે નવસારીમાંથી ૧૦૦
માણસે ૧૭ માણસ ડેળવણી નેછે, અને તે ઉપરથી શોખ કરતાં બીજું
એક પણ શેહેર એવું નથી, કે જ્યાં સેકદે ૧૭ ટકા કેઠલાં લોકો
ડેળવણી કેતાં હોય. શીવાય નવસારી. ડેળવણી નેવી સર્વથી શૈષ્ય આધ-
દમાંજ જ્યારે બીજાં શેહરો કરતાં નવસારી સર્વથી ચઢુંછે, ત્યારે
શા માટે આપણે કહી નહીં શક્યો, કે દુન્યાનાં નવસારી પણ એક
નવી નવાઈતું શેહેર છે. એ પેહેલું લુપણ છે.

૨- બીજું લુપણ એ છેક, આખા ગાયકવાડી રાજ્યના સ્થાપક-
તું પેહેલવેહલું ભયક બીજા ડાઈજ પ્રાંતમાં નહીં, પણ આ નવસારી
પ્રાંતમાં થયું હતું. ગાયકવાડે પેહેલું પગદુંજ આ પ્રાંતમાં સુંકયું,
અને તેના સગનથી આપું રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું. કુંકમાં ગાયકવાડી રાજ્ય
નવસારીમાંથી પેહેલવેહલું શર થયું છે.

૩- નવસારીની ઉત્તમ પ્રકારની આરોગ્યતારક્ષક તાડી, એ તેતું
બીજું લુપણ છે.

૪- આખાં હિંદુસ્થાનના પારશી દોકોતું ધર્મનું સૌથી સુખ્ય અ-
એક નવસારી છે. એ ચોહું લુપણ છે.

૫- પેઢેલા પીલાળરાવ ગાયકવાડો આ રાજ્યમાં "લાવનારા આ નવસારીનાજ જરદોરતી રહીશ બાગ એટાંગો દેશાઈ શ્રી તેહસુરજી હસ્તમજી તથા દેશાઈશ્રી ખુરશેદજી તેહસુરજી હતા. એ પાંચમું કુપણું.

૬- મહિલતું લુધુણું હથું છે. પારશી ટેલાના સર્વેથી જાણ્યીતામાં જાણ્યીતા નરો સર જખશેદજી હજુભાઈ અને રેડેસર દાદાભાઈ નવરો-જ એમ. પી.તું બાપોદાદેતું વતન નવસારીન્ઝ છે. અહિંએં જાણ્યું અગતલતું થાગ પડવો, કે નવસારીના જે દોરડીખાંડાને દાદાભાઈ જેવા હીરાને જન્મ આપો નવસારીનું નામ રાખ્યું છે, તેજ દોરડીખાંડાને મહા પ્રતાપિ દેશાઈશ્રી મનોચેરજી ખુરશેદજીને પણ જન્મ આપ્યો છે. ઇરક માત્ર એટાંગ છે કે શેડ દાદાભાઈ નવરોજ, દોરડીના દીકરાના દીકરા છે. ત્યારે ઘરું પુછવો તો હિંદુસ્થાનનો પેહેલવેહેલો ઈજિંગંની પારલાયેટમાં ભીરનેથો નર આપણો નોશાકરોજ છે.

૭- નોશારીના લોકોની મમત-જીદુ-ઓંત-અને ગોંહોશ એ સાંતમું લુધુણું છે. નોશાકરાઓ એંતાલ કહેવાય છે. મમતતું એક કંભ પફડે તેને છેવટ લગ્ની છોડે નહીં.

૮- પણ વકી નવસારીના લુધુણુને માટે એક પોંવાડો ખોલવામાં આવેછે, જે ડેપરશી નવસારીનું લક્ષ્ય (Definition) નીકળી આવેછે. નવસારીમાં દાહરી ચાહરી-ઈટ અહુસો ને અનારી, ને ચૈટા વચ્ચે ખારી. અર્થાત્, નવસારીમાં દાહરીવાલા લોકો ધણું; ભાવાર્થ કે દસ્તુર મોખેદો ધણું; તેમજ ચાડીનુગડી પણ ધણી. વલી "નવસારીની જમીન જોદતાં જ્યાંતાં ઈટ ધણી નીકલવાનો રેવાજ છે, તેને માટે આપણે આગળ સમજલવેહુંજ છે, કે આ ભૂમી અસુધ એક મોંહનગરહેઠું જોઈએ, અને તેની ભાંગી ગયલી મોટી ઈભારતોના ધાર્યાના જમીન જોદતાં નીકળે છે. અને તે ઉપરથી એવી પણ શાંકા ધણુંડો લે છે, કે એ નગરમાં પણ કામરોજ તાલુકાની જાઝક એકાદ મેટો ધસ્તીકંપ થયદો હશે, તેથી એ જુતું મોંહનગર ઉક્ખાઈ જઈને દારાઈ ગયું હશે. વલી નવસારીમાં જ્યાં જ્યુંએ ત્યાં અહુસાના ઝડો ધણુંની ભલી આવતાં. વલી નવસારીમાં અનારીઓ ધણું વસતા હતા એમ પોંવાડો કહેછે. અને ચૈટા વચ્ચે ખારી, તે મધેભધીની આજે પણ હૈયાતિ ધરાવતી ખારીને માટે કહેલું છે.

૯- આખા હિંદુસ્થાનમાં પેહેલવેહેલા નાઈટ એરોનેટ થનાર શેડ

જમશેલ જજુભાઈ આપણું નોક્કાકરાજ છે.

નવસારીની નાહની નોંધી.

અકૃષ્ણના એટા જેણોગેરતું નવસારીમાં આવી જવું—સુગવાઈ જુલમ—છત્રપતિ શ્રી શીવાળ માલારાજની નવસારીમાં પમરાંખણી—મરાથા લુયાડોનો તથા બીજી ભીગારાંખોનો હેર-ગાયકવાડી રાજ્યની સ્થાપના-૩૦૦ વરસ પણીની નવસારીની હાલત-ભગરીચા અને મીનો-ચેરહોમળ એ એ સાથોમાં કાપાડાપી અને ખુના સરકી-નવસારીના નામવર એટાઓ—વીજેરે જરૂરની બાધ્યો ઉપર આપણે આવ્યે તે પેહેલાં નવસારીની ખુદ જગાની ઘેડી ધર્યી હકીકત આપણે જાણ્યીશું.

નવસારી ત્રણું તરેહથી વર્ણની શક્યમ. ૧- નવસારી, પ્રાંત ઇપે; ૨- નવસારી, તાલુકા ઇપે; અને ૩- નવસારી, શહેર ઇપે. નવસારીની તવારીખ જાણુતાં આપણે પ્રશ્ન નવસારી પ્રાંતની ઘેડીક હકીકતથી વાડેદ થવું જેધાં. ગાયકવાડી રાજ્યના ચાર ભાગ કરેલા છે, તે પૈકીનો એક ભાગ, તે નવસારી પ્રાંત છે. આપણું નવસારી પ્રાંતની હુદી એવી છેડે:—ઉત્તરે—ભાગ અને રાજીવીપકાતું સંસ્થાન. દક્ષિણ—સુરત જીલ્લો તથા વાંસદાનું રાજ આવેલું છે. પુર્વ—અંનદેશ જીલ્લો. અને પદ્ધતિમે સુરત જીલ્લો તથા આરણી સમુદ્ર છે. આપણે મોઢે રાજી યાદ રાખવા જેવી તેની નોંધ એવી છેડે:—

- ૧- નવસારી પ્રાંતમાં કુલે ૫૧૮ ગામ છે.
- ૨- તેનો વીસ્તાર ૧૯૮૧ ચેરસ મેલ છે.
- ૩- તેની વરતી ૩૧૫૪૪૩ માણ્યસોની છે.
- ૪- તેમાં ૧૫૦૪૧ ઘરો આવેલાં છે.
- ૫- તેની ઉપજ દરવરસે ઇપેયા ૨૬૦૦૦૦૦ છવીશ લાખની છે.
- ૬- તેમાં સર્વથી સારી હવાતું ભથડ સાંદર્ધેર છે.
- ૭- તેને સમુદ્ર વેચે આરણી સમુદ્ર લાગેલો છે.
- ૮- તેની નહિઓ તાપી-પુર્ણા-મીઠાળા-અંધીકા-કાવેરી અને ક્રીમ, મળી છ છે.
- ૯- તેની મુખ્ય નીકાશ ડાંગર-ડોદરા-જુવાર-કપાસ-તુવર-ખાજરી-અનેશેરડી છે. આંદુ અને જોળ મુખ્ય ને.

૧૦- એ પ્રાંતના આડ ભાગ કરેલા છે, તે દરેકને તાલુકો કહેછે. તે તાલુકા નીચે સુખય છે. ૧- વેળાછા. ૨- પલશાણ. ૩- શાનગડ. ૪- નવસારી. ૫- મહુવા. ૬- કામરેજ. ૭- વ્યારા, અને ૮- ગણુદેવી.

૧૧- વળી ૨ પેટા તાલુકા છે, જેને “ પેટામાહાલ ” કહેછે.
૧- વાંકલ પેટા, જે વેલાછામાં છે, અને ૨- વાજપુર પેટા, જે શાનગડ-માંછે. તાલુકાઓના ઉપરીને જાહીનિટાંડ અને પેટા માહાલના ઉપરીને માહુલાલિકદી કહેછે.

૧૨- સૌથી ખરાય હવાના ગથકો વાજપુર અને વાંકલ છે.

૧૩- એ બધા ૮ તાલુકાને વળી ૩ વિભાગમાં ગોડવેલા છે.

૧- વિભાગ નવસારી: એમાં નવસારી અને ગણુદેવી તાલુકા છે.

૨- વિભાગ કામરેજ: એમાં વેળાછા- કામરેજ- અને પલશાણથી છે. (તેમાં વાંકલ પેટામાહાલ પણ સમાઈ ગયો.)

૩- વિભાગ વ્યારા: એમાં વ્યારા- શાનગડ- અને મહુવા એ ૩ રાંની માહાલો છે. (વાજપુર પેટા માહાલ પણ એમાંજ આવી ગયો.)

૧૪- એ દરેક વિભાગના ઉપરીને નાયખસુખા કહેછે.

૧૫- દરેક તાલુકાઓમાં ધણાં ધણાં ગામદાંઓ આવેલાં છે. ગામડાંન: ઉપરીને પટેલ કહેછે. તથાઠી ત્યાંના મદદનીશ છે.

૧૬- નવસારી પ્રાંતમાં ખુદ નવસારી શેહેરને “ તલનવસારી ” કહેવામાં આવેછે.

૧૭- તથ નવસારીમાં શુખાયત (collectorate) હોયછે. તેથી નવસારી વિભાગના નાયખસુખાને “ પરશનલ નાયખ શુખા ” કરીને પણ કહેછે. પરશનલ (personal) એટલે અંગત. એ નાયખ શુખા, શુખાના અંગત મદદનીશ હોયછે. કેમકે શુખાની વતી ધણાં કામેં તેમણે કરવાનાં હોયછે. જેમકે; જ્ઞાતનું-અશીખુનું-મ્યુનિશીપલીટિનું-ગીરાસનું વિજેરે.

૧૮- આજા પ્રાંતને માંથે જે ઉપરી, તેને શુખા કહેછે. ખાલસા (British) ના કલેક્ટરને ભજતો આ હુદ્દો છે.

૧૯- આ પ્રાંતના સારા નરસા એ ભાગછે. ૧- રાસ્તી; અને ૨- રાની.

૨૦— તેમજ આ પ્રાંતની પ્રણના એ ભાગ છે. ૧— ઉજલી પરજ અને ૨— કાલી પરજ. તેની સમજણું એવી છેકે:— ૧— રાસ્તી માહાદો યાને સારી આખે હવાવાદા તાલુકાઓ. ૨— રાનીમાહાદો યાને નાદારી યાને જગતી આખે હવાવાદા તાલુકાઓ. ૩— ઉજલી પરજ એટલે સારી હવામાં રેહનારી ઉજલી ચાંભડીવાલીપ્રણ; જેવી કે:— પારશી-કલુષી-અનાવલાચાહાણો-વી. ૪— કાલીપરજ એટલે નાદારી હવામાં રેહનારી કાલી ચાંભડીવાલી પ્રણ; જેવીકે:— લીલ- ચોધરા- ગામઠ- ડોકના- ધોડીઓ- વાલી- હૃબુલા- નાયકડા-વી.

૨૧— વળી ઉજલીપરજ ધણે ભાગે રાસ્તી માહાદોમાંજ રહેછે. અને કાલીપરજ ધણે ભાગે રાની માહાદોમાંજ રહેછે.

૨૨— એ નવસારી પ્રાંતને એક ખાસ હક એ હતો, કે હાલ જેમ નવસારીમાં શુભા નિમાયછે તેમ આગલી ગાયકવાડીમાં અત્રેનો શુભો શરશુણાના અધિકારથી નીમાતો. તેના ઉપર આપીલ કરવી હોય તો ખુફ હજુરમાંજ કરવી પડે. અને આપા રાજમાં છેડે પણ શુભા નોહતા. અને શુભાઓ ગાયકવાડીજ રાજના નિમાતા.

૨૩— આગલી ગાયકવાડીમાં એટલે ઘ. સ. ૧૮૬૫ સુધી, નવસારીની શુભાગીરી અથવા ભીજાદોયોમાં નવસારીની માભલત, દાસ-તાડીના ઈજરા સાઝેક ઈજરારે આપવામાં આવતો હતો. ને ઈજરદાર વધારે ઇપૈથા ચઢી નવસારીની હડકીનો ઈજરા યાને માભલત રાખે, તે શુભા થઈ શકતો હતો. તે શુભા વલી ઈજરાંમાં ને પ્રમાણે Freud-al System નાથારણે મેડાસનો વહીવટ ચાલતો હતો, તે પ્રમાણે પેરાઇઝરે માહાદો આપતો હતો. તે વખતના સુખ્ય ઈજરદાર શ્રીમંત સાહુકાર ગોપાલરાન મૈશાલવાદા હતા. ઈજરદાર પોતેજ ગોયા રાજ બની પ્રણને તારે કે ભારે. મહાબ્યથ જેવી ભારમારીમાં હોય પગ ભાંગનરાને પણ શ. રાનો દંડ, અને ભારભાનરાને પણ રા રહ્યો. દંડ લેવામાં આવતો હતો એમ કહેછે! એવો તે વખતને ઈનશાફ હતો. અને તે ઈનસાફ તે વખતના લોકોને કણુલ હતો.

૨૪— આ પ્રાંતની જમીનના ઊભાળ કરેલા છે. ૧—ગોરાત એટ કે ઉત્તમ. ૨— એસર એટલે મધ્યમ. અને ૩—કાલી એટલે કનિષ્ઠ અથવા છેક ઉત્તરાતી. ગોરાતમાં જીરાયત, બાગાયત, અને ભાશાની જમીન આવેલે. એ જગા સર્વોત્તમ કહેવાય છે. સર્વ પાકને અતુકુળ એ જગા કહેવાય છે.

૨૫— નવસારી પ્રાંતની દુષ્ટુપ જગ્ગા ચાખા રાજ્યમાં વધ્યાંથી છે.

૨૬— નવસારી પ્રાંતમાં વધારેમાં વધારે વરસાદ ઈ. સ. ૧૮૭૮ માં પડ્યા ઉપરથી ૧૦૮ ઈચ્છ-૮૮ દોકા ગણ્યાયદો છે. અને ઓળખમાં ઓછો ૪૭ ઈચ્છ-૮૮ દોકા ભપાયદોછે.

૨૭— ડેઝપણ પ્રાંત કરતાં આ પ્રાંતમાં ધણ્ણાં જંગલો આવેલાં છે. અને ગીય આડીઓ પુષ્કળ છે. વાદતી વસ્તી પણ તે કારણથી આ પ્રાંતમાં નિરોપ છે.

૨૮—આ પ્રાંતની એતી કરવા માટે ચેહુનો પાસે ૨૩૨૮૩ હળ-૬૫૬૨૫ બળ-૧૧૧૭ગાય-૩૧૮૮૦ લેંસ-૨૨૦૮૩ મેંટાંથકરાં-૧૨૧ ગધેડાં છે, વેણીની સખ્યા જરાણીછે. વરસાદમાં અરીદુનો અને ખીજ દાડાં રખીનો પાક હોયછે.

શહેર લેખે નવસારીની હકીકીત.

નવસારી તાલુકાની હકીકત લગભગ નવસારી શહેરના જેવી હોવાથી આપણે તાતુકાની હકીકીત લંબાવાને બદ્દે શહેરનીજ લંબાવ્યે.

૧-મી. પોદોકન, નવસારીની હવાને ધણી સારી હોવાનું બંધાણું ખ્યાન આપે છે. મી. દલાયે પોતાના રિપોર્ટમાં Salubrious climate વાળું શહેર યાને સાત્ત્વિક અથવા તદોરસ્તી વધારનારી હવાનું શહેર કહે છે. મી. ગોયત્ર પણ અહિંની હવાને ધણી સારી જણ્ણાયેછે. પણ મી. ઓણીલિના લાઘાળ ઉપરથી જણ્ણાય છેકે, જે વર્પતે નવસારીમાં હાલના જેવી ગીય વસ્તી નોહોતી તેજ વર્પતમાં એ હવા ધણી સારી હતી. હવે હિન્દુપ્રતિદિન વસ્તીના વધારાને લીધે હવા લગાર ખી-ગડેલી અને બાદીઓર ગણ્ણાય છે. હાલની વિધાયી પણ અહિંચાંની હવા સારી હોવાનું જણ્ણાય છે, કેમકે નવસારી ઉત્તર-દક્ષિણ અક્ષાંશ (North Latitude) ૨૦° થી ૨૫° અને પૂર્વ-દક્ષિન રેખાંશ (East Longitude) ૭૩° થી ૧૦° ઉપરથાને વિષુવવત્તના શભશીલો-પણ કઠિણંધમાં આવેલી હોવાથી ટાઈ તડકો સરખો હોય છે. અને બણ દરિયાની સપાતીથી ૧૫૦ શીટ ઉચ્ચાંણમાં એ જગ્ગા ચાવી છે.

૨- આતુંનવસારી શહેર છે, પણ તેમાં સરકારની જમીન ધણી

શારી અને દેશાંચો વગેરેની જમીન ધર્થી હોવાથી, આપણા નવસારી શહેરની જમીન-મેહેસુલના સરકારનો માત્ર ૫૦૦૦થી ૭૦૦૦ રૂપૈયા ઉપલે છે! એ એક નવાઈ જેવી વાત છે. જેકે નવસારી તાલુકાની જમીન મેહેસુલ તો રૂપાથી ૨ લાખ રૂપૈયાની છે; આખા પ્રાંતની ઉપજ ૨૬ લાખ રૂપૈયાની છે.

૩- ખીજન બધા પ્રાંતો કરતાં દર તાડીના ધૂંખરાની ઉપજ નવસારી પ્રાંતની વધારે છે. દર વર્ષે આપકારીની ઉપજ ૫૭૦૦૦૦ ખાંચ લાખ સીંતેર હન્જર સુર્ધીની છે. તેમાં દરેના ૪૮૦૦૦ અને તાડીના ૬૦૦૦૦ ઉપલે છે. જેવી ઉપજ ખીજ ડાચ પ્રાંતમાં નથી. કારણું દારતાઠી પીતારી રૈયત, ખીજ પ્રાંત કરતાં આ પ્રાંતમાં વધારે છે. તેથી ઉલ્લંઘન ખીજ બધા પ્રાંતો કરતાં નવસારી પ્રાંતની અરીણું મેહેસુલ ધર્થી થાડી છે. ખરચ બાદ કરતાં ધર્થાંમાં ધર્થી ૨૫૦૦૦ સુર્ધીની દર વર્ષે સરકારને ઉપજ છે. કેમકે ખીજ પ્રાંત કરતાં અરીણું આનારા અરીણું બંધાણુંચો આ પ્રાંતમાં બહુ થોડા છે.

૩- આપણું નવસારી શહેર ધર્થે ભાગે અંગેજ સરકારી હુદ્દી એટલુંતો વેરામણું છે, કે ડેટલીક દિશાએ તે જૈદ સુર્ધીની અંગેજ હુદ્દ વદ્યાંથી શિવામ જવાતું નથી.

૪- નવસારી શહેર, સુંખાથી ૧૪૭૫ મૈને અને વડોહરેથી ૪૪ મૈને અતિરે હોવાથી, સુંખાથી નકલ કરતું, દરેક ખાખડમાં આપણે તેને જોઈએ છે. નોશાકરાઓ નકલ કરવામાં ધાયાજ આગળ વધેલા ગણ્યું છે.

૫- ધ. સ. ૧૮૮૧ની વર્ષી પ્રમાણે ૧૪૭૩૭ માણુસની વર્ષી નવસારીમાં હતી, જ્યારે ૧૮૫૧ની વર્ષી પ્રમાણે ૧૬૨૭૬ માણુસ વસે છે. અહુદે ૧૩૩૪ આદિની વેલાં ગણ્યાં, મીઠકતો, અને ધરાયાર બાંધવા વગેરેમાં આ શહેર વધારો કરતું રહ્યું છે. ૧૮૮૧ શાકની વર્ષીમાં હિંદુ ૮૪૨૩-પારશી ૮૦૬૨-મુસલમાન ૨૩૧૫-જૈન ૧૩૪-અને કિસ્યી અનો ૩ હતા; પણ ધ. સ. ૧૮૮૧ની વર્ષીની ગણ્યત્રિ પ્રમાણે પારશીઓ ૪૪૨૬ થયા છે. હાલ જેઠેલા સુસલમાન છે, તેથી ખમણ્યા પારશીઓ છે. અને જેઠેલા પારશી છે તેથી બેદા હિંદુ છે. આખા વડોહરા રાખ્યાની ૨૪૧૫૭૬ની વર્ષીમાં પારશીઓ બધા ભર્લી ૮૨૦૬ વર્ષે છે. પ્રથમની નવસારી શહેરની વર્ષી કરતાં ૩૬૪ પારશીઓનો વધારો થયો છે. એ ૮૨૦૬માં ૩૫૮૫ મર્દો અર્ને ૪૬૨૧ એરતો છે.

કબકે આરતો ધરેખારે રહે છે, અને ભરહો રણવા કભાવા પરક્કેશે બહુ ગયા છે. શાલ ૧૮૮૧માં રાજ્યમાં, ૧૯૧૮ પારશી હતા, તેમાં ૧૦ વરસની અંદર ધ્રુ. સ. ૧૮૮૧માં ૮૮ વધીને ૮૨૦૬ થયા છે. નવસારીમાં પારશીઓના ધરો આશરે ૧૫૦૦ છે. અને કુલે નવસારીમાં ધરો શુભારે ૪૫૦૦ છે. એ શેડેર પૂર્ણા નહિ ઉપર આવ્યું છે.

૬-વધે ભાગે ૮૦ દિયી ઉપર થરમેભીટરમાં પારો રહે એવી હવા છે. વધારેમાં વધારે ૮૮ અને ઓછામાં ઓછી ૬૦ દીયી તાપ પડતો ગણુંદો છે. પણ હવેતો સાં દીયી ઉપર પણ તાપ ડાઇક્ષિધવાર જણ્યાયો છે.

૭- નવસારીમાં શ. ૩૦૧૮૪ની વાર્ષિક આયાત-અને શ. ૧૩૩૫૩ ની નીકાશ થાય છે.

૮- નવસારીમાં કુંભારકાસ જેટલું બારીક અને પાતલું તથા ધાઠદાર થાયછે, તેટલું બિને કેંકળું થતું નથી. અહિંની ધાધરો વગેરે ધણી પાતળી, હલકી, અને નસુનેદાર હોય છે. એ શિવાય બીજી ઝુભીઓ પાછલા જાગમાં લીધી છે.

નવસારીની કારિગીરી.

નવસારીમાં ખત્રીઓ અને તાઈ બોડેજ હાલમાંતો વણુનાતું કામ કરે છે. ઐકુનો વગેરે હલકી સ્થિતિના બોડેજને બરના સુતરાઉ કા-પડ ખત્રીઓ બનાવે છે. તાઈ બોડેજ હલકી જ્બતની દોટી અને ખડીના કામ કરે છે. આગળ તો પારશી વણુકરોએ વણુતના કામ-માં નવસારીને પ્રસિદ્ધિની ટેંચ ઉપર ચઢાવી દીધું હતું. તે વીચે મી. એલ્યુન એક નવીજ વાત જણ્યાને છે; કે જ્યારે અંથેજ, દચ, અને પોરચુંગોસેએ સુરતમાં કારખાંના સ્થાયાં, તે વેળાએ સાડી-ઘોતી-બાસ્તા-અને ગાજ નવસારી અને ગણુદેવીમાં એવીતો ઉત્તમ બનાવામાં આવતી, કે સુરતની રેકટરી (કારખાંના) ના એજન્ટો અને આડતાં-એા, તે યુરોપવેર મોકલી આપતા હતા. તે એટલે સૂધી કે ધ્ર. સ. ૧૭૮૭-૮૮માં ડાકટર હોવ નામે યુરોપ્યન મુસાફર નવસારીમાં અને ગણુદેવીમાં એ નામાંકિત હુનર શીખવા આસ આવ્યો હતો ! એ પ્રમાણે નવસારીમાં એ હુનર જુદા વખતશી વર્ષખ્યાયદો હતો. પારશીઓને વેરવેર

બણ્યવાની શાખો (Looms) હતીએ. તે હુનરની પડતી છેલ્ખાં ૬૫ ચરસથી થતાં થતાં હમણું વગભગ સમુંગો તે નાથ પાંચ્યો છે, એ ઘેહુંકૃત છે. તે વેળાના પારશીએ ખરા કારિગરોન દત્તા. તેનો કાઈક ભાસ થતાં આજો હિંહુસ્થાનનાં સાત નવસારીની જોસંખ્યાએની વણ્ણી કુસ્તી વખણ્યાયદી છે, તે ઉપરથી જ્યાાં આવે છે. તારે ને હુનરમાં આપણું નોશાકરણીએ બાપદાદાએનો નામ કાઠેલું તે હુનરની, અઈશોશ ! આજે સદાધરો ગુમ થયો છે.

નવસારીના તે વેળાના હુનર અને કારિગરીમાં માહેર ને મહેર થયલા હુનરમંદ પારશીએ માટે ડેપટન એકેકાંદર હેમીલટન્સ જરૂરીજ વાલમ રૂ લાંને પાને ૧૫૭ ઉપર લંણાણું હેવાલ જાડેલો તેનો માત્ર સાર કહીએ : —

“ ધરાન્તથી નાહેલાં ૪૦૦-૫૦૦ પારશી કુટુંબ વગર કંપાસ અને વગર સુકંને દર્દી માર્ગે હિંદ તરફ આવ્યાં. અને ૨૦ દાડે રોન્ટને વખતે હિંહુસ્થાનના એક કિનારા ઉપર આવ્યાં. તેઓને એક નહિને કિનારે આતશનો શાલ્યો જણાયો, અને તેઓ જેવા દરિયામાંથી જમીન ઉપર ઉત્થી ઢે મરદ્યો વસ્યો, અને જોયા તેણે તેઓને આવડાર આપ્યો; ઉપર ઉત્થી ઢે મરદ્યો વસ્યો, અને જોયા તેણે તેઓને આવડાર આપ્યો ; યાને મરદ્યો તેઓની સલામતીને માટે વાય્યો. ને ઉપરથી મરદ્યાને પારશીએ કારિગરું કામાની ખાતા નથી, તથા તેને પારશી ટેલાનોજ એક ધણી ગળી માન આપે છે. તેઓ પોતાના કામ ધંધાંનું ઉદ્યોગી અને ઉમંગી છે. તેઓ વેપાર કરવાની અને જીબન ખેડવાની તાદીમ લે છે. તેઓ અચળ સુથાર અને વાહાણું બનાવનારા છે. બણ્યવાના કામમાં અને શુંશું કામમાં નવસારી સાહી ખાસ્તા બહુ વખણ્યાય છે. તેતેમના કારખાનાંનોંએનાંએનાં બને છે. લથીદાંત અને અશ્રુ ઉપર તેઓ અચળી કારીગરી નાંએનાં અને અચળ જાહેર અને અચળ ગણાય છે. તેઓ દાર ગાયે છે, અને તેનાથી તેઓ પોતાનું શુંજરાણ ધણું ગનપત્યં દરે છે. ૧૮ મી શાદીની શરચાતમાં તો સુતરાઉ કાપડતું કારખાનું નવસારીનાં હતું. અને ત્યાં જડું જાણું બંને પ્રકારતું કાપડ વણ્ણતું હતું. ” ઇત્યાદિ.

નવસારીના તે વખતના પારશીએ અંનંખુપણુંનાં પરદર્શના કામે કરતાં તે લોકોના કરારમાં તરેહવાર માનતસુનત આવતી. ડેંધ કાંઈ કરારથી ઇરે, તો તેને સુસવનાન ઢે હિંદ ધર્મને લગતી માનતાસુનતાના સોગંદ આપવામાં અવતા. અશીદમાં દીવેલ યથાવાનો અને બીજો એવો ખુતપરસ્તી રીવાજ ફસમ આવામાં ચાલુ હતો. દસ્તુર કેડાયાદ મે-

હેરજાએ ઈ. સ. ૧૯૦૮માં લખાવી લીધેલાં એક કરારનામાંમાં લખ્યું છે કે:—“જે ડાઈથીડા માતાને હવેથી મદ્દે તેને માતા રેવા તથા માતા તાપી હોયાએ, ને તે તેના બાપનો જણોદ્દો નહિં:” તે વખતના મોટાઓં મોટા સ્પત એ હતા. “પોતાના બાપનો જણોદ્દો નહિં” એ સોગંદ ઘણુંજ આરે હતા. આજેતો બાપને બાપ નહીં કહેનાર બેટાઓ છે. આજે તો બાપના કરેલાં ઉપર પાણી ફેરવનારા વસે છે. આજે એવા જુદા સોગ હોતો ભર કેર્ટેમાં વઠીક મનસ્તી-ગવસ્તી-અને કુનશ્ની જેવા પાક કલાંણો આચરિતે સવાયાના સો આનારા પોષાય છે।

મારે તેની તલવારનું રાજ્ય.

(શીવાળની પદ્ધતામણી.)

જે વખતે પોરચુંગીસોના હાથમાંથી ઈ. સ. ૧૯૬૨માં સુંબદ્ધની હાકમી આંધેજના હાથમાં ગઈ, અને તેની ધાર્મદુમનો હિંગામ સુંબદ્ધમાં ચાલી રહ્યો હતો, તથા જે વખતમાં ઈગલાઉંડમાં Non-Conformistsની ટોળાઓમાં દાખલ થનારા લોકો ઉપર Conventicle આકર્તની ઇંગે હડું નાંખવાથી ત્યાં ઈ. સ. ૧૯૬૪માં ધમરચકરી મચ્છી રહી હતી, તેજ વખતે ઈ. સ. ૧૯૬૨થી ૧૯૬૪ સુધીમાં ઉપલાખને પ્રકારો જેવાજ આપણી નવસારીમાં પણ અન્યા હતા. મોગલના હાથમાંથી મરાથાના હાથમાં નવસારીની હાકમી જવાની તૈયારી ચાલવા લાગી. મરાથાઓ અનેક તરેહનો કુલારો નવસારી ઉપર કરવા લાગ્યા. મરાથાની જોયા નોંન ડાનિસ્ટીસ્ટ ટોળામાં દાખલ થનારાઓ! ઉપર મોગલોનો મોગલાઈ ધારો, જોયા ડાનનેનીકલ આકટની માછક નોશાડરાઓને હડવા, સુરત લઈ જઈને કેદ કરવા, માર મારવા, વગેરેની ધરપચ ધાર્મદુમની ધમરચકરીમાં લાયુ થઈ ચુક્યો હતો. અને જે વખતમાં ફેન્ચ લોકો પોન્ડીચરીમાં પોતાની સત્તા બેસાડતા હતા, તે વખતમાં થાને ઈ. સ. ૧૯૬૪માં શુરવીર શીવાળ નવસારીમાં પોતાનો કાણુ વધારવા લાગે. અને અહિંની રૈથતને તેણે વારવાર ખંડણીના દખાણુમાં દાખી. પણ ઇરી જાંડે ઈ. સ. ૧૯૬૫માં નવસારી થઈને તેમની સ્વારી સુરત ગઈ તારે, જ્યાંની પોચી પ્રણ અને રંક રૈથતને શીલદુલ તુકશાન ન કરતાં, આગળી

આદ્યો. સુરતના લોડો એ ઉપરથી પોતાના દરદાગીના નવસારીઓના સં-
તાડી જવા લાગ્યા. પણ જ્યારે મરાથાઓની અને ધાડપાડુઓની નજર
વારંવાર નવસારી ઉપર જવા લાગી, અને મરાથાઓને એમ જણાયુંકે,
નવસારી સધન અને શ્રીમંત છે, અને સુરત નિર્ધન થયું છે, ત્યારે સુરતને
ખદ્દે નવસારી ઉપર પોડા હિતરી. વળી તે સાથે દર સાલ ગરાશીઓનો
પગફડો અને થવા લાગ્યાથી ઉચ્ચાં હવે નવસારીનાજ લોડો પોતાના
જણસભાવ અને દસ્તાવેજ સુરતમાં છુપાવી આવવા લાગ્યા. એવા કટાકદીના
હિંગામાં નહીં સુસલમાનતું રાજ ગણયું, કે નહીં હિંદું. એ ધાડ,
લુટ, દરોરા, અને ગીરાશને કેદું કર્નલ. આર. વોલેશ Going to the
white Crowની ઉપમા આપેછે. એ લુટાડાઓ એક જતના ચોર પ-
ક્ષીની માઝક મોસઅમાં લુટવાને માટે આ તરફ હિતરી પડતા, અ-
ને ચોમાસું બેસવાની મોસઅ અગાઉ ક્રાતર ક્રાચરમાં અને પાહડ કું-
ગરમાં ભરાઈ એસતા. કાગડાના નેવાં સુસાઇર પક્ષીની એક જત એવી
આવે છે, કે જે દેશના કેટલાક ભાગોમાં વરસમાં એકવાર જઈ આપા
વરસનો ખારાક લાવી માણામાં ભરાઈ રહે છે, તેમને પીઠારાઓ આપણાં
નોશાકરાં ચલ્યાઓનો માળો ચુંદી, ચારો ચોરી, ભાગી જતા. શાળ ઉપર
કામ વણ્ણાતું હોય તો તે તોડી પીણી નાંખે ! અનાજની કોથીઓના
મોં પોતાના ઘેડાઓ આગળ ખુલી સુક્તા ! ઓારતોની લાજ લુટતા !
અને વળી ગીરાશીઓ નામે લુટાડાનો તો જુલસનો પાર નોહુંતો.
છીંકતાં દંડવું અને તેરી બેંશાને મેરી જીચાં પાડી એવી છેડતી શો-
ધવાનો તો જાંખે તેમનો ધર્મજ હતો. આધપી, લઈ દઈ, લુટીલગડી,
દીંગાં મસ્તી મચાવીનેજ ધરતા નોહેતા. પણ વળી આવતાં વરસને
માટે છેડતી કાઢવા સાર ક્રાઈના બારણાં આગળ છાણ્ણો ટોપદો નાંખી
જતા ! ક્રાઈના આંગણાં આગળ માંછલીઓ નાંખી જતા ! અને ક્રાઈન
જરૂર આગળ કર્યો નાંખી જતા ! એવી એવી ક્રાઈને વેહેલી બ-
ગડી લય એવી નાશક ચીને ગીરાશ કેખે સુંધી જતા. લોડોપણ એક
એ વાર ટોડકાઈને સમજ જે ગયલા, તે કર્યો હોય કે નર્ક હોય તે
જરાઓ જરા ઓસપી વાણી લઘને ધરના એકાદ ખુંખાંમાં સંચરી
રાખતા. બીજે વરસે છીંકું શોધતો પેદો ગીરાશીઓ આવીને પોતાની
આતાભત માંગે, કે તેઓ તુરત કાઢી આપતા. જે તે કસ્તુ ગુમ થઈ ગઈ
હોય તો રાંખું ખુભરાંખું કરી લુટાઈ કરતા ! એ ગરાશીઓની તરેહવાર
રસુજી બનેલી વાતો નવસારીનાં ચાલે છે, પણ તે માતો કરવાની આ

જગા નથી. એવા જુલમોમાં આપણું નોશાકરા બાપદાદામોએ દહાડા કાઢી પોતાને ભવ પાર કર્યો છે. આજે તેવું કશું નથી. અંધારી રાતે ખાર વાગે ઉંઘાડે બારણે જન્મ અને શુંટું ઉછાળતા ચાલો તો ડેઢ હાથ પકડનાર નથી.

એ ગરાશીઆચોના* અને પીંઢારાચોના જુલમથી ને કોકોથી પોતાના જન ભાવ સાથે નાશી જવાય તે દોકા સુરત જતા, પણ નાશવાને અશક્ત એવા લોકો તરેહવાર છુંપી જગાએ ભરાઈ બેસતા. એકવાર એવાજ પીંઢારાચોના નવસારીમાં લુટ્રવા ચઢી આવ્યા તારે, કેર-

*એ ગીરાશીઆચોને આજેપણ ગાયકવાડ સરકાર, તેજાએ દૈયતને નહીં પીહવાના કરારો વિગેરે કરવાથી હર વરસે “ગીરાશ” ને નામે શા. ચાલીશ હજારની રકમ હર વરસે નવસારી ખાતે કેહેચી આપે છે. અને હર વરસે તે ગીરાશીઆચોના વંશ વારસેસા ગીરાશ ચીરડાનો હક કેવા સેંકડાંધ અને આજેપણ હતરી પડે છે, અને દૈયતને માટે આપણું માયાળું સરકાર પોતાની ગીરાશી હજારો ઝૈયેચા કાઢી આપે છે.

આસ અથવા ગરાસ અથવા ગીરાશ એ, સંસ્કૃત ગ્રસ = એથે ખૂં તે ઉપરથી ગ્રાસ = એથે ખાવાનો ખોરાક, એ ઉપરથી નીકળેલો શખ્ફ છે. અને તેનો છેલ્દો અર્થ ઉદ્દર પોપણું માટે આપેલી જમીન, એવા થાય છે. અને તેની જમીન ધરાવનારને આસિયો કહે છે. એ ગરાશીઆચોના જમુ-તેની એક જત છે. ગરાસનો અર્થ ગુજરાતીમાં કાળિયા, અથવા ખુકડો થાય છે. મુખ્યિસ પોતાની “ રાસમાળ ” માં કહે છે,

“ The term Gras appears, as has been already mentioned, to have originally been applied to gift made to religious persons, such as were afterwards more particularly denominated Pusav.”
તોપણું લાટચારણોની તવારિખમાં સુખિ ગરાશીઆના નિબાવને માટે કાઢી આપવામાં આવેલી જરૂરીનોને એ શખ્ફ લાગુ કરવામાં આવેલો જણાય છે. વળી ગામડાંઓની આસપાસ રેહેતારા ગરીબ લોકા પોતાનો બચાવ કરવા માટે અસુક રહેમ ગરાસ કેણે (Black mail) આસપાસના દુધારાં એને બાંધી આપતા હતા. તે ગરાસ કહેવાતું હતું: એ પ્રમાણે ગરાસિયાને જીતાખ પેહેલે તો માન કરેલો હતો, અને તે ખેતાખ ધરાવનારને સરકારે નેવા ગણવામાં આવતો હતો. પણ પાછળથીતો એ શખ્ફ, ધણોજ ખરાખ જતનો દુધાર (A soldier of the night) એવી સંજ્ઞાથી એ-ગામાય છે. ભાન્કોરાના કુંપોણો મહીફુર કેવા જખરા ગરાશીઆચો ચક્ક ગણ છે, કેઅંજ નજ્સ્સારીને પાયમાલ કરી નાંખ્યું હતું.

જાસ્પણ ગોટલા નામે એક હોસા નાશી ન જવાયથી જણુસ ભાવ
લઈને પોતાની પાસેના પડોશી અને જની દોસ્ત નવરોજદાહ નામે
મોમેદની સાથે નવસારીમાં રહ્યા બંને જણા વાતે એઠેવા હતા, ચો-
વામાં તેમના મોહલામાં પીંડારાઓએ પેડા. નવરોજદાહનો ધરના કાતરીયાં
ઉપર જર્દ અદ્યાંના ટગલામાં ભરાઈ એકા, તે ડેરસાસ્પણ પોતાના ધરના
કાતરીએ ઉપર સુંકેલી ઢાથીમાં જણુસભાવ લઈને ભરાઈ એકા. અને પો-
તાની ઉપર યોડાંક ગોઢવાના ગોડાં વગેરે દાખી દીધાં. પીંડારાઓએ
આવીને અસલના વખતની તોશાકરી ગેરીઓ, તે આપણા ડેચાસજ
કાકાની ઢાથીઓ ઘોલવા માંથી, તો એલી ઢાથીઓમાંથીતો ગોડાંજ
કાદાની નીકદ્યા કીધાં, તારે ચીયવાધને તેઓ ઘોલ્યા કે “ ધસમે તો
ગોડાં નીકદ્યા કીધાં, તારે ચીયવાધને તેઓ ઘોલ્યા કે “ ધસમે તો
સબ જોઈરીએંજ જોઈરીએં,” એમ યોદી યાદી ગયા. તેઓના જવા-
ફણી બને હોસ્તો પોત પોતાના ધરમાંથી બાહાર ચાંચ્યા, લારે નવરોજ-
દાહ જેવણે પાસેથી પીંડારાઓને બોલતાં સાંભળ્યા હતા, તેવણે હશીને
દોસ્તની ટકોર કીધીકે “ કેમ છેયા જોઈરીએં ! ” તે ઉપરથી ડેરસા-
સ્પણના ખાંદાંનાની ગોટલા અટક બદ્લાઈને જોઈરીએની અટક પડી.
એવી એવી રસુજ વાતો ધણી છે.

ચોધરી સીસ્ટમ.

આવી રીતે ભરાથાઓનો દોર હિન પર હિન વધી જવાથી ધ. સ.
૧૭૨૮ માં ભરાથા લુટાંગોને ટેકાણે પાડવા ચોતરક્ષી ધરનાર
“ ચોધરી ” એવો એલકાણ આપી નવસારીના સુધારા પાછળ મેહનત
દેવા મોગત સરકારે દેશાઈ ટેહસુલજ ઇસ્તમજીને નિભ્યા. પણ પારશી-
દેવા મોગત સરકારે દેશાઈ ટેહસુલજ ઇસ્તમજીને નિભ્યા. પણ
ન ચોધરી નિમેયો નોંધ, અનેના મોગત મલેકાને પરવડયું નહીં. ઉમ્મે
તેમનો જીલુદમ અતિશય હતો. તેમની અનીતિ અનંત હતી. તેમનો
તેમનો જીલુદમ અતિશય હતો. તેમની અનીતિ અનંત હતી. તેમનો
“ જો હુકમ ” તોડનાર કોઈ નોંદો. એ કારણુથી જે કામ ટેમુલજ
દેશાઈ કરતા તેની વિડ્ધ તે મલેકા વર્તતા. ધસાધસી ધણી યાદી.
ધાથીની લડાઈમાં આડનો જો, તેમ મોટા મોટાની અદેખાધતા જેરના
લોગ અણીના લોક થવા લાગાં. તે વખતે દેશાઈ-કુવો ન હોવાથી સ-
તાપીર આગળના મરીએં પુરાની પણડી ચુરગડોના ધર આગળ
ઝોડ કુવાનું પણ પારશણો પણ ભરતી. હુલના ન્યેશર આગળની

મહેક સરાહનો મહેક તથા સતાપીર આગથની સરાહનો મહેક બાંને
આઈ બાઈ હતા. એ સતાપીર આગથવાદો મહેક નાહનો પણ સ્વચ્છાંહી
અને લિંગ વિપથી હતો. તે તરફ પાંખી ભરવા જતી પારશણોની કમફ-
ભાત ભરેલી રીતે તે લાજ હુટ્ટો. અને પારશી ચોધરી ઉપરનું વેરપાર-
શી એરતો ઉપર કાઢ્યો. આ અનીતિનો અંત લાવવા માટે એક લડ
ખુખુસુરત પારશી બચ્ચાને પારશણોનો વેશ આપી રતો રત તે સુંઘ
મહેકનો અંત આણુવાની તરફથી પાર પડી. એવી રીતે એક ગ-
ભથી જે સાહનથાત તરફથી ચોધરાઈ આપવામાં આવેલી તેનાજ હુદે
દરે તરફથી આઈત, અને બીજું તો ને લોકાને હેકાંણે લાવવા તે
આપેલી, તેમના તરફથી વિપત્ત. ધીંકતા હડે એવો ગેણુનો એવખત
હતો. વળી ચુરતનો નવાળ ઇસ્તમ અલીખાન નવસારીના મહેકની અ-
નીતિને ઉત્સેજન ઇપ થઈ અખાડ કરતો. એવી રીતે બચ્ચારી રોક રૈયત-
નો ચોતરફથી મરો થવા લાગો. મરાથા કરતાં મુગદ્યોનો માર મુજ્જળ
હતો. મુગદ્યાઈ કરતાં મરાથી રાજ્ય સર્વ ડેઝને આતકારદાયક થઈ
પણ્યું. અસરદી અમેરીકનોંબે લેખ અંગ્રેજેને થણું જુલમેથી કંદળાને
આખરે નેનરલ બ્યોર્ડ વોશાંગનને બાહાર પડવા અરજ શુલરી હતી,
અને અમેરીકને લેખ સ્વતંત્રતા આપાવી, તેમ લોકાંચે તે વેળાના નો-
શાકરા વોશાંગન ચોથરી તેહસુરુછ ઇસ્તમણ દેશાધન અરજ કરી, કે આ
મુસલમાન જુલમમાંથી છોડવવાનો કાઈ પ્રયત્ન કરો. છોડવે ઢાણું ? અને
છોડવે કેમ ? જ્યારે દુઃખનીબા હુદ આવેછે, ત્યારે નાશીપારીને હિંમત
ધારું પગનવેછે.

પેલી ગમ નજર કરતાં, પૂર્વ દિશાએથી કાંઈ ધાર ધડાય એવું હે-
શાઈ ટેહસુલજુને અને તેમના નેકનાંમ ઐયા ખુરશેદજુને લાગ્યું. તેઓને
એક મસલતથી દેખેની બાળુ પૂર્વ દિશાએજ જણ્યાઈ. ૧૮મી સદીની
શરદીબાતથી, બલકે તે પેહેલાંથીજ મરાથાઓની ચોઢાઈ નવસારી ઉપર
થતી હતી. અને પીલાળ ગાયકવાડ નામના મરાથા જેકે શેનગડ
ખાતે ધ. સ. ૧૭૮૭થીજ કરીહંમ થયલા હતા, તોપણ મોગલાઈ રા-
જ નવસારીમાંથી નાયુદ થતાં, ધ. સ. ૧૭૫૩માં જ્યારથી શુજરાતની
રાજધાંની ગઢ ત્યારથીજ ખરી રીતેતો મરાથા રાજ નવસારીમાં થયલું
ગણ્યાય. નવસારીમાં પીલારા અને ધારપાહુંઓના ટોળાં આવતાં તેનો
સેનાપતિ દાલાડે નામનો સરદાર હતો, તે પીલારાઓને નવસારીની રૈય-
ત પાસેથી ખંડણી હંધરાવવાનો હુક મુગલ રાજ તરફથી મલ્યો હતો.

આભાડેના જમના હાથ નેવા આસીએંટ દરીકે ગાયકવાડ નામના એક ભરાથા સુખી જોડાયા. તે સધળાનો ઉપરી રાજ સતારાનો રાજ હતો. અને એ આભાડે તથા ગાયકવાડ સરકારે વધવાથી પેશ્વા સરકારને મોટી સુશકેલી નહીં. મોગલાઈ સરકાર પેશાની પક્ષ પકડવા લાગી, અને તેથી મોગલાઈ સરકારને ગાયકવાડ સાથે ધસાવા લાગ્યું. આ બધો સંનેગ સાધીને અને મારેલો ઇટકો આખાડ લાગરો એવું ધારીને, જે પ્રમાણે અંગેને અને દ્રેન્ચોને અમેરીકાભાં ધસાતું ચાલવાનો દાવ જેઠને, લાભ લઈને, જેનરલ જ્યોર્જ વાથાંગટને દ્રેન્ચોને મળી જઈ અંગે અમલનો અમેરીકાભાંથી પગ કાઢ્યો, અને જુલભ તોડી સ્વતંત્રતા અપાવી રૈયતને ડગારી, તેજ પ્રમાણે બેં બાપ એં દેશાઈજાઓએ, તેજ ધોરણું ઉપર ખાટ ઘડીને ગાયકવાડને મળી જવાતું દુરસ્ત નિયાંયું. નોશાકરી રૈયત મોગલાઈ જુલમેથી નાહે ત્રાહે પેકારી રહેલી, તેથી મોગલોને નવસારીભાંથી હાંકી કાઢી ગાયકવાડને હાથ નવસારી ન્યાતો તો સહાયકૃત રહેવાના એકરાર કર્યો. તેનો હેવાલ હું પોતે આપું તેના કરતાં ભી. એલ્યુટના તથા ભી. દોશાલાઈ. ઇ. કરાકાનાજ શખુનો-માંજ ડિલારી લઉંધું:—

“ In 1700 Temoolji Rustamji went to Delhi and obtained the post of Desai, and in 1720 when Navsari was groaning under the tyranny of Rustam Alikhan, Nawab of Surat, he induced Pilaji Gaikwar to come from Songad to Navsari. For this act he was imprisoned by the Nawab of Surat, but was subsequently released by Pilaji. ”

એ પ્રમાણે ધ. સ. ૧૭૦૦ માં તેહસુલજ ઇસ્તમણ, તેવણું તે વેલાએ શીરવઈ ખાંડાનના હેવાથી શીરવધની અટકના હતા, તેઓ દીદ્દી ગયા, અને દેશાઈજારી પાંચ્યા તારથી તેવણું “ દેશાઈ ” કેદવાયા. ધ. સ. ૧૭૨૦માં સુરતના નવાખ ઇસ્તમઅલીખાંના જુલમથી નવસારીના કોડા નાસી ગયાં હતાં, તે વેલાએ તે તેહસુલજ દેશાઈ, પીલાણ ગાયકવાડને સોનગડના કીલ્દા ઉપરથી નવસારીભાં લાવ્યા. અને સુગલાઈ સામે રાજદ્રોધી ખરપટ ગણુંને ઇસ્તમઅલીખાંને તેવણુંને કેદ નાંખ્યા હતા, પણ પાછલથી પીલાણએ તેવણુંને છોડવ્યા હતા. ત્યારે પીલાણરાન, ને ક્ષેત્રો ગાયકવાડ રાજ, તેને નવસારીભાં લોવનાર એક નોશાકરો પારથી

હેશાઈ હતો. તારે ગોપાવડોદરા રાજની સગામ પેહેલ વેહેલી ગાયકવાડ ધરાં ખૂના હાથમાં આપનાર આપણો નવસારોનોજ એક વતની હતો. અને આમ થવથી અણુદિલ્લિવાડનું હિંદુરાજ જે મેણલ રાજઓએ ખુંચવી લીધું હતું, તે એક પારશીના પ્રયત્નથી પાછું હિંદુરાજ થવા પામ્યું છે. દેશાઈ મોસુરેની પોતાની રૈત તરફની આવી નેકનાંભી મારે ભી. અથ્યત વળી કહેછે: —

“તેમુલજના બેટા ખરશેદજને પીલાળાએ દેશાઈગીરી આપી હતી. અને હણું તેમનું ખાંતાં ગાયકવાડની ધર્ષણી નેમણુંડે ધરાવે છે. ઈ. સ. ૧૮૦૦ માં જોવીરાવ ગાયકવાડ સાથના તહનામાંની ખરશેદજના બેટા મનચેરણથે સુંબર્ધના ગવનર ભી. દંકને મહદ કરવાથી અંગેજ સરકારે તેમને પોતાની બાંહેધરી* આપી. વદી ૧૮૦૨ માં તહનામાની ખજનાણી વખતે અંગેજ સરકારને એ દેશાઈએ મહદ કરવાથી છેક ૧૮૧૭ માં દર માસે રૂ. ૨૦૦ નું પોલીટીકલ પેનશન તેમને અંગેજ સરકારે આપતું કર્યું હતું. તેમના એટલે દેશાઈ મનચેરણના બેટા જમશેદજી, વળી થીન શયાળરાવ માહરાજના બાહુ માનીતા હોવાથી, શયાળરાવ તેમને પોતાના નાદાભાઈ કહેતા હતા. આ દેશાઈ કુંભને ડોલાશાણુંનું ધર્નાભી ગામ ગાયકવાડ સરકારે બક્ષીશ આપ્યું છે. ” એ પ્રમાણે નવસારીમાં ગાયકવાડ રાજનો અમલ કેમ અને શાથકી થયો, તથા ગાયકવાડનું રાજ કેવા સંન્દેશ વચ્ચે સ્થાપિત

*બાંહેધરી, એ સંસ્કૃત શબ્દ છે. બાંહી = હાથ; અને ધરઢે = એટલે ધરવું—પકડવું. યાને એ પ્રમાણે એક માણુસ ભરતી વખતે પોતાના બચ્ચાનો હાથ, પોતાના કોઈ મેહેરબાનના હાથમાં આપી જયછે, અને હાથમાં હાથ લીધા પણ તે બચ્ચાને કેમ પાલવામાં આવે છે, તેમજ જોયા અંગેજ સુરખ્યાંબે પોતાના બચ્ચાં કેચે દેશાઈઓનો હાથમાં હાથ લીધ્યાછે. વળી મગરર થવા જેવી એક વાત એવી છેક ૨૫—૩૦ અંગેજ બાંહેધરી પ્રથમ હતી, તે બધી રૂડુ કરીને આજે અંગેજ સરકારે માત્ર ૪ બાંહેધરી કાયમ રાખી છે, તેમાંની એ તો નવસારી પ્રાંતનાજ વતનદારો અને જગીરદારો ની છે. અને વળી તેમાં પણ કંનલ વોલેસ પ્રમાણે ૧ લો. દરજનો નવસારીના પારશી દેશાઈની બાંહેધરીનો છે. નવસારી પ્રાંતમાં નવસારી કસબાના મોટા દેશાઈ ખાંતાંની, અને પલશાણ તાલુકામાં આવેલાં બકેશરના હિંદુ દેશાઈની મલ્લી એ બાંહેધરી છે. વળી આપણા નવસારી પ્રાંતમાં ચાર પાલકી પદ્દત દેશાઈએ છે. ૧—નવસારીના દેશાઈ; ૨—બકેશરના દેશાઈ; ૩—મહુવાના દેશાઈ; અને ૪—ગણુદીના દેશાઈ.

થયું, તે સધળું તપાસતાં નવસારીની ભૂમિને તે સર્વતો જશ વગરે
શકે આપે શકય.

એ પ્રેમાણું છ સ. ૧૮૧૮ સુધી ગાયકવાડની તવારીખ જૂદીજ
તરેહની છે. અને તારપદ્ધતીની નિરાલીજ છે. કોટસન્સ હીરતરી એક
ગુજરાત ઉપરથી જણાય છે કે, છ. સ. ૧૭૦૫ માં ભરાથાએ એ યુઝ
દ્વાત ઉપરની ચટાઈમાં પેહેલાં પગલાંજ નવસારીમાં સુદ્ધાં. અને રત-
દ્વાત નપુર તથા બાબાપ્યાના આગળ હતો મેળવી. પણ ઈ. સ. ૧૭૧૧ માં
જે વેળાએ ભરાથાએ નવસારીમાં આપ્યા છે શોલી અને સુરતના
નવાખ સાહામતખાંનને થધ ત્યારે તેણે તૈયારીએ કરી ભરાથાએને આગળ
ઘઘવા ન હોતાં મારી હડાવ્યા. બાબાપુરની લગાઈનાં ઈ. સ. ૧૭૨૦-૨૧
માં દામાળ ગાયકવાડ પોતાના ઐશીએ સહ લણી બાલાદુરીથી લગ્યો,
સખય શાહુ છત્રપતિએ તે દામાળને “ શમશેર બાલાદુર ” (Illus-
trious Swordman) નો જેતાખ આપ્યો. દામાળનું ભરણ ૧૭૨૧
માં થતાં તેનો ભત્રીને પીલાળ, જે સેનાપતિનો આસીનટાઈ હતો, તે
શાનગડની ગાડીએ આપ્યો. કુંકમાં ગાયકવાડનું વંશ એક ગામની પ-
દ્વારા ધરાવનારિ હતું, તે હેવે મેયા સુલાંકનું રણ ધરાવનારિ થયું. નવ-
સારીમાં પેહેલા ઉત્તરનારા ભરાથા ત હતા. ઉદાળ પવાર-કાન્દાળ કદમભાંને
અને પીલાળ ગાયકવાડ. પ્રથમ આપણું ગાયકવાડી અધક નવાપુરખાં
હતું. પણ બાંનેના વંશવાલાએ તે પોતાની હદનું છે એમ જણુંયાથી,
ગાયકવાડ સરકારને શાનગડાં ગાડી રથપવી પડી. ગાયકવાડ સરકારની
પેહેલી રણધાંણી નવસારી પ્રાંતના શાનગડ કરાયામાં હતી. ગાડી પણ
ત્યાંજ હતી. શાનગડાં તેણે મેટો કિલ્લો અધાયો, અને પછી જેમ
જિત થતી ગઈ તેમ, ડોન્દ-નાજપુર-સંકળાંદો-અને હપગડાં કિલ્લાએ
ખાંધ્યા. છ. સ. ૧૭૧૮માં સુરતના સુત્સદી સૈણ ઉદ હીસલાને પીલાળ
સાથે લક્ષાઈ જગાવી, તે વખતે નવસારીની તમામ પ્રજન ગાયકવાડ તર-
ફથી સુસલમનોની સામે લડી. અને સુસલમનોને માર મારનારા નવ-
સારીના ડોળાએ હતા. છેક છ. સ. ૧૭૬૬માં દામાળએ પાઠણુ ઉપર
ચદ્યાદ કરી ત્યાંસુધી તો આપણુ નવસારી પ્રાંતમાં ગાયકવાડની ગાડી
હતી. પણ ત્યારપછી સરજમીનની અર્ધવચ્ચમાં ગાડી સ્થાન કરી વડોહરામાં
રાજગાડી સ્થાપી, વડોહરાની ભૂમિને રાજધાની અનાવામાં આવી. તે
વખતમાં આપણું નવસારી કસ્યો “ સુરત અદાવીસી ” માં ગણાતો
હતો. સુરત જિલ્લાના તે વખતમાં ૨૮ નિભાગો કરેલો હોવાથી (પાઠળથી

૧૪ માદાલ ગાયકવાડમાં અને ૧૪ માદાલ અંગેજ સરકારમાં ગણ્યલાગે.) “સુરત આદારીચી” નામ તેને આપવામાં આવ્યું હતું. ઈ. સ. ૧૭૨૪માં પાછો સુરતનો નવાય ઇસ્તમાલીઓન પીલાળું હિંદુલા લાગે, અને નવસારીના લોડા ઉપર લુટ બ્રલાવી. એ વખતમાં પીલાળું શેનાંગઢના બીસો, કાલીઓ, વગેરે રૈથતે, તેમજ નવસારીના પારથી દેશાંગાએ, અને બાબા માદાલના પટેલો વગેરે મુખીઓએ મુગલરાજથી કંટલેલા હોવાથી એક ખટપટ અને એક મસલતથી એકામતે એકાજતે મરાથાએ જેઠે જોગાઈ ગયા. એ ૨૮ માદાલ (તે વખતે નવસારીના આદાને બદલે ૨૮ માદાલ કહેવાતા) ના સર્વ લોકોના ખીલા ઉપાડ કરવાના કસદથી સુરતના નવાય સરયુદ્ધમાંને પુનાના બાળરાવ પેશ્વા સાથે મલી જઈ ગોવા સલાહ કરી, ડે પેશાને તે નવાય નવસારીના માદાદો પૈકી ચાંડ અને સરદેશસુખી બાપે, અને તેના બદલામાં મરાથા ગાયકવાડને મારી હૃથા-વામાં ૨૫૦૦ ધોરેસ્વારની પેશ્વાએ મહદ આપવી.

ઈ. સ. ૧૭૩૧માં પેશ્વા અને ગાયકવાડ વચ્ચે વડોદરા આગળ-ના ભીજાપુર ગામ આગળ લગાઈ થઈ, તેમાં પીલાળ ધાયલ થયો. લગાઈનો અંત કેમે કરી આવ્યો નહીં. છેવટે સલાહ થઈ, તેમાં ડાભાડિના મરણુથી જુવાન યથવંતરાવ દાબાડેને શેનાપતી બનાવી તેના મુતાલીક લેણે બાળરાવે પીલાળું કરાવ્યો. અને “શેનાખાસખેલ” નો એતાખાયાયો. એ પ્રમાણે આપણું ગાયકવાડ સરકારને એ તથકે મલી જુદા જુદા એ એતાયો, બાદાહુરી કરી શમશેર મારવા માટેજ મલ્યા છે. અને આજે તે બેઠ એતાયો સાથે જોગાઈને “શેનાખાસખેલ શમશેર બાદાહુર” નો એતાખ થયો છે. અને આજના આપણા પ્રલિંગ નામહાર માદારણ શ્રામંત સરકાર શયાળરાવને, તેમની ભારે કુશળતા માટે અંગેજ સરકાર તરફથી G. C. S. I. નો પૌઠ એકદાખ મલ્યો છે, તે સાથે ગાયક-

શેનાખાસખેલનો અંગેજમાં આન્ટ દંકે એવો અર્થ કર્યો છેકે;

“ Commander of the Special Band ” અથવા “ Leader of the Sovereign Band.” યાને આસ ટેળિનો વડો. એમ જણ્યાય છેકે, એ જ્ઞાનકાળ પ્રથમતો સેનાપતિ દાબાડેનો હતો, પણ સુ-સલભીનો ઉપર જીત મેળવ્યા પણ ગાયકવાડને આપવામાં આવ્યો હતો. અને ગાયકવાડનો તે આસ એતાખ થઈ પડ્યો છે. વળી પેહેલાંતે એથે સુધી હતું, કે કોઈપણ નવો ગાયકવાડ ગાડી ઉપર આવે, ત્યારે તેને માટે એ એતા અના અધિકારનો પોશાક પુના દરખાર તરફથી આપતો હતો.

વાડ સરકારના મોટા પણ ખેતામો છે. એ વપ્ત પણી નવસારીમાંથી મોગલાઈ રાજ એકજ જતું રહ્યું, અને મરેથી રાજ મંડાયું. એ ગાયક-વાડના પેહેલા ચાર રાજ એકજ મળતાં નામોને અતુક્ષે ગાડીઓ આવેલા હોવાથી તવારીમાં વણુંઓ શુંચવાય છે. ૧૯૮ ગાયકવાડતું નામ પીલાણી. ૨ જતું નામ દામાણ. ઉન્નતું નામ પીલાણી. ૪ ટાતું નામ દામાણ, એમ તેના તેજ નાસો આવે છે. તો જો કે તે રાજાઓ તો જૂદા જૂદા છે. ઉપર જણુવેલો શેનગડનો ડિલ્લો એવા હેતુથી બાંધવામાં આવ્યો હતો, કે માલવા અને દાંઝાના સુનકો તરફ નવસારી પ્રાંતનું વખણ્ણાયણું સાગતું લાકડું અને ખીનો રેપાર, બીજું તરફ ધસ-ધાઈ જય નહીં. તેજ પ્રમાણે સાદોએનો ડિલ્લો એવા હેતુથી બાંધવો, કે નજીબીના ડોયરડાંચ્યોમાં ભરાઈ રહેતા બીજી કોડોને શીકૃત આપવી, અને તેમને નિસ્તેજ કરવા. મી. ઓંગીલીના જણવા પ્રમાણે એ શેન-ગડનો ડિલ્લો, ગામની સપાતીથી રા મૈલ ઉચ્ચો છે.

દેશાધિયોની વેડ સીસ્ટમ.

નવસારીમાં ગાયકવાડી સ્થપાઈ, તેમાં મુખ્ય હાથ જ્ઞાના દેશાધિયોના હોવાથી નવસારીની મામલત કરવાનું કામ, અને વસુક ઉંધરાનવાનું કામ ગાયકવાડે દેશાધિયોનેજ રોંપું હતું. તે દેશાધિયો નવસારીની રૈયત પાસેથી “વેડ” ને નમે જૂદા જૂદા આકારમાં કર લેતા હતા. દ્વિજિતુંમાં પણ મોટા કોઈ કોડાના વેડ લેવાના જેવા ધારા સરકારે પાલ્યા છે. જેને Petty Rights કહે છે. એ વેડ દેશાધિયો તમામ રૈયત પાસેથી લેતા હતા, અને તેના બદલામાં તેમતું રક્ષણ થતું. તેમના તરફથી દેશાધિયોન સરકાર દરખારમાં તેમના પ્રતિનિધિ, અન્યે સર, વક્તાન કે બેરીસ્તર ધર્ઢ બચાવ કરતા. વેઠ, ધાનેક વગર મેહેનતાણું કે વગર અવેજ લેવે ભજુરી કરવી, કિંવા ભાવ આપવો તે. જેવું જેનું કામ, જેવો જેનો ધધ્યો, તેવી તેની પાસે વેઠ લેવાતી. વેઠનું શર્ષ્ટ વેઠ ઉપરથી નીકળેલો છે. એટલે જોયા નવસારીની રૈયત પોતાનો બધી વાતે બચાવ કરતારની બધી ચીજ વેઠેતા હતા. અને તેમાં તેઓ રજી હતા. કારણું કોહરં કાકડી આપને દેશાધિની આગળ શુર્ખેર રહેવાનું હતું. આજનની માદ્દી વક્તાયોજે લાં કે દીવાની અને ફોન્ડરી કોર્ટીઓ તેઓને

અરાધ થવાનું નોહેતું. મોટી શી આપવી પહી નોહેતી. અડયણું પહેં
તે દેશાઈ તાજી હે, અને બદલામાં નેઠ કે. એ વેઠ સીસ્ટમ ડેવી રીતે
આત્મતી હતી, તે આપણે જણાપીયું એ સીસ્ટમને “વેઠ બીગાર”
ની સંનાથી એળાખવામાં આવે છે. તેમાં ડેટલાક હક, દસ્તુર, લવાજમ વગેરે
રોકડમાં, માલમાં, કિંના જલમેહેનતમાં વશુલ કરવામાં આવતા હતા.
એ દ્વારા પણ દેશાઈએચેન નક્કી કરેલા. કેમકે નવસારીના તે વેળા
હાકમજ તેઓ હતા. કન્યાટા ચુક્કવનાર, અને ચુનણાની સજ્જ કરનારા
વિઝ તેઓ હતા. ચાંગાશાન ખાંદાનમાં જેવી હાકમી હતી, તેવી
એ દેશાઈ ખાંદાનમાં તે વેળાએ આવી હતી. માર મારવાથી
તે જીનથી મારી નાંખવાનો પણ તેમની પાસે અણુલેખીત અવિકાર
હતો ! આને જેવા અવિકારે નવસારીના શુભાને ડેવિનને નથી, તેવા
અવિકારે તે વેળાના દેશાઈએ પોતાના ઘેરના કાયદાથી વાપરતા. નવસારીના
કણુંચા સમસ્ત-કલાલભણીના પીડાવાલા-ઈટ પંનવાવાળા-પરતાકીએચા
લોકા-ભરવાળ લોકા-ખાલપાંચો- તરવાડાએ-ઘેડુતો-કુલારો-ખાટકો-
એચા-માંધીએચા-ધાંચી લોકા-શુભીએચાએ- વણુકર-કંસાર-સુતરવાલા-
માદી-તંખેલી-સુથાર-મોચી-દરજી-તાઈ લોકા-કાગદી-ગોળા-વગેરે ત-
તમામ ધાંધાદારીએ મેહેનત મળુરી કરીને અથવા માલ આપીને દે-
શાઈને વેઠ ભરી આપત્ત. તે વીશે લંબાણ હકીકત, સમજણું સાથે
હમાર જાનવંત સુરથી પિતાજી દેશાઈ મનચેરજી બરજોરજી તરફથી
ખાદાર પડનારી દેશાઈ ખાંદાનની સંપુર્ણ તવારીખમાં આપવામાં આવશે.

એ વિગેર વેઠબીગાર, હક દસ્તુરી, ની સીસ્ટમ નવસારીમાં દે-
શાઈએની હકુમત વખતે હતી. અને જે ખીના હે આપી છે તે કાઈ
માત્ર દંતકથા નથી, પણ હજુ સુધી દેશાઈ ખાંદાનના દ્વારારમાં મેળુંદ
છે, એવા દરતંત્રએ પુરાના ઉપરથી આપી છે. અવયત એમાંની જુ-
જ શિવાય ડાઈ પણ વેઠ આજના રાન્ય અમલમાં રહી નથી. તેમજ
આ વેઠ આને આપણું જુલામ જેવી કલાપિ લાગે, પરંતુ તે વખતના
લોકા આવી નિર્દિશ વેદમાં સરકાર દરખારના ધક્કા ધક્કાથી મોકળા
હોવાને લીધે, તથા કોઈના કણુંચાથી સુકત હોવાને લીધે, એ વેઠ ધણું
આનંદથી આપતા. એટલુંજ નહીં પણ આ વેઠ આને આપણું
હસ્તા સરખી લાગતી હોય તો જાંખું અગત્યતું થઈ પડશે, કે ઈજિલ-
કમાં વોડી લોકેના એવા Petty rights હજુ છે. અને એવા નાહના
કીર્તોલ હક્ક આજે પણ નામદાર ગાયકવાડ સરકારેજ નહીં, પણ ખુદ

નામદાર અંગેન સરકારે પાઠ્ય છે, તે એવી રીતે કે, સુધેરેહું રાજ અમલ સ્થાપન થવાથી અને દેશાધ્યોની હુકમત ઉત્તરી ભામલત ગયા પછી જેટલા વખતથી આજ સૂધી વેઠ બાંધ થયથી, તેની તુકણાની બદલ હભારા પિતાજી દેશાધ્ય મનયેરજી બરજોરજુએ નામદાર ગાયકવાડ સરકારમાં વર્ષો ગણત્રિથી કામ ચલાવી એવેટ ધીગાર બદલનાં કંપન શેશન ભલવા ભથન કર્યાથી, આજે ફૂપાવાં અને ભાયાળું એવી નામદાર ગાયકવાડ સરકારે કંપનશેશન આપવાનું ચિવકાર્યું છે; અને તેમાં અંગેન સરકારે પણ ખુશી માની છે. દસ્તાવેજ નોંધવાનું રેણ્ટરોશન ખાતું પણ દેશાધ્યનેજ ત્યાં હતું, અને તેની તોંખણીની શી સૌ વેઠમાંજ સમજ કેવાની હતી ! ત્યારે એવી વેઠ કોણું નહીં પસંદ કરે ?

આપકારીખાતું પણ દેશાધ્યનેજ ધર હતું, અને જેને જેમ ગમે તેમ પીડાં માડી દાર ગાળે, વેચે, અને તાડી ખપાવે. તેનો દરદાંખ સૌ વેઠમાંજ આવી રહેતો !

એ પ્રમાણે નવસારીમાં થાને કોઈ કર નોહેતો. પણ વેઠ સીસ્ટમ ચાલતી હતી. આજની મ્યુનિશિપાલીટી પણ દેશાધ્યોનાજ ધરથાં હતી. કોણે કર બાંધવાની, કે બારી બારણ્ણા મુક્વાની પરવાનગી કેવી અથવા તેની શી આપવી પડતી નોહેતી, પણ તે બધું વેઠમાંજ આવી રહેતું હતું ! ત્યારે એવી વેઠ કોણું નહીં ગમે ? જકાત ખાતું પણ દેશાધ્યનેજ ત્યાં, એટલે બંદર ઉપરથી આવતા ભાવ ઉપરની જકાત કંઈધ્યી કેવામાં આવતી નોહેતી, તે સૌ વેઠમાંજ પેશી ગયલું. હુકમાં કંઈધી તો તે વખતના કોણે આજના જેવું ધકકા સુક્કીતું કે પૈસા રકાના ધસાયતું હુઅન નોહેતું. ત્યારે આજના વકીલ ખર્ચ, મ્યુનિશિપાલીટીના ખર્ચ, જકાત, આપકારી, દસ્તાવેજ નોંધણીના ખરચાલુપણું કરતાં દેશાધ્યોની વેઠ સીસ્ટમ હજર દરજે સારી હતી, એમ કોણું ડાઢો માણુસ કંઈ શકશે નહીં ?

નવસારી પારશી પ્રકાશ.

નવસારીની લુગોળી, તથા તેની પરસ્યુરાષુ હકીકત આપણે ડેટલી-એક ઉપર જણ્ણું છે. હવે પારશીએના હિંદુસ્થાનમાં આવ્યા પછીની તવરીખના ઉસ્તાદ શેડ બ. એ. પરેલના વખણુંથાં પારશી પ્રકા-

શને આધારે, તેમજ એ. બં. શો. દ્વારા મહેરજ રાંખુંની હસ્તકૈપી એ ડેટામેને અતુસરીને, તથા દીનખેલ માનદ્યસ્ની નામની ડેટાબની મહદ્દી નવસારીના આગદા પારથીએની હકીકતો આપે. પારથી પ્રકાશયાર્થી જોયા નવસારીનો લાગ એકડો કરી, એકજ પ્રકરણ “ નવસારી પારથી પ્રકાશ ” ને નામે આપણે એકજ ડેકાંણે સંગ્રહ કરે. નવસારીમાં અરદાદી- ધ. સ. ૧૫૩૭માં ધરાંતના થન્દ શેહેરથી રાહ નામાનો જન્મ. આવેલા ધરાંતની નામે કાઉશ દ્વારાબોજ ખીન નવરોજને નવસારીના વડા એકખર માણેક ચાંગા તથા તેવણના એટા બહુમન માણેક દ્વરભાશ કરીને, એ-હુસ્ત હોળખની સમગ્રણ્ય પાઢવા સારુ ફારસી જોતોની અંદર “ અરદાધવિનાહ નામે ” લખાયું, જેની એક અસલ પ્રત “ વીરાદે કાઉશ ” નામની તેના અનાવનારના નામ સાથની હજુ હૈયત છે. એ પ્રમાણે પારથીએતું આ થીચ્યાસારીકલ પુસ્તક નવસારીની પેદાયણ છે.

૧૫૮૦

મેહેરજશાણા.

ધ. સ. ૧૫૮૦માં, પોરચુંગાલ ઉપરનું વડ પણ રૂપેનના શીલીપ બીજને પોરચુંગીસે- એ ચોપને દીલીપને પોતાનો વડા અનાવ્યો, તેજ પ્રમાણે અને તેજ વર્ષમાં નવસારીની અંખુમતમાં એરવદ મેહેરજ વાઢ નામના મેખેદને, મેખેદના વડા અનાવવામાં આંધ્યા. અને દી-ન અનનતા કિયા કામો ઉપર તેવણું દેખરેખ રેહવા લાગી. એ મેહે-રજના બાવાતું નામતો રાંખુા હતું, પણ પોતાના કાઢ એરવદ વાઢ જોશાંગના પાદક થવાથી મેહેરજ વાઢને નામે ભણુતણુમાં નામ દેવાય છે, અને સાધારણ જાતમાં મેહેરજ રાણુા લખાય છે. વળી એ રાણના ધખુંચાંધુતું નામ રાંખુઠોડતું એમ કહે છે. એ મેહેરજ રાણુા પોતાના વખતમાં વણુા કામેલ, પરહેનગાર, અને દીનદાર હતા. એવણું ધ. સ. ૧૫-૮૧માં ગુજર્યી હતા. એવણુને મોગલાઈમારી વૈલખરીનો વીંધા ૨૦૦નો વળ્ણા ધનામ મળેંદો કહેવાય છે.

૧૫૮૮ નવસારીની વડી દરેહમેહેરની ધારાત

વડી દરેહમેહેર. જુની થવાથી સર્વે જેહેરીન તથા ઓસ્તા અંખુમતે મલી એવો દરાવ કર્યો કે,

“ આપણી એક વરસની લગ્ન તથા ગગરનાની આવક વેંદુચી ન કેતાં તે અધેથી ખરચ કરી દરેકત કરાવતી. ” તે પ્રમાણે એ વરસમાં એ વડી દરેહમેહેર સ્વેચ્છાવામાં આવી હતી. પાછળથી પાછી જુની થવાથી

દેશાધ ભનોચેરળ ખુરશેદજીએ નવેસર પાછી આંધી હતી. તે વીરે પાછળી વાંચીશું.

નાશારી પંથકનાં ગામેસા.

૩૦૦ વરસ ઉપર નવસારીનું પારશી ધર્મકિં-
યાતું સુખ્ય અથડ પોતાની લક્ષ-સત્તા નિયદાં
ગામેસા ઉપર ધરાવતું હતું, એથ એક જુના
લેખ ઉપરથી જણાયછે. “ સીસોદા, મહિયા, મરોલી, ડોડાદા, કલાન,
વીસલપોર, ગહેરી, ગુનસવેલ, મેલદેરી, દેલવાલા, લિન, ચેઓલ, મોહલ,
કુચાદ, વીળનપોર, કુરલ, થાંણા, મહુવરીઆ, વીકલ, દીઢ, તવડી, આંતે,
સરભોણું, સાતાંભ, મોદાલી, કેસાંધી, ખરલાંન, મતવાડ, ઐરીટી, લીદર,
જમાલપોર, તીગરા, આંભલી, ઈતાલવા, અંભલી, વાંદળી, ખદરપોર,
દેગાંભ, એરપોર, મગોદ, વીકુંઝા, ધીલી, મહેઠપોર, હુનાઈ, વલચાડા,
શુરખાઈ, એહેદા, જિભર, વસલાહીન, કુડેરી, એહસ, મેદર, તરભાંન,
ચીકલી, સતરાડ, અને શોચોદપુની. ” એ ગામેસા કથાં કથો આવેલાં છે, તે
પારશી પ્રકાશમાં ને જણાવેલું છે તે બરાબર ન હોવાથી, હેઠે તેણે
ભાગ કાઢી નાંખ્યો છે.

૧૬૦૮ કેઢોખાદ

મેહેરળ.

નવસારીના એ વખતના વડાઓ “ પટકી-
લ ” કહેવાતા પટકીલ થાંતે પટકીલ થાંતે પટકીલ થાંતે
ગાશાની ઓદાદથી એતરી આવેલા શેડ ભીનો-
ચેહેર બહુમનના ચાકરો પોતાના શેડની જગીરો પચાવી પડી હાથેના
દ્વારે પટકીલ થધ પડી, પોતાને પટેલ કેહવડાવતા હતા. તેઓ પાસેથી
છ. સ. ૧૬૦૮માં મેહેરળરાંણાના એટા કેઢોખાદજીએ જગીરો ધીનની
લધ પોતાની તરફેણુંનો લેખ વખાવી લીધો હતો. વળી એજ કેઢોખાદ-
જીને છ. સ. ૧૬૧૪માં દીલ્દીના મોગલ શાહનશાહ જાંહાંગીરશાહની
દરખાર તરફથી નવસારીની જમાનતું મેહેશુદ્દ વસુદ કરવાનો દુનારો
ભલ્યો હતો. આ દુનારો અલવાથી ચાંગાશાના વાંશના દેશાઈ નોકરોએ
દ્વારે ઉદ્ઘાટ્યો, કે દેશાઈગરંતો હમારું છે. આ તકરાર જેઠ દેશાઈ
ગરાનું કામ પણ મોગલ સરકારે છ. સ. ૧૬૨૨માં દુનારો ચાપવા માં-
ડયું. એવણું મોગલાધમાંથી વેલખરીમાં વીચાં ૧૦૦નો વળું કથારી
આપવામાં આવેલો કહેવાય છે. એ વેલખરીની જગતું ડોઈ દુરમાન
રીતસર દીવાનમાં નોંધાયા વગર અને તે અન્યાં વગર જમીનનો વહીનદ
આવેલો હોવાથી તે વિશે મેટો વાંધો ઉદ્ઘો હતો, અને પારશી
પ્રકાશ પ્રમાણે “ છ. સ. ૧૫૪૪માં એવણું પોતાના બાપને આપેલી

જાગીરના કંઈ વાંખાસર હીલ્વી ગયા હતા." એવણું ઈ. સ. ૧૬૧૮માં ગુજર્યો હતા. એવણું દસ્તુરીના કરતાં પણ જમેદારીમાં વધારે કુશળ હતા.

૧૬૧૯ નવસારીમાં ઈ. સ. ૧૬૧૯માં, બહેનીન ખરશેદળ કુન્ડાની સગડી.

સામેની અસલ સગડી ભાંગી જવાથી, નવી સગડી કરાવી હતી. તેની ઉપર નીચે પ્રમાણે તખતિ ભારેવી છે:—
" રોજ. જોશ. ભાડા મેહેર, સંવત ૧૬૭૨ વરણે સગડી પુરી થાઈ ખુરશેદ કાંદાનણ."

૧૬૨૦ વળ્ફદાર વંશમાં ઈ. સ. ૧૬૧૯માં ડેકોબાદળ દસ્તુરના ભાંગણાં દસ્તુરી. રણ્ણથી તેવણતા બેટા મેહેરનોશળ ઉર્ફ મેહેજદાર કેચો "વળ્ફદાર" ને નામે એકખાતા હતા, અને ત્યારી વળ્ફદાર વંશ એલાય છે, તેવણું દસ્તુરી મળી હતી. એવણું જમેદારીમાં ભાહેશા, અને ડાયુવાલા હતા. ભરહુગ શોરાખળ ખરશેદળ વળ્ફદાર ઉર્ફે વેલખરીઓના વંશના વડવા. એવણું ઈ. સ. ૧૬૬૪માં ગુજર્યો.

૧૬૨૨ પોદ્યા દસ્તાવેજના વડા. ઈ. સ. ૧૬૨૨માં પોદ્યાઓ દેશાઈ ખાંદાનના દેશાઈના વડા. વડા બહેરાંબ ઇરેહન ભરણું પાયા. એવણું ચાંગાશાના નથીરા ભાનોચેર બેહેમનના કારભારી હતા.

ઓલખર્ટ ડી માન્ડેલ્સો.

૧૬૨૬ પારશીઓની હાલત. ઈ. સ. ૧૬૨૬માં ઓલખર્ટ ડી માન્ડેલ્સો નામનો ક્રેંચ એલચી આ તરફ આવી ગયો હતો. તેણે ઈરાંન અને હિંદુસ્થાનની મુસાફરીની પ્રસિદ્ધ કોલ ચોપડીમાં નવસારીનાજ નહીં, પણ આસપાસ ના તમામ શુભરાતના પારશીઓ વિષે જે અભિપ્રાય આપ્યો છે, તે એલેયેલ ભી. રણાડીની ડેતાઅમાંથી કિંતરી લેવા લાયકુ છે. ડેમક તે વખતનાનોશાકરાઓ ડેવાંહણ, તેમની રીતભાત કેવી હશે, તેનો આપણું ખ્યાલ થાયછે. તે પારશીઓ માટે લખે છેકે, "તેણે ધર્માખરા કીનારો ઉપર રહે

છે, અને સંખાડ સંપથી ચાલે છે, તથા તમામુની જેતી અને તારીના દાડની આજેપત ડિપર ધણાખરા રહે છે. તેઓને દાડ ભીવાની છુટ છે. તેઓને વ્યાપાર વનજ, સરશી, હુકનનારી, અને ભીજ બધા ધધાએમાં શુંગાયકા છે. ઇકત કોઢાર અને સોનીના ધધામાં તેઓ પડતા નથી, કારણકે આતશને બુઝવવો એ તેઓ મેટા શુનાડ સમજે છે. પારસી-કારણકે આતશને બુઝવવો એ તેઓ મેટા શુનાડ સમજે છે, તેમના ધરો નાધદાં અને અંધારાં તથા તેમાં સામન ઘોડોજ હોય છે. તેઓમાં ઝાઈ ચોકસ માળસટેરેટ નથી, પણ પોતાનીજ ડામ મધેથી એ સારાં માણુસોને તેઓ પોતાનો ધનસાદ સોંપે છે, અને પોતાના ટંદ્યાઓની બાબદ ધણીખરી ભીજાઓ આગલ લાવતા નથી. તેઓ આતશ નેવી પતીની બીજ ભીજ ક્રાઇ ગણુતા નથી, અને તેથી તેઓ એક જરી અભદ ધણીખરી ભીજાઓ આગલ લાવતા નથી, તથા આતશને બુઝવવા કરીપણ પાણી વાપડતા નથી. આગર ક્રાઇટું ધર આગથી બળી જય, તોણી તેપર પાણી નામતા નથી, પણ બુલ અથવા ભાડી તેપર દાખી દાખે છે, અને તેખી તેઓ ધણું મુરીથત જેવું સમજે છે. તેઓ બચ્યાઓને નાહનપણુથી પરણુવે છે, પણ તેમનો સંખ્યા ૧૫૩ ૧૯ વરસની વધે પુગા ખજી થાય છે; તેઓમાં વીધવાઓ નાતરં કરી શકે છે. છીનાલું અને રંડીબાળ તેઓમાં મેટા શુનાડ ગળાય છે, અને જે ધનસાદ તેઓના હાથમાં હોયતો એવા શુનેહગારોને તેઓ મોતની સજ કરે. તેઓ અગે ધણા કદાવર નથી. તોપણું તેમનો દેખાવ હિંદુસ્થાનના ભીજ કોકો કરતાં સોભાઈતા છે; તેઓની આરતો દેશની ખીજ શાતની આરતો કરતાં સુકાયકો નહીં થઈ શકે એવી જેતી અને ખુખુસુરત છે. મરદો લાંબી અને જોલ કાપેલી ડાઢી રામે છે, કે જે રીત આજ ૫૦ વરસ થયાં ક્રાંતસમાં દાખલ થયલી છે. તેઓમાંના ક્રાઇ ખાલ રામે છે અને ક્રાઈ કાપે છે. જેઓ કાપે છે તેઓ માથાની તાળકી ઉપર એક અગેડા જેટલી, લાંબી વાલેલી ચોટલી રામે છે.”

१५२७
વધાર નાંખવાનો
રેવાજ.

ઇ. સ ૧૬૨૭માં દ્વારાનથી ધંખારને માટે
પેહુલ વેહેલો શીતાખા નવસારીમાં લાવવા-
માં આવ્યો હતો. એતી સમજણું એવી
છે કે, દ્વારાનમાં અંતુમનના ધંખાર થાય
હેંગ ચુહલા ઉપર ચઢે, તેમાં દરતુર જોખેદા
ડો પોતાને હાથે તે દેખ્યાં દુધ-સરકા-અને

શીતાખ નાંખે. તે રવેણો ધરાંનથી નવસારીમાં આવ્યા પઢી પારશીઓએ
માંથી ફરજાત નીકળી ગયલો, ડેમકે શીતાખની ઉત્પત્તિ તે વેળા અને
જાણાયલી નોંડતી તેથી શીતાખ પેહેલ વેહેલો આ વખતે આવ્યો. તાર-
પઢી ધરાંનની માદ્રકજ અંજુમનના ધાખારના ખાણાંમાં વધાર નાખાવા
લાગેલા. હાલ એં રેવાજ આને મરહુમ દેશાઈ મનચોરળની ખાજતું ગામ
જમન થાય છે તેમાં, તથા તીરણાનાના ધાખાર જે દેશાઈલ હરતક
થાયછે તેમાં, એક દહાડો આગમયથી ખુર્જેલો જાઈને વધાર નાખાવે છે.

૧૬૩૮ ધ. સ. ૧૬૩૮માં નવસારીના જાણીતા પર-
આશદીન કાકાલું હેજાર દસ્તુર “આશદીન કાકા” ગુજર્યા.
મરણું. તેઓએ ધરમની તેમજ દીનઅંઈતની ધણીક
કેતાએં જનાવી હતી. મુના વાલા મરહુમ-
દેહસુલા હોજદારના પડવા એવથું હતા.

સુર્યદાહુની ઝડી કૃપાન એલેક્ટ્રાંડર હેમીલટને, નવસારી અને
વિષ વિચિત્ર વિવાર. જુરતમાં પારશીઓ પોતાના સુરદાને ટેકાંણે
પાડે છે તે શા સુલ ઉપરથી છે, તે વીશ
સમજવતાં અન્ય નેતો ફરજે આપ્યોછે. તે કહે છેકે, એ પારશીઓની
દસ્ત કીયા એવા હેતુથી ઉત્પન્ન થઈ છે, કે મરણ બાદ જે ચાર તત્વો
અને અનાસરોથી આદમી બનેલું છે, તે ચાર તત્વોમાં તેના મરણ બાદ
તેના શરીરના ભાગ પાડવા નોંધાયે. સુર્યદાહ થવાથી અનિન તત્વ-વર-
સાદના પાણીથી લાંદાં ઘસડાઈ જવાથી જળ તત્વ-અને રસી જમીનમાં
જવાથી મદ્દી તત્વ-અને ગીધો તેમના તુકડા હવામાં ઝંકી હેછે, તેથી
હવાઈ તત્વ, સચવાયકાં છે ! વળી જ્યાંસુર્વી સુરદાની એક આંખ ગીધ ઝે-
ડીનાંખે ત્યાંસુર્વી એ પારશીઓ આપેલા દહાડો સુરદાં આગળ એશી
રહેછે !! જે ગીધરો જમણી આંખને પેહેલી એંચી કાઢે તો સુરદાં
એહેસ્ત જાય, અને તેથી તેના સગાં વાહાવાં ખુશી થાયછે, અને ખાંખું
કરેછે. પણ જે પેહેલાં હાથી આંખ ગીધરો એંચી કાઢે તો તે ઝ-
વાં દોજાખમાં જાયછે, અને બોડો નાખુશ થાય છે !! આવી રીતનો
ઝરો વેહેલ, લુડો વીચાર, અને અટકળનો ઝડીઓ લણી, જુરો
ફરજે તેણે આપેલો છે.

૧૬૪૨ ધ. સ. ૧૬૪૦માં સુંબધમાં પેહેલ વેહેલા
આંદરખુનીના કાયદા. પારશીઓ પેશી ચુક્યા હતા, તો પણ નવ-
સારીની અંજુમનતું ત્યાંના પારશીઓ ઉપર

ઉપરીપણું હોવાથી, ધ. સ. ૧૯૪૨માં નવસારીની અંતુમને છોકરાને અદરાવતી વખતે શું કાયદોએરાખ્યે તે નક્કી કીચું, કે છોકરની બાપ ગોળ શેર પ તથા નાલ્યર નંગ ર આપે, તથા અંતુમનની પંચ મેહેર થાને હા. ૨ આપે. ઓથી વધારે આપે તે અંતુમનના દીવાનથી હા. ૨૫ શુનેહુગારી આપે. એ ધારાને માન આપોને તે વેળાના પારથીઓ ચાલતા. હોલ્યો તાળો બગડી જઈ. આંદરએની પણ જેઠ મોટી રીતો વચ્ચા લાગી છે, અને ગરીબી ડોકયાં કરતીજ જાયછે.

૧૯૭૨ ખુરકા

ખુરકિના લેખો.

ધ. સ. ૧૯૭૨માં ખુરશેદ બહેરાંમ, ભાણેક

મેહેરનેશ, કેરશાસ્પ મેહેરજી, દારાખ જમ-

શેદ, ઇરેહુન ઓરલદ, નવરોજ ઇશ્તમ, ર-

સ્તમ શારાખ, ખુરશેદ કેરશાસ્પ, આશા રાનજી, બહુમન પેશતન, જવણ નરીમાન, બેહંસંમ કુકા, પાલણ ઇરેહુન, ઇરામશેન બહુમન, જવણ બહેરાંજ, બરન્ઝેર જેશંગ, કાઉશ હોમજી, ઇસ્તમ હોમજી, કુકા સોરાખ એટલા ભગરીઆઓએ એવો લેખ કર્યો કે, “નવસારીને લગતો મોટો ઇલ્યો તથા મલેશાર ઇલ્યું તથા ગંદેની, ભીલી,* ડેસલીપાતી, મેઘર, મહુવા, શીઓદપુણી, આંખલી, તવડી, ભરોવી, દીવ, ચેઓલ, ક્ષેણીણી, ભીમડી, થાંણા, સુંઘણ, વગરે નવસારીના પંથકના ગામોનાં વહેવા તથા ગગરના, શીચાન, શરેશ, તથા અંધેઆરપણું સંખંધી ને કામ હોય તે વારાના ધણી વગર તથા પંચની રજા વગર ને ચલાને તે દીવાંના શુનેહુગાર થાય, તથા હા. ૨૫ શુનેહુગારીના આપે.”

આ ઉપરથી તા. ૮ નવેંખર ૧૯૭૩ને દીને નવસારીના બહેરીનો, કાઉશ આશદીન, પટેલ નાનામાછ મહેરજી, કુકા હોશંગ, કેરશાસ્પ ગીનેચેહેર, મેહેરનેશહોરમજન, શાપુર જમશેદ, ચાંદાં ધાયા, કુકા ચાંદજી, શારાખ કાકા, મેહેરજીરાંણા મેઘરના, હીરા ચાંદા, બરન્ઝેર બહેરાંસ રીગ-રીચા, જમશેદ ઇરેહુન, શારાખ અસલાજ, હોમજી જમશેદ ગાંધી, લીખલા કામા, દારા કુકા, હોશંગ કેઢેલાદ, બહુમન નરશંગ વધદ, ચાશદીન અસપંદીચાર, ઇશ્તમ કામદીન, જમશેદ હોશંગ, દારાખ સુખદા, ઇશ્તમ ખુરશેદ, જમશેદ ખુરશેદ, ભાણેક ખુરશેદ સાંગા, મેહેરજી અસપંદીચાર સુધ, પેશીતન કુકા ખુરશેદ, કેરશાસ્પ કાઉશ ગાંધી, ખુ-

*ભીલી, તે જીલોમોરા મધેનું ગામ છે. મોરો એથે ટેક્કી હપર આવેલી જગા. મોરો અને ભીલી એવ ગામો પાસે પાસે હોવાથી ભીલોમોરા સાચે જોલાય છે, ભાકી એ જે જુદાં જુદાં ગામો છે.

રશેદ મેહેરાળ, ભાઈચા કુકા, રંગળ કુકા, ચાંદજી કોંનજી, કંનજી મેહેરાળ, એ સમયની બેહેઠીનોંચો, ધ. સ. ૧૬૭૨માં થયલા અધ્યાત્મોના વૈભવીની વિદ્યા એવો લેખ કર્યો કે, “લાલભાના ડેટલાક ભગરીચા મોમેહોંચો એવું લખયું ક્રાંતું છેકે જેનો વારો આવે તે સરવે મોખેઠીનું કામ કરે પણ તે ઉપર આપણે બેહેઠીના રાજ નથી, ભાએ આપણે જેમ આપણું મન માને તે મોખેઠીની પાસે સર્વે કામ કરાવણું, તથા જે કંઈ આપવું હોય તે પોતાને મન માને તેમ આપવું.”

૧૬૭૩ પંથકોની

૫૬.

ધ. સ. ૧૬૭૩માં ભગરીચા મોમેહોંચો ડિયાકામના દરહાંમ અને પંથકોની હુદુકરર કરવા માંડી. પેહેવાંતો એવું હતું, કે એહેઠીનની નજરમાં આવે તેની પાસે ડિયાકામ કરાવે, અને જુને જે આપવાની શક્તિ હોય તે આપે. મોખેઠીની મરણતું આપવાનું નેહેતું. કેમકે તે વેળા તો ધારા બાંધનારા પણ પગભર થયલા એહેઠીન હતા. પણ આ વખતથી મોખેઠો પોતાનો દરહાંમ નક્કી કરવા મથન કરવા લાગા.

૧૬૭૬

પાલક કરવાનો કાયદો. ક્રાંત પણ પારશી, વગર ઇરજન્હે શુભરી જય, તેને ત્રણ દિવસના અંદર જનતાં સૂચી તેના કુટાંઘમાંથીજ એક છોકરાને પાલક કરેલો. તે એટલે સૂચી કે જ ભાઈચા હોય, તેજેને ત્યાં ઇરજન્હ થાય ન થાય, તેપણું વડો ભાઈ પોતાથી ઉત્તરતાને પાલક કરી લે, અને તે ઉત્તરતો ભાઈ પોતાથી નાહના ભાઇને પાલક કરીલે. એટલે તેથી કંઈ માલ મીલદકતનો તે ધણી થતો નથી, પણ સુચા બાદ તેમના અડેક્ની સાથે નામ સેવાય છે. એવી રીતના પાલકને “સાંકલ્યા” કહે છે. એટલે સાંકળની કઢીએની આદ્ધક વીટલાથલા. વળી એક ધણીનો વડો એણા હોય તેજ ધણીનો તે પાલક રહે છે, તે વડો એટાને અથવા એક પુરા એટાને ક્રાંત પાલક કરી આપતું નથી. પણ પૈસાની લાલચે અથવા બીજે એણા અવતરવાની ઉમેદ રાખીને ધણી ગમ વડો અને એક પૂરા એયાને પણ બીજાનો પાલક કરી આપેછે. વળી એ પ્રકારતાના પાલક પારશીએના કરેલે. ૧-૬૬૫ આપી કરેલો પાલક. ૨-તમામ માલમીલદકતનો

વારસ—પાલક અથવા ભીરાશળીર. વળી કેટલીક ગમ એવો કાયદો છે કે બાપની હુદાતીમાં, જો એક દીકરાને ખાન ડોધનો પાલક કરી આપવામાં આવેછે, તો તે હૈથાત બાપના નેરલા દીકરા હૈથ, તે બધાને પેલા પાલક કરી બેનારસી માલ મીવકતનો સરખે ભાગ ભળે છે. આ કાયદાને માન આપીને કોઈ પણ ઉદ્ભાષણાની મીજલસમાં આગળતો પાલક કરી આપવા વિના ચાલતું નોહેતું. કહેછે કે, પાલક નહીં ભારી શકવાથી, કેટેથી પણ જોલી કાઢી ભરનાર સાથે સંબંધ નેહી આપવા સાડ ઉદ્ભાષણાની મીજલસો, આગળતો રાત પરી જવા છતાં બરખાસ્ત થઈ નોહાતી. પાલક કરી આપીને ઉદ્ભાષું ઓગરનાનો રેવાજ હતો. આજતો તે કંઈ રહ્યું નથી. પણ છ. સ. ૧૯૭૫માં નવસારીની અંનુ મનનો પાલક બદલનો કાયદો એવો હતો કે, “ ને ધણી નેને પાલક થાય તે તેની મીવકત લીએ. તે ઉપર કોઈ વારસ થઈને દાવો કરે તથા હક કેવા ભાગે તે અંનુમનનો જોનેહગાર થાય. ને ભરને એટા નહીં હૈથ તે પોતાની હુદાતીમાં નેને ગમે તેને પાલક કરી લીએ તે રવા છે. અગર તે જીવતા જીવત નહીં કરે, અને તેના મુશ્કા આડ તેની ઓરત કોઈ તરાહેત ધણીને પાલક કરે તે રવા નથી. તે શુભરયા પણ તેના કંદુંખમાં અતલગ નેને ધરે તેને અંનુમનની દસ્તુરમાં પાલક કરે. અંનુમનની સલાહ વગર કરે તે નારસા છે. વળી જોનું કેવું હેડયું છે ને આજ દંનથી ને કોઈ પાલકનો હક ભાંજે તેને અંનુમન મલી શન કરે. ને કોઈ પાલક થાય તે પેલા ભરનારની ગાલ મીવકતનો ધર્યું. તેનું દેવું હોયતે આપે, કેનું હોયતે લીએ. તેનાં મુખાં જીવતાનો અથવાનો કરે, તથા પેલા ભરનારની ધણીઓનાં જીવે તાંહ લગણું વેરમાં રહે. એ બદ્દોભસ્તરીની ને ઇરે તે શી હેવાનમાં શ. ૧૦૩૦ શુનેહગરિનાં આપે.”

૧૯૮૩ ઈ. સ. ૧૯૮૩ માં સુરતની અંગુમન
ભગવતીએ માટે સુરત- તરફથી એહેદિનો ખુરશેદ આદરણ, કુન-
ની એરખાણી. રજુ નાનાભાઈ મેહી, વીગેરે સુરતના સુખી
અષાયરે ઉપરાંત રૂપ સુખીએ નવસારી-
માં રેહેનારા શંખાણુ મોખેદો એ. બરજેરણ ખુરશેદજુ તથા એ. મનો-
ચેરણ બરજેરણ વગેરે સમસ્ત ઇકાર શંખાણુ મોખેદો ઉપર એક કા-
ગજ લખી ધ્યાન પોંછેંયાડવા જેણ શીખામણ પત્ર લખ્યો હતો કે,
નવસારીની વડી દરેક મેહેદિએ અમેને લખવા ઉપરથી જણા-

શું કે સંનાણ મોખેદો નવસારીમાં બાજ દરત કરે છે, ઈજે છે, પણ અમારી ખાતરમાં નહીં આવ્યું ને દીન દાનાવ થઈને પારકાં પંથકમાં ડુમ કાગ થિયાને. તમે દીન દાનાવ છેઓ નેતે વાતે આપણા વડ વોનો એક કુલ રાહ રસમ ચાલે છે તે અમલ ચાલે તે કરને, એ દીનનું અંધે આપણું અંધેઅંદું હુંથ છે. આપણે રાખેલું દરહે. બીજું આજની વેળા ધણી કપરી છે. ને હજુરના લખેઆથી કુરતનાં તથા ગુજરાતમાં પારકા મહુજાખની ચરચા ધણી થાયે છે તે શું લખીએ તસુને ભાવમ હ્યે. ”

૧૬૮૫
મોખેદો અને કાળ
આડીન.

ઉપર પ્રમાણે ભગર્યા અને શંનાણા વ-
ચે મારામારી ચાલ્યા કરતી હોવાથી તા-
ં ૩૦ માર્ય ૧૬૮૫ ને દીને નવસારીના

સાથે ભગર્યા તથા શંનાણા મોખેદો વચ્ચે એક ક્ષેત્ર થયો કે
“ કશખા નવસારીના અંધીઅાર ભાહુ ભાહુ પોતાની કદીમ
રાહ રસમને વાસ્તે ભરાતા હતા તેઓ પોતાના દર્શીઅાંન ભાહુ ભાહુ
સમજુઓ અને એવો કરાર કદ્યા ને આજ પણી કદીમ રાહ રસમ
ને પોતાના બાપહાદા કરતા આવીએ છે તે કરીએ. એ કરારથી
દૂરીએ નહીં, અને કસણે નવસારીના અંધીઅાર કશખા વીગેરેતું અને
સંનાણા અંધીઅાર દભણું અંધીઅારપણું કરે. જે કદી એ કરારથી
ફૂરે તો સરેહ તથા હડકમના હુનેહગાર થાયે. ”

૧૬૮૫ પાંચે પંથકો- તા. ૬ જુન ૧૬૮૫ના રોજે નવસારીના
નાં હૃદ-હડક.

સંનાણ મોખેદોના પંથકોએ બહોઘરસ્ત કૃધ્યા
કે આજથી ડાઇઝી મોખેદો એક પીળના પં-
થકમાં ડિયા વગેરેતું કામ કરવું નહીં. સંનાણ મોખેદોએ જેમ તેઓ કરતા
આવ્યા છે તેમ નવસારી લાવી રાપેલા પોતાના આતશભેહોરામની યોએ
દેવી, બીજું કાંઈ ડિયા નવસારીમાં કરવી નહીં. અને નવસારીના મોખેદો-
એ સંનાણવાલાઓના પંથકમાં અમલ કરવી નહીં. આ ડેકાણે સમજા-
વલું વાજખી ગળાશે, કે નોશાકરા-ગોદારા-સંનાણા-બર્દચા-અને અ-
ખાતવાલા, એ પાંચે પંથકવાલાની હદ, ડિયા કામ કરવાને સાહે, નિયે
પ્રમાણે નક્કી કરવામાં આવી હતી. ૧- સંનાણમાં વસનારા સંનાણવાલા-
ની હદ દનતોરાણી ખાડીથી વલસાડ નજીકની પાર નામની નહિ સુધીના;

૨-નવસારીમાં રહેનારા નોશાકરાઓની હદ પાર નથિથી તે વરીઆવની નહિ સુધીની; ૩-વરીઆવના રહીશ ગોદાવરા અધ્યારીઓની હદ પરીઆવથી તે અંકુલેશ્વરસુધીની; ૪-ભરત્યમાં રહેતા ભારત્યા ગોપેઠોની હદ અંકુલેશ્વરથી તે ખબાત સુધીની; અને ૫-ખબાતમાં રહેલા ખંખાતના મોખેદાની હદ ખબાતમાં હતી.

નવસારીમાં ખુના મરણીની લડાઈ.



દ. સ. ૧૬૮૮માં નવસારી મધે ભગરીઆ મોખેદો તથા સંજાણવાલા વર્ચચે એક લડાઈ જગી, કારણું તેઓ વર્ચચે અસલથી થયલા કેખ પ્રમાણે આખા નવસારી કર્ણાનો, અને સંજાણવાળાઓના પોતાના ધરના મુવાં છુટાંની સંબળી કિયા કરવનો હક નવસારીવાળાઓનો હતો. સંજાણવાળાઓનો હક ઇકત આતશએહેરાંમની બોઓ દેવાનો તથા તેની પેદાએશ ખાવાનો હતો. તે પ્રમાણે વાયદ્યા કીઝું હતું, પણ આ વર્ષમાં અતેના ડેટલાક ઐહેદીનોની ઉશકેરણીથી સંજાણવાલાઓ ઇતાડિ થઈ ગયા કે હમેં કાંચે નહીં હમારે તથા ઐહેદીનો વૈરની મરણ છુટાંની કિયા કર્યે? આ કામમાં તેઓની મદ્દે ઐહેદીનો આવ્યા અને મોટો જગડો થયો, તે દરમ્યાનમાં ઐહેદીનો હાથે એ ભગરીઆ મોખેદો અધીચ્છા માણુકજી બહેરાંમજુ નરીમાન તથા અધીચ્છા ઇસ્તમજુ શાપુરજી આંતીઆ માર્યા ગયા. આ એ ખુન થવાથી ભગરીઆ મોખેદો ઉશકેરણા, અને તેમણે છ અહેદીનોને મારી નાંખ્યા:—નાહના મેહેરજુ-કુડી શાપુર-નાલા ચાંદજી-મેહેરજુ સુખલા-બહુમન પેશતન, અને ઇસ્તમ શાપુર એદા છના ખુન કીધાં. એ શીવાય ધણ્યાઓ જાખની પણ થયા. એ ઉપરથી ખુન કરવારા લેખે છ મોખેદો નામે મેહેરનોશ ઇરા-મરેજુ-હોમજુ ચાદર-દાદા સોહરાય-જીવણુ ઐહેરોજ તથા અસપંદી. આર કુદુરે ખુન કરવાના વાંક મારે, અને ભીજ છ મોખેદો નામે ચાદર હોમજુ-પાલન ઇરેહુન-દાદા જમરોહ-અરજોર ડેરશાસ્પ-ઇસ્તમ શોહરાય-તથા નોશેરવાન ઇરેહુનને ખુનની ઉશકેરણી કરવાના વાંક મારે સુરત ખાતે પઢી લાદ્ય જધે કેદ કર્યો. ડેટલીક મુદૂત પછી સુરતના અકાયર મોટી કુવરજી નાનાભાઈએ પોતાના લાગવગથી તેઓને છોડવ્યા. એ મારામારી

વીશે પુરતી તજ્જીજ ચક્ષાવવા નવસારીના કાળ આડ્હીન ઉશમાંની વગેરેએ તા. ૧૫ સાડ જીવકાદ સને ૧૦૫૭ હીજરી તા. ૨૬ સપ્ટેન્ચર ૧૯૮૯ ને દીને પોતાની મોહેર સાથે એક જાહેરતામું નીચે સુજાલ કાઢ્યું હતું:—

“ સવાલ કરે છે અને શાહેર ભાગે છે શોરાય અસપુ તથા નોશરવાન મહેરણ વંદોરે પારસી ટોળા મારેઆ ગવેચાના વારસો, કશાએ નોશારીનાં સુસલમાંનની જમાએત તથા હીંહુની જમાએત તથા પારસી જમાએત છે તથા એ સવાલ કરનારના ટોળાનાં દરમેચાંન તથા અધેચાડનાં દરમેચાંનમાં કદીમથી એરાતને વાસતે તથા નેકા પદ્ધવાની લચાલમને વાસતે તથા મધ્યચાલની લચાલમને વાસતે તથા ગોદૃતેણ તથા રહ-પડદ રાખતા હતા તેમાં અધેચાડ લોડો જખરજશીની રાહે ચાહતા હતા કે હરેક તરેહ એરાતનો પદ્ધસો એ સવાલનાં કરનારના ટોળા પાસેથી લીજુએ. તે વાત હમોએ કશુલ નહી શાધી તે ઉપર અધેચાડની જમાએત એકથી ધાંને હમોને મારવાને પછવાડે થશેઆ તથા તમાંમ જુલ્દમ તથા શીદાશત કરી છવથી મારી નાખેઆ, ને ધરમાંની માદમતા તથા નગદ તથા જનશ વગેરે કે કાંઈ હતું તે સરવે લુટી લઈ ગયા. ” તે લુટી લઈ ગયા માલની વિગત:—

૩૧૭૫) શોરાય અસપુના ધરમધેથી.

૪૪૭૬) આ. મનોચેર હોમજીના ધરમધેથી.

૪૨૬૮) ગાંધી બહુમન પેશતનના ધરમધેથી.

૪૭૩૮) જમરોણ ખુરશેહના ધરમધેથી.

૪૫૫) નાંદુલા ચાંદજી ગોડીઆના ધરમધેથી.

૫૧) બીજા જમરોણના ધરમધેથી.

૨૫૨) પટેલ નાનાભાઈ મહેરજીના ધરમધેથી.

૧૭૮) પટેલ નશરવાનજી મહેરજીના ધરમધેથી.

૩૪૮) આ. ગોસતારપ તેહસુરના ધરમધેથી.

૫૮) માણુક હોશાગ ઉલાના ધરમધેથી.

૮૬) આ. શાપુર ડસ્તમ આંદીઆના ધરમધેથી.

૨૧) માણુક અસપંદીઆરના ધરમધેથી.

૧૩) માણ માપલાના ધરમધેથી.

૧૩॥ ગાંધી શારાખજી જમશેદભુના ધરમધેથી.

૪૫) જમશેદ હોસંગ ગડિલાના ધરમધેથી.

આ મારામારીનો મુકરદમો સુરતની સરકાર હજુર ગયો હતો, અને ત્યાં આગળ કહી આવ્યા તેમ કેદ પડેલા મોઝેફને મોટી કુવરજી નાના બાઈએ પોતાના લાગવયથી છોડ્યા, અને ઘણું મદદ કીધી તેના યાદમાં સંવત ૧૭૪૬માં (ધ. સ. ૧૬૫૦માં) મોટી કુવરજીના કુદુંઅમાં એ મરણ થયા, તે નેળાએ નવસારીના ભગરીઓએ વડી ફેરફેહેરમાં તેમના ઉઠમણાં ફરાવ્યાં હતાં, તથા પોતાને ખરચે નાચે પ્રમાણે લાખ* પઢાવ્યા હતા.

“ સંવત ૧૭૪૬ રોજ ૧ માહ ૩ હિરાંખાઈ બે. ખુરશેદજી આદરજી ઘેરાંતું જીયું કોઇં. લાખ ૨૨ અંજુમને મુકેયા. ફરમાયેશની શેઠ કુવરજી નાનાભાઈ. બીજું જીયું રોજ ૫ માહ ૪ વીરખાઈ બે. ધનજી પદમ નાહનારાંમ ગાંધી સુરતનાં. લાખ ૨૫ અંજુમને મુકેયા. ફરમાયેશની શેઠ કુવરજી નાનાભાઈ. હા. ખાલણ ફેરેહુન. ”

ઉપર્યુક્તી મારામારી અને ખુનામરદીથી નવસારીના બેણેદીનો ઉશરાઈ ગયા, અને તેઓએ એજ વખતે એક બાદાદુર, ડિમતવાન, અને હુસ્યાર ભગરીઓ મોઝેફને પોતાની પક્ષમાં દેવાની સાનેશ કરી. તે આદાર નર બજી ખાંદાનનો બાપેદાહે એક ભગરો મોમેદ આ. મનોચેર

*લાખ=એટલે ૧૦૦૦૦૦એની મતલબ જીવી છે કે, હાલ ને પ્રમાણે એક પારશીના મરણ પણ ત્રીજે હાહેડ ઉઠમણામાં સખાવતના કાયોમાં નાંણાની રકમો ભરવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે અગાઉ નવસારીમાં અને બીજી ને ટેકાંણે એક પારશીના ઉઠમણાની કિયા થાય ત્યાં “ લાખ ” પઢાવવાનો ચાલ હતો. યાંકે મરનારની નૈયતે મોઝેફની પાસે એક લાખને પાનસો ચથાચુવ્યો (અહુનવર) પઢાવામાં આવતી. મરનારના એરી કંઈબીજી તથા દોસ્ત આશાનાવો એક બે કે નેટલા ગણે એકલા ઇસ્યાની દર રૂ. ૧ ની તથા દોસ્ત આશાનાવો એક બે કે નેટલા ગણે એકલા ઇસ્યાની દર રૂ. ૧૦૦૫૦૦ અહુનવર પઢાવતા હતો, તે એક ઇસ્યાની તેટલી અહુનવર પઢાવ-
ચાનું કંડું ૩૫ “ લાખ પઢાવવી ” એવું થયું. પણ પાછળથી બોડાંક વર્ષ-
થી એ અહુનવર પઢાવાને બદલે રૂ. ૧ ની માસ એક સૂધી મરનારની નૈયતે પતેત પઢાવવાનો નવસારીમાં ચેહેર વેહેરા રીવાજ પડ્યો. ૫-૧૦ વરસની વાત ડિપર પણ ઉઠમણામાં, “ લાખ આખલા પઢાવ્યા ” કરીને જહેર કરવાનો રીવાજ હતો. આને તે જહેર કરવાને બદલે ધર્મ ખાતાંઓમાં આપેદી રૂપ નહેર કરવામાં આવે છે. અને નેટલી લાખ હોય તેટલી આખું વર્ષ સૂધી પઢાવા કરેલે.

હોમજુ અનું કરીને હતો. તે ભગરીએચ ટોળાથી છુટો પડ્યો, અને જાણું એક શેર છેડાયો હોય તેમ, તેણે એહેદીનેના છાંખામાં રહી એક જુદી દરેકમેહેર પોતાનાજ ધરમાં બનાવી; અને ત્યાં તે તત્ત્વ ને ક્રાઈ મેણેસો તેને અલતા થાય તેમની પાસે પોતાને ત્યાંની સર્વે દીન ધર્મની કિયા કરાવવાનો બંદોપસ્ત કર્યો. પ્રથમ તો ભગરીએચાઓની મેટી સંખ્યાના બળથી ક્રેચ મોખેદ એ. મનોચેર હોમજુની સાથે જોડાયો નહીં. અને પેહેસાં તો તેવણે પોતાના ત્રણું એઠાઓ મેહેરનેશ-દારાય અને આદરને સાથે રાખી તમામ મોખેદીતું કામ કર્યા કીધું. અને તેમનાથી ને થોડી ધંધું કિયા બની રહે તે ઉપર એહેદીનેએ રજી ઝુશીથી સંતોષ જાહેર કર્યો. પણ જેમ બનતું આવ્યું છે તેમ, ટોળામાં એક ફાટ પડી ઢે બીજી પડતાં વીકાંબ લાગતો નથી, તેમજ એ. દાદાચાંદજી નામના મોખેદ ભગરીએચ ટોળાથી છુટ્યા પડીને પોતાના જ દીકરાએ જ-મશેર-બંદુભન-હીરા*—માણેક-ખહેરામ-મનોચેર—અને રતનને લઈને એ. મનોચેર હોમજુ સાથે સામેલ થઈ ગયા. એજ વખતે કકલ્યા ખાંદાંનના મુખી, દાનાવ અને કામેલ મોખેદ મેહેરજી ચાંદનાના* વારસો બંદુભન-નોશરવાન-કુકા અને પાછાવણું જોડાયા. વલી જ્યારે એહેદીનેનો મભતને લીધે ચ્યાપ વધતો ગયો, તથા ચભમાન બણ્ણા અને પંથકી બહુ થોડા હોવાથી મનોચેર હોમજુવાલાએને તથા તેમની સાથે જોડાઈ ગયલા મોખેદને ધણુની કમાણી થવા લાગાથી, તથા તેથી ઉલટું ભગરીએચાં પંથકી ધણ્ણા ને ચભમાન થોડા થઈ પડવાથી ભગરીએચાં જોડેદોને કમાણી જીવ નેની નહીં થવાથી એજ હીંગામાં એ. આણુક પેશતન રણાંપી નામના મોખેદ પોતાના એ એઠાઓ એહેરામ અને બરજેર સાથે જોડાયા. વલી વલસાડવાલા મોખેદ જમાર્ય ભાષ્ટજીના નાંધલા દીકરા એ. કાવિશજી, જેવણું નવમારીમાં પોતાના મમાવાના પાલક થયા હતા, અને જેવણું ભંગરીની અટકથી આવાખાતા હતા તેવણું પણ પોતાના ઉ એટા

* એ હીરાજ દાદાચાંદજીના એ નણીચાએ શાપુરજ અને જજલાઈ ઉપર મોગલાઈથી મોટા વાંકા આની પડ્યાને લીધે તારાપોરમાં જર્દ ભરાયા હતા. અને ત્યાંજ વસવાત કીધેલા હતો. તેમના વંશ વારસો આજેપણ તારાપોરમાં વસે છે.

* પારશી પ્રકાશમાં ખુર પોત મેહેરજી ચાંદના પણ જોડાયા એમ લખેણું છે, પણ તેમ નથી, કેમકે અવખતો. મનોચેર હોમજુના છુટ્યા પડ્યા પેહેલાં પાંચ વરસુ અગાઉ એલે સંબંધ ૧૭૩૭માં શુજરી હતા.

આ ખણેરામ-મનોચેર-અને નવરોજ સહ છુટા પડી, એ. મનોચેર હો-
મળ સાથે સામેલ થયા. એ પ્રમાણે થોડાંક વરસમાં એ મનોચેર હો-
મળની જુહી સાથ-થઈ પડી, અને આનેપણ મનોચેર હોમળ-નાદાયાં-
દળ-કફરીઆ-રખાડી-અને ભરારી એ પાંચ કુંધેં “મનોચેર હોમળ
ની સાથ ” ને નામે નવસારીમાં “ લગરીઆ સાથ ” થી જૂદા એં-
ગખાય છે.

૧૬૮૭ નો

મેગના ચારટા.

એ પ્રમાણે ભારામારી ચાલવાથી એક
વરસ રહીને છ. સ. ૧૬૮૭ માં નવસારીના

એહેદીના શોગાયણ અસપુણ- પેલ નો-

શરવાનળ મેહેરળ, હોશંગળ કેડોનાદ, કાઉથ આશઠીન, છુગણણ ગાઉમણણ,
કુવરળ બહાનળણ, ભાઇલ શાગર, લોઅરા રામા, તથા શામસ્ત એહેદીનાંએ ભ-
ગરીઆ મેખેદો પાસે એક લાખત કરાની લિધું કે:- “ અમારે તમની
સાથે લીખ અધેઆડપણું સંખ્યા રહ વદ્વા થાપ તે અધેઆડએ જાતી
કીધી તે ઉપર હુમે તસુને એકરર કીધો ને લીખ અધેઆડપણું
ની છે. તે જેશાવણીની નથી. રન્નાંદીની છે. મારે ને અધેઆડપણું
મરણું તથા પરણનું તથા ને ધરમતું કામ હોય તે ને એહેદીન પોતાની
રાજીએ જેની ઉપર રાજી હોય તે પાસે કામ કરાને અને તેને આપે,
તે સાથે હમારે લાગે નહીં; અને ને એહેદીનના કહેયા ઉપરને અધે-
આડ કામ ચલાવે તે સાથે ને હમારા અધેઆડ થઈને દખલ કરે તે
શ્રી સરાહનો (યાને દાદગાંહનો) તથા શ્રી દીવાનનો (યાને દરખારનો)
શુનેહગાર. ને એહેદીન પોતાને મન માને તેને આપે. ને અન-
ભાને તેની પાસે કામ કરાને તે અમારે કણુલ છે. તથા સંનણા અ-
ધેઆડ કશએ નવસારી મધે રહેછે તે પોતાનું અધેઆડપણું પોતાની
જાતતું મરણું તથા પરણતું શરબે ધરમતું પોતે કરે. નોશારીમધે
પોતાનું મુચ્ચાં છવતાંતું તથા ધરમતું કામ ચલાવે તે સાથે હમારે દર
દાવો નહીં. ને દાવો કરે તે મસીદમાં ૫૦ મન તેલ તથા દીવાનમાં રૂ.
૪૦૦ શુનેહગારી આપે. આ લેખ ઉપર ભગરીઆ મેખેદો તેણુલ શો-
રાણ, ઇસ્તમ ખુરશોદ, હોમળ ડેરશાસ્પ, ઇસ્તમ હોમળ, દારાણ દરાણ
મ, પેશોતન ઇસ્તમ, મેહેરળ બહાન, ભાણુક શોરાણ, લીમળ અશાખ-
દીઆર, શોરાણ-કુકા, ફરાંમ બરનેર, લીખા હમળયાર, ભાઇલ કેડો-
નાદ, હોમળ ચાંદળ, સોહરાસ્પ બરનેર, નવરોજ હોમળ, ઇસ્તમ
હોમળ, કદ્રાખાદ ડેરશાસ્પ, બરનેર નોશરવાંન, ખુરશોદ દરેહન, કેર-

શાસ્પ હેતુ, મારોક મેહેરનોશ, જમશેદ પટ્ટમ, શોરાય ફેરેનું, દારાય રંગણું, ખરશેર શાપુર, કેરશાસ્પ દાળું, બહેરાંસ કુલ, મેહેરનોશ અહુમત, અને અહુમાન પેશીતન, બોડવા ભગવાંયોની શહીઓ છે. ને પ્રમાણે ઈજિબંડના ઇક્સ રાજીના વખતથી રાજ્યવર્ગ અને ધર્મવર્ગ વચ્ચે ધસાતું ચાલી છેવટ ને પ્રમાણે ઈ. સ. ૧૨૧૫માં ઈજિબંડના રાજીન જોન્ટને, ઈજિબંડના લેન્ડને સ્વતંત્રપણ્ણાના મોટા લેન્ડ Magna Charta ઉપર ઇરણાત શહી કરવી પડી હતી, તેજ પ્રમાણે નોશાકરાઓ માં માંદુમાંદુ ભગવ નાગ્ય ભાડ Magna Charta of Treaty ઉપર અરસપરસ રાજ્યવર્ગ થાને એહેઠીનિયત વચ્ચે, ધર્મવર્ગ થાને અંધ્યાર ઓને સહીઓ કરવાની દરર પડી હતી. એટાંજ કરીને એહેઠીનો બેશ ન રહ્યા, પણ ભગવીયાઓ સામે અનેક અદૃપ્તો ચલતાના લાગ્યા. ઈ. સ. ૧૬૪૧માં નવસારીમાં વસતારા સંબંધાં મોખેદોએ અનેના એહેઠીનેને એક લખત કરી આપ્યું હે, “ને ભગવીયા મોખેદો પાસે એહેઠીનો મોખેદીનું કામ કરાવે તેને વેર આપણું વેહાએ તથા ભરણે જાઘે તથા તેઓને તેઝે. પણ ને ભગવીયા મોખેદીને એહેઠીનોએ ના કયુલ કીધા છે તેને ધર ભરણે તથા પરણે જઈએ નહી તેની સાથે બેશ જમયે નહી.* તેને જમવા તેહયે નહી. તેને વેર જમવા જાઘાયે નહી. તેને ઈ. જાતું આપયે નહી. ને બેશી કિસ્યો ચાલી તેમ કરે તે હા. પુ ગુનેહગારી આપે, તથા પોતાના ભાગથી નણ વર્ષ હુર રહે.” એ લખત ઉપર

*આને પણ નવમારીમાં એક કુચાદ હૈયાતી બોગવે છે, એ જીની મારામારિને લીધે ભાનેચેર હોમજના મોઝેને ને આંખાંનું સતુમ લાખ્યું હૈથ, તે ખાલું ભગરીયા મેળેદોથી થીયકુટ ખવાય નહીં, અને ભગરીયાનું પદેણું સતુમનાં આંખું ભાનેચેર હોમજવાદા મોઝેદોથી ખવાય નહીં ! તેથી તેમના લુદાં લુદાં આંખાં કરી લુદાં એશાહેં રાખી, એકમેના એશાહીના સતુમ વાગ્યાચી, એશાહીના નામારવાનો ચાચાહુનું હૈયાતી બોગવે છે. આકુચાદ કઢી નાંણી ભાઈચારાથી હવે એકસંખ થઈ નઈ, આવો હશાવલેવો અન્તર હવે દુર થયો નોઈઓ છે. જ રસમ હિંદુસાહી છે, તોપણ થાણ્યાંક ધર્મસાધી તો તેને પણ પોતાના ધર્મ કિયાનો એક લાગ સમજવાની ભૂલ કરે છે ! આપણા માનવંતા નોશાકરા આ. આ. કેરાસ્પલ ઇતમળ હાલાચોઠાલ, જેણો વડોદરાયાજમાં સર્વે સેટલમેંટ ફેમિશનરનો માનવંતો હુદો બોગવતા હોવાથી નોશાકરાચી ભગરદર છે, તેચા સાહેણે એકવાર એ કામ ડાખ્યું હતું, તે નિષ્ઠળ ગયું હતું, પણ કૃથી તે માથી હડાવવા તેચા સાહેબને નન્દ લયાંમણ થઈ શક્યો. *

મનોચેર હોમજી સુધાં દ શહી છે.

હિંદુઓમાં ચાલ છે કે લે, કંધ મારામારી કે રંગો થાય, તો મોટામાં મોટા પ્રતિબંધ, જમવા ખાવામાં જરૂર, નહીં જરૂર, તે ઉપર વિશેષ આધાર રાખે છે. તે હિંદુઓનું જોઈને આપણા આગવા પારસી ખાપદાદ ખાડ્યા ઉપર લેખની શરતનો અદાર બાંધતા હતા. વચ્ચાં વચ્ચાં એવી મારામારી ચાલવા ખાડ ૪૦ વરસમાં હેઠાદના પરસ્થિતિમાંથી ઝુંમાડો નીકલ્યા કરતો હતો, તે ઈ. સ. ૧૭૨૮માં પાછે ભાડો લઈ ઉદ્યો. એ વરસમાં શેડ મનાજ કુકાળ તવાઈ નેચો વડોદરામાં સરકારી દરખારી કામભાંજ મશયુદ્દ રહેતા હતા, તેવણું ઉપર નવસારીના ઘેણીનોંચે કાગળ લખ્યો કે, “તમો સાહેબનો દેશાવર જઈ એડા, અને અતે એ વરસ થયાં આવા ભજાયું લખાંણ છતાં પણ પાડો ભગરીયા મોખેદોનો જુલમ થલા માંયો છે. આપણા મોગેદોપર લગ્ન વગેરેના દાવા કાઢ્યા છે, અને થાંણુમાં તેડી ભન્દાં વગેરે લખાવી લિધા છે, અને હજુ શું શું જુલમ થાશે તે કહેવાઈ શકતું નથી, અને તમો પગર તેને કાઢ ભરતએ પોંફાયાનાર નથી. એમો સર્વેતો તમેને વલગેલા છીએ, મારે ને તદ્વારા વગેરે કરવી ધટે તે આવીને કરવી.” વહી મનોચેર હોમજીના બેદા મેહેરનોશજીએ પોતાના ટેકાવાલાઓ સાચે ભલી તા. ૨૦ અક્ટોબર ૧૭૨૮ રોજે એક અરજી શેડ મનાજ ઉપર લગરીયા મોખેદોની જસતી એબે લખી મોકલી હતી, અને તેમાં જણાયું હતું કે, “આજે દોક અમને ધમડી દીઓ છે ને તમેને શુભેદર સુધી જવું પડશે તેની ચંતા લાગી છે. ને નોચોજ ધોંદાયારના દાડો નજીદી આવીએ તેનું શું કરીએ. મારે એમો જણીએ છે ને તમે સરખા મુરથી હાં છો તો હમેને શું કરવા તેઝવશે, મારે સાહેબની ખોજમતમાં જેને કુરમાવો તે એહેંદીને મોકલીએ અને ને કુરમાવો તે કરીએ.” વિગેર. એવી લગાઉઓ અને ધસાધસી જ્યારથી ચાલી છે, ત્યારથી તે આજલગણ આ કલમ ચાલે છે તે ધડી સુધી લગરીયાએ અને મનોચેરહોમજી એ એ ટેકા વચ્ચે ઘોકખેલતાં પોતાના હક અધિકાર અને સ્વામિત્વ કે તાયેદારી વાંશ વરચાદ ઉઠાજ કરે છે, અને તેનો નિવેદા સેહેજમાં આવે તો નોશારીનો એ જુનો અખ થઈ ગયલો, જરૂર ધાલી એહેલો રખનો નરમ પડયાથી નોશારીની સુલેહ શાંતિમાં મોટો વધારે થાય. કુમકે આગળ રેડાયલાં લોહી સુકાધ ગયાને, અને વેર જુલાઈ ગયાને, દાહેકાઓ વિટવાથી, કંધપણું અસરું અથવા જીવ રહ્યો

નથી. તો અતેના યોગ ધરણાં ખંડને પક્ષના દાનાવો મળી કાંઈ ખંડોખસનું ઉપર આવેંતો આપણા ધર્મની સુધી જહેર અને બાહેર પડતી અટકે. અને અટકેનું ભાણુલું આવાથી વરલી જવા નેવી ગણ્યાતી હીણુપસ્તી ભરેલી શરમ લગાડનારી કુચાલ ખંધ પડે. હિંદુઓમાં એવો એક ધારો છે, કે બજમાન, આલણું પૈકોનો ન હોય, તો તેને હાથનું રંધેલું આલણુંથી ખંધાય નહીં. તેજ રવૈશ્વો આપણા મોણેદોમાં પણ છે. એહેઠીને હાથનું રંધેલું તેઓ આતા નથી. એજ પ્રમાણેના અતેક કઢંગા રેવાને હિંદુઓના આપણા નોશકરાઓએ દોપલ ફરેલા છે, તે હવે નીકલી જય, એવું ફરેક દાનાવ ધર્યાયા વિના રહેશે નહીં. અને એવા કુચાવો ખોલ કરેને આપણામાંથી વેહેલાને પેહેલા નીકલી જય. આંભીન !

૧૬૮૮ નવસારીથી નવસારીથી હવે ભગરસાથના દેઢો ધરણે
સુરતમાં જઈ વસેલા ભાગે સુરત જઈ વસવા લાગા. ધણ્યાકોએ
પારશીઓ. તો ત્યાં ઘરબાર અને વતન કર્યાં. તેઓ
પોતાનો ધંધો રોજગાર ત્યાં બદાવા લાગ્યા.

અને છ. સ. ૧૬૮૮માં એંગીંગન નામનો એક અંગેન સુસાદર સુ-
રત આવ્યો હતો, તે પોતાના અંથમાં ને કાંઈ ભત આપણા તે વેળાના
પારશીઓ માટે આપે છે, તે મી. રબાડીનાજ અંથની મદદથી આપણે
નંધે છીએ. તે સુસાદર પારશીઓ સાર લએ છેક, “ તેઓ એકજ
ઓદાને માને છે. તેઓ જંબારપર પરાંમાં સા બસો માણુસો કેગાં થાય
છે, વેચેરથી ભાણું લાવી હલીમલીને ખાય છે. તેઓ પોતાના જત-
ભાઈઓપર ધણી પ્રીતી રાખે છે, ગરીઓને મદદ કરે છે, અને તંગીમાં
હોય તેને હુંમેશ મદદ આપે છે. કામ કરે તેવને કામ સાંપે છે, ને
સુઇલેશને સાખાવત કરે છે. તેઓ એકણી માણુસને ભીક્ષક રહેલા હેતા
નથી, અને એ બાળતમાં પોણગોરાસની સૈથી ઉમદા નહીંઅત, કે
પોતાના હેસ્ત આસનાવોમાં સરખાપણું રાખતું, એ રીતે તેઓ બાલ-
તા આવે છે.”

૧૭૧૫—૧૬ નવસારી- દીનખેહ માજદ્યસની નામની ડેતાણના બના-
માં નવી પેગંખરી. વનારે જે કીકા ઇંપી લખાણું કર્યું છે, તે ઉપર
હમારા વિચાર આપ્યા વગર, સદાખરં ઉતા-
રી કથાએ. “ નવસારીમાં યોઙાંક વરસ થયાં એક નવી પેગંખરી નેવી ઉભી
થવા માંડી. અશે. પેગંખર જરયેસ્તના ધરમમાં નીશાન તરીકે સુદરો-
પર એક ચોરસ કૃચ ગીરીબાન રખાવણું હતું, તેમ હવે એક નહું

ગૌરીખાન પદ્માં નામે દાખલ થયું. તે એકને બડલે ઉદ્ઘટનું હતું. એ ડાઇ, દસ્તુરપદ માયેવાની શોધ હશે. જ્યારે ભાણુસ ભરણું પામે તારે તેના મહોંપદ એક કકડો બાંધવો એવી ડાઇ રીત દાખલ કરી હશે. આ પદન બાંધ્યા વગર લાસ દોખમે જયનો તે જોયા ચીનવનું હુલું પસાર કરે નહીં એવો એક રવર્ધાંત્રો તે મોખેઠી ટોલાએ ઉલો ક્રોધો. દીન સાચવવાને જે ખરાં કામ નવસારીના દાવરોએ આરંભેલાં તે ભત્તલાં હાંશદ થયા પછી પારસીઓ લગાર નીરાંત થઈ બેઠા હતા, એવામાં આવા ધરમના ટોંગો દાખલ થવા લાગા.”

૧૭૨૩ નવસારીની ભરાડાઓના હુમલાઓથી કાયર થયલા, મોખેવાનીથી સુરતમાં એદ અહેલોનોથી પોતાના ધર્મને અપમાન થયલું સહન ન થવાથી તેઓ ધીમે ધીમે હોખસુઃ.

પરહેણ જતા ગયા. થોડાક સુંભર્ધ ગયા. અને મોટેકુલ્યેના ડેટલાક મોખેદ અહેલોનો સુરત ઇસ્તમપરામાં જરૂર રહ્યા, અને ત્યાં પોતાનો એક મોટો મોણુલ્યો વસાયો. તેઓની ઓલાદ વધતી જવાથી પ. સ. ૧૭૨૩માં તે કોકો માટે એવાહીનું દોખમું બાંધવાનો વિચાર થયો. ડેઝ પદ્માંનીઓ પારસીઓનું સુરહું જે દોખમામાં નાખાય, તેમાં વગર પદ્માંનીઓનું ઇવાન ચદ્યવા હરકત થાય છે. ૧૫ વરસથી ઉપરના ફરેક જર્યોસ્તીઓએ દોખમું બાંધવાના ઇંદ્રમાં શુંલાશ માફક રકમો લરી. આ કામ નવસારીના દેશાર્થ શ્રી ટેણ્સુરણ ઇસ્તમજી તથા પેટેલ શ્રી અસાધીયારણ શોરાણજીએ મલી અનુભૂં હતું. અને દેશાર્થાંત્રો તે દોખમાં માટે પોતાની જગ્યા આપી હતી.

૧૭૨૩ બાપ છતાં નવસારીના દસ્તુર માણેકજી મેહેરનોશળ દસ્તુરી લોગવનાર. મેહેરજશાંયા છેં વળ્છદાર, એક સાલેકની માફક પોતાની લાંદગી યુનરવા સાઝ એકાંત-

વાસ લઈ હુન્યાંતા લોભ લાકયથી હુર એકા, ત્યારે પોતાના ૨ જા એટા ઇસ્તમજીને પોતાનીવતી કામ કરવા દસ્તુરી આપી. પણ બાપની અગાઉ પોતે ઇસ્તમજી ૩૭ વરસની ઉમરે યુનરી જવાથી બચારા માણેકજી વળ્છદારને એકાંતવાસ છોડી ૩-૪ મહિનાને ખાતર પાણી દસ્તુરી વેવી પડી હતી. જો માણેકજી દસ્તુર વીશે નીચે હેવાલ જણ્ણાયો છે:-

૧૭૨૩ ચોગી થયલા દસ્તુર માણેકજી યોગી થયલા એટેલે કાંઈ હિંદુ થઈ જઈને કેળી થયલા નહીં સંમજવા, પણ પોતાની પરહેણગારી અનેઠી-

નદરીથી સર્વત્યાગ કરી એક ગોળી નેવા થયા હતા. તેઓએ બોધાની બ'. દગ્ધિમાં પાછલા દલાડ શુણના ચાર, પોતાની વતી દસ્તુરી ચલાવવાનું પોતાના દીકરા ઇસ્તમજુને ખોટોંબી ચોકાતવાસ પકડ્યો. અર' ઈમાન, બધીન, અને સદ્ગુરુ રાષ્ટ્રી; એવણું તપ્ય દલા જોડાયા. તેથી પોતાના છોકરાને પોતાની હૈયાલીમાં દસ્તુરી દરજને આપ્યો હતો. પણ કમનથીએ તે દીકરા ગરણું પામનાંની આગ્યાની અંબુભને તેવણુંને વિનતિ કરી દસ્તુરી લેવાની દ્વરણ પાડો. નેથી તેવણુંને ૩-૪મહિનાને ઘાતર તપ્ય છોડવી પડી. એવણુંને છ. સ. ૧૬૧૪માં, જેવારે શીવાળ માહારાજ નવસારી-માં લતાર ભારી ગયો તેવારે, પોતાના બાપના મરણથી દસ્તુરી મલી હતી. પોતાના બપ્પાવા ડેકોઝાઇની સાઇકલ એવણુંને, મલેલી જગીર સંયંધે કાંઈ વંદો પડ્યાથી, દીલ્લી દ્વારારામાં શાહાજાનન પાદશાહે એલાવ્યા હતા. એવણુંનાજ વાખમાં મોફેદોગાં મેટો દેશાદ થઈ ભીનોચેર હોમજુલાલાઓએ છુટા પડ્યને નવી અભ્યારી કરી. પોતાના દીકરા પછી ૪ મહીના રહી ઉર વરસની ઊરે એવણું મરણ પામ્યા હતા. એવણું ના વખતમાં લગાંદો મોફેદોગાં માંહામાંહે મારામારી થઈ, ભીનોચેર હોમજુએ છુટા પડી રોકો અનાંતી નવી અભ્યારી પેહેલવેહેલી કરી હતી.

**૧૭૨૮ દેશાદ્ય કી દેશાદ્ય શ્રી દેહમુરણ ઇસ્તમજુ જેવણુંને
દેહમુરણનું અનુભૂ- નવસારી કરણાની તથા પારચોલ પરગણા-
નેચું મરણ,** ની ચોધરાઈ મલી હતી, તથા જેવણુંને
દિલ્લીના પાદશાહે દ્વરામન તથા અભ્યાપત્ર
આપ્યાં હતાં, તથા જેવણું પીલાળ ગાયકવાડને, ગાયકવાડનું રાજ સ્થાપવા અને
લાવેલા, તથા જેવણું નવસારીની રૈયતને ચુગલાઈ જુલભમાંથી છોડવી,
પોતે સુરતમાં કેદ પડેલા, પુસ્કળ મારાધીલો, તેવણું ધરુપણુંમાં ખરેખરા
એક ગોળી જેવા સાંકે થયા હતા. તેવણુંનું આગાહી લરેલું મોત નીપણું
તેજ તેનો પુરાંવો છે. તેવણુંના નામચર બેદા દેશાદ્ય શ્રી ખુરશદજીએ પોતાને
હાથે લખેલાં સ્વવર્ણન (Autobiography) માં પોતાના પવિત્ર પિ-
તાના મરણનું જે જ્યાંન લખ્યું છે, તે અસલ ભાષામાં ઉતારી
લઈએ:—

‘દેશાદ્યશ્રી અધાર દેહમુરણ ઇસ્તમજુનાં ધરમ ને પુનર્થી નાપાક શેતાંન
ઓએ પડો તેથી આગર તપનો થાઓ ને ગેહન ધણ્ણ’ થાડ જે ઉધીજ
રહે. જગાડીએ તારે ઉંઘમાંથી નગે સવાલના જવાબ એજ દીએ. આ-
નું ખાંગે પાએ, જગાડીએ ને વાતોસરવેકરે, શુલ જરાકાંઈ નોકે નહીં,

હોણીઆરો સારી. તેવામાં ગનીમ પમાર ગુજરાતથી તાપી ઉત્તરી આવો
તેની ખખર આવી તેથી મેધદ ગામ નારી ગયા. તાંડપણ જેનથી
જગાડીએ તારે જણે એણે. તેવામાં પુમારનો છોકરો તાં નોશારી આ-
વી સુકાંભ લુનશીકૃષ્ણ સરખતીએં તશાવપર કરીને ગનીમાઈનું થાતું
તમામ લગાડી બાળિને થાંજે રોજ ગણુણેલી આવી મોકાંભ કરે. તે
ખખર આવીઠે સાંભળા પણી હુદીએણ ને સેવક ખુરશેફને ધણી શીખામણે.
દીધી ને તમે નોશારી જાઓ, એડનું કામ ચલાવો, 'પુમાર આગલ
આવે ને અમો સરવેને કેદ ઉતાવલાજ આવું છે'. તાર અમો કહું ને
તમારો હુશમન વદ્ધખાહને આજાર તે સુકી ડેમ જડી. તારે કેહને
અમારા બાપ ઇસ્તમજુ હોમજુ આજારી હતા તે હું ચાકડીમાં રહ્યા
તેથી એડ ખરાય થાઈ તેથી કરજ થાડું. એવું ધણું કરજ થાયાની
સરવે વાતો કહી. તારે પોતેજ કેહને મે મારા બાપની ચાકડી ધણીજ
શીધી તારે તેહો કેહને બાપની ચાકડીમાં કરીનાતાની ચાકડીમાં કમી
શીધી નહીં. તેની હુચાથી તમો ધણું મારી ચાકડી ધણીજ કરોછે. શ્રી
હુશમજદ તમારી સરવે મેરાહને ઉમેદ પુરી પાડશે ને તમારો ઇરજાંદોણી
ચાકડી કરશે. તાર અમો કહું ને તમો આજારી તેથી તમને
સુકી હર જનહાર અમો જનાર નહીં.

પણી પુજુછશીને* પોતાની પુનાઈથી મેહેતાજ સુજ પડું, તેથી
શેવકને* બોલાનીને એકાત કેદ બેશને ધણો ધણો હેવાસો દેવખરી કરી
ને તમારી મેહનતથી ને દાનાઈથી હું સરવે વાતે નચીંત એઅદ્દકર
ને અમો છે.....એ રીતે ધણી ધણી શીખામણ દેઢિને બોલાને અમો
તમારા પરોણાં દાડ સાતાનાં છેડું. સાત દાડ પછે તમારા પાસેથી દાદા-
રની દરધામાં જાવાનાં. તારે અમો દાદીર થાયા, તારે પોતાના સોગન
દીધા ને અમને તેજ વેલા તાકીદ કરી ને દોલી લાવોને નોશારી લ-
દીધા. તેથી તેજ વેલા દોલી તાદ્યાર હતી તેમાં એસાડ તેજ વે-
દ્ય જાઓ. તેથી તેજ વેલા દોલી તાદ્યાર હુદા ધાદા ભાણું આવા ને ભલા તેણે અ-
મને કહું ને સોનવાડીમાં ભાશાંનાં* છે તેને આવેછે તેથી તેને પુણીએ
ને કેહુંછે. નાવીએર પુલ તેની આગલ સુકીએ, જો આદમી મરવાતું

* પુજુછ શ્રી તે દેશાઈ શ્રી ટેઠમુરુછ ઇસ્તમજુ.

* શેવક, તે લખાનાર દેશાઈ શ્રી પુરશેવક ટેઠમુરુછ..

* માશાંનાં બુનનારો બુણે છે. તેને આવે છે મુચ્છે તેના હીલમાં મા-

દા આવે છે.

તારે તે બેલેજ નહી ને જવવાનું હોયે તારે તે બાધા દેવાડશેન્ઝ, બારમ કરાવશે ને આરાંભ થાશે. તેથી હમેં છી દોઢી સેનનવાડી રહેણી. છોકરાં સરવે વેર ગોકડાં. સેનનવાડી પોચા તારે ચોતે જેનમાંથી અખરદાર થાચા ને અમને કેહને તમે સેનનવાડી લાવા હેણું, જામો તે પુછું. પન કાંનમા ભનેજ હલુસે કહું જે કેદીથી કાંઈ થાવાનું નથી તમને કહું તેટલા દાડ થારોજ. અમો તો તેને તાંદાં ગચ્છા તે તાંદાં વાડીમાંજ રેહતા હતા. નાલીએર તથા કુલ તેવોનીજ વાડીમાંથી દેછ વ્યાગલ મુકાં. નાલીએર દેછ ઘણી ખુલી ખુશાલાથી ઘોલો જે દેસાઈની નીમાલા ૧ ને આવ ચ્યાવવાની નથી. આજથીજ તાજગી થારોજ. ખાંધા સારી લચ્છો જે ભાતદાલની બાધા દેઓ, સારં થાચે તારે તમારા બાંમણુ ૫૦૦ જમાડો, માશ ૧ માં મોદરેલ સારં ચડાવાને હમેશાં મોકલાવા કરુંને, ઘર જતાવાર દેસાઈને આરાંભ થારોજ ને તેલ મોદરેલ નહી પ શેર ૨॥ ની મેકલાવને. તેથી અમો ખુશાલ થધ ઘર આવા ને દેસાઈનો અખરદાર થધ બારસે એટલા પર બેદા. સરવે મલવા ચાવા તે સાથે વાત વગત પુછી બીજે રોજ પણ ખુશાલિથી સરવે સાથ ઘોલા. ધેન પણ હંમેશાંના કરતાં અરધ થાડી, અમને તો ઉમેદ ધણીજ થાઈ તેથી સેનનવાડી મોદરેલ તેલ રોજ મેકલીએ, અખર રોજ તાજગીની પોચાઠીએ. રોજ ૪ થાચા તારે અધાર માણુક જ નોરોજજ પાવડી સાથ ઘણી દોસ્તી હતી. હરરોજ રતે બેશનું રાતપોર ૧॥ હતું તેને ઘોલાની એકાંત કહું હવે ભારા દહાડા ૪ રહા છે, હે ભાઈ ખુરોદાદ કહેલું * છે.....એ પરમાણુ સરવે અધાર માણુક નોરોજજ માનવી કણ લખાવું ને પછી કહને અધાર શ્રી કૃતશાશુદ્ધ માણુક ચાંતીચા તાં સુરતમાં વખાર હતી તાંદાં હતા તેઓને ઘોલાવો, જે મલાતું હેત છે તે ઘોલાવો. તેપણ આવા તેઓને એકાંત કહું જે દીન ૩ બાકી હુઅાતીના છે, છોકરાં તમારે હવાદે છે, તમે પાલાં છો પાલસોજ, ને નસગસાલારનાં કપડાં વગા કરાવો જણું વસાંમાં જે તે દીવસ ગચ્છા જે બીજે દીવસ હોથીઆરીથી ઘોલા ને સાતમો દાડો સવારનાં પોરમાં ખુરોદાદને ઘોલાની કહું જે હવે દાડો પુરો થાઓય, દલગીર થાસોમાં, સરવને દલાસો કરનો, દલગીર થાવા સરવને દેસોમાં, રહ્યા દેસોમાંજ. રાવ શ્રી ગંગાજ ગાયકવાડ તા.

* બાઈશા કન માણી દેઝ, બંધુલે પેટાવાના વડ બેદા અરરોદજ પાસે માંગી બેવા પાવદીને કહું

સોઅનેર સાહેબ પીલાળુશાવ ગાયકવાડ સુલકગીરીથી નવેપોરે રૈહેતા
તાંદાં આવા તાંદાં ગણ્ય તેહેને કાગજ રી લખાવો તથા સોઅનેર
સાહેબને કાગજ લખાવો હો એટે નાકારી કરી તેવાજ ચાડુંને ન-
ચાજ ને ચાકર તાં દ્વારાડેનું નાકરીના લખાવાનાં, છોકરા સાહેબની
ચરણુરજ છે તેને પાળવા નદાજના, એ જરૂરનો આ કાગજ લખાવો,
ને ખાવાનું સરવે સાથતું કરાવું, સરવને રોજંદ પોતાનાં દેહ
જમાડા, પેતે પણ એરી જમા, છાદા* પીંદી. દીન પોહેર ૧૩ દોડ
ઓડ. આ. નોશરવાંનળ તેહસુરળ રાણુભાના ધરમાં સુતા હતા ને કન-
ધીલા તાં અધાર શ્રી દરેહુનળ આદરજીવાળું ધર પાસતું અધાર શ્રી
રતનળ માણુફળ કણું ગાંગતાંમાં હતું તાંદાં કષીલાવાલાં ધરમાં લઈ
નાઓ. ને નવાડો તાકીદથી. તે ઓસરીપરજ એસી નાહા ને ધરમાં લઈ
ગણ્ય કે તેજ વેળા ચેન કરી ગઈ ને અશમવહુ પહુંચા લાગા. ઝરશેદ
જુએ અશમવહુ પડા કીધી. જન કથજ થાઓ, રોજ અમરદાદ રેજ
જ માડા આવાં માડા ૮, વાર સંવત ૧૮૮૨ અધાર એનાશી* ને
દાડે બેપોરે બેહેસ્તી થાઓ ને તેજ રોજ શ્રી હાદગાડા પોચા. એવાં
ખુશ મોહેત બેહેસ્તી રવાનેને હોણે. ” એ પ્રમાણે આગાહી લારેલું
મોહેત આ પરહેઝગાર પુરિયનું થયું હતું. સાત દાડા આગાઉથી અને
વળી બરાબર કલાક ગણુનીથી મોહેત પારણનાર કેવો દ્વારેસ્તાઈ અસ-
લતનો હોવો જેઠથી તેનો વિચાર વાંચનારેજ કરવનો છે. ધ. સ.
૧૭૧૪ના અરસામાં નવસારીના લોડો મોગાલાઈ અનદિનારેના દોરથી
ધણ્ય કંટાલી ગયા હતા. એથી એવયું તે જુલમમાંથી પોતાના વતની-
આને છોડવી નવસારીમાં ગાયકવાડી અમદા એસાડવાને માટે ધ. સ.
૧૭૨૦ માં સોનગડ ખાતે શુઅનેર પીલાળુશાવ ગાયકવાડને જદ્ય મહ્યા.
અને એવી ભલાંભયું કીધી કે સંબલા જનીનદરે મોગલોના અમલથી
એટલાતો કંટાલી ગયા છે કે, એ તમો સુરત અણતીશીના પરગણુંઓમાં
થાંણું એસાડવા આવશો તો તેઓ તુરત તમારે તાંએ થશે. આ વાતની
ખખર ડાઈએ સુરતના તે વેળાના મોગાલાઈ નવાય ઇસ્તમઅલીખાં-
નને જણાયાથી એવયું તથા એવયુના આખા કુંઠુંને તેણું સુરત
આતે તેણાની ડેડ કરાયું. પણ તે પણ પીલાળુશાવ ગાયકવાડ પોતાની

* છાદા=એટથે દાડ સમજવો.

* ૧૮૮૨ સુલથી વાખ્યાયલા જણાય છે. સંવત ૧૭૮૨ લખવાને બધ્યે
૧૮૮૨ થઈ ગયલા છે.

અમદાવાદની એથાપિરથી પાછો ઇરતાં સુરતખાતે આવી એવણુંને એ-
મનાં આખા કુંભ સહીત ડેફમાંથી છોડવ્યા, અને પોતાના હાથ તળે
સરકારી કામ કર્યાને મારે રાખ્યા. એવણે નવસારીના કેટલાક માહા-
લેણી હાલત ને મોગલોના અમલમાં બતાંગ થઈ હતી, તેમાં ખોણાન
સુધ્યારો કર્યાનો હતો. નવસારીની જરૂરેસ્તી અંજુમનના એવણું એક
આગેવાન અકાખર હતો.

૧૭૮૮ નવસારીના વલસાડવાલા આ. જમાસ્પ ભાઈજીના

નજુદી. નાહના દીકરા આ. કાર્ણિશ જમાસ્પજી

ભંડારી, નવસારીમાં વસ્તા પોતાના ભમાવા-

ના પાલક થવાથી અને મીનોચેર હોમજુના સાથ સાથે મલત્યા થવાથી
નવસારીમાં એવણું પ્રાપ્યાત થયા હતા. મીનોચેર હોમજી સાથ તરફથી
સુરતખાતે પંઢકી તરીકે નવસારીથી એવણું ગયા કરે ભીખીની વાડીની
દરેકખેદેરમાં નીશાલ પઢાવાનો ધંધો કરવા લાગ્યા. એવણું નજુમ જોવામાં
ધણું પંક્ષયલા હતા. સુરતના નવાખની રાજદ્વારિ અને સંસારી બાબ-
દમાં એવણુંની નજુમ આખાદ ખરી પડવાથી એવણુંને તે નવાખે પોતા-
ના ભંડારના ઉપરી કરવ્યા. ને ઉપરથી એવણુંની અટક ભંડારી
પડી છે, અને ભંડારીના આંદાંના એવણું સુદુર પુરુષ ગણ્યાય છે.*

* આ હેઠાંથી પારશીઓને લગતી આપેલું એલીજ કેશીએત થયલી છે,
તે જણાવવી ફેંકટ જરી નહીં. સુશલમાંનોના માનવંત પેગંબર હજરત મ-
હમેદ તમામ પારશી ટોણાના બચાવને વાસ્તે, દીનીઆર નાભના દશતુરણના
ભાઈ મહેતી ફર્ઝાન શખસાંન ઉદ્દે “સખમાંને ક્ષરશી” ને એક એહેદે-
નાસું અરદ્ધાંશી ભાષામાં કખી આપ્યું હતું એ એહેદનામાનો તરજુમો તથા કેટલીક
ક્ષરશી લાપાયાંથી અને સુશલમાન કોકોની રેવાએતામાંથી પારશીઓના રક્ષણ
વળેરે સાટેના દાખલાજી અદ્ધા કરી “તકલીએતે હીને માઝીએશના”
નામની એક કેતાબ શેડ શોરાગળ જમણેદિ જળભાઈએ છપાની છે. તેમાં
આપણું હયલા પારશીભયાને મહભદ પેગંબરે પોતાને નશીએતનો દેનાર
ગણુંદોછે, અને હેલુંછેકે તમામ સુશલમાનો ને નશીએત થાજાલા છે તે સખમાને
ક્ષરશીથી થાયેઆ છે. એ શેડ ર મેહેજરો પારશીઓના બચાવમાં એક
મહભદ પેગંબરે, અને એક અદીએ આપેલાં છે, તેમાં કંઈ અજલ જેવી
વારીએના શુખનો એ પેગંબરોએ પારશીઓની પરવરશી કરવા સાર પોતાના
સુશલમાન ટોવાને પોતાના સોગંદ ધાલીને ઇરમાવેલા છે; અનું બધાનું કા-
રણું ઉપર જણુંનેલા ભંડારીની માફક એ સખમાન પોતે ધણો સરસ નજુમી
હોવાથી મહભદ પેગંબરની ફેટેની નજુમ આખાદ જોવાથી, મહમેદ પોતાના

દેશાઈ અને
શીરવાઈ.

નવસારીના મોટાં દેશાઈ આંદાનના સુલ
પુરુષ દેશાઈ ટેલ્સુલજ રશતમણ, શીરવાઈ
આંદાનના હતા. પણ દેશાઈનું મહિયા બાદ

શીરવાઈના દેશાઈ થયા હતા. એ દેશાઈના વય જરૂર સુલભ રશતમણ
શીરવૈ, તે સુલભનીબાબા ઇંત-ડાફ્ટર ઇન્હેનિયર શીરવૈના વડા દીકલી મયા
હતા, તાંજ મરણું પણ ખાયા હતા. વીજા ભાઈ મનદેવાટી, ગાઢેવીનું
દેશાઈના કારમારી શેડ અનુષ્ઠળના જર્માઈ હૈવાની ગાઢેવી પોતાના સ-
સરાના હાથ છેલે રહ્યા હતા, અને પોતાના એ દીકરાણો દારાણજ તથા
માણેકજીને મેલી ગાઢેવીમાંજ મરણું પાખ્યા હતા. વીજા ભાઈ નશરવાનજ
પ્રથમ ટેલ્સુલજની સાથે દેશાઈગરામાં મનેલ થયા હતા, તેમને પેટે મા-
ણેકજી અને એલક્ષણ નામના એ બેયાઓ હતા. એ નશરવાનજ ઉમેશાં
છાપરા ચામમાંજ ખુરી ખુરમીમાં હાડા કાટવા લાગ્યા હતા. એવણુંને
માટે દેશાઈ ખુરશેટજ લખે છેકે “ નશરવાનજને સરાનો જેચાસ
ઘણોણ હૃદ્દી જદા હતોઝ. છાપરેજ હંમેશાં દાર ગળાતો. આશનામં
જણ્ણા જ હતા. ” એ ટેલ્સુલજ દેશાઈના નાહના ભાઈ ટેલ્સાસ્પજ હતા
એ સુલભના માનવંત મરણું ઈનકમટેક્ષ કલેક્ટર શેડ ખરશેટજ ન-
શરવાનજ શીરવૈના વડા. એવણુંને નવસારીમાંજ ચારાશીયાઓએ મારી
નાખ્યા હતા. એ પ્રમાણે શીરવૈ ખાંદાન ડિપરથી દેશાઈના આંદાનની
શાખા નીકલી છે.

૧૭૩૦ ખારશીઓ

અને આયકવાડ.

ગાયકવાડનો અમલ ઈ. સ. ૧૭૩૦માં તે
મંગાઈ ગયો હતો. “નવસારીનું રાજ ગા-
યકવાડના હાથમાં ગયા કેટે, એ નવા રાજનિ-
તે ખારશીઓનીજ ગરજ વધારે હતી. કેનક આ જગતનો વડીપટ લાંબી
સુદાથી તેઓ જાણુતા હતા. દેશાઈ નામના જરયોસ્તીઓએ એ વખતે
રાજની સારી વક્ષાદારી કરીને તાંતા દરેક ઓધાપર ખારશીઓનેજ તે
દેશાઈઓ રખાવા લાગા, અને પોતાનો કાણું વધારતા ગયા. બીજે વરસે
ઇ. સ. ૧૭૩૧-૩૨માં મીનોચેર હોમજુના પંથના મોખેદો ઉપર, લગર્યા

વાહદા જેરાણાં દાખલ પોતાની આગલ રાખ્યોહતો, કેનક મહામદ પોતાની
હિંદુમાં બીલકુલ હારવા લાયો ત્યારે, નારશીખારશીમાંથી ખાધી ડલટ આપનાર
જે ખારશી નનુંની હતો. આ ફરમાનો એક એક મુશકમાનલાઠાઈઓ તથા
પારશીખંડુંઝાઓ નાંચોને વાકેદ થવાની ઘણી જરૂર છે. જુઓ “ તક્કીઅ-
તે દીને સાધદ્યથના ”

પંથનાઓએ કાંઈ હક સરંધી આગલી પાછળી કાઢી, અને ભીનો
નોચેર હોમજુવાકા તો ભગર્યાના તામેદાર છે એવો દાખે કયો. લગાઈ
દંડા ચાલતાં ચાલતાં આખરે દેશાઈઓના લાગવગને બીજે માનોચેર હોન
મજુવાલાઓને ભગર્યાઓએ કેદ કરાવ્યા. અને મહાપરિશ્રમે જમીન
ઉપર છુટા હતા. ઇરી બાળવાર એ બંને પંથ વર્ચે દુટો ઉલ્લેખથયો.
જ્યારે એ એ વચ્ચે દુટો થાય, ત્યારે વચ્ચમાં એહેદીનો છુફાય. કેમકે
એહેદીનોને ત્યાંતું કૃષ્ણ કામ અટકે. વારંવાર એહેદીનો ઉપર જુલમ
થવાથી શેડ મનાજ કુકાજ તલાડી નામે કુનેહ અને લાગવગન્દો એક
નર બાહાર પહોયો. અને ધ. સ. ૧૯૮૬માં ભગર્યાઓએ તેવણુના આપતુ
અને સગાંવાડલાંઓનું ખુન કરેલું તથા તેમના ધરણારેનું આશરે હતુ.
૫૦૦૦નું તુકશાન કરી માલમતા લુટી લીધેલી તેનો ઉશકેરાત થવાથી
ભગર્યાઓને તેઝયાના હેતુથી અને તેમની જુસરીભાંથી નીકલવા સાડ
જુખપર એડિને વડોદરા દરખારમાં જઈ લડત ચલાવાનું થીડું જરૂરું.”
અને લાંખી સુદૂર દરખારમાં ધક્કા આધિતે આખરે એવી ભતવણતું હું
રમાન લાગ્યા, કે “ વહીવટ સુજાણ એહેદીનો પોતાની મરજ માફક
આશે, મોખેડો કેટસોક લવાજમો ભગર્યાઓને આપે, અને એ પ્રમાણે
તેમના કામની હદ હરાવી.

૧૭૩૦ પોથ્યા નવસારીના પોથ્યા દેશાઈ હોમજ દહેમુલજ
હેશાઈનું ભરણું ના વડા એટા માણેકજ ધ. સ. ૧૭૩૦માં
શુજર્યા. એવણુના વખતમાં એવણુના પિત્રા-
ધિઓ શહેરથારજ બહુમનજીના વારેસોએ ધ. સ. ૧૭૦૪માં આ. હોમજ
આદરજ હોમજનો, તથા હોરાઅજ ઇસ્તમજ હેશાઈએ ધ. સ. ૧૭૧૪માં
દેશાઈ ટેલમુરજ ઇસ્તમજને પોતાની જમીનના દ્રાલાનો ભાગ ગીર્યી
આપ્યો હતો. તે ગીરા ભાગનો કંઈક હિસ્સો છેડવનાની કોશેશ મરનારે
કોધેલી કહેવાય છે.

૧૭૩૨ ગહેલી, નવસારીની અનુમતને તામે હો-
ગાહેલીનું પંથક. વાથી પેહેલવેહેલા પંથકી દાખલ નવ-
સારીથી દેશાઈઓએ આ. દૂરંમરોજ મે-

હર પેશતનજ પાસે કેખ લખાલી લઈ તૈવણુને મોકલ્યા હતા.

૧૭૩૩ મહુવા, નવસારીની અનુમતને તામે હો-
મહુવાનું પંથક. વાથી મહુવા ગામના પારથી એહેદીનો ના-
હનજ ધનજ-આશા ધના-બેગી માણેક-

હેમજી નરીમાન-રતન દારાણ-નાહના આશા-શોરાય લાઈઝ-ધનજી કંનજી, તથા નવરોજ નાહના વગેરે સમસ્ત બેહેદીનોંએ નવસારીના દેશાઈ ખુરશેદજી ટેલભુલજી તથા સમસ્ત અંગુમનનો એક લેખ કરી આપ્યો કે હમારે તાં શ્રી મહુવામધે બાજ બરસમ વગેરેના કામેને વાસ્તે તમે મોખેદ મોક્ષો તેને હમે તાં લઈ જઈ રાખ્યે. અને તેના વરસાણુના હા. ૨૧ દર શાખો શાલ તમેને આપ્યે. અને તે મોખેદને પોતાને લવાજમ નીચે પ્રમાણે આપ્યે.

- ૨) વેહેવા વખતે છોકરા પાસેથી હા.
- ૧) છોકરા પાસેથી વેહેવા વખતે હા.
- ૦॥ નવજોતના છોકરાની ગમથી હા.
- ૦)॥ નવજોતના છોકરીની ગમથી હા.
- ૦॥ નીશાન ગરતું છોકરાની ગમથી હા.
- ૩) ગગરનાના આશીરવાહના હા.
- ૦)॥ નાહન નાહે તેના હા.
- ૦॥ શીરીઓ નાહે તેના હા.
- ૦॥ શરેશનો હા.
- ૦॥ જોહશારનાંનો હા.
- ૦)૨ આદ્રાંગાનના પછિશા ૨.
- ૦)॥ શીરોજની આજના હા.
- ૦)॥ ધુપ હેઠાંમની હા.
- ૦) શીઆવ નેવા પાંખે તેવા તથા વાસણુ અસં આપતા તે માફુક.

૧૭૩૩-૩૪
સંજણુવાદી
આતશઘેરામ.

સંજણનવાલા આતશઘેરામ, ને કે આપણે આગળ કહ્યું તેમ દાવર ચાંગાશાના અમલમાં નવસારીમાં લાવવામાં આવ્યા હતા, તેની બરાણર શેવા મોખેદોથી ન થવાને લીધે, મોખેદો લડવા લાગા, અને પીંદારા લુયારન્યો ઉપરાસાપરી ધાડો પાડવા લાગાથી, એ આતશઘેરામને ઈ. સ. ૧૭૩૩ ના વરસાં ગુપચુપ સુરત લઈ સંજણુવાદી મોખેદો નાશી ગયા. નવસારીના મોખેદો સુરતના બેહેદીનોના મોખેદો ઉપર ધાસો કરવા લાગ્યાથી ઈ. સ. ૧૭૩૪માં મીનોચેર હેમજી વાલાઓને ભગર્યાઓને વશ થઈ-ચાલવું પડ્યું.

એમ થવાથી નવસારીના બેહેદીનોએ ઢરાવ કુદ્દો, કે મોખેદો ભણે તો સુચાં તરે, ને નહી તો અટકી રહે એમ બીલકુલ નથી. માટે મોખેદોને પડતા સુકી તાંડરોસ્તી પઢીને લગ્ન કરવાં; લોખાન સુકી બાજની ચાસની કરવી, ધેહેસારણું અટકાવે તો શરોશબાજ પઢી, પટેટન્યાયેશ પઢી, ઇચ્છાંનને હોણમે ચદ્દાવવાં. અને તેથી રીતે ધણી વાર નવસારી અને સુરતમાં થયું પણ ખર. એ અરસામાં નવસારીમાં હાયેના હાયે દસ્તુરો થવા લાગા. મોખેદો જરા થયું કે પોતાનો નવે ઉપરી ઉભો કરવા લાગા. સુરતના મીનોચેર હેમળ્ઝવાલાઓને પણ જ્યારે ભગવ્યાઓ સત્તાવવા લાગા, ત્યારે છેવટે ધ. સ. ૧૭૩૫ માં નવસારીના પટેલ દાદાજ બેહેરાંમળ્ઝએ નવાળને ત્યાંથી હુકમનાસું કરાવ્યું, કે વેહવા તથા ગગરના શિવાય ભગરીઓએ તમામ કામ મીનોચેર હેમળ્ઝવાલા પાસે કરવાદે. અને તેના પણ લવાજમ ઢરાવી સુંકાં. મોખેદોને આશીરવાદ નવનેત મળીને શ. ૨ આપે, ગગરનાના આરીરવાદના શ. ૨ આપે, જેહેચારણું તથા ત્રણ શરોશ મળીને શ. ૦॥ આપે ધર્ત્યાદી. એ અરસામાં નવસારી ખાતે કણીસાની તકરાર જાગી હતી. કેમકે ભણુતણોમાં ડાઈ એક મહિનો આગળ પઢવા લાગા, તો ડાઈ પાછળ પઢવા લાગા.

૧૭૩૪ ખંડણીની

માઝીનો પરવાનો.

નવસારીના મોખેદોને, આગળ થયલી અરજુ ઉપરથી, ધ. સ. ૧૭૩૪માં એક પરવાનો નીચે મુજબ મળ્યો હતો:— “ શ્રીરાજ માહરાજાધીરાજ માહારાણા શ્રી દુરજનશૈહિજ ચા દેશાત કશેણે નેશારીના દેશાધ શમશત તથા પટેલ શમશત તથા એક લોક શમશત જત માલુમ થાય કે પારસીના અંધાર બામણુને ખંડણી શુદ્ધામત માઝ છે. માટે ખંડણીના પૈસાની ખાતર અંધારને સુનામત રજે થાઓ. સંવત ૧૭૪૦નાં ચૈતર શુદ્ધ ૧ ”

૧૭૩૪ સુરતના

લોકેના લેખ.

ધ. સ. ૧૭૩૪માં સુરતની ઇશ્તમપુરાની અંધુમને નવસારીની અંધુમનના આગે-વાંનો દેશાઈ ખુરશેદજ તેહસુરજ, કુકાળ મેહરજ, તથા દેશાઈ જવણું માણેકણુને એક કેખ કરી આપ્યો હતો, કે સુરતના ઇશ્તમપરાંમધે અમે તમારી રજાએ એહેદીનોના સુચાંનું કામ કર્યે, તથા જવતાના કામ, વેહવા-ગગરનું—અને નવનેત, તમો તમારી નજરમાં આવે તેવા મોખેદો પાસે કરાવો તેમાં અમો દખલ કર્યે નહીં.

૧૭૩૪ દસ્તુર
દારાય પાહાલન.

નવસારીના વિષણુન ખખરફાર અને વિહૃતાન
દસ્તુરજી સાહેય દારાય પાહાલન, જેવણું
દેશાધ ખુરશેદજ તેછમુલજના ઉસ્તાહ થતા

હતા, તથા જેવણુના બાપના હાથ હેઠળ દસ્તુરજીમાર્પણ આશાએ તાદીમ
લાદી હતી, તેવણું ધ. સ. ૧૭૩૪માં ૬૭ વર્ષની વયે ચુન્ઝ્યા. નવસા-
રીની અંનુમતનમાં હાથે જેવણુના વંશવાકાઓનો ૨ ર ૭ ખુરશીએ
ઘેસવાનો રેવાજ છે. ધ. સ. ૧૬૫૦માં જેવણું “ જોડાસેનીન, ”
અને ત્યાર પણી “ ફરજાતનાસું ” એવાં એ પુરતકો અનાવ્યાથી
આજલગણું તેવણુની કીર્તિ ગવાય છે. એ ચોપડીએ દ્વારથી યેતોમાં
અનાવેલી છે.

નોશાકરાઓનો મેળના ચાર્તા.

૧૭૩૫ પાદશી ધરમ
કિયા અને હિંદુઓની
લવાદી.

ધ. સ. ૧૭૩૫માં નવસારીના મોટા ફ્લી-
આના તથા નાહના ફરજાના અમસ્ત ઐહોનો
પઠેલ દાદજ અહેરાંમજી, પટેલ ફરાંમજી
નાનાભાઈ, તલાડી મનાજ કુકાજ, દારાયન

ચાંદજી, જમશેદજી માણેકજી, ફરહુનજી ખરશેદજી, હોમજી શાગર,
બેહરાંમજી ભાઈજી, કુવરજી બેરાંમજી રાણા, વગેરે મોટાફર્યા અને
મહેશરના તમામ આગેવાંન ઐહોનોઓ મોટે ફર્યેના તમામ આગેવાનો
દેશાધ ખુરશેદજ તેહમુલજ, આ. નવરેણ કેરશાસ્પજ, આ. બચાજ ને-
શરવાનજ કેટવાલ, આ. માણેકજી નવરેણ પાવડી, આ. મહેરનોશજ
દારાયજ દોરડી (આપણા વીરલા દાદાભાઈ નવરેણ એમ. પી. ના બાપના
અપાવાના અપાવા.) દસ્તુર જમશેદજી ઇશ્તમજી મહેરજારાંણા, દસ્તુર
ખરજોરજી દારાય પાહાલણું, દસ્તુર જમાર્પજ આશાજ, દેશાધ કુકાજ
મેહેરજ, દેશાધ કુવણું ચાંદેકજી, આ. રતનજ માણેકજી આંતીચાય
તથા આ. ફરાંમરોજ દારખજ વગેરેને એક કેખ કરી આપ્યો. હોં
કે, આપણને ધરમના તથા પરણના તથા ભરણના કંમો કરવાને માટેનો
આહોમાંહો મીતાડેશો હતો. તે ઉપર રાવ શ્રી ગંગાજ ગાયકવાડ પાસે
આપણે ગયા, અને તે હાકમે આપણા રંધાનો ઇસદો શ્રી સુરતના વથી
શુરૂભાઈ શુંદરજી, તથા પરગણે ચોરેઆશાના “ દેશાધ શ્રી લલુભાઈ

જગા, તથા ગંડેવીના શેડ ગાંધી પરેમજુ ગોચીદાસ, તથા પરી. વન-માલીદાર શેષદાશ, તથા કરણે નવસારીના શેડ શ્રી ભવાનીદાસ વલભદાસ, તથા શા. નથુ વનારશીદાસ, તથા ભતર્દીપી હરી વર્છદ, તથા ભટ વિશોશ હરી, તથા પંડીયા હેઅલ શીનળ (તે દેશાધ ખુરશેદળ તેહમુકળના શિક્ષાચુડ.) તથા ભટ આનેદ મંગળ, એગ્રોની લવાહી અને સુનસફી ઉપર સોંપ્યો. તે સુનસફોણે બંધે તરફના કાગજે જોયાં અને હક્કીકતથી વાકેર થઈને આંગદાં પાછકાં કાગજ બંધે તરફના તે લવાહીએ રદ કીધાં, અને તા. ૧૮ જનેવારી ૧૯૩૫ને શેજ નવો શીરેસ્તો તેઓએ હરાવી આપ્યો. તેની વિગત:—

૧- ભગરની જુની અગીઆરીમાં કુલ ધર્મનું કામ પોતાતું તથા પોતાના ભલતીઓ એહેદીનોનું ભગરીયાઓ કરે.

૨- અગીઆરી ૧) આ. મનોચેર હેમજુ વગેરેના ભલતીઓ સાથેને એહેદીન રામશાતે પરડી આપી છે તે મધે કામ કુલ ધર્મનું તથા હેરથદ થાય તે કરે. (જે મોઝેદ એ સાથેને ભગરની જુની અગીઆરીમાં રજુએ હેરથદ થાય તેને કોઠ સુલાયેમ નહિ કરે. એ અગીઆરીમાં મનો-ચેહર હેમજુવાલાઓ નીરંગદીન તથા વરશીયો તથા પોતાના તાલુકામાં આવેલા એહેદીનોનું મરણનું કુલ કામ કરે. પણ વેહવા તથા ગગરનાનું તમામ કામ ભગરીયાઓ કરે. તથા ભગરીયાઓ પોતાને તાલુકેના ગામો જેવાંક મહુવા, શીઓદ, તથા ગંડેવી, વગેરેના એહેદીનોના કુલ ધર્મનાં કામ મરણું તથા પરણુંના પોતે કરે.

૩- તે સર્વે હક્કનું એહુ તરફનું જે નાણું આવે તે રસમાં રાખી વર્ષ દાહે એહુ તરફના મોઝેદો પાથડી હીઠ વેંહચી લીએ.

૪- વેહવા તથા ગગરનાનો હક આપવાની વીગત:—૨) આશીર-વાદ તથા વરની તથા નવાંનેત વીગેરેના શ. ૨-તથા ૨॥) ગગરનાંનાં આશીરવાનાં શ. ૨॥-તથા ૧॥ જેહેશારનું તથા શરેશ ઉનો શ. ૧॥ તથા શીચ્યાવ ને રવાંત ચુજરે તેનો જેવો પાયે તેવો આપે.

૫- ભગરીયા મોઝેદો અસદથી જુની અગીઆરીમાં જેમ હેરથદ તથા વરશીઓ તથા નીરંગદીન વગેરેતું કામ કરતા આવ્યા છે તેમ લાં કરે.

ઉપર પ્રમાણે હિંદુભાઈએઓ આપણા પારશીએની લવાહી કરી આપણુંને ઉપકારમાં હૈએલા છે.

૧૭૩૬ સુરતથી શ્રી-
જનું પાણું આપવું.

ઉપર કહ્યું તેમ ઈ. સ. ૧૭૩૩માં જે આ-
તશખેહરાંમને સુરત લઈ જવામાં આવ્યા
હતા, તે નવસારીવાલાઓની આહેદ્યી ઈ.
સ. ૧૭૩૬માં અવેપાણ લાવવામાં આવ્યા. સંજણાભેદો પોતાની મરજ
માટ્ક શ્રીજને જ્યાં ગમે તાં લઈ જય, એ ભગર્યા મોખેદોને ઇચ્છું
નહીં. તેઓને હવે નવસારીમાં આતશખેહરાંમ રહે, તથા તેમાં ભગર્યા-
ઓને પણ હક રહે એવો ધરાડો તેમનો થયો. સંજણા અને ભગર્યા-
ઓનાં એ કારણથી એદિલી પંથરાઈ. આથી ઈ. સ. ૧૭૪૧માં વડી
દરેહમેહેરના આતશખેહરાંમ, ગુચ્છુપ સંજણાવાલાઓ વલસાડ લઈ
રાતોવાઘ નાશી ગયા. વલસાડી ઈ. સ. ૧૭૪૨માં ઉદ્વાડે લઈ. ગયા.
અને આજસુદી તાં ફરીદાંમ થયા છે.

૧૭૪૦
ભગર્યાં સામે
શંજણાવાલા.

ઇ. સ. ૧૭૪૦માં નવસારીમાં વસતા સંજણાભેદોએ "નવસારીમાં એકદા મલી એવો
બંદ્વાસ્ત કૃધ્યા હતો કે " દેશાઈ ખુરશેદજ
ટેકમુરજ વગરે ભગર્યા હરેક વાતે આ-
પણી ઉપર જુઆહેતી કરેછે તે ઉપર આપણે એતેક્ષાક કાઢ્યો ને તે
સાથે આપણે ને કંઈ રહણાતેલ કરવી પડે તથા જાંહ જાંબું પડે તાંહાં
શરવે જનાં આપણે એતેક્ષાક એકામત એકાજત થાઈ ને કરવું હોયે
તે કરીએ તથા જે કંઈ ખરચ એશે તે શરવે મલી આપીએ" આ
દેખ ઉપર ૧૦ સંજણા મોખેદોની શહીઓ છે.

૧૭૪૦
દામાળ ગાયકવાડ
અને મોખેદો.

ઇ. સ. ૧૭૪૦માં નવસારીના દસ્તુર જમ-
શેદજ ઇસતમજી મેહેરજરાણા, દશતુર
બરજેરજ દારાભજ દારાય પાહલણુના,
આ. નવરોજજ ડેરસાસ્પજ, બરજેરજ
હોમજ, શારાખજ ડેરશાસ્પજ, કાઉશજ ખરશેદજ, હોરમજજ ઇસ્તમ-
જ, કાઉશજ હોરમજ, અને શેહેરયારજ ઇસ્તમજ, એ સમરત મોખેદો
એ શ્રીમંત સરકાર દામાળરાન ગાયકવાડ ઉપર એક અરજ મોકલી હ-
તી કે, " પીલાળજરાન ગાયકવાડ હિંદુના આપણે ત્યા પારશીના મોખે-
દો ઉપરની ખંડણી માટે કરવાનો પરવાનો આપ્યો હતો, પણ હવડાંતો
નવસારીના કાળજીએ તથા માહજન ખંડણી માંગે છે, માટે તે માટે ક-
રવાનો ભીનો પરવાનો અમોને આપવો, કે અમો તમારા હકમાં દેખા
કરો."

- ૧૭૪૦ દીવનું પંથક.** આ. ઇસ્તમજી બેહરામજી દાજુને છ. સ. ૧૭૪૦માં નવસારીની અંનુમને કેખ લખાવી દીવ ખાતે પંથકી દાખલ મોકલ્યા હતા, અને કરાર કીધ્યા કે અંનુમનનું લવાજમ તેવણે અંનુમનની રાસમાં દર શાલ મોકલ્યા જરૂર વિગેરે. આ કેખ ઉપર ધરમદાસ તદ્દ્વા વિગેરેની શાખ થયી છે. એજ વખતે દીવના બેહેદીનો કુવરજી પરભજી ઉપર પણ સદર બાબતનો કાગજ નવસારીવાલાઓએ લખેલો છે.
- ૧૭૪૦ આતશાયેરાંમની આશોદાદ અને ગાયકવાડી.** છ. સ. ૧૭૪૦માં ગાંગળુરાવ ગાયકવાડી નવસારીના સંનાણુવાલા આતશાયેરાંમની સાથે વસનારા સંનાણુ મોખેદો આ. શા-પુરજી બેરાંમજી તથા આ. ઇસ્તમજી શેહેરારજી વિગેરેને એક પરવાનો કરી આપ્યો કે, “તમારી આતશની અગ્નિચારીમાં આશોદાદ જેને આપે તે સાથે ડાઇનો દાવો નહીં, તથા જે કાંઈ રાસમાં આવે તે સરવે જેમ શુદ્ધારત વેંદ્યી કેતા હતા તેમ વેંદ્યી લીઝે. બીજી દાખલાણું છુટી આપે તેમાં ડાઇને સુન્હાફેન નહીં.”
- ૧૭૪૧ ભગરીચાની જીમાયતમાં ગાયકવાડી.** છ. સ. ૧૭૪૧માં સુરતના અંધ્યાર અને બેહેદીનો ઉપર દામાંગુરાવ ગાયકવાડી એક ઇરમાન મોકલ્યું કે “સુરતના મોખેદો ન-વસારીના મોખેદોના હક ઉપર તરાપ મારે છે, તેથી મારે તેવા ફેસાદીઓ મોખેદોને અઠકાવજો કે તેમ કરે નહિં; એવો સુરતના નવાખતોણી ડેકમ છે, તથા તમારા લોકના લખીઓં છે. જે એ પ્રમાણે નહિં કરશોતો અમારા સુલકમાં તમારો વ્યાપાર ચાલે છે તે બંધ કરવામાં આવશે.”
- ૧૭૪૨ આતશાયેરાંમ લઈ જવાનો પરવાનો.** સુરતથી શાનાણુવાલા આતશાયેરાંમને પાણ નવસારી લાવ્યા પકી, સંનાણથી રખેવાલીમાં ચાવેલા મોખેદોના વારેસો તથા નવસારીના ભગરીયા મોખેદો વચ્ચે તે મના હકો વિગેરે મારે અપસમાં મારામારી ચાલ્યા કીધ્યી, તેની ઇરિયાદ શોનગડ ખાતે ગાયકવાડની હજુરમાં ગયાથી ગાયકવાડી નીચે મુજબ પરવાનો કરી આપ્યો:—
- “શ્રી રામ સરી સુષેકાર દાંબાંગુરાવ ગાંગેકુવાર શમશેર બાધ-

કુર વ. પારસીના અંધેચાર શાંજનાં આતશના પુનલા શાપુરજ તથા ઇશતમળ વગેરે. જત તમારે ને આંધીચાડ ભગરીચાને કણાઓ થાંધુએ તે ઉપર તમો છુરીચાડ થાંચેચા તે પર ભગરીચાને તેવાને સમજવા તો તમારે ને ભગરીચાને ધરમ મધે બનતું નહી ભાટે તમારી દરખાસ્ત ભાઇક તમેને રજ આપી છે કે તમો આતશ તમારા તથા પંથકનાં પારશીનાં ઘેર પચીશ તીશ હણે તે લઈને વલસાડ તથા શુંગર વગેરે જાંદાં મન ગમે તાંદાં જને. તમેને કોઈ કશી વાત ભાટે મોનાંબ નહી થાશે. સરકારનો કોલછે. સંવત ૧૭૪૭ આશે શુદ્ધી છે” એ પરવાના ઉપરથી એજ વરસામાં નવસારીથી સંનાંખુચાલા આતશ-બેરાંમને વલસાડ લઈ જવામાં આવ્યા હતા. ઘણાએ કહેછે કે, એતો ચોરી છુપાઈથી તેઓ લઈ ગયા હતા તે વાત આ ઉપરથી જોડી દેશે.

૧૭૪૮ ઈ. સ. ૧૭૪૭માં રાવ શ્રી ગંગાળુરાવ દસ્તુરોની ચોડાઈની ગાયકવાડે નવસારીના કુમારીસદાર તથા દેશાઈ અને પટેલ નેગ એક ફરમાં મેં મારી.

કદ્વું કે “ દસ્તુરો જમશેદજ ઇસતમળ તથા શોરાબળ ઇશતમળ મેહરજરાંથુના એ ફરબામાં આવેલા વળુંએની ચોથ ભાઇ શાંધી છે. ”

૧૭૪૯ ભગરી મોષેદોથી તથા દેશાઈ ખુરશેદજથી ગાયકવાડે ભગરીએ- જુલમ પડે છે, એની મતલબથી શાંજનું ની ડરાવેલી હુદ્દ. વાલાએએ તે અદ્દલ સામે થવા છ. ઈ. સ.

૧૭૪૦માં એક કેખ કરવાથી, ઈ. સ. ૧૭૪૧ માં ભગરીએએ એક કેખ દેશાઈ ખુરશેદજને કરી આપ્યો, અને અનુમનનો બચાવ કરવા સોંપું. કંયો લડતાં જીલા અડેરાવ ગાયકવાડે ખુરશેદજ દેશાઈને તથા અનુમનને નામે એક કેખ કરી આપ્યો કે, “ તમારાં પંથકો સુરત, શેનગડ, નવાપરા, વ્યારા, વાંસદા, રામનગર, દાંગ, ઐહાર, દીવ, કલ્યાણી, વસધ, ચેણોલ, થાંણાં, સુંબધ, વી. સ-વે પંથકો કદીમથી તમારાં છે. ત્યાં તમો બેહેદીનેને ધરના તમામ સુંચાં જીવતાંનાં કામો, જેવાંક વેવાહવાજણ, બાજચાર્ગાંન, તથા દેહસારણું વી. તમારી દરેહેમેહેરના મોષેદો એકલા કદીમથી કરવો છો તે પ્રમાણે કરવો. તેમાં સંનાંખું ઈચ્છા બાને કોઈ મોષેદ કરસી વાતનો અમલ દાખલ કરે નહી તમારો હક અસલ પ્રમાણે કેને તથા આતર જમે રાખ્યી કામ કરને. તમેને કોઈ મુજાહેમ કરશે નહીં.”

૧૭૪૧

અંજુમન અને
હેશાધળ.

ઇ. સ. ૧૭૪૧માં નવસારીના શમશત મૈન્યોદોની અંજુમને દેશાધળ ખરશેરળ તેહનું સુરજને નીચે મુજબ કેખ કરી આપ્યો:-
“આજ મુદ્દત થાઈ અમેને સુરતવાલા

મોખેહો સાથ તથા સંનાંખુવાલા મોખેહો સાથ અમારા હકોને માટે કણાએ ચાલે છે તેનો ટંડો હાકમ દરખારમાં તમો અમારી તરફથી ચલાવો, અને જે ખરચ થાય તે તમો કરી આપણી રાસ ભાગમાંથી તમો લેવો, જ્યાંવેર તમારું કરજ વ્યાજ સુધાં શીટ ત્યાંવેર તમો લેવો. તે પછી આપણે વેંઢુંયે શહી.” એ લેણ ઉપર દસ્તુર જમશેરળ દસ્તારંણા, દશતુર બરનેરળ દારાખ પાહલણુ, દસ્તુર જમાસ્પળ આશાછ, દેશાધ કુકાળ મેહેરળ, દેશાઈ જવણું માણેકળ, આ. રતનજ માણેકળ આંગીચા, આ. કાવશળ હોમજ જોરી, આ. માણેકળ દસ્તુર પાલનજ વગેરે શમશત ૨૪૪ મોખેહોની શહીઓછે.

૧૭૪૨

કુકાળ મેહેરળ.

પોલીચા દેશાઈ* મેહેરળ બહનજના

દીકરા કુકાળ મેહેરળ ૬૦ વરસની ઉમરે

ઇ. સ. ૧૭૪૨માં ચુંચી. એવણુંના બાધ

ઇ. સ. ૧૬૫૭માં ભરણું પાખ્યા તે વેળાએ એવણું ધણું નાહના હોવાની એમના કાકા પિત્રાધચોએ દેશાધગરંતું કામકાજ કરેલું, પણ પોતે ધણું બાહોશ અને હિંમતવાન હોવાથી પોતે ડંગી નીકલી સરકારી દરારી કામો પણ કરવામાં આગળ પડ્યા હતા.

૧૭૪૩

હારડો અને

નવસારીના એક પ્રખ્યાત મોખેદ અને આગે-

વાન અકાબર આ. મેહેરનોશળ દારાખજ હો-

દીલ્લીશાહ.

રડી ઇ. સ. ૧૭૪૨ માં ભરણું પાખ્યા. એ-

વણુના બાપના બપાવા આ. ચાંદજ કામકીન તથા તેવણુને એક ભરીને આ. હોશંગ રાનજ દીલ્લી ખાતે મોગલ પાદશાહ અકબરના બેટા જાહાંગીરશાહની દરખારમાં ઇ. સ. ૧૬૧૮ માં ગયા હતા. એઓએ આ દીલ્લીશાહને મોગરાના અતિ ઉત્તમ અત્યરની એક બરની નજર કીધી, જેથી તે નામદારે ખુશી થઈને એ-

*નવસારીમાં એ દેશાઈ આંદોનો છે. ૧-મોટા દેશાઈવાલા. અને ૨-પોલી દેશાઈવાલા. મોટા દેશાઈવાલાને “દેશાઈ” ની સંજ્ઞાથી જ્યાણપવા, અને ખીજ દેશાઈને “પોલ્યા દેશાઈ” ની ડિપમાથી જ્યાણપવામાં આવેલે.

ओને નવસારી કશખામાં ૧૦૦ વીધા જમીન વંશપરંપરા ચલાવવા ભેટ આપી. એઓ દીલ્લીથી નવસારી આવ્યા ત્યારે એઓને "મુલ્લાન જમાસપ" ને નામે ઓળખવામાં આવ્યા. તેના ટેકામાં પેલા વિહૃવાન દસ્તુર ફરાંમજી શોરાખજી મેહેરજીરાણુંએ એક દસ્તાવેજની પઠિ લાખ્યું છે કે " ચાંદળ કંભને અદ્યર પાદશાહે સુલ્લાં જમારપનો એતાં આપેદો હતો." એવણના એકનાંના આ. શોરાખજી બરનેરજી તે મુંખઘિલા શેડ શોરાખજી દસ્તમજી બનશાના વડવાને નવસારીમાં " હાફેઝ " ના એલકાઅથી ઓળખવામાં આવતા હતા. અને તેવણુંના નથીરા એલકાઅથી નવરોજજી હતા, તેવણું પ્રખ્યાત દેશાઈ ખુરશેદજી તેહ-મુલજીના સસરા અને દેશાઈ મનોચેરજીના ભમાવા થતા હતા. ને સખાથી આજ સુધી " હાફેઝજી " ના નામથી દેશાઈ કુદુંબમાં દરનખાજ થાયછે. મજફુર શોરાખજીના ખીન ભાઈ આ. દોરાખજી બરનેરજી નામે હતા. તેવણું દોરડીની અઠકથી ઓળખવાતા હતા, ને વંશનો આપણો પેદો પ્રખ્યાત નોશાકરો એનારેખલ પ્રેરિસર દાદાભાઈ નવરોજજી એમ. પી. છે.

૧૭૪૪ ભરૂચાએં અને નોશાકરાએં,

ધ. સ. ૧૭૪૪માં ભરૂચની શમશત જર-
યોસ્તી અંનુમતે નવસારી ખાતે દેસાઈ
ખુરશેદજી તેહમુરજી ઉપર એક કાગજ લ-
ઘ્યો કે ભરૂચના એક જરયોસ્તી શેડ હી-

રાજ દારાખજી સુરતથી આતરે આવ્યા. તેવણુથી અમેંસે સાંભળ્યું કે સંનાણવાં પુરાતમ આતશએહરાંમ ને નવસારીથી ઉંચકી લાધ ગ-
યા છે તે ભરૂચમાં મોદ્દલવાને ખાગેસ રાખો છો, ભાટે ને સાહુથ પોતાને
સુઅરક દસ્પતે લખી મોક્ષોતો અમે આતશએહરાંમને શ્રી ભરૂચ
મંગાવાએ. એ કાગજ ઉપર ખોખેદો બેહરાંમ અરદેશર, દસ્તુર જમશે-
દજી કામદીનજી તથા એહેદીનો બહમત શોરાખજી, જીવા હેલા, બાંઅ
આદર, રસોદ મંના, વગેરે ૧૭ મોખેદો અને ૪૭ એહેદીનોની
શહીએં છે.

આ કાગજના જવાખમાં દેશાઈ ખુરશેદજીએ ભરૂચની અંનુમતને
લખી જણાવ્યું કે, " શ્રીજ શનજાંણા અધેઆર ધરમનેતો જાંણતા
નથી. ને પોતાની ભતા કેવા સારને જુથી વાતે શ્રી આતશએરાંમને
આગળ કરી પોતે રસ્તા થાતા દ્રારેછે. યેંતું સુંકી જાગવામાં જગા
કરેછે. તેમાં હમો તો સંનાણાચ્યાધેઆરને હર પરકારે સભળવાને કેઢ્ય

કે તમારા વદાની કદીન રાહ ચાલ, તે મુક્તિને એરાહ થાંને ચાલોણો.
પન તેહોન આગળ હમારી શીખામણુ કારગત થાતી નહીં, ને પોતાના
ભાગીઓ સાથે મીનાક્ષેસો કરીને થેકાંતું સુક્તિને જે વાતમાં થી આતશ-
એરામ ઇરેસતા નાખુશી થાય તે કરે છે તો હસું શું કરં. શરવે હકી-
કત એહીન હીરાળના કેવાથી રાશ થાશેજુ.” ભરનાયોની ભરજી
માઝું જો આતશએરામ, ભરદ્ય લઈ જ્યામાં આવતે તો, આજે
આપણું ઉવાદને બહાલે ભરદ્ય, શેજનાને માટે જવું પડતે.

૧૭૪૫ આતશએરામ- ઉપકા શંનાણવાલા આતશએરામને ઉદ્વાડે
તા મકાન ઉપર દાવો. લઈ જવા પણી તેને લગતું નવસારીનું
મકાનને કહેછે કે, હેશાઈ ખુરશેદળના હાલના

આતશએરામવાળી જગાને હતું, તે મકાન ઉપર આ. બરજેરજ નવરોજ
નામના એક મોખેદ દાવો કીધો હતો કે તે ધર તેતું છે. આ ઉપરથી
નવસારીના લોકોએ દામાળરાવ ગાયકવાડ ઉપર એક અરજ કીધી કે,
એ જગો નરસ (૨૨૫) થયાં અમારી કોમના અગનીના દેહરાની છે,
અને તે નવસારીના સર્વે હીંદુ તથા સુસલમાન લોકો પણ જાણે છે.
તથા અમો સર્વે માફનને મહી રાવ શ્રી કેદારજીયાવા તથા દાદુલા-
પંથ વગેરે શુભેદાર તથા કાળ તથા સર્વે માફનને યોલાની સાહેબના
હલકારા સાથે તે જગા હેખાડી, અને તે દહેરામાં તેના શમારનારનું
નામ પથર ઉપર લખેલું હતું તે વાંચ્યાથી સર્વે સાહેબોની નીશાં પુરી
થાઈ, વાસ્તે તમો જેવા ધરમ રાજું એ બાનાતો રૂડી રીતે ઇસદો
કરવો.

શાપુર શામરો.

૧૭૪૬ પવિત્ર કેથલા- નવસારીમાં રહેલાં શંનાણ મોખેદોના ઉ
ની હારમારી. સુલ કુંભો હતાં. પોરશેદ કામદીનતું-
નાગન રામતું-અને ચાંદિયા શહીઆરતું.

એ છેલ્લાં કુંભમાં ઉત્તરેદો વડો શંનાણો શાપુર શેહરીઆર શામરો
નામે મોખેદ હતો. તેને અનેતેના ભાગ્યા શંનાણું વર્ચ્યે ને મારામારી
નવસારીમાં ચાલી તેનો ધણો જાણવા લાયક હેવાલ નીચે પ્રમાણે છે:-

શંનાણું મોખેદો નવસારીથી આતશએરામને ઉદ્વાડે લઈ ગયા

ખરા, પણ ત્યાંપણું નહીં પળવવાથી સુંભદ્ર શેડ માણેકજી નવરોજી શેડના ઉપર તે શાંખલણાના વડા દસ્તુર ભીખાળ દસ્તમજી મારકૃતે એક અરજી કીધી હતી કે, નવસારીમાં ભગરીઆ મેળેદો તથા દેશાઈ ખુરું શેટજીએ અમેને અમારે ધરણી ધર્મ ડિયા કરવાનો અઠકાવ કર્યાથી તથા બીજા કેટલાક અણાયનાવેને લીધે અમો આતશણહેરાંમ સાહેબને અતરે લાવ્યા છૈયે. પણ અગર શ્રીલભી જગા વલસાડ મધે થાંનકે કરી અપાવો. તો તમારું અહેશાંન થાય. ચાના જવાખમાં શેડ માણેકજીએ શાંખલણ દસ્તુર ભીખાળને લખી જણાવ્યું કે “હમોને સુજતું નથી ને નોશારી મધે ભગરીઆ તમને તમારી અરવીશગાહની અગીઆરીમાં પોતાના ધજના શમંહીતથા ધર શમંહી સુવાં જવતાંતું કામ કરવા દીશે. વહી વલસાડ મધે શ્રીલભી જગા કરીએ ને થાંનકે એસાડીએ ને તાંદાં ગયા પણ તમો વહી રખે દેશાઈ ખુરુશેદજીને બદનામ કરો. કંને તમારો ભાગીઓ (શાપુર) શાંખરો છે તેને તમો અગીઆરીમાં કામ કરવા દેતા નથી ને વલસાડ ગયા પણ તે શાંખરો તમો સાથે કહુઓ કરશે તેનું શું વીચારીડાં. ભાગીઓ શે વરસે લાગ મુંકે નહીં. માટે તેનો પ્રથમ માહોમાણે બાદોખસત કરો. તો વીના અમારાથી વચે અવાય નહીં.” એના જવાખમાં તા. ઉ સાફ્ટેનાર ૧૭૪૬ના દીને સાંખલણ-વાદાઓએ શેડ માણેકજી ઉપર લંઘાણ પત્ર લખ્યો કે “નોશારી મધે હમો અમારા ધરતું કામ શાદી ગની વગેરેનું કરીએનેમાં જો ભગરીઆ અચેચારતું તુકશાંન શું થાયે છે. બલકે ખાચાનું હક એદોંને શ્રીલસાહેબની દોલતથી શારી રવેશ પેદાયેશ ધણી થાએ છે. તો સાહેબ કેશો કે શું, તેહેનું જણાનું કે ને કોક સુરતના તા. ભરુંયના તા. સુંભદ્ર વગેરેના શ્રીલ સાહેબની કદમ એથીઓ આવે છે તેઓના ઉતારા પદ્ધતીના ધણાખરા એ કોકો ભગરીઆને તાંદાં. તેથી ધજના શમંહી કંન વની-દાદ ધજશેનેતું કામ ધણુંખરું એહોના લાથપર આવે. ને એ શવાયે કંઈએક પેદાયેશ છે તે શ્રીલ સાહેબની દોલતથી તો ભલ્લું. ને અમો કોક તો શ્રી ૧ આતશણહેરાંમ શાહેબની દરધારની પરતી ઉપર શુલકરાન ચલાડિ. ને અમારી જતતું કામ ધરમતું અમારી અગીઆરી મધે ચલાડિ, નહીંકે એવોના બહેદીનતું ટાંપાં શમંહી કામ કરીને એવખની પેદાયેશ વહી કેડિય. તેતો આજશુધી કીદુંલી નથી ને થાયેપણ નહીં. હં.....સુંભદ્ર પંથક અશલ હમાર છે ને તેહું હંથલ શરવે એ

સોક ખાયે છે ને વહી હમેં પાસેથી લખી પન લીધાં છે તેને હમેં
શું કરું છેઓ. આજનો જેરાવરના ચેઆર ભાગ તે વાલું છે પણ સા-
હેયજ દાનાંથ હુંએઓ. અહેરો કરી શુરેહ કુદેતી નજર રાખીને વીચારને
ને મુંઅદ્ધ શાંનજનાંની છેડે નહીં. એ વાત તજવીજ કરને જે
અસદભાં દાનજનાં આહાં અમલ કરતાતા કે નહીં..... શાંમરો
(શાહુર) અસદભાં હમારો ભાગીએ છે ને તાંહાંના મોહેટા હમારા
ભાગીએના જન ૧૦ને આથરે છે તેમ એભી છે ને એનાં કાક પાત-
રીએ શરને અગ શાયે છે..... તેમ તેણે પોતાનાં તોલા મલતું
ચાલતું હતું તે ડિરંત ને દાઢેથી દેશાઈ ખુરશેદજુએ હમોને અગી-
આરીનું કામ ધરમતું કરતા અતકાવેએના ને હમેં ઉપર મોહેશુલ સુકૃત
જરૂરજરશતીએ લખી પન લીધું તે હનથી શાંમરાને હમારા તાલાથી
દ્વારાઈએ કરી ખુરશેદજુએ ગનોએક દેલાસો કરીને હત દીધો. ને
હમારી બાળદ શાહેરીએ પાશ કેહેનાહ ને શાંનજનાં જુથા ને ભગરીએના
ખરા ને તે શાંમરાને હમારે સાયે લદ્દાને તાંડા ખુરશેદજુ તેહેની તર-
શીનથી મુનશરી કરે ને શાહેરી દીએને જે શાંમરો ને વાતે દાવો
કરે છે તે ખરા ને એ જુથા એ રવેશ અકેકના ગરૂ ચેલા થાઈને વરસ
૮) સુધી હમોને નોશારીભાં તોઆહા ખત કરાવા ને હમોને શાંમરાને
પુછે તે શાહેરી દેવારને તમામ તોલો હમારો ખરાખ કરાવો ને પાયમાલ
ક્ષાધા ને એ સાંમરાએ જેવાં કેહેચાં તેવાં લખાં પન ખુરશેદજુએ અમેસ
પાશેથી તેહેને કરાવી આપેએના. જે ભાગીએને પોતાના ધંદાપર રહીને
તેના લખીએના ઉપર મતું નહીં કોણું તેહેને શ્રીજની બોએ દીધાનો વારો
આવેતે દન શ્રીજની બોએ અતકાવી દ્વોાઈ દેઈ બેશે, ને તે બોએના
દેનારને બાલાર કાહુડે ને આખર દેશાઈને બારને તે રાવ લઈ જની
પદે તાંડાં પન જે રવેશ દેશાઈ પોતાનાં મુદ્દા ભાંડક ગમે તે રવેશ
શાંમરાને બેકારીને લખી આપાવે. તેવાર પછે શ્રીજની બોએ દ્વારે, એ
શવાએ તે શાંમરા પુછે દેશાઈએ હમેં ઉપર જુચાઈતી ગની કરાનીછે.
તે કાઈ લખવાભાં આનતું નહીં. ને શ્રીજની દરગાની રાશ શેવાએ જે
આવે તે હમારો હક કુલ ભાગીએનોનો સુધી એ શાંમરો વરશ ૮
સુધી લુટી ખાલું ને કોઈને દરગાભાં તકવા હીએ નહીં. ને ગનાજ
આજેજ થાઈએ તેવારે દેશાઈ પાશે અનશાઈ કેઈ જરૂરીએ તેવારે દેશાઈ
અનશાઈ એ કરે જે એ શાંમરો કહે તે ભાંડક ચાલો.....
અનતે વીચારીને લાયેલાજ શુભેદાર સાહેબ દામાજરાવ રણ્ણ દરીએદી

ગીયા ને પોતાનો હેવાલ સરવે જહેર કીધો.....ખુરશેદજુઓ પન્ન શુભેદારના માનાંપર એકસાર કીધો ને એ પોતાના આતશ લઈને સુખે જાએ કંચેને એ છે તેણે હમારા કશાયામાં ધીશાહ છે... શ્રીજીને વલસાર લઈ જવા લાગા તેવાર વલી ખુરશેદજુ પોતે છુગા રૈહીને શામરા પારો હેવાઈ હેવારી ને હમે કહું કે ચાલ સાથે વલશાહ શ્રીજીની સાથે લઈએ વહુડીયાજ નહીં કરીએ કથું મીનતી કીંદી પણ તેના ખાતરમાં વાત આવી નહીં ને હાકમના ભની જઈ એશાને અટકાવેઆ તેહેવારે હાકમ તે કહેવા લાગા ને જે ને ખુરશેદજુ તમેને સુજાએમ થાતો હેઠેતો તમેને રન્ન આપે પન એતો તમારો ભાગીયો. એ તરે હાકમે જવાઅ દીધો. પછે વલી ફરીને બાળ વાર હમારા ભાઇદા ૩-૪ શુનગર લઈને ને એવાલ હતો તે જહેર કીધો.....પછી અમો શ્રીજી સાહેબને લઈને વલસાડ આવા.....તેવાર પછે વલી હમોએ નોશારી શાંમરા વગેરે ડેટલીએક આશામી હતી તેહેને કહેવાડીઓ ને આવો ને જે કંઈ આપતું શુદ્ધ આમદનો ભાગ હીશો છે તે માફક અમલ કરું ને ભાગ આચું કોણે આપણો શરેશ્ટો એછે જે કે ક્રાઈ વખતપર હોએ હાજર હોએ ને પોતે પોતાની જાતે પોતાનો બોઅનો વારો સાડે ને હાશલ આવેતે ખાંચે ને હાજર નહીં હોએતો જે કંઈ મેતત કરી શારે તેહેતું તેથી જે ક્રાઈ હતા તે પોતાના વારાપર આવેઆને ખુઅ કરીને શ્રીજી સાહેબની બોઅ પોતે પોતાના દારાપર કરવા લાગા. પછે ડેટલાએક દને શાંમરા વલશાર આવેઆ.....તેને બેહેદીને શરવે મહીને સમજનવા લાગા ને તોલા વના પાર નહીને આગવાના રીખવેઆથી ખરાય માં થા જેમ તારા બાપવાલા ચાલેઆ હોએતે શરેશ્ટો પરમાને ચાલે તો હમો શરવે અનુમત તુથી રાજ રહેણું તે ઉપર કહેવા લાગો. ને તો કંન છેઓ ને અનનુમત કંન છે. નેકંઈ દેશાઈએ મને નોશારીમાં લખાવી આપોડી છે તે પરમાને ઉં આમલ કરું એ તરે ગનોએક બકવા લાગો. ને જયાંમાંથી છાયાદેતીના શખુંનો ગનાં બોવવા લાગો. તે શહજીને લખવાએ આવે નહીં. જાતી સુકીને હમોએબી વરનેઓ પછે બેહેદીનનાંએબી પન વરનેએ અને એ વાત હમો સુખતેસર લખું. ને શરતા પાએ લખીએતો ગતું છે. એતો શામો હીશો લખેઆ છે. તેવાર પછે વરસ ર સુધી નોશારી નાઈને દેશાઈની ભારકૃતે ખી રહેઓ. તે ગ્રંડાપર આવેઆ નહીં. પછે દેશાઈ ખરશેદજુની મારકૃત શુનગર લઈ સાનેસ ફરીને અમોને બેંચાવેઆને અશારત નીચે હમોને ગના હીંના ને તેવાર

એ અમિતા ગીરહી થાઈ તેથી વલશારમાં પણ હમોને થરવા દીધાં
નહી તેથી એ પાગાપર ગેશો અખતીઆર કીધો છે. ભસુ. જેમ કંઈ
હમારા ગ્રંનાં ખાનીને એ શ્રીજસાહેબ હમારે સાચે છે તે બીજું શરવે અમાર
ગીડ છે. તે શરવે ખની રહેશે. કંને હમાં આં આવા પછે
નોથારી મયે શાસરે હમારાં શરવે શાથનાં ગહેરોનાં તાલાં ભાંજેને
એકાંગાં શરવે લઈ જાયે છે ને તે ગેર શથળાં ખાલી કરી કેદને
ગેરુર ભાડે આપીને તેઢાંના ભાડાં પન આએ છે. કેટલાંએક ગરને ગરે
પન મેદાં છે. એતવાએક હમારા થાથી નોથારીમાં તેહેને હાત આવાં
તેને દેખ્યા ને કાઈ સાથી સુફલેશ હોયે તેહેને પારો ઇપીઆ નગદ
નહી હોયે તો વીડી વગર નાખની વેચાનેકી નેકાંનમાં ગર લખી
લીએ. એ તરેક છે તે શવાએ વરશ છ થાઓં અમાર વલશાડ પનંથકનું
અંશલ શરવે તે શાભરે લઈ જાયે છે. તે આજસુધીનાડીપીઆ ૮૦૦
ને આશરે એ તરેક લુણી ગીએ છે. કંનેને હમનાં ઈનશાઇનાં દરવાજા
ખાંડ છે તેથી ભસુ વીચારીએ છેદ્યે ને આશમાંન કાંઈ એકાર નથી.
એ હડીકલ શાભરની છે.....તેથી જીઆહેતી કીધા હોયે તેથી
પણેમાન થાએ ને જેબીઅતનાં લાખાં લીધાં છે તે પાછાં આપે તથા
ને કાઈ એશતેગાત વગેરે ભાગીઓવોના ભાગ રાશ વગેરે લુતાવેંદ્યા છે
તેહેનો જવાખ કરેતો તેનો વાજભી હોયે તે આપી મલી ભાગ ભાએ
તે વાતે કાંન નાં કહેશે. પન જેવારે એ રવેશે પણેમાન થાઇને તે તોલા
નુલતો થાએ ખરો પન તોતો દેશાઈ ખરશેદળનું અથીઆર છે. હમો
સાચે લદાવીઓનો ને વલી પોતે શાગન ખાતા શામા વાશતે શહજ
સાહેબ આપેને શુલેચક વલશાડ મધે સાહેબ દસતેગતી કરીને જગા
કરી આપો ને શ્રીજ સાહેબનું યેકાંતું કરી તાંદાં કેદ જશુંતો શાભરાનો
વાલી દેશાઈ ખરશેદળ છે તે શાંમરાને સાહેબની અદખ્યથી કેહેને
અવેતો શેઠ શ્રીજએ વાત હાત ધરી વાશતે આમોથી હવે ખંચાશે
નહી. વાશતે તું ને રવેશે તાલુરો તોદ્યો ક્રેદ તે ભાઈક હરેક વાતે
સમજ ને જે જનશ લીધા હોયે તે વાજભી પરમાને ખા, એ રવેશે
દેશાઈ ખરશેદળ તેહેને ક્રેદ તો શાંમરો ને રવેશે પંચ કે તેથી ઉકરો
નહી થાએ જેવારે સાહેબનો પગ દરમીઅંન આવે તેવારે શાંમરથી
જીઆહેતી નહીં ચલાએ. કંનેને દેશાઈ શેઠ સાહેબની અદખ્યથી ભને
કરે હમોને અવું શુને છે.....સાહેબતો શ્રી દાદારના પુરા છેએ.
સાહેબની ખાંહેશ ભરી હોએતો અમો એ વાતે રાજુ છેવિ કે હમારી

અગીઓરી બાબત લખી લીધું છે તે શવાએ જખરદશતીથી શી દેશાંદ્રાંને
એકરાર લખી લીધો તે શરવે પાછા પાછા આપેને નવેશરથી દેશાંદ્ર લખી
આપે પોતાના તોલાંના મહાં સાહેદી શાયે ને શનજાંનાં અધેઓરાડ નો-
શારી ભધે કુલ ધરમતું પોતાની જતતું કામ ધરમતું મુંબાં જીતાં
વગર નોજુદ, નીરંગહીન, વરશ, સાયે પોતે પોતાનું કરે, તા. શ્રીજ
સાહેભની દરગામાં ભગરીઓ અધેઓરાડ કોઈ છુયાદતી નહી કરે ને એ
વાતનો પુરો બંદોષસ્ત સાહેદી હજુર થાએ તો અમારે કયું છે. પણ
અલપણે સાહેદી એ વાતે કભરાંની કરે તો દુર નથી અશલ સાહેભના
ખાંદાંનથી શી જશજ છે. ને તે કરતાં અમોડુટેનાં પથકના ખહેદીનાં
કામ કરું તો તે વાતે ચુનેહગાર. એ અસારો કરાર છે ને સાહેદી અ-
ભારા તે વાતના મોતાજ. ભીજું સાહેભની ઔદ્ધિતમાં અમો લોકની
અરજ એક અમેઅએ કાગજ સાહેભને લખ્યું છે તે શાહેભનાં દ્વિતીર
ખાંનાથી એક નકલ ઈચ્છા એ કાગજ બાદાર પડે નહી તે કરવું.”
એ ઉપર લીખાળ ઇસ્તમણું વગેરે ૧૩ શંનણુંએની શહી છે.

આ કાગળમાં શનજાંણાવાલાઓએ ચાંદું એટલું પોતાના દિલતું
હુંઘ ગમે તે શળદોમાં દરશાવેલું છે. એ ઉપરથી તે વાતની આપ-
ણું લોકાની ધણીક નહી સ્થિતિ જણાંદ આવે છે, અને દેશાંદ્ર પૂરતો
પ્રકાશ પડે છે. એના જવાબમાં શેઠ માણેકજુએ તા. ૧ અક્ટોબર
૧૭૪૬ ને દીને કિંવાડે હસ્તુર લીખાળ ઇસ્તમણું તથા ણીજાઓ ને-
ગો એવી ભતવઅનો એક કાગળ લંઘ્યો કે ભજારીયા મોગેદો તમેને
પોતાનાં પંથકમાં શી રીતે કોલ કરવા હેઠો. બાજે લોકને તો તમાસો
જોવાની ખાહેસ છે તેમ દંડ મારે નથી કરવું. મેં તો તમેને વાજખી
હતું તે લખ્યું છે, વલસાડ આવી રેહવા બાયદ શાપુર શામરાની
હકીકત એટલી લંઘાન લખી તે સરવે મેં વીચારં તો એમાં મજથી
કસું થારો નહી. ને મદથી પતે તેવું ફીસતું નથી. ખાકી મારી ઉમેદ
તો હતી ને નવસારીમાં હમો હુખમું બાંધું છે તે જોવાને બહાને તન-
ભારી તરફ આંડ ને શ્રીજની કદમ એસી કરી સાયે લધ જાઉં ને
તમારી કેશબ કરું પણ મારા જોવામાં એ થાએ તે ફીસતું નથી. ને
મારો દાંણા પાણી નથી ને તમારી તરફ પોહચું. ભલું કેમ જોવાનો
હોકિમ હશે તેમ થારો.”

૧૭૪૭ નવસારીના દેશાઈ ટેહસુલજીના એટા અને
ઇસતમજી હેશાઈનું દેશાઈ ખુરશેદજીના વયલા ભાઈ ઇશતમજી
મરણું. ઈ. સ. ૧૭૪૭માં ચુંબીના એવણુના બાપના
મરણુથી એવણુને અને એવણુના નાહનાં
ભાઈ જમશેદજીને પીલાળરાવ ગાયકવાડે પોતાની નોકરીમાં રાખી
ધર્મિક જમીનો લેટ આપી હતી.

આતશઅહેરામ અને પેશવા સરકાર.

૧૭૪૮ ઈ. સ. ૧૭૪૮માં પેશવા સરકાર બાલાળ
નો પરવાનો. બાળરાવ પ્રધાને પારડી પરગણુના ભામ-
લેલર ઉપર એક પરવાનો કખી ઉદ્વાડા
ભયે પારથીઓનાં પુરાતમ આતશઅહેરામને માટે દર શાલ ને સુખડ,
કાડી, વગેરે આવે છે તેના રૂ. ૨૦૦૦ સુધીના ભાલ ઉપરની જકાતની
ભારી કરી આપી હતી. અને ઈ. સ. ૧૭૫૨માં એજ પેશવા સરકારે
૧૭૫૨ સંઝાણું મોણેઠો દસ્તુર લીખાળ ઇસતમ-
ટંડાનું છેલ્યા. છ તથા દસ્તુર ઇસતમજી શેહેરીઆરજીને
એક સના કરી તેમનાં પુરાતમ આતશઅ-
હેરામને ઉદ્વાડા અથવા વલસાડ ક્ષાં પુશી પડે ત્યાં એશીકર રીતે
રાખવાનો પરવાનો આપે હતો. વલી શાપુર શામરા સાથનો લહડો પટાવવા
વલસાડના કુમારીશહાર સર્વોત્તમ શંકરને લવાદ દરાવ્યા. તેવણે ઈ. સ.
૧૭૫૩માં એવો ડેસ્ટો કીયો કે, સંઝાણું મોણેઠોના પથકની હદ કા-
વેરી દક્ષણું તીર તે હદ નહી વધતરણી કીનારા મેને દાંતીવેરે પરગણે
માહીમ પ્રાંત વસાઈ હીચાંના તથા કીવેરી તીર પ્રાંત સુરત તીચાંના
પારશી લોડોનું અંધીઆરપણું પુરાતમ તમારું ચાલતું આવણું છે.
એમાં ત લાગ સુખ્ય છે, અને તેના પેટા ભાગો મલી છ વિલાગો છે.
તેઓને નેમ તેમનું ઉપલી હનું પંથક શુદ્ધમતથી ચાલતું આવેલું
પ્રમાણે સરળે હીરસે વેંઢ્યી લેવા તથા આતશઅહેરામના વારાના મહીનાં
પુરાતમ નેમેલા છે તે પ્રમાણે વેંઢ્યી લેવા અને એક દેવલ (અગી-
અરી) રાખીનેજ તેમાં સર્વો પુનઃ કરવાનો હેડમ કીધો હતો. એ
ખણી પણ શાપુર શામરા સાથે લડાઈ થયા કીધો. અને એ શામરા વા-

૨૨ મે ૧૭૭૬ને દીને ભરણું પામ્યો. ત્યારથી માંહોનો રોગ તુચ્છો.

૧૭૮૫ પારશીઓમાં એ તંત્ર છે. ૧-શેહેનશાહી, રાજુંના પગ લાંઘા અને ૨-કદીમી. શેહેનશાહીઓમાં કોઈ મરણ પામે છે, તેના પગ લાંઘા રાખવાને રેવાજ છે, અને કદીમીએ પલાંઠીની મા-

ઝક પગ વાલે છે. એ ઉપરથી રવાંના પગ લાંઘા રાખવાની ભલાંખણું નો પત્ર નવસારીની અંબુમને ઈ. સ. ૧૭૮૫માં સુંખાઈની પંચાતના સુખીએ ઉપર લખ્યો. તે ઉપરથી સુંખાઈની પંચાતના આજેવાળોએ એકદા મલી નવસારીના દેશાધ ખુરશેદળ અને સમસ્ત અંબુમન ઉપર એક કાગળ લખ્યો કે, “હુમેં એવો હરાવ કરી ઉદ્યા છીએ કે, જેને ગમે તે રવાંના પગ લાંઘા રાખે, અને નેને ગમે તે વાલે માટે તમે પણ દૂરીથી મોનેદાને તાકીદ લખજો કે એહુ તરફનું કામ ચચાવે.”

૧૭૫૦ ઈ. સ. ૧૭૫૦માં સુંખાઈની જરથોસ્તી સુંખાઈનું હોખમું. અંબુમને નવસારી દેશાધ ખુરશેદળ તેહાં નવસારીનું સ્વામિત્વ. સુરળ અને સમસ્ત અંબુમન જેગ એક કાગળ લખ્યો, કે સુંખાઈ ગઢે અંબુમન

સર્વે મલીને નવું દોખમું બાંધવા દેડયું છે, માટે તેનો તાંનો પુરવાની કિયા કરવાને મોનેદાની જોર એક બરશનુભવાલી મોદલનો, તથા નવસારીમાં માણેકળ શેઠનાં (માંગશા) દોખમાંનો હોર, અને તેની ઉપરની તથા વચ્ચેની પાલીઓની ચોહલાઈ તથા લંખાઈ અને તેમની રંખ્યા, તથા ભાડારની ઉંડાઈ કેટલી છે તે લખી જણ્યાવને. તેમજ ભાડારને મથાલેથી ચીરા માંડી તે ઉપર ફરતી હેવાલ ખાંધે છે તે ચીરાથી કેટલી ઉંચી, તથા તાંનો પુરવાના લોઢાંના ખીલા કેહવા કરાવવા તે પણ લખજો.

૧૭૫૩ સુંખાઈ અને પુનાના ભરાહૂર “જામાસ્પ આશા” ના આંદાંના સુલ પુરુષ, કે જેવણું નામ ઉપરથી એ અટક પડી છે, તેવણું જામાસ્પ બીન આશા નવસારીના એક ખખરદાર દસ્તુર હતા. નવસારીથી ભરણ ખાતેની મદ્રેસામાં જાઈ કારથી, અરણ્યી, વગેરે ભાષાનો અને જંદ પેહેલાનો અભ્યાસ કરી, છેચે તે અભ્યાસના ઉંઘાંશુમાં ઉત્ત્રવા સાર ઈ. સ. ૧૭૮૧માં કરમાનથી આવેલા ધૂરાંની નામે “જામાસ્પ વીલાયતી” પાસે એવણું સુરત ખાતે જાઈને

એ અભ્યાસ વધાર્યો હતો. ધ. સ. ૧૭૨૧-૨ રમાં એવણે ધર્મનૈઃ કગતા ડેટલાક લારી સવારી ધરાન પુછાવ્યા, અને તેના જવાબો આવ્યા, તેને “ રેવાયતે દસ્તુર જમાસ્પ આશા ” તું નાન આય્યું. એવણે ધર્મીક ગજોણો ફરશીમાં, અને ડેટલીક ગજોણો ઉદ્ઘૂરમાં નોડેકી હઠાત્તાત છે. એવણુંની નવસારીની અંગુંભનગાં પ્રથમનો ખીજ એક હતી. પણ પાછલથી શરમા શરમીમાં ઉછ ખુદશીએ એસવાનો ચાલ પડી ગયો, તે આજ સુધી તેમજ ચાલે છે. એવણું ધ. સ. ૧૭૫૩માં પદ વરસની, તે જમાનામાં ગણ્યુંતી ધર્મીજ કાચી ઉમરે યુજર્યા હતા.

૧૭૫૪ દેશાધ જમશેદજી ટેહસુરણ તે દેશાધ અ-

જમશેદજી હેશાઈ. રશેદજી ટેહસુરણના નાહના ભાઈ ધ. સ.

૧૭૫૪માં યુજર્યા. ટેહસુરણ દેશાધના મર ણુથી ધ. સ. ૧૭૩૭માં પીલાળુશાળ ગાયકવાડે પોતાની નોકરીમાં રાખ્યા હતા. તથા નવસારી કરવામાં અને પારચોલ પરગણ્યામાં ડેટલીક જમીન બેટ આપી હતી.

૧૭૫૪ મુંબધના જાણુંતા પંથડીઓ આ. ફરામ-
જ નવરોજ તથા આ. જમશેદજી મેહેર-
નોશજ વચ્ચે કાંઈ ભાગ ડિરસાની ભારા-
મારાને લીધે મુંબધના એહેદીનોને ત્યાંના

કિયા કામે કરવામાં ધર્મી અડચણ થઈ. કેથી તેઓએ નવસારી હે-
શાઈજ ખુરોદજ ઉપર ફરીઆદ લખી મોકલવાથી ધ. સ. ૧૭૫૪
માં દેશાધજએ મુંબધના તમામ મોખેનોને હોકમ લખ્યો કે, “ મુંબધના
મોખેનો એ આ. ફરામજ તથા આ. જમશેદજ પોતાના ભાગને માટે
લડે છે, અને તે ઉપરથી એહેદીનોને ધેરની ખાજ વગેરે અઠકાવે છે
એવી અતરે ફરીઆદ થઈ છે, માટે અમો તમોને લખ્યે છીએ કે તમો
એકદીલ થધ ડાઈણી એહેદીનો ધેરનું કાંઈ કામ અટકાવશો ના. તેઓના
ભાગનું નાણું, જો તેઓ ન સમજેતો અટકાવજો, અને પછી અમો
લખ્યે તેમ કરજો. અમોએ તે વિષે સુરતવાલા આ. મનચોરણ ખરશેદજ
શેઠ પાસ મોહી ઓધાલાધપરણી લખાવ્યું છે ”

૧૭૫૫ મુંબધનું ધ. સ. ૧૭૫૫માં મુંબધની જરથોરતી

નવસારીને અંગુમન તરફથી નવસારીની અંગુમન

નમી પરણું. ઉપર એક અરજી આવી કે “ આજ પાચ
સાત ભાસ થયા અતરેના સખલા મોખેનો

એકસંપ્ર કરીને ડોછખી મોખેદ તથા બહેદીનને બરશતુમ આપતા નથી, કે જેથી ઘણું અડચણ પડે છે. અગર ડોછ બહેદીન, રવાંનને અડકી બરશતુમ લેવા ચાહે તો મોખેદ તેને આપતા નથી, કે તે, વગર બરશતુમે આતશ વિજેરને આમોખતા થાયે છે. અતરે મુંખદમાં ફક્ત બરશતુમવાલા મોખેદની જોર ૨ છે, અને જ્યારે અમે તેમને એ પ્રમાણું થીજાઓને બરશતુમ નહિ આપવાતું કારણ પુછયેછ ત્યારે કહેછે કે અમેને નવસારીથી દેશાઈલું ખુરશેટળની મને છે ” વી.

પ્રેલ ટલાઈ.

૧૭૫૮
મનાજુ ટલાઈ.

નવસારીમાં પ્રખ્યાત ખાંદાનો જેટલાં થયાં
છે, તેમાં પારશી પ્રેલ અને પારશી તલાન-
દીના ખાંદાનો પણ ઘણાં મશહૂર થયાં છે.

તેમાં પણ શેડ મનાજુ ટલાઈ નામે એક સધ્યાર પારશી નામાંકિત થધ
ગયો છે. શેડ કુકાળ અસપુલ તલાનીના તેવણું વડા બેટા હતા. એવણું
ગાયકવાડ સરકાર તરફથી નવસારી તથા પારશોલ અને તેને લગતાં
૧૮ ગાંમો, જ્વાલપોર, ગાંઠીયારી, એર, મટવાડ, પરતાપોર, લુતસાડ,
એહાલી, અભલાદ, કોડીમરી, કરાડી, અનચેલી, ચહવાશન, આંટ, મેઝ-
ધર, વીજલપોર, હાંસાપોર, વેડણા, અને મણાડ, એ ગામોમાં તલાની-
પણું ચલાવતા હતા. ધ. સ. ૧૬૮૩માં નવસારીમધે મોખેદ અને
એહદીનો વચ્ચે થયલી ખુના મરકી વેળાએ એવણું ભગરીયા મોખેદનો
ધણોક દોર તોડવાને હાંબ લીડી હતી; એટલું નહીં, પણ આ. મનો-
ચેર હોમજુ વગેરે ભગરયાઓથી * ખુટા પડ્યા તે સુખ્ય એવણુંની કુમકથી

* ડૉ. માર્ટીન હાડિગ તથા ડૉ. ડી. દયલદુ. વેસ્ટની બનાવેલી

“ The Book of Arda Viraf ” માં ભગરીં શબ્દની હિતિ “ ભાગ ” શબ્દ ઉપરથી જણાવી છે. “ Bagarya or Bhagadya is the surname (?) of all the Parsi priests having their share in the panthak or diocese of Nausari. It is from bhaga, Z. bagha (Dest.) ” ભગરી = ભાગરી. નવસારીના પંથકમાં જેઓનો ભાગ
વેવે ભાગરી કહેતાં ભગરી થયું છે.

હતું એવણું ખરા પોલીટીકલ નર હતા. મનોચેર હોમજી નામે બન્ના કુદુંખના અસલ ભગરીઆ મોખેદ, ભગર સાથથી છુયા પડી “ મનોચેર હોમજીની સાથ ” નામે નવું તહું બનાવ્યું તેના, જેમ ભગરીઆના મુખી તરીકે દેશાઈવાલા હતા, તેમ તે મનોચેર હોમજી સાથના મુખી તલાઈવાલા હતા. અને તેમાં મનાજી મુખી હતા. તે ઉપરથી મનોચેર હોમજીવાલાઓએ એવણુંને “ દાવર ” નો એતાખ આપ્યો હતો. તે વેળાએ ખરં કઢેતો એતાખ આપવાનું કામ સરકારના હાથમાં નોહેતું, પણ રૈયતનાજ હાથમાં હતું. જે પોતાનો હાથ પકડનાર, તેને સર્વથી મેયો એલક્ટ્રાય, સુરત કે નવસારીમાં, દાવરનો આપવામાં આવતો હતો. એ મનાજી ઉપર એટલીજ શીદાગીરી ખસ નહીં, પણ એ તલાઈના કુદુંખમાંથી પહેઢી દર પહેઢી શીયાલ, લગન, ગગરનાં, નવજોતે, વગેરે કિયાઓના લવાજમાં નહીં લેનાના મનોચેર હોમજીવાલાઓએ બંદોખરત કર્યા હતા, જે આનેપણ ચાલુ છે. ગાયકવાડ સરકારમાં ભગરીઆ તરફથી દેશાઈલુનો લાગવગ હતો, તારે મનોચેર હોમજી તરફથી એવણુંનો કાયુ હતો. એવણુંના રતનજી તથા શોરાબજી નામે એ ભાઈઓ હતાજ દારાખજી, રતનજી, અને બહેરાંમજી નામે ઉ દીકરા હતા. વડા દીકરા દારાખજીને દાવર નો એતાખ હુદ્દે ઉત્તો હતો. એ ઉ દીકરાઓ પોતાના બાપનું તલાઈપણું ચલાવતો હતા. એ ઉ ભાઈઓ તથા તેઓના પીત્રાઈઓના શાખામાંથી તલાઈતું મોડું કુદુંખ આને હૈયાતી ભોગવે છે. તેનો વિસ્તાર કેટલો હશે તેનો ઘ્યાલ એટલાથીજ થશે, કે એજ ખાંડાંનને લગતી હકીકતો છાપીઆ કરવાને સાહે “ તલાઈ સમાચાર ” નામે એક વર્તમાનપત્ર, તલાઈ ખાંડાંના વિહૃવાન નર શેડ એલજ દોરાખજી તલાઈ પરવરતાવે છે ! આખી હુન્યામાં એલું વર્તમાનપત્ર કોઈકજ હશે, કે જે નવસારીના ઇકત એકજ કુદુંખને માટે પ્રગટ કરવામાં આવતો પત્રની પેડે ચલાવવામાં આવતું હોય. એ તલાઈ કુદુંખનાઓ જેટલા આફ્રીકા, અરથસ્તાન, ધરાન, વગેરે દુર દેશાવરોમાં ધધાને અર્થે ચોતરક દેલાઈ ગયલા છે, એટલા કોઈપણ પારશી કુદુંખનાં નર નારીઓ દેલાયલાં નહીં હશે. નવસારીને એ પણ મગજર થના જેગ ભીના છે. ડાઇ વાર્ડસ પ્રીન્સીપાલ છે. ડાઇ ભાજાંબેટ છે. ડાઇ વેપારી છે. એ રીતે અહું પંક્ષાઈ ગયલું, બોહેલા વીરતારવાલું, ડેણવણી અને વેપારમાં આગલ વધેલું એ નેશાફર કુદુંખ હમારી આંખ આગલ હમેને મગજરીના ન્યાવેશમાં રમ્યા કરે છે. એ મનાજી તલાઈના બાપના

અપાવા પેશુતન ચાંદાને હીજરી ૧૦૧૭ વાને ધ. સ. ૧૬૧૦ મિસ્ટર સુરતના
૧૬૧૦ નવાખ નોશરતયારખાન તરફથી પારચોલ
પેશોતન ચાંદા. પરમણુંતું તલાઈપણું જે તેમના બાપ-
દાદથી ચાલતું આવતું હતું તે, તથા ખીજાં

૭ ગાંભો, મેઘર, કછોલી, શદ્વા, અમલસાડ, પનાર, અને પારડીનું
તલાઈપણું ચાલવવા માટે એક પરવાનો કરી આપી તેમાં નીચે સુજખનો
હક્ક હરાવી આપ્યો હતો. ૧-દર એક સો રૂપૈયા સરકારમાં જરૂર થાય
તે ઉપર હા. ૧ પ્રમાણે. ૨-ભાતની કીચારીના વીંદ્વા ૧ ઉપર હા. ૧॥
૩-જુગારના જરાયત વીંદ્વા ૧ ઉપર હા. ૧૦ અને ૪ શેરઢીના પતાના
કાગજનો હા. ૧ એ પ્રમાણે લવાજમે હરાવી આપ્યો હતો. એ પેશોતન
ચાંદાના છોકરા અસપુ તથા તેમના ૩ બેધાળો બેહરામ, કુદ્રા, અને
શોરાબ અસપુ પણ પેતાના વડીયાનું તલાઈપણું ચાલવતા હતા. એ
તલાઈપણું શીલશીલાયંધ લાગત ૩૦૦ વરસ સૂંધી એ વંશવાકાઓએ
ચલાયું છે, અને તે ભવેના એ વંશ પૈકીના છેદ્વા તલાઈઓ, તલાઈ-
પણું ચલાવતા આ લખનારના પણ દીકરાં આવ્યા હતા.

પટેલની નવસારીમાં “ પોત ” ઉપર સર. કો. ને.

ખોલ. ભરેસાતું જુતું ભકાન જે જગાએ હાવ છે,

તે જગાએ પટેલના ખાંડાનવાલાઓ વસતા

હતા. એ ખાંડાન પણ આગવા વખતમાં જહેનલાલી ભોગવી ગયું છે.
ઉપર જણાવેલા પારશીઓ જ્યારે તલાઈપણું કરીને જાણીતા થયા હતા,
ત્યારે એ પટેલવાલાઓ નવસારી અને તેની આસપાસના ગામોમાં પટ્ખાઈ
ચલાવી જણીતા થયા હતા. પટેલ ઉપરાંત શેડાંદાન પણ નવસારીમાં પ્રાય્ય-
ત થયું છે. પટેલવાલા-શેડ ખાંડાનવાલા-અને એ તલાઈવાદા એકજ આડના
દાંખલાં છે. આગલ જણાવેલા ચાંગા આશાથી એ નજેની પેઠી ઉત્તરી
આવેલી છે. તેઓનો જે શીલશીયો હાલ સૂંધી હાથ લાગે છે તે નીચે
પ્રમાણે:—ફરામજી-શાપુરજી-દાદાભાઈ-હોરમજી-બહેરામજી-દારાભ-
જ-અહમનજી-પદમજી-હોશ-ગાંધી-ડેકોભાઈ-મનોચેહેર-અહમન-માણુક-
ચાંગા-આશા-રાણુા-તોલા-અશકલ-વેજલ-અને આશીઓ.

એ પટેલના કુંઝની એક શાખા સુરતમાં અને એક સુંધરીમાં
વસે છે. ખુદ સુંધરીના પટેલ ખાંડાનથી એ ખાંડાન જુદું જ છે. જેમ તલાઈવા-
લાઓએ તેમ એ પટેલવાલાઓએ પણ નવસારીના મીનોચેર હોમજી સાથ
ને અદ્દ કરેલી હોવાથી તલાઈની માઝકજ એ કુંઝ ખૂબ પણ એહેદીન હોવા

છતો તેમના તરફથી પણ શીખાવ, લગન, ગગરનાં, નવજ્ઞેત વીગેરેતી કિયાયોના લગનભાના નહીં દેવાના બંદોભસ્ત તે મોખેદોએ કરેલા છે. એજ ભાડક એ શેડનાં કુંભની એક શાખા આને નવસારીમાં “ગોટલા” ની અટકી વસે છે. તેની એક શાખા સુરતમાં અને ખીજુ સુંખુંમાં “શેડના” ની અટકી વસે છે. એ કુંભના પ્રાપ્યાત વડીલે નિયે પ્રમાણે ૨૦૦ વરસભાન દ્વારા ગયા છે:—

નમાસ્પ હોશંગ શેડ-રાનજી નમાસ્પ શેડ-શારાખ નમાસ્પ શેડ-કુકા શાપુર શેડ-કુકા ઇસ્તમ શેડ-દાદા કુકા શેડ-હોશંગ દાદા શેડ-નરીમાન શાગર શેડ-કડવા કેરશાસ્પ શેડ-રાનજી પેશીતન શેડ-કુકા નોશરવાન શેડ.

એ પ્રમાણે નવસારીના જાહીતાં ખાંદાનેતાં તલાડી-પટેલ-અને શેડના ખાંદાનો પણ જહેનલાદી અને કાણું લેગની ગયાં છે. આનેપણ હાઈસ્કુલનું જુંકું મકાન “પટેલની પોલ” ને નામે, “ગોલ્યાની પોલ” તથા “મોટા દેશાઈની પોલ” ની વચ્ચે ઓલખાતું ઉભું છે.

દસ્તુર

નવસારીવાલા દસ્તુર ઇસ્તમજી માણેકજી

જમશેદજીનું

મહેરજારાણુના વડા દીકરા જમશેદજી વ-

મરણું

રસ ૬૦ની વચે ધ. સ. ૧૭૬૧માં શુલ્યીં

ધ. સ. ૧૭૨૩માં જ્યારે એવણુના બપાવા

મરણું પામ્યા ત્યારે એવણું એવખંડ થયલા ન હોવાથી દસ્તુરીની જગત આદી રહી હતી. પણ જ્યારે તા. ૪ જનેવારી ૧૭૨૪માં એવણું ન્યાર થયા ત્યારે એવણુને દસ્તુરી મળી હતી. એવણુના વખતમાં દેશ પરદેશ ધણું મોખેદો પંથકી તરીકે ગયા હતા.

દેશાધજીના લેહ-

ઈ. સ. ૧૭૬૧માં નવસારીની અંજુમને

ખુનો ઝડપ્યો.

દેશાધજી ઝુરશેદજી તેહસુરજીને લેખ કરી

આપ્યો કે “સુરતના પદાંતી દોષમાના

હમારે દીર્ઘસેના ડા. ૧૦૮૧ ને તમોએ આપ્યા હતા, તે આપણી ભગર સાથની રાસમાંથી તમોએ બ્યાજ સુધાં ચુકાવી દેવા.” એ લેખ ઉપર દસ્તુર શારાખજી ઇસ્તમજી ભહેરજી રાણું, અરજેરજી દારાખ પાલણું, જમશેદજી નમાસ્પ આશા, પોલ્યા દેશાધિએ વરોરેતી શર્ડીએછે.

- ૧૭૬૪** ઈ. સ. ૧૭૬૪ માં તા. ૧૯ અક્ટોબર
આતશઘેરાંમ રોજ ૩ માહા ૧ (શે.) ૧૧૩૪ યજ્ઞ.
પરઠવાની તંડરસ્તી. ખપોરે નવસારીમાં રૂપીથવનતા જશનની
ટેહમુલજીએ નવસારીમાં પોતાના ખરચથી નવા આતશઘેરાંમ પરઠવ-
વાની તંડરસ્તી પદાવી હતી.
- ૧૭૬૫** તા. ૧૫ જનેવારી ૧૮૬૫ના રોજે દેશાઈ
આતશ ઘેળવવાની ખુરશેદ્જ તેહમુરજીએ નવસારીમાં પોતાને
શરૂવાત અને ખરચે આતશઘેરાંમ ખનાવવાની જે ઈ.
સમાંધિ. સ. ૧૭૬૪માં તંડરસ્તી પદાવી હતી, તે
કિયા કામ આજ હીને વડા દસ્તુર શોરાખજી ઇસ્તામજ મહેરજીણાંણના
ઉપરીપણ્ણ હેઠલ શરૂ કરવામાં આયું હતું. અને એજ વરસમાં તા.
૨ ૭ ડિસેંબર એ આતશઘેરાંમ સહેલને તામતનશીન કીધી હતા.
તેની પહેલી ઓએ દસ્તુર શોરાખજી મોસુરે દીધી હતી.
- ૧૭૬૫** ઈ. સ. ૧૭૬૫માં સંનાંધ્યાગ્રો પોતાના
નવસારીમાં નવો આતશઘેરાંમ વલસાઈ લઈ ગયા પછી
સુરજ. ૨૪ વર્ષ રહીને આતશઘેરાંમ વગર, મેન-
બેદ ઘેહેલીનો અફેક્ને સંતાપવા લાગા.
એક કહે કે ભગવાના હુંબે પાદશાહ જતા રહ્યા. બીજા કહે કે, ઘેહે-
દીનો અને મોનેચેર હેમજીવાલાની ઉશકેરણુંથી પાદશાહને ચોરી ગયા.
ખચિસ તરફના દેશોમાં Great American War જોરમાં ચાલી
રહી છે તેજ દેણાએ આ કંનો પણ ચાલી રહ્યા છે. આમ એટો ચા-
લ્યાથી ઈ. સ. ૧૭૬૫માં દેશાધીશી ખુરશેદ્જ તેહમુરજીએ પોતાને
ખરચે નવસારીમાં આતશઘેરાંમ પરઠવ્યા. અને તારથી નવસારીનો
એ નવો સુરજ (ખુરશેદ્જ) પ્રકાશ વધારવા લાગ્યો.
- ૧૭૬૬** ઈ. સ. ૧૭૬૬માં સુરતની અંનુમતની
સુધારા માટે તરફથી તાંના અકાશરોએ તેમજ તાંના
નાપસંદગી. આ. મનચેરજી ખરશેદ્જ રોડે, દેશાઈ ખુર-
શેદ્જ ઉપર એક મેહેનર લખી મોકલ્યો
કે, “ ઇસ્તામ પરાંતા નવસારીની તાપેના મોખેટો નવો ચાલ કાઢી એહે-
દીનોને ઘેરના સુંવા જીવતાંના કામ વારા પાછી નકરવાનો બદેખસ્તા

કરવા માંગે છે તે ઉપરથી સર્વે બેહેદીનો હમારી પાસે કુરીઆહ લાભ્યા હતા કે એમ કરવાનો તે મેળેદોનો કસો હક નથી. એતો ણહેદીનોની મરણપર છે તેઓ નેની પાસે આહે તેની પાસે પોતાને દેરસું કીયા કામ કરાવે. ભાઈ અમો સર્વ મહી આચ્ચે તમોને લખ્યે છેએ કે જે રીતે અમારી તરફ આચ્ચે ૩૫) વરસ થયાં ચાલે છે તેજ માફક ચલાવી શેંબું, કસ્તી નવી વાત કરવી દરસત નથી, એવી સર્વની ખુશી છે. ”

૧૭૭૦ દસ્તુર બરનેરળ દારાખ દસ્તુર દારાખ પાહલાણના બેઠા, નેવણે ઈ. બરનેરળ દારાખ સ. ૧૭૬૫માં નવસારીના આતશમહરાંમ પાલણ.

મદદ કરી હતી, અને નેવણું ઈ. સ. ૧૭૩૪માં એવણુના બાપના મરણ બાદ તેમની જગ્યા ઉપર અહિની અંનુમતે દસ્તુરી આપી હતી.*તેવણું ૭૫) વરસની ઉમરે ઈ. સ. ૧૭૭૦માં મરણ પાંચાં. એવણુના બાપના પાલણાનુંને મનોચેર હોકમજીનાલી ખુના મરકીની લડાંધીએ રાખવામાં આવ્યા હતા.

૧૭૭૩ ઈ. સ. ૧૭૩૦માં એ જીવણું પોદ્યા જીવણું પોદ્યા દેશાધના બાવા માણેકળ શુન્ઝરવા બાદ પોદ્યા દેશાધ ખાંદાનના એવણું વડા ગણ્ણાયા હતા. એવણુંને દેશાધ શુરશેદળ તેહસુલજી સાથે વતનની હુદ્દ, વગેરેને લગતી ડેટલીક લાંજગડો ચાલતી હતી, જેથી ઈ. સ. ૧૭૪૬માં ગાયકવાડ દામાજીરાવના હોકમથી વતનની હક માપી અંનેનો ટરો મીટાડવામાં આવ્યો હતો. એવણું ૬૪ વરસની ઉમરે ઈ. સ. ૧૭૭૩માં શુન્ઝરી હતા.

પારસણેની પાક દામની.

“ સુરતની તવારીખ ” પ્રમાણે ૧૦૦૦-૨૦૦૦ નેશાકરાઓ સુરત જરૂર વસવા પડી ત્યાં પારસણેની રેળછેળ થંડ ગઈ હતી.

* નવસારીમાં એક દસ્તુર નથી, પણ મહેરળરાંણા વાલા જુદા-દારાખ પાહણણવાલા જુદા-અને જમારાખ આરાવાલા જુદા; એ પ્રમાણે ત્રણે ખાંદાનવાલા પોતાપોતાને દસ્તુર કોણાવે છે.

૧૭૭૪
નવસારીથી જઈ
વસેલા ત્થા અસલ
સુરતના પારશી
વતનીઓ વીશો.

મો. રખાડીએ, સ્ટેવેરીન્સ નામના હચે અમલદારના તે જમાનાના પારશીએ વીશોના વિચારો જણાવ્યા છે. તે સ્ટેવેરીન્સ પારશીએ વીશો કહેછે કે, “તેમોની સુખ્યા વધતી જાય છે, તેમો પરાંતે પરાં બાંધાને વસેછે, ધંધાનેસર ડેટલાક હીનું સત્તાના બીજી ભાગપર જઈ વસે છે, ચુરતમાં ધણા આતથર પારસી વેપારીએ છે. તેમો હીનું બોક કરતાં જોગા છે, તેમોની ચાખડીને રંગ સ્પેનીયર્સ બોકોને મળતો છે. ધણું કરીને તેમની આખો મહોદી, નાક વાંકાં અને આંધી સીધો છે. તેમો એકથી વધુ આધ્યાતી એકો વખતે કરતા નથી. તથી તેમની ડ્રામ સ્વચ્છ તથા બીજી પ્રણના બેઠી સાથે બેળગેળ વગરતી છે. હુરામ ધૂલતના હુલસવાલા ધણા સખ્યોથી મેં સાંલદયું છે કે, ગમે એટલી મેહેનત અને પર્ચસાનો ઘરનું કરી લલચાવ્યા છતાં ડોઝણી પારશી એસ્તને કુસલાવી શક્યા નથી. તેમની ડ્રામમાં એવો પાડો બહોઅસ્ત આદતો આવેછે કે, જે એવાં કામમાં પકડાય તો તેઓ ભાવી જાય વના રહે નહીં. તેઓ મોહલામાં ફરહર કરે છે, અને એકદી થઠુંને કુનેથી પાણી લાને છે, અને જ્યાં જાયછે, ત્યાં એકલી ડેઢેજ જતી નથી.” આહા ! તે વેળાના ડેવાં પારશી બોકો ! આ ધણાની નકલ આજના પારશીએ આરારે કરશે ! આજે જે સ્ટેવેરીન્સ પારશીએ વીશો વિચાર આપે તે ! એથી ડેવળ ઉલટોજ આપે એવી આપણી આજની હાદત શું નથી ?

૧૭૭૬
વરસીઓાળના
મરણુની સુશકેલી.

પારશીઓાં ડેવળ સંક્રાન્ત રંગના જોધાના સુત્ર ઉપર તેમની ધર્મ કિયાનો સુખ્ય આધાર છે, અને તેના કારણું હેઠળ. સ. ૧૮૫૬ના રાસ્ત જોડ્યારમાં હુમરી શહી સાથે લંબાણું બ્યાન કરેલું છે. એવી જતનો એક જોગો વરસીએ કહેવાય છે. તેના મરણુથી બધી કિયા અટકી પડે છે. તે એટથે સુધી કે, નવસારીમાં ધ. સ. ૧૭૭૬માં વરશીએ શુદ્ધરીએ, તે બીજો વરશીએ મેળવતાં સુધી નવસારીતું ધર્મ કિયાતું કામ અટકી પડ્યું તો ફરિયાં, પણ નવસારીને તાખેની તમામ જગા ઉપરટું પણ અટકી પડવાથી તા. ૮ સપ્ટેમ્બર ૧૭૭૬ ને દીને સુંબદ્ધના તર્મામ મેળેદો તરફથી

એક અરજ નવસારી દેશાઈ ખુરશેદળ ટેક્સુરલ ઉપર આવી કે, “નવસારીમાં વરશીએ શુજરવાની ખખર અતારે આવી. અને તે પછી અતારે રોજ રવાન ૨-૩ તથા ૪ણી થાયછે. અને વરશ વગર તેઓના દીન ધર્મના કાલ ચાટડી પડવાથી લોક ધણું આણુરહેલ થયું છે, અહિનું આણુભન સર્વ ફરી બેદું છે. કાંઈ ડાઠના આખત્યારમાં નથી. માટે મેહેરબાંની ફરી વરશ તાકીને મોકલ્યો તો ધણું સાહું” એવીજ રીતે સુંબદ્ધની પંચાતના એક અસાખર આ. બનચેરણ બમનજી શેડ દેશાઈ ખુસુર ઉપર લખ્યું કે, “અહિં રવાનોનાં રારોશના કામ ચાટડી પડવાથી બેહેદીનોનાં દીક ધણું ઉશકેરાયાં છે, અને તેઓ બીજનાં પંથકવાલા મોખેદો પાસે વરશીએ. અતારે કરાવી કિયા માર્ગના કામો શરૂ કરાવવા માંગેછે, માટે મેં આપણું મોખેદો પાસે હાલ તરત તો હા ભણુવી વરશીએ સુંબદ્ધમાં કરવાને તેઓને સમજાયું છે. તે માટે છસટી તરફ ગોચેં શોધવાને માણસ પણ ગયું છે. વાસ્તે તમો બનતાં હુલીક જલદીથી વરશ મેડલાનો તો હીક. હું પોતેથી નવસારીને તાણેનો તથા ભગરીએ છું. માટે નવસારીવાલાઓની આખરને મારી આખર સમજું છું.” એ ઉપરથી નવસારીવાલાઓએ સુંબદ્ધના મુખી મોખેદો આ. ફરાંમજી નવરોળ, આ. નશરવાનજી નવરોળ, આ. જમશેદજી મેહેરનોશળ, આ. અહમનજી જવણજી તથા આ. કાવશજી બચાજી ઉપર તા. ત આંકડોખર ૧૭૭૬ ને દીને કાગલ લખ્યો કે, “પણ અમોને માલમ નથી પડતું ને કીએં અંધારાએ એ નવો રખનો નાણોછે ને કિયા અંધાર કરવા માંગે છે. ને ને કાઈ પોતાના ખુનોરગોથી જાઇરો થધ વડાવેનો. રસમ મેલાને નવો રાહ કરેછે તેને આગલ ભલી વાર દી-હી નથી. એવા નવા નવા રાહ ધરીને અગીઆરી ૪-૫ તો કીધી તે કહી અગીઆરીવાલા કરેછે તે લખજો.” આ કાગજ વાંચી સુંબદ્ધના મોખેદો ધણું ગમજાયા; તેઓએ પાછો એક કાગજ દેશાઈ ખુરશેદળ અને શમસ્ત અંણુમન જોગ લખી બચાવ કીધો ને, “સુંબદ્ધની પંચાતવાલાઓએ અમોને નવો વરશીએ કરવાની ધર્ણી બોહુસા કીધી તોપણું હમેતો સાહ ના કદ્દું. અમોએ તેઓને કદ્દું ને આજતો વરશીએ કરાવોય, ને કાંચે તમો નીરંગ કરાવશો. પછી કશોને હેરણદભી કરો તે કંમ થશો. અમોને શું પુછનાર નથી.” લીગરે.

૧૭૭૬
મુંબઈની ભરકી
અને નવસારીના
વરષ.

રીની અંજુમનની મનાઈ હતી. કારણું કે નવસારીના વરશીયાળ શુદ્ધી જીવાથી નવો વરષ કરવાનો હોવાથી રેવાજ પ્રમાણે બધેન કામ આપકી પડ્યા. સભાકે નવસારીના વરષ વગર ડેડ પણું તે વખતે કામ ચાલતું નોહેતું. એજ વરસમાં નવસારીમાં ઘાડ પડી, લોકો બારણાં બંધ કરી ધરેતાં ભરાઈ એડાં, ધણાં લોકો સુરત નાડી, તેથી દેશાધિકારીના નવા થયું. આતશબેશરંમને સુરત વાઈ જઈ ત્યાંના શેડ દાદાભાઈ માણેકલ શેડની હવેલીમાં સંતાડવામાં આવ્યા હતા.

૧૭૭૬
ઝીંદારા અને
આતશબેશરંમ.

દીમાં સંતાડયા હતા. આ. માણેકલ જમશેદલ મહેરભાઈશા-આ. શાપુરલ પરશેદલ વાણ-આ. માણેકલ પરશેદલ વાણ-આ. લીખાળ રતનલ નરીમાન-આ. કાવશલ માણેકલ દાદાલ, વળકદાર-આ. રતનલ જારાબલ કારતક-આ. શાપુરલ ફરહનલ પાવરી-આ. માનમશેદલ રતનલ અંતીઆ. આ ધાડને “ ગંગામનો જેલ માણેકલ પરશેદલ રતનલ અંતીઆ. આ ધાડને “ ગંગામનો જેલ થયાની ગીરદી ” તે નામે જેવાયે છે. એ આડ જણાગ્રોયે વરસનું સલ્લાંમત રાણીને શ્રીજને બચાવ્યાથી તેની મેળન સહેનતના અહલામાં ચાંદ પાંચ તેવણું શી રસમાંથી બક્ષીશ આપવામાં આવ્યા હતા. યાને નાવર પાંચ તેવણું શી રસમાંથી બક્ષીશ આપવામાં આવ્યા હતા. એ પ્રમાણે તેઓને બદલો મદ્દો હતો.

૧૭૭૭
મુંબઈમાં ભરકી.
દ્વાખમાની તાંણ.

થાય છે, તેથી દ્વાખમાની જગા રડી નથી, અને ખીજું જુનું દ્વાખમાં હતું; તેથી વાપરવા માંડયું છે, પણ એવું માવર પડે છેકે ૧૦-૧૫

ધ. સ. ૧૭૭૬માં મુંબઈમાં ભરકી ચાલી, અને તે વેળાએ ત્યાં પારશીની વરતી ધણી થોડી છતાં, ઉ-૪ ઇવાંન થયા લાગ્યાં. તે રવાંનોની શરોશની અને ખીજ કિયા માનેદોએ કરવા ના પાડી, કેમકે નવસા-

રીની દેશાધિકારીના વરશીયાળ શુદ્ધી જરી જીવાથી નવો વરષ કરવાનો હોવાથી રેવાજ પ્રમાણે બધેન કામ આપકી પડ્યા. સભાકે નવસારીના વરષ વગર ડેડ પણું તે વખતે કામ ચાલતું નોહેતું. એજ વરસમાં નવસારીમાં ઘાડ પડી, લોકો બારણાં બંધ કરી ધરેતાં ભરાઈ એડાં, ધણાં લોકો સુરત નાડી, તેથી દેશાધિકારીના નવા થયું. આતશબેશરંમને સુરત વાઈ જઈ ત્યાંના શેડ દાદાભાઈ માણેકલ શેડની હવેલીમાં સંતાડવામાં આવ્યા હતા.

ધ. સ. ૧૭૭૬માં પીંદારા લોકોની ઘાડ પડી તેથી દેશાધિકારીના આતશબેશરંમને નિયલાઈ માનેદોએ હિંમતથી ઉદાની લઇને સુરત શેડ દાદાભાઈ માણેકલ શેડની હવેલી

માણેકલ જમશેદલ મહેરભાઈશા-આ. શાપુરલ પરશેદલ વાણ-આ. લીખાળ રતનલ નરીમાન-આ. કાવશલ માણેકલ દાદાલ, વળકદાર-આ. રતનલ જારાબલ કારતક-આ. શાપુરલ ફરહનલ પાવરી-આ. માનમશેદલ રતનલ અંતીઆ. આ ધાડને “ ગંગામનો જેલ માણેકલ પરશેદલ રતનલ અંતીઆ. આ ધાડને “ ગંગામનો જેલ થયાની ગીરદી ” તે નામે જેવાયે છે. એ આડ જણાગ્રોયે વરસનું સલ્લાંમત રાણીને શ્રીજને બચાવ્યાથી તેની મેળન સહેનતના અહલામાં ચાંદ પાંચ તેવણું શી રસમાંથી બક્ષીશ આપવામાં આવ્યા હતા. યાને નાવર પાંચ તેવણું શી રસમાંથી બક્ષીશ આપવામાં આવ્યા હતા. એ પ્રમાણે તેઓને બદલો મદ્દો હતો.

ધ. સ. ૧૭૭૭માં મુંબઈમાં ભરકી ચાલીથી સાંની અંજુમનના અકાશરોએ નવસારીની અંજુમન ઉપર લખયું કે, “ મુંબઈ શેહેરના દરમેયાનમાં દાદામાં ધણાં રવાન

દીવસમાં તેમાંથી જગા રેહેશે નહીં માટે તમો અંજુમન સાહેબોને
પુછ્યે છૈએ કે નાચારને મેસે એ બાખુદમાં દીનનો શે હોકમ છે તે
લાખને. લાખ તરત કાંઈ નવું હોખમું બાંધવાને બની આવતું નથી,
અને અમેનેતો નાચારે એવું સુને છે કે અતરે હોખમાની જગા પાહાડ
ઉપર છે, અને તાં ડાઢાની વસ્તી નથી, તેથી તે પાહાડ ઉપર સુના
તથા પથરની પાકી ફરતી એક દેવાલ બાંધ્યે, અને ભાંડરને ડેકાણું
મેઠો ખાડો ખોડાવ્યે અને તાં રવાંન નાખાવ્યે. અગર તમારી નજરમાં
પાકી દેવાલથી કામ ચલાતવાનું દસ્ત લાગેતો અમેને વીજતે લખને
કે હોખમાંથી ડેટલા ગજ દુર તે દેવાલનો વાડો કર્યે. આએ કાગજ
અતારેથી એપીઆ પાસે પાંચ દીનનો વાંદ્યો કરી મોકલ્યો છે, માટે
તાડીટે જવાખ લખને. "એ ઉપર બધા અકાશરોની શહી છે. એ પત્ર તા.
૨૧મી મેનો હતો, તેનો જવાખ તા. ૩૦મી મિશ્ને નવસારીવાલાઓએ
એવો લખ્યો કે, "સુંભુરમાં ને ભરકીથી ધથ્યા રવાંનો થાય છે તે
વિષે દલગીર ધીને. આપણી દીનની ભારકીથી તમેતો વાકેદું છે.
પણ શું કર્યે, નાચારે નેમ તમે વિનાર ડેડવ્યા છે તે માઝક કામ લેવું,
અને તે જગા ઉપર બાજ વગેરે ધરાવવી, તથા તૈયાર થ્યા પછી તાં
વંદીદાદ અને થારોશ કરાવવા. અગરને તમારી તરફના પાહાડની જગા
ફરાખ હોયતો નહીં દેવાલ હોખમાંથી ૩૦૦ કદમ દુર રાખવી, અને
જગો વધારે નહિ હોય તો વચ્ચે પાવી ખણ્ણાવી નજીકમાં કામ લેવું,
કંનેને વચ્ચે પાવી આવી એસે દુર નજીકનો કરસો મુન્જો નથી."
આ કાગજ ઉપર નવસારીના દેશાધ દસ્તુરો વગેરેની શહીએ છે.

૧૭૭૮ નવસારીના પોદ્યા દેશાધ જવણું મા-

ટેહસુલળ પોદ્યાનું ણુકળના વડા દીકરા ટેહસુલળ નવણું ધ.

મરણુ. સ. ૧૭૭૩માં પોતાના બાપના મરણું પછી

તમનો દેશાધગરાંનો વહીવટ કરતા હતા,
તેવણું ધ. સ. ૧૭૭૮માં મરણું પામ્યા.

૧૭૭૯માં નવસારીવાલા દેશાધ તેહસુલળ દસ્તમજીના

ખુરશેદ અસ્ત વડા દીકરા ખરશેદળ ધ. સ. ૧૭૭૯માં

થયો. તા. ૨૨ હેલુઅારી રોજ ૧૨ માહ ૫

(શ.) ધજાદે. ૧૧૪૮માં ૮૧ વરસની

ઉમરે ગુજરી. એવણું ધ. સ. ૧૭૨૮માં પોતાના બાપના મરણુથી
પીલાજરાવ ગાયકાડે મદદ કરી તેમની નવસારી ડસ્યાની ચોધરાધ

તथा દેશાધગાં અપાન્યું હતું. તે પીલાળરાવે કેદાળરાવનામનાં પોતાના એક જેશાને નવસારીનો શુભે નેમ્યો હતો, પણ તેને સબજું કામ તથા વહીવઠ ખુરશેદળ દેશાઈને ખુશીને કરવાનો હોકામ આપેલો હતો. એ કેદાળરાવ સાથે એ દેશાઈને અતિશય મેલાધત હતી, અને તે બંને દોસ્તોએ મલી નવસારીમાં ધણું સુધારા કર્યા હતા, જેનો એક ગરભો બંનેના નામનો હણ્ણું ઘરથાંએ ગયો છે. જે વેળાએ નેપોદ્યાન, એનાં પાઈ ખાલ્યાવસ્થામાં લાડ લડેનો અને લડાઈ લડવાના પાડો લણુંતો હતો, જે વેળાએ હિંદુસ્થાનનો પેહેલવેહેલો વાધસરાય વૉને હેસ્ટીંગ્સ દેશી રાજ્યો સાથની રાજકુલિ ખટપટો ચલાવી રહ્યો હતો, જે વેળાએ ક્રાન્સમાં ફ્રેન્ચ રેવોલ્યુશન ચાલી રહ્યાથી ફ્રેન્ચોએ જરમની ઉપર હુમકો ક્રિધો લારે, ક્રાન્કિદ્ય ખાતે રેહેતા રૈથસચાઈલ્ડ ખાંદાનના સુલ પુરુષ મોઝીજ રૈથસચાઈલ્ડને હેસ્ટીક્સલના રાજ પોતાનું દ્રવ્ય સોંપી નાશી ગયો હતો, અને જે વેળાએ અમેરીકન સ્વદ્ધશાલિમાની નર વૉશીંગન પોતાની ઇસેહમંદ કારકિર્દીથી પ્રકાશવા લાગ્યો હતો, તે વેળાએ અને તેવાં મેટાં નહીંતો તે પ્રકારના જેવાંની નાહના પરછૂંમો આપણો આ ખુરશેદ વિરલો ચલાવતો હતો. હેસ્ટીક્સલના રાજની માઝક્રા મરાહા લુટાડ્યો દ્રવ્ય સોંપી જવા જેવો વિશવાસ ખરશેદળ ઉપર રાખતા હતા. મોગલોની જુલભી જુસરીમાંથી વૉશીંગનની માઝક્રા નોથાકર્સ અમેરીકનોને તે છોડવનો હતો. નેપોદ્યાની માઝક્રા મલેડો સાથે અદૃતો. અને વૉને હેસ્ટીંગ્સ માઝક્રા શેનગડમાં ગાયકવાડ સાથે અને સુરતમાં મોગલાઈ અમલકારો સાથે તેની અનેક પ્રકારની ખટપટો જરી હતી. નવસારી તથા તેને લગતા ભાલદોના મેહલસુલમાં એવણુંની મદદથી ધણ્ણા વધારો થયો હતો, અને તે ઉપરથી ગાયકવાડ સરકારનો એવણું ઉપર મેટો ધર્તાંદ એડો હતો. નવસારીની ગરીબ રૈમતને એવણે ગાયકવાડી સરકારમાં વગ લગાડી ધણ્ણાંક અધ્યઘટતા વેરાઓમાંથી છોડવી હતી, તથા કેટલીક વખત ગરીબોની તરફના વેરાઓ એવણે પોતાની ગીરેથી આપ્યા હતા. એવણે તા. ૨ જી ડિસેમ્બર ૧૭૬૫ને દીને નવસારીમાં પોતાને ખરચે આતથયેહરાંમ પરહાબ્યા હતા, તથા નવસારીના પારશીએને સરઅવસરે વાપડવાને એક જરમનશાલાનો એટાલો બંધાવી આપ્યો હતો, જે તેવણુંની “ ખરશેદ વાડી ” માં હતો, તે ધ. સ. ૧૮૬૫ની રેલમાં તણ્ણાઈ જવાથી તેવણુના વારેસોએ તે. જગા ટાયારકુલના ડ્ર્પાઉન્ડમાં આપ્યો, તેને બદલે નવો બંગદો બંધાવી ધ. સ. ૧૮૬૭માં

તેમાર કરાવીઓ છે નવસારીની જરૂરોસ્તી અનુમનના એવણું સુખ્યું
અકાયર હતા, અને પોતાની ડેઝમાં ધણાડ સુધારાઓ કરવાની એવણું
આગેવાની દીધી હતી. એથે પોરદેહઅઘસ્તાનો તરજુમો કર્યો હતો, તથ
ફરાંઅરોજનાનું અને મહિલા ડશુય નામની ડેટાએ ફારશીભાં પોતે લખ્યું
હતી. એ છેલ્લી ડેટાન ધરાવવાનું ભાન બા લખનાર ધરાવેછે. નવસા-
રીના દેઝ કામમાં એવણુંની આગેવાની હોવાથી તે લંઘણું કરવાની
જરૂર નથો, ડેઝ તે સર્વે પોતપોતાને હેઠાંથે આપણું દરશાવી છે. એવણું
સુરતમાં ગુજર્યા હતા.

૧૭૭૫

ખુરશેદળી સાથેજ

ગડ્યથ થયદો

માહુતાથ.

દેશાધ ખરશેદળના લોડીદાર દસ્તુરજી શારા-

બળ ઇસ્તમણ મહેરજીરાંથું ઉમર વર્ષ

૬૦ ગુજર્યો. એવણું સંવત ૧૭૭૦માં

જન્મેલા હતા. ઇસ્તમણ માણેદળ મહેરજી-

રાંથુના એવણું ખીજ એઠા હતા. ઈ. સ.

૧૭૯૧માં એવણુંના ભાઈ જભશેદળના ભરણુથી નવસારીની દસ્તુરી એ-
વણુંને ભલી હતી. દેશાધ ખરશેદળના એવણું બનેવી થતા હતા. એવણુંના
વખતમાં દેશાધ ખરશેદળએ નવસારીમાં નવા આતશએરાંમ પોતાને
ખરચે બંધાવી તા. ૨ છ ડીસેંબર ૧૭૬૫ને દીને તખ્તનશીન દીધા.
તેની સધળી કિયા એવણુંના ઉપરીપણું હેઠલ થધ હતી, તથા તેની
પેહેલી બોઝે એવણું દીધી હતી. ઈ. સ. ૧૭૭૬માં જ્યારે મોડી ધાડ.
પડી ત્યારે આતશએરાંમની સાથે એવણું તેની જળવણી કાંજે સુરતા
જઈ રહ્યા હતા. એવણુંની હૈયાતીમાં એવણુંના એઠા ઇસ્તમણ ગુજર્યો હતા.
તેવણે, વૈકખ્યાતિમાં ડાશ ફરતો હતો તેની સાથે કાંધ આશનામ દીધી
તેથી કુવાનાં પડી ગુજર્યો હતા.

૧૭૮૧

નવસારીનો કાયદો

સુરતમાં.

નવસારીમાં પીંદારાઓની ગીરહી વારંવાર

પડ્યાથી ડેઝમાં કંઈ દઈવત રહ્યું નહીં,

અને પાયમાલ થયા; તેથી સુરતના ઇસ્તમ-

પરા-ફરાંમપરા-નાહનપરા-તથા સૈયદપરાંતુ

નવસારીને તામેની અનુમને મલી વેહવા વાજ્ઞાનો ખરચ કર્મી કરવા માટે
એવો ફરાવ કર્યો કે, “ વેહવાની રીના છોકરાની ભાઝે જે વેહવાન,
તેને રી. ૫) રીના આપે તથા અકરાના બાપને રી. ૧) લથા
જમાઈને રી. ૧) મલી જુભસે રી. ૭) રીત કરે, તથા શનગાર અને
નાતરાંની રીતનાણી રી. ૭) આપે તથા લીઝે. વેહવાઈ, જર્ગાઈ, તથા

વેહવાંન સિવાય ડોઈ બીજને કાંઠ આપે નહિ. તથા પદ જેરું પામે તેવું આપે. એ બંદોભસ્તથી જે ફરે, તે પંચાતમાં શુનેહગારીના (૩-૫૦) આપે. ” એ ઉપર દસ્તુર ખુશેદળ ખરન્તેરળ દારાખ પાહલણું વગેરે ૬૮ મોષેટોની શહીઓ છે.

૧૭૮૭ નવસારીભવાલા દસ્તુર જમાસ્પ આશાના

જમશેદળ જમાસ્પ બીજના દીકરા જમશેદળ વરસ પદની વધે

ઇ. સ. ૧૭૮૭માં શુન્દી. ઇ. સ. ૧૭૫૩માં

પોતાના બાપના મરણથી એવણું દસ્તુરી

મલી હતી. એવણે પોતાના બાવાની આગલ અવરતા, પેહેલાં, તથા દ્વારથાનો પુષ્ટ અભિયાસ કર્યો હતો. ઇ. સ. ૧૭૬૦માં મોં એકદીટલ હુ પેરોં નવસારી ખાતે નીરંગશતાન કેતાખને સાર એવણું સુલાકૃતે આવ્યો હતો. અને એવણું જેડે ઘણોક વખત વેર પેહેલાં અને દ્વારથીમાં વાતો શીધી હતી. ઇ. સ. ૧૭૮૧માં એવણ જ્યારે સુંબધ સિધાર્યી તારે તારે એવણું ખાડુ માન મદ્યું હતું. એવને દ્વારથી ગજોં, બેતો, વગેરેની “ દીવાને જમશેદ ” નામની કેતાખ તથા કેટલીક સુખ-મમસ અને ઘણોક સુસદૂસ બનાવી છે. જે તમામ કેતાખ જેઈ વલવાનું માન આ લખનારને મળેલું છે.

૧૭૮૧ ઇ. સ. ૧૭૪૧માં સુંબધના શસ્ત્રસ્ત પંથ-
નીરંગદીન અને કીઓ, તથા બરશનુભવાલા અને વગર
બરશનીઓ.

જમશેદળ ખરશેદળ વાઢા, આ. માણેદળ સુખાછ પાવરી, આ. જમશેદળ ઇશતમળ હાયુ, તથા આ. ફરામળ મનચેરળ રનળ, એઓને આગળ પાડીને નવસારીની અંબુભન, તથા દસ્તુર સાહેબ, તથા દેશાધિ-
ળના ફરમાંનથી વરશાંઓ અને નીરંગદીનનું કામ સુંબધમાં કરાવ્યું
છે. ” એ ઉપર ૨૨ મોષેટોની શહીઓ છે.

૧૭૮૩ ઇ. સ. ૧૭૪૩ માં નામદાર ગાયકવાડ
અનાનંદરાવ ગાયકવા-

નો પરવાંનો. મનચેરળ ખરશેદળને એને સરકારની

ના કુંદાના અચ્યાવ સાર એક પરવાંનો નીચે સુખય કરી આપ્યો:—

“ તમે કેટલી લાંઘી સુદૂતના અમારી નોકરીમાં છો તે અમે ધ્યાંનપર

લઈને સુરતના વડા મી. શીરીઠ ઉપર એક કાગજ લખી તેને એવી અ-
રજ કરી છે કે, આગળ જેમ અંગેજ સરકારને નામે તમોને પરવાનો
લખી આપો હતો, તેમ હાલમાંથી જુલાયી તમારો બચાવ કરવા
માટે અંગેજ સરકારની જમીનગીરી હેઠળ તમોને અમારી ખાતરી આ-
પવી. અમે તમને અમારી સરકારના શક્તિવાદા અને ઉદ્દિહિત નોકર
દ્વારા ગણાયે છીએ. તમારી ઉપર જુલાય બચાવવામાં, અથવા ત-
મારી સુધારના સામે વગર કારણે હરકત કેવામાં આવશે નહીં. અમા-
રી ગંભીર કષ્ટદાતો અને અંગેજ સરકારની જમીનગીરી ઉપર ભર્યો
લાનીને તમારું પરમણુંઓ તરફ તમે પાછા કરો, અને તેના સુધારા
પાછળ મહેનત કરો. તમોએ, તમારા ગુમાસ્તાયોએ; તમારાં કુટુંબ પરીવારે,
અને તમારાં હાથ નીચેનાં દરેક માણસે જલ્દુનિ સંતોષ કેવો કે તમા-
રી સામે ડ્રાઇ પણ પ્રકારનો ગેરહિનસાક ગુન્જરવામાં આવશે નહીં.”

૧૭૭૫ ધ. સ. ૧૭૭૫માં નવસારીની વડી દરેક-
વડી દરેકમેહેર. મેહેર નવેસર દેસાઈ મનચેરળ ખરશેદળાએ
પોતાને ખરચે બંધાવી તા. ૭ ઇબરવારી
૧૭૭૫ને રેજ પાછી પરણાવી હતી.

૧૭૭૬ ધ. સ. ૧૭૭૬ માં આપણા પુઞ્ચ સર
“સર” ના બાવા. જમશેદળ જળભાઈના બાવા ખહેદીન
જળભાઈ ચાનજભાઈ વાઢી, નવસારી
આતે ભરણું પામ્યા હતા. એવણું ધર્યું ગરીબી હાલતમાં કામ વણવાને
ધર્યો જોક ચલાવતા હતા, તોપણું મદેશરમધે એવણુના વાઢી કુટુંબમાં
એવણું વિશેષ માન હતું. મદેશર સંધે વાઢી મોહલામાં ઝુપડાં નેવાં
ધરમાં તેઓ વસતા હતા.

૧૮૦૨ દસ્તુર હારાય પાહલણુના ચૈત્ર ખરશેદળ
ખરશેદળ દારાણું બરજેરળ પદ વરસની ઉમરે ગુનર્થા.
પાહલણું. ધ. સ. ૧૭૭૦માં એવણુના બાવાના મ-
રણથી એવણુને નવસારીની અંજુમને દ-
સુરી આપી હતી. એવણું સુરતમાં દસ્તમપરાંમાં દસ્તુરી ચલાવતા,
અને મોહું માનું મેલવતા હતા.

- ૧૮૦૪ શીતલાના ભરણથી હિંદમાં દરશાવ હજરો
ગવર્નર, જોશ્ટિતલા,
અને નોશાકરીના
દસ્તુરો.
- ખરલેન્ઝ ખરશેદજ દસ્તુરે સુરતના બોકેને એવું સમજવું કે, ગાયની
રસીની આલુદ્ગી ધર્મ પ્રમાણે આપણી રસી સાથે ન થાયી જેઠાંએ.
એ દસ્તવાથી સુરતાંઓ આ રસી મેળવવાની સામા થયા. આ ઉપરથી
ગવર્નરે ખીજ દસ્તુરૈ જેથું તે વેળાના પઢેલા નોશાકર દસ્તુર ફરાં-
મજુ શોરાખજ મેહેરઅરોંણુંનું ભત માંયું; જેઓએ એવું ભત આપ્યું,
કે ગડિયાંના ચેપ અથવા રસીના શીતલા મેળવાથી દીન ધરમમાં
કથું તુકશાન થતું નથી. એ પ્રમાણે ગવર્નર વતીક આપણા તે વેળાના
નોશાકર દસ્તુર પઢેલા હોવાથી તેમનું ભત માંગતા હતા.
- ૧૮૦૫ સુરતવાદા દસ્તુર દસ્તમજ એહરાંમજ
શાયુર શાપુરદાર
શાંભાણા.

તથા ફારથી એતોમાં કેટલીક ભોનાજતો, અને ધ. સ. ૧૭૬૫માં ન-
વસારીમાં આતશખેરાંમે દેશાઈ ખુરશેદ પરદાયાને લગતો હેવાલ
એવણે રચેદો છે. એ આતશખેરાંમ પરદાને લગતી કિયા કરવામાં
એવણે પણ પોતાના ડાકા દસ્તમજની સાથે ઘણી મહા કરી હતી.
એવણુંનો, એ આતશખેરાંમ વિશે એતમાં નેડી કઢેલો, એ કેવેદો
ખનાવનાર દેશાઈજની તારીફનો, ફારથી હેવાલનો અસલ ખરડો ધરાવ-
વાતું આ કમતરીન લખનારને માન છે.

- ૧૮૦૬ નવસારીમાં ૧૬મી સદીમાં કોઈ પણ ભ-
દાનાં દસ્તુર.
- શુલા શિખલા દસ્તુર વધારે પ્રખ્યાત થયા
છાય, તો તે દસ્તુર શોરાખજ દસ્તમજ
મેહેરજ રાંણાંના બેદા દસ્તુર ફરાંમજ હતા. એવણું ૪૮ વરસની કાચી
વધે ધ. સ. ૧૮૦૬માં ગુજરી ગયા. કેરશાશજ દસ્તુરના એવણું પાલક થયા
હતા. એ કેરશાશપજ દસ્તુર સુરત જતા હતા, યાં માર્ગેમાં “ મોગલની
ખાડી ” માં ગાડી ખુંદી બેદી, તેને બલદ સાથે પોતે પોતાની ડેડ ઉ-
પર ઉચ્ચકી કાઢી હતી, તેથી કદેલાંદે તુકશાન થઈ લરણું પાસ્યા, તે

વેળાના કેવા જોચાવર મોમેહો હતો તેનો ઘ્યાવ એ ઉપરથી થઈ શક્યો.
એ દ્રાગળુંને છ. સ. ૧૭૫૩માં પોતાના વડાભાઈ દસ્તુર કાઉશળુના મરણ
પદ્ધી દસ્તુરી મલી હતી. એવણું છ. સ. ૧૮૦૩માં મુંબર્ધન્ધે શેડ
અરદેશર દાદીભાઈની દ્રમાશથી તેમને ત્યાં શાહીમાં સામેલ થવા મું
બદ્ધ ગયા હતા. મુંબર્ધના પારથીઓએ તેમને બહુ માન આપ્યું હતું.
નવસારીના મેહેલજાંથુના કુદુંખના પાછલા દસ્તુરોમાં એવણું વધારે કાંબલ
થઈ ગયા છે. પેહેલ વેહેલે ખોરહેલ અવસ્તાનો ગુજરાતી તરણુમે એજ
નોશારીના દસ્તુરે કીધ્યા હતો. વળી શાહનામા અને બરજોરનામાના
પણ એવણું ગુજરાતી તરણુમા કર્યા હતા. કદમ્ભીઓના વડા દસ્તુર
મુલ્લાં શીરોજળુંએ એવણુંની તારીફમાં દ્વારથી ભાવમાં ધણુંક એતો
નોટેલા છે.

૧૮૦૭ છ. સ. ૧૮૦૭માં તા. ૨૨મી સપ્ટેમ્બરે
સુરતમાં નોસારીની સુરત ઇસ્તમપરાંમાં નવસારીવાલા દેશાઈ
સાખાવત. મનચેરળું ખુરશેદળુંએ એક દરેહેમેહેર
બંધાવી પરહાવી. એ આગમય છ. સ.

૧૭૭૬માં જ્યારે નવસારીમાં ગીરદી પડી અને બધું લોક સુરત નાશી
ગયું ત્યારે તેણોને ધર્મ કિયા કરવા માટે એજ જગ્યા ઉપર મરહુમ
દેશાઈ ખુરશેદળ ટેહસુરળુંએ એતણું હિંદેલા મુંકાવ્યા હતા.

૧૮૧૦ નવસારીવાલા દેશાઈ ખુરશેદળ તેહસુરળના
દેશાઈ મનચેરળું દીકરા મનચેરળ ૮૮ વરસની ઉમરે છ.
અરણું. સ. ૧૮૧૦ માં ગુજરાતી. છ. સ. ૧૭૭૮ માં
એવણુંના બાપના મરણથી એવણું નવસારીના

દેશાઈની ગાડીએ આવ્યા હતા. ગાયકવાડ અને અંનેજ વચ્ચેના ધણું-
ક રાજદ્વારિ કભીમાં એવણું વચ્ચે પડી ધણી મદદ આપી હતી. છ.
સ. ૧૭૫૩ માં એવણુંને આંનંદરાવ ગાયકવાડે ઈંનેજ સરકારની જા-
ભીનગીરી હેલ દેશાઈગરાનો ને ગજયુત પરવાનો કરી આપ્યો હતો
તે વિશે આગળ આપણું જણ્યાંન્યું છે. છ. સ. ૧૮૦૦ માં અંનેજ સરકારની
વતી મુંબદ્ધના ગવરનર જોનાફન દંકન તથા આંનંદરાવ ગાયકવાડ અને
તેમના હિવાન રાઓઝ આપાળ વચ્ચે ગાયકવાડના મુલકમાં ૨૦૦૦
માણસોનું ઈંનેજ ખેરાળ લશકર રાખવા વિષે ને ખુપા ડાલકરારો થ-
યા હતા તેમાં એવણુંની ધણી મદદ હતી. બંને સરકારો વચ્ચે ડાલ-
કરાર થયા તેતું માન એઉ સરકારો કયુલ કરે છે કે તે દેશાઈ મનચે-

સજુને ઘરે છે. આથી આંનદરાવ. ગાયકવાડે એમને કેટલાંક ગામો જા-
ગીર તરીકે ધનામભાં આપ્યાં, તથા અંગ્રેજ સરકારે રૂ. ૨૪૦૦ ટું
વાર્ષિક પોલીટીકલ પેનશન બાંધી આપ્યું. એ પછી ગાયકવાડી તથા
અંગ્રેજ અમલદરોમાં એવણુંને વગદાગ વધતો ગયો. ગાયકવાડે એવ-
ણુંને નવસારી તથા ગણુંહેવી ઉપરાંત શુયા, પારચોલ, ચોરાશી, ચીકલી,
ક્રાશ, વગેરેના પરગણયોની હકુમત ધન્યારે આપી હતી. ધ. સ. ૧૮૦૩
ની આખરીએ એવણુંને ગેરકાયદે થોડોક વખત ગાયકવાડ મહારાજ થધ
એટેલા રક્ષાળું કાતોઆ સાથે કોઈ વંદ્યો પડ્યાથી પાણગથી પોતાના કુ-
દુંબ સહિત થોડુંકે સુધી સુરત ખાતે જઈ વસવું પડ્યું હતું. નવસારી-
ની અંણુમનના એવણું આગેવાન અકાબર હતા. પોતે વણું પરહેંગાર
હોવાથી ધણા દીન ધરમના કામો આપની માઝકન્જ કીધ્યાં હતાં. નવસારીની
વડી દરેહમેહરની ધરમારત તથા સુરતની દરેહમેહર વીણે આપણે આ-
ગળ વર્ણન કર્યું છે તે ઉપરથી જણાશે. વલી પોતાના બાપના બંધાવેલા
આતશબહેરાંમનું મકાન એવણે ૧૧૭૮ થન્ટેજરસીમાં બંધાવ્યું હતું,
અને તે મકાન બંધાયા બાદ તેતું જશન પુરું થયું કે તુરતજ પોતાનો
પ્રાણ પરમેશ્વરને પાણો સાંપ્રો હતો. એવણું વીશે તે વેલાનું મુખ્યઈમાં
છપાતું તા. ૧૫ ડિસેમ્બર ૧૮૧૦ ની તારીખું 'Bombay Courier'
નીચે પ્રમાણે ઉત્તમ અર્ભપ્રાય આપે છે:—

29th November 1810

MANCHERJEE CURSETJEE DESOY.—At Nowsary
in the neighbourhood of Surat, on Thursday the
29th of November last, and at the advanced age
of 88, Muncherjee Cursetjee Desoy, a character
well known to, and most deservedly respected by
every European, who has visited that part of the
country.

From a long and intimate intercourse with
most of the servants of the Hon'ble Company, un-
der this Presidency, he had imbibed a spirit of
liberality, surpassed but by few of themselves—
his hospitable home was hence ever open to the

reception of the traveller, and every comfort that it yielded freely and spontaneously afforded. Descended from a head Dustoor of one of the ancient branches of Parsees, who first arrived in India, and landed at Nowsary Muncherjee continued until the hour of his disease to uphold unimpaired that respectability which his Forefathers bequeathed him. Through each successive generation, have they been employed in the same reputable capacity of Dessooy, during the Mogul Government, and afterwards under that of the Guikawar, in the service of the latter for 107 years for 35 of which Muncherjee himself officiated as such.

Under the Guikawar Government his faithful conduct was duly rewarded—and though he is now gone, a hope still lives, that a Government liberal and enlightened as that of the Hon'ble Company, will yet repay in the persons of his descendants, the eminent and acknowledged services he has, on most particular occasions, been the means of rendering to it.

He has left behind him a numerous family, consisting of 3 sons and 2 daughters, grand and great grand children, in all about 150.

(*Bombay Courier, 15th December*)

૧૯૯૮	મરણ સર જમશેદજી લાલભાઈ પેહેલા
કરાંમળ	બારોનેટના માસા તેમજ સસરા શેડ કરાં-
ભાતલીવાલા.	મળ નશરવાનળ ભાતલીવાલાએ નવસારી- ના જરથોસ્ટીઓ ઉપર ગાયકવાડી સરકારની તરફથી દર વર્ષે નાખાતી ખંડણી અથવા ધરસેરો નહીં ભરાયાને લીધે તેઓની તરફથી સે સરકારમાં ભરવાને રા. ૨૦૦૦૦ ની એક રૂપમ કાઢી

આપી હતી એવણું ઈ. સ. ૧૮૧૮માં ૪૮ વરસની ઉમરે ગુજર્યા હતા.

૧૮૧૯ નવસારીવાલા દેશાઈ ભનચેરળ ખરશેદળના

ધર્મી દેશાઈનું

મરણું

ભાજ બેઠા દેશાઈ નવરોળ, તે આ બ-

ઘનારના આપના અપાવા ઈ. સ. ૧૮૧૯માં

ખાડ વરસની ઉમરે ગુજર્યા. એવણું પોતાના

બાપના વખતમાં ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પરગણે ગંદેવી, ડેશ,

અનાવલ, વગેરે માહાલોમાં ભામલતદારીનો હુદ્દો ચલાવતા હતા. ઈ. સ.

૧૮૦૧ માં ઈંગ્રેજ સરકારે સુરત લીધી પછી ત્યાંના ચોરારી વગેરે

પરગણું એમાં એંગ્રેઝ જુદે જુદે વખતે અંગ્રેજને તરફથી ભામલતદારી

કીધી હતી. તે પછી ઈ. સ. ૧૮૧૦માં આપના મરણ બાદ પોતાના

ભાઈઓની સાથે તેમના દેશાધિગરાંનો વહીવટ ચલાવતા હતા. ઈ. સ.

૧૮૧૧માં એવણું ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પાલકીમાં બેસી ઇવાનો

એ; પરવાંનો આપવામાં આવ્યો હતો, અને તે માટે દર વર્ષે ઈ. સ.

૧૦૦૦નો લવાન્જમો પણ વંશપરપરા બાંધી આપેલો તે આજસુધી

વારસોને ભલતો રહ્યો છે. એવણું પોતે છુપો ધરમ કરવામાં ધણુંજ

ચીવટ હતા. પરહેંજગાર અને ધર્માતુ હોવાથી એવણું લોકોમાં પ્રિય

હતા.

૧૮૨૨ નવસારીવાલા દેશાઈ ભનચેરળ ખરશેદળના

દૃસ્તમણ સાહેબ.

વડા દીકરા ૬૪ વરસની ઉમરે ઈ. સ. ૧૮૨૧

માં ગુજર્યા. પ્રથમમાં એવણું પોતાના આપનો

નવસારી કસણાને લગતો કારભાર ચલાવતા હતા. ઈ. સ. ૧૮૦૩માં

દેશાઈના ગાયકવાડ સાથના વાંધાનો ઇડચોલ લાવવાને એવણું સુંઘર્ષ

ખાતે નામદાર ગવરનર જેનાફન દંકનની મુલાકાતે ઓલાવામાં આવ્યા હતા.

એવણું ગવરનર ગાયકવાડ સરકાર સાથે અંગ્રેજને તહ કરવાયામાં તથા કંઈ

સર કરવામાં ને મોટી મદદ કરી હતી તેના ઈનામમાં આપવા કણુલ કરેલાં

ગમો એનાયત કરી સરકાર કરવા ઓલાવવામાં આવ્યા હતા. તે પછી ઈ.

સ. ૧૮૧૦માં પોતાના બાવાના મરણ બાદ ૧૧ દિવસે એટલે તા.

૧ ડિસેમ્બર ૧૮૧૦ને દીને આનંદરાવ ગાયકવાડ એવણું ઉપર એક

પત્ર એવો લખ્યો કે, “તમારા પિતા દેશાઈ ભનચેરળ ખરશેદળ ગુજરી

ગયાથી આ પત્ર તમારા ઉપર એટલા માટે લખવામાં આવ્યો છેકે, તે

મરહુમ ને પ્રમાણે દેશાધિગર ચલાવતા હતા તેજ પ્રમાણે તમેએ ચ-

લાય્યા જું. તમારા હક, દસ્તુર, ધનામ, ખાતાં, કાતાં અને ગીરા

મિલકન ઉપરોંત પીવાળાવના વખતથી આજસુધી તમે જેણી કાંઈ બોગવો છો તે તમામ વંશપરંપરા પેઢી દર પેઢી ચલાવામાં આવશે." અતે જે પ્રમાણે વહિવટ ચલાવા બદલ વડોહરાના રેશીડાંત મેજર કરનાકની ભાસામણુ ઉપરથી એક સનદ કરી આપી હતી. એવણુને ગાય-કાડી સરકાર તરફથી "કોલાંસણુ" નામે એક ગામ કૃત્તિનામમાં મળ્યું હતું. નવસારીની જરૂરેસતી અંજુમનના એવણું આગેવાન અકાખર હતા. એવણુનો ધાક અને કડખ નવસારીના લોકો ઉપર ઘણોન મજબૂત હતો.

એક શેહેરમાં એકજ આતશઐહરામ.

ધ. સ. ૧૭૬૫માં દેશાધ ખરશેદજ તેષ-
પાદશાહ એક. સુલજાએ નવસારીમાં આતશઐહરામ પરહા-
આતશઐરામ એક. વ્યા તેવારે ઉદ્વારેના દસ્તુર મોખેદ્દીએ
વાંચે ઉદ્ઘાટ્યો હતો, કે આપા દેશમાં યાને
હિંદુસ્થાનમાં એકજ આતશઐરામ જોઈએ, અતે એક થયલા છે એટલે
ખીને કેઠે નવા પરહાય નહીં. આ દીરીઆદમાં તા. ૧૫ નવેમ્બર ૧૭૬૪ને
દીનેત્યાંના દસ્તુર દસ્તમજુશેહરયારજીએ ખીન ૨૧ મોખેદ્દીની શહીસાયે
સુરતની અંજુમનને ફરિયાદપત્ર લખ્યો. કે, " દીનના પાદશાહની
દરકાર હતી તેથી દીન સુઅહેદ તેણુંએ શ્રી આતશઐહરામ પરહેઅા.
કંયેને દીનનો પાદશાહ એક મલ્લુક મધે-તેથી દીનતું કામ ચાલે-ને
આને એ લોક પોતાનાં જોર ઉપર ભગડર થાધ અફાવતે ખીન આ-
તશઐહરામ કરવા માંગે છે, તે દીનની રાહે થનાર નથી.....
તમો વીચારને જે આજ એનાને શું અધ્યક્ષિજ છે. જેને એ લોકોને
શ્રીજીના* દરશણની ખાહેશ છે તે આંહાં (ઉદ્વારે) આવે છે. કદમ
ઓશી કરી પોતાની મોરાદ હાંશેલ કરી જાએ છે. આંહાં એનાને ડોણુ
મોળએમ થાય છે. અસલમાં પણ શંખણું હતા (આતશઐહરામ.)
તેવારે ખાંબાચેત તથા ભર્ય તથા નોશારી, સુરત વગેરેથી આવતા
સરવે અંજુમન કહમાશી કરી જતા. જે નવા કરતેતો તે લોક

* આતશઐહરામને માટે આગલા લોકો ઘણીવાર " શીજ " કરીને
આવે છે, તથા લખે છે.

કરતે. કાંચેને તે બોક કમ નહીં હતો. પણ તેણુંએ નવું નહીં કીદું કાંચેને દીનતો પાદશાહ એકજ હોએ. ” એટલીજ તકરાર થઈ રહી નહીં, પણ સુરતમાં જ્યારે શેડ દાદાભાઈ નશરવાનણ મોદીના વીધવા બાધ જાહેરથે આતશએરંભ પરકાવ્યા, અને બીજા આતશએરંભ શેડ પેશતનણ કાલાભાઈ વકીલે કફિમાંએ માટે પરહાવા શરૂ કર્યું, તારેપણ એક શહેરમાં એ આતશએરંભ યાને એ પાદશાહ હૃદય નહીં, અને જેઠાં નહીં એવી તકરાર છી અને ડારટે ડેસ બાદ્યો તારે નવસારીથી દસ્તુર નોશરવાનણ શોરાયણ મેહેરજરાણું અને થીજા રૂપું મોખેદ મેહેદીનોની શહી સાથનો મેહેજર થયો હતો કે, “ નવસારીનું આતશએહરાંભ તાંની અણુમનની પરવાનગી લઈ આંધવામાં આણું હતું. અને તે માટે એવી પરવાનગીની જરૂર છે. અમારા વડળાએના રેવાજ સુજગ એક શહેરમાં એ આતશએહરાંભ થાયજ નહીં. ” એ પ્રમાણે લંબાણું જુકર ચાલી હતી.

૧૮૨૨ નશરવાનણ	નવસારીના દસ્તુર શોરાયણ ઇસ્તમજી મેહેરજરાણુના બીજા દીકરા નોશરવાનણ ઇ. સ. ૧૮૨૨માં ૬૨ વર્ષથી ઉમરે
૬૮૨૦ દસ્તુરી	ગુજર્થી હતા. પોતાના ભાઈ ઇરામજીના મરણ પછી ઇ. સ. ૧૮૦૬માં એવણું દસ્તુરી મદ્દી હતી. એવણું ધણા પરહેજગાર હતો. દેશાઈ નવરોજ મનોચેરળું એવણુંના ખરા એરખાઈ હોવાથી એવણુંનો દસ્તુરી મેલો સાચવવાને ધણું ધણું કર્યું હતું.
૧૮૨૨ જગરેલમાં	ઇ. સ. ૧૮૨૨માં આખા ગુજરાતમાં જ્યારે “ જગરેલ ” એવી તારે નવસારીના નવસારીની ઝુહારી. ધણાં ધરો પાયમાલ થઈ ગયાં. અને મેટા વાંખા વેપારીએનો વેપાર એ રેલવેપટે તુરી ગયો. કેટલાંક હિંદુ કુદુંઅના કુદુંએ ધસગાઈ ગયાં. એતીતો નાશ થયો, અને નવસારીની પાયમાલી થધ.
૧૮૨૩ લાલાનું દોખમું	તા. ૬ માર્ચ ૧૮૨૩ને હીને નવસારી મધે શેડ હેરમજણ મનોચેરળું ભાલ્યા ઉર્ફ કરા- વાલાએ રૂપ પાવીનું એક દોખમું નવસા- રીમાં બધાવી પરહાયું. કારણું માલાંબાં- વાલું તથા માણેકશવાલું એ બંને દોખમાં બીસમાર થવા લાગ્યાં હતાં. ભાનુના દોખમાં જરૂરોસ્તીએનો એક મેટો મે-

લાવડો થયો હતો. જેમાં ૩૦૦૦ નવસારીના અને બાહાર ગામના ૭૦૦૦ પારથી આવ્યા હતા. જશનની ડિયા પુરી થવા આદ શેડ હેરમજુએ નવસારીમાં ૪૦ વીંચા જમીનનો એક વળજ્ઞા વેચાતો લઈ તે જેણાના વડ દસ્તુર દ્શતમજ્ઞ નશરવાનજી મેહેરજીરાંણુને બેઠ આપ્યો હતો. એ બાદ સર્વ લોકો ન્યાતીનું જમન જમી વિદ્યાય થયા હતાં. જાંઝો વખત નહીં એટલી ખુશાવીમાં નવસારીએ ખુશી ખુરમી લરેદો. દ્વિવસ આ જેણો હતો. એ હોખમું પરહાયાની એ ભાસ આગમય બાહાર દેશાવરો આતેથી એશુઆર પારસીએં, લિંહુએં, તથા સુસલ્લમાંનો વરીએ તે જેવાને આવજી કરી કરતા હતા. જે પરોણુએંમાં વડોદરાવાલા સીતારંભ બાપુ-સચીનવાલા નવાય બાપુ સાહેય-નવસારીવાચા અમીન જમાદાર-બાપુ સાહેય શુભા-તથા બાળ માહાયોના સુખી દેશાઈએ મોટી સ્વારીએં લઈ જેવા આવ્યા હતા. એ હોખમું પરથાવવા જ્યારે સુંખદ્ધથી શેડ ભાબા અને આવ્યા ત્યારે તેમને એસ્ટેક્ષાલ કેવા દેશાઈ-દસ્તુરજી-તથા સર્વ અંજુમન ૧૦-૧૨ કોશ સુધી ગધું હતું. અને ઢોલ તાણા સુધીં ધર્ણીએ ધારથુગ તથા આદરભાવથી તેમને નવસારીમાં લાવ્યા હતા. એ શેડ ભાબાએ સુરતથી સુંખદ્ધ જઈ પરતાકીએનો ધધ્યો કરી ધનધાન મેલવ્યાં હતાં. એવચું ધ. સ. ૧૮૨૮માં શુદ્ધયો હતા.

૧ લી. ૨ જી. ખુરશી.

૧૮૨૩ સુંખદ્ધ તેમજ નવસારીમાં ઉદ્મણ્ણ વગેરેની
મીજલશની ભીશલ. મીજલશમાં જે ડાઇ દશતુર એસે છે તેની
પાસે ભીજી દશતુરેને બેશવાને અવારનવાર
ભીનાકેસો થવાથી, તે ધર્ણું નાસુનાશેબ લાગ્યાથી એવો દરાવ ધ. સ.
૧૮૨૩ માં સુંખદ્ધ ખાતે થયો કે, હવે પણી હરેક મીજલશભદે પ્રથ-
મ નીચવા દશતુરો એશે. ૧ કે દશતુર ખુરશેદજી જમરોદજી નવસારી-
વાલા એશે. ૨ જી દશતુર મુલ્લાં દીરોજજી કાઉશજી એશે. ૩ જી દશતુર
એદલજી ફારાયજી શાંનાણું એશે. ૪ યો મહેરજી રાણું ખાંદાંનો
જે ડાઇ વડો હોય તે એશે. એ પ્રમાણે ચાર દશતુરો એક પણી જ
ડાઇ ભીજી દશતુરો તથા પથડી સુરત તથા નવસારીમાં એશે છે તે
પ્રમાણે એશે શહી. અને તેનાંની પાસે ભીજી સારા મોબેદો હોય તે એ

પોતાની ઉમર પ્રમાણે એશે. ” નવસારીનું વડપણ એ પ્રમાણે સુંબદ્ધ-
ની ભીજલશની મીશલમાં પણ રહ્યું છે. જે આજ કગણ તેજ પ્રમાણે
આપે છે. નવસારીમાં ભીજલશની જન્મમ ઉપર પેહેને મેહેરથરાંણા
ખાંદાંનના જે વડા દશતુર હોય તે એશે છે. ભીજ—પથમતો જમાસ્પ
આશાવાલા એશતા હતા, પણ કેટલાંક વરસથી હવે એ ભીજ મીશલે
ફારાળ પાહલણુવાલા એશે છે. ત્રીજા—હાલ જમાસ્પ આશાવાળા એ-
શે છે. અને ૪ થા ભરમેપોશીવાલા દશતુર એશે છે. અને પછી કોઠવાલ
વગેરે ઉમર પ્રમાણે એશે છે. અને સામેની હારમાં જન્મમ ઉપર તેમ-
જ ખુરથી ઉપર પેહેલા મોટા દેશાઈ ખાંદાંનવાલા અને ૨ જ ચોલ્યા
દેશાઈવાલાને બેશવાનો રેવાજ છે. અને એ મીશલને “૧ લી ખુરથી”
“૨ જ ખુરથી” એવી સંતોષી એણિખવામાં આવે છે.

૧૮૨૩

નવસારીના રીવાજ પ્રમાણે લક્ષ્મી

ધ. સ. ૧૮૨૩માં સુંબદ્ધમાં શેઠ હોરમજી
ભમનજી વાહાડીઓણે પોતાના ફરજ દોના
લગ્ન કર્યો તે વેળાએ નવસારીના દેશાઈજ
ઉપર પત્ર લખી આપેશ બતાવી, કે મારે
તમારા રીવાજ પ્રમાણે લગ્ન કરી દાખલો એસાડવો છે. વાહાડીએ લ-
ક્ષાધીશ હતા, તોપણ આ અસલી દેશાઈસાડી રીવાજ પ્રમાણે ચાદી
રીતમાં ફૂકત ઊ વાસણુ, ૬ ઇપૈયા, અને ૩. ૨ પણી એક સારી ભાત
આપી. ડેમના અલાંને ખાતર એ પ્રમાણે કરનારા હવે કોણુ રહ્યા છે?

૧૮૩૨

પદ્માં ખાંધવાનો જધોં

દસ્તુર ફરાંમજી અસપંદીઓારજ રખાડી
નામના મીતોચેર હોમજુની સાથવાલા
એક દસ્તુરે ધ. સ. ૧૮૩૨માં નવસારીના
ભગરીઓાણાની વિદ્યધતું એક કામ ઉદ્ઘ-

વાનો સાહસ કર્યો. પોતાની વહુ ગુજરી ગઈ તેના ઇચ્છાંને પદ્માં
નહીં ખાંધું. ભગરીઓાણે વાંદો ડાઢાંદો, કે પદ્માં વગર દોખસુ-
રીમન થાય, માટે ઇવાંને દોખમે ચઢવા દઈએ નહીં. ઇચ્છાં અટ-
કી પડવાથી દાવર ઇસ્તમજી ખરશેદજ મોટી અને ખાન બાણાડુરે
અદેશર કોઠવાલ સરકારમાં દોડી ગયા, અને દૂરાવ કરાવી લાવ્યા,
કે એહેઠીઓ ઉપર મોખેદી યોગાનો કાંઈ જોરો જખરદસ્તી નથી, માટે
દોખમાના તાલાંની કુંચી ન આપે તો તાલું તોડી ઇચ્છાંન-
ને ટેકાંણુ ખાડું. એ હુકમ પ્રમાણે થયું હતું. આથી ઉશકેરાઈને ભગ-
રીઓાણે એહેઠીનેના લગ્ન મરણુના કામ અટકાડ્યાં, અને મીતોચેર

હોમજીના મોખેદો જે તે કામ કરેતો તેમને મારી નાંખવાની ધમકી આપી. કરવું કેમ? છોકરાં મોટાં થયાં. નવજોત લગતનો. થવાંજ જોઈજે. મરણું સચિકર કાંઈ પારી રખાય? તેથી હું એહેદીનોંચે ગેહેસારવાને બદલે શરેણાજ ભણીને કાનો ચલાવ્યાં. એહેદીનોંચે તો આશીરવાદ સાર્થી! અને વળી નવજોત પણ કરી! તેમાં તંડોરસ્તી ભણી કામ ચલાવ્યું. આમ થવાથી ભગરીઆઓના દસ્તુર ખુરણેદળુંએ દાવર ઇસ્તમજી ઉપર તથા ઇસ્તમપરાંના પેટલ કિપર ફૂર્યાદ માંડી, તેનો કેસ ત્રણ ડ્રાર્ટ સૂધી ચાલ્યો. અને સદર અદાલતે કરાવ કર્યો કે, ભગરીઆઓને એહેદીન સાથે તથા તેમના મોખેદ સાથે કાંઈ લાગતું વલગતું નથી. એહેદીનની નજરમાં આવે તે કરે. દોખમું તંથા તેને લગતી મીલકતહું બહેદીનની નજરમાં આવે તે કરે. દોખમું તથા તેને લગતી મીલકત બહેદીનાની અંજુમનની છે. એ પ્રમાણે મોટા જગડા જાગ્યા હતા.

૧૮૨૫ ઈ.સ. ૧૮૨૫ના અરસામાં પારસીઓની નવ-
૫૦૦ ગાડીનો સંધ્ય. સારીમાં હેઠળી બધી વરતી હતી તેનો ખ્યાલ
એટલાથી થશે કે, એ વરસમાં સુરતમધે ભ-
લથાંણું આગળ નેશારીવાલા સાથને ભાટે અંજુમનના ઉંઘરાતથી બંધાવે-
લાં દોખમાંનો તાણું પુરવાની કિયા કરવામાં આવી હતી. તે વેળાએ
નવસારીથી ૫૦૦ ગાડીનો સંધ્ય એ મેળાવડામાં ગયો હતો, જેમાં દસ-
ટુરળુંએ, દેશાઈલુંએ, તથા સર્વે અંજુમન સામેલ થયું હતું. સંધ્ય-
ની કિયા નવસારીવાલા દસ્તુરોની આગેવાંની હેઠળ થઈ હતી. આ વખતે
પારસીઓ બાહ્યર ગામ ગયલા જાણી જયરી લુટ્ટાંટ નવસારીમાં
આવી હતી.

૧૮૨૬ નવસારીવાલા બાહેશ દસ્તુર જમશેદજી
એક અભરણાર જમાસ્પ આશાના થીન દીકરા બહમનજી
દસ્તુરજાહા. ધણા ચંચળ ને અભરણાર હતા. આપ તેવા
એટા નીવડ્યા હતા. પોતાના બાપની આગ-
ળ જંદ, પેહેલવી, તથા દ્વારશીનો અને દીનાંધનનો ધણા પક્ષો અ-
ભિન્નાશ ડીધ્યા હતો, અને અતે ધણા વિહૃવાનાં ગણુંત્રિ હતી. તેવણું
ઇ. સ. ૧૮૨૬માં ૮૧ વરસની વયે યુજર્યા હતા.

ગામડયા રાજ.

૧૮૨૭
વેહેવલ્યા હશાઈ.

નવસારી પ્રાંતમાં વેહેવલવાદા પારશી દેશાઈએ ઘણા પંક્તાયદા હતા. નવસારી તાખેના ડોશ અનાવલ પરગણું દેશાઈ-ગરું તે પારશીએ એક રાજના જેઠલા દ્વારા દમાની કરતા હતા. વેહેવલ નામના ગામમાં તેમની ગાઢી હોનાથી, તેઓ “વેહેવલ્યા દેશાઈ” કહેવાતા હતા. એ વેહેવલ ગામ આપું તેમજ બીજાં ૪-૫ ગાંભો તેમના તાખામાં હતાં. આજે પણ તે વેહેવલ ગામ લગભગ આપું તેમના વંશજેના તાખામાં છે. એ ગામેમાં તેમને ચોધાઈનો હડ સરકારે બક્ષેદો હતો. ગાંધુકવાડી તેમજ વાંસક્ષ અને દાંગ જીલ્લાના રાજએની દરખારમાં પણ એ દેશાઈએનો મોટો વગ વસીદો હતો. તે મધેના છેલ્લી જહોજલાલી વાદી દેશાઈ શૈહજીબાઈ દ્રારંમળ થઈ ગયા છે. એવણું સર્વીધી પેહેલા વડવા નશરવાંનળું નરશંગળ નામનાને ડોશ તથા અનાવલ પરગણું દેશાઈગરું ધ. સ. ૧૬૫૫માં દીલ્લીના પાદશાહ ગાળ્સાહેં કેરાંનશાંની શાહાદોહિન મહમદ શાહાનેહાંન જેહાંઆરા એગમની શહી મો-હોર સુધાંના એક દ્રારમાનથી મલ્યું હતું. તેમાં લખ્યું છે કે, “ જે વખત પરગણે અનાવલ તથા ડોશ નવું આખાદ થાબી તે વખતે દેશાઈ નહીં હતો. નોશેરવાન પારશીને—કે ડામની આખાદીનો સરખરાહી કર નાર છે, તેથી તેને તે જગાનો દેશાઈગરી ઉપર સુકરર કરયો છે.” એવણું પછી એવણું ભાઈ કુંવરણ નરશંગળને મજકુર દેશાઈગરનો અભયાર મલ્યો હતો, અને તેવણું પણ ધ. સ. ૧૭૩૭ માં દીલ્લીના પાદશાહ મહમદશાહ ગાળ્સ સાહેબ કેરાંનશાંની નાશરદીન અધુરનેહની શહી મોહોર સુધાંતું એક બીજું દ્રારમાન મલ્યું હતું, તે-માં લખ્યું હતું કે, “ તે જગાનો મજબૂત ચોધરી જાણીને પોસ્ત દર ચોસ્ત મજકુર ચેદમતને તેના દ્રારદો સુધાં તેના ડાખલમાં ચાલવા હોની તથા તમામ બાયતની હડ દસ્તુરીથી માઝી અને ડાપેલી કલમ ગણણી, અને હર વરસ બીજી નવી શનદ માંગવી નહીં.” એ પછી નવસારીના પરગણુંએ ગાયકવાડ સરકારને તાખે થવા પછી પેહેલ વેહેલા ગાયકવાડ પીલાજરાને પણ એમની દેશાઈગરી બાંદાલ રાખી એક પરવાંનો આપ્યો હતો. એવણું ભરણું પછી મજકુર દેશાઈગરાં-

નો બોગવતો એવણુના વડા દીકરા બેહરામળ કુંવરજીને મલ્યો હતો. તેવણું ને પણ છ. સ. ૧૭૪૮માં દાખાજીરાવ ગાયકવાડે એક પરવાનો આપી તેમનો હક કશુદ્દ રાખ્યો હતો. તેવણુના ભરણું પણ તેવણુના ભીજા ભાઈ ફરાંમળ કુંવરજી તે ભજકુર શેહલભાઈ ફરાંમળના ભાવાને બિપ્લાં પરગણુંઅંતુ' દેશાધગરં મલ્યું હતું, અને તેમને પણ ડેફારજરાવ ગાયકવાડે છ. સ. ૧૭૫૫માં એક પરવાનો આપ્યો હતો. ઉપલા શેહલભાઈ દેશાધિના મરણાદ તેમની દીકરીના દીકરા તે નવસારીવાલા વડા દેશાધિ શ્રી બરનેરજ નવરોજજી (તે આ કમતરીન લખનારના ખપાવા) ને બિપ્લાં ગામેનું તેમને હીસ્સેટું દેશાધગરં મલ્યું હતું, બાકીના અરથાં દેશાધગરાંનો ઉપલોાગ શેહલ્લીભાઈના કાકા લુલ્લભાઈ કુંવરજીના નથીરા રતનજી ભીખાજીના નથીરા મેનાભાઈ લુલ્લભાઈ ચલાવે છે.

આ દેશાધિને ત્યાં પછી બોડેઝવારેની પાદા રેહતી હતી. અને વેહેવલ ગામને નાકે એક ધન તેવણું ચટ્ઠતી હતી. હજુ પણ તે ધનની યાદ આપતો સ્થાં વેહેવલ ગામ આગળ ઉલ્લો છે. વેહેવલમાં અણ્યારી પણ તેવણે બનાવી હતી, અને ઉનાઈ વગેરે જગાએ જનારાંનો માટે એ " ગામઊયા રાજ " તું ધર એક સદાવત ક્રેચું હતું.

૧૮૨૭ માણેકજી લુલ્લભાઈ વાણી, (સર જમશેદ
"સર" ના લાઈ. જીની અસલ અટક વાણી છે.) જ્યેષ્ઠ
પોતાની જન્મભૂમી નવસારીથી મુંયદુ
જધ ગણુલાવાના કુવાની સામે ગાંધીની દુકાન માંડી હતી, તેવણું છ. સ.
૧૮૨૭ માં ચુર્જબી. એવણુના ભાઈ સર જમશેદજી લુલ્લભાઈએ ચો-
તાનો વ્યાપાર સારી રીતે ચાલતો જેધ એવણું તેમાં ભાગ્યા કર્યા હતા. એવણું વીશે તાં ૧૮ જુન ૧૮૨૭ ના મુંયદુ સમાચારે ધારું
સારં લખ્યું છે.

૧૮૨૭ વલસાડની પાડોસમાં " પાંડેરાધડ " ના
ગાયકવાડનો ૧૦૦ કોલાની આસપાસના જગાના, ગાયકવાડ
ગામનો પારનેરા-અગવાડા-અને લુલર એ-
ચેલા ૩ વિલાગ કરેલા હતા. તેના ગામ
૧૦૦ હતાં. તેનું દેશાધગરં, વલસાડયા
પારશી જનણું મેહરા અને તેવણુના દીકરા બચાલાઈ દેશાધિને સેંપેલુ

હતું. પણ પાછળથી અ'ગ્રેજ સરકારે પાંડેરાધડ જીતી લીધા ખાદ, કેટલોક વર્ષતવેર એ દેશાઈગર્ઝ ચલાવા દર્દ, છેવટ તે દેશાઈએને શ. ૫૦ ની આસામી ઉપર લાવી મેદયું હતું. એ બચાભાઇ દેશાઈએ, નવસારીથી સંબંધિતાના આતશાખેરાંમને ડાદવાડે પોંહાંગાડી આપવામાં ઘણી મદદ કરેલી. એ વંશના છેલ્લા મુખી દેશાઈ બમનજી કાનજી ઈ. સ. ૧૮૨૭ માં ૬૦ વરસની ઉમરે ગુજર્યા. તેવણે પણ પોતાના ભાઈ જીવણું ત્થા પિત્રાધ ફરાંમજી કુંવરજી સાથે એ દેશાઈગર્ઝ ચલાવ્યું હતું. એવણું ગાયકવાડ તરફથી કેટલાક હકો તથા જગીરો ધનામાં મળેલી હતી. એ દેશાઈએનું દુરું મુણ નવસારીઓં હતું, પાછળથી એ ખાંદાંન વલશાડ ગયું હતું.

૧૮૨૯
અ'ગ્રેજ અદાલતના
માનીતા દશતુર.

નવસારીવાદા દશતુર જમશેદજી જમાસ્પ
આશાના ખીજ દીકરા ખુરશેદજી ઈ. સ.
૧૮૦૧ માં નવસારીથી મુખ્ય જર્દ ધણું
માન પાન પામ્યા હતા. અને શેહેનશાહી

ટોળાના વડા દશતુરના નેવો દરજનો ધરાવતા હતા. મુખ્યધિની પારથી પંચાતના એવણું અકાયર હતા. સુંખ્યધિની સહર અદાલતમાંથી મુશ્કલાં માનેના કણને ત્થા છિંદુઓના યુરને જેમ દરમાયો મળતો હતો, તેમજ પારથીના ધર્મગુરુ કેચે એવણું ને સહર અદાલતમાંથી શ. ૩૦ નો દરમાયો આપવામાં આવી બહુ માન વધારવામાં ચાંચ્યું હતું. એવણું ઈ. સ. ૧૮૨૯ માં ૮૩ વરસની વયે ગુજર્યા. એવણું વીશો તા. ૧ જુન ૧૮૨૯ તું મુખ્ય સમાચાર ધણું સાહં મત છોપે છે.

૧૮૩૦
જમાસલુ પોદ્યા.

પોદીન્યા દેશાઈ ટેહસુલજી જીવણુંના
વડા દીકરા જમાસલુ ઈ. સ. ૧૮૩૦માં

૭૦ વરસની ઉમરે ગુજર્યા. પોતાના ખાપ
પછી એવણું એ ખાંદાંનમાં વડપણું લોગવતા હતા. પોતાના કાકા
દેશાઈ બરજોરલુ જીવણું સાથે કારભાર ચલાવતા, પણ પાછળથી
ભાગલાગ સંબંધે કંઈ વાંદ્યો. અરસપરસ પડવાથી કાકા ભત્રિજને વ-
ડેહરા દરખારમાં ધનશાદ માટે જવું પડયું હતું. તે બાદ ઈ. સ. ૧૮૨૧
માં બરજોરલુના ભરણું બાદ એવણું એકલાયે વહીવટ ચલાવ્યો હતો.

૧૮૩૧
ચીજગરવાલા.

મુખ્યધિના ચીજગરના ખાંદાંના ને પુરુષો
પ્રખ્યાતિને પામ્યા છે તે અસલ નવસારી-
નાજ હતા. શેઠ દોરાબજી જમશેદજી શક-

લાતવાદાના ભાઈ અને શેડ પેશતનજી મનચેરણ ચીજગરના પિત્રાઈ શેડ ઇસ્તમજી જમશેદજી ચીજગર નવસારીથી સુંખી જઈ શા. રતનસી ધારસી સાથે કાપડોના વેપાર વલાના લાગ્યા. પછી ચીન ખાતે અશીમનો મેટો વેપાર ચ્યાવા લાગ્યા. એવણુંના બાવા શેડ જમશેદજી ત્થા કાકા શેડ મનચેરણ એરામજી ચીજગર નવસારીમાં પેશ વેચવાનો ધર્યે કરતા હતા.

નવા વૃખ્યતનો જુનો જગડો.

૧૯૩૨ ધ. સ. ૧૯૩૨ માં સુંખી શેહેનશાહી
નાવર અરોતાયની કમીશીના મેમબરો શેડ હોરમજી બમનજી
૧ દી લડાઈ. શેડના, બહમનજી હોરમજી વાહાડ્યા, પ્ર-
 રશેદજી માણેકજી શરાદ્ધ, ખરશેદજી ઇસ્તમજી વાહાડ્યા, પેશતનજી ન-
 વરેનજી શેડના, હોરમજી બીખાળ ચીનાઈ, જાંગીરજી નશરવાનજી વા-
 હાડ્યા, ઇરાંમજી બમનજી શરાદ્ધ, જમશેદજી જળભાઈ, જળભાઈ દાદા-
 ભાઈ, બીકાળ મેહેરજી, હોરમજી ધનજી પટેલ, તથા મનચેરણ ઇરદુ-
 નજી વળ્ફાર એઓએનનવસારી ખાતે દસ્તુર ઇસ્તમજી નશરવાનજી મેહેરજી-
 રાંણા, દેશાઈજી જમશેદજી મનોચેહેરજી, દેશાઈજી ખુરશેદજી ઇસ્તમજી
 તથા શમરત અંજુમનપર એક કાગજ લખ્યો કે, “ અતે શેહેનશાહીઓના
 આતશખેહરાંમ થયાથી અમો હીંયાં મોખેના ઇરજાંદાને નાવર
 તથા હેરબદ કરવાના કામની ગોડવણુ કરે છે, તે બાએ શ્રી નોશારી-
 નું અસલ પંથક જાહીને અમો તમોને લખી જણાવ્યેછ કે એ નેક
 કામમાં સદદ કરવી, અને સુંખીના મેખેહોપર કાગજ લખવો જે એ
 દીનના કામમાં શામેલ થઈને એ નેક કાંબ બળ લાવે. અવું તમો
 સાહેયોના લખવાથી અમારે ને તમારે ને એખલાસ તથા ધરોયો છે
 તેથી જ્યાદા થશે.” એના દ્વારાયાં દસ્તુર ઇસ્તમજી નશરવાનજી
 મેહેરજીરાંણા-દસ્તુર ખરશેદજી બ્રાન્ડેરજી દાનાખ પાહલણુના, દસ્તુર
 માણેકજી ઇસ્તમજી જમારપ આશાના, દસ્તુર કાર્બિશજી એલેલજી, એ.
 રતનજી મનચેરણ કુતાર, એ. મનચેરણ ઇરાંમજી હેજાદાર, એ. ઇરા-
 ંમજી મનચેરણ સાદન, એ. દારાયજી કેરશાશજી પાવરી, એ. ઇરાંમજી
 ખરશેદજી નરીમાનું, એ. દારાયજી શાપુરજી દાયું, એ. એદલજી વર-

બેરળ ડાટવાલ, એ. એદલજી ભીખાળ આગે, એ. માણેકજી નવરોજી બેદ્વાર, એ. બહિમનજી ઇરહુનાં કંગા, એ. ઇસ્તમજી એરામજી મોદી, એ. હેરમજી મનચેરજી ધાખર એઓએ કષ્યાં કે, “હમારે તાં હેવો શરેશતો છે કે હમે શરવેથી એલાહેડું બરશનુભ વાપરીએ છેએ ને હમારે તાંના શુરત તથા ગણુદેવી તથા બીલીમોરે મોખેદો છે તે સાથે-ની પણ હમે વાપરતા નથી તે ખાંચે પથકના શાહેઓ જણે છે. તેજ મુજબ કાનુન આજ શુધી જરી પણ છે ને તે હાલમાં મશહૂર છે. ને એદલદાર (તે દસ્તુર એદલજી દારામજી શંનાણા જાંણુવા) વીજેરે શરવે સાહેઓ જાતો છો તેથી એ મુજબ એ જગે ઉપર ને હેરખદ થાશે તે સાથે હમે વાપરશું નહી ને હમે કાંઈ નવો શરેશતો નથી કાહાડતા. આજે મુદ્દતનો યુજરગોથી કાનુન છે તે મુજબ ચાલીએ છે ને કદી તે કોક આવશે તેને બરશનુભ આપીશું શરવે પણ હમે તે સાથે વાપરવામાં શામેલ થવાના નથી.” એ કેષ્ય ઉપર દેશાધજીઓની શહી નથી તેના ચોક્કસ સથથો છે.

૧૮૩૩

નવસારીના રહીશ શેડ એદલજી જીજાભાઈ

એદલજી વાળા.

વાળાએ ઈ. સ. ૧૭૮૦માં અનેથી મુંબદ્ધ

જઈ વીલાયતી સામન વીજેરેની મોદી

હુકાન અંગેજ બજારમાં રથાપિ. અને સારી પુંજી એકડી કરી લાં “એદલ વાળા” ને નામે સુપરસિદ્ધ થયા હતા. એવણુના ૫ એટા હતા, તે બ્ધા એવણુની હૈથાતિમાંજ ભરણું પાણ્યાથી એવણે પાણ્યાથી એકાંત જાંગી ગુજરી ઈ. સ. ૧૮૩૩માં ૮૫ની ઉમરે ગુજર્યે હતા.

૧૮૩૩

ઇ. સ. ૧૮૩૩માં મહુવા ગામે શેડ માણે-

મહુવાનું હોખ્યાસું.

ક્લ જીનાણુએ એક હોખ્યાસું નવસારીવાલાના સ્વામિત્વ હેડળ બાંધ્યું હતું.

૧૮૩૩

નવસારીના એક પ્રખ્યાત વેપારી શેડ એ-

એદલજી ભાતલીવાલા। દલજી ઇસ્તમજી ભાતલીવાલા ઇ. સ. ૧૭૯૮માં નવસારીથી મુંબદ્ધ જઈ ખાલી ભાતલી વેચવાનો ધંધો કરી “ભાતલીવાલા” કહેવાયા. ચીનની આહતનું કામ કર્યું મોદી પુંજી મેવણી. અને મુંબદ્ધ કોટ્યામાં ગણુભાવાના કુના પાસે ઢોરાને પાણી પીવાનો એક મોદો અભાદો બંધાવી નાસ કાઢ્યું. એવણુને પુત્ર ન હોવાથી પેતાના માણેજ શેડ રતનજી બમનજી ત એલીને પાલક કરી સર્વ પુંજી સાંગી. ઈ. સ. ૧૬૩૩માં પણ વરસ્પની

ઉમરે ગુજરીયા એવણુ વીશે તા. ૧૭ નવેમ્બર ૧૯૩૩નું મુખ્ય ભરમાચાર છતમ ભત આપે છે.

૧૯૩૩ અસલથી ભગરસાથના મોખેદો હિંમેશાં નનવસારીનોનાવરીઓ વસરીમાં નાવર થતા હતા. પણ તેની ભાંજગડ ચાલ્યા બાદ એવો કરાવ થયો, કે ને મોખેદોના છોકરાઓ મોખેદોનું કામ નહીં બલાવના હોય તેઓને નાવર કરવાનું મુખ્યમાં શરૂ કરવું. તે ઉપરથી ઈ. સ. ૧૯૩૨માં નાવર કરવાનું શરૂ થતાં મુખ્યમાં પેહલવેહંદો નાવર એ. નવરોજ ઇસ્તમજી હવાલદાર થયો, અને તે પછી એ. દ્વારાખજી એહરાંમજી શંનણા, ત્યા એ. દરાંમજી માણેકજી સંનણા નાવર થયા હતા. ત્યાર પછી બાજુ દરેહમેહરોમાં નાવર કરવાનો રેવાજ ચાલ્યો છે. તે અગ્રાં નાવર મુખ્યમાં થતા નોહેતા.

૧૯૩૪ મુખ્યદીની ડોટ ભઘેની શેડ ખરશેદજી ભાસુરદાંની ભીશલની એકજ શરાદ્વાળી દરેહમેહરના પંથકી આ. ભારામારી. મેહરનોશજી ખરનેરજી કુટાર ૬૦ વરસની વધે ઈ. સ. ૧૯૩૪માં ગુજરીયા. એવણુના ઇવાંતા પગ, નવસારીના શરેષ્ઠતાથી ઉલ્લિ રીતે, શેડ ખરશેદજી ભાણેકજ શરાદ્વ આગલ ઉભા રહીને લાંબા રાખવાને બદલે વલાની દીધા ! આથી મુખ્ય આતેના ભગરીયા મોખેદોમાં ધાણું ઝતુન ઉશકેરાણું. તેઓની એક મોટી સંપ્રેષણ થઈ, અને રાતેરાત પોતાની સાથે એ ખાંધીયાઓને તેડી લધ જઈ, કુટારના ધર આગલ આવી ઇવાંતને સંનોગેનું છોડાવી તેના પગ લાંબા રખાવ્યા હતા ! !

૧૯૩૫ દસ્તુર એદલજી બહુમનજી જલમાર્પ આશા એદલજી જામાશ ઉમર વરસ જીનીએ ઈ. સ. ૧૯૩૫માં ગુજરીયા. ઈ. સ. ૧૯૨૬થી પોતાના ખાપના મરણું બાદ નવસારીમાં દસ્તુર નીમાયા હતા.

મરનાર ધણું ખખરદાર એ શાલેક હતા.

૧૯૩૭ નવસારીના ભરહુમ છેલ્દા દસ્તુર કેડોયાદ-
શુના બાવા દસ્તુર ઇસ્તમજી નોશરવાનજી
દસ્તુર ઇસ્તમજીનું પ૪ વરસની ઉમરે ઈ. સ. ૧૯૩૭માં
ગુજરીયા. એવણુને ઈ. સ. ૧૯૨૨માં પોતાના
ખાપના મરણુથી દશ્શતુરી મલી હતી. તા. ૨-૨-૧૯૩૭ના મુખ્ય સ-

भायारमां अवेषु वीशी ओवो अलिप्राय छेडे, “ ऐ भरनार शारे दाउपथ्यवासी धर्षी हतो, अने शाहे तथा नमंताई भरेतो अने शवडप घेडरावासी हतो. ” ता. २८ जनेवारीना रोजे अवेषुना उठगेथ्यामां अवेषुना ऐटा उक्केआदल्लते शाल आपी दस्तुर ठरावामां आव्या हता. अवेषु वीशी ता. २ इअरचारी १८३७तु मुंबध समाचार उचुं भत लंबाण्युथी आपे छे.

नवशारी उपर घेरो धकाये.

१८३८ गायडवाडी संक्षिप्त धतिहासना डतो भी.
देशाई अने गाय- जोवीह अमृत वैद निये प्रभाषे भरडी
कवाई वन्ये लडाई. भाषामां वधे छे:—

“ नवसरीस मंचरजी देशाह स्थणून एक पारसी रहात असे. त्याची माल मिळकत गायक-वाडांनी जप्त केली हेती, ती, त्या घराण्यास ब्रिटिस सरकारची बद्दादारी असल्या मुळे, साहून घावी असें त्या सरकारानीं बोलणे घातले हेतें. व त्या प्रमाणे एक वर्षाच्या आंत करण्या विषयीं सयाजीरावांनी वचन दिले हेतें. परंतु त्या प्रमाणे गोष्ट घडून आली नाहीं स्थणून मुंबई सरकारांनी आपला पूर्वीचा क्रम सुरु करून नवसरी प्रांत जप्त केला. इतके झाले तथापि मुंबई सरकारा विरुद्ध वागण्याचा क्रम सयाजीरावांनी तसाच चालविला. तेच्हां त्या सरकारानीं विशेष कडक उपाय योजण्याचा निश्चय केला. तो असार्की, गायकवाडाच्या राज्याचा अरणखी भाग

जप्त करावा व इतके करुनही सयाजीराव सावध होत नसतील तर त्यांस गादी बरुन काढून त्यांचे पुत्रास गादीवर वसवावें. श्या निश्चया प्रमाणे इ. स. १८६८ चे नवंबर महिन्यांत पेटलाद परगणा त्रिदिस सरकारांनी आपल्या ताब्यांत घेऊन दोन महिन्यांचे आंत सयाजीरावांनी त्रिदिस सरकारांची भागणी कबूल केली नाहीत तर तो परगणा इंग्रेजांचे राज्यास जाडला जाइल असा जाहीरनामा लाखिला, व त्या प्रमाणे दोन महीने झाल्यावर त्या प्रांतावर गायकवाडांचा कांही हक राहिला नाही असें जाहीर केले.

इंग्रेज सरकारचे असें द्रढ निश्चयाचे वर्तन पाहून सयाजीरावांनी आपला हट सोडिला आणि त्या सरकारची बहुतेक मागणी कबूल केली. श्या प्रकरणाचा चांगले रितीने निकाल करावा श्यणून सुंबईचे गव्हर्नर सर जेम्स कारन्याक साहेब यांनी वदोदारा प्रयाण केले. त्यावेळी ठरलें कीं, नौसरी व पेटलाद हे प्रांत इंग्रेज सरकारांने सोडावेत.”

ऐ प्रभाषे देशाई अने नाभदार गायकवाड सरकार वळ्ये लाई याली हती, तेने ठेंडे नाभदार अंग्रेज सरकारनी दरभ्यानगीरीथी आव्यो होते. ऐ प्रकरण धधुं लांधुं छे, पण ते सधणुं अभारा भुरभ्यी पिताळ तरक्की बाहार पडनारा एक भोया थांथमां सवितर आवनार छे. सध्य आ ठेणु ते लंगावानी जडे नथी.

૧૮૩૯

શાન્યાશી જેવા

દસ્તુરણ.

નવસારીવાલા દસ્તુરણ જમશેદજી જમાસ્પ
આશાના નાહના દીકરા દસ્તૂર દારાખ્ટ
નવસારીથી સુંખાઈ જઈ તાં દીનઅંધનતું

કામ કરતા હતા. એવણ છ. સ. ૧૮૩૯

માં ૭૮ વરસની વયે સુંખાઈમાં ગુજર્બા. “ એ ભરનાર ધણો વીશી
અને મોહેઠો પરહેજગાર અને એકમારગી હતો અને તે સાથે આચ્ચે
પરથવીપરનાં શધાં શાન્યાશી કંમેથી વેગળો પડીને પોતાના ડેરતારની
ભગતીમે રાત દાઢો ભશણું હતો. ” (જુઓ સુંખાઈ સમાચાર તા.
૩ નવેંબર ૧૮૩૯)

૧૮૪૧

નાલ્લાભાઈ

દેશાઈ.

નવસારીવાલા દેશાઈણ મનચેરણ ખુરશેદ-

જાના નાહના એટા દેશાઈ જમશેદજી ઉદ્દે

“નાલ્લાભાઈ દેશાઈ” પોતાના બાનાના વખ-

તથીજ વડોદરાખાતે ગાયકવાડ સરકારની

દરખારમાં માનીતા થઈ પડ્યા હતા. માહારાજ શયાળરાવ બીજને
ગાદી આપાવામાં એવણે ધણી મેહેનત લીધી હતી, જેથી શયાળરાવના
માય ગાયાબાઘએ પોતાની હૈયાતી સુધી એવણું રા. ૨૮૦૦ તું વર-
સાન આપ્યું હતું. અને શયાળરાવના ભાઇ બેઝેજ તેવણું સંધળું રાજધ-
રાંથું “નાલ્લાભાઈ ” ના ઉપમાનથી પીણાણું હતું. વડોદરામાં પા-
રશીઓના દોખમાને માટે ગાયકવાડ સરકાર તરફથી જમીન મેળવી
આપવામાં એવણે ધણી મેહેનત લીધી હતી. એવણ છ. સ. ૧૮૪૧ માં
૬૪ વરસની ઉમરે ગુજર્બા. તે વખતનું તા. ૭ નવેંબર ૧૮૪૧ તું સું-
ખાઈ સમાચાર લખે છે કે:—

તા. ૧ લી નવેંબર.

રોજ ૪ માઝ ૨ (શે. ૦) ૧૨૧૧ ધજદજરહી.

જમશેદજી મનચેરણ દેશાઈ—હોમેને લખવાથી મોટી દલ-
ગીરી ઉપજેય કે શ્રી નવસારી અધે ચાલતા મહીનાંની તા. ૧ લીની
શાતરે ભાર ઉપર ૧ કલાકને અમલે દેશાઈ જમશેદજી મનચેરણએ
આશરે ૬૪ વરશની વન્નેમો ધણું દાહાનાં કશાટ ભરેલા માંદથી આ
તરણ પાંચ દાહાની વગર ભરોશાની અને ખાદી માચ્ચેચાની જગત-
મોથી નીકલીને વહુકુંદેવાશી લોકોમે જાઈ પોતાનો ચંદ્રોકાલ શુધીનો
પાશી કરેયો. એ ભરનાર બાપદાહેથી દેશાઈનાં ખાંનદાંનનો એક ના-
મીચો અને હશતાં મોહાંનો તથા ખુશ મીજનનો અને શવમાવનો

ધીરો અને શબ્દનો મીઠા અને પાણી ખુલ્હિનો પુરશ હતો. એ ભરનાં રની ઓદ્ધારાં આપીએતો નોશારીવાક્ય મોટા દેશાધનાં વંનશથી છે કે જેણે પારસીનાં ટોકાનાં ભલાને સાં આગવા વખતમે પોતાથી બની આવીડું તે કરીને નાંખ મેલવીડું છે કે તે વાતને એક બાલક પણ ચાજના વખતમે. એ ખાનદાનનાં નાંખ કેણુંની ઈધાંની કણુલ રાં જે છે તેવાં નાંભીઓ ખાનદાનનો એ ભરનાર હતો. એ ભરનાર ધણીએ શરવ સાથે નંભતાધમે ખુલ્હી કરી છે પહે શું તવંગર કે શું ગરીબ શરવે કોઈને શરખી રીતે નમીને આખું આપેઆ વીનાં એ રહેઓ નથી તેથી કરીને શરવ કોઈ એ ભરનારની ખુલાકણ લીધાથી ધણું ખુશી હતા. એ ભરનારમે ખુલ્હીએ હેઠુંતો રેહદ્દાંશુ કરીડિતું કે જેથી એ ધણીએ પોતાની શખદી વન્નેના દીવશ મેટાં રાજદોઅારી કંભમે ખરચ કરી હતી તેથી કરીને રાજદોઅારી ખાખતમે એ ધણીનાં વીચારને ધણું શાહેમે પસંદ રાખતા હતા. એ ભરનાર એટલોતો માચેઆવતો અને મોટાં ઘિચાંનવાદો હતો. કે હુરેક આદમી પોતાની ડાખ બાખતશર એ ભરનાર પાણી નાઈ ઉંબો રેહતો તેહની વાત શંખદી શાંખદી કેદ ને પોતાથી બની આવતી તે મદદ કરતો પણ કશી રીતે કંદાલતોતો નહીં તે શાથે પોતાનાં ખાનદાનનાં શંખદી આદમીઓને પોતાની અમારયસંહ ખુધીથી હેવાંતો ફંટમો રાખી રહેલો હતો કે તેહની અપરાખપાર માચેઆનાં શાખને લીધે કાઢ તેહની ફંટમોથી ખીશીડિતું નહીં તે શંખદીની એ ભરનારનાં મોતાની ડુતાવલેને લીધે ખરખી થાઈ છે. હેઠી ખુલ્હીનાં અને મીહી બોલીનાં બોકનાર ધણીનાં ભરણ પામવાને લીધે તેહનાં ફરજદોને તથા કુકુંભ પરીવારને મેહું શંતાપ ભરેલું હુખ ઉપિળું છે કે તેવો એ ભરનારની ઈચ્છાદ નંંદાંશુધી જીવશે તાંદુધી કંવચીત મનથી મેલશે નહીં અને હૃદાથી લુલશે નહીં.

[ભુંષધના શમાચાર, ૭ મી નવેમ્બર ૧૮૭૧.]

૧૮૪૨

“સર” અને

નોશાકરાયો.

નવસારીના વતની સર જમશેદજી જીજા-
ભાઇને નામદાર માહારાંઝી વીકોર્યાએ ના-
ઈનો ઐતાખ બદ્ધો ત્વારે નવસારીથી
દસ્તુર દેશાધિઓ મલી તથા એહેદાનો મલી
૬૧૫ શહી શાથતું એક માનપત્ર મુંબદ્ધ મોકલાવામાં આવ્યું હતું, જે માન-
પત્ર મોટી મીજલસ વર્ચ્ચે દેશાધિ ટેલસુરસભાઈ જમશેદજીએ વાંચી
સંભલાવ્યું હતું.

૧૮૪૨
નોશાકરાયોતું ગ્રાવી-
દંત ફંડ.

નવસારીની વડી દરેમેહેરને તાખેના ભગર સાથના મોખેદો કેઓ સુંબદ્ધ ભવે પારથી-
ઓની વસતી થિથ તે વખતથી તેઓના ધરનાં દીનઘૈનાં કિયા કામો કરવા જા-
યલા, તેઓ તાં પગભર થવાથી, પોત પોતામાં બંદોઅસ્તો કરી એક
દુડ ભેગું કર્યું. તે અધેથી સુંબદ્ધ જનારા નોશાકરા મોખેદોના ઉત્તરા-
તેમની થીમારી વખતે રેહવા ભાઈ ધર-નાવારેસ મોખેદોના મૈયત ધર-
ચ-ધાર, જશન, ધજશને, બાજબારંગાંન, સુકનાદ, તથા થીજાં
સવાયનાં કામો કરવાનું હશવ્યું. એ દુંના ટ્રસ્ટી તરીકે શેડ માણુંકળ
મેરવાંનજી રોકના, અને મેનેજરો કેખે આ. ધરશેદળ દોરાયજી વાગી,
આ. દાદાભાઈ ઇસ્તમજી માદન, આ. ઇરાયેનજી બહુમનજી કાંગા, અને આ.
જમશેદળ પાલણું લેદવારને ઠરાવામાં આવ્યા હતા. એ
દુંભાં ૧૧૦૦ રૂપૈયા સૂધી ચેહેલાંજ લરાઈ ગયા હતા. તેમાં મરહુમ
બાઈ સાહેબ મેતલાંબાઈએ રૂ. ૩૦૦૦ તથા છુછભાઈ દાદાભાઈએ રૂ.
૧૫૦૦ તથા શેડ દોરાયજી જમશેદળ શકલાતવાવાએ રૂ. ૨૫૦૧ ત-
થા શેડ દાદાભાઈ ઇરાયેનજી એહે રૂ. ૬૦૧ એપ્રિલાં થથ ઉત્તર
રકમો ભરી હતી.

૧૮૪૬
નોશાકરે દસ્તુર
પુનામાં.

નવસારીવાલા દસ્તુર એહલજી બહુમનજી જા-
માસ્ય આસ્થાના નાહના દીકરા જમાસ્યજી પ્ર-
થમ સુંબદ્ધમાં મોખેદીનું કામ કરતા હતા.
ધૂ. સ. ૧૮૨૪માં શેડ શોરાયજી રતનજી
પરેલે સુંબદ્ધની અણુભનની પરવાનગીથી એવણું પુણે લઈ જઈ તાં
દરેમેહેર, હોષ્પસું, વગેરે બંધાવી તેની કિયા એવણું પાસે કરાવી
હતી, તથા ત્યાંના દસ્તુર ઠરાયા હતા. પુણ્ણાં, હેઠાબાદ, ઔરંગબાદ,
અને શોલાપુરની દરેમેહેર તથા હોષ્પમાંઓ વગેરેની કિયા એવણના
ઉપરીપણું હેઠલ થઈ હતી. એવણું પેહેલવી અને દ્વારથીમાં અણરદાર
હતા. દ્વારથીમાં જોડેલા એવણના કરીનાઓ હણુ મોણુદ છે. એવણું પણી
દ્વારથી દસ્તુરી સ્થપાદ. પુણ્ણાવાલા દસ્તુરો નોશેરવાંજી, હોશંગજી,
ત્યા આંકલાવાલા દસ્તુર બહુમનજી, તથા હેઠાબાદવાલા દસ્તુરો એહરાં-
મજી અને રતનજીના તથા મરહુમ દસ્તુર હેરમજીના એવણું બાવા
થાય છે.

- ૧૮૪૭ નવસારીવાલા દસ્તુર એદેખણ બહુમનજી
એક આદેમતું જમાસપ આશાના વડા દીકરા જમશેદજી,
મરણું, તે મુખધની શેડ જનાજી લીમળની દરે-
હેહેરના વડા પંથકી હતા. એવણ જ-
દ, પેહેલી, દ્વારશી, તથા દીનાંધનમાં મોટા આવેમ હતા. એવણે ઈ. સ.
૧૮૪૦માં આદરયાદ મારેસ્પદના પેહેલી પંદ્નામાનો તથા ભિનેભિરદનો યુજરાતી તરણુમે કોઈ હતો. મુખધની જનાજીવાલા આતશઘેરાંમાં
પરથવાની ઝીયા ઈ. સ. ૧૮૪૪માં એવણની દેખરેખ હેડલ થઈ હતી.
ઈ. સ. ૧૮૪૭માં પછે વરસની ઉમરે યુજર્યા.
- ૧૮૫૦ સર જમશેદજી પોતાના તાખાના નવસારી
ગાયકવાડને રૂ. કષ્ણાના વતની હોઢ બારેનેટ થયલા જાં
૧૦૦૦૦૦લું નજરાંણું. શ્રી વડોદરાવાલા ગણપતરાવ ગાયકવાડે
તેવણું સુલાક્ષત લીધી. તે વેળા ભારે
રચના કરી, આપણા આ નોશાડરાએ આપણા હાડને ખુશી કરી રૂ.
૧૦૦૦૦ એક લાખનું નજરાંણું કર્યું હતું.
- ૧૮૫૦ ઈ. સ. ૧૮૫૦ માં સર જમશેદજી
સર જમશેદજીની નવસારી પદ્ધતિ, તે વેળાએ નવસારીના
નવસારીમાં શુલ્ક, દસ્તુરો, દેશાધશો, હિંદુ સુસલભા-
નો સર્વ તેવણું એરતેકબાલ કોણ ગયા
પદ્ધરામણી. હતા. મલેશરમાં પોતે ઈ. સ. ૧૮૪૪ માં
બાંધેલી “ જમશેદ બાગ ” નામની કુશાહે ધર્મશાળામાં એક મોટું
જશન કર્યું હતું. એ પદ્ધરામણી પછી તેઓએ નવસારીના કોડાને
માટે નિયમો ધર્મ કર્યો:—૧-મલેશરમાં તે વેળાએ ૪૫૦ ધર એહેદી-
નોના હોવાથી પોતાના મરહુમ સુરખી શેડ ફરાંમજી નશરવાનજી પાત-
લીવાલાના પુનને માટે એક આદરાન, જમશેદ બાગની પાસે પરથાવ્યું.
૨- કેડી આવાંબાધના ભાય તે સર જમશેદજીના માસીના પુનને માટે
નવસારીના દોખમને આસપાસ ફરતી એક દેવાલ ચોતરફ બધાવી.
૩-પોતાના માતાજી જગણબાધના પુનને માટે દોખમા આગળ જશન
કરવાનો એક બધાવો સધરી સાચે બધાવી એક મેઠા કુવો બોદ્ધાવ્યો.
૪-દેશાધ શ્રી ખુરશેદજીની “ ખરશેદ વાડી ” માં પોતાના બાચા શેડ
જળભાઈ ચાંનજલભાધના પુનને માટે એક મોટી જમનશાળા બધાવી.
૫-મલેશર ફલ્યાંની હાલ ને મોટી નીશાળ છે તેનું નવેસર કુશાહે

મહાત્માબાબું. ૬- મોટે ઇલ્યેના તથા મલેશર ઇલ્યેના જરીબ બેહેદીનો તથા જર્ઝિ મોખેદોને આશરો આપવા હા. ૫૦૦૦૦ અને પાછાં જથી હા. ૫૨૫૦૦ ઓલાહીડા કાઠ્યા. અને સુરતના નાચાર એચારો ભાઈ હા. ૧૦૦૦૦૦ જુદા કાઠ્યા.

એ બધાં ધરમભાતાંના મેનેજર કેબે દેશાઈ દશ્તુરો તથા જાણીતા બેહેદીને દરાવ્યા. એ દરેક ધર્મભાતાં ઉપર સંપુર્ણ હકીકત સાથની તખીઓ મારેલી છે. અને એ બધાં ભાતાં હજુ હૈથાત છે.

૧૮૫૦

નાવર ભરતભાતાં

૨ ૭ લડાઈ.

નવસારીમાંજ નાવર ભરતઅ થયકો મોખેદ

સઘળે બરશનુભ વાપરી શકે, એવા રીવા-
જને તોડવા છ. સ. ૧૮૩૨માં સુંબધગરા
અને નોશાકરાઓ વચ્ચે ને લડાઈ ચાલી
જલદીથી બધ પડી હતી, તે લડાઈ પણી છ. સ. ૧૮૫૦માં જગી.
સર જમશેદજી અણ્ણભાઈ નાઈટ, પોતાના વતન નવસારીમાં આવ્યા તે
ટકનો લાભ લઈ, તેવણું ઉપર દશ્તુર એરાંભજી દારાયજી શંનાણું અને
ખીજા ૫૦ મોખેદોએ સર ઉપર એક “ ખુલ્લો પત્ર ” લખ્યો હતો
કે “ ને દહૃતેથી આતશખહેરાં સાહેબને (સુંબધવાલા વાહદ્યાજીના)
તખીતશીત કીધ્યાય તે દહૃતેથી અને દીનઆંધિનાં એક વરારોએ
સંઘાં કામો દરોખસ્ત થતાં આવ્યા છે, પણ આજની ધડી સુધી
હમારેથી હમારા છોકરાવોને નાવર તથા ભરતઅ કરી શકતા નથી.
કંનેને નવસારીની અંનુમતના સાહેબો એવો વાણી લીધેય કે સુંબ-
ધના આતશમેરાંમ મધે નાવર ભરતઅ થાયેલાઓ સાથે નવસારીવાલા
મોખેદો પદાંન બાંધીને વાપરે નહીં. આ હરકત દીન આધિનાં હોકમથી
તદ્દન ઉલટી અને નાસુનાશીય છે, તેવણું નવસારીની વડી દરેકમેહેરને
તાથે રહેવાને હમો માન જરેણું વીચારીને આજ લાંખી મુદ્ત થાઈ
તેવોની તરફનો એવો આણુધટો જુલબ ખમીએચ. પણ આએ ના-
મીઓ સંજ્ઞેગ કે ને તમો નામદારને તે તરફ સીધારવાનો અની
આવેશોય તે ઉપરથી હમો તમોને વીનાંતી કરીએચ કે તમો સાહેબ
એ અડયણું ચાલી નાંખવા શારુ હટ્ટો ઉપાય કરીન નવસારીની અ-
નુમત પાસેથી હમોને સુંબધ મધે નાવર ભરતઅ કરવાનો હક્ક
અપાવવો. હમો સારીપેડે જાણીએચ કે સુંબધમાં આતશમેરાંમ થાએ-
આથી નવસારી આતે આગળની પેડે દીનઆધિનાં કામો વધારે થતાં
નથી, તેથી તે તરફના મોખેદો તથા દશ્તુરોની ગેદાપરામાં ધ્યારો થયે

છે, અને જે નાવર ભરાતેથનો હક સુંખધ ખાતે આપ્યામાં આવેતો વધારે ઘતારો થાય. માટે આએ લખીઆથી હમેસા તમે સાહેબને કણુલ થાધાયે કે જે સુંખધ ખાતે નાવર ભરાતેથ કરવાનો હક અ-
મેને આપવામાં આવેતો નીચે પ્રમાણેનો લવાજમો હમેસા નવસારીની અંજુમનને આગવતે કણુલ છે—

૧—સુંખધના આતશબહનુંરામના વારાના રૂ. ૧૦૦૦૦) થી વધારે હાલમાં એકદા થાંદેલા છે તે મધ્યથી રૂ. ૨૦૦૦) નવસારીના મો-
ષેદોની અંજુમનને આપીએ.

૨—૬૨ નાવરે અંજુમનને રૂ. ૫) આપીએ.

૩—૬૨ ભરાતથે એજ અંજુમનને રૂ. ૨) આપીએ.

૪—૬૨ વરસે શેખાળના રૂ. ૭૫) એજ અંજુમનને આપીએ.

ઉપલા લવાજમો આપવાની કણુલાત છતાં નવસારીની અંજુમન એ હક અમેને નહીં આપશે તો સુંખધનાં આતશબહનુંરામ સાહેબની દોલત જે આધતો વળ્ઠેડો હમેસા ગરીબ ટેલાને ભલી આવેઓએ તે વળ્ઠાથી લાથ ધોવા પડશે, અને એવું થાંદેલાથી બીજા મેષેદો કદાચ આગળ પડી નવસારીની અંજુમનની તાંદેલારી છોડી દઈ આપ-
ખુદીથી અતરે નાવર ભરાતેથ કરશે તો હમારા ગરીબ ટેલામાં તડાં
પડશે, વાસ્તે તમે નામદારે એ ઉપર સારી પેઠે ધેઢાંન પોંહચાડવું
એ કામ તમારે હાથ પાર પડેયાથી જર્યોરાટી ટેલા ઉપર તમોએ ને
મોટી પ્રીતથી સખાવતનાં વખાંશુવા લાયક કામો કર્યો છે તેમાં આગે
કામ મોણો સણુગાર થઈ પડશે." આ "ખુલ્લો પત્ર," તા. ૫
માર્ચ ૧૮૫૦ને દીને શેડો નવરોળ જમશેદળ વાહાડ્યા, હોરમળ બ-
મનજ શેડીના, બમનજ હોરમળ વાહાડ્યા, અને દાદાલાઇ પેશતનજ
વાહાડ્યાને નવસારી સર જમશેદળ ઉપર બીજાં ખાંનગી કાગળો ૬-
ખીને દરયાઝી કરવા મોકલ્યો હતો. એ અરજી સામે ડોટની માણિઃ-
જ શેડીને દરહમેહેરના ૨૫૦) મોષેદોની સહીનો મેહેનર નવસારીના
દેશાઈ દશતુરો અને અંજુમન જેગ આવ્યો હતો, તેમાં જણાવ્યું
હતું કે, "ઉપલી સર જમશેદળપર કરેલી અરજીમાંની બાબુદ કદાચ
તમે કણુલ કરશો તો તમારા ડીધાને અમે માન આપીશું
નહીં. આ ઉપરથી નવસારીમાં પંચાતા પંચાતી ચાલી. અને અતે
સર જમશેદળએ તા. ૨૭ માર્ચ ૧૮૫૦ને દીને સુંખધ શેડ બમનજ
હોરમળ વાહાડ્યાને લખી જણાવ્યું કે, "આં વાલા સરવે મગતી

છ. ને તેની પાછળ નાર્કાંન યુધીવાલા ઘણું તેતું એચાંન કખવાને અનતું નથી.....એવી એવી ડેટલીએક બીજા અરચણ ભરેલી છે. એ કામ કાંઈ જોરથી કરવાનું નથી. ને તેમ કૃધાથી આગળ જતાં નીલે નહીં ને વળી ઓરખી હસી નેવું થાય. એ મધે લોભ લાલચાનું દ્વારા નથી, હીન ધરમનું છે. ભાડે હાલ એ વાતની વધારે ચક્કાર કરવી નહીં એવું શેવકનું આધીન મત છે. ” એ પછી એ બાબુની પડતી નાખવામાં આવી, તે છેક ધ. સ. ૧૮૮૩માં પાછી રૂ ૫૦ લડાઈ વર્પતે જગેલી છે. તે પાછળથી બોઇધિંથું.

ઉપલી ભાંગબ્રડ જ્યારે ધ. સ. ૧૮૩૨માં ચાલી, તારેપણ સર જમશેરદજીએ અહીંના લોકોને એ વીશે ઘણું સમજાવા માંડ્યા, તારે તે-વણુંની સાથે આવેલા “ સુંબદ ચાલ્યું ” “ ના અવિપત્તિ ” “ હુદકાર ” એ, તે વેળાએ ૧૯૮૧ ઉમરના દેસાધ મનચેરળભાઈ હોરમણભાઈને તેવણે પેહેલેલા શોનાના વાળા દેખાઈને, નવસારીવાલાઓની તરફથી કણ્ણું “ હેશાઈ ! આવા નહીં મળેતો એ વારા વેચને ! પણ શેડ સાહેબના કલ્યાંપર બાપદાદનો હડ નો વેચતા ! ” આ તાંણું ઉપરથી સરે તે વેળાએ એ કામથી હાથ જેંચ્યો હતો.

૧૮૫૧

મોટલાંખાઈની

નવસારીમાં

સખાવત.

કરી હતી.

૧૮૫૨

પેહેલો પારશી

નૌકા શાસ્ત્રી.

અનેની દેશાધશી મનોચેરળ ખુરશેરળ વાલી “ વડી દરેહમેહેર ” ની ધમારત સમરાવા તથા ત્યાં એક મોટો હોલ બાંધવા સુંબદના મરહુમ બાઈ મોટલાંખાઈએ રા. ૨૦૦૦૦ ની સખાવત ધ. સ. ૧૮૫૧ માં

ને પ્રમાણે આખા હિંદુસ્થાનમાં ૧ લો બારોનેટ થનાર એક નોશાકરો હતો, ને પ્રમાણે આખા હિંદુમાંથી ૧ લો પાર્લિમેન્ટો મેમબર થનાર એક નોશાકરો હતો, ને પ્રમાણે આપણા ગાયકવાડી રાજ્યનો ૧ લો પારશી દિવાન એક નોશાકરો હતો, તેજ પ્રમાણે આખા હિંદુમાં પેહેલ વેહેલો પારશી નૌકાશાસ્ત્રી પણ આપણો નોશાકરોઝ હતો. નવસારીના આ. શાપુરળ કાવશળ કાતરકના એથી “ કાવશળ કપતાંન ” તે પેહેલા નૌકાશાસ્ત્રી હતા ! નવસારીથી નાનપણમાં મુંબદ ગમા. ધ. સ. ૧૮૧૮ માં શેડ મોતીચંદ અમીચંદના આઉતીઓ કેણે એવણું પેહેલ વેહેલા પીનાંગ ગયા હતા,

વારવાર સફર કરવી પડતી હોવાથી ખુદરતી શોખને અવલંઘીને દરેક સ્ટીમરોના કપટાંન પાસે દરિયામાં વાહણો ચલાવવાના હુદ્દરની તાલીમ કેવા માંડી. એ હુદ્દરમાં પુર્ણ માહિતી મળ્યા બાદ માહે માર્ય ૧૮૨૬ માં “ રોષ્ટ સ્પાનડી ” નામની ૧૦૦ ટન વજનની એક ધ્યિગ વેચાતી લધ, પોતાનો તેમજ ભાજીઓનો નોલી માલ ભરી તેની સરદારી પોતાના હાથમાં રાખી મલાઈ કોસ્તા તરફ હંકારવાને પેહેલ વેહેલા કેપટન તરીકે બાહાર પડ્યા. એ પ્રમાણે રંગુન, મેરાસ, વિગેરે જે બંદ્રો લાલદારી જણાયાં ત્યાં પોતે સફર કર્યા કુંધી. ૧૬ વરસ સુધી આ વાહાણું કેપટાનપણું ચલાવ્યા બાદ ધ. સ. ૧૮૪૦ માં સી-ગાપોરખાતે એક અંગેજ કપટાંન સાથે ભાગમાં “ કર્નિલ બર્નિ ” ના-મે ૫૦૦ ટન વજનનું એક વાહાણું ખરીદ્યું. તેમાં પણ વારવાર પોતે કપટાંન થઈને ઉપલાં બારાંઓમાં ફેરબન્યા કર્યું. પાછળથી પેલા અંગેજ-ની દ્યાનત બગડી અને ધ. સ. ૧૮૪૩ માં ઉપલું વાહાણ ચીકાર ભરીને મલાઈ કોસ્તા નજીકના એક ખરાણા સાથે પેલા કપટાંને અદ્યાતી મેલી માહેલો માલ તથા વાહાણું ખોજું વેચી નાખી તેનો અવેજ કાઈ કલકટેથી પાખરો ખુરોપ પોખારા ગણ્ણી ગયો. એથી મોટું નુકશાન આ નોશાકરને થયું, અને વલી અંગેજ વરસમાં એવણુના એક પૂરા બેટા મેરવાનજીનું તથા પોતાના શાલા ખરશેદજી ફરાંમજી કાતરકનું ખુન થાવાથી એવણ વિપત્તિમાં પડ્યા. અને તે ગમ્ભીરીનીમાં મોલભીર ગામાં ૫૫ વરસની ઉમરે ધ. સ. ૧૮૫૨ માં આપણે પેહેલ વેહેલો પારશી કપટાંન નોશાકરો મરણ પામ્યો. કાતરક ખાંદાનનો એક દોટો “ કપટાંન ” ની અઠકથી એવણુના પક્ષી એલખાય છે, તેનું કારણ એ ઉપરથી સમજાશે. એવણ સંબંધે “ મુખ્યધના ચાયુક ” માં ધણો લંબાણું હેવાલ આવેદ્યો છે, તેમાંથી ૧ લોઝ ફેરારો હિતાયે:—

તાં ૨૩ મી અક્ટોબર.

રોજ ૨૫ માહ ૧ (શે ૦) ૧૨૧૩ યજદ્વારી.

ખરશેદજી ફરાંમજી કાતરક તથા મેહુરવાંનજી કાવશાળ કપટાંન—શ્રી આચીનના કોશતા ઉપર શ્રી મરદુ કરીને એક ટાપુ છે તે ટાપુનો રાજ મદશ આજ કેટલુંએક થાઈઊં અંગરેજ બારકરોને હુટે છે તથા અંગરેજ પરણને ભારી નાખવાનો ભચેચાંકાર જુલમ ચલાવે છે. તે ફુશટ રાન્યે ગીઆ અક્ટોબર મહીનામેંથી ભીરીગ રાખરટ ધશપાંનકીના કપટાંન તથા શુપરકારગે નામે ખરશેદજી ફરાંમજી તથા

મહેરવાંના કાવશળને મારી નાંખી તે ભીરીગમોનો ભાલ લુટી લીધોય. તે વાણેની ભંગે ભરેલી અધર તારીખ ૧૧ મી નવેમ્બર ૧૮૪૩નાં પીનાંગ જેનેટમોથી હમે મોટાં દુખ શાયે હેડલ ઉત્તરીલી લુંઝેય.

૧૮૫૩ ધ. સ. ૧૮૫૩માં, પોતાના બાવા સર

ભીજા “ સર ” જમશેદજી લાલભાઈએ મદેશર ખાતે અ-
ધાવેલાં આંદરાંને પરથવાની કિયામાં ભાગ

કેવા સર જમશેદજીના એઠા ખરશેદજી (તે ભીજા “ સર ”) અને ઇસ્તમજી નવસારી પધારી હતા. અને સખાવનો કરી હતી.

૧૮૫૩ એક જાંખીતા નોશાકરા શેડ હોરાઅજી જ-

દાલ મેહેદ્દાલા. મશેદજી શક્લાતવાલા ઉરેદી “ દાલ મેહેદ્દાલા ”

ઇ. સ. ૧૮૫૬માં નવસારીથી સુંભર્દ બજ

અન્નરોટના નાંકાં ઉપર ઉત્તના અનાવેલા એશો તથા સક્લાત વેચવાની એક હુકાંન શેડો હોરમજી અમનજી વાડીયા. અને માધવદાસ રણુંડોડાસના આશરા હેણ ઉંઘાડી હતી. ઇ. સ. ૧૮૩૦માં ઈજલંડેને રાજ ૪૪૦ જ્યોર્જ મરણ પામ્યો તે વેળાએ સુંભર્દના સરકારી અમલદરોને શોક પાળવાનો હેડમ થયાથી કાલી શક્લાતનો ન ધારેકો મોટા અપ નામ્યો. એ અપતમાં મેદો નદી એવણું થયો, આ ઉપરથી એવણું વેપાર ધીક્યો, અને સરકારમાં પણ હંચી સક્લાતો એવણું પૂરી પાડવા લાગ્યા. સુરતના ઇસ્તમખરાંના નોશારીના મેનેદો ભાટે એક વળ્ણે વેચોતો લઈ એવણું ધર્મ ખાતે આપ્યો હતો. સુંભર્દ ખાતે નોશારીના વસનારા દોકાની એવણું હંમેશ આગેવાની કરતા હતા. નવસારીના મોટા અન્નરમાં એવણું પારશીઓ ભાટે પાણી પીવાનું પરલ અધારી તેનો અરચ નીભાવ્યો હતો. તેને ૧૮૮૭માં શેડ એદલજી નવરોજ મેહેતા છે ચીનાધારે સમરાયું હતું, અને ઇ. ૧૫૦૦ની રકમ એલાહીની કાઢીછે. અને આને ત્યાંથી તે કાઢીને સામેની જગતાએ આંધવાં આવેણું છે. હાવામાં કે નવી તખ્તી મારી છે, તેમાં લુલથી દાળભાઈ જમશેદજીને અદ્વે દાળભાઈ નવરોજ લખાયલું છે.

૧૮૫૪ નવસારીની મદેસરની સર જમશેદજીવાલી

અરનોરદાર કક્ષયા. દરેકમેહેરના વડા પંથકી આ. અરનોરજી

બહુરાંમજી કક્ષયા ઇ. સ. ૧૮૫૪માં ૮૫
ચરણની ઉમરે ગુજર્યા. તા. ૧૩ માર્ચ ૧૮૫૪ના જામે જમશેદમાં
એવણું વીસે અપ્યું છેકે: —

તા. ૭ મી મારય.

રોજ ૧૩ માછ ૬ (શેઠ) ૧૨૨૩ યજદ્વારદી.

આ. બરનોરળ બહેરાંમળ કકલીઓ, શ્રી નવસારીથી ચાલતા મહીનાની તારીખ ૮ મીને લગેકો એક પતર અતરે આવેઓ છે તે ઉપરથી જેએચામાં આવે છે કે શ્રી નવશારીના ભક્તેશર ફરીઆની દરેહમેહેરવાલા વડા પણ્ઠકી મોખેદ બરનોરળ બહેરાંમળ કકલીઓએ ૮૫ વરસની વચ્ચેમાં રોજ ૧૩ મે ને માહા ૬ ડેને દીને આ દુંની દુનીઓંમાંથી અશાખાખ દિલાવીને શવરગવાશીઓમાં નર્ધ વાશો કીયો છે. એ મરનાર શારી આઅર્દવાદો અને દીનાધનનાં કામમાં માદીતકાર તથા મોહમ્માદાર તથા દુરાંદેશ પુરશ હતો વાશો હેનાં મરજૂથી એખલા હેનાં કુદુમથમાંજ નહી પણ શ્રી નવશારીની આપી વશીમાં અને તેમજ શુરત અને સુમથર્ધ માહેલા હેનાં પીછાંણુવાલાઓમાં દુખ ઉપલુંડિં હોયે.

[જે જ્મશેદ, ૧૩ મી મારય ૧૮૫૪.]

એવણુ ઉપર સર જ્મશેદજીનો તથા એવણુના ટોલાનો અતિશય વિશ્વાશ હતો. મીનોચેર હોમળના ટોલાવાલા કકલ્યા સાહેઓ તરફ સરની કેટકી બંધી પિત હતી, તે સર જ્મશેદજીના નિયત્વા અનિ-પ્રાયથીજ જણાઈ આવે છે.

સર જ્મશેદજ અને કકલ્યાઓ.

“ સ્વશ્રત શ્રી નવશારી કશે માદાસુભસ્થાંને પુનરાદ્યે શ્રી ૫ નેકનામ ભાઈ ઇસ્તમળ રતાંજ લોટ શ્રી સુંધાઈ બંદરેથી લા. શેવક જ્મશેદજ લુલભાઈનાં શકાંબ વાંચનો. જત લખવા કારણ એને તમારો કાગજ અથવા આંકડો કરીને મોકલીઓ તે પોહોતો છે ને ભાઈ હુમેએ શાબલીઓયકે આપના પંનથકી દરતુર બરનોરદારને કેટલાએક મોખેદોના શીખીઓથી પેલા.....વારે ગડીએ એવનની ધ-
જત ઊપર હોમલો કરેય પન એ એદ્દીન લોકો કઈ શાર નથી કરતા. એવન વરેતો અહીંઆના એહેદીને ઈજત આખ્રિમે આવેલા છે આવે તે તમે લોકો થીચારા ગરીબ મોખેદેને ધજત આખ્ર આપીને ચાલતું જોઈએ. આવા મોખેદ કોઈ નહી થસે તે સત્ય કરી જાનનો. ભર્જ ત-

મેને એ વાતની ખર હોયેટે હમારી જિપર જોકાસેવાર લખી જણ્યાવને ને આપના પંથકી દસ્તુર બરજોરદાઢને હમારી ગનાગની સંલાંભ કુનો ને કુલેકે તમારો કાગજ પોહોનો છે. હમો તે વીસેનો જવાબ લખીશું' કરીને જરૂર કુલેનો કાગજનો જવાબ લખને.

મુંબાધ તા. ૧૭મી એપ્રેલ શને ૧૮૫૩ અંગરેઝ.

બાધજ તમો જિપર ને કાગજો મોડાડી તે તમો દસ્તુર બરજોરદાઢને હાતો હાત પોહોચાડને. બાધ સાહેયની દુવા કુલે. ને તમોણી કષુલ કરજો. "

એઠલુંજ નહીં પણ મયેશરના આંદરાં માટે પૂર સત્તા સર જ-મશેદજુએ ડેવી અજય જેવી રીતે આપેલી છે, તેનો ઘ્યાલ થવા તે પણ નિચે પ્રમાણું જાણુના સાડ આપેલે. કારણુંક એ લેખ બાહર પડેલો જેવાની ધણ્ણા સાંહેયો તરફથી શેવકને ભવાંમણ થઈ છે.

સર જમશેદજીના આદરાંનનો પટો.

શવસત શ્રી નવશારી કસણે માહાસુભરસ્થને પુજરાધી શ્રી ૫) નેકનામ દસ્તરજ બરજોરજ બેહરાંમણ કરીએ લા. શ્રી મુંબાધ બદરેથી સેવક જમશેદજ જળભાધની દુવા સલાંભ વાંચને. જત લખવા કારણું એને તમારાં કાગજ ૨) એ હુમોને પોહોચા છે. વાંનીઆરી વાડેક થએ છો. ને તમો ને આપણી અગીઆરી વીસે લખીએ તે જાણું. તેનું જાણુલું એને તમો ક્રાઇથી રીતની દ્રકર ના કરસે હુમોએ તમુને આપણી અગીઆરીનો બધો કારભાર શાપેલો છે તેની વીગત નિચે લખેલો છે તે પરમાણે તમો કરીએ જનો ને તમો પણીથી તમારાં વારેસ વંશ કરીએ જાઓ હુમો અથવા હમારા વારેસો વંશ ભી એ પરમાણે ચાલીને તમોને માન આપશે તે શત કરી જાણું.

૧-એલુ આદરીચાન શાહેયની બોલે દેવાનું કંભ તમો અથવા તાભારા વારેસો કરીએ જાઓ. અગર તમારી ભરજ પડેતો તમારમેના મોખેદોને શાપીને કરાવો તેહેમા હુમોને દરકત નહીં.

૨-અણુ આપની અગીઆરીમે રાણુને પેટના છોકરાએને સુદરો ચેહેરાવવો નહીં અગર ખીજ પાસે પેહેરાવવા દેવો નહીં. અગરજો ખા-

દત ગામના રાણુને પેટનાં સુદરો ચેહેરી આવે તેને આપણું અખદરીઓનેં શેહેરન્દો કરવા હોવો નહીં.

૩-નીજું આપણું અગીઆરીમે તમારા સાથના ડોઈથી મોખેદનો છોકરો એજિયાથરીયાંતું કંભ કરવા લાંબેકનો હોએ ને તે મોખેદ તમારી રણ લેયે ને તેને તમાર ધીયાંત પુરે તો વાપરવા લાંબેકનું હોએ તેને તમારે રણ આપવી, નહીંતોકે નહીં આપવી.

૪-ચોયું આપણું અગીઆરીમેના દરેક વાસણ રૂપના અથવા ડાપર બરાસનાં અથવા તરંયાના વગેરે પરચુતન સાંમન અથવા બીલોર કંભ વીગેરે શરને તમારે શવાધીન લખ્યા છે તે શાંમનની તીપ તમેએ હસુને લખ્યી આપીછ ને હમેણે હસુને લખ્યી આપીય તે પરમાણે હમો અથવા હમારો ડોઈથી વારેશ જેવા માગે તેવારે દેખાડ્યા. અગરનો ડોઈથી શામન લાગે તેની નોંધ રાખીને હમો ઉપર મોકલાવવી. ને અગીઆરીમેના વપરાતાં વાસન જાયેતો કંભના કરનારા વગેરે મોખેદો પાણેથી ભરાવી કેવાં.

૫-પાંચસુ ઇથાં કંભની તીજોરીની કુચી અથવા દરેક બારણ્યાઓના તાલ્ખાંતી કુચી તમારા શવાધીન રાખવી. કંભ પરે તેવારે બિગાડી આપવું.

૬-છું આપણું અગીઆરીમે દરરોજ છિન્ઝસની વનીદાડ વીગેરે જેભી કંભ થાયે તેની નોંધ એક ચોપડીમે લખ્યીને તમારીકને રાખવી. અગર ડોઈથી તમારો રાખેલો મોખેદ આદરીઓને હોએ તે પાશે દરરોજ લખાવવું ને તમારે તપાણ રાખવી ને જેલું ને જેવારે ચોપડી ભાંગવીએ તેવારે મોકલી આપવી.

૭-શાતમું આપણું અગીઆરીમે હીવા જતી કરવા માનસ રાખેલું છે તે પાસે દરરોજ કચરો વલાવવો અથવા કુશતી કરવાનું પાણું ૬૨-શૈજ ભરાવું અથવા અગીઆરીને લગતું કંભી કંભ કરાવવું ને બધું સદ્ગારી રખાવવું અગરનો તમારા ડેવાશર નઈ ચાલેતો તમારે તેને રણ આપવી ને બીજું માનસ રાખવું ને હમો ઉપર લખ્યી જનાવવું.

૮-આથમું આપણું અગીઆરીમેના ડોઈથી મોખેદ તમારા ડેવાશર નહીં ચાલે તેને તમો અગીઆરીમેથી છિન્ઝસની વનીદાડ વીગેરે કંભ કરતો અટકવવો ને હમો ઉપર લખ્યાવવું હમેણે તમુને એ સતા આપેક્ષી છે.

૯-નવમું હમારા નેમેલા મેનોજરો આપની અગીઆરીમે કંઈથી શભાર કંભ કરવું હોશે તો તમુને પુછીને કરાવશે. અગરનો તે કોડો

તમારા ડેવાશર નહી ચાલશે તો તમારા લખવાથી તે મેનીજરને હમેસું
ખરતરફ કરસું અથવા થપકો આપસું.

૧૦—દશમું ડ્રાઇભી બીજી અગ્રીઆરીનો મોષેદ અથવા બીજા
પંથકનો મોષેદ આપની અગ્રીઆરીમે આવીને હીડિરા ઉપર કાંબ કરવા
માગેતો તમારી રજી શીવાએ કરવા દેવું નહી તમે સુખતીઆર છેઓ.

૧૧—અગ્રીઆરમું આફણું અગ્રીઆરીમે ડ્રાઇભી બેહેદીનને તાંદણું
રાતની વખતે વનીદાદ કરાને ને તે બેહેદીન અગ્રીઆરીમે સુવા માગેતો તાં
મારી રજી સીવાએ તેને સુવા દેવો નહી અગરજો તેની વનીદાદ જોવાની
મરળ હોયેતો વખતસર આવીને જોઈ જાઓ.

૧૨—આરમું એ પરમાણે તમો અથવા તમારા હવે પછીના વારેસો
વંસ હોયેતો એ પરમાણે કરીઆ જાઓ.

૧૩—તેરસું ડ્રાઇભી બેહેદીનને તાંદાં અથવા મોષેદને તાંદાં બિથ
મનાના વાશન માગેતો આપવાં ને તે શાદ કરાવીને પાણ તમારા શવાં
ધીનમા રાખવાં.

લા. જમશેદજી લાલભાઈની સલામ.

આ ઉપરથી જણાય છેકે, નામદાર સર જમશેદજીનો વિશ્વાસ
આખણું મીનોચેર હોમજુનાસાથનાલા કક્કદ્યા ભાઈઓ ઉપર પૂરેપૂરેં
હોવો નોંધયો. પદ્ધતિથી ૧૦ મી કલમમાં લગરીયામેના સંખ્યે કંઈક
સુધારો થયદો જણાય છે.

૧૮૫૪

નવસારીના પોદ્યા દેશાઈ જમાસજ ટેહ-

ટેહસુલલ પોદ્યા.

મુલજુના વડા દીકરા ટેહસુલલ મ્ઝ. ૨૧.

૧૮૩૦માં પોતાના આપના મરણુથી પો-
દ્યા દેશાઈ ખાંડાનમાં વડા થયા હતા. ધ. સ. ૧૮૨૮માં એવણું પણ
મોટા દેશાઈ ખાંડાનવાલાઓ માઝે માનવત મલી હતી. એવણું થણો
ખરો વખત વડોદરામાં ગયો હતો.

૧૮૫૪

ધ. સ. ૧૮૫૪માં સર જમશેદજી લાલભા-

ખંડણીની માર્દી.

ધારે નવસારીના ગરીબ લોડો ઉપર ગાયકવા-

સરકાર તરફથી દરશાવ રૂ. ૭૧૪॥ ની
ખંડણી લેવાતી હતી તે માઝ કરાવી; તેના બદલાંમાં તા. ૨ છ માર્દ
૧૮૫૪ ને દીને ગાયકવાડ સરકારના અત્રેતા પ્રતિનિધિ ગોપાલરાવ મૈ-
રાલની માર્દી રૂ. ૧૧૮૦જ પોતાની તરફથી લર્ણ હતા.

૧૮૫૪ દેશાંજ ઇસ્તમજુ અનચેરજીના વડા દીકરણ
અરશેદજુલાઈ હેસાઈ. “અરશેદજુભદ્ધ” એવણુ “નાહના અ-
રશેદજુભદ્ધ” ને નામે એલખાતા હતા.

એવણ પોતાના વખતમાં પારશીઓના આગેવાન હતા. એવણની અકા-
ભરીમાં મેઠાં તરફ મહલાને, અને દસ્તુર મેથેદોની સારી રીતભાત
એ મુખ્ય સચવાયાં હતાં. એવણને મજાખુત કડખ અને તાપ આજે
પણુ મીઠાસ લઈ લઈને ધરડાયો વખાંણે છે. જોકે કાઢી કરે નાહના
હેખાવના હતા, પણ તેવણુંનો દમામ એટલો હતો કે, તેમને દેખતાંની
સાયેજ એક આદ્યીને આપો આપ અદબ આદાખ આવડી જતી હતી.
તા. ૬ મે ૧૮૫૪ ના જામે જમશેદમાં એવણ માટે છાપે છે કે,
તા. ૨ જુ. મેચે.

શૈજ દ માહ ૮ (શે.) ૧૨૨૪ યજદ્જવરી.

અરશેદજુ ઇસ્તમજુ હેસાઈ, નવસારીના — શ્રી નોરા-
રીના ચાલતા મહીનાની તારીખ ૨ જીના લખેલા પરમાણ કાગળ ઉપરથી
જહેર કરવાને હમેં મેઠી દલગીરી લાગેય કે—શ્રી નોરસારીના દેશા-
ંજીનાં નાંમાંથાં અને પુરાતન ખાંનદાંનાં હાલના વડા દેશાંજ રીઠ
પ્રારશેદજ ઇશ્તમજુએ આશરે જર વરશની વચ્ચેમાં યોડાએક હીવશ
માંદ લોગવેઆ પછે ચાલતા મહીનાની તારીખ ૨ જીને હીને આચે
જુડી અને વગર ભરેશાની હુનીઅંમેથી પોતાનો અશાખ ઉડાવીને
શદાના શુખવાથી આકાશી દોકેમાં લઈ વાશો કરેઓ છે. એ મરનાર
દેશાંજ જેહેવા ગમભીર અને ચંચલ હતા તેહેવાજ દસેઅલુ અને
શારા શવભાવના હતા તેથી કરીને એ મરનારે પોતાના અરીખ ટોલાને
શાશારી કંભમાં પોતાથી બની આવતી મદદ આપેઅને લીવે શરવે
કોઈ એ મરનારને મોટુ માન આપતા હતા. એ દેશાંજનાં મરણથી
જેમ એવણનો ભોહલાં કુદુમણે તેમજ તેઝોના હેશત આશનવેને
તથા પીઠાંણવાલા ધરહશથોને મોટી દલગીરી ઉપજાંખ વનાએ રહી
નહીં હશે. એ શવરમબાથી દેશાંજની ખાલી પડેલી જગો ધારેઅમેવે
એવણના ભાઈ દેશાંજ હેરમજાજ ઇશ્તમજુને આપેઅમાં આવી હ-
શે—કાંચેન હમો શારી પેઠે જાણુંએય કે દેશાંજ હેરમજાજ પોતાના
વડવાઓની જગો આંનલરેલી રીતે ચલાવવાને લાએક છે.

[જામે જમશેદ, ૬ ડી મેચે ૧૮૫૪.]

૧૮૫૬
કાહારવાડાની ધર્મ-
શાળા.

આગલા વર્ષતમાં જે જગાએ કાહારડાં ભાંધીયાંએ વસતાં હતાં, તે જગાએ ર-
દૃતે રદ્દે નોશાકરા પારશીઓની વસતી
વધવા લાગ્યાથી, હાલ ને જગાએ બારીઓ-
ચાડ છે, તે તરફના પારશીવાડાઓના લતાને કાહારવાડતું નામ આપવામાં
આવ્યું છે. એ કાહારવાડાના બજારની સામે જરથોસ્તી મુસાફરોના ઉ-
તારા તથા લોકોને સર અવસરે વાપરવા માટે બાઈ નવાજબાઈ તે
શેડ કુવરજી હોરમજી ભાભાના ધણીઓએંટીએ એક ધર્મશાળા બંધાવી
તા. ૨૩ મે ૧૮૫૬ને દીને ખુલ્લી મુક્કાતી, અને એટા મકાનમાં એવ-
ણના એઠી બાઈ પીરાનબાઈ તે શેડ દાખાબાધ માણેકજી વાળાના ધણી-
અંધીઓ એજ વરસમાં એક કુશાહે કુવો બંધાવો છે.

૧૮૫૭
કાવશળુ લંગડા.
શેડ કાવશળ શાયુરજ લંગડા પોતાના
વતન નવસારીથી સુંબદ્ધ જઈ શેડ જમ-
શેદજી શોરાબળ બારભાયાની મારદાત
લઘ ચીન ગયા હતા. ભાષીલથી શેડ એરામજી ધીરાજ કોહલા તથા શે-
ડા એરામજી અને નશરવાનજી દોરાબળ મેહેતા સાથે વેપાર ચ્યાની સારી
પુલ લેગી કરી. ચીનમાં છ. સ. ૧૮૪૪માં ત્યાંની અણુભવને લગતું
ધર્મતું ઇંડ સ્થાપવામાં એવણે આગેવાંની લીધી હતી. તે ઇંડના પે-
હેલવેહેલા પોતે ત્રસી હર્ષી હતા. એવણું વીશે તા. ૧૬ ઇન્દ્રાયારી
૧૮૫૭તું જમે જમશેદ લખે છે ડે:—

એ ભરનાર એક સારી લાઘેકીનાકો તથા ધીરા શવભાવનો અને
એઠી આભરવાલો હતો. એ ભરનારે પોતાની ધણીખરી વચ્ચે શ્રી
ચીન તથા કલકતા ખાતેનાં કામમાં કાહડી હતી અને તે સાથે
સભાવમાં એક અમીરનાં નેહાની ભાણીએત રાખતો હતો તેથી ધણીએક
વેપારીઓ તથા બીજા શારી આભરવાલા ધરેહરયો એ ભરનારને ધર્તું
માન આપતા હતા. એ ભરનારનાં યુજરવાથી તેહનાં કુંદભયમાં તથા
દ્વારા આશનાંઓમાં એક મોહેટી નાખુથી ઉપજું છે.

[જ મે જમશેદ, ૧૬ મી ઇન્દ્રવારી ૧૮૫૭.]

૧૮૫૮
નવસારીનો પેલો
નામવર બટો.
નવસારીને નેણ આપ્યો છે, એ-
ણું પોતાના પરાહગોથી સુંબદ્ધ ભૂમીતું નામ
આશકારા કર્યું છે, અને નેણે પારશી ટે-

બાને કેરલાક જમાનાઓ સુધી છવતો નગતો ડિમો રેહવાના કમ્પો કંથી છે તે સર જમશેદજી અણભાઈ, બાપેદાહે આપણો એક નોશાકરે ધ. સ. ૧૮૫૪માં તા. ૧૪ મી એપ્રેલને હિને આ જેદાંતથી ઓળું જેદાંતમાં સુસાઇરી કરવા ઉપરી ગયો હતો. એક ગરીબ માલાપને પેટે ગરીબ પુત્ર કેચે પેટા પડી હું પુતે અને ખજને આખાદ થઈ એક પાહસાહી પદ્ધિમાં ભરણ પામ્યા હતા. નવસારીથી મુંબદરમાં નાહની ડિમરે જરૂર પોતાના માસા અને સસરા શેડ ફરાંમજી નશરવાનણી આલી બાતલી વેચવાની હુકાંન ઉપર પ્રથમ રણ્ણા હતા. રાસ્ત જોડિતાર તા. ૧૭ એપ્રીલ ૧૮૫૪માં કંઠે છે કે: — સર જમશેદજી અણભાઈને જનમ ધસની સને ૧૭૮૩નાં વરશની તારીખ ૧૫ મી જુલાઈને દીને શુભ્યત પરાંતમાં નોસારી કશયામાં “ ભવેશર ” ભધે થાએઓ હતો. સર જમશેદજીના બાપનું નાંમ અણભાઈ ચાંણભાઈ કરીને હતું. અણભાઈ મદેસરનો એક ગરીબ તોપણ આખરવાલો રહેનારી હતો. સર જમશેદજીની (મિર ૧૬) વરશની પુરી થાઈ નહી હતી એરસાંના તેવણુના બાવા તથા માતાજી (જીવનભાઈ) એક વરસનાં અરસાની અંદર બધે શુભરી ગયાં હતાં. એ માંબાપોએ સર જમશેદજીને નાહાંન-પણુથી શુભરાંન સોધવાને સાર મુંબદ આતે ગોકૃદેશી હતા. મુંબદ ભધે જમશેદજીએ પોતાના શશરા ભરતાર શેડ ફરાંમજી નશરવાનણી બાટલીવાલાનાં ધરમાં ડિતારે લીધો હતો.

ધ. સ. ૧૯૪૭માં ચીન ખાતે મેહેતાગીરી કરવા ગયા હતા. અને ધ. સ. ૧૮૦૨થી ચીન ખાતે પોતાના સસરા સાથે લાગમાં વેપાર કરવા લાગ્યા. વેપારી કુનેહમાં એવણું જોડા વગરના હતા. એવણું ૪-૫ વાર ચીનની સુસાઇરીએ ગયા હતા. ધ. સ. ૧૮૦૫માં એવણું “ ડેપ એઝ ચુડ હોપ ” ખાતે એકવાર એવણુંના વાહાણસાથે ફ્રેન્ચોની લડાઈની એ મનવારવાલાઓ, લડાઈના બંધ્યા દાખલ, પકડી લઈ ગયા હતા, ૫-૬૦ પેહેરેલે કષ્પટેજ એવણું છોડી દેવામાં આવ્યા હતા. મોટા નાખોદા મહિમદઅલી રેઝો સાથે તથા શા. મેતીચંદ અચીચંદ સાથે મોટા ખાયા ઉપર ચોતરફો વેપાર ચલાયો અને ડરેખાપતિ થયા. સરખ્યા. બધું વાંલાણું ખરીદ્યાં. ધ. સ. ૧૮૪૪ પઢી એવણું દીકરાએને વેપાર ધંધો ખોંગી એકાંત છંદ્દી શુલરવા માંડી હતી. ધ. સ. ૧૮૨૩ થી “ સખાવત ” ની સંગા અને “ સખી ” નું વિશેષણ પોતાનું કરી એહા લગભગ ૩૩ લાખ રૂપીયાની સખાવત કરી. “ Indian

"Peebody" કેહવાયા હતો. અવણું વૃતાંત બહુ લાંબું છે, તે એનું જગાએ આર્પી રંગાતું નથી. પણ આખા છીદમાં પેહેબનેહેદો બારોનેટ થનાર આપણો. આ નોશાડરો હતો. એમ ડોંપણું એના નોભયી વડાઈ જીવામાં મેડી બહાઈ ભારતી જણાયું નથી.

१८६० कશ્મે વ્યારો પ્રાતિ નવસારીમાં અનુમતના ઉદ્ઘરાષ્ટી અને મુખ્યાધ્યાક્ષા શેડ ખરશેફ્લ નશેરવાંદળ કાગાની આગેવાનીથી એક હોદ્ધમું બાધકાને તાણો ઈ. સ. ૧૮૬૦માં પુરખામાં આવ્યો હતો, અને ઈ. સ. ૧૮૬૩માં એ હોદ્ધમું તૈયાર થયું તૌની તેમાં મેનેજર નવસારીવાંદળ હિન્દુભાવના અને સ્વતંત્ર વિચારના નર, આ. એરચલ જભશેફ્લ મેઠી, નેવણે નવસારીની પ્રજનના ઘણા ઉપયોગી કામોગાં આગેવાન ભાગ લીધો હતો, તેવણે કરી હતી. કે વીશે તે હોદ્ધમાની પાપિત ઉપર પણ લેખ ડાતરેલો છે કે “ એ હોદ્ધમું મંધાના ઉપરે મેનીજર મેઠી એરચલ જભશેફ્લ એલલ તોશારીનાં ”

१८६० नवसारीना प्रैष्याते गोरडाळना डुडु अने
 आरडाळ. प्रकाशमां लावेनार शेठ इस्तमणु नवरोल
 गोरडाळ होता. एवणु नवसारीमां तेमनं
 धरभपोर, वासदा, वगेर गोमोमां अहु जाण्हीता अने भानीता होता.
 प्रथमां दौडीमी मीटा रोजगार कीधो होता. ते पछी प्रथमुख येकताओ
 राखता होता. वासदा अने धरभपोर नेवा हेडी रांगोमां नांणानी
 धीरधार एवणु चेवावता होता. नवसारीवाला लेकपिय भरहुम शेंडे
 नमाशण तथा अंद्रेरण गारडाना एवणु पिता थोता होता. ध. स.
 १८६०नी ता. ३० बुक्काधने दाने एवणु ६० वरसनी उमरे युवती
 होता चेवाव वीशी ता. १५ आगाष्ट १/६०नं भंबर्घ अम्भार्यांगे लेण

ता. ३० भी बुलाइ।
जैन १० माह ११ (श०) १२२४ यजर्णवेरही
इसेतमल्ल नवशेषल्ल गारडा—तारीख ३० भी बुलाइते
होते तोशारी भये इशतमल्ल गारडा नामते एक गरेखसथ भरण्य पांभे-
आचे. ए गरेखसथ तोशारीमां अशतरी डेवपखीनां कामने धणी थारी
महत कुरी हती.

[સુંખર સમાચાર, ૧૫ મી એગ્રિટ કંદું :]

૧૮૬૦. શેડ રક્તમણ જમશોદજી કર્ખભાઈએ પોરાના મરહુમ પીતાના પુન માટેની " વિન્કોર્પેનસરી " ઉંઘડે નેટલાં તા. ૩૪, મેથા ચોતાને ખરચે એક ધર્મતું દવામાતું નવસારીમાં ઉંઘાયું હતું, અને તેના તાંખીલ ડાક્ટર રક્તમણ હોરમજળ હાથીરામને નવસારી મોકલ્યા હતા. તે પણી હાકના નવસારીના " મોટા ડાક્ટર " જમશોદજી એરામજી આવ્યા, નેવણું અને લોકપ્રિય થઈ પડી, દુધ પુતે નવસારીની હોવતું કુખી થયા, અને નવસારીને ક્રેફ્ટને પણ વધારે ઇણી હોયું, તો તે ચોંગ લાયકીવાલા ડાક્ટરને ઇણી છે. એ વિન્કોર્પેનસરી કાલ્યાનાડી આગળ, ધ. સ. ૧૮૬૨માં ઉંઘાયામાં આવી હતી, એ ડિસ્પેન્સરી કાના સર જમશોદજીએ રૂપોંઠ ઇચ્છેચા એવાડીલા કાદ્યા હતા. આનેપણ એ ડિસ્પેન્સરી નોશુરીને, અને તેની આસપાયના લેકેને એક આથીરાફ સમાન છે.

આ " વિન્કોર્પેનિયા ચેરિએલ ડિસ્પેન્સરી " માટેના રા. રૂપોંઠ મધેથી, એસ્પીટિલનું મકાન બાંધવા માટે રા. ૧૦૩૫૮, ખરચી બાકીના હૃપ્યાતું વ્યાજ ચાલુ અરચમાં વાપરવાને અંગેજ સરકારમાં અનામત રૂખવામાં આવ્યા હતા, અને એ દવામાતું ધ. સ. ૧૮૬૨થી ચાલુ થયું હતું, નવસારીથી, એ દવામાનાં, સુધી જીવાનો રસ્તો વણેજ ખરાણ હતો, તે પાડોડી મોટા ૨, પુંઝો બાંધવાને ડાવેજસ કેડી આવાંખ્યામુંચે પોતાના ખાંચીં મરહુમ સર જમશોદજના પુનરે માટે, બાળ, રા. ૧૮૩૭૬ સરકારમાં આપ્યા, અને અંગેજ સરકારે કૃપાવાત્ત, થઈ તેમાં, રા. ૩૫૬૬ ઉમેરીને રા. ૨૩૨૪૪ને, ખરચે, પાંઝો, રસ્તો, અને, પદ્ધરના, પુંઝો બાંધી આપ્યા છે.

૧૮૬૧. રા. ઉ માર્ચ ૧૮૬૧ને ધિને ક્રેચાસ્પાસી ખ ડેરાય માલારાસુ, મોટા દેશાધજના, દર-વાજમાં કરેલી આસ દરખારમાં, પદ્ધાર્થી હતા, લાં, મોટા માણુસોની સુલાક્ષણ લીધી હતી, અને, પારસીઓની રીતનાત માટે તથા, તે હિસે, પારદ્ધીવાડાએઓમાં, કરેલી ધામકુમેથી પોતે ધાણું મુશી થઈ સંતોષ, જાહેર કર્યો હતો.

૧૮૬૨. ધ. સ. ૧૮૬૨માં નવસારીની અંજુમનતાના, સ્વામિત્વ હેઠલ નવસારીની પડેશમાં આવેલાં, તવડી ગામભાં અંજુમનતાના ઉંઘરાયથી, એ

દોષમું ખાંધવાતો તાંણા પુરવામાં આવ્યો હતો. એ દોષમું તા. ૧૮ એપ્રિલ ૧૯૬૪ના રોજે નોશારોવાલાનોએ ઈન્ડિયું હતું. શેડ શોરાનભજુ જમશેદજી જીજભાઈ તરફથી ન્યાતનું ખાળું એ હિને થયું હતું. અને નવસારી તથા સુરતની વચ્ચે પોતાને ખરચે ખાસ ટ્રેન ઇર્લી કરવી હતી. જે સેટો રહી ગયાં તેઓ તવડીની સીમખાં આંખી રાત પછ્યાં રહ્યાં અને “ ગીયા તવડી ને આવ્યા રવડી ” ની ડેહવત ત્યારથી પડી ગઈ.

૧૮૬૨

મીનોચેર હોમજી- વાડી અભ્યારી.

શેડો અરદેઝર, નસરવાનજી, અને હેમણ ખરશેદજી દાઠી શેડો પોતાના ભાતાજી મરહુમ બાઈ લીલાઈજીનાં પુનને માટે નવસારી મધ્યે દેશાધજી ખરશેદજીના આતશએરંબ આગળની ભનોચેર હોમજીવાલી પુરાંખી દરેદમેહેર નવેસર બંધાવી આપી હતી. તેને પરછવાતું જશન તા. ૧૦ મે ૧૯૬૨ને દીને કર્યું હતું. જશન થઈ રહેવા બાદ મજકુર શેડોએ દસ્તુર કેડોબાદજી ઇસ્તમજીને, દેશાધ ખરશેદજી નરરોજીને તથા ગેહ જમારપજી ઇસ્તમજી ગારણજીને ત્યા આ. ખરશેદજી ખહમજીનાં મીનોચેર હોમજીનાંને અકેકી શાલ ભેટ આપી હતી.

૧૮૬૨

નવસારીના પ્રતાપે મુંખધામાં મદ્રેસા.

બાઈ આંવાંબાઈ તે ડાવેન્ઝરલેરી જમશેદજી જીજભાઈ એ પોતાના આવીંદ મરહુમ સર જમશેદજીના ઉડમણુંમાં નવસારીના દોષમા આગવ ચોમાસાંમાં જવાનો રસ્તો ધણે શીકર હોવાથી ત્યા એક પાછી બંધધુનિં પુલ બંધાવી આપવા સાર રા. ૩૫૦૦૦ની ત દોરસ્તી પછાવી હતી. પણ એક ધર્મતું દ્રામ તોડી પાડવાને ને પ્રમાણે આનેપણું અહિંાં કેટલાક વિદ્યસંતોષીઓ ખાટપ્યો ચલવે છે, તેજ પ્રમાણે એ પુલની અગત નથી એવી એક તરફથી ડાંનાસેરી થચાથી બાધ સાહેબે તેજ રકમ “ સર જમશેદજી જીજભાઈ જર્યોસ્તી મદ્રેસા ” સ્થાપવામાં આપી દીધી, અને તેમાં રા. ૩૬૦૦ શેડ ઇસ્તમજી જમશેદજી જીજભાઈએ આપ્યા પણી, તે ખાતું પગલર થઈ આપણું ધર્મના માહેર પેશાઓ બાહાર પડવા પાસ્યા છે. દુંકમાં મુંખધની એ મેટી મદ્રેસાનું મુળ નવસારીની મંજુર થયતી સખાવતને આભારી છે. કણોકે, ધર્મતું મુખ્ય મથક નવસારી, તેનાજ પ્રતાપથી ધર્મની મેટી મદ્રેસા મુંખધામાં મંડાઈ ગયલી છે, અને તેમાંથી

દર વર્ષે વિહવાંતો ખાડાર પડે છે.

૧૮૬૨ નવસારીના એક જાણ્યોતા મહેશશા શેડ
 હૈરાંભળ બહેરાંમજુ સાનશજુ આતલીવાદી નવસારી
 આતલીવાદી રીથી ધ. સ. ૧૮૦૦ની શહેરાતમાં મુખ્ય
 વધુ ગનધારના કૃવા આગળ પરચુરણ
 સાથાન વેવચાની પ્રથમ એક નાદની દુકાન આડીને વેપાર કરવા લાગા.
 વધ્યતાં વધ્યતાં અને સાંસાન તથા દારુનો મોટા વેપાર ચલાવ્યો. પાછળાથી
 વેપાર ધીકચાથી ધ. સ. ૧૮૫૩માં પોતાના સગા શેડ પાલનજુ હીરરજુ-
 ભાઈ આતલીવાદી સાથે ભાગમાં “ બહેરાંમજુ અને પાલનજુ ” ની
 કુઝપણીને તારે વેપાર ચલાવા લાગા. ધ. સ. ૧૯૩૩માં મુખ્યમાં વર-
 સાદ ધંજોજ ઓછા પડવાથી તે માટે એકન બાંધી કરવાને એવણે
 પોતાને અર્થે ચાહાડાજીના આતશઘેરામમાં જરૂર તથા નેઓતનું જ-
 ભાષુ કીનું હતું. તે વંણાએ ત્યાંની અઞ્ચુભને તેવણુંને બહુ માન આપી
 શાલ ઓદરી. તા. ૧ અક્ટોબર ૧૯૬૨ના મુખ્યમાં ચાયસુકુમાં એવણુ માટે
 લખેલે કે “ ખુદ પોતાની અક્ષણ હુશીઆરીથી ગરીબી હાલતમાંથી
 નીકલી એક સારી દોષત લેગી કરી હતી—અને દોષતનો કાંઈ નહીં
 પણ બટો ઉપયોગ કરેલો હતો. ” એ પ્રમાણે એક ગરીબ નોશાકરો
 મુખ્યમાં મોટાવોક થવા પામ્યો હતો.

१८६३ नेशारीना पेहेल-
वेहेलो ३५८२. छ. स. १८६०मां नवसारी मध्ये शेठ इस्त-
भु जमरोहल जुलाभाईचे पोताना
मरहुम भीतावाळी “ वीडोर्या दीस्पेनसरी ”
उघाडे त्यां सृधी काटेलां काम यावाचि
धर्मना द्वाख्यानामां नवसारी खाते पेहेलवेहेला क्षीणेला अकटर तरीके
शेठ इस्तमल होरमजल दाथीचाम, वेवणे मुख्याईनी यांद मेडिकल
क्लिनिमां वैदांना अलीआस करी छ. स. १८६०मां तथीभपणुं यला-
वानी शनह मेलवी हत्ती तेवणुने मोडल्या हत्ता. अते छ. स. १८६२मां
ये “ वीडोर्या दीस्पेनसरी ” रीतसर उघडी तेना पण सरकार
तरइथी एवणुनेज तथीब तरीके कायम राखवामां आव्या. एवणु
२७ वरसनी कऱ्यी उम्रभां नवसारी खाते छ. स. १८६३मां युर्ज्या
हत्ता. एवणु नवसारीना पेहेलवेहेलाज “ ३५८२ ” हत्ता. धाण्या हुशी-
आर अने मलतावडा स्वभावना हत्ता.

૧૮૫૩.

પેહેલુ વેહેલો
નોશ્વારી સુનસરો.

ના મોખેદોમાં એ પ્રમાણે પેહેલા વેહેલા સનન પામનાર અફુરથ આ હતો.

૧૮૫૩.

મોંધવારીમાં મહેદો.

ગરીબ કોડોને સુસતો અનાજ પુરો પાડવામાં આવે છે, તેજ પ્રમાણે ધ. સ. ૧૮૬૩ના સફેદાંબુર મહીનામાં નવસારી અને તેની આસપાસ તમામ શુભરાત્રમાં મોંધવારી ચાલવાથી ઓનરેનિઝ ઇસ્તમણ જમરોનું જુબાઈએ એક ગરીબ હભળતીઓને તાં પોતાને ખરચે અનાજ પુરો પાડ્યો હતો.

૧૮૫૩

ડાકટર હાઉિંગ નવ-
સારીમાં.

દસ્તુર હોશાંખણું જમાસ્પણ જમાસ્પણ સાથે જુનો પુરાંથી જંદું પેહેલવી તથા પારશીઓના ધર્મને લગતાં દિનતરીની શોધ કરવાને શુભરાત તરફ આવ્યો હતો. તે તા. ૭ જ્ઞાનેવારી ૧૮૫૪, ને દિને સુરત થઈ, નવસારીમાં આવ્યો હતો, અતેના દસ્તુર ડેકોશાંખું રશ-તમણ મેહેરલુરાણ પાસેથી યજદેઝરઠી ૮૦૦ (ધ. સ. ૧૪૩૩) માં લખાચલી દીનાંકદું ડેતાબના સાત જુનો, તેમજ દસ્તુર જમશેદાંખ ઇશ્તમણ જમાસ્પણાશાના, પાસેથી ૩૦૦ વર્ષની લખેલી એક રેવાયત તથા શેડનું શુભાની, વજારની ડેતાઓ, તથા શેડ શોરાખણ એદ્દાં, જુબાઈએ એક નક્કે લધુ ગયો હતો. એ ઉપરાંત વંદીદાન, ભજશને, વીસ્પરદ, અને જોરદેહ અવસ્તાના ઉઘું વર્ષ ઉપર લખાયાં ડેટલાડું દિનતરી તથા “ વહા, તુરક ” ની એક નક્કે, ડાઈ એક મોખેદની પાસેથી વેતાતાં લધુ ગયો હતો. ડેમાસ્તર મી શોરાખણએ, ડાકટર હાઉિંગ તથા દસ્તુર હોશાંખણો, દસ્તુર દેશાઈઓ તથા મોખેદાનો, એક મેયો મેળાવડો બેગો કરી, તા. ૧૩ જ્ઞાનેવારીને હાને મોટી જુ-

આદત આપી દેશાઈ કશતુરોની ચોલખાણ કરવી હતી.

૧૮૬૪ નવસારીના વતની શેડ દેરાબજુ જમશેદાં
કાઉલાઈ શક્કલાત્તાં- ગુ શક્કલાત્તવાલાના વડા દીકરા શેડ કાવે-
વાલો. શળ ઉદ્દે “કાઉલાઈ” ઈ. સ. ૧૮૬૪
આ ઊ વરસાની વરે ગુજર્ણા હતા. અને
શુ પોતાના બાપની સાથે શક્કલાત્તાના વેપારમાં પડીને ઘણી પુણી અને
ધન્યત મેળવી હતી. ઈ. સ. ૧૮૫૩માં બાપના મરણ પછી પોતાના
ભાઈઓની સાથે સુંબદ્ધ ભઘે “દેરાબજુ જમશેદાંના છોકરોઓ” માં
માં પેઢી ચલાવી હતી.

૧૮૬૪ વરોદરાના ગાયકવાડ મહારાજ ખંડેરાં
બુંબઈ ભઘે ફરવાને ઈ. સ. ૧૮૬૪ માં ગયા
નાપ્સંહારી. તારે સર જમશેદાંલો પોતે એક નોશાકરા
હુંવાથી પોતાને તાં તેવણે નોતર્યા.
અને મેટી ભાનવંત ભીજલશ મલી હતી. સરે, ખંડેરાં મહારાજને
જરીએંનાંનો કિમતી પોશાક તથા કટલાક નાંગીયાં બંહવેરાતનું
નંબરાંથું કર્યું, તથા મહારાજ સાથે ગયલા સરવરાને ઉચ્ચી કાશમારી
શાલો આઢાડી, નેઢી ખુશી થઈને મહારાજ સર જમશેદાંને તેમનાં મદાન
આગલ હેમેણાં નગારખાનું ચાલુ રૂપવાને, અને તેના ખરચ સાર ગા-
યકવાડી સુલેઝાંથી મોટી નોંગિર કાઢી આપવાને તથા સુંબદ્ધમાં ભેદ્યા
ફરવા રાજદારિ પાલખી આપી, “ગાયકવાડના પાલકો પહેસ્ત” તું
બહુમાન આપવા જણ્ણાંથું, પણ તે કેવાની સરે ઉપકાર સાથે ના પા-
ડી. (જુઓ તા. ૧૬ જનેવારી ૧૮૬૪ નું જમશેદાં)

૧૮૬૪ ઈ. સ. ૧૮૬૪માં સુંબદ્ધનો નાર્ભદાર ગવન-
સર ખાઈલ મીઅર નર સર બારેલ મીઅર, સુરત આતેની
અને નોશાકરોએ. સર કાવશાળ નોહાંગીરવાલી આસ્પારલ
ઉધાઉવાના સમારંભ સાર જતો હતો. તે
પ્રસંગે શેડ ઇસ્તમાલ જમશેદાં લુલાઈ દેડી ચાવાંખાઈ સાથે અને
પખાણી હતા. અને ગેરાય લેંડામાં મોટ મોટી રંગેતું વેહેંચાણ કરતાં
હતાં; તે પ્રસંગે ગવર્નરને સુરત તરફ જતો નાંબી તેવણે નોશાકરાએ
પણે એક માનપત્ર તૈયાર કરાંથું નવસારીના તે વેળાના શૂષ્પાણે તથા
દેશાઈઓએ તેમાં સુખ્ય લાગ લાધો હતો. ગવર્નર નવસારી સ્ટેટ્ચને
ઉપરે ઉત્ત્વી હતો, અને માનપત્ર દિલ્લીનું હતું. ગવર્નરે શેડ ઇસ્તમ-

જે નવસારીમાં જોઇ સતોષ બતાવ્યો હતો કે, “ તેવણું મુખ્યદીની હેજગારી એકવાર પડતી મેળીને પોતાના સ્વદેશીઓ તથા સગાં વાહલાંઓ સાથે આ કશબાઓમાં ડેટલોક વખ્ત પોતાના વતનીમેને ફાખ્યું હો કરવામાં શુભરવાથી તમો આનરેખલ શેહને ભોડો દિલાસો અને સુખ મલતું હશે.” વળી નવસારીના ચારશીઓએ તેજ અરસામાં આકટર હાઉઝને મદ્દ કરવા માટે ગવર્નરે નોશાકરાઓને ઉપકાર માન્યો હતો, અને દસ્તુર હેઠાં ગજુની તારીદ કોઈ કે તેવણું કાખેલ અને વદ્ધારણે.

૧૮૬૪

ઈ. સ. ૧૮૬૪ તા. ૧૭ એકદોષાખરથી રોડ

કાવશળ જાંગીરનું દ્વાખાંતું.

કાવશળ જાંગીરનું રેડીમનીએ નવસારી
કશબામાં આજ એક ધર્મતું હવાખાનું
આકટર જમશેદથી એહરાંમણ વીમા

દ્વાખનાં ઊરીપણું હેઠલ પોતાને ખરચે ચાલુ કોઈ હતું. તા. ૩૦ અક્ટોબર ૧૮૬૪ના શુભરત ભિત્ર ઉપરથી જખાય છે કે એ દ્વાખાંતું ઈ. સ. ૧૮૬૭ના માર્ય માસ સૂર્યી શેડ કાવશળએ ચાલુ રાખ્યું હતું, અને તે પાછલ તેવણના હા. ૪૫૬૫ ખરચાચા હતા. એ બાદ એ દ્વાખાંતું શેડ અરદેશર હેરમજી વાડીઓએ દેશાઈલ ટેહમુરસ્પભાઈના ધરાં આસરે ૪ વર્ષ સુધી પોતાને ખરચે ચાલુ રાખ્યું હતું.

ગાહેવીતું હાખસું. નવસારીની અંણુમનનાં ઉપરીપણું હેઠલ ગાહેવી ગામભાં અંણુમનના ઉગરાથી તથા રોડ કાવશળ જેહાંગીર રેડીમનીની મદ્દથી દોખસું બાંધવાનો તાંણો પુરવાની કિયા ઈ. સ. ૧૮૬૬ માં કરવામાં આવી હતી. એ વેળાએ ૪૦૦૦ પારશીઓ લેગા મટ્યા હતા. એ દોખસું ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં તૈચાર થવાથી નવસારીની અંણુમનનાં ઉપરીપણું હેઠલ ધજવામાં આવ્યું હતું.

વાચેણું કરવાનો ચાલ. ર્ધીશ્વરનાં જશનની કિયાઓનાં, જશન પુરુષ થવા પછી ધર્મ સંબંધી વાચેણું, વિઘ્વાન દસ્તુર કાવશળ દારાખજી મેહેરભરાંણા (ઉન્હે “ રાહતુમાથતું સાંકટ્યું ” થાને રાહતુમાથ સભામાં જેણી અવસ્તા કે થીજી માહીતી જોઇએ તે એવણું મોઢે બોલી જતા હતા તેથી સાંકલ્યાંની ગરજ જોયા સારતા હતા) થણી દીનારોની વાચેણે કરતા હતા, તે ચાલ બાંધ પરી જયાથી તે પાછો ચાલુ કરવાનો રવૈયો ઈ. સ. ૧૮૬૬માં નીકલ્યો હતો. અને પેહેલવેહેલી વાચેણું “ માણુસ જાતને સર્વચાધથી રેહેવાની જરૂર ” વિરો અવરતાની દલીદી સાથની એક અસરકારક વાચેણું તા. ૨૫ સપ્ટેમ્બર

ને દીને દસ્તુર ઇશ્તમજી ડેકોબાંજ મેહેરળજરાંણાએ સમજવી હતી.
ઇયાંના પાત્રાંની દેશાઈ શ્રી ખુરશેષલ્લવાલાં અતેના આતશ-
પહેલ.

એદરામ સાહેબનાં નાંના પીતલના થન
કુંડને અદલે ડેલ્ફો રાખવા સાર હ.
૧૦૦૦૦ ની કિંમતનું ચાંડાનું એક પાણું આ. એદરામજી નશરયાંનજી
શીરવૈષે ચાંડાનું હતું. ને વેલા દેશાઈ અન્નેરળ નવરોજરણએ પે-
તાના કુંડાના લક સંખ્યા વાળણી વાળો લધુ રીતમર લેણ થન
પછી ચટવા દીથું હતું. તે વેકાએ મેટી તરકાર ચાલી રહી હતી.

જગલંડમાં પાસ થનારે ધ. સ. ૧૮૬૭ માં હિંદુસ્થાનનાં જગલ
પહેલ વેહેલો ખાતાંમાં સરકાર તરફની નેમણુકને માટે
નોશાકરો. લંદનમધ્ય લેવાયલી પરિક્ષામાં ૨૦૦ ઉમેદ-
વારો મધ્યેથી ઇકત ગાંય જણા પસાર થ-
યા હતા, જેઓમાં એકજ નેતીવ હતો, અને તે એકજ ગારથી હતો,
અને તે આપણો પોલ્યા દેશાઈના આંદાનનો નોશાકરો ભાઈભી. ઇરાંમજી
ઇશ્તમજી દેશાઈ હતો. આ જગલ ખાતાંની પરિક્ષામાં પસાર થનાર
પહેલવેહેલો નેતીવ હમારો નોશાકરોન હતો. મી. ઇરાંમજીએ અન્ની
પસાર કથી પછી કાયદા પ્રમાણે રૂસ તથા જરમનીનાં મોટાં મોટાં
જગલોમાં અઠી વરસ સુધી તાલીમ લધુ ધ. સ. ૧૮૬૮ માં હિંદુસ્થા-
નમાં આવી સીધાના જગલ ખાતાંમાં નેમાયા હતા. તા. ૬ માર્ચ ૧૮૬૭નું
ધારમસ એઓ પુન્દ્રા ખખર આપે છે કે, "Out of about 200
candidates who were examined in London for five
Government appointments in the Forest Department of India, Mr. Framjee Rustomjee Desai
was declared to be one of the successful competitors. The salary attached to the office is Rs 250
per mensem to commence with. Mr. Framjee had been prosecuting his studies in England for some
time; and, before coming out to India, will have to travel over the continent to gain special know-
ledge connected with the Forest Department."

“ શોરાબ બાગ.” તથા “ નશરવાંન બાગ.”

આદાર ગામોચેથી નવસારીમાં આવનારા પારશીઓને ઉતારા માટે બહુ અગવડ પડવાથી નવસારીના વતની આ. કાવશળ શોરાબજી જેદવારે ખારથી મુસાફરોને વાપરવા તથા નવસારીના જરયોસ્તીઓને સર અવકસરે વાપરવા, પોતાના મમાઈ બાઈ કુવરાયાએ તે એ. દાદાભાઈ નશરવાનજી જેદવારના ધર્ષણીઓણીના પુનને માટે, એક ધર્મશાળા બંધાવી તેને પોતાના બાવા એ. શોરાબજી પાદશણું જેદવારના નામ ઉપરથી “ શોરાબ બાગ” નામ આપી ઈ. સ. ૧૮૬૮ માં ખુલ્લી મેલી હતી. અને તેની મરામત માટે રૂ. ૨૦૦૦ એકાઢીદા કાઢ્યા હતા. અને એ મહાંન તૈથાર થયાની ખુશાલીમાં બીજે દઢાડે નોશારીના તમામ મરદોની, અને ત્રીજે દઢાડે તમામ ઓરતોની ન્યાત જમાડી હતી.

ઉપરી ધર્મશાળા તૈથાર થયા પણી ૪ મહિના રહીને એ મહાંથી થોડેજ છેટે, એ. નશરવાનજી ખરશેદજી કંગાએ અદિંદ્યાના જરૂર યોસ્તીઓને વાપરવા તેમજ આદાર ગામના પારશીઓને ઉત્તરવા “ નોશરવાન બાગ ” નામે એક ધર્મશાળા બંધાવી ખુલ્લી મેલી હતી. તેની મરામતને માટે રૂ. ૨૦૦૦ એકાઢીદા કાઢ્યા હતા.

શાપુરજ શક્કાતવાલા.

શહ દોરાયજી જમશેદજી શક્કાતવાલાના ચોહા દીકરા શેડ શાપુરજ નેવણ પોતાના બાપની સાથે સક્કાતનો બોણોસો વેપાર ચલાવતા હતા તેવણે એક નોશાકરા હતા. તેવણું ઈ. સ. ૧૮૫૩ થી ભાપના મરણને લીધે “ દોરાયજી જમશેદજીના છોકરાએ ” ને નામે વેપાર ચલાવતા હતા. વલી તે ઉપરાંત ઈ. સ. ૧૮૬૦ થી એવણે નવસારીના વતની શહો નશરવાનજી રતનજી તાતા, ત્યા જમશેદજી નશરવાનજી તાતા તથા સુંબદીના શહો કાલાનાસ નારણુદાસ સાથે “ નશરવાનજી રતનજીની કુંપની ” ના નાંમથી બીજે વેપાર તથા કંદુકટ ચલાવતા હતા. મુંબઈની કુનાઈટ રૂપીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કુંપનીના એવણું દાખરેકટર હતા. આરમો સાથના નાહનપણુનાજ પરિયયને લીધે એવણું અરણી ભાષા અંદરી જાણતા હતા. એવણું ઈ. સ. ૧૮૬૮માં ૬૦ પરસ્પરની વયે શુર્જર્ણી હતી.

પાદરી વીલસન નવસારીમાં.

સુંબદ્રિનો પ્રખ્યાત પાદરી રેવરડ ડાક્ટર જેન વીલસન ડી. ડી. ને સુંબદ્રિમાં ડ. સ. ૧૯૨૬ના સુભારે આવી ઢાહેકાએ સૂધી તાં રહી પોતાના ધર્મમાં હિંદુસ્થાનના લોકોને વટવાનામાં ઇસેલ. પામતો હતો, તથા કેના ભાનમાં સુંબદ્રિમાં વીલસન ડાક્ટેજ સ્થપાયલી છે, અને કેને પારશી, હીંડુ વગેરે સુંબદ્રિની સથળી રાતના લોકોએ ગર્વનરના પ્રમુખ-પણું હેઠળ ભાનપત્ર આપી રૂપાંતો એક “ સાલ્વર, ” તથા હા. ૨૭૦૦૦ ટું ઇડ જેણું કરી તેનું વ્યાજ, એ વિહુવાનને આપતું કર્યું હતું, તે વીલસન પાદરી શુપચુપ નવસારીમાં ડ. સ. ૧૮૪૪-૪૫ (સંવત ૧૫૦૦) ના અરસામાં આવ્યો હતો. કાલ્યાનાડીમાં તેણે પોતાનો સુકામ રાખ્યો હતો, અને નણું દિવસ રહી પોતાનું નામ નણુંયા વગર, શાખ જ્ઞાવ ચલાવા લાગે, એક દાઢે પાછલા પોહેરના ઘોંધ ઉપર ફરતો ફરતો દેશાધ્યજ્ઞના આતશબેહેરાંમ આગલ આવી ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડી, આતશબેહેરાંમ સાહેખના ખેણેલા દરવાજામાં દાખલ થયો. તે વેળાએ વારાદાર મોખેદ્દા આ. નવરોજ જમશેદજી બામજ અને ઇસ્તમજી ઝરશેદજી ગાંરા અભ્યારીના અંદરના ભાગમાં ગભરાતથી જુમે પાડતા આવી ગમા, “ ટોભીવારો અભ્યારીમાં દાખલ થયો છે. ” તાં દેશાધ્ય ફરદુનજી હોરમજી ડ્રે “ લાલસાહેખ ” હાજર હતા, તેવણે આતશબેહેરાંમના જુના બંગલાની રીકાડી આગળ તેને રોકી રાખ્યો. તે અદર જના માંગે, પણ લાલસાહેખ તે કાંઈ સમજ શકે નહીં, એટલે હોઝ-તોજ કર્બા કરે. એવામાં મરહૂમ દશ્તુર જમશેદજી ઉસ્તમજી જમારપ આશા આવી લાગ્યા. તેવણે વીલસનને દ્વારથી ભાગમાં સવાલ કર્યો. તે વેળાએ વીલસન દ્વારથી સમજતો હતો, પણ એલતાં અચકાતો હતો. જ્યારે વીલસનને ખ્યાર થઈ, તે એતો પનિત્ર આતશનો કુલ્યો છે, તેવોજ દરણું રાખી બાહાર નીકલી પડ્યો. આ વખતે દેશાધ્ય ભરણેરજી નવરોજવાલું મેઠાં ધર બંધાયલું નોહોઠું, તે જગ્યા ઉપર જમશેદજી દસ્તુર સાથે ઉભા રહી વાંચો વખતવેર વાતો ચક્ષાવી. બંન્નેની જોઇટેગો જરથોર્સ્ટી ધર્મ સંખ્યી હતી. તે પછી તેણે જરથોર્સ્ટી ધર્મની ડેટાએ જેવા ધૈર્યા બ્લ્ટાવી જમશેદજી દસ્તુર પણું કાખેલ, અને

સતતંત્ર વિચારના એક ખરેખરા નોશાકરા નર હતા, તેવણું ધર આત્મશ-
બેરાંમારા મેહેલામાંજ હોવાથી ત્યાં તેને કાઈ જઈ ગેતાના એટા
ઉપર ભાડાર એસાડી ધર્મની જુતી ડેતાએ બનારા માંડી. એ ધર
આગળ તે નવાઈ જેવું જેવા કોડેની ફર મળી હતી. વીલ્સને ડેટલીક
ડેતાએ પોતે વેચાતી કેવા ચાઢી, પણ તે વેળાના નવસારીના ધર્મ
ચુસ્ત દશતુર મેહેલે અસલ આપણાની ડેતાએ કદિપણ ધરમાંથી
બાદાર કાઢતા ન હોવાથી, તે ડેતાએ વેચવા સાછ નાં પાડી ! વીલ્સન
ાથી ધર્મ હિંગાર થઈ ગયો. તે ડેતાએમાં શાહનામાનો પાછલો
ભાગ, તેનું અરદું દ્રશ્યતર હતું; જે સને ૬૦૦માં લખાયલું હતું, તેના
જ. ૩૦૦ આપવા વીલ્સને જણાયું. જમશેદાલ દશતુર જેકે ગરીબુ
હાલતના હતા છતાં સાછ ના પાડી ! એ વખતે તેવણું એઠા દશતુર
અરશેદજી, નેવણું હાલ મર્ઝિના વડા દશતુર છે, તેવણું જેકે હેરબદ
થયા નોહતા, તોપણું ઈજનશને, વાંદીદાર. વીસ્પરહ ભણીયણું હતા,
તેવણું પાસે વીલ્સને તે અવસ્તાઈ કલાંમેલા ભણુંની પોતે મુશ મુશ થઈ
ગયો, અને જ. ૫) આશોદાદ આપવા કર્યા, પણ જમશેદાલ દશતુરે તે
કેવાને પણ ના પાડી. ડેકે જુહીનને લાથની આશોદાદ કેવી, તે
કેવાએ યુનાહુબરેલું સમજવામાં આવતું. તોપણું તેવણુંની ગરીબી
હાલત છતાં. એ આશોદાદ વગેરે ન લીધાથી ડેટલાક કોડેએ તેવણુંને
કપડો આપ્યો હતો. કલાક ધાને શુભારે તે નાશીપારાથી છુદો પડ્યો
હતો.

જેકે, મુંબઈમાં પાહી વીલ્સન બધાંને વટલાને છે, એવી વાતથી
ચોતરક લિંદમાં કોડો જીછ ગયાં હતાં, પરંતુ નવસારીમાં તે જેટલો
વખત રહ્યો તેટલો વખત એ વીલ્સન પાહરી છે એમ ડેઝના જાણુવામાં
આવ્યું નોહોતું. પણ વીલ્સને પોતે જ્યારે મુંબઈમાં તે વીશે ધણાએની
આગળ ઉપલી બધી હકીકત કહી તારે એક મહીનો રહીને મુંબઈથી
નવસારી ખાને દ્રશ્યાના કાગળો લખાઈ આવ્યાં કે “પાહી વીલ્સન
નવસારીમાં આવ્યો તેને જમશેદાલ દશતુરે બધી દીન ધરમની ડેતાએ
હેણાઈને બધું કહી આવ્યું તે સાચ નહીં, કંને તેતો પારશીએને
વટલાને છે.”

એ જમશેદાલ દશતુર સતતંત્ર વિચારના ખટેલા દશતુર હોવાથી
અત્રેના હેડાસતર મરદુમ શોરાયજ વજફારને ત્યાં પાછલી રાને જ્યા-
રેતામાં ગયાથી કોડેક વખત છુયા પાડેલા પણ તેની બીલ્કુલ

પરવા ન કરવાથી ઉલયા પેટે ડેલતા હું, મેં અધ્યાત્મોને ન્યાતખાદાર સુકેશ હું. આજુભે અંગુમને તેવણું રાયે પાછી સંસાર કરવાનું વાંચ્યો કરવાનું હતું. એ પ્રમાણે યાક્ટર વીલરન પણ નવસારીની સુલાક્ષણ લઈ ગયો હૈ.

દાદાસાહેં વાણી. નવસારીના વતની શેડ દાદાબાઘ માણેકણ વાણી, તે શેડ માણેકણ અશ્વભાઈ વાણના નાખવા દીકરા. એવણું પેતાના કાણ મરણું સર જમશેદલું તરફથી વ્યાપાર આપે ચીન જાહેર સારી પુંણ મેલની પ્રખ્યાત થયા હતા. અને તે પુંણનો ગેરો નાગ, પેતાના કુટુંબમાં ઓળિ ઉત્તરતા આવેલા “ સખાનત ” ના વારસાની હેઠે, ધર્મભાતે આપ્યો હતો.

હુદ્દારસ્તે ઉર્ફે લેનરલ ઇંડ.

નવસારીની અંગુમને લગતાં ધર્મનાં કાસો કરવાને માટે તા. ૧૩ મે ૧૯૭૦ ને દીને અનેતી અંગુમને લેગી મલી “ નવસારી હુદ્દારસ્તે ઇંડ ” યાને નવસારીના જરયોસ્તીઓનું નેક કાન્ચને લભતું ઇંડ ઉદ્ભું કીદું હતું, અને તેના વ્યાજમાંથી પ્રથમ જરયોસ્તી રવાનોને અંગુમ મંજૂર પોંદયાડવાનાં કારણુસર નવસારી ખાતે દોખમા સુધી જ રસ્તો બંધાય તેની ધર્તી મરામત કરવાને, તથા તે ઉપરાંત જે વધુ ઉપજ થાય તો દરરોજની એક ર્ધજશની તથા આરંગાંન બાજ અને દર ફરવરતીન રોજે દોખમા આગળ જણન કરવાને, તથા તે કરતાં પણ વધુ ઉપજ થાય તો દરશાવતો તીરમહીનાનો એક શેહેરી ધાહંભાર કુરવાનો, વગેરે ઢરાવો થયા હતા. એ ઇનો વહીવટ ચચાવના માટે હેંશાધ અરજેરણ પાલણું (શરનરીન તથા અગ્નનચી) તથા તે વેળાના હૈયાત દસ્તુર ડેકેપાદણના બેટા માર્ડીઆરણ (નાયબ શરનરીન તથા અગ્નનચી), હેંશાઈ મનયેરણ અરજેરણ (સેકેટરી), તથા જમા રૂપજી એલલણ દેશાધ (પોલ્યા), નવરોદજ રતનજી કુતાર, માણેકણ એરાંમજી સુનની, જમારસજી ઇસ્તમજી ગારડા, એલલજી ઇસ્તમજી ગાંયે, ફરાંમજી ઇકીરણ તંબોલી તથા રતનજી પેશતનજી સુતરીઓને તરસ્તીઓ હરાવ્યાછતા.

તે પછી તા. ૪ ડિસેમ્બર ૧૯૭૨ ને દાને નવાં ઉલ્લાં થયકાં અન્યેણ નામ સાચના “ જેનરલ ઇંડી ” સાથે, અવસ્તાઈ નામબાલું “ હુઅરેસે ઇંડી ” જેડી નાંખ્યકામાં આવ્યું, તેમાં હા. ૪૩૫૪ (તે મધ્યે નવસારી ખાતે હા. ૨૮૦૪ અને મુંબાધના હા. ૧૫૫૧) પૈકી રાં વર્ષના બ્યાંક અધેરી ખરચ બાટ જતાં હા. ૪૦૦૦ની સરકારી નોટ અને હા. ૩૫૫ રોકડા, નવાં ઇંડિમાં આપી, હુઅરેસે ઇંડીના હિસાલ બંધ કર્યો હતો. એ ફુંના માણગાથી હા નવા સરજાસંદે થયા હતા. તેમાં મુખ્ય ભાગ એહેઠાં હોસમજુ આશાળ હવાલદાર નામના “ નવસારીના નવ-રોજ ઇરદુનાનુ ” ગણ્યાના એક ઘણાં હિંમતવાન, અને કહિ છોડે નહિં એવા મજબૂત અને રદ કિયારના નરે એ ઇંડાના રક્ષણ માર્ગ કોઈ દરારે પેસા ટકાથી હસરાં થઈ નોકારીની અચ્છી રોકા બળવી હતી. જેના માનમાં એવજુ જારી હ. સ. ૧૯૫૫ માં શુકરી ગયા, ત્યારે એક અદૃષ્ટે હા. ૩૦૦૦ની રકમ એવાહિની કાઢેતી જણ્યાની હતી. હાલ એ જેનરલ ઇંડિમાં આશરે હા. ૧૨૦૦૦ ની થાપણ થયલી છે. એ ઇંડિનાં વહિવટમાં સ્વતંત્ર વિયારના મરહુમ દેશાંથી બરજોરજુ પાલણુંણે ઘણી મેહેના અને જેણેમતથી સરોં વધારે કર્યો હતો. જેના બદલામાં તેવણુંને એક શાલ અંધુમને એલાડી હતી.

१८७० ध. स. १८७० मां कृष्णसानी तकरारे
कृष्णसानी तकरारे चोतरइ इलायली हेवाथी नवमारीना वि-

હવળ એવાં મન્યેરણ શાપુરણ વાધાએ
વડ દેશાધણ બરાળેરણ નવરોજના પ્રમુખપણું હેડલ તા. ૨૨ મે
૧૯૭૦ને દીને “કથીશા” વીરે એક છાટાર ભાગણું કર્યું હતું.

એ કાંગારોની સમજથી જેવી છે હે:—હાલમાં ખારસીઓમાં એ મુખ્ય વિભાગો છે. ૧-કદમ્બી, અને ૨-સસમી અથવા શેહેનશાહી. કદમ્બી = ચાને કદમ્બિ, અથવા કદમ્બની ચાલતા આવેલા રેવાજ પ્રમાણે આવનારા. અને સસમી = એટદે ચાલતી આવેલી રસમને અવકાશી વર્તનારા, અને ધરાંતના શાહેનશાહના રેવાજ પ્રમાણેની ગણુંનિ ગણનારા, તે ઉપરથી શેહેનશાહી પણ કહેવાય છે. એ વિભાગો મી. એ. બ. પટેલના કહેવા પ્રમાણે છ. સ. ૧૭૪૪થી પડેલા છે. એ એ વિભાગો થવાનું કારણ આ છે. ને ટેલ્વાડ પાસ્સીઓ અમૃક મહિનો ગણું છે, તે ભીજા કટ્ટલાડા ન ગણુંતો તેતી આગળનો ગણું છે. ચાને કદમ્બીઓ એક મહિનો આગળ અને શેહેનશાહીઓ એક મહિનો ખાઈ ગણું છે.

કદમ્બિઓનો અરદીમેહેસ્ત ભદ્રિનો હેયતો શેહેનશાહીઓનો દુરવરદીન ભદ્રિનો હેય છે. એક ભદ્રિનો પાણી ગણનારાજોની દ્વીપ એવી છે કે, ધરણથી પારશીઓએ દિંહમાં નર્સી આચ્ચા પઢી એક કનિસો (૩૬૫ દદાપણું) એક વરસ એનો દિસાખ મેળવા હર ૧૨૦ વર્ષે એક ભદ્રિનો ઉપરવાના રેવાજને કવિશો અથવા કંઈરો કહે છે) કાંઠો છે. જોએ એક ભદ્રિનો આગવ છે, તેણો કહે છે કે એ કંઈરો આપણે કૃપાની નથી, એવી તકરાર ધણા વરસે સૂધી જોસબેર ચાલ્યા પછી અતે ધ. સ. ૧૭૪૫માં કદમ્બિઓએ એક ભદ્રિનો આગમનથી સુકૃતાદ માંચા શર કીધું, તે દિવસથી કદમ્બી અને રસની જોરા એ ભાગો થયા. એક ભદ્રિનો આગળ રેજ માટે ભણુવાની રીત અરમાનીના દસાં શેડ ભાણુકળ અદલજી અરમાનીએ છેક સને ૧૭૨૨ થી શર કરી હતી એમ કહે છે.

૧૮૭૧ નવસારીના દશતુર દશતમણ નશરવાન-
કેડેખાદળ દશતુર. જ્ઞાન વડ એટા દશતુર કેડેખાદળ, તે
હાલના દશતુર દારાખજી ભાડીયારજુના
ખપાવા પણ વરસની વચે તા. એ જનેવારી ૧૮૭૧ ને દીને શુન્યો
હતા. પોતાના બાપના ભરણુથી ધ. સ. ૧૮૩૭ માં એવણને દશતુરી
મલી હતી. એવણના વખતમાં નવસારી પંથકને તાજેના આસપાસના
ધણાં ગામેનાં નવી દરેખમેહેરો અને દોષમાઓ પરદયાં હતાં. નવસા-
રીમાં પારશી પંચાતન્ય તથા સર જનરેઝનું જણભાઈના ચેરીની કુંડ-
ના ધર્મના કામેના ધ. સ. ૧૮૫૦ થી એવણ એક સુખ્ય મેમાર હ-
તા. ધ. સ. ૧૮૬૧ માં ડેલાશવારી ખડેરાય ભદ્રાનાજની એવણે સુલા-
કાત લીધાથી એવણને કશાંની શાલ તથા પાવડી બેટ મલયાં હતાં. તે-
મજ માહરાજે પોતાના ધરણાં માતાજી સાથે પણ એનો આવખા-
યા હતા.

થીજા મેહેરજુરાંણા. દશતુર કેડેખાદળએ ૩૪ વર્ષેની લાંખામાં
લાંખી દશતુરી ભોગવી, ત્યારે તેવણના
એટા મેહેરજુરાંણા તે હાલના વડ દશતુર દારાખજુના આવાને ૩૪ અ-
દ્રિનાનીજ કુંડામાં ટુંકી દશતુરી ભોગવી ધ. સ. ૧૮૭૩ માં શુન્યો
ગયા. એવણને બાપના ભરણુથી ધ. સ. ૧૮૭૧ માં દશતુરી મલી હ-
તી. એવણ ધણાં સુધી અને ભણુનાર ગણનાર હતા. જો એવણની
દશતુરો થોડો વધારે વર્ષ લંખાઈ હોત, તો એવણના ખાંડાંતને તેમજ

નવસરીને ધર્ણો લાભ થात એમ એવણુના ભક્તા સ્વભાવ ઉપરથી ઝુ-
જગો ભત આપતા રહ્યા છે.

છેદ્દા ગાહીનશીન દેશાંદ્રાચ્છો.

પ્રથમ છુટી છુટી હકીકિત નવસારીના છ ગાહીનશીન હે-
શાંદ્રાચ્છો વીશે આપણે જણાવી છે, હવે બાળીના ચાર ગાહીનશીન
ને થઈ ગયા, તેઓ વગેરેની સામની હકીકિત જણાયે.

૧—એ. હોરસજ એ. ઇસ્તમાન. દેશાંદ્રાચ્છો ઇસ્તમાન મનચેરજના
ખીન બેઠા. નવસારીના વડા દેસાઈની જાટી ઉપર સાતમા દેશાંદ્રાચ્છો
એવણું આખ્યા હતા. એવણું “ હોરમજુભાઈ ” ને નામે સાધારણ રીતે
ઓલખાતા હતા. એવણુનો જન્મ સંવત ૧૮૪૦માં થયો હતો. તા.
૪ મે ૧૮૫૫ ઘસતી રોજ ૧૧ માણિ ૮, ૧૨૨૪ ધનજેનદ્રીને દીને
એવણુના ભાઈ અરણેજુભાઈની ગાહીએ તેવણુના કિંમણાને દીને
આખ્યા હતા. સ્વભાવે છે બાદાર લોકા હતા. એવણ પોતાના અપાવાના
પિત્રાંગ ભાઈ તેહસુરજ ઇસ્તમાના પાદખ થયા હતા. તેથી એ. હોર-
મજ એ. તેહસુર નાંમ હોરમજુભાઈમાં લેવાય છે. એવણ સંવત ૧૯૧૪માં
શુંજરી ગયા હતા. તા. ૬ મે ૧૮૫૫નું જમે જમશેદ એવણ માટે કહે
છેકે: —“ હમે શારીએ જાણુંન્યે કે દેશાંદ્રા હોરમજુભાઈ પોતાના વ-
ઉવાગ્યાની જગે માંન ભરેકી રીતે ચલાવવાને લાયોક છે. ”

૨—એ. તેહસુરસંપ એ. એહુમન. એવણ દેશાંદ્રાની ગાહી
ઉપર આદના દેશાંદ્રા હતા. એવણુના ભાગ દેશાંદ્રા જમશેદજી વરસો સુ-
ધી ગાયકવાડ સરકાર ચાયે લઇ ચલાવી તેના મીંદાં ઇન ચાખ્યા વિના
શુંજરી ગયા હતા, તેના ફ્રેના એ દેશાંદ્રાના વખતમાં ભલ્યાં હતાં.
એવણું ધર્ણો ભાગ સુંબદ્ધનાજ એક શેહ્યા તરીકે સુંબદ્ધમાંજ રેહેતા
હોવાથી એવણું વતી દેશાંદ્રા બરનેરજ નવરોજ દેશાંદ્રગર્દ ચલા-
વતા હતા. એવણુનો જન્મ સંવત ૧૮૬૧ માં થયો હતો. સુંબદ્ધમાં
નાવર મરાતખ કરવા સાર એવણે યોજના જહેર કરી હતી, તે ઇનેક
પામવા પામી નહી હતી. એવણ સંવત ૧૮૩૨ માં ભરણું પાખ્યા હ-
તા. સુંબદ્ધના નરેક મેટાં જહેર કર્માંના એવણુનો આગેવાની ભર્યો
ભાગ હો, એમ સુંબદ્ધની પારશીએને લગતી તવારીખીમાંથી

જણાઈ આવે છે. ભરહુમ હોશીઆર, અને પરહેઝગાર હતા.

ઉ-એ. બરજેર એ. નવરોજ. નવસારીના દેશાઈની ગાડી ઉપર નવમા દેશાઈ લેખે દેશાઈ બરજેરજીભાઈ આવ્યા હતા. નવમા હોવાથી નવસો વીધનો અને નવસો ખટપટો એવણુંની કારકીર્દી વખતે જાગી હતી. એવણુંનો જન્મ સંવત ૧૮૬૪ના શ્રાવણ વદ ૧૦ના રોજ થયો હતો. વેહેવલવાલા દેશાઈ રૈંગ્ઝભાઈની દીકરીના એવણું દીકરા થાય છે. જાંબુ ગોયા રીજાંટ તરીકે એવણુંની કારકીર્દી દેશાઈ તેહમુરસળની ગેરહાજરીમાં ચાલી હતી. દેશાઈ ખાંદાંન ઉપર સવા લાખ રૂપ્યાની જે વેળાએ ગાયકવાડ સરકારમાં તવાઈ આવી પડી હતી, તે એવણુંની કુનેહથી ખાંદાંનના લાભમાં હતરી હતી. એવણુંને પોતાના વહવાએથી ઉત્તરતું આવેલું રા. ૩૦૦તું અંગેજ સરકાર તરફથી પોલી-દીકલ પેનશન મળતું હતું. તે એવણુંના ભરણ પછી બંધ પડ્યું હતું. દેશાઈ પુરરોદ્ધવાલા અત્રેના આતશભેહરાંમાં ઇપાંતું પાતરે અઠાવતી વેળા થયલા જગડાનો પોતાને અનમાનનો નીકાલ એવણુંના વખતમાં આવ્યો હતો. મ્યુનિશીપાલીટીમાં રૈયતને પણ ભાગ અપાવામાં એવણુંની પેહેલ હતી. અને તે વિશે સંવત ૧૯૧૫માં એવણું અને સરકાર વચ્ચે લખાણો ચાલ્યાં હતાં. એવણુંને ખડેરાલ ગાયકવાડ સાથે ધાડી મીત્રાચારી હતી; અને સંવત ૧૯૫૭ના બળવા વખતે ખડેરાલ માહારાને અંગેજ સરકારને મહદું કરવીજ જોઈએ એવી એવણુંની ખાંતીલી સલાહ ઉપરથી માહારાને ખીજ તંત્રીઓની સલાહ લઈ તે પ્રમાણેજ વર્તણું કર્યું હતું. અકાબરોની શાક્ષી ડેરીમાં ન લેતાં ક્રમિશનથી લેવાનો ચાલ એવણુથી થયો હતો. એક અચ્છા ઘોડેસ્વાર કેખે એવણુંનું નામ પ્રસિદ્ધ છે. છત્રેના સરકસમાં આજે ધોડાના જેવા જેલો થાય છે, તેવા ડેટલાક એવણું નાનપણુથી કરવા માંડતાં જોખમો પણ એકયા હતા. ગજલો જેઉના ત્યા ગાવા વગેરેનો એવણુંનો શોખ જાણ્યું હતો. પારશીઓને નાતરાં વગેરેની રજી સરકારમાંથી ન લેતાં પારશી અકાબરો સાયેજ સંખ્યા રાખવા જેવો ધારો એવણું પસાર કરાવ્યો હતો. પોતાની ઓતોભાયોથારી એવણે કરણુરસીક લખેલી, ત્યા ડેટલીક વાર્તાઓ, ડેટલીક પોતાની અનાવેલી ગજલો, પોતાના ખાસ ધોડાની વિસમય પમાડનારી તવારીઅ, ધોડાના ત્યા ખીજ જાનવરો અને માણસો વિગેરેની દવાના નુસકાસંઅહીં વીગેર ધાણીક ડેટલો એવણું લખેલી વગર છ્યાવે ઉધૃંના એસફ

થવા લાગી છે. ખોદાનું ચાહવું થશે તો “ એહેવાલે ખરનેર ” માં તે કીશે રસભરી હક્કીકત આપણે વાંચીશું. કારણી, નુમરાડી, વગેરેતું શાન હેવાથી પાતોના, ડેહવતોના, એતોના, દોહરાઓના, અને ગજોકે કે કવિતાના દાખલા આપવામાં એવણું સમયસુન્દર હતા. ધરમપોરના રાજ વીજયહેવળ, મુખ્યનિઃ પેહેલા બારોનેટ, ત્થા થીન એરોનેટ, તથા ઇસ્તમજી જમરોદળ જુલભાઈ સાથે ત્થા વાહુઠાળ જુલભાઈ દાદાભાઈ અને છોકરાઓ વગેરે સાથે એવણું મણી દોસ્તી મોહુયત હતી. મરણ સંવત ૧૯૪૦ માં થયું. એવણું લાગવગ, કુનેલ, અને સારી સમજથી પોતાના મોટા દેશાધ ખોદાનચાલાઓના એહેલાં વતન, ધનાભી ગામ, પાલકી વગેરેની આસામી, ત્થા દેશાધગરાંતી. હક દસુરીના સરકાર સાથે ખાડા બંદોખસ્તો થવાથી આજ સૂચી તે સર્વે સુરવીતપણે કુંભ ક્ષેત્રગને છે.

૪-એ. મીતાચેહેર એ. હોદ્દમજી. એવણું જમા દેશાધ હોડમજીભાઈના બેટા થાય છે. એવણું જન્મ સંવત ૧૯૭૦માં થયો હતો. એવણું યાહદાસ્તશક્તિ અન્યાય નેવી હતી. દશ દશ પંદર પેઢીઓના કુંભાંઓમાં થયલાં જન્મ, મરણો, લગનો વગેરેની આયાદ હકીકત પરપર બેદી જતા હતા. આન છ માસ દેશાધગરં ચલાવી સંચત ૧૯૪૦માં મરણું પામ્યા હતા. દેખાવમાં ખુખ્યસુરત, સ્વભાવમાં સ્નોલા, અને નિતિમાં ખરહેઝગાર હતા.

૫-એ. જામાસ્પ. એ. નંગીરિ. એવણું કાઈ વડ દેશાધની ગાડીએ આવ્યા નોહેતા. પણ દેશાધની ગાડીને હેક લાયક એવા એક ખુજરોગને ગાડી ઉપર આવવાનો વખત ન આવવાથી વિવેકને ખાતર તેવણું નામ લેવાય છે. એવણું ક થા દેશાધ ખરશેદળના બેટા હતા. પોતાના ચડા ભાઈ નંગીરણના પાલક થયા હતા. એવણું સતત ૧૨ વરસ વડોદરા ખાતે રહી પોતાના બેટા સાથે ડેલાંક સરકારી કંપેની હતાં. જ્યારે શેડ શોરાબળ જમરોદળ જુલભાઈ કુંભ સહ વડોદરે ગયલા તે વેળાએ એવણું અને એવણું બેટા દેશાધ બેજનજીની મેહેનતથી ગાયકવાડના દીવાંને પણ સામીલગીરી આપી શેડ શોરાબળને પ્રણ તરફનું માનપત્ર આપ્યું હતું. સંવત ૧૯૬૫માં જન્મની સંવત ૧૯૩૧માં મરણું પામ્યા હતા. વડોદરામાં પ્રથમ નીકાળી દરગદાર કચેરી કે હાતની સરદાર ક્રોંચને નામેઓસખાય છે તેના

એવણું નવસારીના મોટા દેશાઈ તરફથી જરૂર કેણે સરકારથી ઠરાન
વામાં આવ્યા હતા.

ડિ-એચ. એહુમણ એ. એદલિ. એવણું બાપતો દારાખજી
હતા, પણ પોતાના પીવાઈ એવણજના પાલક થયા હતા. એવણું પોતીએં
દેશાઈ હતા. મોટા દેશાઈથી એવણું જુદા હતા. પણ દેશાઈ બરણે-
રળ્બાઈ સાથે એવણું ખાડી ભીત્રાચારી હતી. સ્વભાવે ધણું બોલા
હતા. અગે કદાબર, જુલાંએ બોલીદરાજ, અને સ્યાણ હતા. દ્વારથી
ભાષાનું થાડુંક જાન પણ હતું. એવણું ધ. સ. ૧૯૮૪ માં શુભ્રીં હતા.

ભગર્યાઓનો એટ ચારટર.

આજે ભગર્યાએ પંથક પોતાના ટોલા ઉપર ને સ્નામિત્વ લોગવે
છે, તથા પોતાના તાબાના મોખેદને ધ. સ. ૧૭૩૩ના કાયદાની ઇએ
બંધારણાં રાખી શકે છે, તે સુધ્ય કેખ તા. ૨૬ અફોઅર ૧૭૩૩માં
થયો હતો. એ હીને નવસારીના તમામ ભગર્યાએ મોખેદાએ એકસા મલી
એક સુધ્ય કરારનાસું કરી પોતા પોતામાં એવા એકરાર
કર્યા કે—“ અસલ આપણાં વડાં વડારાની રાહ તથા લખીએા
માઝેક આપણાં પંથકો ને નવસારીનો મોટા મોહેદો * તથા
મલેશર ઇલીઓ, તથા ગંદેવી, ખાલીમોરા, ડેશલીપારી, વલસાડ,
મેહદર, કરાડી, મહુંચા, શાંસાદપુણી, આંભલી, તવરી, મરોલી, તથા
પેલીગમ વસાઈ, થાંણા, સુંખાઈ, કલ્યાંણી, બીમરડી, ચેમ્બાલ, દીવ,
તેમજ વાંસડા, અડકા, તથા વેન્ચારે પાલનાં વગ્રે જગાઓપર આપણા
જજમાનો બહેદીનો રહે છે તથા હવે પછી રહેશે તેઓને ધરતું બાજ,
બરશનુમ, વેવાહ, ગગરનાં, શેચાવ, શરોશ, આદરંગાન, વગેરેતું કામ
ક્રાઇભી મોખેદ અંજુમનની રણ વગર જઈને કરસું નહીં. અગર કોઈ
મોખેદ ખુદી કરી રણ વગર જઈ એ કમ્બા કરેતો તે અંજુમનનો શુ-
નેહગાર હું, અને હા. ૨૫૧) શુનેહગારીના ભરે. ને મોખેદને અંજુમન
શેફલે તે જાએ અને આલાદ જોઈએ તે નવસારીની દરેકમેહેરમાંથી

* નવસારીમાં પારશીઓ કે નથ્યે રહે છે. ૧-મોટા કલ્યા. અને ૨-
મલેશર કલ્યા. એ મોટા કલ્યાને અગાઉ મોટા મોહેદો. એમ આલાદવામાં
આવતો હતો. *

લઈ જાઓ." આ કેખ ઉપર દશતુર દારાયજી પાસથું - દશતુર જ-
મશેદજી રસ્તમળ મેહેરજીરાંથી-દેશાધિ ખરશેદજી ટેછમુરજી-કુકાળ મે-
હેરજી પોલ્યા દેશાધિ-જવણું હોમળ પોલ્યા દેશાધિ-વગેરે પપ મોઘેદોની
શહીઓ છે.

આ કેખ થયાથી મેહેરીનોમાં વલી નવેસર ખરપટ ચાલી, અને
તેઓએ નારીપાશી અને નાચારીથી એક હિંમતવાન કેખ કર્યો.

રસાકસીનો રમુજી અને રસીક રક્ષાપત્ર.

તા. ૧૪ ડિસેમ્બર ૧૭૩૪ને દીને, ઉપલા ભગર્યાઓની માઝુક હવે
નવસારીના તમામ બેહેદીનો ભેગા ભલ્યા. તેઓની મોટી સભા ભલી.
તેમાં નવસારીના મેટે હલ્યે તથા મદેશરના, ગંડ્વી, મહુવા, મરોલ્વી,
તવડી, શીઓદ્વારી, ભીલીમોરા, મેહેરબર, કરારી, આભલી, વગેરેના શન
મશત બેહેદીનોએ નવસારીમાં ભાગ લીધો. તે સભામાં મોઘેદોના વહેવા,
ગગરનાં, શીઓાવ, વગેરેના લવાજમા બાધે બંદોબસ્તના નિયતા દરાવો
પસાર કોધા. " સંવત ૧૭૪૨ (ધ. સ. ૧૬૮૬) માં સર્વે બહેદીનોએ
ભલી નેમ ઠેડવ્યું છે તેમ આપણું, તથા ને તે બંદોબસ્તો મુજબ
મોઘેદો નહીં ચાલે અને જીયાદા માંગી કામ અટકાવેતો મોઘેદ વના
કામ ચલાવીએ. આશીર્વાહ તથા ગગરનું સારવા અટકાવેતો તાંત્રોરેસ્તી
પઢીને વહુવરને ઉદ્ધારી ધર લાવીએ, શીઓાવ તથા બાજ અટકાવે તો
સેણાં મેલીને બાજ ચોતાને ધર ખાઈએ અને શીઓાવ પેહેરીએ, ધેહ-
સારણું અટકાવેતો સરોશબાજ તથા નીઓએશ તથા પટેટ પઢીને
સ્વાનને દોખ્યે પોંઢ્યાડીએ. તથા આ. મનોચેર હોમળવાલી અગીઓારી
ને સંવત ૧૭૪૨ (ધ. સ. ૧૬૮૬) થી અંજુમને દરાવી છે તે બાહાલ
છે, તે અગીઓારી ઉપર સુખન લાવેતો નામંજુર છે. એ અગીઓારી સાર
પોતાનો જીવ જાઓમો આપીએ ને તે બાહાલ રાખીએ." આ
કેખ ઉપર રતનજી કુકાળ તલાડી, મનાજી કુકાળ તલાડી, રાંનજી શા-
ગર, બહેરાંમ ભાઈજી, નશરવાન ભાઈજી શાગર, જમશેદજી માણેકજી
વાઢા (સર જમશેદજીના વડવા), પટેલ માણેકજી અસપંહીઓારજી, બ-
રણેરજી નવરોજી તલાડી, મનોચેહેર કુકા, પટેલ મેહેરજી કારા, પેશી
રાંનજી, નવરોજી રસ્તમજી, કાવશ જીવણું, પેશીન આશા નાહનજી,

અસપંદીઆર માણેક લીમરા, દારાખ અસપંદીઆર, શોરાખ જમશેદ, આદર જમશેદ કરારીના, માણેક શાપુર, આશા દારાખ જેચારા, જમશેદ રતન શીરવાઇ, અસપંદીઆર દાદ શીરવાઇ તવડીઆ, માણેક બહેરાંમ પાહલથું તવડીઆ, નવરોજ નરીમાન શેહ, દારાખ શોરાખ માણેક, બરનેર નવરોજ, ઇસ્તમ નાનજી, બચા ધનજી ગાંધી, હીરા રતન તવડીઆ, શાપુર નવરોજ શાંગા, શુખ્લાજી આશાજી, રતનજી બહેરાંમજી રાણી, બહેરાંમજી નવરોજ વાડીઆ, શોરાખજી ઇસ્તમજી બોખરી, હેરમજી ઇસ્તમજી બોખરી, બચા જમશેદ પેશીખાંન વર્દીદ, માણેક દારાખ બહેરાંમન વળજીદર, હોશાંગજી નાના વાઢા, હીરજી જમશેદ સુધ, નાનાભાઈ ઇરાંમજી તવડીના, દારાખ ઇરાંમ આશા, નેગી શોરાખ, રતન દારાખ મહુવાના, હેરમજી લીમજી મહુવાના, શોહરાખજી ભાઈજી મહુવાના, આશા ધનજી મહુવાના, નાનજી ધનજી મહુવાના, ગાંધી ડોહેબા ખરશેદ કુકા, ચાંદજી બહેરાંમજી ભાઈજી તવાડી, દારાખજી નાનજી કરાડીઆ, કાઉશાળ ઇશ્તમજી અસપંદીઆરજી પરેલ, બચાજી રતનજી બોખરી, ઇરાંમજી પાલનજી મગરા, બોગા હોમજી વાઢા, બહેરાંમ કુકા માણેક, નવરોજ કાવશજી ચાંદજી, નાના આશા મહુવાના, છુવા ઇસ્તમ ભરેલીઆ, નવરોજ નાહના ભરેલીઆ, શોરાખ દારાખ સુધ, દારાખ હીરા દીગરીઆ, માણેક છુવા દીગરીઆ, વગેરે બહેરીનોની શહીએ છે.

એ પ્રમાણે ઉશકેરાયલા બહેરીનોએ છેલ્દું પગલું ભર્યું. એવું પગલું આગળાં વખતમાં ભરાયલું છે, એમ નથી, પણ છેક ઘ. સ. ૧૮૩૩માં કાંઈક વાંખાને લીધે મોભેદોએ બહેરીનોને ત્યાંના કમો અટકાવ્યાં હતાં, નથી કટલાક દીનચુસ્ત બહેરીનોએ પેતે થોડાક મહીના સુધી ઉપલા બહેરીનોની ભાડકન્ન, થોડોને ત્યાં બાજ આકૃગાંન, ઘેલસારણું આશીરવાદ, નવજેત વગેરેની કિયા કાંધી હતી ! પદ્ધિમ તરફના ખડોમાં જે મારામારી અને જે પ્રકારના વરવાંધા રોમન કથલીક અને પોટેસ્ટ'ટ પથો વચ્ચે ચાલી તેનો પસરાત આજસૂધી ચાલુ રહ્યો છે, તેવાં પ્રકારની આપણી નોશાફરી જુંબેશ જગૃત રહી હતી.

દ્વારધામનો દાહેકો.

—૧૪૨—

ઘ. સ. ૧૭૫૦થી તો ભગરીયાએ અને બહેરીનો વચ્ચેની લગ્ના—

ભગરીયાઓ અને સંજણા વચ્ચેની ભારામારી-ભગરીયાઓ અને મી-
તોચેર હોમજુ સાથનો ઝગડો-ભગરીયાઓ અને સુરતીઓ સાથના
વરવાંધા એવો દોરવાંભતોજ દહેકો યાલવા લાગ્યો હતો. અધા ક્રેસામાં
ભગરીયાઓ તો વાટી ડે પ્રતિવાદી હતાજ હતા. આગળ આપણે તે
વીશેની છુટી હકીકત તો શાલવાર આપેલી છે. હાલ તેનો સુદૂરનો
ભાગ, અને તે ઉપરથી તે વખતની આપણી હાલત ઉપર પડતું અ-
જવાળું જોવા સાર નહી બાબુ હાથ ધરીશું. ઈ. સ. ૧૭૪૦માં રાવ
શ્રી ગંગાજરાવ ગાયકવાડે નવસારી મધે સંજણાના આતશસેરંમની સાથે
વસનારા સંજણા મેળેહો આ. શાયુરજ બહેરાંમજ તથા આ. ઇશતમ-
જ શહેરીઅરજ વગેરેને પરવાંનો કરી આપો હતો કે, તમારી
આતશની અભ્યારીમાં આશોદાદ નેને આપે તે સાથે ડોઈની દાંબો નહીં,
તથા ને કાંઈ રાસમાં આવે તે સરવે નેમ શુદ્ધાંમત વેહુચી કેતા હતા
તેમ વેહુચી લીચો. બીજી દ્વારાણા છુટી આપે તેમાં ડોઈની સુનાહેમ
નહીં.” આ પ્રમાણે સંજણા સાથે દિનપ્રતિહિન ઘસાતુંજ ચાલ્યા
ક્રીધારી ભગરીયાઓએ સંજણાઓ સામે પોતાની દૂરિયાડોની એક અરજુ
તૈયાર કરી, અને દેશાઈ અરશેદજુ તેજસુલજ, પોલ્યા દેશાઈએ કુકળ
મેહેરજ, તથા જીવણજ માણેકજ, અને દશ્તરજ સાહેબું જમાસ્પજ
આશાજ એવા ૪ મુખીએના ડેખુટેશન નેડે શોનગડ ખાતે રાવ શ્રી
ગંગાજરાવની હજુરમાં તા. ૫ સાઠેંબર ૧૭૪૦ના રોજ મોકલી
આપો. એ અરજુ ગંગાજરાવને પોંહાંચાયા પછી ઉપલા ચારેવ મુખી-
એઓએ તા. ૧૮ સાઠેંબર ૧૭૪૦ને દીને નવસારીની અંજુમન
ઉપર શોનગડથી એક પત્ર લખી ખખર આપી કે, “ ગંગા-
જરાવે સંજણાએને ઇકાં આતશબહેરામની ઓચે દેવાને તથા ભગ-
રીયાએને પોતાનાં પંથકમાં કામ ફરવાનો હેડક આપ્યો છે.” વળી
દેશાઈ અરશેદજુએ એ વીશેનો એક કાગજ સુરત ખાતે શેડ માણેકજ
નવરોજ રોડના ઉપર તા. ૨૨ સાઠેંબરને રોજ લખ્યો હતો, જેમાં
પોતાની સાથે શોનગડ આવેલા દશ્તરજ જમાસ્પજ આશાજ (તે
પ્રભ્યાત જમાસ્પ આશાના ખાંદાનના મુખ્ય વડીલ) ની કાખેલ્યત વગેરે
વીશે લખે છેકે; “ બીજું અરજ એને હમો દશ્તર શ્રી જમાશાજ
શુ. આશાજને તાંકા સાથે લઈ ગયા હતા. તાંકાં આપના ધરમની
અરના શુભેદાર સાહેબ આગળ ધર્યી થાઈ. કંચેને પહેલાં દેવાંજ
આગળ થાઈતી કે એ દેવાંજએ દશ્તરનાં પદાનીને આપણું ધરમની

ખુલ્લી ધર્ષી કહી. નેથી શુભેદરજીએ બોલાવા ને શરવે પુછું છીનત
ધર્ષી દીધી. તેપર પેલાનો આપણા શબેદ પરી દેખાડા. નેથી શુભેદરજી
ખણાજ ખુશી થાયેઆ ને આપણા ધરમથી વાકેદ થાયેઆ ને ધર્ષી
ખુલ્લી ધરમની દર વળતે બોલા કરે જે લખવામાં આવે નહીં. દશતુરજી
તાં શંશકડત શાડી પદાર્થી વણાં ખુશાલ થાયેઆ. એ વેળામાં હી દેશ-
તાંતમાં આંપણા ટોલાને રોશાન કરાતે ખુલ્લી લખવામાં આવતી નથી.
એવી રાશની દશતુરજીથી થાઈ છે. શરવે વાતે દશતુરજી
એ સવાલનાં જવાબ રાશનીથી ધરમને રાધાના વણા શારા કરા છે.
ળીન માયેના જંડુંઅવશતાના શંશકડતમાં વાંચી દેખાડા તેથી ધર્ષી
ખુલ્લી જાહેર થઈ છે. ”* આના જવાબમાં ભગરીઆયોના તમામ

* નવસારીમાં જયાનાયો થયા એવાજ પ્રકારની એક વાત, ભરહુમ
દશતુરજી પેહેલા મેહેરજરણાંણા વારો બોલાતી આવી છે. તે વાતની સર્વચાઈ
ઉપર હાલમાં રાદ નાંખવામાં આવ્યો છે. અને ડી. રી. પે. કરકરીયા જેવા
વિદ્ધાન તવારીખનવેરા એ વાત જોગી કું જેમ પુરવાર કરવા માગે છે.
જમે તેમ હોય. એક થા ખોલ્લું પક્ષ તરફ નહેરમાં મારો અહના વિચાર
આપવાથી હું પરહેલ રેલવાર્નું દુર્સત્ત વિચારિંદું. પરંતુ નવસારીની તવારી-
ખ પેહેલદેહેણોઝ તરફ જેઠી હોવાથી તમાં સિદ્ધ વાત, કે બોલાતી વાત,
કે કથા, સર્વનો સમાવિશ કરવાનો હોવાથી નવસારીમાં ને વાત ચાલતી
આવેલી છે તેજ માત્ર આપણે જણાયે.

જેમ કહે છે કે, હિલ્લીના પાદરાહ અકથરે ઈ. સ. ૧૫૮૦-૮૧ ની
બધા ધર્મભાગું સંશોધન કરી તેમાંથી સાત્વિકતત્વ ખાંચી કાઢી તેનો એકત્ર
સંગ્રહ કરી, એક અદખરી ભજાય ન્યાપવાની નેમથી હેશ પરદેશના જીવા
જીવા ધર્મભાગના માહેર મેલેશીલ હિલ્લીમાં જેગી કરી. હિંદુ, કિ-
સ્તી, સુશાલમાન, પારશી, ખુધીનંદ વગેરે સર્વ ધર્મના પેશવાયોને ત્યાં બોલા-
વામાં આવ્યા હતા. તેમાં નવસારી આતેથી ને પારશી પેશવાયો ગયાનું
એને અદખરીમાં આવેલું છે; તે પારશીઓમાં મેહેરજરણાં પણ ગયા હતા
જેમ કહેવાય છે. હીંદુ ધર્મનો પેશવા, ને કે જગતશુરૂના કીતાખથી જ્ઞાન-
ભાતો હતો, તેણે જોતાના યોગામદથી આકાશ ઉપર ખીને એક સુરજ બતાવી
એમપુરવાર કરવા માંગ્યું કે હીંદુ ધર્મ સર્વોત્તમ છે. પાદરાહ અચરત થયો,
અને આ એદભને જાહેર વ ખાહેર પાડવા ણીન ધરમવાલાયોની મહેર
પુછતાં, છેવટે પારશી ધરમ ગુર મેહેરજરણાંણે એ ગુહ્ય કરાંમત બતાવી
આપવા ખીંડું અદખિયું. અને તેઓએ પાક અવશ્તા વાંણી નેક નૈયતે ભષુતાંની
સાચેજ, ખીને ડબો કરેલે સુર્ય, ને માત્ર એક શોનાની થાળી હતી, તે
અદ્ધર લટકેલી હતી ત્યાંથી જગીન ઉપર આવી પડી. પાદરાહને એ નોથા-

ટોલાએ દેશાધિક ખરશેહણ ઉપર રોકર ગુજરાતનો પત્ર લખ્યો હતો કે, “ શી સુંગડની હડીકત શરવે રે બદલની લખી જે જાણી ખુશી આયેઅથા છે. પોદાતાલા તમારો પોદાતાલા કરે ને રૂંગ અમ શીદ કરી આવો હમારી દોવા છે. ને શ્રી દાદારહોરમજની તથા એરાંમધુજની તથા મુક્તાદમા વગેરે શરવે ફેરેશતાની ભદ્ર તમોને હોણે. બીજું

કરા દશતુરાણુ જરયોસ્તી ધરમની બીજી ખુખીઓ જેણી આતરાની ખુખીઓ સુમળયાથી, કહેછ કે પાદશાહે પોતાના મેહેલમાં આતરશ ખરપા કર્યો હતો, અને કુષ્ટી શુદ્ધરેહ પેહેરી જરયોસ્તી ધરમ અખત્યાર કર્યો હતો. અને મેહેલમાં પોતાની સાંઘીઓ પાસે વરીક એ ધરમ અખત્યાર કરાયો. અને મેહેરણંથાને ૨૦૦ વીંધાનો વળફો પારબેલ પરગણુમાં ઈનામ દાખલ આપ્યો હતો. આ વાત જે અરીજ હોયતો નોરારીઓનો તે એક સુંગાર છે. પણ બીજી સાહેણો તે ઉપર શક બતાવી તે માનવાની નાં પાડે છે. એ વાત વીશે વલી એક ઉર્દુ ભાષામાં જ્યાદા પણ જોડાયદો ગવાયે. પરંતુ એટલી વાતનો જોઈન હોલી નેહાયે, કે પાદશાહે સુદરેહ કુસી પેહેરી જરયોસ્તી ધરમ કશુદ કર્યો હોય. કારણું કે અકબર પાદશાહે એ ધરમ અખત્યાર કર્યો છે, એવી અફ્વા દીલ્લી રોહેરમાં ફેલાઈ ગયાથી તમામ સુસલમાન કોમ બશકેરાઈ ગઈ હતી. અને અકબર ઉપર હુંગમો કરી તેને જાડી ઉપરથી ઉઠાડી હતી તેનો ધાટ કરવાનો એકજ રાતમાં કસન કરવામાં આવ્યો. આથી અકબરે પોતાના સલાહકારોની શાલેશ કરી બીજે દહાડ સહુવારમાં એક નહેરનામું બાહ્યાર પાડી પાડ્યો ધરમ અખત્યાર કર્યા બદલ દનકાર કર્યો. તે નહેરનામું આખું વાંચવા યોગ્ય છે. તે ઉપરને અરણ્ણીક સુદ્રાલેખ લખેયો છે તે ઉપરથીજ જાણ્યાય છે કે, કેહવામાં આવે છે તેમ તેણે કશું આહું પગલું ભર્યું નોહોતું. અકબરને લખતાં વાંચતાં બીજાદુલ આવહણ નોહતું. માત્ર પોતાની શહી કરી બાંધુંતો હતો, તોપણ તેણે લખાયું કે—

“ શ્રીલ ઈનલ અલા જી વલદીન,
શ્રીલ ઈનલ રસુલો કહ કહના,
માનજ અલલાહો વ અલ રસુલે માન,
મીન લેસાંન અલ વરા કરે અદ અના.”

ભાવાયઃ—કેણું પોદાતાલાને વરીક સ્વી સાથે સંબંધમાં આકેદો, યાં ને છોકરાનો બાખ હોવા બદલના આળમાંથી એઠયો છે? કોણે પાક પેગંખર મહિમદને વરીક જહુગર હોવાના તોહમતમાંથી મુક્ત કર્યો છે? જ્યારે ચાં હોરણી હુન્યાને પાક પેગા કરનાર ખુફને અને પાક પેગંખરને ઝાંબું એણું કહેવાને આંચકી કીધી નથી તો પછી અકબર જેવા નાચીન બંધાને

કાગજ ર હમેં રાવ શ્રી ગાંગળાવાને લઈએ છે. આપા ગતે તો આપણે. ” વીજેરે. આ પ્રમાણે ગાયકવાડ સરકારે ખાંધી ભગરીયાઓની પક્ષ પદકલેલી જોઈ ન શકાનાથી, એઝ વરસમાં સુરતના કેટલાક મેહેઠીનોએ દામાળજાવ ગાયકવાડને એક અરજી ખાંધી કે, “ સંનાણા મોખેઠોને નવસારીમાં ધર્મની કિયા કરતાં પાણ અદ્યકાવ્યા તે અમોને કણુલ નથી, અને અમોતો સંનાણા મોખેઠોનાં એ વરાં ધરો ને ઇશ્તતુર ખરશેદજ કેડાયાદજ તથા દસહુર ખરનોરજ કામફીજનાં છે તેને માનયે છૈયે, અને જોરને માનવો તથા દખણાં આપવી તે કાંઈ જોરવરીની નથી પોતાની રાજ હોય તેને આપવી. ” આવી રીતે વળી સંનાણા તરફથી સુરતીયાઓ પ્રતિવાદીમાં પોતેજ માંગી લઈને દાખલ થયા. અને છેવટે દામાળજાવ ગાયકવાડે ભગરીયાઓને એવું જરૂરમેંટ

જોયાં મોહતાનમાંથી ડાણુ છોડનાર છે ? હુકમાં કોડોમાં જે અફ્લા હણી તે અફખરે ખરી લાગણુથી સરતાપા જોડી પાડી છે.

ભ. અફ. એ. અથ. કાલ્પનેતે પોતાના “ ભરોણ જેઝેયર ” માં જે કે એ હુકીકત લખાંણુથી લખીછે, પરંતુ લંબાંણ થઈ નથ્ય માટે આ જગતે ઉતારી નથી.

તેપણ શેડ પેશતનજી લેહાંગીર તથા શેડ ખરશેદજ દૃશ્યતમજ થાંણાવાલા જે વેળાએ હાલના ના મહાર મહારાજ શયાળજાવને નાનપણુમાં હરેક બાધ્યોના ભાષણો સમનવતો હતા, તે અરસામાં “ પારશરીઓ ડાણ છે ” એ સંખ્યામાં એક ભાષણ શેડ ખરશેદજ દૃશ્યતમજ થાણુવાલાઓ સમનવતાં નવસારીને માટે વાનભી લેતાં નવસારીનું જે જુખણું તે નિયતા શાખ્દોમાં ખતાવી આપ્યું હતું, તેમાંથી ડેવ્દોક સાર સમલય છે.

“ Nowsaree where the Parsis had become an influential and opulent race..... In 1142 A. D. Nowsaree was a feudal village under the sway of the Mahomedan Kings of Delhi. The Dastoors, as well as the Desais were constantly in communication with the Delhi Court, and notwithstanding religious differences between the latter and the Parsees, the Parsee-Desais were entrusted with the collections of the public revenues on behalf of the Delhi Government.

આપ્યું કે, “ તમે તથા સંનણ્ણા મોખેદો જેઓ નવસારીમાં વિસે છે તેઓની ફરીઆદપરથી અમેઓ તજવીન કરી સરવે કાગજ પત્રો જેથા પરથી જહેર થયું કે કદીમથી તમારાં પંથકમાં સંનણ્ણા મોખેદો રહેછે તેતું જીવતાં સુવાંતું તથા ધરમતું કામ સરવે તમે કરતા આયા છો, તથા આતશની પુંનાપાત, લોગ, મુલારં, વગેરે તેઓ કરતા આયા છો, માટે તમારો કદીમ રાણ ચાલતો આવેઓ પ્રમાણે કરલે; અને કદી સંનણ્ણા.મોખેદો તમારાં પંથકમાં પોતાતું કામ સુવાં જીવતાંતું પોતે કરેતો તમેણી સંનણ્ણા પંથકનાં આતશ અગીઅરીમાં આતશની બાએ છેને. ”

Of these Desais, the most distinguished was Changa Asha, who 400 years ago got from the Mogals the Desaigiri of Nowsaree and of Parchol Prugna. On failure of his heirs, the Desaigiri was transferred to Kekobadjee Meherjee Ráná, who was Dastoor that is the high priest of the Parsees. His father as well as himself had gone to Delhi and obtained grants of extensive Vazifas which are known by the name of Ghel Kharee (ઘેલ ખારી તે ઉપરથી ઘેલખરી થયું છે.) and which the Dustoor family enjoy at the present day. In 1700 one Temooljee Rustomjee went to Delhi, and obtained the Desaigiri of Nowsary and of Parchol Paragna. This Desai was the means of bringing Pilajee Rao Gaikwar to Nowsari from Songar in about 1720. This act of the Desai displeased the Nawab of Surat who had him arrested and imprisoned at Surat, Pilajee Rao Gaikwar however came to his rescue and he was liberated. Pilajee Rao then appointed his son Khursedjee as the Desai of Nowsary, and his heirs now enjoy certain Nemnooks from His Highness's Government.

ને વેળાએ શંખણ્યાએ આતશભેરંભ લઘુ પ્રથમ વલસાડ નાશી ગયા, તે વેળાએ તેઓમાં એક જોઈ ધાર્યી પેરી હતી, કે શાપુર શામરાને હથમાં રાખી ભગરીયાએ આતશભેરંભના પાક ડેલા ઉપર પાણી રેડાવી તેને તુકશાંન કરાવનાર છે !! આવી તદ્દન બેહુંદી અને ભયાંકર હક્કા તે વેળાએ ભગરીયાએના દુશમનોએ ડેલાવી હતી, અને તે શંખણ્યાં તેમજ આસપાસ તમામ ઐહેદીનોએ ખરીજ માની હતી. કારણ પણ તેઓને મહું એવું, કે શાપુર શામરા તેજ અરસામાં વલસાડ પોતાનો હાવો ઉક્કાવા અતેના ડેટલાક ભાયડાએ સાથે ઉપરી ગઢો હતો. અને આતશભેરંભની રખેચાલી કરનારા બ્હુજ બીધા હતા. તે ઉપર્થી સંભાળથી અને હુશીઆરીથી રેહના ઐહેદીનોએ શંખણ્યાનાદાએને ચેતાવંલા રાખવા ઇસટ કીયો.

આમ થવાથી સુઃતીઆએ સાથે હવે નવસારી, તવડી, વગેરે અનેક ટેકાણેના ઐહેદીનો, ભગરીયાએ સામે આવી ઉલ્લા. એ હક્કાથી સર્વતા દીક ભગરીયાએ ઉપર નારાજ અને ખદ્દ થઈ ગયાં. ભગરીયા-

The first Baronet Sir Jamsetjee Jeejeebhai was a native of Nowsary." ભાષણ સાંભળવા અરકાંને દૈલત મહારાજની આસપાસ થીરાનેલા હતા, અને ને વેળાએ ભાષણ પુરું થયું તે વેળાએ રેસીદને મહારાજને ઉદ્ધતી વખતે સેકંડ કરતાં કહ્યું કે,

"Remember Mahraja that you are made a king by the Parsee Desai of Nowsari."

શેનગડ આતે ને પ્રસંગ ગાયકવાડ મહારાજની હજુર દસ્તુર લમાત્ય આરાને પડ્યો હતો તેનેજ પ્રસંગ નવસારી આતે શ્રીમંત સરકાર ડેલાશનાશી ખડેરાન માહારાજની સ્વારી પદ્ધતારી હતી તે વેળાએ તે વેળાના દશતુર કેડોણાદળ દશતમજ્ઞને તા. ૭ માર્ચ ૧૮૬૨ ના રોજ પડ્યો હતો. મહારાજની હજુરમાં અતેના દશતુરણો સુજરો કરવા ગયા, ત્યાં એ દશતુરણ પણ સાથે ગયા હતા. માહારાજને દશતુરણને પોતાના ધરમનો રહેલા પદના જણાયો. અટસે ત્યાં ડેલા શીક મંચરણ મેરવાનજ ચુરગુરે " યથા એ હ વૈરયો " ના કલામ પદી જવા દશતુરણને જણાયું. તે પ્રમાણે અહુનવર આપી દશતુરણ પઠી ગયાથી મહારાજને તે ભલાતણ પોતાના હિંદુ ધરમના બેદોક્ત શ્વેચ્છા ક્લેંચ લાયાથી ઝુશી થયા, અને લીંકુ પારશી પ્રથમ એક આડના સુન્ધરા હોવાથી આર્થ છે એમ લાણી આતંક પાણ્યા હતા, અને દસ્તુરણને એક કશથી શાલ તથા પાદગીની બદ્ધેશ કરી હતી.

ઓનો બચાવ કરનાર તે વખતે એક કિલ્વાની માફક પ્રકાશનો ખુશેદ
તેમની પાડે જિસો રહેલો હોવથી, જો ડે ચોતરકી દુશ્મનામનો તે
જીવાય આપતો હતો, તો પણ ચોતરકી ગરગામદેના એહેદાનોએ મળી
એક મેહેન્જર વદ્વસાડની અંણુમન ઉપર લખ્યો કે, “સંજાણવાં પુ-
રાતમ આતશએહરાંમ સાહેબ ને તમારી તરફ લાવેશ છે તેની દરગા-
હની ખર હરબદીએ લેતા રહેલે, સુંનાણ આ. શાપુર શેહેરીઆર
શામરા વગેરે જણું વણું ચાર પેટાના ગેજાથી હતાંક થયકા છે તેથી
તેએ જે શીજુને દરગાહમાં કસ્તી ચાતની તુકશાની કરે તો આપણે
ધરમ કસ્તે રહે નહીં. સરવે વાતે હુશીઆર રહી કામ કરલે. બાને
દોડા દીનની ખરાણી ઉપર બેદા છે, અને આપણુને તો શ્રી ધરમના
તત્વ એન્ઝ શ્રી આતશએરાંમ છે. માટે તમો સર્વે પંચાત મળી એ વા-
તની તાકોદ રાખને એ આતશએરાંમની બરકતે કરી તમારી જગતું
ધાણું સાંચ કરીએણું થાણે. શ્રી આતશએહરાંમની ઓઝેના દેનારને હ-
રબદી તાકોદ કરનો ને મેટી ખુલ્લ કીલા વીના કોઈ એએ દીએ
નહીં. ખુલ્લ કરનારને આગલ પાછલ તથાયાર રાખનો. ને રવેસે દીન-
થાં કુરમાંથું છે તે માફક કામ કરાવનો. કસ્તી વાતે દીનનાં કભમાં
કોતાઈ તથા રેચાયત અદ્યાત કરશો તો એ વાતની દુરજ તમારે સ-
ર છે.” આ કાગળ ઉપર પટેલ બહુમનજી નશરવાનજી મેહેરણ, પ-
ટેલ દ્વારા નાનાભાઈ, પટેલ માણેનજી અશાપંદીઆરજી, દારાયજી અ-
સંલાણુ, અરજોરજી નવરોણ તલાડી, એદ્વદજી કેરશાસ્પજી તલાડી,
એહરાંમજી જજુભાઈ તલાડી, જજુભાઈ કેરશાસ્પજી રાનજી, નવરોણ
રાનજી ચાંદજી, જમશેરણ રાનજી તલાડી, મનચેરણ કુકણ રેઠ, મના-
જી કુકણ તલાડી, દારાયજી શોરાયજી પટેલ, કુકણ કીકણ, કેરશા-
સ્પજી ભાધજી, દારાયજી હીરણ દીગરીઆ, હોમજી દ્વસ્તમજી ઓખરી,
જવણજી દાદજી, દ્વસ્તમજી આદરજી તલાડી, હોશંગજી નાનાભાઈ વાળા,
અચાજી દારાયજી પટેલ, દારાયજી બહુમનજી બારીયા, ભીખાજી શોર-
ાયજી ચાનજી, ભીખાજી કેરશાસ્પજી નાકરા, કડવાજી અરજોરજી મેહેતર,
કાઉશજી દ્વસ્તમજી પટેલ, પેશતનજી નવરોણ મેહેતર, જમશેરજી દ્વરુન-
જી ધીતાલીઆ, દુરહનજી ચાંદજી મેહેતર, ધનજી જવાજી ચાંદજી, બચા ધન-
જી ગાંધી, હોમજી જમશેરજી કરાડીના, તથા તલાડીના પટેલ મેહેરજી દ્વાર-
ાંમજી, નવરોજજી ભીખાજી, ભીખાજી દ્વારાંમજી, બચા હોશંગજી વગેરે
પુષ્પજી શહીએ છે.

નવસારી અને સુરત વર્ચ્યે લાગેલું ગ્રહણ.

ઉપલી ભારામારી એવાથીજ સમી નહીં. સુરત ખાતે જઈ વસે-
લા ભગરીઆ મેળેદોને ખીલા ઉપાડ કરવા થકી સુરતીઓ એકાં
થમું ખટપોં વચાના લાગા. તે વખતે ભગરીઆ ટોલો પૈસેનો ગરીબ હ-
તોન પણ પક્ષે પણ ગરીબ હતો. તેઓની તશેષેણું કોઈજ નહીં. તેઓના
પ્રતિસાર્વિદ્યાની વાહરે વદ્વાતેનો ધર્ણા લાગવગવાતા ધનાધ્ય બેહેઠિન
શેહીચાઓ હતા. ભગરીઆઓને તો પૈસે કું પક્ષે તે વેળાએ તમામ
ટેકા એકલા દેશાઈ ખુરશેદજુ ઉપર રાખવાનો હતો. ધ. સ. ૧૭૪૧ની
તા. ૨૮ મી અફટોબરે સુરતમાં વસનારા નવસારીના ભગરીઆ મેળે-
દી શોશબજુ નશરવાનજુ તાતા, દારાબજુ નશરવાનજુ મુલ્ખાં, બચાળ
નશરવાનજુ કોટવાલ, તથા કાવશબજુ બજનજુ પાવરી વગેરેએ નવાખ
તેગઅયઘાનની દરખારમાં સુરતીઆ મેળેદો મનોચેરબજુ ખુરશેદજુ, દારા-
બજુ ઇશ્તમજુ નજ્ઞુભી, ભાલ્યેકબજુ હેમજુ ટી, મેહરામજુ મેહેરબજુ
આખુંદી, દારાબજુ ડામદીનજુ વેલાએતી, દારાબજુ જમશેદજુ જંગલી,
જમશેદજુ ઇસ્તમજુ જોડરેજ, મેહરામજુ નવશેલ ચીરીમાર, નાધલા
શોશબજુ કારા, ખુરશેદજુ દારાબજુ હેલ, કુકાળ એડરંમજુ ગાળ, કા-
ઉશબજુ દુરદુનજુ સુતજભી, વગેરે ઉંડ દાવો કીમો કે, નવસારી કશભાના
શંનાણા મેળેદો તથા પારશી જજમાનો જેઓએ વેપાર ધંધસર અ-
ચવા લુગારાયોના તોછાનને લીધે સુરતમાં આવી વતન પક્ષથું છે, તે-
ઓને લ્યાના લગન, ખુશાલી તથા ગમીની રસમોનાં સંબલાં કર્મો કર-
વાનો કરીમિલ ઐયામથી અમારો તાલુકો છે, અને તે ખાયેનો પરવા-
નો પણ હાથમાં રાખીએચ, તે છતાં સુરત બંદરવાસી મેળેદો તે અ-
મારી મેહેનતમાં જસ્તીથી દાખલ થાય છે.” આ ઇરીયાદ થવા ઉપર-
થી સુરતના નવાખ સાહેબે ચોરાસી પરગણુંના ઝાંજદાર મીરનાં અ-
ભડુલલ્ખા એગને એ બાયેની તેહકીક કરવાને ઝરમાબ્યાથી તેણે સુર-
તવાસી મેળેદોને હક રહ કીધો, અને તેઓ પાસે તા. ૨૭ શાખાનાં
૧૧૫૪ હિજરીને દીને એક લેખ લખાવી આપ્યો કે ઉપલા સંનાણા
મેળેદોના તથા સરે પોતાના જજમાનોનાં કર્મો કરવાનો હક ભગરીઆ
મેળેદોના છે, તેમાં અમારો કસો દાવો દખલ નથી.

આમ ભગરીએની તરફેથુમાં સુક્ષ્મા થવા વાદ છ. સ. ૧૭૪૨
ભા રાવ શ્રી અડેરવે સુરત ઘઘે શેહ આણેલ નવરોજ શેઠના, દશતુ-
ર ભીખાળ જમશેડલુ, મોહી તાનામાઈ ભીખાળ વગેરે સુખીએં ઉપ-
ર એક ફરમાન મોકલ્યું કે, સુરતમાં નવસારીને તાખેના જે એહેદીનો
રહે છે તેમને ત્યાંનું મોખેદીનું કામ જે સુરતવાલા મોખેદો જખરીથી
કરવા ચાહે છે તેમને અટકાવી નવસારીવાલાઓને તેમના હક સુજલ્ય
કરવા હેવું, અને સુલક્ષ્માં જોર જનમાની ડાઈની ગંધ નથી તો એ
કુમ જશે. તે પર એહેદો હક રહેશે નહી જે ડાઈ શીશાદ હીંગમો
કરશે તે ભાત થાશે. મારે જે શીશાદ હીંગમો કરે તેને મને કરન્યે. ને
આગળ શીશાદ વિશે નહી. જોરને જોરની જગા, જુનભાંનને જુનભાંની
જગા તે તાલા તલથ નહીં.” વિગેરે કુઠલીક તાડીદ દીવી છે.

એ ફરમાન સુરતના બક્ષીલ સાહેબ મારકૃતે અડેરવે મોકલ્યો
હતો.

નવસારીનો “આપ” ધારો.

નવસારીમાં અસલ મોખેદોને ડેવી રીતે વરતાવવામાં આવતા હતા,
તેનો એક દાખલો, જ્યારે છ. સ. ૧૬૭૨માં વલસાડની અંણુમને
અધ્યાર શાપુરલુ રાંખુના વારસને નવસારીને ધારે “આપ” આપ-
વાતું હરાંધું છે તે ઉપરથી નીચે સુજલ્ય જણ્યાય છે.

લગેન સુરતનો રા. ૧)

અરમારી ધારણુ સુરત રા. ૧)

બરશાખ મુકે સુરત રા. ૧।

ધર ઉઝેડે તે દાડે રા. ૧)

કુંબો ઘોટાથી ને તૈયાર કરવે મુરત રા. ૧॥

કુવાની શાઈ કરે રા. ૨)

જહાજ (થાને વાહાંથુ) નો પથાંન નાંખે સુરત રા. ૧)

જહાજ તયાર થાયને પાણીમાં ઉતારે તે દહાડે પાનડી રા. ૩)

છાકરીને અખંનની બાંધે સુરત રા. ૧)

છાકરાને ભણુંગ બેસાડે રા. ૧)

પતેલીને દહાડે રા. ૧)

શુરજ ધરણને દાડે ધરદીથ ૦) =

વલાવો હોયે રા. ૨॥

શાદી બાધતમાં વહ સુરત રા. ૧)

બેઠરાંભ ઈજતનાં ગળી તથા નગદ રા. ૨॥

રેણે તથા શારી વગેરે રા. ૫)

આશોદાદને દાહે કુદરત પરમાણે. ગંભારને દાડે ધારા મુજબ હા.

૨ પાંચ મહીને રા. ૦

છોકરાને તથા છોકરીને શદરો પેરાવે ધારા મુજબ આપે.

હરેખ પરથ ઉપર રા. ૦

એ પ્રમાણે મોષેદનો આપ દરેકો જણાયલો છે. તે ઉપરથી ૧૦-
ખૂબ છે કે, આગલા પારશીઓ વાણણ દેરવાના ધંધામાં ધાણા આ-
ગળ વધેલા હતા, અને સુરજ ધરણ જેવાનો વેહેમ હિંદુએ જેવોન
હતો.

૭ દેરવાંનની કિયાનો કાયદો.

નિચે પ્રમાણેનો એક કેખ મનોચેર હોમજવાલાઓએ ભગરીચા
સાથવાલાઓને લખી આપેલો દશતુર જ. શો. મેહેરળુંબાંની હસ્ત
લેખી ડેતાખમાંથી ઉતારી લડું છું:—

“ શ્રી અંનજુમન નોશારીનાં અધેઆર ભગરીચા દશતુર શ્રી તથા
દેશાઈ તા. હમકાર શમશતે વહી દરેમેહેરનાં વગેરે શમશતે અધેઆર
નોં લા. નોશારીનાં અધેઆર શમશતે મનચેર હોમજનાં તા. શોહો-
રાંખ ચાંદણુનાં તા. દાચાંદળ શમશતે જત અભારા અળતા નોશારીનાં
એહેદીનાં જંડાંનાં કામ નહી કર. અમોએ કેટલાંએક એહેદીનાંનાં
જંડરવાન તમારી ચોરીએ કરેઅં તે જહેર થાએઅં તે પર અમો
શરવેની મીનત આનેજ તમારી આગલ કરી તકશીર માઝ કરાવી ત-
મો અમોને માઝ કાથી ને આજ દીનથી લખી આપીઓ છે જે શ્રી
ભગરીચા અંનજુમનનાં પંથકમાં કોઈ એહેદીનાં જંડરવાન અમો કર
નહી. હવે પછી કર ને શાખેત થાએતો શ્રી હાડેમ તા. પંચનો ગુને-
ગાર. એ લખી રૂળ રનજવંદીથી લખી આપેઓ તે શહી. સંવત

૧૯૧૪ શરાવન વદ ૧૩ રોજ ઉ મા. ૧૧ તેરીઅ ૨૬ માહે જ્યેલ્ફલ
શાને ૧૯૭૨ હીજરી."

અત્ર	મતું	તત્ત્ર	શાખ
૧ આ. કરાંમ દારાથ મતું.		૧ તકાઈ દારાથલ અનાંશ શાખ	
૧ આ. એહેરાંમ અરનેર મતું.		ધની રણુ.	
૧ આ. લીલા દારાથ મતું.		૧ પા. માણેક દારાથલ શાખ.	
૧ આ. દરાતમ એહેમન મતું.		૧ એ. નવરોણ માણેકલ શાખ.	
૧ આ. અરનેર માણેક મતું.		૧ વો. ચાંદલ એરાંમલ શાખ.	
૧ આ. નવરોજ પેણ મતું.			
૧ આ. દરાંમ જમરોદ મતું.			
૧ આ. રોહેરીઓર કુકા મતું.			
૧ આ. ગ્રાંલ હીરા મતું.			

આ પ્રમાણે થયલા દેખની ઇચ્છે આનેપણું મીનોચેર હેમળવાદા સહેલો પોતાના ડોલને મજબૂત વલગી રહ્યા છે. તેઓ! એ ડોલ કંદિ તોડતા નથી, અને જુદેરવાનની કિયા ભગરીઓન આનેપણ કરે છે. વલી આ ટેકાણે જંખું જોઈએ કે ને છેલ્દી શાખની આગળ વેઠા, કરીને જખ્યું છે તે "વોરા" નું સંક્રિપ્ત છે. આગલા બહેદીનો ધર્યો ભાગે વોરા કરીને પોતાના નામની આગલ લખતા હતા. આગલા લખતાં તો પારશીઓ પોતાનું અને પછી પોતાના બાપનું નામ લખતા હતા. પણ પાછળથી અટક લખવાનો ચાલ પડેલોછે. એના સંખ્યામાં, પ્રે. દાદાભાઈ નવરોણ જ્યારે લંદનની યુનીવર્સિટી ડેવેન્ઝમાં ગૂજરાતી ભાષાના પ્રોફૈસર હતા, ત્યારે તા. ૧૩ માર્ચ ૧૯૬૧ને દીને "ધી લીવ-રપુલ શીકોમેથીક સોસાયટી" આગળ "પારશીઓની રીતભાત અને રેવાને" ઉપર એક ભાપણ આપતાં પારશીઓના નામ અને અટક લખવાની રીતો જણાયું હતું કે:—

" Every family has a surname, but it is not in ordinary use, except for important legal documents. My name is Dadabhai, which is the name given to me on my birth. My father's name is Naoroji given to him in the same way. My surname, or family name is Dodi. Now I am always addressed in conversation, not Naoroji, but Dadabhai. In letters, D. Naoroji is

incorrect; the name must be full, Dadabhai Naoroji, and in any important documents, I may sign Dadabhai Naoroji Dodi." (જુઓ પાન ૧૮)

એ પ્રમાણે નવસારીના પારશીઓઓં પોતાના નામ હામ લખવાનો ને ચાલ પડતો, તે હિંદુસ્થાનના તમામ પારશી ટેકામાંજ ચાલતો જણ્યો છે.

નવસારીના જરથોસ્તીઓ અને હિલ્લી દરખાર.

ક્ષારે નવસારીમાં ખાડ પડી, ગરાશીઓઓ આવ્યા, અને લુટાશીઓ ચાહુ વર્ષો વર્ષ લુટ ચેકાવા લગા લારે, અદીઓના અંધેઆડાઓ તથા બેહેડીનો સુરત જઈ ભરાયા, તે વેળાઓ સર્વેના એક સાચવવાના તથા તેઓની સંભાળ રાખવા અભય ધ્યાનના તરેકતર દરમાનો નવસારીના જરથોસ્તીઓને હિલ્લીના પાદશાહો તરફથી ભગવાં છે. તે અધાંતી જગ્યા કરવાથી આ તવારીખ લાંબી થઈ પડે. તે દરમાનોમાં દ્વાં ભગરીયાઓના અંધેઆઇપણના એક સંખ્યાનું દરમાન મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજ તહેરખાન તથા મોમીનખાનની મોહેરારનું છે. ૨ જું પીંદ્રાઓની ધાર્સીથી નોશાકરાઓ સુરત ગયક્ષા તે વેળાએનું મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજ મોમીનખાનની મોહેરનું છે. ૩જું નોશારીના પંથકના મોટ્ય વીરોનું મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજ સ્પેનસાખાનની મોહેરનું છે. ૪ હું એવાજ પ્રકારનું મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજ તેગઅગખાનની મોહેરનું છે. ૫ સું એજ મનતખાતું મોહમદશાહ બાદશાહ ગાજ શહેરખાન બાદશાહની મોહેરનું છે. ૬ થું સુરતમાં નોશાકરા અધેના-હની જરમાનવૃતી બદલનું હોરે આવમશાહ ગાજ અમાનખાનની મોહેર, તથા આલમગીરી બાદશાહનો સુરીદ મુખતારખાનની મોહેર, તથા નેતૃત્વખાનની દેવાનની મોહેર, તથા મઅનેમદખાંતની દેવાનની મોહેર સાથતું દરમાન છે. ૭ સું, ઉપરના નેતું પાદશાહ ગાજ ફીલ્હી મોહેરની ખાંતાદર કુટુંબજગશ એકાઓમુલ્લાલાની મોહેરનું છે. ૮સું સવાલ જવાબ ઇપે કરેલું લખત છે. એ શીવાય નવસારીના થણું થણું ખાંતાદર કુટુંબો-માં સુશલ્લીન, પારશી, તેમજ હું હું એ દીલ્લી દરખાર તરફથી દરમાનો ભગવાં છે. તે જેકી નસુતાતું ૧ દરમાન આપણે ઊતારી લઈએ—

‘હેસાઈ ખુરશેલુ તેહેમુરલુને મળેલું’ ઈરમાન.

ଦେଶାଧିକାରିଙ୍କ ଧାରାଧାତନୁଁ.

તોંગરા

અમૃતાલ ઇતેહ
નાસરદીન મહમદ
શાહ બાદશાહ ગાડ્યીનું
ઇરમાન.

91834

ମିଶରି ମିଶରି

શાન્તિઃ
શાન્તિ

૩૫

ପାତ୍ର

३१८

બીજુ આલમગીર

ପ୍ରାଚୀନତା

ખીન શાહેન્હાં
બાહથાં

ખીન જેહાંગિર બાદશાહ

૪૮

અધ્યાત્મ

બ્રહ્મ
અનુભવ

આ વખતે મોટા ભર્તબાનું ઇરમાન સુખારકી ભરેલું તાખેદારી કરવાને લાયકનું ઇરમાવ્યામાં આવે છેકે કસાએ નવસારી પરગણે પારચોલ અમલાવાના સુધ્યાની સુરતની સરકારના અમલબારોને જાંખું જોઈએ કે ભજગુરુની ચોધરાઈ (હેસાઈગારી) જોરશેષજ પારસીને નામે પેટામા જાખ્યા અમાણે સુકર કરીને સોંપવામાં આવી છે, તેટલા સાર રૈયતની

આખાઈને તથા એતીના વધુસાને તથા સરકારભાં માલનો અવેજ અદ્દ
કરવાને ધર્યાની રીતે ડાણેશ કરે, અને વાટપાડાન્ને અને ચોરાને પોણ
તાની હંદાં આવતા નહીં દીને. વાસ્તે હાડમો તથા અમદારા તથા
બગીરદારો વગેરે હાજરના તથા આવતા વધુતનાને લાયક છે મજફુર
(દેસાઇ) ને તે જગાના ચોધરી (દેસાઇ) સુકરર જાણું તેની
સલાહ તથા લીસાખના સુષુન પ્રમાણે ચાલવું ઉલ્લદું ચાલવું નહીં.
એ વીણે પુરતી તાકાં જાણું ને અસલ હરવેં. લખ્યાની તારીખ જ મી
જમાહુલસાની સને ૩૦ જલ્દુસી.

(મોહેરછ.)

(મોહેરછ.)

૧૧૧૬

મહુમદશાહ ખાદશાહ ગાડીનો મહુમદશાહ ખાદશાહ ગા-
વળુર અલમમાલક એતે- ઝીના ખાનેશાદ અખફુલ
માદઉલ હોલા કમ- જીભીખાન સને
દ્વીનખાનખણ્ણ- ૧૧૧૭
૬૨ કુસરતે
૭૦૩ મહુમદ શાહી

(નક્ષે દિતરોમાં લીધી છે.) સને ૩૦ જલ્દુસી તા. ૨૭ રમાન

કક્ષયાચ્યાની મુખ્ય સનાઠ.

આજે નવસારીમાં અને બીજે નેને ડેણાણે કક્ષયા અથવા કર્ક-
શીઅની અઠકથી ને ટોળા ઓળખાયછે, તે ટોલના મુખી વડીલ આ.
મેહેરજી ચાંદણા નામે એક દાનાથ બગરીયા મોષેદ હતા. એવથ વીજો
નવસારીમાં આવી વસેકા મયેકુસરાહમેવના પારશીએનો મોટા વિશ્વા-
શ અને માન હોવાથી તમામ મલેકરની અંજુમને તેવણું પોતાના ૫-
થકી બનાવી, આપું મલેશર ઇલ્યું તેવણું મજભાન થયું, અને નીચે
પ્રમાણે એક કેખ કરી આપ્યોહતો. એ કેખ અસલ હમારી પાસે આવ્યો
છે. તે અસલ કેખ આ પ્રમાણે છે:—

॥ શ્રી મલેશર પદ્ધતીએનાં*પારશી શમસ્ત નાંદનાં તથા મોટા સમસ્ત

* પદ્ધત્યું = એઠલે ઇલ્યું સમજવું.

જત અમો શરવ પંચ એતથાક થઈ કરાર કીધેને આંપણાં વડાએ અ-
શબ આ. મિહિરજી ચાંદલાંના વડાનિ* કુલકરી લાના છેને અમાર અધ્યા-
દ્યાદાનું કામ તમે પાત્ર કરારીએ તેની વગત વેહેવા થાએ જેની વ-
રસ્શી તથા ભડેખુંની ધૂપ હેખડાવી તા. ચેહારંમનું આદ્રગાંન કરિ તથા
કુલારા છેડરાની નવળેત તા રેઝ દીશા શાલ પ શાલ તમે પાસે
કામ કરાણાએ ને ડિપર આ. મિહિરજીનાં આપદાદ લખેણે કામ કરતા
આવા અને આંપણાં વડાંએ એંદૂ પાસે કામ કરાને ને ભાગર અમો
શરવ પંચ બિશ્નાને લખું કરેનૈ એહેણાં વડા આપદાદ કામ કરતા
આવા ને અમોની રાજ થાઈને એહો પાસે શાલ પ શાલ કામ કરાવીએ
એ ડિપર ડેઓ બીજે લોદ્ગી કરી અમલ કરી તથા કરિએ નહી ને
કોઈ એ લખા ડિપર લોદ્ગી કરી અમલ કરે તે શ્રી શરિનો જોનેગાર
તા. દીવાનમાં જોનેગારી ઢ. ૨૫ પ ચીશ ભરે તથા અમારા વડા કુલ
કરી એહેને લાના છે. માડે અમો અમારા વડાનું કુલ પાળના
લખું કર છે તા. અચાડાએ કયુનું કર છે અમારા વડાં શાયે
ને તમાર કામ શાલ પ શાલ વ્યવાયું માટે શરવ પંચ રાજ થાઈને
લખું કર છે શંવત ૧૭૨૮ વરબે રેઝ ૧૬ મા. ૧૦ આવણું વદી ૧૩
એ અમો શરવ રાજ થાઈને લખું છે આ. મિહેરજી ચાંદના ડિપર
રાજ રહેણું. ” (અધીથી ઝાડી ગણેલી ૧૪ લિટી છે) એ લેખ
વીશે તરેહનાર અજ્ઞય નેચી કથાઓ છે, તે જગાની તંગાને લીધે
મોડું રાખી છે. આ લેખ ડિપર નીચ્ચા એહેણાની શહીએ છે.

શાગર બહેરાંમ, ધનજી બહેરાંમ, ખરશેદ ધરતાંન, શાગર રાંનાં,
દશતમ રાંમજી, રાંમાં ધરપાદ, ચાંદલ કાંમજી, જમશેદ ચાંદા, ચાંદજ
ધનજી, કાંમજી ખરશેદ, જીવન ધનજી, વોહરા નાંદનજી કલા, મેહરજી
માંદુક, રાંમજી ખરશેદ, લીમાડ રાંમજી, લાદજી આશરીન, ચાંદજ
રાનજી, ધરપાદ અમન, વો. પેશતાન દશતાંમ, વો. પેશી આસરીન.
દારાય અમીચા, વો. બાબ કાવશ, વો. શાગર આશરીન, ચાંદા કડવા,
જમશેદ ધનજી, વો. બાંસ મેહરજી, વો. કોક માંનક, હોશંગ રાંનાં,
અરામ ખરશેદ, આચર મરી, જમશેદ હોશંગ, ચાંદનાં દશતમ, જીવન
રાંમાં, હીરા ચાંદા, લેગી આદર, જીવન પદમ, શાપુર હંશા, ખરશેદ
હોહરા, પોંબા કોમાં, બાંમજી ચાંદા, કાવશ વાઢા, જમશેદ માંકા, હીરા

* જ્યાં જ્યાં રસ્વ “ ઈ ” હોય, ત્યાં ત્યાં “ ઈ ” ને “ એ ” વાંચવા.

નરશંગ, ભાડેરજી રથતંબ, તેમુલ ચાંદળી, કાંબળ આશા, ગ્રા. હોસંગ
શાગર, શાપુર પદ્માં, વેઠા આશા હીરા, વેઠા મેહેરજી ચાંદળા, કુડા કાં-
મટીન, વેઠા પેશતંબ પદ્માં, વેઠા ચાંદ શાગર માનિક કાવશ, વેઠા ચાંદળી
રામલી, ધનલી નરશંગ, વેઠા મેસાન હીરાલી, મેરાંમ કાવા, શાગર
કાવા, હીરજી ખરણે ખરણે જાહેરોં શરેત, ભાડેરજી શહીઆર, જ-
મશેરેદ શહીઆર, જીબન ધનલી કરવા, કાવશ ધનલી, કાવશ રાનાં,
અશાપુ નરીમાંન, વેઠા હીરા શાગર, વેઠા માનિકજી નરશંગ, નાનાં ચાંકા,
ભાડેરજી જમશેરેદ, વેઠા પદ્માં, વેઠા તાઢા માંજી, બહેમન આશાદીન,
કાંચિય લીલા, જાંણેક રામલી, ભાડેરજી પેશતંબ, વેઠા દાજી ધનલી, વેઠા
બહેમન ભાડીઆં રામલી, ખરણે રામલી, વેઠા કાંમળ મેરજી.

મોષેદ કુળોના મુળો.

૧- માંદના તથા લેદવાર અને ભાંદાના મુળ પુરુષ
એ. લીલારા એ. રેલીઆ, એ ઘણાં પરહેલગાર અને એક સાલોક હતા.
એવણું રોજ ૫ માછ ૧૧ સંવત ૧૯૮૭ માં શુદ્ધી હતા.

૨- હોલદાર ભાંદાના મુળ પુરુષ દશતુર આશાદીન એ. કાકા
હતા. એવણું પણ જાનાં અને લણેવા દશતુર. “આશાદીન કાકા”
ને નામે ઓલાણાના હતા. એવણું રોજ ૧૦ માછ ૪ સંવત ૧૯૮૪
માં શુદ્ધી.

૩- કાંગા તથા કુડા ભાંદાના મુળ પુરુષ એ. હીરા એ. મેલ-
દ એ. હમણુઆર એ. કાકા. એવણું સંવત ૧૯૮૭ રોજ ૪ મા. ૧૦
ને રોજે શુદ્ધી. એવણું દીનઅનન્તા કામભાં ઘણા કાંપેલ હતા.

*ધશ્યીક ગમ દરતાયેજ વિગેજમાં સંવત આવે એ. કોઈગમ યજદેલરદી
શાલ આવે છે, માટે યજદેલરી રાનેનો ઈસવીસન ઝરવો હોય તો તેમાં
૬૩૧ ડમેરવા, અને ઈસવી સનમાંથી યજદેલરી સને ખનાવવો હોયતો
ઈસવી સનમાંથી ૬૩૧ બાદ કરવા. તેમજ હીજરીમાંથી ઈસવીસન લાખ ૧
હોય તો હીજરીમાંથી સેંડે ઉટા બાદ કરી તેમાં ૬૨૨ ડમેર-
વાથી ઈસવીસન આવવો. તેમજ ઈસવીમાંથી વિકુમાણત સને લાખવો
હોય, તો ઈસવીમાં ૫૬ ડમેરવા, અને સંવતમાંથી ૫૬ બાદ ફરતાં ઈસવી
સને આવે છે. •

૪- શક્કાતવાલા તથા એશરા તથા ખુદેલા વગેરે ખાંડાનના મુળ પુરુષ એ. ચાંદના એ. કાકા હતા. એવણું રોજ ૨૭ માહ ૪ સંવત ૧૯૮૭ માં ગુજર્યો.

૫- રાનજી ખાંડાન, તથા મોઢી વગેરે ખાંડાનના મુળ પુરુષ એ. કુકા એ. શાહારાખ રાનજી રોજ ૫ માહ ૩ સંવત ૧૭૪૦ માં ગુજર્યો. એવણું એક પરહેજગાર સાલેક હતા.

૬- શાંલણું ખાંડાનના મુળ પુરુષ એ. માણેક એ. પેશીતન તે ઉદ્વાડેના સંલાણું પેશીતન માણેકના બાવા. એવણું નોશારીના જીવા શાઅર ચાંદાના પાળક થવાથી નવસારીમાં માડીઓર ફરેહુનની પોલમાં આવ્યા હતા. એવણું રોજ ૨૪ મા. ૮ સંવત ૧૭૪૪માં ગુજર્યો.

૭- શેડ ખાંડાનના મુળ પુરુષ એ. રિશતમ એ. માનેક, જેવણું “રિશતમ માનેક” ને નામે વણું પ્રખ્યાત હતા, તેવણું રોજ ૧૭ માહ ૧૦ સંવત ૧૭૭૭માં ગુજર્યો.

૮- શીરવાધ, દેશાઈ, અવાશીયા, વગેરે ખાંડાનના વડા એ. છોમજી એ. ફરેહુન, તે દેશાઈ ખાંડાનના મુળ પુરુષ તેહસુલજી દેશાઈના બગાવા રોજ ૪ માહ ૭ સંવત ૧૭૦૮ માં ગુજર્યો.

૯- નરશંગ નવદર ઐન ચાચા વાણના પૌત્ર દારાખના પૈત્ર લોહારાસપજી નામે નવદર અટકના એક મુજરી મેધેદ થઈ ગયા છે. કહે છે કે, લાલના મોટાવારમાં એવણું ધર હતું, તેને પાછદે બારણે સારી જલની ઓરડી હતી, તેના એર એવણું મોટાવામાં રમતાં છોકરાં-એને આપતા હતા. એક દાડે એવણું માંદા હતા અને છોકરાંએને એનર માંગ્યાં, તારે ધુનતા ધુનતા એલયા કે “ઓદ લાવ ! ઓદ લાવ ! તે ઓદ ક્યા ચુલાગાંથી લાવે ! ”તે ઉપરથી કંઠેછે. કે નવદર અટક અદલાંધને બોધની પડી છે. ઓદ ખાંડાનના એવણું મુખી ગણી શકાય, તોનેક તેવણુંના બાપદાદા નવદરની અટકના હતા. વલી એ લોહારાસપના બેટા રિશતમજી એક નાંસીતા ખેડુત હતા. તેવણું દેશાઈએને અરહેવારો નામે વળ્યે બેટી ત્યાંન ઘણે ભાગે રહેતા હતા. તે વિશે દેશાઈ ખુરશેદજીએ સંવત ૧૮૨૧માં નોંધ ફરેલી છે. ભરનારે કંઠાળીને બોરડી ઉખડાવી નાંખી ત્યાં છાપરી બંધાવતાં, પાયામાંથી કેટલુંકું જીન કરાયું ત્યારથી શ્રીમત થયા એમ કહેવાય છે.

એ પ્રમાણે આ ૯ મુળ પુરુષોની જાંલના લાયક હકીકત જ-

શ્રીની છે, અને ભીજાંએની ખીના “ નવસારીના નામવર ઐટાઓ ”
બાલી હમારી ચોપડીમાં આવશે.

નવસારીના નવાય સાહેબ.

નવસારીના દેશાઈજ નવરોજ મનોચેરળના વડા ઐટા એદલજ
ભાઈ, સંવત ૧૮૪૪ માં જન્મ પામ્યા હતા. એવથું ઘણા ખખરદાર
અને ડિંમતવાન છતાં ખોળાં દિલના હતા. બાપના ભરણું પરી ગણકે.
ખીની મામલત એવણે ચલાવી હતી. નવસારીના તે વેળાના લક્ષ્યાધિશો
માં એવથુંની ગણત્રી હતી. ગણેવીની મામલત કરવા ઉપરાંત વેઠાડા
દરખારના અને નવસારીની અંગુમનના દરેક જહેર કામોદીં એવથું
આગેવાંની લર્યો ભાગ લેતા હતા. દિલના એટલાતો હૃદા હતા, કે
તેવણુંને “ નવસારીના નવાય સાહેબ ” કરીનેજ ખોડો કહેતાં હતાં.
તેવણુંનો હાઠ અને કડા ખરેખરજ એક નવામને છાંજતો હતો. જેકે
વડા દેશાઈની ગાદીએ એવથું ચાવવા પામ્યા નોદાતા, કારણું કે મોયા
દેશાઈની ગાદીએ, ગુજરાતાર ગાદીનશીનતો ઐટા આવતો નથી, પણ
કુંભમાં ઉમરે જે વડા હોય તે વડા દેશાઈ થાય એવો કાયદો ચાલતો
આવેલો છે. તોપણું તેવણુંને નવસારીમાં તેટલુંજ માનતો ભળતું હતું.
તેવણું જ્યારેપણ ગણેવીથી નવસારી આવતા લારે આતશએહ-
રાંમ સાહેબમાં જેટલા હૃદ્યા ચઠીને મેઝેદ સાહેઓ “ વારો ” લઈ
આવ્યા હોય તેટલા હૃદ્યા આપી હેતા ! એક વાર સુરતમાં અમીરોની
કાઉન્શીલ મલી હતી, ત્યાં એવથું મેંડિથી સિધારેલા હોવાથી પોતાને
લાયકની જગ્યા ધેરાઈ ગયલી હોવાથી એક જમાદારે પ્રેસીફંટની પાસે-
થી એક યહુરથને ઉદ્ઘાટયો, કે એદલજભાઈ સરીખા ઉમરાનની એ-
બેઢક છે. તે જગ્યાએ એદલજભાઈને બેસાડ્યા. સભા પુરી થઈને સ-
ભાસહો બાદાર નીકલ્યા, કે તુર્ટન્જ પોતાની આખી વધારનાર જમાદાર-
ને પોતાની અંગલીએથી ડિંમતી હીરાની વીંઠી કાઢી આપી ! એવા
એવથુંના હૃદાપણના ઘણા નાખવા છે. એવથુંને દુષ્ટ કીમ્યાગરો
વળગેલા હોવાથી પુષ્કળ હોલત ગુમાવવી પડી હતી. ગણેવીથી નવસા-
રી આવતાં સંખ્યાબંધ માણુસ કુન્સોના સ્વારીના જેવા હાહમાટી એ-
વથું આવતાં અને “ નવાય સાહેબ ” આવે છે, એમજ લોડો એવાતાં.

અવણુને સુરતની ડોડીના ૧૨ મા “ચીક” ભી. એન્ટૂસ સાથે બારે મિત્રાચારી હતી. ભી. એન્ટૂસે કરેલા દેશાઈની તરફે જુના વાજની રિપોર્ટો લીધે આપું દેશાઈ ખાંદાંન આને પણ ગેદ્દાજીબાળને ખાડ કરે છે. અવણુ ઉપર ધરમપોરના રાજ વિજયહેવળજું અતિ હેત હતું. ધરમપોરના રાજમાં અવણુના હજારો હિન્દુ ઉંઘીકા વપરાથા છે. એ રાજ વિજયહેવળજું અવણુને ધરુંબાર ગોડાં ધનમો આપાં હતાં, તેમાં ૨૦૦૦ હિન્દુનો એક કિંમતી લશકરી થોડો પણ જેટ આપો હતો. અવણુ પટ કર્ણની વચે સંચત ૧૫૦૨ માં શુન્દી હતા. સુરતની આગમાં અચી ગયદા દસ્તાવેજે અદ્વનો સુસ્વભો અવણુને આવ્યા બદ્વ પીલે ડેકાંનું આપણે વાંચીયું. ગણુહેરીમાં અવણુ પોતાને ખરચે આપરાંત પાડવાની લંબાઈ તેસરી કરી હતી. જરીન પણ લીધી હતી, અને તેના અદ્વચ મારે વળ્ણો પણ કાઢ્યો હતો. પણ તે શુભ કામ પાર પાડવાં નવસારીના ડેટલાકોએ અહળણો નાંખવાથી તે કામ એવણુને હાથ પાર પડતું અટક્યું હતું. ગણુહેરીમાં અવણુ ધજાંક ધર્મના કામો કર્યી હતાં.

નવસારીના લુકમાન.

નવસારીમાં દિંહુ દેશી વૈકેનો પ્રચાર આગળાં^૧ ચાલતો આવેયો છે. તેમાંથી ધણુ પ્રભ્યાતિ અને અચા નારીદેવીઓ છેક કાંદ્યાવાડ સુધી નાસના કાઢી છે. ધણુએચી બોણે પડેલાંને પોતાના રામણાણ અસ્થીનેંદો કાઢેલા છે. તેમાંપણ કદીરસંઈ વૈક, બદુલ્લાહ વૈક, તુલનારાગ વૈક નિરેસાં ખાપેસાહેન અદ્વનો શુણુ નિરોગ ડિતરેલો હતો. તેઓ નવસારી અને તેની આસપાસ ૩૦ ગાડી સુધીમાં પોતાની પ્રભ્યાતિ અને વિષાતી ફેલાવી ચુંક્યા છે. તે અથામાં એક પારદી હેઠાં હડીમે પોતાની નિક્ષણું શુદ્ધ અને દર્દી પારખવાં તથા તેના અસરકારક ઉપચાર કરવામાં નવસારોમાં અને આસપાસ સંઘે “નવસારીના લુકમાન” નો મેણો અનુકૂળ મેલાંગો છે. તે હડીમ મરહૂમ શેડ ગાલનજી અર્શેદજી બામજી*નામે ભાપેદાહે એક નોરાકરા, ભાપેદાહે ભગરીઅા મોખેદ,

*ખામ નાસના મોખેદ ડિપરથી ખામજની અટક પડેલી છે.

ખામજુ કુદુંખના નરે ધણી તારીક્ષલાયક નામના કરી છે. એવણુંની ગંગાના બનાવો એટલાતો જાણવા લાયક છે, કે તેને માટે “ અકટર પહાલણુંનું જન્મ ચરિત્ર ” એવી એક ચોપડી પણ “ તેવણુંના એક ઘેરખાહે પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર વિચારી છે. ભરનારે લોંઘે પહેલાને ઉદ્ઘાટયાં છે. વૈદાં ઉપરાંત, આડપાનની વિધામાં-મંત્રતંત્રના એલભમાં-હુન્નર કારિગરીમાં-અંગભળ અને તર્ક બળમાં-એવણુંની ધણી તારીક્ષ થાય છે. બોડાની સ્વારીમાં, શીકારમાં, અને કુર્તી આજીમાં વખણુંયલા હતા. ગાયણું ગાવામાં પણ ખાં હતા. નવસારીમાં શેત્રની રમનાર કેઝે એવણુંની વખાંણું હતી. દેશાધિજુ ખરનોરજી નવરોળુના જાંની ભિત્ર હતા. એક વેળાએ મરણને બીજાણેથી એ દેશાધિજુને એવણે ઉદ્ઘાટયાથી દેશાધિજુ મોસુરે એક વજનો એવણુંને ધનામભમાં આપ્યો હતો. વડોદરા દરખાર તથા ધરમપોર અને વાંસદાની દરખારો તરફથી એવણે ધણાં ધનામો મેલવ્યાં હતાં. જડીખુટીમાં માહિતી હોવાથી, હડખાંનો-સર્પદંશનો-ની-કુના દાખનો- પાથા-કોહોડ-લક્કો-ખહી-વગેરે જ્યાંગાર દરહોનો તો એવણુનો ખાસ અલ્યાસ હતો. એવા સેંકડો દરરીએને એવણુંને હાથે આરામ થયાથી અતે બહુજ વખણુંછ ગયા હતા. એકજ દાખદો. દેશાધ ખાંદાનની એક નોજવાનાંણી એક અંગેજ વેદું શીખેલા પારશી દાક્ટરની સારવાર હેઠળ હતી. તેનો છેલ્લો દમ આસે છે અને ધરકલો થઈ રહ્યો છે, એટથે અંગેજ દાક્ટરે બીવકુલ આશા છોડાવી જણ્યાબ્યું કે અરધા કલાકમાં તેણી મરણ પામશે. દાક્ટરે તીજે દહાડે તેણીનું ઉદ્ઘમણું જાણ્યું, ઉદ્ઘમણુંની મોજવાશે જવાની તૈયારી કરી. ખબર કાઢતાં જણ્યાબ્યું કે તે સ્વીતો પાલણું દાક્ટરની દવાથી હુસ્યાર થઈ છે. એટથે પેલા દાક્ટર સાહેબની અન્નયથીની પાર રહ્યો નહીં. આજે તે ખી બચ્ચાં બાલાંની માતા થઈ પાલણુંભાઈના પ્રતાપે પોતાનો સુખી સંસાર સુલીતીખણે ચલાવે છે !

એવણું પાસે ધણું અકશીર મલમ હતા. * અને ડેટલીક અતિ

* આ ડેકાંણે નવસારીનો સુપ્રચિદ્ધ “ કુઝીનો મલમ ” યાદ કરવો બરાબર થઈ પડ્યો. કે પ્રમાણે શોઠ માણેદાં બહુમનજ કલક્કાતીના ધણી-આણી અને શોઠ નશરવાનજ (નશદી) થયાછ દાવરના જદી જીવીબાઈ મુંખઠમાં આજસુધી “ નશલીની જીવી ” તા નામથી પોતાના પ્રખ્યાત મલમને લીધે પંકાયાં છે, તેજ પ્રમાણે હલતના “ કુઝી ” તે વીકરખાઈ બહેરાંમજ તલાયી ફોતાના “ કુઝીના મલમ ” ને લીધે નવસારીમાં પંકા-

કિંમતી દવાઓ, ભરી જતા માણુસની સાથે વાત કરાવા નેરકી અગ્રાતની હતી, એમ કહેવાય છે. કુંદમાં એવણુંની આપી દારકીર્તિ એકજ અનેજ કહેવતમાં સમાઈ જય છેક, “Jack of all trades and master of some one.” અથવા Something of everything and everything of something.

એ નોશાકરા લુકમાનનો જનમ નવસારીમાં તા. ૬ નવેંબર ૧૮૦૮ને હિને થયો હતો, અને તા. ૧૬ જાનેવારી ૧૮૭૧ ને હિને ૧૨ વરસની વયે મરણ પામ્યા હતા. ચુન્ઝરતાં સૂધી મરહુમ પોતે કાઢીએ કદ્યવર, આંઝે આપા, મને મજબૂત, અને તને તંહેરસ્ત રક્તી રદ્દા હતા. મરહુમ નવસારીની એક નોંક હતી. પોતાનો આ જતનો ભાગભગ સહયો વારસો પોતાના વડા એટા ડાક્ટર શોરાયજુને સેંપી શ્રયા છે.

નવસારી સાથે સુરતની સગાઈ.

——————

નવસારી સાથે જે ડોઇપિયુ શહેરને એહેનએહેનના નેવી સગાઈ અસલવારેથી થયલી હોયતો તે સુરત શેહેર સાયેનીછે. તે વીશે “સુરતની તવારીખ” ના ઘનાવનાર મી. અ. બ. પેટે ધણી સારી નોંધો કરેલીછે, અને તે તવારીખ આ સગાઈ વીશેના ટેકામાં આપણે થલો છે. એટલું નહીં, પણ સુંબદી અને ગૂજરાતના ધણા ભાગેમાં પણ ચેતાના મલમથી વખણાયલાં છે. એ મલમ તલાડી ખાંડાનવાલાઓ અરબ્બશ્તાન, ઈરાન, અને આફ્રીકાના ભાગેમાં પણ ફેલાવે છે. એ મલમ પણ નવસારીની માયાધ્યમાં એક ગણી શકાશે. એ “કુડીનો મલમ” આશરે જ પેઢીથી પુનિવંશમો ઉત્તરતો આવેલો છે. કોઈ ફીરની મેહેરભાની પેહેલવેહેલે કુકીબાઈ નામની પારસણ ઉપર ઉત્તેલી તેના પ્રતાપ છે. ખુલ્લી એ છેક એ મલમની પરી ગમે એવાં લબ્ધેલુ દરહો, ચુંભડાં, પાડાં, સરેલાં હાડકાં, ભગ્નદર વગેરે વગેરે ઉપર ઉત્તમ અક્ષીર ગણ્યાય છે. એવાં કફેરાં દરહો ઈંગેજ યેહાંવાળા ડાક્ટરસેચી નથી સાનાં થયાં ત્યારે એ મલમથી અજય નેવી રીતે દુરસ્ત થયાં છે. વલી ખુલ્લી એ છેક એજ મલમની પરી એક દરહને પાડવે છે, તેજ પરી દરહને એંચી કાઢે છે, અને તેજ પરી ઇજવે છે. એ મલમ કંડો છે. અને કુંદમાં નવસારીના એ પ્રાયાત “કુડીના મલમ” થી હનરો આદમીઓ આંદે આથીરવાદ હેતું સાનાં થયાં છે.

હવે જેવી જોઈએ. ગોયા સુરતની તવારીખ તે નવસારીની તવારીખ છે. કહોકે સુરતમાં જેણી કંઈ બનતું, તે બહુધા દરેક વાતની સાથે નવસારીનોસંબંધ એટલે દરજને હતો, કે નવસારી ગોયા સુરતનું એક પડ્યે હોય, અને સુરતમાં બનતા બનાવની અસર જેવી ગોપીપરામાં કે સલાભત પરામાં થાય, તેવીજ નવસારી પરાં” માં થાય. લારે સુરતમાં જે આકાત તે નવસારીમાં હતી. સુરતમાં સુખ અને આખાડી તે નવસારીમાં ઉત્તરતી. સુરતમાં રૈલ કે હુકળ આવે તે નવસારીમાં પણ આવે. સુરતના નવાયે અને સુત્સહિયો તે નવસારીના પણ નવાયો હતા. ઇકત તેમના પ્રતિનિધિ મલેકો, અને વસતા હતા. લારે જે વિચારે હમે આ હેકાંણે જણાવ્યે તે “સુરતની તવારીખ” ની સાથે જેવી દ્વિતીજ જણાવીશું. “સુરતની તવારીખ” ના વિદ્વાન બનાવનારે નવસારી વિશે જે કંઈ કષાખું છે, તે જેવીને આપણે જણાવ્યે.

સુરત શેહેર ૭૦૦ વરસુ ઉપર એક મેદાન હતું, અને રાંદેર ગંગાનબર શેહેર હતું. રાંદેર તુટીને સુરત જ્યારે “ બાબ ડલ મકાં ” યાને મકાં હજ કરવા જવાનો દરવાજે એવું સૈધ નામ લઈને મંડાયું તે વેળાએ પણ સુરત કાઈ ચઠી અવસ્થામાં નોંધોતું. હજુ તે મેદાન હતું. “ તેરમી સદીમાં સુરત જ્યારે એવી અવસ્થામાં હતું લારે જીચ, અંધાત, તથા નવસારી આખાદ હાલતમાં હતાં. અમદાવાદ તે વખતે હતું નહીં. ” ત્યારે કહો કે જે વેળાએ સુરત અને અમદાવાદ જેવાં શેહેરો નહીં હતાં, તે વેળાએ આપણું નવસારી તો શેહેર જેવી આખાદીમાં હતું. “ પારશીઓ એ વખતે સુરતથી દક્ષિણે બાર કાશ પર તરતના વસેવાં શેહેર નવીસારી માં સુરતની નજીફીજ, પણ છેક સને ૧૧૪૨ના સાલના આનીને વસેવા હતા.....પારશીઓની વસતી પંદરમી સદીમાં નવસારી આતે ભારે હતી..... એ સદીમાં સુરતમાં પારશી થોડા થોડા વસવા ભાંડયા હતા, અને નવસારી પારશીઓના ધર્મનું વહું મથક હતું. ”

“ માલેતોળાર ” “ મહામદ તગદાખ નામનો હિંદુસ્થાનમાં નવસારીની ઉત્પત્તિ. એક ગાંડો પાદથાહ ધ. સ. ૧૩૨૫ થી ૧૩૫૧ લગ્ની રાજ કરી ગયો. તેના વખતમાં ગુજરાતમાં એક મેટો બળવો જગ્યો. તે બલવામાં ગુજરાતમાં (નવસારીમાં અને ચેમેર) અંધેર રાજ આવી રહ્યું. એ બળવા વં

ઘતે તગલખ પાદશાહે સુરત શેહેર લુણી કેવાની રજ આપી." સુરત લુણીને નવસારીમાં તે આવ્યો. લ્યાં પણ લોડાને લુણ્યા અને ખરાખ કોણાં. નવસારી થધ તે ટેકગઠ ઉપર ચદાઈ લઈ ગયો. "તેણે અહમદવાજ (નામે એક અમીર) ને ગુજરાતની શુઆગીરી આપી, મદેક સુકષીલને તેનો વળુર ઠરાવ્યો. આ વેળાએ ભીજ કેટલાક સરદારને ગુજરાતમાં જગીરો ભળો, તેમાં એક સરદાર નામે " મદેક ઉતુઝાર " એથે ભાટો સોદાગર એ નામે સરદાર હતો, તેને નવસારી અને તેના તાખાના સુલહો જગીરમાં આપ્યાં. " એ મદેક મેટો શ્રીમત હતો. આ ભાગમાં દ્રવ્યવાન માણુસને " માસેતોઝાર " ડેહવામાં આવે છે, તે એ " મદેક ઉતુઝાર " ના નામ ઉપરથી અપખંશ થધને બોલાતો શખ્ષ છે.

નવસારીના નવ સૈયદો સુરતમાં. આગલ આપણે નવસારીના નવસેવહોની છે. તે નવે સૈયદ ભાઈ ભાઈ હતો. ગોપી તલાકની વાયદ્ય ખુણે નવસારીના " નવસૈયદભીરની દરગાહ છે. એ સૈયદની યાહગીરીમાં ૩૦૦ વરસ થયાં દર વરસ મેળો ભરાય છે, અને મહમુફતો ઉપરંત નીચ વર્ગના હિંદુઓ એની ભાનતા દેછે. "

નવસારી ભાગળ. સુરતમાં ઈ. સ. ૧૬૦૮ માં પેહેલ વેહેલા અંગેજ લોડા વેપાર કરવા આવ્યા, તે વખતે સુરત શેહેરની આસપાસ ફૂકત એક કિલ્યો હતો, તે " શેહેર પનાહ " યાને શેહેરને બચાવનારો એવા નામથી ઓળખાતો હતો. તેમાં ત્રણું ભાગળ હતી. વરીઆવી, બરાહન પુરી, અને નવસારીભાગળ. પેલી નવસૈયદવાલી દરવા તે વખતથીજ નવસારી ભાગળની દંદિશે ડિલી હતી. સુરતનો વેહેલાર નવસારી સાથે એ ભાગળ માર્દીતે આલતો હતો. એજ પ્રમાણે સુરતમાં નવસારી બજર પણ છે.

શીવાળ અને પીંડા- ભરાહાઓની કે ધાડ અને લુટ સુરતમાં રાયો નવસારીમાં. ચાલતી તેજ નવસારીમાં ચાલતી. બલકે પેહેલાં નવસારીમાં ધાડ પડતી અને પછી સુરત લુટાતું. ધાડપાડું અને પીંડારાતું નવસારીતો. જ્યાં " બાખ ઉલ ચુજરાત " હતું. ગુજરાત લુટવાની નવસારીમાંથી શરૂવાત થતી. પીંડારાઓ કેમ આવતા અને કેમ લુટતા તે " સુરતની તવારીખ " પણને બરાખર થીખવે છે. શીવાળાએ ગુજરાત તરફ નજર ફરી,

તે વેળાએ તેણે ખરિરળ નામના એક વિશ્વાશુ જણુંને આતરફ નારો-
મારો જેઠ આવવા મેઝદ્યો. આ તરફની આપાણી જેઠને તે પાછો ગયો
એટથે શીવાળાએ નાશકની નાત્રાએ જગતે બાંહાંને ૪૦૦૦ લુધારા
ભેગા કર્યા, અને આપણે આગદ કહી ગયા તેમ, ધ. સ. ૧૯૬૪માં
આ તરફ તેણે લુધો ચવાણી. અને ૪૦૦૦ ધેડેસ્વાર લઘ આ ભાગમાં
ચેડો. ગમનાયાં બોડો પોતાની જણસમાન લોંધરાંઓમાં હાટવા લા-
યાં. વારંવાર લુધો થવાથી બોડો પણ જણું રહેવાં તે રંધ્રાના
સુલાની નિયો, અથવા હિવાણોની ફાટમાં, અને સંદર્શનાની નીચે જગતનગાળો
હોય તે સાંતતાં. ડેઢિતો ધરમાં ભાડારથી તાઙું મારીને અથવા
અંદરથી ખીલી દઈને ભરાઈ મેસતાં. ડેઢ સુરત તરફ નાશી જતાં.
શીવાળ અને તેના માણુસો કર જીવે લુટ ચલાવતા. ભાડાહુર બોડો
સામે થતાં, હિંચકારાં બોડો શરણું થતાં, અને ચાલાક બોડો પીંઢારાને
છેતરવા યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ ચવાવતાં. નવસારીની એક ભાડાહુર રજ્યુ-
તાંશીની વાત ચાલે છે કે, તેને ત્યાં એ પીંઢારા ભરાયા. રજ્યુત ભાડાહુર
ગયયો એટથે એક જણુંને તેણે કેંચ તળીયાંની ઓરડી તરફ આંગલી
ખતાવી, કે ને છે તે એમાં છે. અને બીજાને માળીયાં ઉપરને ભસ
મેયા ઉડો પેટારો ખતાવ્યો. એક પીંઢારો ભાળ ઉપર ગયો, તેની
પુડે જઈ પેટારો ખોલી આપ્યો. પેટારો ઉડો હોવાથી અંદરને
માલ કેવા પીંઢારો વાંડો વલી ક્રીંગાપો, કે તાંટ્યા પકડી ભાડાહુર
રજ્યુતાંશીએ પેટારામાં તેને ઉડલાવી દઈ ખારણું નાંખ્યું. દઈ સાંકલ
ગોઈ દીધી ! અને નિયે ઉતરી પડી ઓરડીનાં ભરાયલાને અંદર ખોલ-
ખેડ કરતો રેહવાધ્ય હિંમત અને સમયસુચકતાથી ભારણું બંધ કરી
દીધું. રજ્યુત આવી લાગે અને રજ્યુતાંશીની હિંમત ઉપર આર્દીન
કરી પેલા અનેને ભરણુંનો હાલતમાં બીજે દહાડે ભાડાર કાઢ્યા।
એજ પ્રમાણેની એક મોષેદનો દાખલો કહે છે. કે એક પીંઢારો તે-
ના ધરમાં આવ્યો તેને પોતાનો પેટારો ઉંધાડી આપી અંદરથી ભાલ
જણુસ કેવા કહ્યું. પીંઢારાએ નેવું ડેડું પેટારામાં ધાલ્યું, કે મોષેદ
સાહેએ પેટારાનું ભારણું પાડી નાંખ્યું, અને પીંઢારાની ઓકી કચડી
રાખી જોખપો કરી નાંખ્યો ! એક હીંચકારી વાંણ્યેણે બાળહંતાનું
પાપ થાપ કરીને પીંઢારાના દેખલ એક કોમળ બાળકને કુલમાં નાંખી
દીધું. પીંઢારાએ બાળહંતામાંથી ઉગરવાને તેણીનું ધર છોડી દીધું.
પાછળથી વાસ્યેણું મોક સુંડી માણું આકૃતાવા લાગી. કેમક લાન

કરતાં જીજુસને તેણીએ વાહાવી ગણુનામાં પાપ કર્યે હતું. પીંડારા નવસારીમાં આવતા તે દોડોડમાં જેટલું લુટાય તેટલું એક એ દાહારાનાજ નાશ ભાગમાં લુટ્ટતા. કંઈ શાંત જીવેજ બધીવાર લુટાતું નોહેતું. એક મેલાલાભાંથી બીજામાં અને બીજામાંથી નીજામાં દોડ દોડ બાલી રહે. ડેમકે તે બોકોને પણ નવાખ અને મલેકના માણુસોનો તથા બીજી બાળદુર રૈયતનો ઉર હતો. ધાડ પડી ત્યારે એકવાર એક દોસીએ એવી તાલ લગાવી, કે ધરમાંથી અનાજના ઘોડાંએક હાલ્ખાં લાવી ધરના બારણાં આગળ ફેડી નાખ્યાં, અને ઓટલા ઉપર બેશી રડના લાગી. પીંડારાએ જેવા તેણીના ધર આગળ આવ્યા તેવાજ તેઓએ આ દેખાન જેઠ એવું નિચાર્યું હે, તેમના કોઈ ભાઈબંધ પીંડારાએ આ મોહેલસો લુટી ગયા છે, અને જીજુસભાવ લઈતે અનાજના હાંલ્ખાં બાહાર ફેડી ગયાં છે, આવા ઘોટા ખ્યાલથી તેઓ પેલી દોસીના ધરમાં તો નહીં પેડા પણ આખા મોહેલામાં પણ નહીં પેટા !

એકવાર પીંડારાએ નવસારીમાંથી લુટેલું તમામ દ્રવ્ય અને જીજુસભાવ નવસારીનાજ એક ધોલીનો બળદ લુટીલઈ તે ઉપર તે લાદી લઈ ગયા. અર્ધવર્ષે ગયા ને મોગલ સરકારના લોડો ઉપરથી તેમના ઉપર લુભ્યો ચાલતાં નાશભાગ ચાલી. બધીલો બલદ લાયી છુટ્યો તે આખાદ પોતાના ધોણી ધણુને ત્યાં આવી ઉભો. એ રીતે એક ધોણી નેહાલ થઈ ગયો. પીંડારા આવ્યા ત્યારે એક આરતે પોતાના ધણીને જીજુસભાવ સંતાપવા તાકીદ કરી આગણામાં વરણાં રેડી દીધા. વચ્ચાણૂ ઉપરથી ચાલતા માણુસના પગ લખરી પડે છે, એ વાત જાણીતી હોયારી તેણીએ આ સમયસુચિકરતા વાપડી. તે ઉપરથી દોડતાં પીંડારાએ સરી પડવા લાગ્યા. ધરમાં દાખલ થવાને એમ કરતાં યોડીક વાર લાગી અને જનસભાવ ઉચ્ચ નીચું કરવામાં ધરણી દ્રાવ્યો.

“બ્રતાવ ધન
કંણ છે ? ”

એમ છતાં તે પીંડારાએ દાટેલું શાંતાદેલું, કે બચાવેલું છુપાવેલું ધનહોલત બ્રતાવા માટે ધરણીએ ઉપર ધણી ધણી સખતાદ કરતા. ધોણી માઝક માણુસોનાં મોઢાંમાં ભરમાંના તોષા બાંધતા ! ગરમ તાટવેલા શખ્યા પડકાવતા ! ઉની ઉની તવા ઉપર ઉલા રખાવતા ! આંખમાં તપકીર દાખતા ! સંદૂચમાં ચુંદી ચાંપત્ત ! વગેરે વગેરે

અનેક ઉપાયોથી આપણું નોશાકરા બાપદાદાઓને દિશ્યતા અને પુછતાને પુછતા એવ કે, “ બતાવ ધન કાંઈ છે ? ” એ ભાઈઓના પાસે પાસે એ ધર હતાં. એક ધરમાં ભોંધંડ હતું અને બીજામાં નોહતું. તેમના મોહેલાભાં પીંદારાઓ પેકા; કે જે ધરમાં ભોંધંડ નોહતું તે ધરવાલા ભાઈએ પાસેના ધરમાં પોતાના માલ્યાં ઉપરથી સામાન નાખવા માંયો. સામાનની ગાંસરીઓ પૂરી થઈ તારે પીંદારો જોલ્યો, “ એસ એટલીજ ! ” એમ ડેહતાંની સાથેજ મોખેદના હાંજન ગગડી ગયા. અને સામાન લર્ધ દઈને પણ આ છેતરપાંડી કરવા માટે તે મોખેદને માલ્યાં ઉપરજ છુકડીને સંજન ભાર માયો. જમાસ્પઅશાળાંદાંનના એક લોળા મોખેદ પોતાના એટલા ઉપર વંદીદાદનો પોથો લખતા હતા. પીંદારાઓ તેવણું મોહેલાભાં જેવા પેકા, કે તેવણું વંદીદાદનો પોથો અને અનુવસ્તાની બીજી કેતાઓનું પોતલું બાંધી નાશના માંડયું. પીંદારો સમજ્યો કે ધન દેલત લઈને તે નારો છે. મોખેદ સાહેણ કરગરી ડેહવા લાગા “ જે ભધ આએ ભારી કરી ભતી દેલત છે. એને તું નાઅડક ! ” પીંદારો તે ઉપરથી લલચ્યો, અને પુછ્યું કે એમાં શું છે ! મોખેદ કહે, “ જે છે તે બધું એમાંજ છે તો. તતવતો બધું એમાંજ છે. એવડે મુખ્યાતું બી થાય ને જીવતાંતું બી થાય. ” આ ઉપરથી પીંદારાઓ જોસદાંન જુંટવી લીધું, અને પોથો ઉથલાવા લાગો, તો તેમાં કંઈ દીઠું નથી. એટેસે એકેકું પાંતું ફૂડતો જથ ને મોખેદ બચારા રડીને કંકલી પડતા જથ; તેમ તેમ પેકા ડેહતો જથ, કે ધન દેલત બતાવ. મોખેદ બચારા આંખ પાણું કરી ભોલાસ્થી કહે, કે ધન દેલત સૈંતો એજ છે. આખરે પોથો ફૂડી પીંદારો* જાલ્યો ગયો.

નિર્ધન નવસારી. એ પીંદારાઓ સામે બળતવારીથી અંગેજ લોકો અને વલંદા લોકો લડતા. પણ તે જમાનાભાં તેઓની સંપ્રા પણ નાહની હોવાથી તેઓ પોતાના જત ભાઈઓનુંજ રક્ષણું કરી શકતા. પાછળથી અંગેજ કંપનિના અમલદારોએ સુરતની પ્રણનોતો બચાવ કરવા માંયો. અને તે ઉપરથી સુરતના ન-

* પીંદારા શબ્દનો સાધારણ લોક એવો અર્થ સમજાવે છે કે, ખુશ+ધાડા; યાને ધાડ પાડવાનું પણ યાને વૃત લેવારા. પણ વલી સત્તાદાર રીતે તે શબ્દ સંસ્કૃત પિઙ્ઘાર ઉપરથી પિંડાર અથવા જોવાલ્યા કરીને સમજલવામાં આવે છે. અને તે જોવાલ્યાઓ પાછળથી હુઠું કામ ચલાપત્તા હોવાથી તેજ નામે જોળખાતા રહેવા છે.

વાએ તો તેના ઈનામમાં એ કંપની ઉપર આ રકા જકાત હતું તેને
બદલે ૧ ટકો કર્યું. શીવાજુની આ ભાગમાં ઈ. સ. ૧૯૬૪ની ઘડ વેળા
નવસારી સુરત વગેરે ટેકાંબેણી કરેડ ઇથીએ સૂધી શીવાજ પુને લઈ
ગયો કહેવાય છે. એ લુટ પછી પાંચ વરસ રહી પાણે આપણા આ
ગરીબ ભાગે ઉપર લુટ ચલાવા આવ્યો. ઈ. સ. ૧૯૭૦-૧૯૭૧-
૧૯૭૪-૧૯૭૫માં તેની લુટ ભારે હતી. નવસારીનો નિર્ધિન થઈનેજ
રહ્યું, પણ સુરતને લુટયું તો લુટયું પણ આપ્યે સળગાવી દ્ધ ગયો.
લોડા પાયમાલ થયા; વેપાર ધંધે ભાગી પડ્યો. નાશભાગ કરી લોડા
પરદેશ જતા રહ્યા; તેમાંથી કોઈ કુટુંબો તો પાછાં ફર્માજ નહીં. નવ-
સારીના જે કુટુંબો નાંસ તેતો મુંબદ્ધમાં મંડાઈ ગયાં. તે વખત અગાઉની
નવસારીની સુરતથી જિતરતી સગાઈ મુંબદ્ધ સાથે અઠકગની ગણ્યાતી હતી.
શીવાજ પોતે કેમ લુટ ચલાવતો તેને માટે સુરતની તવારીખમાં કહેલું છેકે,
શીવાજ અગાઉથી ફરીરને વેશે એકદો મોહલ્યે મોહલ્યે ફરી જતો, અને
તાદેવંત લોડા કંધાં કંધાં વસે છે, તે નગરીએ અને પરાંએ
નજરમાં રાખતો. ઈ. સ. ૧૯૮૦માં શીવાજ મરણ પામ્યો ત્યારે સુરત
અફૂલીશીમાં એટલે નવસારીમાં પણ સંઘે લોડામાં ઝુશાલી થધ. આપણું
નોશારી શહેર તે વેળા ઔરાંગજેને તાથે હતું. સુરત અને આસપા-
સના લોડાની ખરાણી શીવાજાએ કરેલી જાણ્યી તે કોધાયમાન થયો.
શીવાજુના રાજ્ય ઉપર તે ચાદાઈ લઈ ગયો. તેના દીકરા શંભાજુને
પડકી ડેવ કાધો. શંભાજુએ પેગંઅર હજરત મહમદને ગાળ દીધી છે
એવું તોહેમત મુંકી તેની જીવતાં જીવત જીબ કાપી નંભાવી, અને
તેની આંખોમાં લોઢાનો દગ્ધાગતો સળોએ ધોંચાવી તેનો શિરચોદ કર્યો.
આ સનથી પણ કંઈ ભીડારાઓ ધરાયા નોહેતા. શીવાજુના લશકરના
જંગલી ભરાહાએ લુંટતા ! લુંટ નહીં મળતી તે ધરમાં મારકાડ કરતા !
ઉંધા લર્કાવતા ! ભારવટે તાંગી નીચે બળતું કરતા ! અને તેના કરતાં
આખાપના ઇથર, ભાઇએહેનના સમક્ષ, સ્ત્રીએને નગન કરી દાંઢાંભ
દેતા. અને લાજ લુટતા ! અને ઝાવે તો સાથે ઉંચકી જતા ! શીવા-
જુનું નામ સાંભલી નવસારીના કહેણે કે સુરતના સર્વ લોડા કરદર કંપતા
અને તેનાથી હેણકી જતાં. એ પ્રમાણે દઘખણુના દેશીએએ ગુજરાતના
દેશીએને હેરાન વેરાન કરી પાયમાલ કર્યા છે. ગરીબ નોશાકરાએની
અને નરમ સુરતીએની લુટ લઈ જઈ પોતાના દેશી જાતભાઈએને
તે આપી દેતો. ખપ જોયું રાખી આહણેને દાન કરતો. એક ગમથી

શોકો એવી રીતે લુયાતાં તારે બીજી ગમદ્ધી આરંગનેબ હિંદુઓ. પાસેથી પેસા કથાવી મુસ્લિમનોને આપતો. તે વખતે પારસીઓની સાથે મુસ્લિમને વખતની સરકાર. માને ધણા સારી રીતે વર્તતા. તે વખતે ન-

વસારી શેહેર સુરત અફૂવિશીમાં હતું, અને

તે તમામ ૨૮ મહાસો મલી વાપિક આવક ૧૩ લાખની હતી, જ્યારે આજે માત્ર નવસારી પાંતનીજ આવક તેથી એવડી છે. તે વેલાએ “નવસારી” ની પેદાશ માત્ર ૫૦૩૨૦૦ દામની હતી (૪૦ દામનો એક હિસ્થો થાય છે.) સુરતમાં ને પ્રમાણે તે વખતે રાજવિષટ ચાલતો તે પ્રમાણે નવસારીમાં નાદના પાથ ઉપર ચાલતો. તે એવી રીતે કે, નવસારીનો વડો હાડક સુરતમાં “મુત્સહી” ના એવકાખદી રાજ ચલાવતો. તેના લાથ નીચે ધનસાદ્ધ કરતાર ને જડજ તે “કાડી” કહેવાતો. તેથી ઉત્તરતો અમલકાર “વાંકા નરીશ” ના નામે એળાંખાતો હતો. તેના તાબામાં ફિતરખાનું રહેતું. જકતખાતાંના ઉપરીને “શાહે બંદર” ને નામે જોળાખતા. શેહેરના બંદ્વોસ્ત માટે ઉપરીએ હતા. નવસારીના ઉપરીને મસેક કહેતા, અને તેના લાથ હેઠળના મેળજેટને “કોટખાલ” કહેતા. તેના લાથ હેઠળ એક દ્વાજદાર રહેતો. એ કોટખાલ તથા દ્વાજદાર પોતે પણ રાતે છ કલાકથી પાખલી રાતે ડ વાગ સ્વર્ણી શેહેરમાં “રૈન” (Round) ફરતા અને શેહેરની પાસખાંની કરતા. કેમકે એક રાતે કેદેપણ જાતાર નહીં પડે એમ બનવું નવાધ જેવું ગણ્યાતું. વળી નવસારીમાં તે વેળાએ બોડાને સંબંધે રાખવાને અને સાથે રહેવાને આખી રાત દોષ અફાળતા “દાંડીઆ” રેતા રહેતા. રાજ્યરંગવિષે લંબાણ કરવા એસે તો ધણું છે, પરંતુ, જે ગાયકવાડોએ ગાયકવાડી રાજ ઉપર હુકમત ચલાવી હતી તેઓ-એજ નવસારી ઉપર ચલાવી, તેમજ ને સુગલ પાદશાહો અને સુરતના નવામો, સુત્સહીએઓ શુજરાતમાં હાકમી ફી તેઓ-એજ નવસારી ઉપર પણ ચલાવી, માટે તેઓએ જ્યાન લંબાવાની જરૂર નેંઘ નથી.

ફરજિયાત

સાદાપણું:

એવી રીતે લોકોમાં ચોર લુયારાનો અને પી-નહીં. ગાડી બોડેએસી ફરતું નહીં. સારાં કપડા પેહેરી બાહાર નીકલાતું રોહતું. આજના પેહેરવેચના રેવાજથી ડિલટું હતું, ક ધરમાં સારું સારું પેહેરવું, પણ બાહાર જવાનો વખત થાય લારે દોઈની દુધલી, તે કાટેલું

નેડો પેહેરવો પડતો ! ઓલતા નેડો પેહેરનારની કમણ્યાતી થતી. આરતો જવકેજ એકદી બાહાર નીકલતી. તેમાં જવાન ખુઅસુરત આરતથી તો બાહાર નીકદી શકતું નોહસું. ખુઅસુરતી એતો ગોયા તેણુંને ડેફાન્ટાની એડી હતી. જાંણે આરતે ખુઅસુરત પેદા પડવું; એતો તે દાહાડા ઉપર ગુન્દાનું કામ હતું. આરતોને જે ન છુટકે પાંથી-છાંથીએ બાહાર જવું હોય તો પાંચ સાતનું ટેળું થઈ નીકદી શકતું.

દોકાની દ્વાંનત.

તે વખતના આપણા દોકાના પ્રમાણીકપણા

માટે લખે છેડ, વેપારીઓમાં પ્રમાણીકપણું મેડું હતું. હોણીએની બાંધિને સીદ કરેલી થેલીએ એક ટુકાંછુથી બીજે ટેકાંછુ વગર ગણું અને વગર પરખને વરસના વરસ આપ કે કરવામાં આવતી એવી તે વખતે સાઢ દ્વાંનત હતી. તેની તેજ થેલીએ એક બીજાને ત્યાં આપ કે થતી. તે વખતે દસ્તાવેજ ઉપર શાખ વરીક સુરજ અને ચંદ્ર ને નામે થતી. વેપારમાં પણ ભરકત હતી. નવસારીમાં તો ખુમલા, વાંસ, ચોખા, નાલ્યર, અને જોગનો વેપાર તે વખતે બહુ દીપેદ્યા હતો. પારશીએ વરીક માંછલાં વેચતા. ધણેભાગે નવસારી અને સુરતનો લગભગ બધી જતનો (દોહાર સોની નેવા આતશ ઉપર જવાલ ગુજરનારા ધંધા અને હુલાડી જતના નીચ પેશા શિવાયના) વેપાર રોજગાર પારશીએના લાથમાં હતો. સુથાર, માંધી પસ્તાકીએા, વણુકર, એડુત, શીપાઈં, વ્યાજાએરા, ગાંધી, વગેરે તમામ પારશીએ હતા. વેપારમાં તે વખતે યોડામાં ધણ્ણાં નહોં હતો. અને થોડામાં ધણ્ણી ભરકત તેઓ સમજતા. તે વખતના પારશીએનો લાગવગ નેવો તરો નોહાતો. નવસારીમાં મેઝેડ મેહેદાનોમાં થયલી ખુનામરડીના ગુન્હામાં દ્વાંસીને લાકડે ચઢે એવા ૧૨ તોહમતારોને ચુરતના શેડ કુંવરજ નાહનાભાઈએ પોતાના લાગવગથી દ્વાંસીએ જતા અટકાવ્યા હતા. એટલુંં નહીં પણ કહે છેડ, ચુરતના એક પ્રખ્યાત ખાંદાનનો પારસી નથીરો ઈંગેલેની ક્રાથીમાં ચેરી કરવા જતાં દાઢાનાં અને હૃથ્યારખાનામાં ડિરી પડ્યો; અને ત્યાં દીવા સલગાવતાં દાઢાનું સુળગી ઉડી એક ભાણુસનો બોગ લીધ્યા. તે છોકરા ઉપર રાજદ્રોહ માટે પ્રપદ્ય કરવાનો અને ખુન કરવાનો વાંક મેલી પટેઠિને દલાડે દ્વાંસી દેવાનો કરાવ થયો, તેને દ્વાંસીને લાકડેથી નવસારીના દેશાઈ મનોચેરજ ખરશેરજાએ પોતાના લાગવગથી છોડવ્યો હતો, અને તેને માટે “ ઉન્ને તો ઉન્ની બળાઈ ” વાવો ખ્યાલ આજેપણ ચુરતમાં ગવાય છે.

અદારમી સહીની શરૂતમાં સુરતમાં પારશીએ કેમ અને ક્યારે વધ્યા
નવસારીએ તે વિશે “ સુરતની તવારીખ ” માં લખે
પારશી-સુરતને છેકે, “ નવસારી ચેશના લાથમાં ગણું
વસાયું. ત્યાં કામદારોના જુલભ તથા ભરાકોણાની
વારંવારની લુટથી પારશીએ કંટાલી ગયા.

તેથી એકી વખતે આસરે ૧૦૦૦-૨૦૦૦ પારશીએ પોતાના ડિકુંબ
કંટાલા સહીત સુરત આવ્યા. તેઓએ “ ઇસ્તમ પુરા ” નામનું આપું
પડું નવસારીયાદાંસાનુંજ વસાયું. અને રોચાનને ડેટલાંક વરસ
લગી નવસારીનિંજ દોખમે ચઢાવા લાવતા. આડે દફાડે તેમને એ
કામમાં સુશકેલી લાગતી નદી હશે, પણ ચોમાસામાં કાડવ કીચલમાં
તથા નદીએ રૈલપાણુથી ભરખર હોય, તેવા વખતમાં તેમને હેરાનગતી
અતિશય પડતી, તેથી ઇસ્તમપુરાની (નોશાકરી) પારશી અંગુમનના તે
વખતના પટેલ અસ્તપંદીયારજ શોરાખજીએ તવાણ ભીર મોભીન-
ખાત (જે ઈ. સ. ૧૭૩૫માં સુરતના નવાખની ગાઈએ આપ્યો
હતો) પાસે પીપલોદ તથા ભરથાળુના સીમાડાપરજ જમીન લઈ
ઉધરાણું કરી પીળા પથ્થરનું એક હોખમું બંધાયું. એ જમીન ઇસ્તમ-
પરાંના સંબળા પારશીએને માટે વક્ર તરફે ભારીમાં વંશપરંપરા
આપ્યા બાખતનું નરાણ સાહેબે મોહોર સાથનું દરમાન આપ્યું છે. ”
પારશીએમાં એ પ્રકારના દોખમા બાદાય છે. પદાનીઓનું, અને
વગર પડાંન્યાઓનું, થાને નવસારીના કોણો સુરદાના મોંનું ઉપર પદાંન
નામનો લુગડાનો કકડો બાંધે છે, અને સુરત તરફનાઓમાં તેવા રેવાજ
નથી. તેથી પદાંનીઓને આગળા જમાનામાં દોખમે ચઢાવામાં
હડકત પડતી. નવસારીના કોણો પદાનીઓ હેવાથી, સુરત ગયાં ત્યાંથી
પણ સુરહું ચઢાવા નવસારી લાવતા. વરસાદ પાણીમાં, નદી નાદામાં
બયારે રેલના કે પૂરના પાણી ચઢતાં, તારે કહે છેકે દહાડાએ લગી
પાણી ઓસરતાં સૂધી સુરદાને જાડ ઉપર બાંધી રાખવાં પડેલાંના
દાખલા બન્યા છે. જાંખે બજર હાટ કરવા જવાનું હોય, તેમ સુરત
બયલા નવસારીના પારશીએ ચાલતા નવસારી આવતા. તે એટલે
સૂધી કે મહિનાના નેટલા કમકરા, તેટલા દદાળ સુરત જર્જ વસેલા
ઘણું નોશાકરા મોષેદો ભાત્ર કરશલી હોરી સાથે લઈને ચાલતા આતશન
એહેરાંમ સાહેબને શેજદો. કરવા નવસારી આવતા, અને બધોરે અને
ખાંડલઠને પાછા સુરતમાં સાંજે તો દાખલ થઈ જતા.

ઇસ્તમાંથીખાંન. નવસારીમાં જે વેકાએ લુટનો સમય સમી ગયો હતો, તારે ધ. ચ. ૧૯૨૩ પછી

સુરતના નવાખનો મોગલાઈ જુલબ, અને નવાખી હાર વધી પડ્યો. તેમાં ઈ. સ. ૧૭૨૩ માં ઇસ્તમાલી નાના એક બાહાદુર સિપાહને નવાખ જનાવી સુરત અને નવસારીની હાડમી તેને મોગલ સરકારે સૌંખ્ય. તે એક ભરાડાઓને પૂરો ખરો ખરો, તોપણ કોડ્ઝાતો ઉકમાંથી ચુલબાં પડ્યાં. ભરાડા લુટાડ્યોથી છુટીને હવે મોગલાન મારાં છુટાવા લાગ્યાં. ઇસ્તમાલીખાંન પોતાના ભાઈના ખુનનું વેર લેવા ભરાડા સામે લડવા અમદાવાહ ગયો, તાં ને માંચો ગયો. અને જે પ્રમાણે ધરાંની બાહાદુર પેહેલવાન ઇસ્તમને પેટે બાહાદુર બેટા શોરાખ પેટા પડ્યો હતો, તેજ પ્રમાણે ઇસ્તમાલીખાંને પેટે બાહાદુર બેટા શોહરાખાંન અવતર્યો હતો. તેણે પણ નવસારી ઉપર બાપના જેવોં જુલબ જરી રાખ્યો. સુરતનો હાડમ સુત્સહી ગણ્યાનો હતો તાં સુધી તો ટીકજ હતું, પણ ધ. સ. ૧૭૩૩ માં સુરત અણાયીશીનો હાડમ “નવાખ” ના પૌઠ નામથી ચાને વાધુકરાય જેવો ગણ્યાવા લાગ્યો ત્યારથી, યાને નવાખ તેગખ્યતભાનના વખતથી નવાખી હાર ધણ્ણો વધી પડ્યો હતો. તેના વખતમાં સુરતમાં “નવાખની સ્વારી” બંધુ હાડમાઈથી નીકળતી હતી. અને આજે જેમ વડોદરે દ્રોરાની સ્વારી નેવા કોડ્ઝા જય છે, તેમ નવસારીથી એ સ્વારી નીકળાને દિવસે પુષ્કલ દોડ દુરત જતું હતું.

નવસારીમાં ધ. સ. ૧૭૮૮માં એકઅંકતાપી, ગીઢોલા,

મારી રેલ. અને પૂર્ણા નદિઓમાં રેલ ચઢી આપી ન-

વસારીમાં તો તમામ પાકનો નાશ થયો હતો. પૂર્ણા નદિને કાંઠેના પારસીઓના તમામ મોહેલાઓ રેલમાં દૂખી રહ્યા હતા. ધણ્ણા ધરોમાંતો માગપર વેર રેલના પાણ્યાનો વોહ ચાલતો હતો. કોડ્ઝામાં ધમરાટ બંધુ ડેલાયો. કેમકે સુરતમાં એ રેલથી ભારે ખરાખી હતી. તાંતો કોડ્ઝા ઝાડ ઉપર અને ધરના છાપરાંઓ ઉપર અથે છાંઝ લુખાં બેશી રહ્યાં હતાં !

પારશીઓનો પોશાક. સુરતના હિંદુ તથા પારશીઓનો જે પોશાક

૧૮ મી સંધી અને ૧૯ મી સંધીની શિશ્વતમાં હતો, તેજ નવસારીના હિંદુ અને પારશીઓનો હતો. તે એટલે જૂધી કે પેહેરવાના જોડ વઠીક સુરતથી નવસારીમાં ભંગાવામાં આવતા હતા. સુરતની તવારીખાંન તે વારે અચ્છું બ્યાન કરેલું છે. તે વખતના

બોકોનો પોણાડ સાહે હતો. સથજાં બોકો હાથે વલેલાં તવખુ જાંદીનું પેહેરતાં હતાં. હિંદુએ હલકી પાથડીઓ અને દોડી તથા ખાડીના. અંગરખા અને વૈતીઓં પહેરતા હતા. હિંદુ સ્વનીએ ધરેણાં ધાલતી તે પેહેરખ અને લાખથી ભરેલાં હતાં. મોટો ભાગ રિપાના ધરેણાં હતાં. અને તવંગરોજ શેનાના તો પહેરતા. પારથી બોકોમાં ૧૮ મી સદીમાં અને ૧૯મી સદીની શરૂઆતમાં મોટો ભાગ છીઠની સુતરાડી, હાથે ખાંખેલી પાથડી પેહેરવાનો નવસારીમાં રેવાજ હતો. વલી દરેક રતુની પાથડીઓ જુદી હતી. તાપના દલાખની જુદી, દાઢના દલાખની જુદી, અને ચોભાસામાં પેહેરવાની પાથડી જુદી હતી. ધણ્ણાઓનો એ સદીઓમાં પણ લાખ કસુંથાં પાથડી પેહેરતા. અંગરખાને બદલે દોડીના જામાં અથવા નીમા પેહેરતા. તેની ઉપર પીછેદીની “ કર્મર ” બાંધવાનો રેવાજ હતો. કર્મરે પીછેદી બાંધ્યા વિના બાહાર જવું અવિકેકી ગણ્ણાતું । આજે પણ દેશાઈ ખાંદાનમાં તે રેવાજ ડેટલાક સાહેઓ રાખી રહેલા જણ્ણાં. સુરતમાં વગર ચાંચના, પણ નવસારીમાં ચાંચનાલા જોડા પેહેરતા. જેડા પણ ભારી ધરખમ, અને વાધરી બાંધવાના હતા. ચોભાસામાં તો લાકડાના જેડા અને ખડક ડે પાથડી પેહેરવામાં આવતી ભરદોસાં પણ ધણ્ણાડો નાક કાન વીંધારી પાલી પેહેરતા. પારથીઓ પણ રાતે પોતીઓં પેહેરને સુતા હતા. પારસણો સુતરાડી સાડી, સુતરાડી ધનજર, અને ધાથડા તથા ચણ્ણીયા પેહેરતી. શહરા અને માથાં-બાંના પણ જાડી દોડીના પેહેરતાં, તો જેડે એ તવારીખમાં કહે છે તેમ નવસારીમાં ઉચ્ચા પ્રકારની મલમલ પણ બનતી હતી. “ જુણી મલમલ નવસારી અને ભરયમાં બનતી; તેવી કુધ ડેકાંબે નહોતી. ” કાંચલી પેહેરવાનો, કપાળે ચાંદકો ચોહનાનો અથવા તીવ્યા કરવાનો ચાલ હતો. સુરતસંતો ધણ્ણીક પારશણો આંખ આંખ ને બાહાર નીકલતી. હાથે હિંદુ. માઝક પોહેલા પટાના કાળાં લાકડાં, ધાતુ, કે કાગ કાચના ચુડા પેહેરતી હતી !

ખાંધાનો ખોરાક. નવસારીમાં ૧૮ મી સદીની અધવન્ય સુધી તો ધણ્ણી સોંધવારી હતી. દરેક વરસુ સોણ અને સસતી ભળતી. પેસે પેસા કરવા ધણ્ણા મોટો હતો. આ જનાનાની માઝક આવક યોડી ને ખર્ચ ધણ્ણા નોહુતો, પણ ખર્ચ યોડો ને આવક ધણ્ણી હતી. “ હિંદુ બોકો ધરમાં તેમજ લગત મરણના વરામાં શું આતા ? તેઓ ધણ્ણું કરીને જ્વા ચોખ્યાનો ભાત, દાળ, કઠી તથા શાક

આતા. ઉત્તરતા બોકો નાખ તથા રોટલા આતા. એ સખસ ગોળ તથા ધડિના કોઈની ગોળપાડી અવકાદો તે તવંગર ગણ્ણાતો. ધી, માખણું, દુંધ સર્સું છતાં, તે ધણું ઓછું વાપરવામાં આવતું. વરામાં ઔંડ જવલેજ વાપરવામાં આવતી પારશી કોકોનો ખોરાક પણ સાઢો હતો. તેઓ ધરમાં ધણું સાહું આતા, (આજના જેવી ખાખાની વરણુંગી મોહેતી.) તેમજ લગત તથા ભરણુના વરામાં પણ તેવુંજ હતું. જાય ચોખા, અને ભગની કે વાલની દાળ. એ દાળને મોદી ગણ્ણી કોઇઠો દાળને ડેકાંણું ડોહલું કે વેગણુંગી ખુરીઅંતિમી કામ કેતા. ભાંસનો ખોરાક તે વખતે વરામાં વપરાતો નહોતો. દાઢતાડી વરામાં પાવામાં આવતું નોહતું. ”

ઘેરીવાડી. નવસારી, એ ગુજરાતનો મુખ્ય ભાગ, અને ગુજરાત એતો “ હિંદુસ્તાનનો ભાગ ” ગણ્ણાયલે. ઉત્તમ ઘેરીવાડીનો લતો ફરેલો છે. એટલે પછી નવસારીની જમીનની ઇળદૃપતા વિષે વિચાર કરવાનો હોયજ શાંતો? “ નવસારી ગઢેવીની જમીનમાં પથર વાને તો તેનેબી ઇળ આવે ” એવી અતિશ્યેાકિતની કહેતી છે. એ ભાગ ભધેની કેરી જેવી ઉત્તમ ગણ્ણાય છે તેવી ઓઝે કેદેની ગણ્ણાદ નથી. સુરત અદૂવીશિની એ તમામ ભાગ વીશે સ્ટેચેરીન્શ સુસાઇરે કહેલું છેક “ ૧૮ મી સદીના ખેડુતો ડફ્યોગી ખેડુત હતા. જેડ્યા વગરની જમીન કવચિતજ નજરે પડતી. સુરતની આસપાસની ઘેરી ધણું ઉત્તમ હતી. ઘેરસૈને વાડ કરતા, અને વાડેવાડ આંબા આંબલીના શેલાયમાન જાડો આવી રહેલાં હતાં. તેમાં ભાત, ધર્તી, બાજરી અને ભીજો દાણો થતો હતો. કપાસ, સણું, તંબાકુ સારો થતો હતો. ” સુરત સાથે, ગોશીયા-યુરોપ-અને આફ્રિકા દેશના બધાંભળી ૮૪ બંદરોને વહેવાર હોવાથી “ ચોર્યાશી બંદરોને વાલદો ” કહેવાતો, તે બંદરોમાં સર્વથી પેહેલું બંદર આપણા નવસારીને મુક્કેલું છે. પ્રથમ તો પારશીઓ પણ ખેડુતો હતા, અને સર રીચર્ડ ટેપલે (મુંબઇના ગવરનર) તાતા શેઠાલાં હોખમાં વખતે દેશાદ્ય બરનોરજ નવરેણું કહી સમજાવ્યું હતું કે: —

“ તમે! ખેડુત ડિપરથી દેશાદ્ય થયા છો. ”

સુરત અત્યું ત્યારે નવસારીનો હદ્દો.

સુરતના નવાખના હાથમાંથી જ્યારે ધ. સ. ૧૮૦૦ માં અગ્રેજ સરકારે સુરત લઈ લીધું, ત્યારે સુંબધના ગવર્નર જોનાધન ફંડન ઉપર નવસારીના દેશાધ્યાળને તાંથી મોખારકખાહીનો પેગામ તથા બેટ સો-ગાદનો સામાન ગણો હતો. અને તે નવસારી સાથને સુરતનો સંબંધ નારી રાખવાનું ગોથા ધજન હતું. એ બદલ ભી. જોનાધન ફંડને લંઘેલી નોંધમાં પણ લખેલું છે કે “પેસ્નાના (ગાયકવાડના) દેશાધ્ય નવરોજુને તાંથી મેવો તથા પુણ આવ્યાં.”

નાંણાતું ચલણ. સુરતમાં જે નાંણા ચાલતું, તેજ નવસારીમાં ચાલતું હતું. માત્ર “અકઅરશાહી” અને “દામ” તું ચલણ વપરાતું નોહટું. બાકી ચાંગાશાહી ઇચ્છા તો નવસારીમાં પણ સુરત પેઠેજ આગળ વપરાયલા નોંધાયલા છે. પાછળથી “સુરતી” અને “ભરચી” ઇચ્છા નવસારીમાં ચાલેલા જણાયા છે. તે ભરચીમાં પણ વલી ૧૫ આનાવાળાથી તે છેક ૧૨ આના સુધીના ધસાધ રહેલા ઇચ્છા વઠાવ સાથે વપરાતા. તેમાં વર્ષી સક્કાઈ- લીસો- બાળેલો- રાંઝેલો- નાંડેલ- ચાંતરીઓ- સીસેલ- ત્રાંખાનો એ સ્થાની માઝકજ નવસારીમાં આલખાતા હતા. સુરતની તવારીએ ઉપરથી તેના ભાવો પણ જણાયા છે.

સિક્કાતું નામ—કિંમત આંના.

નાંડેલ ૧૫

રાંઝેલો ૧૪॥

અનતારીઓ ૧૪॥

બાળેલો ૧૪॥

સીસેલ ૭

ત્રાંખાનો ૨

એ ઉપરાંત સોલાકી, એડીદાર

વગેરે ખાંખીલર્યા ઇચ્છા જે

સુરતમાં નહીં ચાલતા તે નવસા-

રીમાં ચાલી જતા. “સુરતી”

શિવાય કોઈ પણ ઇચ્છાની કિ-

મત પુરા ૧૬ આના ઉપજતી

નોહાતી. અને વડોદરામાં જુના

ખાંખાહી ઇચ્છાની ટપના અ-

ધા-પાનલાં-એઅંના વગેરે ઇ-

પાંના નાંણા આવતાં હતાં. પૈસા પણ તે ટ્યના આવતા હતા. કહે

છે કે નાંખાનો એક આનો પણ આવતો હતો. વલી બધાંમ અને કે-

શીતું પણ નવસારીમાં ચલણે આજથી ૨૫ વરસ ઉપર હતું. એક પદ્ધતાની ૧૦૦ કે તેથી ઓછી બદામ (આપણે આઈએ છે તે નહીં જાણતી), અને એક બદામની રેડોડી ભલતી. નાહના ચલણે કોણે મોટા ઝાયદો હતો. ૧ પાછ અને ઉપર ૪ બદામ આપેતો તે આજનો “ સવાયો ” ગણાતો. ૧૨ બદામની નાલાસડી ડેહવાતી. અને છ બદામની “ દમડી ” ડેહવાતી. નવસારીમાં ધણે ભાગેતો એવી આપ કે ચાલતી, કે સુથારને મોચી જેઠો શીવી આપે, અને શુથાર મોચીને વીંઢણું વગેરેના હાથા ધડી આપે. વૈદોને તાં વિદીક ઐડુતો જુવાર આપતા, એટલુંજ નહીં પણ છેલ્ખાં છેલ્ખાં નવસારીમાં જ્યારે માત્ર એજ વડાલો હતો ત્યારે તેઓને બસેર પાંછેર જુવાર આપી કામ કરાવામાં આવતું.

મળુરી અને ભાવ તાલી.

છુક ૧૯ મી સદીની અધ્યવય સુધીમાં મળુરીના દર ધણાજ ઓછા હતા. તેમજ અનાજની થણી સોધવારી હતી. નેમ દર ઓછા તેમ કોડા સુખી હતાં. સંવત ૧૮૨૧-૨૨-૨૩-૨૪ શાકોના મહાપુષ્ય દેશાર્થ શ્રી પુરશેદ્ધ તેલમુલાના રોજમેલોને આધારે તેમજ બીજી હાથની લખેલી વહી કળેદી તે વખતના અનાજના ભાવો તથા મળુરીના અડસોનીકિસે છે, જે ધણે ભાગે સુરતના ભાવોને મળતોન આવે છે. આ ભાવ ૧૮ મી સદીનો સુરતની તવારીખ પ્રમાણે આપેયે છે:—

ધંધાદારી. નવસારીની મળુરીનો રોજ, આના. સુરતનો દર, આના.

સુથાર	૬	૪
લુલાર	૮	૮
દરજ	૩	૪
મોચી	૨	૨
મળુર	૨	૩
કદિયા	૫	૪
બાધ મળુર	૧૩	૧૧
ઘેતીના મળુર	૨	૨
ગોળા	૭	૬

ખાંધા બદલના ભજુર	૨॥	પૈસા	•
કલાભગર	૫૦	વાસણુ નાનામોટાં રા. ૧	૦
શાની	૧૨	આના	૦
કંસારો	૭	આના	૬ આના
હળમ = પ્રોટાં ભરહનો ૧॥ પૈસો અને નાનાનો સવાચો. નવસારી પ્રમાણે.			

અનાજ વીગેરે.		નવસારીના ભાવ રા.	સુરતનો દર રા.	
ભાત અંગાલીયું	૪॥	હારો	૪	હારો
" સાળિયું	૨॥	"	૨	"
" કડા	૨।	"	૨	"
બંદુનો લોટ	૦॥૩-૪॥૨	મણુ	૦।	મણુ
જુવાર બાજરી	૦।	"	૦॥૩	"
દાળ તુયરની	૧	"	૦।	"
દાળ ચણાની	૦॥૩	"	૦	"
કપાસ	૧॥૩	"	૧॥	"
ધી	૫॥	"	૪	"
દાડ	૨। ૦।	"	૨	"
દીવેલ	૨ ા ૪૨	"	૧॥૩	"
તેલ	૨॥	"	૨	"
દાંણંયુ	૦॥	"	૦	"
મથાડો	૮	"	૦	"
ગોળ	૧॥૩ ૨	"	૧।	"
અટન	૧	"	૧	"
હુલવાન	૦॥	"	૦	"
તાડી	૦। વાસણુ ૧	૦॥	"	"
ઇડા	૧ પૈનું ૧	૧ પૈનું ૧		
મરધાં	૧ આનાતું ૧	૧ આનાના ૨		
મીઠું	૦॥	મણુ	૦॥	મણુ
દુધ	૦॥૩	"	૦॥	"
મરી	૪॥૩	"	૪	"
મરચાં	૦।-	"	૦।-	"
ખાંડ	૦ ૨॥	"	૨	"

કેરી	૦૪-	"	૦૪-	"
દોધી, કાલું	૦૪-॥	"	૦૪-	"
કાપડ જતું	૦૩-॥ ૪	૫૭	૦૩-	૫૭
કાપડ જાડું	૦૧	"	૦૩-	"
ઈમારતી લાકડાં	૪	"	૩	"
ખાલવાના "	૧ = હેલ*	એકના	૦૪-	મણ્ય
ચુનો	૧॥	મણ્ય	૦	
છેં	૩	સો મણ્ય	૦	
તાંબું	૨૫	મણ્ય	૦	
ઘીતલ	૨૫	"	૦	
અર્થરચી	૧	રોજ ૧ના	૦૩૩	રોજ ૧ના
પાણુંભરા	૦૧-॥	"	૦	
લાકડાં ઝડાનારની-	૨૩	હેલ ૧ ના	૦	
મણુરી				

એ પ્રમાણે સસ્તો સુકાળ તે વેળાએ હતો, તો લોકો સુખી કાં ન હોય ? તે વેળાએ જે પોંઢારાને ગરશીઆયાનો જુદામ નહોત, તો લોકો દુઃખ જેવોતો શાખદાર જાણું નહીં.

મારગેજ મણુરી. નવસારીમાંજ નહીં, પણ આપા નવસા- Mortgage Labour. રી પ્રાંતમાં "મારગેજ મણુરી" યાને ધરેણે સુંકેલી મણુરી ચાલતી જેને ભી.

એથેતે Mortgage Labour કહેલી છે. દેશાઈઓ ડોલીના છોકરાઓ-ને પરખુંબતા, અને તે છોકરાઓ નાહાણુંથીજ દેશાઈને ત્યાં સુદૂરતમાં મણુરી કરતા, અને ભદ્ધું લેતા. તેઓને "ડોલીના પેરાઓ"- "ગોલાં-મો"-વિગેરે સંસારી ઓળખવામાં આવતા. તેઓ મારગેજ મણુરી કરતા. તે-વા ૨૦૦-૩૦૦ ડોલીઓ, તે "દેશાઈનું લશાદર" ને નામે જોલાયાતા. અને માન્ય પડુંબે પોંઢારાઓની સામે તેઓ લડી શકતા. નેઓ જાધુંને મસ્ત થઘ રહેલા, દેશાઈની તાખેદારી અને નોકરી હરાયી ઉપાડવાને નીમકહલા-લાયી લું આપવા વરીક તત્ત્વર રહેતા. એકજ દાખલો બસ થશો, કે

* હેલ= એથે જેઠાં જેઠાં; તેને અપણાં શ હેલ થયોછે. જે જગાએ એ જીસુસના બાવમાં શુન્ય સુન્દરું હોય, તે જાવના આધાર ન મળવાથી ભીંડાં સુંદરું છે.

સચીનના નવાખનો એક ખાસ નામીચી કરીનો આંખો સચીનમાં હતો. તેની કરી ચેરાય નહીં કરીને નવાખ, આરથ શીપાહુનો ખેણે રાખતો. નવાખ અલહુલકરીમ બાકુતામાન (બાલુમીઓં) દેશાઈ મન-ચેરળ ખરશેદજીના મિત્ર હતા. તેવણે નવસારીમાં દેશાઈના પરોષ્યુ કેણે અતે આવ્યા હતા. બંને વચ્ચે ખુશ તોલટખ્યા થતાં એકેકના લશકરની સરકરાજી ઉપર આવતાં, તે આંખાની કરી લાવવા નવાખે દેશાઈજીને કંધું. દેશાઈજીએ ડેલીના પોરાયોનું “ લશકર ” બોલાવ્યું, અને દાર તથા વાલ રેટલાથી તૃપ્ત કરી આંખા ઉપરથી એકપણું કરી લાવવા દરમાવ્યું. રાતેરાત આપણી “ રીજમીટ ” દંડુક વગેરે લ-ઇને સચીન ઉપર ગુપચુપ ચદાઈ લઈ ગાઈ. આરયોને મારી હાલી આંખાનું એકેએક ઇણ પાંડાં સુધાં સહવારના પોહેરમાં લાની હાજર કીધું. અને બાલુમીઓંએ અચરજ થઈ આ લશકરની તારીફ કરી. આજે પણ અતેના ડેલીઓના નવસારીના ગરખામાં “ લશકર ડાનું ને ડેહવાયદે-લશકર દેછાઈનું કહેવાય. ” એવો ગરણો મીઠાસ લઈ લઇને હેંશથી ગાતા ગાતા દેશાઈ દરવાજમાં દાખલ થાયછે. થીને દાખલો એ છેકે, વડોહરેથી દેશાઈના કિંમતી દરસાવેજ લઈ આવતો એક ડેલીનો પો-રીયો રસ્તામાં ભાંદો મરણુતોલ પડ્યો. ભરય્ય આગળ આવતાં તેને કંદેરા લાયુ પડ્યો, અને ગધેરમાંજ મરણુતોલ ભાંદો પડ્યો. તેણે પોતા-નું મરણ નજીક આવેલું પીઠાંણી, પોતાના જીવનની દરકાર ન રાખતાં પોતાના ધણીના કોમતી કાગળાનું પોડકું બચાવાનો વિચાર કરી, કેમ તેમ પડતો આપુંતો નજીકના એક આડ આગળ ગયો, અને કેમ તેમ ચકમક પાડવાના કોઢાંવતી તે આડ નીચે જરા નેટલો આડો પાડી તેમાં તે પોઢકું સંતાડી ઉપર આસપાસના ઉચ્ચશનો ઢમદો કરી મેળ્યો. તેણે વિચાર્યું કે, આ આડ નીચે મરી જઈશે, તો આ પોઢકું ડાખને પણ સંશોદુત થઈ પડશે, તેથી ઘસડતો ફસડતો ખાંધા પેલી ગધેર ઉપર જઈને પડ્યો. અને ત્યાંજ મરણું પાડ્યો. ધણીનિસે મુજબ ખાઈ થતાં જણાયું કે વડોહરેથી કાગળા લઈ નીકળેલા પોરાયાનો પણો મળતો નથી, ત્યારે વેહેમી ડેલીઓએ, કહેછે કે, તેનું “ આણું ” અંડાંયું, અને તેમાં તે મરનારે આવી સર્વ હકીકત કહી; જે ઉપરથી પેલાં પેટલાંની તપાસ કરાવતાં આભાદ મળી આવ્યું હતું. એ પેટલું મળી આવ્યાના કદાપિ ભીજા સંનેહો પણ હશે, અને જાહેલી “ આણું ” ની વાળ કથા જેવી પણ હશે, તોપણું એટલીજ વાત આપણું

મુદ્દાને તો ટેકો આપવા બસ છે કે, તે ભારગોજ મણુરીવાલા ડેલીએ પોતાના ધર્થીનું નીમિકદ્વાલ કરવાને પોતાના જીવનનાંની પણ દરકાર રહ્યા નોહાતા. બ્યારા, શેનગડ, વગેરે ટેકાંણે તો ચોધરા, દુખલા, ડેલી ધિઅયા, ગામટ, ભીલ, અને વસાવા એ કોણેને ગામના સધન કોકો પાળતા, પરખાનતા, અને બંચાંની માફક રાખતા, અને તેઓ ગુલાંભ જેવાન થઈ રહેતા. જોયા તે ગુલાંભી વેપાર આજે પણ તે તરફ ભરી ગયો નથી, પણ ધ્યે ભાગે હૈયાત છે. એ ગરીબ કોકો પોતાના મુંઘાંના ખરચ માટે પોતે સાહુકારોને ત્યાં વેચાય છે. ૧૦૦ ઇપીએ ખાતર તેઓ, ૮-૧૦ વરસ સુધી પોતાને વેચે છે. રંની માલદારીમાં તો શ. ૨૫ માટે ૪-૫ વર્ષ ખચારો ગરીબ ગામટ ગુલાંભી કરતો. તે પણ માત્ર એકનેર ખાતાનું મેળવે, અને બીજુ વેરતે માટે તેના બંચાં છોકરાં રણ લાવે તેમાંથી ખાય. વળી કેરલાક ખેડવૈયા, સાહુકારના ગુલાંભ જેવા થઈ રહેલા. લુચા સાહુકારો સાલ આપરે તે ખચારા દુખળાએ સાથે ડિશાખ કરવા એણે. ચાલીશે અહીએ દશ (!) અને દશે પા સાતાખાર (!) એવા ડિશાખ કરી ખચારાએને નીચયથી ને ખાલી કરી નાણે. જ્યારે તે ખચારાના હાથમાં જુજ પૈસા બચે, ત્યારે મનસે ખોલે, “ એણું વરણ કંઈ છાડાં નીંદ. ” એમ ખચારા નહીં મેંચવારીની મેંચવારી સમજતા. જેથી હવે તેમના બંચાંએને સરકારે ભથ્યાવા માંડયાથી કંઈક પણ ક્ષયહો થશે. તો જેકે દુખળાએને લખતાં વાંચતાં નહીં આવડયાનો લાભ દસ્તાવેજે તપાસતાં કોઈ તેની તરફેણ જતી-કેમકે તેઓ નહીં લખતાં આવડયાથી શહી ખીજ પાસે કરાવતા-પણ હવે માત્ર શહી કરતાં શાખ્યાથી ડાઢાની તે ગેરલાલ ડુણવણીને બદનામ કરનારો નીવડે પણ ખરો.

ને કોકો સાહુકારના ગુલાંભ કે બંચાં જેવા થઈ રહેતા, તેને વળી શેડ દ્યાળું થઈ વરસ દાઢાડે ૧ ધોતાર, ૧ બંદી, અને ૧ ટેપી આલતો. ધણેભાગે તો તે ગુલાંભ તેના શેદને ધરનોજ માણુસ થઈ ૫-૩ છે; અને વંશપરંપરા તેના કુટુંબમાં નેકરી બજાવામાં આવે છે. બશેર અનાજ અને તાડીના ખરાં ઉપર રાજી ૨હી નીમિકદ્વાલીથી વર્તે છે.

અવ્યવસ્થિત રાજ.

“અસલી” વખતમાં* સુરત જીલ્લામાં, અને તેમ કીને આપણા નવસારીમાં ડેવું અવ્યવસ્થિત રાજ ચાલતું હતું તે વિશે “રાસભાગ” અવેના એક ક્રેડિત તરફાનો તરળુભેં સુરતની તવારીએ પુરો પાઉસો છે, તે ઉપરથી હુંકમાં સમજાઈ જશે.

“ગાયકવાડ અને પેઢાની વારા ક્રદી ચઢતી પડતી ગુજરાતમાં થતી, તેમ તેમ તેઓ ગુજરાતને પોતાના વારામાં ચુસતા. ગુજરાત એક, અને તેને ચુસનાર જમ જેવા એ, એટલે ગુજરાતની હૃદિશમાં શી જાડી ? સન ૧૮૧૮ મુખી ગુજરાતનાસીથી નિર્મણ વચ્ચે મહેરાતાં નહિ, તો નિર્મણ મનની તો આશાજ શી ? કોઈને ઉજલો દીઠો તો ચાંડીયા તૈથાર હતા. તેઓ જાડી ખાય અને તે પ્રમાણે મુખી રાજના મુર્ખ સરદારો તેને હુંદેં. બન નામ ધરાવતારા સર્વ પદાર્થોને પૂર્ખિયમાં દરાઈ રેહેવું પડતું. જ્યાં તાં બળાકાર, અન્યાય, અનીતિ, અભિનાય, જાડી હુર્ઝણોનો પરીકાર માહાત્મી રહેલો. અરે ? ધર્તિલાસમાં વાંચતાં અને કોઈ ધરડા માણસનાથી સાંભળતાં આજપણું ઇમફંમી આવે છે, એવી અવસ્થામાં ગુજરાત પચી રહ્યું હતું. એવા અંધકારમાં ધ. સ. ૧૮૦૦ ની શાલથી કહિંકહિં કિરણું પડવા માંડાં.”

અવ્યવસ્થિત રાજ તે વખતે એટલું હતું, કે એક ચાડીયા દુશમને જીલ્લામી રક્ષાપુત્ર કાનોળ રાજ આગળ જાડી ખાધારી નવસારીના આપાં દેશાદ કુદુંઘને, ધાવતાં બચ્ચાઓ સહે કેદ કરાવી વડોદરે પડડાની ભાગાયું હતું. તે તેવું નારાજ રાજ ૧૦૦ વરસ થયાં બંધ પડવા ભાંડયું હોય એમ માનનારાએં ઠગાશે. છેક ઈ. સ. ૧૮૭૦ ના અરસામાં પણ વડોદરામાં તેવું તેવું ધાયું ચાલ્યું હતું. આને દેવાન તે કાલે કેદી થતો. નામદાર મહારાજા ખંડેરાવના પિય દિવાંન ભાડી સીંધ્યાને વાંક પુરવાર થયા વગર, ડેલાસવાસી મલ્લાહરાય મહારાજાની રાજનીતિમાં રાજ્યના બદસલાહુકારોએ કેદ કરાવ્યો હતો. અને તેના પગમાં મણ દોખંડની એડી, અને હાથમાં આડુ કાટવાનો ખુતારો આપી મૈલ હોઢ મૈલ સ્થૂલી રાજવાડા

* જ્યાં જ્યાં “અસલી” વખત અમ લખેલું છે ત્યાં જ્યાં જ્યાં કે ૧૬ મી સદીની અધ્યવચ્ચ અગાઉના જમાનાઓમાં.

સ્કૃતી ચલાવી વર્ષ જર્દ, ને રાજવાડા આગળ તે હાકમી ચલાવતો, અને જે દરવાજી આગળ હજરો અરજદારો તેના દર્શનના અભિલાષિ રહેતા, તે આગળની ગટર સાંક કરાવામાં આવી હતી. અને છેવે તેની છાતી ઉપર ચઢી મેશી જબરદસ્તીથી તેને જેરનો ખ્યાલો ભચડીકમીને પાઈ મારી નાંખવામાં આવ્યો! આ નોંધ પાર્લીમેંટની જ્યુ ઝુકમાં નોંધાયલી છે. વળી ગોલીંદ નાયક નામના ડેણે તો આવાતે માટે પાશેર ભરચાંના લુકામાં શેર ભાજરીનો લોટ અને પાશેર મીઠું અને પાશેર લસણ બેળી બનાવેલો રૈટલો ફરજ પાડીને ખવડાવામાં આવતો, અને તે ઉપર પાણી પીવા માંગેતો એક નાહની ૨ ગોટની ફરશલીમાં પાણી આપવામાં આવતું! વધારે પાણી આપતું મોહેતું! આજની ધનશારી ગાયકવાડ સરકારમાં તેવાં અધેર ફેરે રહ્યાં નથી, અને ડેળનથ્યુની દોલત ડેળવાયલા ભહારાજના આઆદ અને ન્યાયી રાજમાં આપણે ડેવાં સુખી છીયે તેનો ખ્યાલ ઉપલા અન્યાયોધી થછ શક્યો. આગળ તો રજુપુત ગરાસીયાઓ ગરીબ ઐહુતોના પાકથી ભરપુર ઐતરો સળગાવતા, લુટ ચલાવતા, અને ખુનો કરતા, હથીઅરથ્યે ભાણુસો રાખતા, આગલા રાજના વખતથી જેમ મળતું તેમ મેળવવાને ડોશેશ કરતા. તેઓ એક ગામપર સીલટ સાચે તીર કાંખડાવણા ભાણુસો મેઝલતા. તેઓ ગામના દેશાઈ પાસે ગરાસ ભાંગતા. દેશાઈએ તે ઉધરાવીને આપતા. ડોધવાર જેદાએ તેથી વધારે ગરાસ લોડો પાસે ઉધરાવી વધારાતું નાણું દેશાઈ તથા ગરાશીયાઓના ભાણુસો વેહેંચી જેતાં. આવી રીતે જુલમથી ઐહુતો પાસેથી દેતા, તેથી વારંવાર લડાઈ થતી, અને ખુનો થતાં. નવસારીના દેશાઈએ તો ગરાશીયાને તોડવાને બજુ પ્રયત્નો કર્યા હતા. દેશાઈ ખરશેજુએ ગરાશીયાઓને ડેકંણે લાવવાની બીજા સ્વચ્છિત્રમાં લંબાંણું લખી છે. ગામીઓ ગરાસ આપવાની નાં પાડતા, તો ગરાશીયા તેઓના ધાસના કુંડાં સળગાવી મુંકતા, અથવા એકાદ ગાંમડીઓ પકડી ચીરી નાંખતા. તેમ છતાં જે ગરાશ ન આપતા તો આણું ગામ સળગાવી દેતા, અને બચારાં વાહલાં છેકરાં બચ્ચાને ડેદ કરી પકડી લઈ જતા. સુરતની તવારીખમાં તેના દાખલા આપ્યા છે. ગરાશીયાઓ નજીવે ખાંડાને પોતાતું ગરાસ લાણું પાડી દેતા, તેના ખાણું દાખલા દ્રશ્યત્રે વરીક નોંધાયલા છે. મી. મેરીસન લખે છેક, યુવા ગામમાં એક કુવા ઉપર ખાયીએ પાણી ભરતી હતી, ત્યાં એક ગરાસીયો જઈ ચઢ્યો. તેણે થોડોક વાર કુવામાં જોખા કર્યું, તેથી એક

આયડીએ પુછ્યું “ હાકરે શું ખુચ્ચો છો ? ” હાકરે જવાબ દીધો કે તેનો બાપ તે કુવામાં પડેયો છે, તેની સાથે તે વાતો કરે છે. આ ઉપરથી એક લીખલી સ્ત્રી બોલી કે “ તમારા બાપા લુગડાં ભાંગે છે; કેમકે કુવાની ટાંડ ખમાતી નથી. ” હાકરે પોતાના દીલપરથી વસ્ત્ર કાઢી કુવામાં નાંખ્યાં અને આલતો થયો. આ ગરાશીઓ મોઢા દીવસ પછી તેનામે પાછો ગયો, અને કેટલાંક ધર સળગાવી દઈને ઓછ્યો કે, તેના બાપને લુગડાં બેઠાયે છે, તે લુગડાં ભાડે નાંખ્યાં આપો. તે વખતથી શુવા ગામમાં દર વરસ રા. ૩૦ તું ગરાસ વાખ્ય થયું. બીજી કહાંથી એવી નોંધાઈ છેકે, હુંગરી ગામમાં એક ભરસીઆની કંકરાણને પ્રસ્તુત થયો, અને છોકરો આવ્યો. તેણીનું કોઈ સણું વહાલું નથીં, તેથી ગામના પેટેલે દ્વાયા આઈ ગોળ અને સુંદર તેણને ભાડે મોકલાયું. જ્યારે તે છોકરો મોટો થયો ત્યારે તેણે દર વરસ સુંદરાની રકમનો દાવો કર્યો, અને દ્વાયાની માને ડકણું ખાય તેલડાઈ ટેંડો થયા છતાં, અંતે દર વરસ રા. ૧૦ તું ગરાસ તે ગામને માયે પડ્યું. એમ ધરમ કરતાં કરમ નડે, અને બેંશને પાહુંતેમાં પાડાને દામવા નેત્યું થતું. એ બધું અધેરરાજવાલાઓ સુગે મોંઢે જેણા કરતા, અને અંધેર થલાવા દેતા, ગરાસીઓ ઉપરાંત લુગરાના વળો ટોળો ટોળો ઉત્તરી પડતાં. આરાંભારીઓ થતી. ખુનો થતાં. ગામડયાઓને કેર દેતા. છાકટ પડી રહેતા, તે એટલે સુધી કે ઈ. સ. ૧૯૧૫ માં એક સીનીથર જરૂરે પોતાની સરકાત વખતે એવું મત નોંધ્યું હતું કે, “ નાતનતના પેટોનો અધીકાર નથોના પડી ગયાથી, તથા ઉત્તરતા દોષો ચદ્દતાને માન આપવાને બંધાવલા છે એમ ને સમજવામાં આવતું હતું તે સમજવું બંધ પડ્યાથી, એ અનીતિનો વધારો થયો છે, અને એજ કારણુંથી અસર્યું દુરાયરણો અને નીચ દુરણુંથી તથા વધતું જતું છાકટપણું ઉભરી નીકળ્યું છે. ” લુટ અને ચાંચ્યા-ચોરી વધી પડી હતી. નહિ દર્દીમાં વાહાંથુના વાંદાંથું દુલ્લારી દેવામાં આવતાં. પણ ધીરીશ સરકારે સુરત જીતી લીધું તારથી એવાં કામો તરફ આંખઆડા થઈ શક્યા નથીં. અંધેર રાને વડીક જરા ચોંપ રાખવા લાગાં. ઈ. સ. ૧૯૧૨ માં નામદાર સરકારે એવી ગોહવણું કરી કે દરેક ગરાશીઓએ પોતાના ને ને ગામો ઉપર ગરાસ હોય તેનો આંકડો ક્લેક્ટર પાસેથી લખાવી લઈ જઈને ગામના દેશાઈને દેખાડોનો. બીજે વરસે આગેવાન ગરાશીઆની સાથે મળોને એવી જોડવણું કરીકે ક્લેક્ટર ગરાશીના આંકડા એકદા કરે,

અને તે ગરાશીઆમોના આહતીઆને આપે. ગાયકવાડ અને દેશી રાજેમાં પણ આગળ આપણે કહી આવ્યા તેમ ગરાશના આંકડા સુકરર થઈ, રૈયત પાસે નહીં, પણ સરકાર પાસે ગરાશ કેવાતું શરૂ કરવામાં આવ્યાથી છ. સ. ૧૮૯૬થી એ તેલખું નરમ પહુંચ. અધેરરાજમાં આપણા આપદાદામોએ શાંશાં વિપત્તો અમ્ભયાં છે । છેક છ. સ. ૧૮૭૭ સૂર્યી તેવાં “અધેર રાજ ચાલ્યાં છે. બોણ દિવસે એક મહારાજ રૈયતની પોતાને ગમે તે આથરદાર સ્ત્રીને પકડાવી ભગાડકાર ગુજરતો હતો. તેવી ૫૦૦ સ્ત્રીઓને તે મહારાજને બગાડી હતી. તેના કમકાટ ઉપને જોવા હેવાદી પાર્લિમેન્ટની ખુલ્લુષુકમાં નોંધેલા છે, તે આ ડેકાણે ઉતારી કેતાં પણ શરમ લાગે છે.

નવસારીમાં રેલવે અને વીજલીનો કાસદ.

નવસારીમાં જ્યારે રેલવે કેવું સાધન ન હતું ત્યારે સુંબદ્ધ તરફ જવાને ભાડે એલગાડાં વપરાતાં હતાં. વેહેલવાનની ગાડીઓ રેલવેનું કામ બળવતી. ૮ થી ૧૦ દાઢે સુંબદ્ધ પોહેંચી શકતું. સુરત જવાને ધણા દોડો પગે ચાલીને જતા, તો ધણાઓ ગાડાંમાં જતા. શ્રીમંત દોડેને ત્યાં માફાની ગાડીઓ હતી. તે વખતે સુંબદ્ધ જવું, તે જોયા હિંદુસ્થાનથી આફ્રીકા જવા નેબું ભારે હતું. ડેમકે રસ્તામાં ચોર લુટાડ અને દ્રારી આનારાં જનવરોની બહુ દેહશત રહેતી. હુનરી કુદુર તરફની “ગંદેવીની ગધેર” ને રસ્તે સુંબદ્ધ જવાતું. તેથી સુંબદ્ધ કમાવા રળવા ગયલાઓ ૮-૧૦ વરસે પાણ અને આવી શકતા. એક ધણી સુંબદ્ધ રળવા કમાવા જથ, તે જાણે પાછો આવવાનો નહીં હોય, જોની રડારોડ તેના ધરમાં ચાલતી. અને તેની ગાડી મોહેલામાંથી પસાર થાય તે જાણે એક ભરનારને લઘને ખાંધીઆમો જોહાંન ઉચ્ચકી જતા હોય એવું ભયાનક લાગતું. પાછલી રાતે ગાડું આવી ધર આગળ છુટે ત્યારથી રડારોડ ચાલતી. ધણીવાર એવી રડારોડથી અનાખ્યાઓ ડેઢ મરી ગયું હશે એવોન ઘ્યાલ કરતા. ઐરાંઓ મોહેલાને નાંકે સૂર્યી આંસુપાણી કરતાં કરતાં સુંકવા જતાં. સુંબદ્ધ જનાર ધણી પણ ધણે આંખપાણી કરતો. વળો ભરદ દોડો પૈકી ડેરલાડો અનાર સુધી, તો ડેરલાડો “ગંદેવીની ચોકી” ને નામે ચોળાતી હુનરીકુદુરની પછ-

વાડેની ટેકી સુધી જતા. અને ધણ્યા અતથગના દોસરો વળી ગંદેવી સુધી વળાવા જતા. તેજ પ્રમાણે જ્યારે મુખ્યમાં કોઈ આવે ત્યારે તેને લેવા જવાનું રટેશન ગંદેવીની ચોકીન હતું. અને ધણ્યા આભિદ્વારોને લેવા ગંદેવી સુધી જતા. વળી ડેટલાક લોકોનો સંવંધ ૧૬૦૦ ના અરસા સુધી સુરતને અંદરેથી મુખ્ય જ આવ કરતા. મુખ્યમાં ભાવ આવતો તેતો સુરત બંદેવીથી વાહાણુમાં આવતો. એ ગાડીએ ભાડે ફેરવનાર વેહેલવાંનો પારશીએ હતા. નવસારીમાં લંગડાવાડમાં જન્મેલા આપણા પારશી કવિ મી. મનચેરલુ કાવશણ લંગડા ઉંઝે “મનસુખ”* ના બાપદાદાઓ સુર્ખ અને લંગડાવાલાએ વેહેલવાનતું* કામ કરતા હતા.

આ પ્રમાણે સફરની આપદા હોવાથી તે વેળાએ “હિલ્વીને જાંપે” જવું એ ધણ્યા મોટું પરાક્રમ અને સાહસ કહેવતો. દિનિયાની સફર કરવી તે વેળાએ ધરેણી લય ભરેલી ગણ્યાતી. હિલ્વી જઈ આવે એઠસે તે વેળાએ ગોયા બીજુ હુન્યાંમાંજ જઈ આવેલા જેવું ગણ્યાતું. તેમાંથી પણ નવસારીના દેશાઈ દશતુરો હિલ્વી જઈ આવતા. ડેટલાક નોશાકરાએ તે વેળાથીજ ચીન, સીગાયોર, વગેરે દુર દરાજ ડેકાંણે જતા. પણ ધણ્ય ભાગે પાણ ફરતા નોહુતા. એ અધી આપદા મઠી જવાનું છેક ઈ. સ. ૧૮૫૭ થી શર થયું. એક ગમ હિંદુરથાનમાં સત્તાવનનો બળવો ચાલી રહ્યો હતો, ત્યારે બીજુ ગમ આપણા નવસારીમાં રેલ્વે લાધન નાં-ખવાનું શર થતું હતું. મુખ્ય અને નવસારી વર્ષો રેલવેનો વહેનાર ચાલવાનું પેહેલવેહેલું ઈ. સ. ૧૮૬૪ માં શર થયું. લોકો અનુભ અનુભ થઈ ઓદતાં કે “આંખ વીચીને પાકી ડંઘાડ્યે તેટલાં તો સુરત જવાયય ” ! પવન-

*એ મી. મનસુખ નવસારીના લંગડાવાડમાં નહિને કાંડે આવેલાં બીંશમાર હાલતમાં હાલ મોઝુફ છેતે ધરમાં શાપુરણ નવરોજ સુધીને ચેટ જન્મ્યા હતા. એવણના એક વડીલ પુરુષ પોલંગડાતા હોવાથી એવણુંના ખાંદાંનની અટક “લંગડાના ” ની પરેલી છે, અને તે ખાંદાંન ને મોહોલામાં વરતું હતું તેનું નામ “લંગડાવાડ ” પરેલું છે. કુદમાં આપણે પારશી કવિ મી. મનસુખ પણ એક નોશાકરાએ છે, એ આ ડેકાંણે નાંધી રાખેલું બાર્ય નથે નહોં નહીં. વળી ખીલ પારશી કવિએ મી. શરોજ, ઇ. ભાતલીવાલા અને મી. ખ. ખ. ફરામરોજ પણ નોશાકરાએજ છે.

*હેલ = ગાડી (પાછળથી વેહેલનો અપબંશ હેલ = ગાડી થયો છે.)
અને વાન=રાખનાર. વેહેલવાંન એઠસે ગાડી રાખનાર, અથવા ગાડી ભાડે ફેરવનાર.

પાવડીની કથા તો સાંભળેલી અને આતો નજરે જોઈ ધરડાંઓમાં તો અચરતીનો પાર ન રહ્યો. એ રેલ્વે શહેર ત્યારથીજ મોંબવારી શહેર થઈ. એક પલ્ટફારમાં સુખ થયું, અને બીજામાં દુઃખ થયું. રેલ્વેથી બોડેનો ધર્યો રોજગાર ચાલવા લાગો. નીમાજગરા ટેકડાનો એક ભાગ તોડીને ત્યાં રેલ્વે સ્ટેશન સ્થાપયું. તે જુતું સ્ટેશન ૧૨ વરસ થયાં તોડી નાંખીને સવા લાખનું નવું સ્ટેશન હાવે અંધારું છે. બી. બી. એન્ડ. રી. આઈ. રેલ્વેમાં એ સ્ટેશન આવેલું છે, અને આપણું એ સ્ટેશન બીજા નંબરના સ્ટેશનમાં સુંકાયલું છે.

રેલ્વે સાથેજ બીજલીક કાસદ નવસારીમાં આવ્યો. યાને ધ. સ. ૧૮૫૭ થીજ તારના દોરડાં નાંખવાતું કામ પણ શહેર થયું. તારનાં દોરડાં ન હતાં તે વખતે એપ્પાઓ અને કાસદો ટપાલ લઈને તારની અખર વિઝ લઈ જતા. ઓછામાં ઓછા ૩-૪ દઢાડા કાસદને સુંખર્ય જતાં લાગતા. આજે તો સ્ટેશન ઉપર, તેમજ શેહેરમાં પોષણાશીસમાં, એમ એ ટેકાંણે તારના દોરડાં નાંખવાથી બોડેને એવડું સુખ થયું છે. તો જોકે આજે પણ કેઠે તાર આવે છે, કે બોડો ગભરાઈને હાંન મુંકી દેષે. કેમકે તાર તો કાઈ ભરી ગયાનોજ આવે, એવો તે જરૂરનો બોડેન સમજે છે !

ટપાલ સીસ્ટમ.

હાલનું ટપાલ ખાતું (પોષ ઓરીસ) જેવું આગળ કરું નોહેલું. હાલનું પોષ ખાતું પણ રેલ્વે થયા પછીજ થયું છે. પ્રયત્ન તો સારી આંટવાલા શાહુકારેની પેઢી ઉપર આખા કસબાનો ટપાલ એકડો થયા કરતો ! અને આઠ દહાડા સ્કૂલી તે કાગળો પેલી પેઢી ઉપર એકડાં થયાં કરતાં ! વળી ધાણું જરૂરનું, યાને હાલ તાર માઈતે અખર આપે છીએ તેવી અખર આપવા નેવું હોય, તો સ્પેશીઅલ કાસદ તે પેઢી-વાલો કાઢતો, અને તેનો દર પણ વધારે હતો. ટપાલ ઉપર ટીકીટ ચોઢવાની નોહોલી. પણ હલકાં ભારી પાકીટ પ્રમાણે એ આનાથી એક રૂપો સુધી પેઢી-વાલો વેતો. અને આઠ દહાડે એક એપીઓ સુંખર્ય મોડળવામાં આવતો. વળી ગહેરી-વલસાડ-તારાપોર વગેરે મથક્કેથી એપીઆ બદલાતા. વડોદરે પણ તેજ પ્રમાણે કાગળો જતાં. આઠ દહાડામાં ધાણુંભાં ધાણું ૫૦ કાગળો

ભેગાં થતાં, જેખના કાગળો શીમતો પોત પોતાના કાસહો પાસેજ મોકળતા. જબરા કાસહોએ દ્વારા દફાડામાં વડોદરે, અને તુ દફાડામાં સુંબધ જરૂરી કાગળો પેંહેંચાડેલાંના દાખલા બનેલા છે. એક પોણ્યા દેશાઈના મા ભરવા પડ્યાં, તેના ટીકરાને મોં જોવાને સુંબધથી તેડાવ્યો. કાસદ ૪ થે દફાડે સુંબધ પુરો ! અને તુ દફાડામાં તેજી બદલોની મારતી ગાડીથી તે દીકરો સુંબધથી નવસારી આવી લાગી મરતી આનું મોં જોવા પામેલાની વાતો ચાલે છે. કાસહોને લુટ્ટા, તેથી બીલાસું નાંખેલી શાંદી વરી પોતાની પીડિ ઉપર સંહેસો લખાવી લઈ ઇકરને વેશે તાતા ખાંદાનના ઐપાંચાઓ વડોદરા ખતે દેશાઈના સરકાર દરખારી અટપટના કાગળો લઘુ ગયાંના દાખલા નોંધાયલા છે. લુટાને લિધે તો ધણું કાસહો તો જેડાના માંજરમાં રૂકડો પોસી લઈ જઈ પોહચાઉતા. સુંબધથી આવેલાં કાગળો એક વહીમાં શહી કરાની લઈ નેના તેના આપવામાં આવતાં, અને તે પણ પેઢીયાબાને ત્યાં જઈને લઈ આપવાં પડતાં. સુંબધમાં પણ એવીજ આંગની પેઢીએ ટ્યાલનું કામ કરતી. અને હાતની સીસુભના પોષ્ટ ખાતાં નીકલ્યાં ત્યારથી તે વહીવટ બંધ પડ્યો. સરકારે ફરજાયાત તે ઇઢી બંધપડાવી. તોપણું અને નોશાકરાન્ને મગજર થવા નેગ એક બીજા તોંધવા નેવી છેક, પોષ્ટ આતાના કાગળો ગમે ત્યાં પોતાના છાપ મારી, પોષ્ટ આશીસની ભાઈત વગર, મેલમાં ભાહારો ભાહાર મોકળવાનો હક, અંધેજ સરકારે બધેથી બંધપડાવ્યા છતાં, એકલા એકંજ નોશાકરા નાંમે આ. દાદાભાઈ બમનજી કકલયાને આજે પણ આપેલો છે. ને હક આજે પણ તેવણુના વારસો સુંબધ-ભાહારકોટ-ખારા કુવાની સામે ચલાવતા કહેવાય છે.

આગળ જ્યારે ૮ દફાડે ૫૦ કાગળો પેઢી ઉપર ભેગાં થતાં, ત્યારે આજે નવસારીમાં પટ્યાલવાલા રોજ કાગળ વેંહેંચવા ફરે છે, તોપણું તે જલદી વેંહેંચાઈ શકતાં નથી. કેમકે સરાસરી ૧૦૦૦ કાગળાની આવન નવસારી પોષ્ટ આશીસમાંથી થાય છે.

શેરના સટાની નવસારી ઉપર અસર.

“ સને ૧૮૬૦ માં અમેરિકામાં લડાધ જગ્યાથી દુઃખાંદમાં અ-
મેરિઝનો હ આવી શક્યો નહીં, કેમકે લડાધ ટંદાને લિધે ત્યાં હ પાક્યોજ

નહીં: તેથી હિંદુસ્થાનના ઇ નો ભાવ વર્ધી ગયો. કે ઇ એકસે ઇથે ખાડી મળતો તેના હા. ૭૦૦ થી ૮૦૦ ઉપજન્યા. આવા મેંગ્રા ભાવને લીધે કરોડા રૂપાની નહીં ધારેલી હોલત આ દેશમાં હિજબાંદ્યી ધર્માધ આવી. એકૂઠો, વેપારીઓ વગેરે એકએક તવંગર બની ગયા. આવી રીતે એકદમ ચેસે વર્ધી પડ્યાથી સુંખદાંદાં એક નવી જાતની વૈલાદ્ય ડિની થઈ. ઇજબાંદ્યામાં જેવી રીતે અગાઉ પાયમાલી થઈ હતી તેવી ચાદમાલી થઈ. દરિએ પુરી જમીન બનાવવા, પારકા હેણો જાણે વેપાર કરવા, વગેરે, ગાંડા ગાંડા વિચારો ડિભા થયા. મેટી મેટી કંપનીઓ થઈ, શેરના સટા ચાસ્યા. વગર નહીં, વગર વેપારે તે શેરના કાગળીયાના ભાવ એકના હસ થઈ પડ્યા, તેથી તે વેગીને તેમાંથી નીકળી નાશ તેઓ તાલેનાન થઈ પડ્યા. જેઓ એથી પણ વધારે નંદી ખાવાની આશાએ તે ચીહ્નાં રાખી રહ્યા તેઓ પાયમાલ થયા. એવી રીતે મીર દોડો ફરીર થયા અને ફરીર દોડો મીર થયા.

શેર સત્તાની ગાંડાઈમાં મેટી મેટી બઠલપાઠ્યો થઈ. ગરીબ લાચાર ભજુર, દળનારીઓ, રેહેંટ્યો કાંટનારીઓ, પાંશી ભરનારાં, (મોઝેટો) સરખાં સરવે લોભાદ ગયાં. જણુસ ભાવ વેળી વેચીને શેર લાધા. તે સધળાં પાયમાલ થયાં. એ ગાંડાઈ ન નીકળી હેતુતો (નવસારીમાં) કે કેટલાંએક ધર્મને નામે કામો થયાં છે, તે કામો બાત નહીં.”

“તે વખતે સુંખર્યાના ધણુએક તવંગર પારસીઓ (નવસારી) તરફ ઉપરસાપરી કરવા આવ્યા હતા. તેઓ ઇ ના વેપારમાં લાખો ઇયા કમાયા હતા. મરહુમ શેડો ઇસ્તમજી તથા શોરાઅજી જમશેદજી જીજાભાઈ તથા શેડ ભરશેદજી ઇરહુનજી પારખ તથા શેડ એરામજી જીજાભાઈ વગેરેએ પોતાની સુસાદ્રીમાં ગરીબ ગુરુખાંએને લારે સખ્યાનતો કરી હતી. પાણીના પરખ, અવાડા, કુચા, ધર્મશાળા, નિશાળા, દવાખાનાં વગેરે (નવસારીમાં થયાં તે શેર સટાને પણ આભારી છે.) કોણ જણે કાળ ડેવી છે એ વિચારથી શેડ ઇસ્તમજી તથા શોરાઅજીએ એક એ વરસમાં લાખો ઇપીએ આપ્યા. તેઓએ નાતનાતનો તદ્દાવત રાખ્યા વતા હિંદુ, સુસલભાન, કે પારસી, એ સધળાંના હુંઘ ટાળવાને લાખો હા. ની હોલત આપી દીક્ષી. (નવસારીના પારશીએને વેહેંચાણું ને નામે મૂડે સુહે ઇથ્યા આપ્યા હતા. કરતા આવતા ગરીબ સુસલભાન કે હિંદુએના વિલ ઉપર પાવલી એચાંનીના ખોભા નાંખવામાં આવતા.)

નવસારીમાં સગાં વાહલાને સોનાની જણુસો, ખુગડાં, ધરખાર વિન્ક બંધાની આપ્યાં હતાં. ખૂંડે ખૂંડે મળતું જેઈ, કેણું કે જેના બાપદાદામે હાથ ઓ઱ેલો નહીં, તેવા કેટલાક હાથ ઓરતા થઈ ગયા. મોખેદોમાં વેહેંચાણું પુાડળ હતું. વળી એ શેડો નવસારીથી સુરત કે ઉદ્વાડે આતશામેરાંભને સેજડો કરવા જતા, તો મોખેદો તથા બીજુંકો તેઓની પુંડે સુરત પણ જતા. ધણું મોખેદો તે વખતની તવંગર થછુ ગયા છે. નવસારીમાં મેંધારારી વખતે ચોખાની ચુણેની ચુણે તેઓ ધેર બેઠાં પોહેંચાડતા. તવડી ગામભાં દોખમાની કિંદા થઈ ત્યારે ચુરમા, મરીદા, અને મીડાઇનીટો ન્યાતો શેડ શારાબજી બાતલીવાલામે અવાડી ! ”

શેડ ઇસ્તમજુએ પોતાના ઉ મિનો દસ્તુર કેડાખાદજી ઇસ્તમજુને ત્યા દેશાઈ બરનેરજી નવરોજુને અને બજનજી દારાબજી પોદ્યા દેશાઈને મોટી મોટી રકમેના શેરો બેટ આપ્યા હતા. દેશાઈ બરનેરજુએ તો ડાખાપણ વાપરી તુરત વદ્યાની લીધા, પણ ભીજા એ સાહેમોએ વધારે મળવાની લાલચમાં ચુમાવી દીધા. ઇસ્તમજુ શેડે એકેક દોસ્તને ભાઈ એકેક ગાડું ભરીને તો કપાંના ટાકા, જણુસો, વાસણું કુસણો વીજેરે મેઝદ્યાં હતાં! ભલેશરના ગરીબ લોકો શેરના સતાની સપ્ખાવતથી શેના ઇપાંના બાંગડાં સાંકડાં પેહેરવા પામ્યાં! એવી એવી ધણી અસરો સુંભદ્રના શેર સયાની નવસારીમાં લાભકારક થઈ હતી.*

નવસારીનો ન્યાય.

નવસારીમાં ખુગલાઈ રાજવહિવટમાં નવસારીનો મલેક મુખ્ય ન્યાયધિશ હતો. તેના હાથમાં ખુનના સુકદમા વિન્ક ચુકવવાનો અધિકર હતો. જ્યારે ગાયકવાડી રાજ્ય સ્થાપન થયું ત્યારે ન્યાયતું કામ

*આ ડેકાંણે જણું અગત્યનું થઈ પડ્યો કે, સર જમશેરદજી નવસારી આવેલા, તે વેળાં ઉ ગજ પોહલાં કુંપડાં કેવાં મદેશર વાઠા મોહલા મધેના ને ધરના ચીધ્યામાં પોતાનો જન્મ થયો હતો, તેને પગે પડવા આન્યા હતા, અને તેજ ચીરીયું સમરાવી અસલ સિથતિમાં રાખી વાપડવા પોતાના એક ઘેણને સૌંપી ગયા. અને ગરીબી હાલતમાં જ્યારે પેહેલવેહેલા મુખ્ય ધંધાને ભાઈ ગયા તે વેળાં ને પડાશણે તેવણું લાત્યું કરી આપેદું તેરે તેણવી નેહાલ કીધી હતી.

પ્રારંભમાં દેશાધને લ્યાં હતું. ગમે એવા શુન્હાનો નિકલ તેઓ કરતા. રહ્યે રહ્યે ગાયકવાડીમાં ન્યાયતું લગભગ તમામ કામ એક ડેઝન્ડાર જેવો અધિકારી પણ બોગવા લાગ્યો હતો. નવસારીનો શુભો ને વેણું આંદોલની પણ મુખ્ય ન્યાયાધિકારી હતો. ખુનની સંજનો બદલો ફાંસીથી નહીં હતો, પણ તરેહવાર કમક્કમાટ ભરેલી રીતે ખુનીના છવ લેવાતા. કેટલાક શુન્હેગારોને તો તેર પાયથી શોઠીઓના ફટકા વઠી ભર બળરમાં ઉભા રાખી બોડાની હું વચ્ચે ભારવામાં આવતા હતા. અને ભારી રહીને ભોણતું પાણી પેલા શોઠીના શેરો ઉપર છાંટવામાં આવતું, અને ચ્યારાટ તથા અગન ખણું થતી. એક વાર ચારપુલ આગળના મુસલમાનવાડમાં રેહેતો એક મુસલમાન પરદેશ ગયો. તેના છોસ્ટોએ તેની જેરહાજરીનો લાભ લઈ તેની ખુઅસુરત ઓરત ઉપર રાત્રીને વખતે ખળાકાર શુન્હાનો. અને તે કર્યાણું કામથી ન ધરતાં તેણુંને કાપી નાંખી મહા કૃતિમ કર્યું. તે બાધની ૭-૮ વર્ષની નાહની ભાળડી હેબકી નજીને ડેઢીના એકાદ ખુણામાં ભરાઈ રહી. સહવારમાં મેડિ સુધી મોહલાના બોડાએ તેણુંના બારણ્યા બંધ જોઈ, બારણ્યા ઉતારી આ કમક્કમાટ ભયો દેખાવ દિડો. ગરંગ થતાં પેલી છોકરી સંતાર રહેલી બાહાર આવી રહી પડી, અને એહવાલ કર્યો કે, ભારા કાડાઓએ (અથીંત ભાપના ભિત્રો) આવી તેણુંની માને કાપી નાંખી છે. તપાસ કરતાં તે સર્વ મુંળુંએ પકડાયા. નવસારીના શુભાએ તે દરેકને અદેકાં એલગાડાં ઉપર બંધાવ્યા. અને મેશના ટીલાં તપકાં કરાવી, આંસાંના હારો ચેહરાની છ ગાડાંએ મોહલ્યે મોહલ્યે ફેરણ્યા. મોહલ્યાને દરેક નાંડે ગાડાં ઉભાં રાખી, ભારાઓ છોં બરદાસ્તે તેમ ખુનીઓના માયાં અને બરદા ઉપર ચેટા ભારી દાગો ભારતા, અને બોહિલુદાણું કરી તે ઉપર મીઠાંતું પાણી રેહતા. તરાતિના ચકલા ઉપર લાવતાં એ તો મરીજ રહ્યા, અને તોપણું તેઓના ઉપર ભાર પડવોટો ચાલુજ હતો. એમ કરી તે છ પાપીઓના પ્રાણું લીધા. એ દેખાવ નજરે જોનાં આજે પણ હેઠાત છે. અને આ વાતનો જણીતી છે, કે જે પોતાં હેઠાનાઓએ આ દેખાવ આખાદ જોપદો હતો, તેમણે આખું એક વર્ષ સુધી તાપ આવવી ચાલુ રહી હતી. કહે છે કે દર વર્ષે જે દઢાડ ઉપર તે દેખાવ બોડાએ જોયદો તેજ દઢાડ ઉપર ધણું વર્ષે સુધી તેઓને તાપ થણી આવતી હતી!

એવો તે વેળાએ શુભાતે અધિકાર હતો. ધર્તસાઈતું કામ દંગ-

ઘડા વગરનું તો હતું. કોઈ ચોક્કસ ન્યાયાધિકાર ન હતો. ડેઝાન્ડારના હાથમાં આવે તો ડેઝાન્ડાર ઈનશાઇ અને સજી કરે. અને દેશાધિકાર હાથમાં આવે તો દેશાધિકાર ઈનશાઇ કરે. એ દેશાધિકાર હાથમાં મામલત હોય તેના દરવાળમાં લાકડાંતું જોળુંતો પડીજ રહેતું. ગુનેહગારને તે જોળાંમાં પગ ધ્વાની બેસાડી રામવાખાં આવતા. ભલેકના વખતમાં તો વળી મોટા લોકોને ગેરઈનશાઇ થાય તે સુરત ખાતેની “કરાઈ હંજુરી અદાલત” માં અપીલ પણ જરૂર શકતા. ગરીબોને માટે ન્યાય નેવું નોહતું. “Justice was sold to the Rich and refused to the Poor” એ ક્રેફ્ટલ તે વેળાએ ખરેખર અ-મલમાં હતી. તે વખતે ન્યાયની અદાલતો, ચોકી-દેવડી-ચયુત્રા-કોટવા-લી-અમીની, વગેરે નામોથી બેળાખાતી. તે વખતે ઈનશાઇની અદાલત તે જોયા સરકારી મેહેસુલ ખાતું હતું. ન્યાયને બાહાંણે નાંણં બેણું કરવામાં આવતું. સુરતમાં જ્યારે છ. સ. ૧૭૭૬માં અંગેજ સરકારે હોંડી પીઠાવી કુ “અંગેજ સરકાર કોઈ પણ વખતે કોઈ પણ દુઃખીની ફરીઆદ સાંભલવા તૈયાર છે. સરકારના દરવાળ ગમે ત્યારે દાદ ભાંગનાર માટે ખુલ્લા છે.” ત્યારે નવસારીની રૈપતને પણ જીવ આવ્યો હતો. સુરતના અંગેજ ચીફ્ના અંગલાની ભાડાર એક ધાંટ ટાંગેલો હતો, તે ફરીયાદ કરનાર નીચેથી વગાડે, અને પણ તેનો ન્યાય થતો.

મુસલમાન કોમનો સંસારી અને ધર્મે સંબંધી ઈનશાઇ કોઈ ઉપરના કાગીઓ કરતા. હિંદુઓના તે પ્રકારના ન્યાય નગરશીઠ કરતા. અને પારશીઓના ન્યાય દેશાધિકાર બારબેનું દરખાર ભરાઈને ચુકવાતા. હાલમાં ગાયકવાડ રાજ્યના બીજ પ્રાંતમાં નેરલા ચુના થાય છે, તેનો સોમો દિસ્સો પણ નવસારી પ્રાંતમાં બનતો નથી. અને નવસારી પ્રાંતમાં નેરલા ચુના બને છે, તેનો સોમો દિસ્સો પણ નવસારી શેહર-માં તો બનતો નથી. નવસારી પ્રાંતમાં વંદે સરાસરી ઉથી૪ ખુનની રાસ આવે છે, જ્યારે ખુદ નવસારી શેહરમાં તો ૧૭ વરસે એક ખુનની રાસ આવે છે । અને તેથી ધથી મોટી લાગે છે. હાલ નવસારી પ્રાંતમાં ચોરીના ચુના પણ ધથ્યા ચોડ થાય છે.

હાલે આખા પ્રાંત માટે એક ડીસ્પ્રીક્ટનડલ (ને નવસારીમાંજ રહે છે); અને તુ મુનશિંદી :હે છે. જરૂરને સેશન-શના મુક્કદા ચુકવાનો, અને ખુનની દંસીની સજી દરમાવવાનો અભિકાર છે. દર વરસે નવસારીની જરૂરડોઈમાં દિવાની મુક્કદા ૪૦૦ અને સ્મોલકોઝના

૬૦૦ તથા અપીકના ૬૦ થી ૧૦૦ મુક્કમાની રસ આવે છે. દર વરસે નવસારીના આખા પ્રાતિના સરાસરી ખુનેના મુક્કમાની સંખ્યા ૪ ની આવે છે. છેલાં ૪૦ વરસમાં તથ નવસારીના ભાત્ર ઉ ખુનીને ફાંસી દેવામાં આવ્યા છે. નવસારી પ્રાતિમાં ક્રીસ્ટકલ્ષાસના અધિકારવાલા ૬ મેળેણો છે. ગાયકવાડી ધરમરાજ હોવાથી આગળતો ખુનનો બદલો ફાંસીથી દેવાની સીસ્ટમ નોહેતી.

પોલીસનો બંદોષસ્ત.

પ્રથમ નવસારીમાં હાલની સુધરેલી ટખની પોલીસ જેવું કશું મોહેતું, પણ શેહેરના બચાવને આતર જુહિ જુહિ તરેહની નવાઈ જેવી પોલીસ હતી. ૧—મદેકના ખાનગી પગારખાનારાં ગણુનિના માણુસો નવસારીનું રક્ષણું કરતાં. ૨—પારશી રાજ અથવા પારશી દેશાધને તાં રેહેનારી પારશી પોલીસ, જેને “લાક્રીં પોલીસ” ના નામે આળખવામાં આવતી, તે વોલાંટયર પોલીસના જેવી હતી. તેઓના હાથમાં તરવાર બંદુક જંબું કશું હથિયાર રેહેતું નોદતું, પણ ખાઇને દોંગા થઈ રહેલા પારશી શીપાછેઓ હાથમાં હથિયાર દેખે માન્ન એકાદ લાંખી લાડી રાખતા. તેઓનાં કદ, કડબ, અને ધાક, એજ તેમના હથિયાર હતાં. ૩—ગાયકવાડી જ્યારે નવસારીમાં સ્થાપણ થઈ ત્યારે, ભરેલાં પેટપર પણ ન ચાલે એવું એકાદ તરવારનું ડાયતું રાખી ફરનારી શુભાના માણુસની બનેલી પોલીસ, શેહેરતું રક્ષણું કરતી. ૪—અને જ્યારે દુકાળ જેવે સમયે ચોર કુટ્ટાઓનો ધણો પગપેશારો થાય, ત્યારે ઘેરે ઘેર રૈયત પોતેજ પોતાને પોલીસ બનાવતી. હથિયારની તો બંધી હતીજ નહીં, એટસે તેવા તેવાઓને તાં, ડાઇને તાં તરવાર તો ડાઇને તાં બંદુક રહેતી. દાઢાના દહાડાતો “ચોરીના દહાડા” ને નામે એળાખાતા, અને જીલ્સે જીલ્સેના પારશી વગેરે ટાળીઓ થઈ રાતે રેન ફરતા. તેવા બાદાદુર નોશાકરાઓમાં એક અરહુમ કાવશળ હોરમજ શહીંઆરનોજ દાખલો બસ થણે. જેવણું બંદુકો વગેરે હથિયારો રાખતા, અને “ચોરીના દહાડા” માં રાતે પોતાના બતાના મોહેવાઓમાં હિંમતથી ફરતા, અને કોડાને હિંમત આપતા. સુરતતો પગરસ્તેજ ચાલીને જવાતું હોવાથી રસ્તે બેદનારની

આડી આમળ લુટાડ્યોની બહુ ધાર્યા રેહતી. ત્યાંજ કોકો લુટાતા. ત્યાંજ ક્રોચરદાંનાં કે જાડો ઉપર ભરાઈ રહેનારા હુણો સુસાફરેના જન વરીક હેતા. તે સખભથી સુરત કે ગણદેવી જવું હોયતો વણાવા કે વસેતણુથા સાથે કેવા પડતા. સુરત જતા રાહદારીએ. માટે દેશાધ અનુશેષજી ટેટમુરળુએ આડી ઉપર પુલ બંધાની રસ્તો સુધાર્યો હતો. (રેન્જમેલ ચા. ૧૮૮૧) નવસારીથી સુરત જવાતું તે જાણું કે લુટાડ્યે ફરીરેને કે લીખારાને વેશે સ્તરા ઉપર પડી રેહતા, અને “ સુસાફરો ડેટલા છે, એકલ ડેટલ છે કે પાંચ પચીશ છે, તેની અખર ક્રોચરમાં ભરાયશાયોને પોંદચ્ચાઉતા. જ્યારે તેઓ જેતા કે એક એ છે, લારે તેઓ જાણું લીખ સાંગવાને કાવાવાલાના બોલો બોલતા હોય તેમ બોલતા, અને વર્ચ્યે “ એકલ ડેટલકા અલ્લા એલી ” એવું બોલી ખુપાઈ એટેલાયોને ચેતાવતા હતા. જે સુસાફરો ધારા હોય અને લુટી શકાય નહીં એમ હોયતો બોલતા કે, “ સાત પાંચકા ભલા. ” લુટાડ્યોની આ નીશાંનીએ કોકોને જાણીતી થઈ ગયલી હતી. તે શીવાય તેઓ સેંકડા તદ્દીરોથી પોતાનો ધ્યેયવાતા. ” એ લુટાડ્યોને માટે આપણું “ ધરરેણુલર તરૂપ ” પુરતું તો નોહઠું, પણ બોડીધણી હિંમત હતી. આખા નવસારી પ્રાંતને બચાવાને તો પોલીસ હતીજ નહીં. નવસારીની રૈયત ચોચી, અને બોકરાં જેવી અસલથી ગણ્યાતી આવી છે. એટે સ્કૂલી કહેવત પડેલી છે કે, બકરાં મેંઢાંના ગોવાલાંને માયે વધારે ગોવાલયા હરો, પણ નવસારીના બોકાને તામે રાખવાને તો તેટલા પણ ભરવાડાની જરૂર નથી. નવસારી અને સુરતનેજ લુટારા પીંઢારા કાં લુટવા આવતા ? એ સવાલનો જવાબ એટસોજ છે કે, એ ભાગ ધણે તવંગર ગણ્યાતો, અને આ ભાગ જે ગૂજરાત પ્રાંત કહેવાય છે, તેને માટે યુરોપનોએ એવું ભત આપ્યું છે કે, “ Guzerat which has often been called the Garden of India, on account of its rich soil and careful cultivation. ” એટથે હિંદુસ્થાનના ભાગ લેખે આ ભાગને ગણેલો છે.

આ ગરીબ નોશારી પ્રાંત અને નવસારી ઝરણાના રક્ષણુ અને બંદોયસ્તને માટે આજે સુધરેલા રાજ અમભભાં પણ પોલીસતું પ્રમાણું ખીજ પ્રાંતો કરેલાં નામદાર ગાયકવાડ સરકારે યોડુંજ રાખેલું છે.

આપા પ્રાંતની ૩૧૭૪૪૩ માણુસની વસ્તી આટે એક પોલીસ નામથી શુભા (સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ) રહે છે. એ સર ડેઝિન્ફર રહે છે. ૧૦ ડેઝિન્ફર છે. ૩૨ નાયખ ડેઝિન્ફર છે. ૩૮ જમાદાર. ૧૦૨ હવાલદાર. ૬૬૭ શીપાઈઓ છે. (એમાં ૩ વર્ગ છે. ૧૬, ૨૮ અને ૩૮ કલાસના શીપાઈઓ છે). ૨ ડેઝિન્ફર. ૪૩ રેગ્યુલર સ્વાર છે. અને ઈરરેગ્યુલર યાને વ્યવસ્થા વગરના સ્વારે ટ્પાલ લાવયા લઈ જવામાં રહે છે તે લગભગ ૧૦૦ ને આશરે છે. એ બધા નવસારીના ૬૮૮ ગામડાઓમાં વેઢેચાયલા છે; ત્યારે ખુદ નવસારી શેહેરમાં ડેટ્લી પોલીસ ડેજ હશે તેનો વિચાર કરી કેવાનો છે. વળા આરથના માણુસો નવસારીમાં રહે છે તે કેલના ડેટ્લીઓ વગેરેને સંભાળવા રહે છે તે જુદા. ખુદ નવસારીમાં ૪ પોલીસ જ્યાટો છે. કાઢારવાડામાં, મોચીવાડામાં, જોગવાડામાં, અને બજલરમાં મલી ૪ જ્યાટો છે. હુંકમાં પોલીસની જરૂર નવસારી શેહેર માટે તો લગભગ નહીં જેવી છે. ડેમકે સાધારણ રીતે ખાંધીશમાં ડેટ્લીક ગમ હર ૬૦ માણુસની વસ્તીએ ૧ પોલીસ શીપાઈ, તો ડેટ્લીક ગમ ૧૦૦ માણુસે ૧ શીપાઈ રામબાનો નિયમ છે, તો જે કે ડેટ્લીક નરમ પ્રજાના પ્રમાણમાં એ નિયમ ત્યાં પણ જળવાતો નથી, તથાપિ તે ઘેરણે ગણ્યતાં નવસારી પ્રાંતની વસ્તી આટે જ્યાં ૫૩૨૪ પોલીસ શીપાઈઓ જોઈએ તેને બદલે આત્ર ૬૬૭ શીપાઈઓથી કામ સંતોષજારક રીતે ચાલે છે. ખુદ નવસારી શેહેરને માટે ૧ ડેઝિન્ફર, ૧ નાયખ ડેઝિન્ફર, ૧ જમાદાર, ૧૦ હવાલદાર, ૨ સ્વાર (તેહનાતી), ૩ કારખાનાના શીપાઈ, અને ૫૭ પોલીસ શીપાઈ ડેલ્વા છે, તેમાં પણ જેરહાજર ધણ્ય હોય છે. તે સાથે ગણ્યતાં ૪૦ માણુસો ૧૬૨૭૬ માણુસને સંભાળી શકે છે! એ ઉપરાત ઇઝેઝિન્ફરના તાબામાં “પોલીસ ઇડ” માં નાયખડેઝિન્ફર, જમાદારો, હવાલદારો, અને શીપાઈઓ છે તે જૂદા.

નવસારીમાં મુંઅંને માન.

“જુબું તો ચુંબધમાં ને મરબું તો નવસારીમાં.” ધર્માંધ કોડા કહે છે કે, “ચુંબધમાં જીવેલું પરમાણુ—ને નવસારીમાં મરેલું પરમાણુ.” તેઓ ખારે છે કે મુંઅંને ચુંબધમાં માનવ નથી. મુંઅંનેતો

નવસારીમાં ભાન છે. એના કારણો આપણે નિયલી હક્કીકિત ઉપરથી જોઈશું.

પારશીઓમાં પેહેલાંતો એવું હતું કે, નરોશાલારો મોટાં ઇવાંન દીડ રથી ૩૦ ઇધીએચ, અને નાહના ઇવાંન દીડ એકથી દશ ઇધીએચ લઇને જે-દાન ઉચ્ચકતા. તે એટલે સુધી કે ડેટલીક એણું વખતે તો રા. ૩૦ સુધી એક ઇવાંના તેઓએ લીધા હતા. તેઓ ધણે ભાગે દાદ પીને પીઠાંઓમાં પડી રહેતા, અને ઇવાંન થયાની ખખર તેઓને કરતાંજ તેઓ તે ઇવાંને લોવા આવતા. જો મરનાર જરા કાનાર કે જીડું હોથ, તો ઇવાંના ભાર પ્રમાણે તે ઉચ્ચકાનું દામ માંગતા. અને સ-હવારના પોણોરંભાં તેઓ પોતાની તે “રેણુના દરવાળ” ખુલ્લા કરવાને ખુદાની પ્રાર્થના કરતા! તેઓનો જુલભ અતિશય હતો. એક ગમથી એક બાપ ભરી ગયો, કે તુર્ત તેનો દીકરો તેતું સુરહું ઉચ્ચકાન અણી આપવાની રકમની શોખમાં પડતો. આવું હું એટલું તો ચા-દ્યા કીદું કે ધ. સ. ૧૯૪૬માં સર જમશેરજી જીજલાઈના એહેન નવાજયાઈ તે શેડ કાવશળ જમશેરજી હોનદારનાં વિધવા ૮૩ વરસ-ની વિદે શુન્યો ત્યારે રા. ૫૧૦૦ સ્ક્રે પારશી પંચાતમાં એવી સરતે આપ્યો કે સુદ્ધલ ન ખરચતાં તેના વ્યાજમાંથી નવસારીના નાવારસ જરયોરતી રવાનેને અવલ ભંજલ પોંછયાડવાં, તથા આંધલાં પાં-ગલાં નોશાકરાં જરયોરસ્તીઓને કાંઈ જુન્યો સુસારો આપવો, એ પ્ર-માણે નક્કી કર્યું. તોપણું નરોશાલારોને હોર ઘટયો નહીં, અને જ્યારે શેડ ઇસ્તમજી જમશેરજી જીજલાઈ નવસારીભાં ભીજીવાર પધાર્યો ત્યારે પોતાના જનીમિત્ર દેશાઈ બરનેરજી નવરોણને નવસારીની કાંઈ હાજત જલ્ખ્યાય કેઢતાં, તેઓએ નરોશાલારનો બંદોબસ્ત કરવા વિનંતી કીધા-થી શેડ ઇસ્તમજીએ સુખ્યર્થ જઈ એક કુંડ સ્થાપી પેહેલી આશરે રા. ૧૨૦૦૦ની રકમ ભરી. એ ઇસ્તમજી શેડ જેવથું “સવરગવાસી નામ-દાર તે જમશેર, નવસારીથી આયો તે ઊગતો ખુરશેડ” ના એટા બાએ-દાહે નોશાકરા હતા, અને “જનેવારી ભાહની તે તારીખ તેવીશ, સને હતો. સુખારક અધારણે ચોવીશ; બાવીશો. રોજ અને મહા ચો-બો, ચંદ્રનજરદી અગીએચારસે ને ચોરાંણણુંમો”* ને દિને જન્મ્યા, અને યજહે. ૧૨૪૦ માં શુર્યાંત્રી, તેઓએ “સાંભલી પોતે જતભાઈની કાંઈ ચક્કાર, કે જુલભ કરે છે તેઓ પર નરોશાલાર;.....
ભરીએ ઇશતમે જૂદીએ સીતેર હન્જર, બીજોએ ભરીએ સેજસાંજ

બાહાર." * તચ્ચાએ નવસારીનાં મુખ્યાને હેકાંઝુ પાડવાતું પુન્ય લાંશલ કર્યું છે. અને આજે નવસારીમાં મોટાં રવાનના લાલ શ. ૨ તથા નાહનોને હ. ૧ ક્રેવાય છે. અને કરાડી, તવડી, અતવાડ, આશુંદર, કશાઓ, વગેરે ગામેના રવાનો અત્રેના હોખમાં લાવવામાં આવતાં હતાં, અને તવડી શીવાય આજે પણ બીજી ગમના રવાનો અને લાવે છે. છ. સ. ૧૮૬૦માં શેડ કાવશળ ઘનશલભાઈ પાંડિવાલાએ શ. ૧૦૦૦૦ અલાદીદા કાઢી નવસારી અને સુરતના આંધલાં પાંગલાં જરયોસ્તીઓનાં, તથા રવાનોને અવલ મંજલ પોંહચાડવાના, ઇંડમાં આપ્યા. પછી એ ઇડ વધ્યું અને નરોશાલારોના પગાર બ'લાયા, અને ચાજ સુધી ઇસ્તમણ શેઠના પ્રતાપે, નવસારી ઉપરતું તેવણું હેશાન થયાંથી, થોકો તેવણું ના અશોઇને હન્દર હન્દર હોયા હેછે. વળી ઈ. સ. ૧૮૬૦માં બાઈ માણુફલાઈ તે આ. માણુફલ જમશેદજી ટાયાના વીધવા શુલ્કો તેવણું ના ઉઠમણુંમાં* એ ઇંડને પુષ્ટી મળી. મરનારના એવી બાંધ જગણુંધાઈ તે શેડ અમનજી દોરાણજી શક્લાતવાલાના ઘણીઓની તથા તેમના આવંદ અને ઇરજાદેંભે મળી શ. ૧૩૫૦, ભત્રીજના દીકરા શેડ નરોશાલાનું રતનજી ટાયાએ હ. ૭૫૦ તથા બીજાં ઐશીઓએ હ. ૮૧૦ મળી શ. ૨૪૧૦ તું એક ઇડન નવસારીમાં ઉલ્લં કરી તેના વ્યાજમાંથી ઇર માસે હ. ૧૫ નવસારીના નરોશાલારોને પગાર બદલ આપવા દરાંબું. અને તે ઇંડના વ્રસ્તીઓ શેડો નાનાલાઈ અમનજી શક્લાતવાલા અને જમશેદજી નરોશાલાનું તાતા નીમાયા. પરંતુ એજ વરસાં, છ. સ. ૧૮૬૦માં સુંખાઈમાં પણ રવાનોને અવલ મંજલ પોંહચાડવાતું ઇડ નીકલ્યાથી, નવસારીનું એ ઇડ તેના વ્યાજ સુધાં શ. ૩૫૦૦ તું સુંખના ઇડ સાથે જોડી હેવામાં આવ્યું.

નવસારીમાં પારશી રવાનાનું માન ડેઅ ભાનવામાં આવે છે ? મરનારની મીજલશ મોટી ભરાય છે. કિયા કામ બરાબર થાગ છે. એક જથે નવસારીમાં પારશી વરતી હોવાથી જુહદીનાની આમેન્ટી અને દ્રષ્ટિ વગર ભષૃતણ કિયાઓ ચાલે છે. * દશ દદાણની કે મહિના દદા-

* ઇડાંઝું=અથવા ઉઠમણું, એટલે ઉઠતું તે, ભાવાથી હોકમાંથી ઉઠનોનો હિવસ. એ. દાદાભાઈ નવરોજ પ્રમાણે The rising from mourning.

* મી. કૃ. શી. કાયાશની અનાવેલી " અહુવાકે ઇસ્તમણ જમશેદજી જળભાઈ " ઉપરથી.

* નવસારીમાં પારશીઓનો પારશીઓન, અત્રિતોહુ અત્રિ, આટકોને

ધાની બેંધ હોય તોપણું આગળતો આખી અંજુમનની મીજલશો દર રોજ ભરતી જાજ રોજગાર વંધો સુધી ચાઢુ રહેતા. એ વીજેરે અસલી વિચારના કોડાને અતુકુળ વિધિઓ થતી હોવાથી “ મુંચાંતે માન ” સમજવામાં આવતું હતું. આખી પારથી પ્રજામાં, નવસારી શિવાય ડાઇજ ટેકાંણે વખતે એકીનથી અને વધારે વરસો સુધી ભરતારના દરાનથાજ થતા હશે.

નવસારીના પેહેલા હશતુર મેહેરલુ રાંણા ઈ. સ. ૧૫૭૧ માં ગુજર્યા, એટેથે આને ૩૦૬ ઉપર વરસ થયાં છતાં, આને પણ તેવણું આજદરેન ખાંદાં સહ ધારાધુરથી થાય છે. એજ નહીં, પણ મોયા દેશાઈ ખાંદાંનવાદીઓ તો દરાનથાજને માટે મોટી જાગીરો એલાલીદી કાળી ગયા છે. અને દેશાઈ ખાંદાંના મુળ પુરુષ દેશાઈ ટેલસુલલુ ૩-સ્ટાટમણ ઈ. સ. ૧૭૨૮ માં ગુજર્યા તેને આને ૧૬૭ વરસ થયાં છતાં, તેવણું દરાનથાજ ખાંદાં સાચે થાય છે. એ બધાંને “ મુંચાંતું માન ” ગણ્યવામાં આવે છે. “ બરે ! મુંચાંભાતો હિંદુ દરવન બેંધ આગળથી બન્ય, ને અભેદભ કરે ! બચે, મુંચાંભાં ભરવાતું. ” એવા એવા જોરાંણી બાધાંના નવસારીમાં છણક હોય છે. “ એદી વેરને આંગણે ભરતી વખત લાવેતો સાર ” એ તેમની મોટી જિતસા હોય છે. હિંદુઓમાં તો અસવથીજ મુરદાં ઉચ્ચાભાસમાં તો જાતભાધાં મહે લાગતા, પણ વળી સુરહું બાળવા થકી અડેકું લાકડું દરેક પાદસ્થો ચોતાને ઘરથી પોતાની આંદે ભારીને લધ જતો ! જેથી ગરીબ માણુસને ભરણુના સંતાપમાં એક સધ્યારો રહેતો.

મુસલમાનભાઈઓમાતો હોંશે હોંશે સર્વ પાદસ્થાઓ ખાંધ ભારતા, એથે સુરદાં ઉચ્ચાભાસી ભારી પડતી નોહેતી.

આઠકી, જોકાતો જોકાજ, એવી રીતે એક જણ્યે વસે છે. તોપણું અસલ કાળમાં જુહીન કોકે પારથીએની કિયામાં લંગાંણ પારતા, તથા ભર નાવરની કિયામાં પણ પીઠારા વગેરેનો જુલમ હોવાથી ગુપતુપ પારથીવાડાઓમાં થઈને છુપે રહ્યે રહ્યે વડી દરેહમેહેરમાં નાવર્યાને લઈ જઈ રાશય એવી છુપી ગલીઓ રાખવામાં આવતી. તે મધેની પારથીવાડ તરફની અને દેશાઈવાડ તરફની ગલીઓ કંધાંણી આપવા હજુ હૈયાતી સોગવતી રહી છે. એ ગલી-ઓમાં થઈને નાવરની મીજલસ ખુણ સંભાલથી પસાર થતી, અને સરધસની વચ્ચેમાં નાવર્યાને હોયમાં શુરુ આખી ચલાવાનો રેવાજ આજ સુધી ઘણ્યો છે.

પારશીમોભાં, સુરહાને હોખમાની પાની ઉપર ઇવાંને સુંકતાં નરોણાથારે દસ્તુરી પદવાનો રૈવાજ છે. એટથે કે જીવિતમાં નરો નાખવો એ શુંઢા ભરેલું તેમાના ધર્મમાં ગણેલું હોવાથી, તે શુંઢા (!) પોતાને માયે ન રાખતાં, તે શેહેરના દસ્તુરના હુકમથી એ નથી. હું સુંકં છું, એમ બોલી પોતાને માયેનું કરક ઉત્તરવાની તેમની જિજાસા હોય છે. દસ્તુરી લખુતાં એમ બોલે છેકે, “ બદરસુરીએ દાદરહેરમન્-દ-બદરસુરીએ બેહુમન અમશાસ્પદ-બદરસુરીએ જરથુસ્ત્ર સ્પેંતમાન-બદરસુરીએ આદરબાદમારેસ્પદ-નષ્ઠબદરસુરીએ આજમાન કે ખુદે બાશદ.” ધણી ગમ છેલ્લી દસ્તુરી લખુતાં ને તે ડેકાણેના દસ્તુરનું નામ બેવામાં આવે છે.

નવસારીમાં હાથીના ભરણું ભાન અને મહાત્વ જુદું છે. નવસારીમાં અસલથી એક હાથી રાગવામાં આવે છે. અને તે ભરી જય એવી સ્થિતિમાં જણાય તારે તેને શેહેર બાહાર રાખી તાંજ તેની કંપર કરવામાં આવે છે. પરંતુ એ વરસની વાત ઉપર મહલાર પ્રસાદ નામનો હાથી પોતાના સ્થાનમાંજ ભરણું પાંચો તારે તેનું સુરક્ષં ઉચ્ચકી લઈ જવાને તરેહુવાર જાતના જેણાંન અને ભાટીની બનાવા છતાં તે ધસડાયો નહીં, અને એ છાડે તેના હુકડા પાડી ગાંધીમોભાં ભરી લઈ જઈ દશેરા ટેકડી તરફ દાટવામાં આવ્યો હતો. હિંદુઓ હાથાને ગણેશના પ્રતિનિધિ જેટલું બહુ ભાન આપતા હોવાથી આ કાપ વાદાડથી સુરહાને ભાન ભળવાને બદલે અપમાન અને અપશુકન થયાં માનતા હતા.

અસલી કેળવણી.

આગળા વખતમાં નવસારીમાં કેળવણી નેવું કથું નોહેતું એમ કહેવાશે નહીં. આજે કેળવણીમાં પારશી અને હિંદુ ધર્મા આગળ વધેલા અને સુસલમાનભાઈએ પાછળ પડેલા નેમ ગણાય છે, તેથી હિંદુંજ આગળા જનાનામાં હતું. નવસારીમાંતો સુસલમાન દોડા, ધર્મની કેળવણીમાં ડારાન લખુતા, અને સામાન્ય કેળવણી દ્વારથી ભાગાની હતી. કેમકે સુસલમાનો ભાઈ કેળવણીના તે વખતે સાથનો હતો. તે વખતે દરખારી ભાપાજ (Court Language) દ્વારથી

હતી. સરકારી બધું કામ ફારથીમાં ચાલતું. તેથી તેવખલનો બ્યુ. ઓ; કે એમ. એ; તેજ ધણી ગણતો કે ને ફારથી ભાષા સારી નાંખુતો. જેમ આજે નોશાકરાઓ અંગે ભણુવા પડ્યા છે તેમ તે વેળાએ ફારથી ભણુવામાં આવતી. તે પણ યોગજ છોકરાઓ શિખતા. “ બાકીના તો બાપેદાહે ચાલતો આવેલો હુન્નર તથા ધંધો બયપણુથી શિખતા, તેથી મોટપણું તેમાં પ્રવિષુ થતા. વાણિયાનો દીકરો વેપાર તથા ફાનનારી કરતો. એડુત એતી, અને મળુર મળુરી કરે. એજ તે વખતની ડેળવણી હતી. ક્રિસ્ટિનો દીકરો ક્રિસ્ટ કરતો. ” દરેક નોશાકરાં પોતાનું ધરજ જોયા ડેળવણી આતું હતું. હિંદુ તથા પારથી કોમાં ડેળવણું વધારો નોહેતો. યોગ યોડાન અને તેણી યોડુંજ શિખતા. નામું શિખવાનો બહુ ચાલ નવસારીમાં હતો. તે “ ધીપા નામું ” કહેવતું. ધીપાનામું બણ્યો તે ક્રેનેજમાં જોયા અભ્યાસ કરી પરિકા પસાર કરી ગય્યો ગણુતો. સેહેન્ઝસાન અને એ ક્રાંદું, કરીના એલે, આદકભારી કંઈ જય, તેતો કાએલ ગણુતો ! અને ચુલેસ્તાન બોસ્તાન ભણ્યો તેતો. મેલવી થઈ પડતો ! અને દીવાંને હાઇઝ, કે શીકિંદ્રનામું વાચે તેતો. મોટા આસેમ ગણુતો ! પણ તે વખતે ચુલેસ્તાન બોસ્તાન શીખ્યો. ફારથીમાં યોલી લખી નાંખુતો ! તે વખતની ડેળવણી આજના જેવી તથુમણુ, પાસ થઈ જવાય એવી અધ કાચી ફારથી ડેળવણી ન હતી. ખરેખરી સંગીન હતી. ને હિંદુ ફારથી જણે તેને નવાય અને ભલેક પોતાના દીવાન વિદ્ય બનાવતા. પાછળથી છેક હિલ્લી સદીમાં “ વાંકી ભીલારી ” Vocabulary એટલે શાખદકોપ, અને યુ જો, આઈ જો, આંધ્રેખલ કુંપની સરકાર (Honourable Company) જેવું અંગે નાંખુનાર બહુ લાહોરમાં અપતો. નીતિની ડેળવણીમાં અને સંસાર વહેવારની ડેળવણીમાં યોડા પ્રવિષુ હતા. પોત પોતાના બાપીકા હુન્નર કળાકોશદ્યમાં દરેક જણ કુશળ હતો. તે વખતે નક્કે નોકરીની જાગી દરકાર ક્રાઈ રાખતું નોહેતું. સતોપથી બાપદાના હુન્નરમાં ખાંચ પૈસા મેળવી ચુનારો કરવાની યોલીસી હતી. ગાળે ગાળે નવસારીના પારથી-એનો વગ હિલ્લી દરખારમાં વધી ગયો હતો. તે ફારથી ડેળવણીની પોતાખાલા હતી. તે વખતે હિંદુઓ પણ ફારથી ભણુતા. કેમકે સુસંખમાન રાજમાં ફારથી, હિંદુ રાજમાં બૂજરાતી, અને મરાઠા રાજમાં મરાઠી ભણુવાની ફરજાયાત જરૂર હોવાથી જેતે રાજને લગતી ભાષા ભણુવાથી તેનો ઉપયોગ થતો. ચુજરાતી ભાષા

ભાષિવાને “ છિંદી શીખવું ” એમ બોલતા. દ્વારશી અને ગુજરાતી લખતાં શીખવાને સ્કેટ પેન તે વેળાએ નોહેતાં, યથ લાકડાનો ઘડેલો એક પારલો આવતો. તે ઉપર અણું ધુંધારું છાંટવામાં આવતું, એટાં તે સ્કેટની ગરજ સારતું, અને પેનની ગરજ સારનાર હાથની છથી ચાંગળી હતી, અથવા લાકડાનું વેરણું હતું, જેણેવતી કે, એ, ગ, કે અસેટ-એ-પે-લખવામાં આવતું. પારલો ભરાઈ રહે કે પાછી નવેસર તેવીજ નવી સ્કેટ બનાવામાં આવતી. લખવાને માટે કાગડી લોકો જ્ઞાન કાગળો બનાવતા. તેજ કાગળપત્રમાં કે તુભાર અને ક્રાસપોન્ડન્સમાં તથા નામાં હાંમા લખવામાં વપરતાં. સફેદ દેશી બદ્દની તે વેળાની જાણીતી ડલમ હતી. ચાંગળી કાળી શાહી તેજ તે વેળાએ પણ હતી.

પાછીની અગાઉ તો “ પાઠલા ” નામની સ્કેટ હતી. ટેલ્લ રોકા નાહના પાઠલા ઉપર હુણ નાંખી લખવાનું હતું. અને તે ઉપર લખતાં બરાબર આવડા પછી, ઉચ્ચ કલાસ (?) માં “ પારી ” તો આપવામાં આવતી. ! પાઠલા ઉપર લખતાં શીખવા ઉપરથી, ડાઇ વણીને પુછતું હોય કે તું કાંધ શિખ્યો છે કે કે, તેને માટે પુછવાનું હતું કે, “ પાઠલાપર હુણ નાંખીય કે ? ” એ કહેવત સાધારણું હતી. પાઠલા ઉપર તો હુણ નાંખી કાથ વળવામાં આવતા, પણ પારી તો વળી રંગની તરેહવાર ફેસનતું એક લંબચોરસ પાઠયું આવતું. તે ઉપરતો ખડી અથવા મોટા લોક હોય તે ચાણે ઝીતો લખતા હતા ! એ પ્રકારની “ પદ્ધતર પારી ” ૧૦૦ વરસની શુભ્ર-ગોની લખેલી તથરડક લેખે એક જુની ચાર પેઠીની પારી ધરાવવાનું શેવકને માન છે.

વિદ્યાર્થીઓને તે વેળા શિક્ષકો હુદ્દ બાહ્યર માર ભારતા હતા. જન-વરોને જેમ આપણે ભાર્યે તેવો હેતાંન્યત માર એધડક પડતો. ઉચ્ચ લટકાની નીચે બજતાં વરીક કરતા !

ધથુા જુના વખતમાં નવસારીમાં હાલમાં અપાતી ડેળવણીના સાધન ભીલકુલ ન હતો. ડિંહુઓમાં તેમાં વિશેષે કરી આહણેમાં તો તે વખતના પ્રભ્યાત શાલ્કી, જોશી, વૈદ, કે વેદીઓને ત્યાં લોકો પેતાના છોકરાને મોડલતા. પારશીઓમાં મોખેદાની નીશાળ, જેને “ શેડની સારે જવું ” કહેવામાં આવતું હતું, ત્યાં છોકરાઓને ધર્મની તાલીમ સાર મોકલતાં. ભણેલાઓ વિદ્યાર્થીઓમાં (પારશીઓમાં

નિશાલ્યાઓને) ભાથ્યાવતા એ પોતાની એક અનિરાર્થ દુરજ સંમન-
તા. પછી તે પોતાના દુરમનનો છોકરો કેમ ન હોય તોપણું તેને
ભણુવવાને ના પાડી શકતી નહિ. એવી એક કહેવત છે કે “ જે
ઓઝું માયું કરી ભણુવા એસે તેની સાથે તેના વડીબોના વેરનો કાંઈ
પણ કીને રાખનો નહીં. ” વળી વિદ્યાર્થીઓ-શિખવનારને ન્યાતિમાં
ધણું માન મળતું. તેમાં પોતાનો પણ એક ગાર્ભિક લાભ રહેતો. તે
એક, જે શાસ્ત્ર પોતે શિખેલો હોમ તે શિખવવાથી સર્વદા પોતાને
પણ તાજું રહેતું. પારથી મોખેદો પણ વર્દીદાદ, ધર્જશને, નીશાલ્યા-
ઓને ભણુવતાં પોતે પાછું પોતાને માટે તાજું કરવાની નેમ રાખતા.
ધર્મની એક દુરજ, માન, અને પોતાનો લાભ આવાં આવાં કારણો
થી વિદ્ધાનો પોતાને ધેર પોતાના ગામના તેમજ પરગામના મળો
પાંચ દશ કે વખતે પરચીશ નીશ વિદ્યાર્થીઓની નિશાળ માંડી ભણુ-
વા રાખતા. ભણુનારા પાસે ભણુવા બદલ કાંઈ પણ પૈસા લઈ
શકતી નહીં. વરસ દફાડે ચોખા અને એક નાદ્યરની શેશ શિક્ષકને
માટે લઈ જવાની હતી. ભણું રહ્યા પછી માત્ર ગુરુની પૂજા કરી ધેર
જતી વખત પોતાની શક્તિ પ્રમાણે આપેલી દક્ષિણા, નેતે ગુર-દક્ષિણા
કહે છે, તે કેવાને હરકત નહતી. પણ આ ગુર-દક્ષિણા ધણુની નામની
હતી. એટસે એચાર વર્ષના અભ્યાસ કર્યી પછી જતી વખતે શિખ્યો એક
એ રૂપીઆ કે ક્રોધ કદાચ શક્તિવાળો. પાંચ દશ રૂપીઆ માત્ર આપો
જતો. પારથી વિદ્યાર્થીઓના નાવર થઈ રહ્યા બાદ “ શેડ ” ને પથી
જ રૂપૈયા સૂધીની પેહેંગમણું કરવામાં આવતી. એ ચાલ આજે પણ
અતે છે. નવજોતનું શિખવા માંડે ત્યારે વળી જરૂર પૈસાવાલો હોય તો
ધાંણીયણા નિશાલ્યાઓમાં વેહુંચાવે અને છુટી અપાવે. પણ નાવરતું
શીખવા બેશનાર તો ગરીબ કે તવંગર તેને એમ કીધા મિના ચાલેજ
નહીં, અને છુટી અપાવે.

આ પ્રમાણે ચાજીથી બસો વર્ષ ઉપર આપણી નવસારીમાં
આક્ષણો અને મોખેદોને મોહેલ્યે મોહેલ્યે અકેકી કે વખતે એ ત્રણ
નિશાળ બેસતી હતી. સહવારના પોહેરમાં ત્રણ ચાર વાગે ઉડી મોંસાં
કરી અને વખતે સ્નાન પણ આટાપી દેખ વિદ્યાર્થીઓ ગુરુને ભારણું
આટલા ઉપર હાથમાં પાના દેખ (કારણુકે તે વખતે છાપખાનાનો
પ્રસાર ન હોવાથી છાપેલાં પુસ્તક ન મળતાથી ભણુવાનો અથ પ્રથમ
કષ્ણી ધેરો પડતોંક) ઉધાડે માયે છાતી અને માયું હૃષુવતાં હૃષુવતાં

મોટ્ટો ભણુનારાજીનો સામનો અત્માજ સાંભળી એક પરદેશીને તો મોટ્ટો આનંદ અને અગ્નારથી લાગ્યા વિના રહેજ નહિ. ગુરુ અને મોખેદ પણ વહેલો હડી પોતાના ધરમાં નિયમિત કરેલી સ્થાનકે બેસતો. વિદ્યાર્થીઓ અનુકૂળે પેતાના વાગળા દિવસના પાઠ એક પછી એક આપી જતા, અને તે દિવસનો નવો પાઠ કેદ પાણ ભારણે ગોપ્તવાને જરૂર બેસતો. આ પ્રમાણે ગુરુ તથા મોખેદ, સર્વેના પાઠ થથ રહેતાં સુધી ખાર કાગતાં લગણું છશી રહેતો. મોખેદના ઓટલા, તે વેળાની ભારતી અને ડેસ્ક હતી. તે ઓટલા એન્જ કલાસથી અને રકુલથી. નિશાળેના ઘડીઅલ તેતો તરંગથી ખડતી છાપરાની જર (self-made sun-dial) હતી. અને રાતનું ધડીઅલ તે શેતારા હતા. પાછલી રાતનું ધડીઅલ “ બાંગી ” ભરવે હતો, અને તે પાળવામાં આવતો.

વિદ્યાર્થીઓ જેક ગુરુને કાંઈ શિખવણી આપતા નહિ તો પણ તેમની વખતો વખત એક દિલથી સેવા અગ્નવતા. ગુરના ધીતર ધીતા. શુરુના અને ગોરંણુના ધરમાં કચરો વાળતા. ગુરુના અને ગોરના વાસણ આંબતા. ગુરુના અને મોખેદ શેઠના હાથ પગ ચાંપતા. અને શુરુના ધર્મનું ગમે તેવું કામ કરવામાં તેઓ લજવતાના નહિ. તેમોના અનુમાં ધર્મની કાંઈ ઓની લાગણું રહેતી કે આપણે ગુરુનું કામ કરીએ તેથી ગુરુ આપણાપર પ્રસન્ન થાય અને આપણને અંતઃકરણથી આધિર્વાદ બાપે, તો આપણું નિધા જલદી આવડી જય. મોખેદની નિશાળમાં તો શેડ જેમ કામ કરવે તેમ વિદ્યાર્થીઓને રમવા ગમતું. કામતો મોખેદ શેડ એવું એવું કરાવતા કે ન પૂછે વાત. ખાંચો વટીક કટાવેદો અનુભવસિદ્ધ વાત છે. અડાયાં કે લાડકાં ભરાવાં, ભજાર હાટથી સામાન (વળી તેબી શેડ ખુશ થાય તેમ કીદ્યાયતમાં) મંગાવવો એ જાસો તો. તે વેળાએ સાધારણું હતાં. એ વખતની મોખેદની કે ગુરુની નિશાળ એવી હતી, કે જ્યાં મનની સાથે તનની, ધર્મની, અને ધર સંસારની બધી ડેણાણું અપાતી. રાંધ્વાનું વટીક છોકરાએ શૈક્ષણણુની આગળ શિખતા. વળી ભજાર હાટ લાવવાની નાહના છોકરાએ ધર્મની સરસ તરણ્યત મળી જતી. શેઠનું કામ કરવામાં નામોશી જેવું નહીં, પણ કાઈ છોકરા પાસે દ્વાય આધાને શેડ કે શેઠાણું “ અસીઓં લાકરાં ” નહીં ભરાવે, તેના માબાપ શેડ શૈક્ષણણું ઉપર ચુસ્સો કરતાં, અને દૂર્દિના કરતાં, કે બીજાંનાં છોકરાં પાસે કામ કરાવો છોકરાએ આપણોકરા પાસે ઝાંખ નહીં કામ કરાવતા ! તે વખતે નિશાળમાં અહે-

જીમરેજની છુટી હતી. ભહિનામાં એક દલાડો રજ હોય, એટથે
છાકરાઓને અતિશય ખુશી હતી. તેઓનું મે-વેક્શન તે નરોજની
રજ હતી. અને નરોજની ર ભહિના આગમય તેઓને દોહીપાણું
આવવા આંદું. ગોયા તોંનીક પીતા હોય તેવું તેમનું શરીર આનંદિ
અને તનહુરક્ષત થતું. પારશીઓ વણુવાતું કામ પણ બહેરાંમરોને બીજ
લકુલ કરતા રોહેતા. આજના જેટલી તે વેળાએ શિખનારાઓને રજાએ
મોહેતી. છુટીના હિસે બસરમવું રમવું ને રમવું એજ તે વેળાએ હતું. છાક-
રાઓને કાંઈ સખખને લાગે એકાએક જે એક દલાડો છુટી આપી હોય, તો
જાંબુ સાહરાના રણમાં હડાં પાણીની પખાવ ભળી હોય એટથો આંદંદ
થતો. ખંબુ શિક્ષણું આંદંમાં અપાણું. છાકરાને ખળરદ્ધાણું ગુર
કામ સોયે, ત્યારે છાકરા જાંબુ ડેરમત ભળી, ને ચુર જાંબુ ડેકામ થાંદ છે,
પણું અંગરખાનેથી તો દુન્યાદારીની તરફ્યત નાહનપણુંથીજ હતી. તે જમા-
નાના શેઠ (શિક્ષક) તથા ગુર (માસ્તર) ની ડેળજણી આપવાની રીત ધણી
સારી હતી. સેશન કંધ ધર આગળ કરવાનું રોહેતું. પણ નિશાળમાંજ “પાઢી”
(પથર પાઢી ઉપર વખતાં શિખવાની રીતી ઉપરથી નથું સેશન સેલું,
તેને “ નવી પાઢી કેવી ” કહેવામાં આવતું.) સેવાની, તાંજ
“ પાઢી ” અવડાવાની, અને તાંજ “ પાઢી ” (સેશન) આપવાની
હતી. આજે મેંડાસેતું એક ચેપટર મોઠે કરતાં, કે શૈક્ષણિકારની
૫૦૦ લાઠિ મોઠે ચદ્રાવતાં આપણે કંદાળે છીએ, અને તે વખતના
મોષેદના છાકરાઓ વંદોદાદને ૨૨ પરગરનો (પ્રકરણનો) આપો પોથો,
૭૨ ધંજશનેના હા (ચેપટર્સ), અને વિસપરદ, પોરદેહ અવસ્તા,
યસ્તો, ન્યાએરો વગેરે પોથાના પોથા મેંડે તરતર વગર કુલે બોલી
જતા !! હિંદુ વિદ્યાર્થીઓ વેણીક ભણુણ્ણો પરાંપરાં મેંડે જાંખુતા !
એ પ્રમાણે નરસારીના સોઝાની મનશક્તિ સરસ હોવા સાથે ખરી ખુખી
કેળજણું આપવાની હતી. તેઓ આનગી ટ્યુસન ઉપર વિદ્યાર્થીઓના
પાસ થવા ઉપર મદાર રાખી છાકરાઓ ઉપર ઓછી કાળજ રાખવા
જાંબું ન કરતા હતા. નોશાકરાઓની મનશક્તિ વિષે શેઠ ખ. ઇ. કામા-
જુએ વાજબી મગદરી લાધ વણુંયું છે, “ જ્યારે પણ કોઈ
જરયોસ્તી માટી પરિક્ષા પસાર કરે છે, અથવા કાંઈ મોટી નામદારી
કરે છે, ત્યારે પહેલાં તો હું ચેમજ અનુમાન કરે છું, કે એ ધણી ન-
વસારીનો વતની હશે, અને બીજું તો તે અથોરનાન વર્ણનો હશે;
અને પાછળથી ઘણાર કાઢતાં અતુમાન તે ખાત્રિનાજ રૂપમાં આપે જે

અને ખરુંન હરે છે ” અસલી વખતમાં નીતિની ડેળવણી કેવી સરસ હતી ! “ વેહેલા સકારે ઉદ્વાંશ, માધ્યમપને પાંચે પડવુંશ. ” વજેરે નીતિના ધડા નિશાળેથી ઝુટાતોં “ શિખામણની ધાત ” ને નામે તમામ છાકરાઓ પાસે ભણુંનામાં આવતા, તેની થોડીક લીટી નમુનાને માટે આપીશું :—

“ રહી ડિગમલાં ટેવ ગુર સંભારવા !

સહજારના પોંધારે નાદવુંશ; પેહેલી પુંજ ટેવની કરવી !

માધ્યમપને પગે લાગવુંશ; મહેતાજને સલામ કરવીશ.

એશ કહે તાંલાં એશવુંશ; ઉં કહે તો ઉદ્વાંશ.

શીય મારી નીશાળે આવવુંશ; ખડીયો પાટી લાવવાંશ.

ઉંધાડે પગે ચાલીએ નહીં; વાટે એકલા આવીએ નહીં.

વાટે કાંઈ ખાઈએ નહીં; વાટે ચાલતાં હોડ્યે નહીં.

મેંઠમાંથી લુંદું બોલ્યે નહીં; તમારો જોવા રહ્યે નહીં. *

જુંડું કાંઈએ કહીએ નહીં; કોઈતું કાંઈ ચોરીએ નહીં.

જુહી શાહેદી પુરી નહીં; જમીન ડેના થાવું નહીં.

ઓલાને કોઈતો બોલ્યે અજ; આનોળ ઐશોળ જલ પ્રસાદ કેશોળ.

કોઈને કાંઈ મારવું નહીં; ધાણું તરાડી બોલવું નહીં.

ધાણું કોઈને હશવું નહીં; પારદી લડાઈ કેની નહીં.

અંજાંણું કાંઈ ખાવું નહીં; અંજાંણી વાત કરવી નહીં.

અંજાંણું ઇજ ખાવું નહીં; અંજાંણું મારગે જવું નહીં.

કેહેણું દેવું જોઈને કરવું; વારે જોખમ થોડું કેવું. ”

વિગેર, વિગેર. મહેતાજનું એક સોંપેલું કામ કરવા સધળાઓ પોતે કરવાને હોડી નથી, અને વખતે બીજાને ન કરવા હેતાં પોતે કરવાને ન ચુકવાય એવો કજુઓ પોતાના મિત્રોની સાથે કરી દેતા, અથવા વખતે એક નાનું કામ પણ સચળા ભળીને કરવામાં હસ્તવા જેવો ક્ષારસ કરતા. આવા ક્ષારસનો ખરો ખ્યાલ નવસારીમાં જોખી એક નીચેની વાત ઉપરથી વાંચક વર્ગના લક્ષ્યમાં આવશે.

એક પ્રસંગે ધણા વિવાદથીએ રાખનાર એક ભર્ટને કાંઈક કામ સાર સોયનો ખપ પડ્યો. સોય પોતાના ધરમાં ભળી ન આવી, અને

* આજતું “ I Don’t ” અથવા “ Stop ” અથવા “ એમ નાં કરતાં ” જેવી અંગેથી દેખની એ અસલી “ શિખામણની ધાત ” હતી.

કામ ગુરતું અને કિતાવળનું હતું, તેથી જારણે ભાષૃતા વિવાર્થાંની તરફ એક પાઈ ડાંડી એકને સોય લાવવા હુકમ કર્યો. હુકમ સાંભળતાં દેક જણું બોંયપર પડેલી પર્ચ કેવા દેખયા. પાસે એટેલા એક નાહના વિવાર્થાંની તે પાછ તરત ઉપાડી લીની. મોટાઓ રૂફક કરવા લાગ્યું કે સોય લાવવા હુમને કહ્યું છે. પણ ગુરત્વા સાંભળવામાં તેઓની ગડખડ આવે તેથી લાં તેની તકસર કર્યા વગર સર્વ જીએ તરફ દોનું હ્યા. પણ સોય ક્રોણે કેદ જવી તેનો નિધાલ તેઓ કરી શક્યા નથી. તેથી તકસર વધી. એક બુદ્ધિવાન વિવાર્થાંની તેનો તોડ ઝર કહાજો. પોતાની પાસે એક હીજોરી ને તે હાથમાં જાવી લાગ્યો હતો, તેની સાચે વચ્ચે તે સોય લટકાવવી, અને તે લાકડી સર્વએ મળો ઊંચકવી. જેથી સર્વ ડાઈએ ગુરતું કામ કર્યું ગણ્યા. એવી તેણે દરખાસ્ત મુંકી. સર્વ આ ભતને અનુકૂળ થયા, અને સર્વએ ભર બળરમંથી ડેં ગુરતા. બર સુધી તે લાકડી ઊંચકી લીધી. રસ્તે ચાલનારને આ બનાવથી બહુ હસવું આવતું, અને બળરમંથી તેઓ પુછતા કે લાકડરાઓ આ શું લઈ જાયો છો ? ત્યારે તેઓ એધજક જવાબ આપતા કે હમારો ભણની સોય ! હમાસ ગુરતું કામ એકને હુમે ડેમ કરવા દઈએ ? મારે સર્વે મળો આ સોય ઊંચકી જઈએ છીએ. ગુરતે પણ આ બનાવથી બહુ આશ્રમ લાગ્યું, અને તેમની અકલની તારીઝ કરવા લાગ્યા. પણ પોતાના ગુરતું કામ કરવા તરફ દેકની સ્પર્ધા અને છચ્છા જોઈ તેમનો ગુન્હો તેણે માછ કરી માત્ર હવેથી એવું હસવા નેવું કામ ન કરવા સમજુત આપ્યો.

જ્યારે વિવાર્થાંની ગુર તરફ આવું માન રાખતા, ત્યારે ગુર પણ તેમના તરફ બહુ ભગતાની નજરથી જોતા. પોતાના શિષ્યને પોતાના પુત્ર પ્રમાણે ગણ્યી તેમના પર બહુ ભાવ રાખતા. ને ગુર કે મોખેદને પરે બચ્ચાં ન હોય તેતો તે શિષ્યને જ બચ્ચાં માફક ગણ્યતા. એઠહંજ નથી; પણ ચોક્કશ નસંતાના મેખેદ શેક્કેંતે પોતાના નિરાલ્યાને પોતાનો પાલક (દટક) વટીક કરી લિધેલાંના દાખલા હજુ નોશારીભાં મોણુદ છે. પરગામના વિવાર્થાંની ડાઈ માંદો પડે તો પોતાના છોકરાના નેવી તેની સારવાર કરતા. મોખેદોની ઘણીક નિશાળે અને ગુરાની શાળાઓ તો ભોરદીગ અને કોદજાંગ નેવી હતી. બાહારગામના ભાષૃતા આવનારા ત્યાંજ ખાતા પીતા, રેહેતા અને ભષુતા, તથા કામ કરતા. પરગામના વિવાર્થાંને માર્ટ

અસહના વખતથીજ રોજ ડેરનેલાં માંચ સાત ધનવાળ આલથુને ઘેરથી રંધેલાં અનની ભિક્ષા માંગી લાની ખાવાનો રીવાજ પડેલો છે. તે પ્રમાણેની ગોઈવણું પણ કરી આપવામાં શુરૂ પોતાની ભિક્ષામણું જન્માતા, અને ડાઇ હદ્દોં ખુખ્ખા તરસ્યા વિદ્યાર્થીને પોતાને ઘેર પણ અન્વાડતા. સારાંશકે વિદ્યાર્થીને પારકો ન ગણ્યતાં શુરૂ પોતાના એક કુરુખના ભાણુસ તરીકે ગણ્યી કેતા મેહેતાળના શાબ્દગરેહને હદ્દાડે ૨-૫ બતાણા લાભ જવા તથા રોજ મુંટી ચોખા કે જુવાર લાભ જવાનો ચાલ પાછલા વખતમાં પડ્યો.

ઉપર પ્રમાણે પૂર્વના વખતમાં આપણું નવસારીમાં આલથુને જાતિઓ અને પારણીઓમાં ડેળવણી આપવાની પદ્ધતિ હતી. પરંતુ બીજી ડેમન ભાં શી રીતે ભિષણવવાનો રીવાજ હતો તેની કુંક નોંધ કેવી જરૂરની છે. સર્વ ડાઇ જણે છે કે અયાજ ડેળવણુને પસાર સર્વ સ્થળે યોડો હતો. આલથો અને હશતુર મેમેહોજ ભિષણતા. બીજીઓ પોત પોતાનો ધંધે ચોનગાર ભાત કરવામાં કુશળતા મેળવતા. કુશળ કારિશરોમાંથી પણ યોજાજ લખી વાંચી જાણુંતા. વેપારી વર્ગમાંથી ધણુંડો મેંઢે હિસાખ ગણ્યતા. આ શિખવવાને માટે આપણા નવસારીમાં ડેટલાં પંડ્યાઓ ગામડી નિશાળ માંડતા. આવી નિશાળોમાંની અદ્યાપિ અત્રીન વાડને નાડે મંડાતી એક ગામડી નિશાળ કાયમ છે. તે કે હાલ સરકારે તેમને આનંદ આપો હાલની ચાલતી ડેળણી પ્રમાણે અભ્યાસ ચલાવવા કરવ પાડી છે, તો પણ આજથી દશ વર્ષ ઉપર જ્યારે આનંદ ઈન એડના ધારા એ નિશાળમાં લાયું નહોતા, ત્યારે તાં અસહની રીત પ્રમાણેજ બાંડ શિખવી ભાત નામ લખતાં, અને શાદી કરતાં શિખવવાનો રીવાજ ચાલતો હતો. એમ છતાં એવી નિશાળમાં મેંઢે હિસાખ ગણ્યતાં તો એવી સારી રીતે શિખવવામાં આવતા કે તેવા હિસાખો હાલ સરકારી નીશાળોમાં છફુ ધીરણુંમાં પસાર થયલા છેઠરાઓ પણ ન ગણ્યી શકે. આંગીયંગીના, ડાખણા, અને નજર તથા તર્ક વધે એવા હિસાખો આ પંડ્યાઓ વારંવાર પુછવાનો રીવાજ રાખતા; કે જેથી શિખનારાઓમાં વિચાર કરવાની શક્તિ વધે. આવા પંડ્યાઓની ઝુદ્ધિના ઉદ્દેશા હિસાખોમાંથી ધણ્યાખરા એકદી કરી ડોયડા સંશોધ નામની એક ચોપડીમાં ડાઇએ છપાવેલા છે, તે જેતાં અગાઉના હિસાખ શિખવવાની રીતિનો અધ્યાલ સહજ આવશે.

જાણી જ્યાર જેવા હિસાખો એ લોડા મેંઢે કરતાં શિખવાની ટેચ

પાડતા. દેશીહિસાબ નામની ચોપડીમાં મોંડે કરવાના હિસાખની જે કુંચિતા આપેલી છે તે સરળી અસરની ઓળિ જુટેજુટે સ્થળોની ગામની નિશાળમાં ચાકતી રીતિઓ એકડી કરી જ્ઞાવવામાં આવેલી છે. અને તેથી હિસાભો મોંઢેથી બોલ વારમાં અને વગર ભૂતથી થધ નથે. જે હિસાભો કરવામાં આજની સરકારી નિશાળના છેકરાઓ પોતાની મેરી પારીના બેંડ પડ ભરી વાળે, ચાર વાર ફરીને ગણે ભૂંસે, અને વારવાર સરવળા બાદબાકી ચુણુકાર કે ભાગાકારમાં ભૂલો કરે, વરદી જોરી ગણે, કે એકાદ ચાંડ સુંકવાનો ભૂલી જય, કેથા તેનો વખત ઘણો જવા છતાં હિસાબ અતે બોલ આવે, તેવા હિસાભોનો આ નિશાળમાં મોંડે ગણુતાં શિખવતા.

આવી મેરી નિશાળો આપણી નવસારીમાં ધણા જુના વખતથી પ્રશ્નચાર જગાએ જુદાણુદા પંચાયો ભાડતા હતા. સૌથી જુનામાં જુની એવી એક નિશાળ લક્ષ્મણ હોલની પાસેના ધોળીવાણી સામેના મેહોદાનમાં ભાડતી હતી, અને તે ઉપરથી અત્યાર સુધી તે મેહોદ્વીના “નિશાળ મોહોદ્વી” ને નામે નવસારીમાં મોજુદ છે. ત્યારપણી આસરે સો વરસ ઉપર એક ગોલવાડમાં; એક અપાસરા નામે બગરની પડોસમાં આવેલા જૈન લોડાના લતામાં; અને એક લાલ જયાં ખતીવાંદમાં છે ત્યાં; એવી ત્રણ નિશાળો સ્થપાદ હતી. અને લાલના ઝુડુામાં ઝુડુ ભાણુસો પણ અગરતો ભવા ભહેતાજુના, કે ગોલવાડવાલી નિશાળના મહેતાળ હરિનારાયણ પંચાના, કે અપાસરાવાલી નિશાળના વિચનાણ મહેતાજુના, કે ખતીવાડવાલી નિશાળના ભાણુ મહેતાજુના, નિશાળીઆ હોવાનું માન ધરાવે છે. ત્યાર પછી જુદાં જુદાં કારણુથી ગોલવાડ તથા અપાસરાવાલી નિશાળો આજ નીશ ચાળીશ વરસ થયાં બંધ થધ, પરંતુ ભાણુ મહેતાજુયાલી ખતીવાણી નિશાળ તો હજુ કાયમ છે. ભાણુ મહેતાજુ પછી તેના પુત્ર નારણ મહેતાજુ ઉરે “તાન મેતાજુ” થયા, અને આજના બનનના ધણા ખરા દુકાન દ્વારા તેના નિશાળીઆ છે. નિશાળની રીતમાં, દરેક છેકરા પામે તેઓ ડાઈ પણ જાતના અનાજની રોજ મુફી અંગાવતા, ત્યા દરેક અગીઆરસે કે તેહવારને દિવસે એકું પેસો મંગાવતા. તેમજ નવો છોકરો લણુવા આવે ત્યારે અરદ્યો ઇંગ્લીઓ એન્ટ્રન્સ-શી તરીકે દેતા, ત્યા શ્રીમાન પાસે એક ઇંગ્લી લેછ છેકરાઓને જુરી અપાવતા, અને તે દ્વારા તેહવારુનો જેવો ગણ્યુતા। અરધા ઇંગ્લીઓને બદ્દું એક ઇંગ્લી

જો આપવા ધણા રાજ થતા, ડેમકે તે આપવાથી મેહેતાળ નિશાળ આં છુટી પાડે, એટેસે બધા છોકરા પોતાના ભાખાપને કહે કે, આજ ઝલાંણુનો છોકરો નિશાળમાં નવો આવ્યો તેથી તેના બાગે અમને છુટી અપાવી. આથી તેની પ્રખ્યાતિ આખા જામાં થઈ જય ! તેથી એક ઇપીઓ ધણા જણ હેંસે હેંસે આપતા. વળી જ્યારે એકાદ છોકરો બધા આંક ભણી રહે ત્યારે, તેણે “ ઉલો પાટલો ક્યો ” કહેવાય. ડેમકે આજ સુધી જે પાટલો આંક લખવામાં વાપરવામાં આવતો, તે હવે ભણી રેહવાથી નિશાળની દિવાલે ઉંમો કરી બંધ ફરવામાં આવ્યો, તેથી મેહેતાળ આપી નિશાળના છોકરાને પેલા છોકરાને વેર લઈ જતો, અને ત્યાં આંક બોલવાનો, ત્થા “ મેહેતાળને પાંચડી પેહેસવો, છોકરાઓને છુટી અપાવો ” એવાં ડેટલાંક કવિતાઇપિ જરૂરનાન બોલવાનો, ડેમકે ઉંમો પાટલો કર્યો એટલે એક પાંચડી ત્થા એક ઇપીઓ બેનાતું મેહેતાળનું દાધું હતું. ત્થા છોકરાઓને પતાસાં, સાકરીઓ ચણા, અને ગરીબને તાંથી ધાંણી કે પછુના ખાવા મળતાં ! તે વખતે તેટલાથી સૌ ખુશ ખુશ થઈ જતાં.

હાલની ડેળવણી.

આ કર્ણામાં સર જમશેદજી લાલભાઈ, ત્થા સર કાવશણ જાહેરીર અને શેડ રસ્તમજી જમશેદજી લાલભાઈ, તથા શેડ તાતારાલાઓ જેવા સખી અહુસ્યોએ પોતાના પારથી છોકરાઓને માટે યુજરાતી ત્થા ઇંગરેજ નિશાળો સ્થાપિ, તોપણ હાંહાનાં છોકરાને યુજરાતી શીખ-વાતું પારથીઓના જેવું સાધન નવસરીમાં નહતું. તેથી તેઓ પોતાનાં છોકરાને કાલીઆવાડી કે જલાદપોર જેવી નિશાળોમાં યુજરાતીનો આગળ અભ્યાસ વધારવા મેલાલતા, અને ત્યાં યુજરાતી પાંચ ચોપડી શિખી આવ્યા બાદ, તેમને મદેશરની અંગરેજ રદ્દુલમાં મેલલવામાં આવતા. નવસરીમાં સર્વ વર્ષના લોડો માટે શરિવાતનું અંગરેજ લષુવાની પેહેલ, સર્વ પેહેલાં શેડ રસ્તમજી જમશેદજી લાલભાઈએ કરી. મદેશર ખાતે પેહેલ વેહેલાં ધ. સ. ૧૮૬૩ના દેખરારીમાં “ ધી રસ્તમજી જમશેદજી લાલભાઈ એ. વ. સ્કુલ ” ને નામે નામદાર અંગરેજ સરકાર માર્કેટે સ્કુલ સ્થાપવામાં આવી. એ અગાઉ જોકે

“ સર. કા. ને. જરયોરતી મદ્રેસા ” હતી, પણ તેમાં તો ભાગ પાર શીઓનેજ ભણાવામાં આવતા. ધ. સ. ૧૮૬૩ થી ધ. સ. ૧૮૮૮ સુધી એ રકુલનો કારોબાર અંગરેજ સરકારના હાથમાં હતો. તે પછી રકુલની કમીને સાંપત્તિઓ આવ્યો છે. લાલ એ ખાતાંમાં કસરતશાળા પણ વધારવામાં આવી છે. અને તેનો કારોબાર ઉત્તમ પ્રકારે આવે છે. નવસારી, વલસાડ, અને બીલીમોરામાં એવી રકુલો સ્થાપના શેડ ઇશ્તમજીએ ઇ. ૭૦૦૦૦ની સખાવત ફરી હતી.

નવસારી આને ડેળવણીમાં વણું દીપી નીકળ્યું, તે સર કાવશજી જેહાંગીર સ્થાપેલી “ જરયોરતી મદ્રેસા ” ના પ્રતાપ કરી શકાય. તેને માટે જર જેહમત ખર્ચી આ કસણા ઉપર મેણો ઉપકર કરનાર લેખેતું માન, વગર શકે સુંબદ્ધના માનવંત કામા ખાંદાનને આપવું વાજખી કહેવાશે. એ નિશાળની હુક તવારીખ જાણવી વ્યર્થ જશે નહીં:

સુંબદ્ધના ડેળવણીના અને આગેવાન પારશીઓ જ્યારે સુંબદ્ધ આતે પોતાના જતભાઈઓ માટે ડેળવણીની સંગીન પાયો નાંખી રણા, ત્યારે તેઓને સુંબદ્ધથી ઉત્ત્રું મોટી પારશી વસ્તીવાળું મથડ નવસારી જાણ્યું, અને અહિંએં ડેળવણીનિ પાયો નાંખવાને તેઓનું હિલ લાલ-ચાયું. તા. ૬ અક્ટોબર ૧૮૫૬ ને હિને નવસારી મધે એકદા જર યોરતીએનાજ ઇરન્ફાને ડેળવણી આપવા માટે સુંબદ્ધ મધે એક ઇડ હિલું કરી તેમાંથી નવસારીના મોટા ઇલાયામાં જંદ, પહેલાં, કારશી, ગુજરાતી, અને અંગેજ શિખવવાને “ નોશારીની જરયોરતી મદ્રેસા ” ને નામે એક સુલ ઉલ્લા ઝાડી. એ મદ્રેસાના ફર્જના ટ્રેસીનો તરીક રોડો ખુરશેદજ નશરવાનજી કામાજી, એહેરાંમજી જળભાઈ અને દોષાભાઈ ઇરાંમજી કામાજીને, તથા સેકેરી તરીકે એ. કાવશજી નશરવાનજી કાંગાને, અને વડા શિક્ષક લેખે એ. શાશાબજી એહેરાં પળજુદારને દરાવ્યા હતા. એ મદ્રેસા માટે સુંબદ્ધમાં ગેહેલવેહેલે ઇ. ૩માં (ઇ. ૬૩૫૧) ભરાયા હતા. તેમાં રોડો ધનજુભાઈ નશરવાનજી કામાજી, ખુરશેદજ નશરવાનજી કામા, અને એહેરાંમજી જળમાઈ દરેકે ઇ. ૫૦૦); તથા રોડ પેશતનજી ઇરાંમજી કામાજીએ (ઇ. ૩૫૦); તથા રોડ દોરાખજી જમશેદજ શક્કાતવાલાના છોકરાએનો (ઇ. ૩૦૨); તથા રોડ તોશાભાઈ ઇરાંમજી કામાજીએ (ઇ. ૨૨૫); તથા રોડો બહુમનજી ઇરાંમજી કામાજી, અને ઇરાંમજી નશરવાનજી પઠેલે દરેકે (ઇ. ૨૦૧); તથા રોડો

મનચેરજી ઇરાંમળ કામાળ, અને પેશતનજી તથા ડોસાનાઈ ઇરાંમળ
કામાળ દરેકે રૂ. ૨૦૦); તથા શેડ રતનજી એદલજી બાતલીચાલાએ
રૂ. ૧૫૦); તથા શેડ વનજીમાઈ ઇરાંમળ બાતલીચાલાએ રૂ. ૧૨૫);
તથા શેડો હીરજીમાઈ તથા ઇરાંમળ હોરમળ શેડના, અરન્નેરજી
ખદસનજી પહમ, માણેકજી નશરવાનજી પીરીટ, નશરવાનજી રત-
નજી તાતા, હોરાબજી પાલાથજી રાનજી દરેકે રૂ. ૧૦૧); તથા
શેડો અંકમનજી છુણમાઈ, માણેકજી ખરશેદજી દાહી અરન્નેર, તથા
જમશેદજી ખરશેદજી બાતલીઓઈ દરેકે રૂ. ૧૦૦); અને ભીગલઓએ
નાહની નાહની રકમો નવસારીની ડળવણી માટે બેગી કરી, જેઓનો
નોશારી તરફી ઉપકાર માનવાની આ કરમ આજે જોગવાઈ
સિધ શકે છે.

ઉપલું ઇડ ભરનારા ઘણસ્થોએ તા. ૨૨ મે ૧૮૫૬ ને દીને
શેડો ખરશેદજી નોસરવાનજી કામાળ, એહેરામળ છુણમાઈ, અને હો-
શામાઈ ઇરાંમળ કામાળને એક લેખ કરી આપી જ્યાં સુધી એ ક્રાંતું
ભાડોળ (રૂ. ૨૫૦૦૦) તું થાય તાં સુધી તેના ટ્રસ્ટીઓ તરીકે કામ
ચલાવાને અને ઉપલી ભાડોળની રકમ એકડી થથા પછી તેમાં નાણું
ભરનારાઓની મંણુર્યાત લઈ સધળો અખ્યાર તેઓના પસંદ કરેલા
ટ્રસ્ટીઓ અને કારોઆરીઓને સાંપ્રદાનો અંહેખસ્ત કરી આપ્યો હતો.
તેજ મુજબ તા. ૨૬ મે ૧૮૫૬ ને દીને નવસારી કર્યાને કગતા
(૨૪૦) જરથોસ્તીઓએ પણ એક લેખ કરી ઉપલાન નર્સે ઘણસ્થોને
ટ્રસ્ટીઓ ડેરવી આ કામ હાર પાડવા માટે શાખારી આપી હતી. તે
બાદ ઉપલે દીને એ મદરેસા અને ઉંઘાડ્યા પછી નવસારીભાં તેનો
કારોઆર ચલાવાને ટ્રસ્ટીઓએ નીચલી કરીયી ઇરાવી:—દસ્તુર શારાણજી
ઇરાંમળ મેહેરજીરાણું, શેડો માણેકજી હોરમળ દેશાઈ, એદલજી
શારાબજી દેશાઈ, અરન્નેરજી પાલનજી દેશાઈ, ઇસ્તમળ નવરોજી ગાર-
ડ, માણેકજી એહેરામળ મુનશી, ઇરાંમળ ક્રકીરજી તાંમોલી, એદલજી
ઇસ્તમળ ગાંબે, અને જમશેદજી ટેદમુલજી દેશાઈ. પછી અવારનવાર
જગા ખાલી થયાથી, શેડો બચામાઈ એદલજી દેશાઈ, દસ્તુર જમશેદ-
જી ઇસ્તમળ જમાસ્પચાશા, અને જમાસ્પજી ઇસ્તમળ ગારદા સામેલ
થયા. અને કારોઆર મંડલીના સેકેરેટરી લેખે પ્રથમથી તે ધ. સ.
૧૮૭૭ માં પોતાના ભરણ સુધી શેડ જમશેદજી ટેદમુલજી દેશાઈ, અ-
ને ૧૮૭૭થી છેક પોતાના ભરણ સુધી શેડ અરન્નેરજી પાલણું દેશાઈ

કાયમ રહ્યા હતા. એ મદરેસા સ્થપાયા પણી તેમાં મુખ્ય તથા બાહેર ગામના જેણી અયોરનાનોના છોકરાઓ કેળવણી કેવાને આવે તેમની જોરાકી તથા થીજુ હર રીતની મદારત કરવાને મુખ્યવાદી નવસારીના વતની એ. લીખાણ રતનજી નરીમાનની ભર્તીની અત્રે એ. ફરાંમજી નવરોજી કારતકે માયે લીધું હતું. મદરેસાનો અરચ વધવાથી છ. સ. ૧૮૬૨માં હા. ૩૨૭૪ વધારે, ફરાંમાં ભરાયા તેમાં મોટી રકમો કામા ખાંડાંનીજ હતી. ત્યાર પણી વળી છ. સ. ૧૮૬૩ માં હા. ૨૫૫૨ ભરાયા, તેમાં પણ કામાવાદીનીજ મોટી મહિ હતી. અને મદરેસા સ્થપાન લાયથી પોતાના મરણ સુધી શેડો શોરાણી શાખાનું વધારું બગાલી અને પેશતનજી હોરમજી કામાણ વાર્ષિક મહિ આપતા હતા. એ પણી એ મદરેસાની પુંલ હા. ૨૫૦૦૦) ની ડિપરથવાથી તથા શેડ કાવશજી જેણાંગીર રેડીમનીએ તા. ૧૭ જુલાઈ ૧૮૬૩ ને દીને હા. ૨૫૦૦૦) ની રકમ એ મદરેસાના અરચને માટે જુહી કાહી આખ્યાથી તા. ૩ અક્ટોબર ૧૮૬૩ને દીને એ મદરેસાના ઉ વર્ષના વહિવટનો રીપોર્ટ રજુ કરવા તથા પોતાનો હુદ્દો છેડાયા નાણ્યા ભરનારાઓની એક સભા મોલાલી હતી; જે વેળાએ એ મદરેસાનું નામ ફેરવી, “કાવશજી જેણાંગીર નોશારી જરયોસ્તી મદરેસા” કરી રાખવામાં આવ્યું હતું. પાછળથી તા. ૧૪ એપ્રીલ ૧૮૭૭ ને દીને એ નામ બદલી “સર કાવશજી જેણાંગીર નોશારી જરયોસ્તી મદરેસા” નામ રાખ્યું છે. તેજ આજે પણ છે. બાદ ટ્રસ્ટ થયા પણી એ ઘાતાંના કારોબારી શેડો અરશેદજી નશરવાંનજી કામાણ, બેહરાંમજી જળભાઈ, ડોશાભાઈ ફરાંમજી કામાણ, ધનજલભાઈ ફરાંમજી પેલ્સ, પેશતનજી હોરમજી કામાણ, અરશેદજી દ્વાતમજી કામાણ અને એ. કાવશજી નશરવાનજી કાંગા સુકરર થયા.

એ મદરેસાના યુનિવરસિટીની ડિગ્રી મેળવેલો કોઇ વધારે હુશી-આર શિક્ષક નિમના માટે છ. સ. ૧૮૭૨ થી ૩ વર્ષની મુદ્દત સુધી શેડ હોરમજી નવરોજી શક્વાતવાદી તથા તેમના દોસ્તો શેડો અરદેશર હોરમજી વાહીએ!, મેહેરવાંનજી માણેકજી શહના, અને જમશેદજી નશરવાંનજી તાતાએ મળ્યા દરમાસે હા. ૧૫૦) ની રકમ આપી હતી; અને તે બાદ સર કાવશજી જાંગીરજી રેડીમનીએ દરમાસે હા. ૧૦૦) ની રકમ છ. સ. ૧૮૭૬ની આખ્યા સુધી આપતી કીધી હતી. એજ સુજાય છ. સ. ૧૮૭૮માં શેડ જાંગીરજી કાવશજી જેણાંગીર હા. ૧૧૦૦

ની રકમ એ મહરેસામાં વિદ્યા હુનર શિખાડવાનાં આજનરો ઘરીધવાનાં કારણું સર લેટ આપી હતી.

એ પછી ઈ. સ. ૧૮૭૭ ના શાલથી નામદાર ગાયકવાડ સરકારે પોતાના દેવાંત રાજ સર. ઈ. માધવરાન નાઈટ. સી. ઓસ. આઈ. ની મારકૃતે એ મહરેસાને આનંદ ધર્મ એડ ફાખલ દર વર્ષે રૂ. ૨૬૦૦ એ વી શરતે આપવાને કલું કીધા હતા કે, એ મહરેસામાં જરૂરો સ્ત્રીએ ઉપરાંત પર ડોમના હિંદુ, મુસ્લિમાંન દરેક (કેંદ્ર નાગરિક શિવાય) છોકરાએને પણ ડેળવણી લેવા ફાખલ કરવા. તથા જરૂરેસાં માંથી ગુજરાતી ભાગ કાઢી નાખવા, અને અંગેળુંની ડેળવણી સરકારી ચોચાથી તે સાતમા બેઠાણ સુધી આપવી; તથા જરૂરેસાં ધર્મનું ગાન આપવાને મહરેસાના ઇંડની આવકમાંથી દર વર્ષે રૂ. ૫૦૦) અરથવા, અને મહરેસામાં આવનારા દરેક છોકરા પાસેથી શી દાખન રૂ. ૩૦ દરમણીને કેવો. આ શરતો એ મહરેસામાં નાથ્યાં ભરનારાએની તા. ૧૧ જુન ૧૮૭૭ ને દીને મળેલી સભામાં ભાહાબ રહ્યાથી તે મુજબનો હેરકાર એ મહરેસાના બધારખુમાં થયો, અને તેજ શાલથી નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી એ ખાતાને રૂ. ૨૬૦૦)ની વર્ષિક મદદ અળતી થયું, ને આજે વધીને રૂ. ૩૦ અધ્ય૦૦ની થધ છે.

ઇ. સ. ૧૮૬૪ માં દેશાઈ શ્રી બરન્નેરણ નવરોજુએ પોતાના મિત્ર સર કાવશાળ ઉપર આ ગરીબ કશએ હોકરાએની શી નહીં લેવા, એક કાગળ લખ્યો. તુર્તિજ સર કાવશાળએ શી બધા ઝર્ણાનો જવાબ લાખ્યો; અને રૂ. ૧૦૦.૦૦ની બીજી રકમ એ ઇંડમાં આપી છોકરાએ પાસેથી શી લેવાનું બધા કરાન્યું હતું. એ પ્રમાણે છુટક છુટક ખીજી રકમો આપી રૂ. ૨૫૦૦૦ અન્યાં એ ઇંડમાં આપ્યા હતા. ત્યારથાદ જુદા આસામીએ રક્કાલરથીપો સ્થાપિ. તા. ૧૧ નવેમ્બર ૧૮૬૧ ને દીને બાઇ ધનભાઈજી તે મરહુમ શેહ ધનજીભાઇ નશેલ્વાનજી કમાતા વિધિવાએ એ સ્કુલનું મકાન બાડે રાખવા તથા નવું આંખમાં વિગેરની શરતોએ રૂ. ૧૦૦૦૦ની રકમ આપી. નેમાંથી ઇ. સ. ૧૮૬૩માં નવસારી ભયે એક મકાન તથા જગાનો કડકો “પ્રેલની પ્રેલ” નામે રૂ. ૫૧૬૨ ની કિંમતે વેચાતો લધ તાં સ્કુલ કાવવામાં આવી. તે અગાઉ ખાનગી ધરોમાં છુટા છુટા કલાસો હતા. એ સ્કુલમાં પીટીટ ખાંદાને પણ મદદ કરવાનું જરી રાખ્યું હતું.

એ મદ્રેસા સ્થપાઠ તારથી ધ. સ. ૧૯૮૧ ની આખરી સુધીમાં
૨૫ વર્ષમાં તેની પાછળ રા. ૧૧૫૪૧૦-૩-૭ નો ખર્ચ થયો હતો,
અને પુંણ રા. ૫૮૫૫૩-૩-૫ રહી હતી. આજે વધીને આશરે રા.
૭૫૦૦૦ તું કૃંડ થયું છે.

આજે એ નિશાળ માટે સરકારની રા. ૨૦૦૦૦ ની મોટી મદ્દ તથા
તેમાં સુલ તરફથી રા. ૮૦૦૦ ની અને મી. ઐરાંમજ નથરવાનજ
શીરવૈની રા. ૧૨૦૦૦ ની મદ્દથી ૪૦ હજારતું એક સુરોલિત મકાન
દાખલા સાચે નવસારીમાં ખડું રહ્યું છે.

એ નિશાળના સ્થિભેલા પૈકી ધણા ધણા મેત્રીક્યુલેટો-એફ. ધ.
એ.-પી. ધ. ધ્યલા-ધી. એ.એમ. એ.એલ. એલ. ધી.-તથા
ડાક્ટરો, શોલીશાઠરો, વડીલો, જગુણો, કમીશનરો, કલેક્ટરો, મામલત-
દારો, સુનશકો, લખનારાઓ, વડતાઓ, અંધકારો, કવિમો, અનજુન્યરો,
વગેરે એધેદારો આજે હુન્યામાં મશહૂર થઈ આ નગરીનું નામ રાખે
છે. મરહુમ શેડ અરસોફજ નથરવાનજ શીરવૈ (સુંધરના પેહેલાનેહેલા
ધારથી ધનકમ દેખા કલેક્ટર, તે પણ નોશાકરાજ હતા.), શેડ રતનજ
કંગા (ભરચના ડે. ક્લેક્ટર) શેડ ડેરશાસ્પજ ર. દાદાચાંનજ (વ.
ડાદરના સર્વે સેટલમેંટ કમીશનર) લશકરના શરજન મેજરો ડામલા-અને
કંગા; ત્યા કંગા શોલીશાઠરો-એફ્લેમુલજ ડાક્ટર વગેરે નરીમાન ડાક્ટરો,
નવસારીને શું એછી વિપાદે છે !

એ સુલ સ્થપાય પછી ચોંગ વરસ રહીને તો ધર્માધ લોક-લાગણી
તેની સામે થઈ અને શિખતાં છોકરાઓ ઉઠી જવા લાગાં. તે વખતે
પ ચો સ્ટાન્ડર્ડ ટેજ ફર્ટ્ કલાસ ગણ્યાતી. અને ૧ લાં કલાસમાં ત થી
વધીને પ સૂચી વિદ્યાર્થીઓ વધતામાં વધતા શીખતા. આજે દશ
ધણ્ય એટલે ૫૦ છોકરાઓ ૧ લાં કલાસમાં છે; કે જેટલી સાધ્યા
પ્રથમ તો આઓ સુલની હતી. મેત્રીક્યુલેશન ઉપરાંત સુલ દ્રાઇનલ
તો પણ કલાસ ચાલે છે. સુલમાં એક બધે છોકરાના આપો પ્રથમ
તો શિખના આવતા. એટલું નહીં પણ સુલના યુજરોગ સેકેટરી
વીક શિખવા આવતા ! તે વખતે એક એ છોકરાઓ મેત્રીક્યુલેટ
થાય, કે ધાણું થઈ ગયું કહેવાય; અને આઓ કશખામાં હોહા થઈ
રહેની; અને નોશાકરી હુન્યાની તે Topic of the day થઈ પડતી.
પેહેલવેહેલા મેત્રીક્યુલેશન માટે ત ઉમેદવારો મેસર્સ રતનજ એફલજ
કંગા, બીઝાળ કાવશજ કંગા, અને કાવશજ મનચેરજ પાવડી ગયલા. તેમાં-

થી ર કાંગાઓ પસર થયા હતા. જેમાના મી. રતનજી અને ભરતના ડે.ક્રીસ્ટિન, અને મી. લીખાળ આજે ગાયકવાડીમાં ડેઝિનરનો એધો ઘરાવે છે. આ સુલમાં જેઠેલા માસ્ટરો આવી ગયા છે, તેથેલા ઘરે ભાગે અંબા ખીંચિશ કે ગાયકવાડીમાં મેટા સરકારી હુદાએ ઉપર છે. બધા શિક્ષકોમાં પેહેલા હેડમાસ્ટર શેડ શોરાખજી વળુંદારે પોતાની હિંમતથી, શેડ ડેરશાસ્પજી ઇસ્તમણ દાદાચાંદળુંએ પોતાની કુનેદથી, અને શેડ ઇરાંમજી નવરોજ દાદાખરનેરે અણુદદ ખંતથી, નવસારીના ઘણું આશિર્વાદ લીધા છે. તેમાં છેઠેલા બઢસ્યે તો કિકેટની પેહેલ કાઢી, કસરતશાળાને ડેટેન આપી, નોશારીના છોકરાઓમાં નાહનપણુંથી જુગાર રમતાની ચાલતી આવેલી બદીને જડ મુળથી ડેમેડી નાંખી, વગેરે ઘણું ઘણું સંગીન કર્મો કરી નોશારી ઉપર હેથાં ડરેલું છે.

હેડમાસ્ટર શોરાખજી વળુંદાર તો બચારા તે વખતે મોહદ્દે મોહદ્દે રાતે ઇસ્તા, અને તપાસ રાખતા ડે કથા છોકરાએ રાતે લેશન કરે છે. એમ જણ્ણુંબાથી વિધાથિએ રાતે લેશન કરતા. એ બચારા પેહેલવેહેલા હેડમાસ્ટર થઈ આન્યા ત્યારે તો એક શુભા નેટટું માન તેવણું અને ખગતું હતું, પણ પાછળથી બચારા ઉપર ડેળવણી આપવાના પ્રતાપ અને સ્વતંત્ર વિચારનેજ લીધે ડેઝિનરાઓ વરીક મંડાઈ હતી. દંડ વડીક કરાવાંા આન્યો હતો ! તોપણું છેન્ટ મૂર્ખી હિંમત ન હારતાં ડેળવણી આપવા પાછળ ઉમંગીજ રણા, અને હુંઘો ખી ખંત રણી રહ્યા હતા.

આજની આગળ વધેલી ડેળવણીના પ્રતાપે અને હાલના વિદ્વાન શિક્ષકોની ખંતથી ઇન્નત બંધ છોકરાએ મેનીક થવા લાગ્યા છે, અને હવે તે સાધારણું ભનન ગણ્ણાવા લાગ્યો છે. એ સુદુમાંથી ઈ. સ. ૧૮૭૦ ના અરસામાં મેસર્સ પાલખજી ઇસ્તમણ આંગીચા તથા અરશેદજી માણેદાં વળુંદારે પ્રથમ છુટા પડી આણુંબા ધરમાં નની સુલ આતંગી સાહામણી કાઢી હતી. બાદ જ્યારે ઈ. ૧૮૭૮ માં એ કાંધસુલાં ચાર અંગેણ કલાસો રાખી ગૂજરાતી ખાતું કાઢી નાંખવામાં આવ્યું, ત્યારે ઈ-અ-ગ થી શિખવાતું ખાતું રખડી જવા લાગ્યું.

તાતા સુલ. તેથી બુજરાતી શિક્ષકોએ પોતેજ એ ખાતું નિભાગ માંડયું, અને હાઈરકુલના તે વખતના બોક્ષિય માસ્ટરો મેસર્સ નરબેરાંમ મણીશંકર, મચેરજી નવરોજી અરજનણી, અને જમાસ્પજી રતનજી મીસ્ટરી નેવા “માણાપ”

સમાન શિલ્પાંગે ગુજરાતી ખાતું ચલાવતો સાહસ હ્યો. પણ તેમન ચારી શક્કાથી દાર્ઢ સ્કુલના સેકેટરી શેડ કાવશળ નશરવાનણ કંગા તથા શેડ કુરણણ માણેકણ કંગાને આનગી જોડવાથી સ્વાધિન કર્યું. એ સાહુંએંચે ખાનગી કર્માંઠિ, ખાનગી ઇંડ, અને આનગી વહિવચ્છથી રૂ. ૩૦૦ ના નિર્દિષ્ટ ઇંડમાં ધ. સ. ૧૮૮૦ થી એ ખાતું પોતે ચલાવા માંડયું. એટલામાં શેડ શોરાખળ કાવશળ તાતાએ પોતાના મરુમ ભાધ શેડ દાદાભાઈ કાવશળ તાતાની ભીલકટમાંથી એ સ્કુલના ખરચ માટે ૭૦૦૦ ની રકમ આપી. અને ૧૮૮૧ માં એ ખાતું “ધી દાદાભાઈ કાવશળ તાતા સ્કુલ” ને નામે શેડ ધ. ર. કામાન્દવા અજલ નેવી શક્તિના મહાન નરની રાઇઝરી હેણ ધમધોકાર ચાલવા લાગ્યું. પછી તો નામદાર ગાયકવાડ સરકારે ૧૮૮૨ થી દર માસે રૂ. ૨૫ ની ચાન્દ ધૂનએડ એ સ્કુલને આપતી કરી. ધ. સ. ૧૮૮૪ થી એ મદદ એવી કરી નાંખવામાં આવી. પછી તો વર્ષને રૂ. ૧૦૦ ની ભારિક મદદ ધ. સ. ૧૮૮૫ માં સરકારે આપવા માંડી, અને ધ. સ. ૧૮૮૭ થી તો રૂ. ૧૮૦૦ ની ગ્રાન્ટ ધૂનએડ આપતી કરી છે. પછી એ સ્કુલને એક ભજાયું ટેકા શેડ રતનણ દાદાભાઈ તાતામાં ભળી આવ્યો. અને તેવણું ટેકા અને હુલના સેકેટરી શેડ ઇ. મા. કંગાના સંગીત બળથી આને નામદાર સરકારે રૂ. ૩૦૦૦૦ આપી તેમાં શેડ રતનણ તાતાએ રૂ. ૧૭૦૦૦ ને આશરે બીજા ઉમેરી રૂ. ૪૭૦૦૦ ની એક ગંભીર બીજીંગ ખરશેદવાદી આગળ બાંધી છે. નેમ નવસારીમાં પેસ્ટાં એ શહેરની આંખ લેખે સર કા. ને. મરેસાં મી. બેરાંખળ નશરવાનણ શારવૈ બીજીંગવાળું મદન શેલી રહ્યું છે, તેમ આ કસાના નાક લેખે આ તાતા બીજીંગ તિલી રહી છે. એ સ્કુલામાં અંગી ડેપાન્યા માસ્તરો, સંગીત પુસ્તકો સાથની લાધાંએરીઓ, અપેરેટસો વીજે રેના પ્રદર્શનો, કસરતશાલાઓ, દુલ્હો ઇઘાતી જુરાખંધ સ્કોલરશીપો, સાખ્યાખંધ વિવાધિઓ, કિકેટ કલણો, મુખ્યા ધનામો, જાતજાતની રમતગમતો, કોન્ટર ગાઈન સીસ્ટમ, ધર્મની ડેળવણી, વગેરે અગ્રણ થવા નેવા સુનારા અને સુખરેલા દેશ નેવા સંગીત વધારા થઈ ચુક્યા છે. એ તાતા સ્કુલનું આને લગભગ ૪૫૦૦૦ ટું ઇંડ છે.

એ તાતા સ્કુલ સુધીંતપણે ચાલે છે, એવામાં બીજે એક ઇંડ તેમથી પડ્યો.

દેશાઈ સ્કુલ,

એજ સ્કુલના એક માસ્તર ભી. અરણેદાળ
માણેકજી વળુછારે તા. ઉ જી આચ્ય
૧૮૮૭ ના રોજે પારશીવાડને ખીંકે છેડે,

થાંતે અજવાડને નાડે નહિને કિનારે, જે લતા ઉપર પણ એક એવા
આતાંની જરૂર હતી ત્યાં, તે લતાના ડેટલાંડ કોડાની, તથા મલેશર ઇલ્યેની
સ્કુલમાં હી વિદ્યાર્થી તાના ડેટલાંડ વિદ્યાર્થીઓની ખાલેશ ઉપરથી
ઉંઘાડી. અને તેને નવસારીના મહાપ્રતાપિ દેશાઈ શ્રી ભરશેષજી ટેઝ-
મુલથના નામ ઉપરથી “ ધી. ખુ. ટે. દેશાઈ. એ. વ. સ્કુલ ” એવું
નામ આપ્યું. એક મોભાદાર કન્ફિટ પણ હરી હતી. આ સ્કુલ ખાનગી
સાધાસથી અજળ નેરી રીતે એ વર્ષ સુધી ચાલી. પણ નવસારીનાને
હિંદુની ઉપરે છે કે, તે સ્કુલ, એ ખાનગી ગ્રહરથી ચલાવવાને
કેવળ અસરકત થાપ પડ્યાથી, પાછી ધ. સ. ૧૮૮૬ માં દાદાભાઈ તાતા
સ્કુલ સાથે નેરી નાંખવામાં આવી છે. પ્રથમ એ સ્કુલના સેકરેટરી કેન્દ્ર
મી. નાનાભાઈ ભરનેરાજ દેશાઈ ડેટલાંડ વર્ષ સુધીરણા, અને પાછળથી
મી. ઇશતમજી જામાશજી ગારડા સેકરેટરી થયા હતા.

સરકારી હિંદુના છોકરાઓને વારંવાર શિક્ષાણું માટે
કેળવણી ખાતાંએં. અહિચણું પરયા ક્રીધાયી નામદાર ગાયકવા-
ડ સરકારનું લક્ષ તે તરફ એચાયું, અને ધ. સ. ૧૮૮૬ માં એક મરાઠી
નિશાળ, અને થોડા વખત પછી તુરંજ ગુજરાતીશાળાએ. અને ઉંઘા-
ડવામાં આવી. તે પછીતો તે નામદારે મેઠી ઉમરની હિંદુ વગેરે
ખ્રિયોનેમાટે “ જનાના સ્કુલ ” કાઢી. રાને ભણ્યવાની “ રાત્રિ શાળા ” કાઢી.
પછી ઉરદુસ્કુલ—ગાયનશાળા—કન્યાશાળા—ટેગાને માટે અંત્યજ શા-
ળા—ટેગાને માટે અંત્યજ ભોરડીંગ અને લોલંગ શાળાએ, વગેરે
જુહિણુહિ ઉનિશાળે સ્થાપિ. અને બધી સ્કુલોમાં કીન્ડર જાઈન સી-
રિયલ દાખલ કરી દીધી. નવસારીમાં ઢેડા વદીક જ્યારે ભણ્યવા લાગ્યા,
અને આગળ નવસારીમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં હુણ હુણ નજરે પડતું, ત્યાં
હવે જ્યાં જુઓ ત્યાં કેળવણી, કેળવણી, અને કેળવણીનાજ રંગ હરી
રણા, ત્યારે હવે ઢેડા શિંઘે અને લંગીયા રહી જય! ત્યારે વળી અ-
ભાઓએ સરકારને અરજ કરી, કે તેમના અચ્છાનેમાટે પણ એચીંગ
લોલંગ સાથની શાળા કાદવી! એ અરજ ઉપર પણ અમલ થવાની
તૈયારી હતી. પણ એમ કરતાં તો લોડો આપીકા ધંધા છેડતા જયાથી
સરકારને વિચાર ઇરવતો પડ્યો. આખા નવસારી પ્રાંતમાં ધોડિયા, ડોરચા,

હુંબળા, બધાજ ડેળવણી કાર્ય કાખવા વાંચવા, ને સુધરેલી દ્વે વિવેકાર વાલાના લાગ્યા. નવસારીના સરકારી ડેળવણી આતાંએ. ઉપર દેખરેખ રાખવા એક ખાસ છન્સ્પેક્ટર રહે છે, અને આંદ્રા મહેતાજીએ દરેક સુદ્રમાં ચુંટી કાઠેલા હોવાથી જીતમ પ્રકારની ડેળવણી તાં અપાય છે.

જંડ મદરેસા.

"The stronghold of the Mobeds is our town of Navaari, and it has been so for some centuries, because the Parsis early migrated to it from Sanjan, and have thrived and flourished there ever since."

એ પ્રમાણે વડોદરાની વસ્તીની જાણનિના પોથામાં નોંધાયણું છે. અહિંનો વડો દસ્તુર તે આખા હિંદમાં પારશીઓનો રોમનો પોપ કહેવાય છે. તારે આવાં એક ધર્મની વડા ધામ (Ecclesiastical Seat) માં જંડ અવસ્તાની મદરેસા ન હોય એ કેમ બને ? પ્રથમથીજ અવેની હાઇસકુલમાં ધર્મની ડેળવણી ખાસ આપાતી હતી. જેથી અસ્થિ આજસુધી "જરયોસ્તી મદરેસા" ને નામે તે એળાખાય છે. પ્રથમ કામેલા દસ્તુર કાપણજ દારાખજ, એ મદરેસામાં શિક્ષણો અને વાખલે આપતા હતા; તોપણું એક ખાસ એકાઢીદી જંડ મદરેસાની જરદર જાણ્યાથી આ કસ્યાના બણ્યાડ દીનચુસ્ત વતનીઓએ શેડ નશરવાનજ રતનજ તાતાને અરજી કરવા ગારથી તે શેડ તે અરજી બાદાલ રાખી પોતાના નામથી એક જંડ મદરેસા તા. ૪ ઇન્ડિયારી ૧૮૮૪ ને હિને સ્થાપિ અને તે પછી તા. ૧૪ જુન ૧૮૮૬ ને દીને તેનો કારેખાર એક લાયક કભિની હસ્તક સોંઘો. એજ શેડ મદરેસાને લાયકતું એક હુદાઈ મકાન બંધાવી તેના નિભાવતું ઇડ એકાઢીડું કાઢી સુંક્યું. શરૂઆતમાં તા. નવસારીમાં જેમ હમેશા અને છે તેમ એ ખાતાંની જીમે પણ ડેટલાડો થયા; અને પ્રારંભમાં તો હક્કત ૧૫ વિદ્યાર્થીઓ દાખલ થયા. પણ પાછળથી મોખેદોના જડ અને મેહેદોનેના ઉ મળી ૮૦ થયા. એ મદરેસામાં શુદ્ધ હચ્ચારે લથ્યાનાતું, કિયામાર્ગતું, નાવરમરાતમતું, અને અવસ્તા પેહેલાનીના, તરણ્યમો શિખવવા ઉપરાંત દરરથી પણ શીખવાનું

ફરાવેલું છે. મુખ્યમંત્રી સુલ્લાં શીરાજ મદરેસાના પોરથું ઉપર એ આતું વિકાવાની મરદૂભ શેહની જરૂરાસા હતી, પણ ગાળે ગાળે એ મદરેસાનું મરથુનબદીક દેખાવા હતાં, આજે ત્યાં અપાતી ર્ડૉલરર્સીપો, સેક્રેડ પ્લાના ઇનામોની લાલચો વગેરે થવાથી, શેડ એ. ઇ. ક્રામા ક્રેવા તેના સખળ સુકંનીએ તેતું સુકાન ફેરથી નાંખી પાછી સજીવન કરી છે. અસહતો એક મોષેદ નાવર મરાતખ થાય, ત્યારે તેની એક બે વરસની કમાઈ હા. ૧૦૦ થી ૧૫૦ સ્કૂલી ભણ્ણાવનાર શેઠને આપની પડતી હતી, તે સૈં નીકળી જવાથી અતેના ગરીબ લોકને ધણો ફ્રાયદો થયો છે.

સ્ત્રી ડેળવણી.

નવસારી કશખામાં ક્રી ડેળવણી આજે ધણી આગળ વધી ગઈ છે. આગળતો આપા એક મોહલામાં જે એક ક્રી પોતાનું નામ મત્ર લખી જાણે તે ધણી બાહેશ ગણ્યાતી. વળી ખુદ નવસારીની ક્રી-પેદાયશમાંતો લખવા વાંચવા નેતું અસહ કાંઈજ નોહતું. પણ ચુરતની જે ડાઈ શખસ, ક્રી પરણી આવે, તો તે કદાપિ લખતી વાંચતી નિવહતી. અને તેની મોડી ઉકમાઈ ગણ્યાતી. અસહ ક્રી ડેળવણીના બર સંસરની ડેળવણી માટે વગર નામે સ્થપાયલું મરતું ડેળવણી આતું દહું. વાસણું ઉભરતાં આનવડાં અને કુવામાંથી કણસ્યે કણસ્યે પાંખી કાઢતાં એક બાળકીને આવાયું, એટથે તેણી સાર ડેળવણીનો કંકાં ખ્યાલો સૈં શિખ્ભી રહેલી કઢેવાય. વળી અધોરનાન વર્ગમાંતો છોડી ચાતરી કાંતતી થઈ, કે જાંણે ડેટલો બધો અભ્યાસ આગળ વધી ગયદો ગણ્યાય. નાહની છોડીએ દ-૭ વરસની ઉમરથી જરા જરા ધરનો કચરો પુંને વળી કાડવા લાગતી, અને ૮-૧૦ વરસનીનો રંધતાં અને “માડુકુને” થી પાણી ભાવતાં શિખ્ભી જતી. હિંદુ લોકાં પણ ધર ડેળવણી હતી. જેમ પારથી છોડરાએ માટે “શેહની સાર” હતી, તેવી સાર (નીશાળનો અપભ્રંશ નિસાર, અને નિસારનો સાર થયો છે.) અસહ ધણી હતી. આજે પણ “ભાણુકાઈ” શેહનીની સાર” વગેરે ડેટલીક સારો રહેલી છે. અને જે છોડીએ માણુકાઈ શેહનીની આગળ શિખ્ભીએ, તેણીએ મમદું બપદ થઇને મરી પણ ગઈએ છે, તો પણ તેજ માણુક-જીએ શેહની ૧૦૦ ઉપર વરસ કુદાવી ગયો હતો, જેવાને તેવાં આજે

હૈયત છે. એ “સારો” માં છોડીઓને ચાતરી કાંતવાથી તે કુસ્તી વણું સુધીનું તેમજ રંધવા સીધવા વગેરે ધર સંસારી તમામ ક્ષમ શિખક વામાં આતું, અને જે શોંખુંઓને બચ્ચાં ન હોય, તેઓતો નિશાળ્યેણ-નેજ છોકરી દોકરીની માઝું રાખતાં. પણ દુસ્તાનવાલી હાલતમાં છોડી આવવા લગે, અને તેણુંની કુસ્તી વેચાવા લાગે ત્યારકઢી-તેણુંઓ નીશાળેથી ઉતી જતી. તોપણું, કુસ્તી વણુંના આનંદથા પણી કેટલેાક વખત વેર શોંખુંનો કુસ્તીની કમાઈ કરી આપ્યા શિવાય તેણુંઓ હંતી ન હતી.

મહેશરની છોકરી- જે પ્રમાણે સર્વથી પેહેલું ગૂજરાતી શિખ-એની નિશાળ. વાતું ખાતું મહેશરખાતે શર જમશેદલાંએ ધ. સ. ૧૮૪૮ માં સ્થાપયું, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી ડેળવણુંની પેહેલ પણું મહેશરમાંજ પેહેલી થપલી છે. મોટા ઇલ્યા કરતાં મહેશર ઇલ્યાંએજ બંને ડેળવણુંનું મંડાણું કરવાતું માન-લીધું છે. ધ. સ. ૧૮૫૩ માં છોકરાઓને ભાડે જ્યારે મહેશરમાં સર જમશેદલાંએ નિશાળનું મકાન બાંધ્યું, ત્યારે તેજ વરસમાં છોડીઓની નિશાળ પણું કાઢી હતી. પહેલાં તો માબાપોએ એ સુધારા તરફ આંચકી અને અણુગમે ખતાવી, છોડીઓને નિશાળમાં મેકલવાના કામને છકેલખણું ગણી છોડીઓના છટેલપણું ભાડે શંકા રાખવા જાગ્યાં હતાં. તે એટથે સુધી કે એકવાર એક છોડી લખવા વાંચવાની ડેળવણી લઈ પરવારી ધર જેડી. શેડેક દઢાડે જેના ધરમાં કોઈ જુવાન ભરી જયું, ત્યારે વેહેમી કોલી પુછ્યો રડવા લાગી કે, દુંકટીએ લખવા વાંચવાનો બાજંદીના જેવો (!) ધર્યો માઉંઓ, અને મારીડાંએ શિખવાનું તે જેરી શિખ્યો, તેથી એ ભરણું થયું ! એટથે લગી તે વેળાંએ ડેળવણુંનો વેહેમ અને સુગ હતી.

રતનબાઈ ભરશેદળ આંદીઓ તે હાલના અંજુમનના અકાણર વડા દેશાઈ મનચેરળ એદલજુના ધણીઘાંણું માબાપથી છુપી રીતે કખતાં વાંચતાં જીખ્યાં. એ વાત ને અરસામાં જાહેર થઈ તેજ અરસામાં તેવણુંના બાવા અરશેદળ ચુજરી ગયા. બચારાં રતનબાઈને તુપી નાંખવામાં આવ્યાં, કે છુપી રીતે શિખ્યી કુદ્દી તેથી બાપ મરો ગયા ! એવી એવી ડેળવણી સામે વેહેમી સુખ હતી. પણ આજે ત્યાં સારા મેહેતાજુના હાથ હેઠળ સર્વાખંધ બાળકીઓ ડેળવણું કેઢે.

તાતા કન્યાશાળા. જે અરસામાં “ સત્તાબનના બળવા ” ની ધરમચકરી આપ્યા હિંદે દુલલી રહી

હતી તે વેળામાં પાતે છ. સ. ૧૯૫૭ માં, એક સખી અદુરથે પોતાનું નામ છુપું રાખીને શેડ શોરાબજી શાપુરજ બંગાલી માઈતે મેરા દ્વારામાં ર્ણી ડેળવણીની સ્થાપના કરી. એ સખી શેડ છ. સ. ૧૯૬૬ સુધી પોતાને ખરચે એ સ્કુલ આલુ રાખી. તે સખી નર, પાછળથી જણાયા તેમ ર્ણી ડેળવણીના પુંનરી શેડ દોશાભાઈ ઇરાંમજ કામાળ હતા. ત્યાર બાદ છ. સ. ૧૯૬૭ થી શેડ શોરાબજી શાપુરજ બંગાલીએ પોતાના ખરચે એ નિશાળ ચલાવી હતી. તે છેડ છ. સ. ૧૯૭૨ ના ઈસેંબર માસથી નવસારીના Self-made men મધેના એક નોશાકરા વતની શેડ નોશરવાનજ રતનજ તાતાએ પોતાના સ્વાવિનમાં એ ખાતું ભર્ય, પોતાના બેહેનના નામથી એ નિશાળનું નામ “ બાઈ નવાજબાઈ તાતા નવસારી જરધોસ્તી છોકરીએની નિશાળ ” ચેલું રાખી પોતાના ખરચથી વહિવટ ચલાયો, અને તા. ૧૪ જુન ૧૯૭૬ થી એક કંઈકી નિભી, નિશાળને લાયકનું એક મકન ખાંધી, તેને જીવિન તેને કારોબાર સોંચો. આને એ નિશાળમાં ૧૬ વર્ષથી પ વર્ષ સુધીની છેડિએ ભજે છે. લખવા, વાંચવા, ભરવા, શુંદવા, રાંધવા, જાવા, શીવિવા, વગેરે દરેક તાલીમ કીદરગાઈન સીસ્તમ પ્રમાણે તાં અપાય છે. અને છ વરસ ઉપર એક અંગેજ બાઈએ અંગેજ ડેળવણીનો કલાસ ડિંબાડયો હતો, તેજ પ્રમાણે આજેપણ એજ સ્કુલના એક ઉમંગી મારતરે તાં અંગેજ ડેળવણીનો કલાસ ઉધાયો છે. એ સ્કુલમાં ડેટલીક ર્ણી શિક્ષકો પણ ડેટલાંક વર્ષોથી દાખલ થઈ ચુકી છે, અને આને ક્રિ-સુધારો એવો સરસ થઈ ચુક્યો છે, કે જે ખાંદાંનવાળાઓ અતિશય અસલી વિચારના હતા, તેમનીજ બેઠીએ હારમેન્યમો ઉપર સુસરોદ કાઢે છે, છનીએ એંદે છે, ખુત ધરસાક્ષીન પેહેરે છે, અને શેડ દારાશા રતનજ ચીજગર જેવા ક્રિ-ડેળવણીના હૈયાત પિતાના ભાષણેના મેળાવડામાં વગર લરક્તે ધરડાંખોાં ભમાઈજ, માપજ કે માસીછેને લધ જધ સામેદગીરી આપે છે, અને જહેર ભાષણો વરીક કરેલે, વળી છ. સ. ૧૯૭૬ માં અંગેજ ડિંદુ તથા પારશી ર્ણીએએ “ ર્ણી સમાજ ” નામની ભાંગા લયાપિ છે, જ્યાં ર્ણીજ ભાષણું ડર્ટા-ર્ણીજ પ્રમુખ, અને ર્ણીજ મેળેને હોય છે. એ પ્રમાણે નવસારીમાં તો પાણીનો ગોઠ ગળતાંખી વાર લાગ, તેના કરતાં પણ અતિ જરૂરે ર્ણી છુટાપણું અને ર્ણી-કેળવણી હાલાય ધણ-ઉધરી બાઈ-અને ધરડી થવા લાગી છે.

આજથી ૧૭ વરસ ઉપર તે વેળાના વડોદરાના રેશેદંત સાહેબ પોતાનું

જાનું સાથે એ સ્કુલના ધર્માભના મેળાવડામાં ભીરાંકયા હતા. તેઓ છો-
ડીઓની ડેઝવણીની ટ્પછપથી એટલાતો મધ્યન થઈ ગયા, કે ઉલ્લરાની
ઉત્તાવળમાં તેઓએ દર વરસે એ મેળાવડામાં લાનર થવા કણુભાત આપી
હતી. વળી છ. સ. ૧૮૫૬ માં ન્યારે વાઇસરામ લોડ એકગીન વડોદરે
આવ્યા ત્યારે આ સ્કુલની છાડીઓને ખાસ મહારાજ સાહેબે વડોદરે
એલાલી તેઓના કીદરગારઠના ભાગે ભજવાંયાથી લોડ એકગીન,
પરમાનંદ પાસી, આ નવસારીની સ્થી-કેળતણીના ભજવાયલા ભાગથી
પોતાને હરખ જણાય્યો હતો.

ગંગાધર શાસ્ત્રી ધર્મશાળા અને સદાવૃત્તાં

આ ધર્મશાળા કુંભારવાડ તરફ ફુધીએ તલાવના ઉપર આનેલી
છ. એ “ ગંગાધર શાસ્ત્રીની ધર્મશાળા ” એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
કુમકુ ને ગંગાધર શાસ્ત્રી આપણું ગાયકવાડ સરકારના એકચાર દિવાન
હતા, અને નેમને પંદરપુરના દેવળમાં સન ૧૮૧૫ માં પેઢા સરકારના
પ્રધાન ડેંકેએ હાર કર્ણાનું છતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેજ ગંગાધર શા-
સ્ત્રીએ સંવત ૧૮૬૮ અને શાકે ૧૭૩ અના હાગણું શુદ્ધ બારેસને થુર
વારના દિવસે બંધાવ્યાનો દેખ છે. આ ધર્મશાળા બંધાવ્યા પછી એમાં
એક સદાવૃત્ત પણ ચાલતું હતું. એ સદાવતને માટે દરમાહે ચલ્લુસે રૂપી-
એ એટલે વાંદ્રિક અર્ચ છત્રીસિસે રૂપીએનો શીમાંત ગાયકવાડ સરકાર
તરફથી મળતો હતો. સદાવૃત્તમાં દક્ષિણી આલાલોને તૈયાર બોનર મ-
ળતું. અને ભીજાઓને તેમની લાયકાતના પ્રમાણું દાળ ચોખા અને
સોટથી તે ધી શાકર સુધીના સીધાં મળતાં હતાં. એમ હતાં જને
તેવો સાધુ આવ્યો હોય તોપણું તેને દાળ ચોખા લોટ અને તે રંધવાને
ભીજો લોઠતો જામન મળ્યા વગર રેહેતો નહિ. આ પ્રમાણે સંવત
૧૮૦૮ ના શાલ સુધી એટલે લગભગ ચાણીસ વર્ષ સુધી ઉપલું સ-
દાવૃત્ત ચાલાનું જણાય છે; પણ ત્યાર પછી કેટલાંક કારણુથી તે બં-
ધ થયું. એવું એક સદાવૃત્તભાતું હેશાઈ શી ગનનેરજ ખુરશેણતું
ચાલતું હતું. ત્યાથી મરીબ લોડને, સાધુ, જિસુક વગેરેને, ચોખા દાળ
બગેરે આપવામાં આવતાં હતાં. તે સદાવૃત્તભાતું છેલ્લાં છત્રીશ વરસ
થયાં બંધ પડ્યું છે.

એ ધર્મશાળાના બાંધાવનાર શાલિ ગંગાધર દુષ્ટું પટવર્ધિન તરફણ
થી પ્રયત્ન એક વ્યવસ્થાપક ધર્મશાળાને માટે રાખેલો હતો. તેના પણ
એના કારબાર અને વ્યવસ્થા હાલના એના વ્યવસ્થાપક રા. આપે
વડીલતા પીતાજી નારાયણુરાવ સંદર્ભિની આપે ઉરદે નાના પંકુજ્જના
દાખામાં સંવત ૧૯૧૩ના શાકભાં આવ્યાં. તેમણે ડેટલોક અમ અને
ઘરપણ કરી સંદાતૃત સરકારમાથી ચાલુ કરાયું. આ વખતે અગારિના
બેઠસો એટલે છત્રીસસેં ઇપીઓને વાર્ષિક ભરયનો મળતો નહિ. તો-
પણ બારસે ઇપીઓ દર વરસે, એટલે સો ઇપીઓ માસિક ભરય
મળતો થયા. આવી રિચ્ટિયાં સંવત ૧૯૩૩ના શાક સુધી ધર્મશાળા
નું સંદાતૃત ચાલુ રહ્યું. ત્યાર બાદ આનેતો તે છે બંધ થયું છે.

આને પણ એ ધર્મશાળાં સાહુસઠો પોતાનો ઉતારો કે છે.

આત્મારામ ભૂતાર.

આત્મારામ ભૂતાર એ નામે અરધી શરીર ઉપર નવસારીમાં એક
પ્રખ્યાત વૈદ થધ ગયો છે. એ જાતો આલણું હતો, અને અજારમાં આવેલાં
બૌયરા ભાતાના મંહિર પાસેના ધરભાં રહેતો હતો. એ વૈદાની વિધાભાં
કુસળતા ધરાવતો હતો. એટલુંં નહિ, પણ ભૂત ડાંદણ વગેરે કઢાડ-
વામાં નિપુણ ગણ્યુંનો. તેથીજ એનું નામ ભૂતાર પડયું કહેવાય છે.
ભૂતાર એટલે ભૂતનો ઉતારનાર અથવા કઢાડાનાર. એ એદ્યાં અતેના
તે વખતના સુખા નારાયણુરાવ ભાડિના તરફથી તેમને મળેલો કહેવાય
છે; અને તે નીચે જણાવેલી એક કથા પરથી માલમ પડેશે.

ઉપર દર્શાવેલા સુખા નારાયણુરાવ એકવાર બણાર ગામ હુદાવા
ગયા હશે, ત્યાથી તાવ લેછને વેર આવ્યા. તાવ રોજ રોજ સખત
અને સખત ચઢવા લાગ્યો. અને તેથી ખાવાનું સુદ્ધાં છોડ્યું. ઉપાયો
કર્યા, વેદોને બોલાવ્યા, ચૈપયો લીખાં, પણ ગુણું કણાનો લાગ્યો
નહિ. અતે ડોઈની ભલાભલથી ચ્યા વેદરાજને આમંત્રણ કર્યું. વૈ-
રોજ પથાર્યા. નાડિ જેછ, અને ડોકું ધુથાયું; અને બોલ્યા “તાવ
કાંઈ અંગરોગતો નથી. કાંઈ બણારની ઝપટ લાગી છે.” આ સાંભળી
સુખા સાહેભના ખાઈ આંખમાં આંસુ આપ્યું બોલ્યા:—

“ વાટલ તસે અસેલ વૈદ્યબ્યા, પણ આત્મા યાન્ન લવકર વેરે કરા. આઠ આઠ દિવસાંચે ઉપોષણ ઝાલે આહેત, યાંચા બરોબર મી પણ અન્ન સોડલે આહે, યાજ કરીતાં આત્મા કૃપા કરા. મી તુમચે ઉપકાર કંધી હી વિસરણાર નાહીત. માદ્ધા વિશ્વાસ આતા માત્ર તુમચ્યા વરચ આહે.”

વૈદ બોધ્યા:— “ રડીશ નહીં બાઈ. ધીરજ રાખ, હું એમને હમણાં ઉડાડું છું. સારા કરંધું, અને દહીં અને લાખર ખવાડુંધું, ર્યારેજ હું આ ત્યારામ ખરો.” બાઈ એલી ડે:—

“ મી તુમચી જન્મ પર્યત રીણ કરીણ હોઈન.”

વૈદરાજે ચોંદું સુખાન ભંગાવ્યું. કુપ ઝોં. ભંત્ર ભંધ્યા. એવે સુખા સાહેબ ને તથન સુસ્ત અને એલાન સ્થિતિમાં તાવની ધુનમાં પડેલા હતા, તેણે પાસું હેરવ્યું. પાસે એટેલી ભંડળા એટલામાંજ વધ્યદરાજને શાખારી આપવા લાગી. કુપ જરીજ હતો, ધુહુ શખ્યદ થયાજ કરતો હતો, ભંત્રેચ્ચારના ન સમજય એવા ગણુકારા પડ્યાજ કરતા હતા, એટલામાં સુખા સાહેબ આંખ ઊંઘાડી હળવે રહીને એકા થયા આથી તો સર્વના જર્બની સીમા રહી નહિ. શાખાશ વધ્યદરાજ, ધન્ય છે તમારી વિધાને, એખ નેતે ધીમેશ્થી કહેવા લાગ્યા. વધ્યદરાજે પોતાનો પ્રયોગ ચાલુ રાખ્યો. પછી તેમણે પ્રશ્ન કર્યા. “ એવ તું ડાખુ છે, કુયાંથી આવ્યો છે, શા માટે આવ્યો છે? ” સુખા સાહેબના મોંભાયી શખ્યદ નિકળ્યા, “ હું જુન છું, સચ્ચીખુથી ચોડેક છેટે મારી કબર છે, મારી કબર આગળ એ પીંશાઅ કરવા એડો તેથી એના શરીરમાં બે પ્રવેશ કર્યો છે. ” વધ્યદ પુછ્યું “ હવે જાય છે કે નહિ. ” પાણ શખ્યદ સંભળાયા, “ ના. હું હવે એનો કેડો છેડવાનો નહિ. ” અનિનમાં ધુપની જોસ્તી બમણી થઈ, ભંત્ર ભંધ્યા લાગ્યો, અને ધુહુ ધુહુ એ શખ્ય વિશ્રાપ નિશ્ચય પુર્વક થવા લાગ્યા. એટલામાં તો “ એ જાઉરે, એ જાઉરે, અને ગભરાવ ના, ” એમ સુખા સાહેબ ખુમ પાડવા લાગ્યા. વધ્યદ કંદું “ તું જાય છે ખરો, પણ આ બધા ભાષુસો શી રીતે જાણુશો ન આએ આ શીશામાં ઉતર ! ” (એક શીશા જતાવીને કહ્યું.) જુન એનાંદ્યો. “ ના. શીશામાં તો નહિ. તું મને ગોંધી રાખરો. ” વધ્યદ કંદું “ કે હું સોગન આઈને કહું છું કે એક કલાકમાં નહીને પેવે પાર હું

તને છોડી દેઈશ. પરંતુ હવે ફરી આવીશ નહિ, અને શિશામાં ભરતી વખતે જેમ પાણી ભરાતું હોય તેવો અવાજ કરીને જણે, એથેસે આ બધી મંડળાને આતરી થશે.”

ટુંકામાં ત્યાં એઠેલા સર્વ જણ્ણાંએ તેજ પ્રમાણે સાલભ્રંષું અને જેયું, વધું તરતનજ તેજ શીશો બુચથી બંધ કર્યો, અને પોતાના એક ચાફર ખુશાલ નામે ત્યાં હાજર હતો; તેને આપી નદીપાર મુક્તી આવવા કર્યું.

સુખા સાહેબ હવે શાંત પ્રકૃતિએ બેદા હતા, તે બોલ્યા, “ મને બુખ બહુ કાગી છે,” કેને તરતનજ બાજરીનો ભાષર અને શેર દહીં લાવવા ફરમાયું; અને તે તેવણું એક લૂઘ્યાં માણુસની ઝડપથી અને ઇથિથી ભાઇ ગયા.

તાવના ઉપર દહીં ખવાડું, એ વધદક્ષાવના નિમન ગ્રામણું બહુ જોખમ બચ્યું છે; પણ વધું પોતાની કુશળતા અતાવવાને આતર સુદ્ધાર તે આખ્યું હતું.

નારાયણરાવ સુખાંએ સારા થવા પછી એ વધીને શિરપાવ આપ્યો. વધીની માગણીથી બાચરા માતાને અગે વર્ષાસન કરી આપ્યું, ત્યા રોજનું સિદ્ધું ચાલુ કર્યું. ત્યારથી તે પોતાના ઘરના વધદ થયા, એઠલું નહિ, પણ મિત્ર અને સલાહકાર વિઠિક થઈ પડ્યા.

આધુનિક સમયના વાંચક વર્જને આ વાતમાં સત્યતાની ધર્થીક શાંકાચ્ચા ઉદ્દેશ, તોપણું આ વાત અચાપિ વૃદ્ધ્યા બહુ આનંદથી કરે છે. એ વધીની બહુ તારીદ કરે છે, અને ઘણા જન્મગરે તથા હૃત્યા વિદ્યા જણ્ણાના ભૂવાંએને તેણે માત ર્થીતું તેઓ જણ્ણાવે છે. મોટેથા ચારી આવેલી વાતોમાં ડેટલીક અતિશયોક્કિયાતો હોય છે, પણ ઊજ વિના વૃક્ષ નહિ, જળ વિના પરપોયા નહિ, અનિન વિના ધૂમ નહિ, એ ન્યાયસુત્રોને આધારે એમાં સત્યતાનો થોડા તો વાસ હોય અરો.

આત્મારામના બાળસ્નેહિ એક લગવાન કરણશાંકર જેશી કરીને હતા, ને હાલ દરોક વર્ષ ઉપર નેવું વર્ષની ઉમરે મરી ગયા છે. તેમને મોટેની આ વધીને વિસે એક વાત એવી છે કે:—

અમે એકવાર દુધાચા તળાવ ઉપર બેદા હતા. તેવામાં ડેટલાક સાંદ્ર ત્યાંની મસજીદમાંથી આવી અમારી સામે ઉલ્લા, અને પોડોક વાર પ્રણી બોલ્યા.

" વર્ણાં અધ્યારાજ આત્માગમ, હમ આપણી તારીખ સુનને હુંનો
હુંને શાલાંતક આવ હુંને હેં. ખુંને આપણી સુલાક્ષણ દોરણ કરા દી હે.
આ હમણી જીવિત એસી હુકે અપન ચોડી હેર બેડે. એંર હરેકે
ઝીસંસ કોર લીફત હેમેં: એંર હમણી કિસ્તાદકી મેહેરબાતીસેં ચો-
ડી બોડત એસેળી છલ્લમ જનને હેં. એંર હમને સુના હે કે આપતો
કિસ્મે ગેહ નરસાનીનેંતો કથા, કેદોન આપે ગુજરાતમેં યક્તા હો.

આત્મારામણ—ભિયાં સાહેય, તમારી છલ્લાથી હું બહુ ખુશીછું.
લોડા કહેતા હશે, પણ મને તો કાઈ આવહતું નથી. હું તો માત્ર
ઓષ્ઠદિનાં પડીકાં બાંધી જાણ્યાંનું. જેછેઓ તો વમને એકાદ પડીકં
આપીશ.

કુકીરઃ—જુ દાં, આગર હો તો બહુત ખુઅ. આપણી તરફસેં કુચ
નઈ ભીતા સિંગારારગે તો હમ આપણા એંદુસાન માંનીશે. એંર હર
નિયમે હમ આપણી તારીખ કરીશે.

આત્મારામ—તમે તો વળી જુની વાત કરોશો. હું તો એક
હુકીમ છું. અને આજારી માણસને દવા કરી જાણું છું: ધીજું કાંઈ
આવહતું નથી. પણ તમારા નેતા દેશ દેશ દરનારા સાંચ મૈદાની
સુલાક્ષણ લેવા બહુ ખુશીછું.

કુકીરઃ—દાં, હુકીમકે પાસસેજ હમ હુકીમાત દેનેકી જીવિત રખને
હેં. કલરોજ હમકો જનાંડે, ઈસ લીએ આજાહી આપન એટક જમાવેં
તો ઉમદા ખાત હે.

આત્માગમઃ—ડિક લાંબા, આરોજ, અને હમણાંજ, આજ ચો-
ગાનમાં (ભરીદ આગળનું ચેગાન બતાવીને) આપણે એસીશું.

કુકીરઃ—મગર, એ કરતા ડમદા નહીં હે. આપણી ભરણ હોવે
તો અપન.....

આત્મારામઃ—(એક ખાંચે સાવરણો મુકી આવતા ભંગીને હે-
ખાડી,) પેદો બંગી ને સાંક કરી જશે.

પેદો બંગીને જાણું કરી રાખેશું હુંય તેમ વગર એલાને ચાલવે
તે જગા વળી ગયો. એટસે ચાર મજૂરોના સાગની સાગાઈ કેર્ચ આચ્યા.
તેમજું પોતાની સાથે આણુલી નરાન્ધવડે આડા એઢી તે દાઢી દીધી.
એટસે એ માણસ એક કનાત લઈને આવ્યા. તેમજું તે બાંધી દીધી.
પણી એક હળમ આવ્યો, તેણે ત્યાં સમ્માન ગોઠવી દીવા સળગાની
દીધા. તેઓ પોત પોતાનું કામ વગર એલાને કરીને તેજ પ્રમાણે ચા-

સ્થા જયા. પંદર ભીતિએં માંડવો તૈયાર થઈને અંદર દીવાણી જોતથી જળકી રહ્યો. આ જોઇ ઇડીર તો દીંગ થઈ ગયા. હવે સર્વે ઉડી માંડવામાં ગયા.

ફરીરઃ—હડીમ સાહેબ, ખસ ! જે કુચ્છ દેખેકા થા, સો દેખ લીધે. પુરીકે બાંધનેવાલે હડીમની ઉસ્તાહી દેખ લી.

આત્મારામઃ—હને તમારા કંધ કીસ્સા જીતાવો.

ફરીરઃ—નહીંછુ ભહારાજ, હમ આપણે કાંચ જીતાવે ? હમણે આપણે આગે કંધુલ કરના પરતા હે કે હમ ઇકત એક ખૂફી ભારતા જનતે હું. (એમ કહી ઉપર ડિતાં વાગળાંખાંથી એક, એ, નષ્ટ, ચાર, એમ પાંચ વાગળાં એક પછી એક નીચે તરફહાલાં પાછળાં.)

વર્ધદઃ—આહ ! એ ભીચારાં પાંખાને શા માટે દુઃખી કરેશો. ઉડી જવા હો ભીચારાને જાગપર.

ફરીરઃ—નહીંછુ, અખ એતો ભરનાઈજે. હમણે ખૂફી ભારતા ખાદ હે, મગર ઉસકા ડિતારા નહીં ભાલું.

વર્ધદઃ—મરી શું નથ. એતો ડી જરો. (એટે એક પછી એક સર્વે પાંચ ફુલાવતાં ઉડી ગયા.)

ફરીરઃ—(કાલાવાલા કરીને) હડીમ સાહેબ, હમણે ખસ ઈતનાંથી ચાલીએ. ઈસ લીએ આપ મેહેરણાની કરકે હમણે યેદ શાખા હો. ઈસ લીએઝી આપણી હમ તાવાશ કરતે આયે હું. હમારે યે ઈસમાં તમામણે છ જાતે હું. મગર કોઈ સાખેત હો શકતા નહીં. હમ ખુલાંદ કરીમણ ઘોલ ખા ચુંઢા કરતેહું. ઈસલાયે આપ હમણે ઈસમેંસેં બચાવ !

વર્ધદઃ—આ કીસ્યો તમારો સાગરી રાખો. કલે તમને એતું વાળણું શિખવીશ. પણ પછી બીજું કાંઈ બોલશો નહીં.

ફરીરઃ—નહીંછુ, હમ ખુફી ઈસમાં ખાડે યોખતે હે કે ઈસકે શીવાય હસરા હમણા નહીં ચાલીએ.

એક ભાણુએ આ વાત અને પ્રયોગ ચાલતાં હતાં, ત્યારે ભીજું બાળુએ સામે એક બાઈ ગુણ્ણિકાને વેઠે ગાયન કરતી એહી હતી. હવે તેણું પોતાનું ગાયન બધે કર્યું. એટલે બાઈની સામે એક ભાણુસ આવી બરશીને ટાટ સુંકી ચાલ્યો ગયો. પણ પછી તરતાં બીજે લાંબી જેલા ફરીરને ચોડી ચોડી આપી, તથા અમને સર્વને બ્યાંખાં બ્યાંખાં અને તે અત્યારે નહીં આવાને ભાર જિતે આંખ મારી, એ-

એ મેં તે ભારા ધોતરને છેડે ખાંખી દીધી. વધું ક્રીર તરફ જોઈને
કહ્યું: હવે ડીશાં એટલે સર્વ જીમા થયા થયા. ગાનારી જતી રહી.

પાણ નેજ ભાષ્યસે આવી માંગને છોડી ગયા. અને સૌ સૈને
શેર ગયા. ભારા ધોતરને છેડે બાળેલી બરશી આવા શામાટે છસારતથી
ના કહી તે પુછવાની મને સરત રહી નહિ. તેથી વાત કરતા કરતા
ધેર આવ્યા; અને ધોતર અને પાંચી ખુટીએ સુક્ષ્માં. સંદતારે ડુંગીને
ધોતરને છેડેલી છોડીને જેણ હું તો બરદ્ધિને બદલે પડીકાંખાં નર્ક
ભાભમ પડ્યું. જો તે હેડી દીધું: શામાટે ભારા મિત્રે મને તે રહેવા
હેવા છસારત કરી હતી, તેનું કારણ હવે હું સમજ્યો.

જીને દહાડે જુતારું ધર પુછતા પેલા સાંઘ આવ્યા અને ડેઢ
વા લાગ્યા, આજે તમારા દુરમાન સુનાર્ય આવ્યા છીએ. વધું કહ્યું,
પેલી કાબૃસપર તમારો પ્રયોગ અજમાનો. હું તમને તેને સારી કરતા
શિખવુંછું. ક્રીર ધણુંએ કર્યું, પણ આગસે હિવસની પેડે તેનો પ્રયોગ
આલ્યો નહિ; તેથી તે બોલ્યો, હીમજ ! તમે હમારો પ્રયોગ આલવા
દેતા નથી.

વધું કહ્યું; હું ઈભાનથી કહુંછું કે હું કંધ કરતો નથી. પણ
દીક થયું, ગુણનો શુન્હો કરતાં તમે તમારી મેળોં બચ્યા.

કહેવાની જરૂર નથી કે આગસે દહાડેની બરશીઓજ તેની વિદ્યા
દ્વારા કરી નાંખી હતી. આથી ક્રીર બીચારા વિસે મોહેડે ચાલતા થયા.
“સેને ગધ પુત ઓર ઓા આધ ખસમ” જેવો હાલ થયો.

આ વધું જુત વિદ્યા શિચાય ચૌધયમાં પણ બહુ કુશળ હતા;
પણ ને આપેલું ચૌધય કરી તેનું નિષ્ઠળ જતું નહિ. નાડિ જોઈને
રોગની જરૂર પરિક્ષા કરતા, વળી અનામાં એક ખુઅ૱ચી એની હતી કે,
પૈસાદારને એક રોગપર સો ઇપીઆનું ચૌધય મંગાવી ત્યાંજ તેની
આગળ તે બનાવી આપતા; ત્યારે એક ગરીઅને તેજ રોગને આટે એક
પાછતું અતુપાન લાનાની તેમાં ચૌધય આપતા. અને આજ પ્રમાણે
એક ગરીઅ અને તરંગરતું ઇશ્ટદંડ મયારાની વાત ભણાહુર છે. એ
આખરી પચાસોક વર્ષની અગાઉ મરી ગયા કહેવાય છે. આ ડેંકણે
વાંથનું અગત્યનું થમ પડ્યો કે, આગળ નવસારીમાં જુતનો વેહન
અતિશય હતો. દાન જ્યાં ગ્રાન્ટર પાદલનજીનું મકાંન છે, તાંતો તેનો નાસોંજ
કહેવામાં આવે છે. દિંદુંએ માતે છેડે મુઅલો ભાષ્યસની ધર્મ હિયા કે
વિધિકરવાની રહી ગયાથી, ચુકી ગયાથી, અથવા આપધાત ઝાંધાથી, તે ના

નારભૂત થઈની ગામભાં કરતો હુએ છે. તેના પગની પાટલી ડિંધી જણ્ણાવામાં આવે છે. ઇભાવ થઈને રસ્તે પડતો, જેના ઉપર કુરખાંન હોય તેની કપડાં વણ્ણાની શાગો ભરી જાતો, કે હુણી થયો હોય તો તોડી જો, રાહદારીઓના રસ્તા ચુકાવતા, કે વાડકાંયામાં અડગતો, એરો તેને ચિત્તારવામાં આવે છે. ધણ્ણા કેડાએ ભુના વેઠેમને લીધે ભુન રીતરારા ભૂતારેને પોતાના ધરાર પાણ્ણુને ફુળે અથવા ભુદ્ધન આપી હાજેવાંતા દાખલા નવસારીમાં ધણ્ણા બનેવા છે. ધણ્ણાંક રોતા નેવાં વરો એ વેઠેમને લાંબે બંધ પડતો છે, અને ધણ્ણાંક તો ભાંગીને ભરતાં પણ થઈ ગયાં છે. એ કારણથી ડિંદુંઘોનાં આલમારાસ વહેં અને હથાં પાદલનાં ભામજીની “ ભૂતારો ” કેને ધણ્ણી નવાઈ નેવી વાતો અવે ચાવે છે.

ચૂધાસાહેબ પાગેડાર.

શ્રીધર મિનાયક ડિં આપા સાહેબ, એ જાગેડારના નામથી એં જાયાંય છે. એએ ભૂળ અસ્કમદનગર જુદ્ધાંન આવેનો ભાંગોરા ગામના વતની હતા. અગણેતરા કાળ વખતે એંકો મોદાની વહેં વર્ષની ઉમરે પોતાની વતન ભૂનિથી વડોડરાયાળ નોંધીના ભાડુકાર જોપાળ મયરાળને તાં (કહે છે જોપાળ મયરાળ નેમની હોરંના લોડરા થાય) આવેવા. પ્રથમ એડોંક વખત ત્યાંજ રહી એટોંક દરારારી રીતરસમાં માદિતિ મેળની. આ વખતે અમરેલી પ્રાંતનો છનનરો પણ જોપાળાસવ પાસેજ હતો. અને ત્યાંનો અખિડાર તેમના તરફથી “ ગાળનન આખા ” ચચાવતો હતા. આ વખતે અમરેલીમાં આરોટ એડોંકે કાંઈદ કારણસર હુલ્લદ મચાયું હતુ. તે સમાવસાંન ગાળનન આખા સાથે એંકો પણ હતા. ત્યારથાં એમની ચાચાડી અને હુણીઓની જોડ, એમને નવસારીમાં ભાવિસ ભાતકરી પૈછી એક ડેરીનો મોડતયાના આવ્યા, અને તે ભાડા એમને વાર્ષિક લવાજમ નણ્ણોં ઇંપીઓ ગાયડાનાડ દરદાર તરફથી માણના લાગ્યા. વળી એમને નવસારીમાં જોપાળાસવ મયરાળ તરફથી સંક્રિયારી પાગા સૌંપવામાં આવી હતી, અને તે બૃહદ એમને હુદું વતન નળાંજ હતુ. એ પાગા ધસાવનારા હુણાથીજ એ પાગેડાર ને નાને ઓળાભાવા લાગ્યા. નવસારીમાં પાગાનું કામ એમને સંવત ૧૮૮૧ થા સૌંપવામાં આવેલું હુદેસાય છે.

શ્રીધર વિનાયક, પાગા શિકાય ખાનગી વેપાર પણ કરતા હતા. એ સર્વમાં એમણે હીક પેસો પેદા યો હોને એનણે પછ્યા—સરીમાં એક મોટી હવેલી પોતાને રહેવાને આ બાધેલી છે. કંઈ આજે શ્રીધર અપ્યાની હવેલીને નામે ઓળખાય છે. તેનો આગલો જાગ અનુરમ ચાંચેલેછે. તેથી નાચે હડાનો તરીક પણ ગણ્યા છે. પોતાની હવેલીની સાથે એમણે ડટલીક જરૂરિયામાં નાના ભડકો બાધેલાં છે. ઓં તે હાલ પાગેદારના ઉહેવાને નામે ઓળખાય છે. વળી એમણે જુના થાણ્યાની ઉત્તર વિશાએ એક ચાલી બાધેલી છે.

એઓ શાંકર ભડક હતા; અને શિવ ઉત્તર એમનો ભાવ અતિશય હતો. પોતાની હવેલીની સાથે એમણે એક નાનુ જિંગલાય બાધેલું છે; તેમજ આપણી પડોશમાં આવેલાં એવે મન નજીબમાં સુધ્યાડ (સૂતસય) નામના ગાયમાં ભૂતનાય કરીને એહ મહાદેવ છે તે ઉપર એમનો તથા એમના પુત્ર વિઠુલરાય કિર્દે ભાડી સ્થાનેના આકીન સારો હતો. દર સોમવારે એઓ તે મહાદેવના દર્શન કરવા જતા હતા એમ હુદેવાય છે. કે મહાદેવનું દેવળ એમણે પોતાના ભડકની સામે બાધેલું છે તેનું નામ એમનાજ નામ ઉપરથી શ્રીધરેશ્વર મહાદેવનું દેવળ કહેવાય છે. તેનો અર્થ અચાન્કી પોતાના ઉત્પન્નમાંથી થામ છે.

એ પાગેદાર એકવાર ભાંડણ રાખાના ઈન્દ્રજી પણ રાખ્યો હોં. એ સંવત ૧૯૨૧ ના આપાડ વદ નવમીને દિવસે આસરે પાંસેડ વર્ષની ઉમરે ભરણું પાર્યા. એમને એક વિઠુલરાય કરીને પુત્ર હતા.

વિઠુલરાય પાગેદાર. શ્રીધર આપાના પુત્ર વિઠુલરાય પણ પોતાના બાપના ભરણું પછી માનકરી તથા પાગેદાર નિમાયા. એમણે પણ પોતાના બાપનીજ પેડે હુશીઆરીશી કર્મો કર્યા. તેઓ શરીરે બેનન બાંધાના, અને બાંધાને શેંબે એઠલી ઉચ્ચાધિના ગૃહસ્થ હતા. નેચો પોતાના બાપના ભરણું પછી લાગો વખત પાગાનો કારોબાર ચલ રહી કશ્કા નહિ. ચાર વર્ષમાં એટો સંવત ૧૯૨૪ ના આવણું વદ ૧૧ ને દિવસે એઓનો કાળ થયો. એમને એક પુત્ર ઘાંડુપંત કરીને હતો.

ઘાંડુપંત પાગેદાર. પોતાના બાપના ભરણું વખતે ઘાંડુપંત આઠ નવ વર્સની વધના હતા; તોપણ અગણા રીવાજને અતુસરીને એમના બાપનો એધેંદ્રો તથા અધિકાર તેમને મળ્યાં. પરંતુ તે લાંઘો વખત ચાલી શક્યાં નહિ. સંવત ૧૯૨૫

સુધીજ આખ્યું. એ વખતે એમના હસ્તકમાં રહેલી પાગાનો રીસાણો
થયો, અને તે સાહે મોકલી દેવાનો હુકમ થયો, તેથી એ કામ એમના
તરફથી નિકળો ગયું. માનકરી તરીકેતું તેમનું વર્ષાસન તો તેમના મન
રશુ સુધી રહ્યું. સંવત ૧૯૪૧ના કાર્યક વદ વીજને હણડે એઓ દેવલોક
થયા, ત્યાર પછી તે ખાતસા છે. મરણ વખતે તેમની ઉમર આસરે
પર્યાય વર્ષની હતી. પણ તેમને કંઈ સંતાન ન હતું. ધોડાપંત
ભવિષ્યમાં સારો દેખાવ આપે એવો (Promissing youth)
તરણું હતો. એમના હસ્ત તરીકે યાદવરાવ નામના એક જવાન હાલ છે.
પાગેદરતું કુળ નવસારીમાં સારું ધનવાન ડેહેવાય છે. તેના
હસ્તકમાં તવ નવસારી ત્યા પદમાણું, કામરોજ, અને જ્યાત્યોર, વ-
ગેર ગામે વળજ્ઝાઓ છે. અને તેનું વાર્પિંડ ઉત્પન્ન આસરે એ એવી
હાલરતું ડેહેવાય છે.

સવા પોહેરની પાદશાહી.

પાગેદારની સત્તા. પાગેદારની સત્તા પણ અમર્યાદ હતી. સુધાના
નેહલી અગર તેથી ખણ્યપ્રસંગે તેની સત્તા
વિશેષ ગણ્યાતી. જ્યાસુર, અગાઉ પેશવાળા તાખામાં હતું. કહેછે કે એક
વાર એ તાલુકનો ધનરો, એક ધનરદારને નામે લખાયલો, તેનો પરચાનો
અથવા સનદ એક મીઓંમાંથી ઉકાની લાંબી, જુના ધનરદારને, પેશવા
સરકારની સહીશીક્ષાવાળી સનદ જ્યાંવી પોતાના જ્યતાભાઇએનો જ્યતાવી,
એકટોળી ઉભી કરી તેની ગઢ વડે ઉકાની હાંડી કલાડ્યો. આ ધનરદાર
સદાય વિનાનો નિરાધાર પડનાથી અત્રેના ખાગેદાર પાસે આવ્યો, અને
અરી વાત વિદ્ધિત કરી. પાગેદારને તેની વાત રસ્ત લાગવાથી કેટલાક
ઘાડેસ્વારની એક કુદડી તેની ગઢ વડે ઉકાની હાંડી કલાડ્યો. એ ધનરદાર
હુકમત ઈરી પ્રાપ્ત થઈ શકી. આ પ્રમાણે પાગેદાર ધાડ તથા લુંટારાએની
ટોળીએને પણ વિભેરી તાંખતા. તથા વારપાહુએને પદડી લાવતા. અને
શિક્ષા કરતા, કે કરવતા. કોઈ ઉપર ધતરાળું થાય તો તેને
શાસને પોહેરાયાઓ પણ કંઈ સરકાર તરફથી પરવાનગી કે હુકમ
બેઠુંતો નહિ. કારણું એવાની સામે તેને દાદ મેળવવી, એ તે ક્ષેત્રે બહુ
સુરક્ષાલ હતું. દીગમારદું રાજ એટલે સર્વી હતું, કે બાદાદરજાંગ નામે

એક અટકતો સુશક્ષમાન નવસારીની શુભાગીરી ઉપર પોતાની કુનેદથી આવી શક્યો હતો. તે વેળાં “ ચાંદરાતના ચૈદ હાડમ ” એવીજ કહેવત ચાલતી; ડેમકે એક વરસનાં પ-જ થી શુભ બદ્ધાઈ રહેતા. તેથી કહે છેકે એક શુભા તો હાથીની અંખારી ઉપર પુછાં તરફ મોં કરીને સ્વારીમાં નીકળો હતો. તેને કારણું પુછવામાં આવ્યું તારે તે બાલ્યો, “ હેખતા હઉં ક પાછે ડાખ આતે હે. ” એટાં એક શુભો હજુ તો આંગો નહીં એઠલામાં તેની પણી થીને જણ શુભાગીરીનું કાગળ બધિને વડોદરેથી આવેદેન્ન છે એમ થાનતું. નવસારીમાં અચ્છીયું તથા છપુદોશી નામે એ એહેનો લુનશીકુદ્ધ જ્વાના ચાર પુલના રસતા આંગળ જુપડાં જેવાં ધરમાં રહેલીઓ હતી. કહે છેકે એક દાડાં એકાએક તેના ધર આગળ શીપાઈસપરાએની હં અળી રહી. લોહો અજરણ થવા લાગાં. ડેમકે એડ એહેનોના ભાગ બાઢખરજંગ વડોદરેથી શુભાગીરી ભાવ્યા છે એવી નવસારીમાં હોલા થમ રહી. બાઢખરજંગે હજુરનો ઇકડો બાતાંયો, કે તુર્નજ શુભાએ શુભાગીરી બાઢખરજંગને સપુરદ કરી શીધા. પણ થીનેજ દાડાં બાઢખરજંગની હગાછ અને બનાવણ પ્રકારીં આવી, અને આજ શુભાએ તેના પાસેથી ૧૧ પોછોર દાડાંજાંજ અખત્યાર લઈ શીધા, અને કેદ કર્યો. તોપણું બાઢખરજંગે બગાછ શીધા કે, સવાપોહોર દહાડોણીઠો પાદથાણી કીંખી ! તે ઉપર્થી આનેપણ એક દુઢો અને બોલાય છે:—

“ બાઢખરજંગાં સ્વારી નેસા છોડરોંડ ઐલ;
નાલચંદ મોદીકી ખીચરી, ચોર એની વાંચણુકા તેલ. ”

હરખાજુ ખંડેરાં.

(સંવત ૧૮૫૭ થી ૧૮૮૭ સુધી નીશ વરશ શુભાગીરીની
કુમત કરી.)

હરખાજુ ખંડેરાન ઉર્ઝે આપુસાહેણ, એ મોને દાડેગાંન જુલ્દે અ. હુમદનગરના વતની હતા. એમની અટક કુલકરણી હતી. એઓ શ્રીમંતુ ભયરાળ નારાયણ ઉર્ઝે ભાઉસાહેણ જાએકરના સંબંધી હતા; તેથી વડોદરામાં તેમના અમલ વખતે તેઓ તાં આવેલા. થોડાક સમય પછી એમને ભરોલીના વહીવટદાર અતાવી મોડલા હતા. તે કામમાં સંતોષ

અગવાથી, ત્યાર પછી એમને નવસારીની સુઆગીરી સંવત ૧૮૫૭ નો શુભારે આપવામાં આવી. આ વેળા એમનું વય શુભારે અનીસ વરસતું હતું. એમણે નવસારીમાં કીસ વરસ સુધી ગાતેગાળે સુઆગીરી કરેલી છે. એ ઘણા દ્વારું હતા. ધર્મભર એમની અંડા ઘણી હતી. નવસારીમાં એમણે ડિચ વર્ષની વર્ષતીની દૃઢિ કરવાને ઘણે પ્રયત્ન કર્યો. આ વખતે નવસારીમાં યોરીક ચુજરાતી આલણેણી વર્ષતી હતી; પરંતુ દક્ષિણી આલણેણી બીજુંકુલ ન હતા, એમ કંઈકે તો ચાલે. એમણે ઘણા દક્ષિણી આલણેણે વડોદરેથી, દક્ષિણથી, અને બીજે આસપાસથી ઓદાવી નવસારીમાં વસાવ્યા. નવા વસનારામાંથી ઘણુંને એમને પોતાના ખર્ચથી ધર બંધાવી આપ્યાં. આજિવિકને મારે વરસાસન બાંધી આપ્યાં. અને ઘણુંકને ધર્માદ્ધ જમીન વગેરે આપી. પોતાની આ કરેલી બહિસ ઉપર શ્રીમંત સરકાર મોદા શાયાલરનની મંજુરી મેળી. તેથી દરખાજ ખર્તેરાન તરફથી થયકાં વરસાસન આધારિ ચાલુ હો. આ પ્રમાણે એમના ઉતેજનથી નવસારીમાં ઘણા દક્ષિણી આલણેણી સ્થાપિ રહેનારા થયા. આવા સ્થાપિ રહેનારના, નવસારીમાં આજે આ સ્થાનિ પૈકી, એકદંડ ધર પચાસેક છે. અને તેઓ સંવત ૧૮૫૮ પછીના, એટથે આ શુભાના અમલના દરમ્યાનમાં અતે આવેલા છે.

આ સુધી સમદિપ રાખનાર હતા. એટથે એમણે, એકદા દક્ષિણી આલણેણેજ ઉતેજન અન્યું નથી. અતેના રેફનાર ચુજરાતી આલણેણીમાંથી ઘણુંકને એમજે કંઈક નિભિને વર્ષસન બાંધી આપ્યાં છે. તથા દેવાળેણીની ખૂંન સોણી, તે બદલ ધર્માદ્ધ જમીન કંદાવી આપી છે. અને તેનો લાલ તે આલણેણાવંશને દર્શન પણ હો. આથી ચુજરાતી આલણેણી વર્ષતીમાં પણ દૃઢિ થતાને ઉતેજન અન્યું. પરંથીને દાઢે તેઓ પોતાને ત્યા આલણેણે દરદિમેશ બેનારતા, અને તેમની વિદ્યાના પ્રમાણમાં યથાયોગ્ય દક્ષિણા વગેરે આગી તેમનો સકાર કરતા. જે વર્ષસન, ધર્માદ્ધ, જમીન વગેરે તેમણે રાજ્યમંથી કરી આપ્યાં છે, તે બદલ કેમને તેમને તેઓને શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના સહી શિક્ષણ સાથે પરવાના રહી આપ્યા છે. તે ડિપરથી જણાય છે કે, આ કામ તેમણે સંવત ૧૮૮૧ પછીના વર્ષમાં કરેલાં છે.

એમણે નવસારીમાં ચાર પાંચ દેવગો બંધાવેલાં છે. તેમાં એ પોતાની રેફનાની હંગેલાની સન્ગુખ આવેલાં છે. એક ને વિકુલ મંદીરને નામે ઓળખાય છે. તે સંવત ૧૮૭૯ અથવા શાક ૧૭૪૫ના જોઠ વિ

૧૩ વાર શુદ્ધી અંધારાને કોણ જરૂરે છે. ખ્રિષ્ટું પોતાના મહાનની સાચેજ એક સિવાય છે. અને તેનું નામ પોતાના નામને મળનું હરી દરેકર રાખેલું છે. તે સંવાદ ૧૮૮૬ એટાં શાકે ૧૭૫૧ના ચેઠન શુદ્ધ ૧૩ શુદ્ધે જોગતા તરફથી અંધારું છે. ખ્રિષ્ટું મોટાં બજરના પડોશમાં આવેલું નિયમિતેશ્વર મદાહેરનું દેવન સંવાદ ૧૮૮૨ શાકે ૧૯૪૭ના અધારું શુદ્ધ ૩ વાર રાત્રિએ અંધારાનું છે. અધાર એક વળી નવસારીની પડોશમાં આવેલાં શલીઆવાની ગામભાં ચેંદ્ર નામે ઓળખાતો ઇણીઓને મેંઘરે આવેલું ગણ્યતિનું મંહીર પણ એમણે અંધારેલું કહેવાય છે.

આ રથો ગણ્યતાનું ચેંદ્ર છે કે, લેકે આશપુરીતું દેવન ને પાછળથી એમના પુત્રના અભિજનમાં અંધારાનું છે તે, અને કાલીઆવડીતું ગણ્યતિ મદિર ને લાલ ભીરીશહદમાં વેચાય છે, તેની હદ તે વખતે ગાંધીજિયાં સરકારની દરમાં ગણ્યતી હતી. એટાં તેના ગાંધીજિયાં સરકાર દ્વારા કરતા હતા એં કહે છે. પાછળથી આપણી વગેરેથી ચોક્કસ કરી તે ભીરીશ હદ હરી છે. અને તેથી લાલ તે ભીરીશ દરમાં ગણ્યતાનું છે.

૮૮૩૪ અદેશન ક્રેં બાપુ સાહેબને સરકાર તરફથી પાલભીની નિમનેક ભગી હતી; અને તે અદ્વા તેમને સાતસેં ઇથીઆ પ્રતિ વર્ષે સરકાર તરફથી આપવામાં આવતા હતા. આ નિમનેકના ઇથીઆ તેમના ચિરંણવ નારાયણના દરિની લાયતી દુંધી ચાલુ હતા; અને અધાર્યિ તેમાં કંઈક કરીને નારાયણરાવના ચિરંણવ ચિંતામણરાવને પણ આપવામાં આવે છે.

૮૮૩૪ અદેશને એક દરીખુરા નામનું ગામ વસાનેલું છે. આ બાધ મેળે અસેન્ટર ટાઇકે પદસાધાની પડોશમાં ચાર ગાડી કિપર આવેલું છે. આ ગામની જગતની સુરતના એક વાંણીઆ પાસે સંવાદ ૧૮૮૧માં જર ભરીદ વેચાય લાયકી કહેવાય છે. એ ગામભાં વસ્તાવતા તમામ ધરો પોતે અંધારી આપેક્ષાની છે. વળી જેહુત વર્ગને પોતે જેસુ તથા પદલની જેડ વેચાતી વેપ આપેકી હતી. આ ગામ અધાર્યિ તેમના પૌત્ર ચિંતામણરાવના લાથમાં અંધેલું છે. એ ગામ કિપર લાલ સરકાર તરફથી સંસારી વગેરે કંઈપણ જાતનો સેયલમેન્ટનો લક વેચાયો નથી કેનકે થા મેટા સિયાણરાન મદારાજે તે ભાડ કરી વંશપરપર નિરંતર સનદ કરી આપેકી કહેવાય છે.

હરાજુ ખડેરાવના વખતમાં આજા નવસારી મદ્દાકની લિંગ
નવ લાખની ગણ્યતી હતી. આ સુધી વળી કાંઈક બ્યાપારમાં પણ લાય
રાખતા હતા. કહે છે કે એમની નવસારીમાં, ગણ્યદેવીમાં, અને સુરતમાં,
પેરીઓ જાલતી હતી. એમની શરારી પેઢી લાલદાસ મહિનાને નામે
પ્રસિદ્ધ હતી.

આ સુધી સંતાન ૧૮૮૫માં હેરથોડ થયા હતા. એમના મરણથી
નવસારીના તમામ જાતના લોડા, તેમાં નિશાળે કરી જાતાંથી બહુ દિવ-
ગીર થયા હતા. મરણ વખતે એમનું વય સુમારે બાળક વરસનું ધાર
વામાં આવે છે. એ સાદસિક, બાહુ વિચારવાંત, લથા ફરેલ હતા; એમ
તેમના કામો ઉપરથી ભાડામ પડે છે. આગળ જાં રાજા પ્રકાશનું
ધોરણ અમૃત પ્રકારનું બદલાઈ જશે, તેનો પણ એમણે પુર્વ નહીં કરી
મુક્તયે હોય, એ પ્રમાણે ને તે કામની વ્યવસ્થા એવી સુદૃઢ કરી
થયા કે તેમાં અધારિ કંઠ પણ અંતર કરી શકયો નથી. એમને
પરિવાર અધારિ ચાલુ છે. બાપુસાહેબની દરેકાને નામે ઓળખાનો એ-
વણુંનો વાડો, નવસારીમાં મેઠું મદ્દાન છે. એમને વષ્ટ્ય છોડરા હતા.
નાસયથુરાવ, ખડેરાવ, અને મલદારાવ. નારાયણરાયના છોડરા ચિન્તા-
મણુરાવ ડર્ઝે બાપુસાહેબ હવેકીયાણા હજુ હૈયાત છે.

પારશીઓમાં એ હરાજુ ખડેરાવ ડર્ઝે બાપુસાહેબને માટે એક
એવી વાત ચાલે છેકે, એમને છાકરાં થતાં નોહેતાં. તેથી અનેક ઇક્સીર
પુકરાના મંત્ર ધંત એવણું ચકાવતા હતા. એકાર એક ઇક્સીર એવો
વેહેમ ધાર્યો, કે ભાણુસના ભાણોની ઘોપરી જો ગળી આવે તો તેની
મદ્દથી તારી દવા કરું, અને જરૂર ઇરજાંદ થાપ. એ મણથથી નેણું
પારશીઓના દોખમા તરફ બાપુસાહેબને આંગલી બતાવી. બાપુસાહેબે
એક ભાસાને સંગાયો, અને તે નેભમ અને ડિંબત મેડી દોખમાણાણ
કંપાડંડમાં કાળીચૈદસને દ્વિતી કિર્યો. આ ખબર દોખમા આગળ રેહેતા
હિંદુ રનેવાસે આવી પારશીવાળામાં પોકારી. એરથે પારશી ડિશકેરાતનું
પુછુંજ શું. ધરેખરથી દાંગદીગાલા લઈ પારશીઓ દોખમા તરફ દોડી
પોકાર્યા. ડિશકેરથી એટલી થ્યલી કહે છેકે, શહીઅસરવાડમાં તુર્ટની
નંસાવેલી ધર્મથની ચીરીઓનો દગ પડેલો હતો, તે યોથું એકતાં
મલાસ થઈ ગયો. કેમકે ને ગારશી જય, તે એકેશી ચીરી ડિશકેરાજ
જય! પણ આ દોરદોર પેહેલાંજ બાપુસાહેબનો ખાસે કિર્યપણ પગલાં
અરવા નિના પોખારા ગણ્યી ગયેલો હેતાથી, કોણી રેણવાનો સભન દુર

થયો હતો. તોપણું ને દ્વારાએ આજ સુધી દિવાળીના તેહેતારની પણ દિવસ આગમનથી, ને દિવાળી વિટાં સુધી પારથીઓનાં ધરેખરથી દાળ ચોખા પેસા વિંગેરે ઉધનાંની દોષમા આગળ નશેશાલારેની હાજ બંદુકેના જાર કરી દથિયારો સાથે ત્યાં રાત દ્વારા પડી રહે છે. કટકાંક વર્ષ થયાં ધરેખરથી દાળમાત ઉધરાવતું બધું પાડી. બંદુકથીજ ખર્ચ કરવામાં આવે છે.

નારાયણુરાવ.

૬૨આજ અંગેને વણું પુત્ર હતા. તેમાંથી વડાનું નામ નારાયણુરાવ હતું. નારાયણુરાવને પણ જોતાના પિતાના ગત થવા પછી નવસારીની સુખાગીરી અણી. એમના વખતમાં વડાનાવણી શીર્ભંત જોપણારાવ ભયરણ આ મહાદમાં આવ્યા હતા, ત્યારે કાન્ફરેન્સ મુક્ષમે તાપી નદીમાં રેખથી બધ ભરેલી સ્થિતિમાં ઘેરાઈ ગયા; તે વખતે નારાયણુરાવની સુખનાથી બધ મુક્ષ થવા અતેની આશાપુરી ભાતાની ભાનના રહ્યી. અને બધ આથેથી હિતરી જતાં નેમણે આ સુખાને એ ભાતાનું એક ટેવળ બધાવવા હુકમ કર્યો હતો. તેથી તેમણે સંવત્ ૧૮૮૧ સાડે ૧૭૫૭ ના વૈસાખ સુદ પ વાર રવીએ આશાપુરીના દેવળાનું ખાત બુર્ઝતે કર્યું હતું. આ ભાયત આગળ આશાપુરીના ભાગમાં આવી ગઈ છે. એટાં નેતો નિસ્તાર ઉરવાની બરદર નથી. પાન ૩૮ ડિપર આપણું ભાધવરાં ભાબા સાથે બનેલા બનાવ વીશે જે જણાંલું હો, તે બનાવ નારાયણુરાવ નેડે બનેલો કલેવાય છે, તેથી આશાપુરીના દેવળનો સંખ્યાંધ પણ નારાયણુરાવની સાયેન નેડાયનો આપણુંને વાનજી લાગે છે.

નારાયણુરાવ સુખાનો અભવ જાગોતાર નવસારીમાં રહ્યા નહિ. કુમકે થોડા વખત પછી અમીન જમાદાર નાગે એક સુસલભાન ગૃહસ્થ નવસારીના સુખાગીરીની સનન વડાદરેથી લેખને અતે આવ્યા. તેથી અહાંની સુખાગીરી નેમના હાથમાં ગઈ. પરંતુ તેમના વખતમાં એકુંતો મેહેસુલ અરોબર ભરી શક્યા નહિ, તેથી અથવા થીલ કોઈ કારખથી નવસારીના સુખા તરીકે નારાયણુરાવ પાણ થયા.

કહે છે કે ઉગતા સુર્યને સૌકો માને; પણ આથ્યા પછી કોઈ ગણું નહિ, તેમ આ સુખા નારાયણુરાવના હાથમાંથી પહેલીવાર અમલ

જતાંજ એમના એક ગણેણીઆઓ એક વળજ્વાનું મણોલ જરૂરાની આનાકાની કરી; અને વધારે દ્વારા કરતાં તે મોદ્દો હે “ હવેને નાખના પછાડ રાતે વહી ગયા હવે વ્યારે તમારા નમારાં કરી વાગશે તારે જોઈ કેછથા.” આ શબ્દો નારાયણરાવ કુચાને માટે દ્વારા સુખત હતા. તેમનાથી એ સાંખ્યી શક્તાના નાદ. તેથી ચખત આપવે તેના શખુનને ભગતીજ કાંઈ કરવી શિક્ષા તેને આપવાને હસ્ત કરી તે પસંગ વહી જવા હીદો.

પણ હવે પ્રસંગ આન્દો હતો. નારાયણરાવને સુધ્દાનો અધિકાર ભગતાંજ તેની અસર કેવાતો તેણે પ્રયત્ન કરતાં શરૂ કર્યો. પણ તે મૌદ્દુનાર એક ભાડેના જાતિનો પકડી જોકું હતો. તે આપણું પડોમાંથી આવેનાં પદ્ધતા ગામમાં રહેતો હતો. તેનું નામ મોદ્દોનો બુરે કર્યાને હતું. તે પોતાને માથે આવી પડેલું મોદું ભય ચેતી ગયો હતો. જોતો વક્તા વેલા વાવની મીનમાં રહ્યો છે. જે તેના જીંપૂર્ણ વજનમાં હતું. અને હવે કાંઈ હર છટકી જવામાં તેણે અહેતર ચાર્ચું, તેથી તે ચુરત નાશી ગયો.

પણ પોતાની સાંખ્ય હાથ વડે છુઘારવારી કાંઈ જગત આંખળું થઈ હતું નથી, માત્ર પોતાનીજ દર્ઢી અધ થઈ જય છે. તેની નાશી જવાની અખર એ સુધ્દાને પરી; અને તેને પકડી લાગતાને મોતાનો એક માનીતો જસુદ સયાજ નાપક કરીને હતો. તેને મોદ્દો. તેમજ આ ઝામમાં જોઈતી મહદ આપવા સુરતવાળા નામાંદિન ક્ષણદશદાના બાઈ પીલુણા (પીરોન્દશાને ગાડે પીલુણા લંખાપણું છે) ને પિશેરસ પ્રત મોકલાબ્યાં. હવે તો રેખો ભાડેદો ધરમાંથી પણ આંકડર નીકળો નાલિ. અને તેની પાસેનાજ એક ધરમાં જસુકે ધામો નાખ્યો. જાનુદને એ ચાર નિવસ રાત દ્વારા સાંચેની રહેણું પડ્યું. એમ કરતો મધ્યમને મોહન પીશાથ કરવા નિકળતાં રાતે તે પકડવા આવતારે કહે છેડે, પડ્દોશના માલની બારી ઉપરથી મોહનની પીડ ઉપરજ કુરી પડી તેને પડક્યો. એમ પકડવાનું કારણ એમ, કે ધર પ્રવેશ કરીને પકડેલો હેઠેવાય નહીં !

પકડી લાગવા ભાડે તે જસુદને મોદી બફીસ ભળા, અને કહે છેડે પીરોન્દશાએ તેમાં સહાય કરી, ભાડે મરેલી ગામની પડોસમાં આવેલી કંદા નામની જગા તેવણે ક્રનામમાં લખી આપી.

હવે નારાયણરાવ સુખાને પેલા મોહેનભાઈનો વરદોડા નરસારીના

ખલરથી થાણા સુંધી જહેર રીતે કહાડ્યો. તેના જોકજા પ્રમાણે તેની પીઠપર એક મોટું નગાડું આવ્યું. અને મેરી વન્દનદર શુણ રેસપર નાંધી ચલના એક હેઠળરીના માફક ચલાવી તે નગાડું જ્યાં ત્યાં ચગાં ડ્વામાં આવ્યું હતું; અને મોદનાં ધ્રુને કંદુંબાં આવ્યું કે, “આ નારાન્યાસના અધિકારતું નગાડું વાગે છે. હવે તેમના ગણેના હોદીઓ અટ પતાવી હે.” કહેવાની જરૂર રહેલી નથી કે પેલા મોહનમાછને ઇપીઓ હવે ભર્યો વિના ચાલ્યું નહિ.

આગળ આપણે કહી આન્યા તેમ નારાન્યાસનને એકાર ભાણન જરૂર લાણું પડ્યો હતો. તેમને આત્મારામ લુનારે સાડું ઈંદ્રી, નથી ચ. જરૂરમાં આવેલાં જોયાના ભાગના અંગે હા. ૫૦ નું રોસન વિશે રોજનું સીધું સરકારમાંથી એમણે તેને કી આપાનો હતો.

નારાન્યાસન સંચલ ૧૭૧૬ ના આપાડ સુઃ દર ને દ્વિત્તે શુદ્ધરી અયા. એમને એક પુત્ર ચિંતાન્યાસન કરાને અધારિ હ્યાત છે. તેઓના વંશને “હવેલીયાળા” એ નામથી હાવ ઓળાઓય છે.

બાધા સાહેબ શુભા અને દાદા ટકુ.

આપણે આગળ કહ્યું છે તેમ, પૂર્વે ગાયકવાડ સરકારના આખા રાજ્યના સથળા પ્રાંત ધનારે આપણનો રીવાજ હતો. ગોપાળરાવ ભયરાળ ભાડી મેરા સાહુકાર, એ એક વખત ગાયકવાડ સરકારના મેટા માનીતા હિવાન, અને આચા રાજ્યના ઈંજિનરદર હતા. એમને ત્યાં “ઇઝ્પનપોર લુંગળ વાગતી” નેચી કહેવત છે. એ કેદવતનું ભૂળ શોધતાં લોકરાયકા એમ કહે છે કે, ને ઇઝ્પન કરોછ ઇંગીચાનો ભાડીક હૈય તેને ત્યાં ભાજનામાં લુંગળના નેત્રોં એક પ્રકારનો આવાજ સ્વભાવિક રીતે થયા કરે છે. અને આ પ્રમાણે ગોપાળ ભયરાળને ત્યાં પણ થતું એમ ભામન્ય દંત ડથા કંઈ છે. ગમે તેમ હૈય પણ એટલું તો ખરું કે તેમના પાસે એટ્ટી વધી પુછ્યો નહીં, તો પણ એ સાહુકાર મેરા ધનાદય હતા. અને દ્વય સંખ્યા જ્યારે જ્યારે સરકારને જરૂર પડતી ત્યારે એંચા નેદુંચે તેટલાં નાણાં સરકારને એકલા પોતેજ, પુરા પાડતા. નાણાંના બદલામાં તેઓ ગાયકવાડ સરકારનું આખું રાજ્ય, અંગર તેતો મેરા ભાગ ધનારે રાખતા, અને તેમાંથી તેમને મેરું

નહી થતો.

તેઓ આ પ્રમાણે ગાયકવાડ સરકારનો રાખેદો મુખ પ્રાચીન ઈગ્વાંડના નોર્જન પીરીઅંગમાં ચાકતા ફુલ સીન્ટમનાં નોંબળેન, રાજ્યની જનીન કેમ પોતે રાખી અર્ધને યોડી યોડી વેહેંચી આપતા, તેમ બીજા કારભારીએને મહાદો વેહેંચી આપતા.

ગોપાણ ભયરાળ તરફથી નવસારીમાં પોતાના સુખાએ મોકલવામાં આવતા. એવા સુખામાંથી છેલ્દા એક ભાધવરાવ ભાબા કરીને ધણા દ્યાણું અને પુસ્યનૃંત સુખા થઈ ગયદા છે. જે ડે સુખાના મોંબાંથી નિકલેદો યોકા, એજ તે વખતનો કાયદો હતો; તોપણું આ સુખા તરફથી ગરીબોને બીજુલ પોડા થતી ન હતી. જે ડે કડોરમનના કોઈ કારભારી તરફથી કશાચ રંક પ્રણાને પોડા અને જુદ્ધમ થતાં હશે, તોપણું એવો ગ્રાસ જે પ્રજાપર વર્તોતો એ ડેમળ મનના સુખાના કાને પડે, તો તોપણું એવા કારભારીને દ્યાથી પ્રજાપર વર્તેન કરવાને સુચના કરતા, અગર આટકાવતા. અથવા તેમાં જે નિષ્ઠળ થાય તો તેમની પાસેથી કારભાર પણ લઈ લોધાનાં ઉદાહરણો બનેલાં છે. આ નવસારી પ્રાંતના ચૈદ મહાલમાં કિભાગ થયાતું આપણે આગળ જણાવ્યું છે. અને એ મહાદો, અહીંના સુખા, કારભારીએને જુદા જુદા અગર સામટા અનુભૂક રકમ મેહેસુલને પેટે લેવા ફરાવી આપતા હતા. આ પ્રમાણે નવસારી પ્રાંતના ચૈદ મહાદો, ઉપર કહેલા ભાધવરાવભાબાએ, હાલમાં કહેવતા ફેલીવાળા ચિંતામણુરાવના વર્ણિલ નારાયણુરાવ ભાઉસાહેબને કારભારી ફરાવી, આપ્યા હતા. આ નારાયણુરાવના પલીના ભાઈનું નામ દાદાસાહેય હતું.

દાદાસાહેબના બાપતું નામ ગંગાધર હતું. અને તેની અટક ટકુ હતી. તેથી તે દાદાળ ગંગાધર ટકુ કહેવતા. અને અધાપિ તે નામથી એળાય છે. ભાધવરાવભાબાના મોટા કારભારીના આ ટકુ સાગા હતા, તેથી એ પણ ધીમે ધીમે સુખાસાહેણના ભાનીતા થઈ પડ્યા.

એ દાદાટક નવસારીમાં એક અન્યાં લેવી સુતિ (Wonderful Character) થઈ ગઈ છે. દાદાળ ગંગાધર ટકુને પોતાના અનેવીનાચેચથી સુખા સાચી સારી આગળ અને પ્રીતિ થઈ એટલું નહિ, પરંતુ પાછળથી તે પણ ચૈદ મહાલના કારભારીનું માન પ્રાપ્ત કરવા શક્તિ-વાન થયા હતા. કેમકે એ મહાદોનો કારભાર કેમ ચલાવવો તેની ભાદ્વિતી અને અતુભવ પોતાના ભનવીના દાથ તળે રહીને તેણે પ્રાપ્ત

કંઈ હતાં, એનો કારબાર કોઈક સખત હતો એન કહેતાય છે.

દાદાજી ગંગાધર ટડુણે ચૈદ મહાલના કારબારમાં સારા પેસા જોડેલા કહેતાય છે. તે પેસાના લોનથી, એનેના સુખત અમલથી વેર વૈવાનીજ મુરાનથી, ગમે તેમ હો, પણ એના દર પર એક રખતે કરલાક કોળા અને બીજી લોડો દરોડો પાડના આપ્યા હતા. પણ જેનો ડિવસ પાધરો તેનો વેરી આંધળો, તેમ ધાર્યાડુઓને એતું દર જરૂરું નહિ, અને ભીજાં એક મેઠાં ધરને દાદા ટડુણું ધર ધારીને વેરી લીધું; અને હુદીને આલ્યા ગયાની ઝીક અન્નથ જેવી લંબાંખું વાત ચાલે છે, તે આ ટુંકાણે જસ્થાવવાની જરૂર નથી.

એ બાબા સાહેખની શુભાગીરીને “ દાદા ટડુ ના વખત ” ને નામે હજુ પણ લોડો યાદ કરે છે. શુભા પણ તેજ, અને કારબારી પણ તેજ હતો. તેનો બોલ તેજ તે વેળાએ કાયદો હતો. પાઠળો અને મુરદળ જેવો છતાં, તેનો કડાં અને કાયું અન્નથ જેવાં હતાં. એકવાર મુશ્કેલમાન લોડો જુનાં થાંખામાં કંઈ કંખાને લીધે હત્યો. કરવાની જેમથી એકથા થઈ પડ્યા. દાદા સાહેખ પાસે તે વેળાએ ૨-૩ જલદું માત્ર હતા. મુશ્કેલમાનો થુરપર ચઢેલા હતા, છતાં તે મુરદનું દાદાટડું એ દ્વારા નિશ્ચય અને હિંમત રાખી નવસાજ કશીઓ નામે જમાદાર (ને હંલ હૈથાત છે) ને કલું, કે એમાંથી જે મુંખી છે તેટથાને પણ કરી લાવી અહિં એસાડી તેણે જેવો તરદો મારી કડોડો કાંબો કે ગરેગર ટોણું વીખરાઈ ગયું. એ ખરો પોલીરીકલ પુરે હતો. ભલા ભલાની છંગત બેવાનું તો પાનને ચુંદો લગાડતાં પણ વાર લાગે તેટથામાં લમ દેતો. નવસારીજ જોયા દાદાટકુનું એલાટું. ઈનસાર તો તેને ત્યાં જાણે વેચવાજ મુંડેલા હતો. કહે છે કે, એજણું મારબારી કરી આવે, તો ફરીયાદીને પણ ૧૧ ઇથો દંડ કરતો, તે આરોપીને પણ તેટથોજ દંડ કરતો! તે વખતે નવસાજ કશીઓ જેવો એક જમાદાર, તે જેવો પણ મેજલેની પાવરતો વાપરતો! ફરિયાદી અને આરોપીની નીકાલ, બને તો તે પોતાની “ જમાદારની દેવડી ” માંજ કરી નાખનો! પણ નશીલ હંમેશા કંઈ એકજ ગતિથી ઇરતું નથી. ને દાદા સાહેખ પોતાની સાથે ૫૦ આંધુસને લઈ રોજ પગતે જમનો, જેણે હાથી ફૂદે કે ગાડી ઘોડેજ અધી મોન કરેલી, ચો તરફ જેનો હુકમ ઉદ્ઘાતને શીપાઈએના ટોણાં ચાલતાં, આગળ પાછળ મસાંદો સળગતી, તેજ દાદાસાહેખનો જ્યારે કારબાર જરૂર રહ્યો રહ્યો તારે, કિંબાડે પગે ખુલ્લા-

જો અનુર બળર નવસારીમાં ભટકતો હ્યો ! બચ્છો મોદ્દો. સાગીત
ગઈ, મિત્રો તળ ગયા, વેરાર ગયાં, અને એવી તો કંગળ સિથિતમાં છેલ્લા
દહાડામાં જેવામાં આવ્યો હતો, કે પોવાની આતી પણ તે જેમણી
જતી. મેરી ભારકીત હાવ જ્યા છે તે જગામે, એક ડોળણ, દાના
માણસના જુલ્લમણા તેને ફ્રાંકરમાં શાકભાજુઆપી, રોમરોજ કક્ષયા કરતી
હતી, તેનીજ પાસે જાદ પોતાની પડતીમાં રોજ બળર લાવતા.
એક દાડે હાડાએ નવમાસથી ડોળણને કણું કે, “ ભાજુનો ભાગ
મારી હને બીજા કરતાં એવડો કાં લીએ છે ! ” કાળજે ગાળ દઈ કણું,
“ ફરી ચુઅા નેટલી બાળ ભજત લઈ ગયાંનો છે, તેટલીના પેસા હવે
વાળી લેના છે ! ” નેવાજ એક તાણો બાકદનો ભારો વેચનારીએ પણ
પડતીમાં આવ્યો હોનો. હે હે ! બધાની પડતી હુન્યાનો ચિતાર જે જા-
ણવો હોયતો નવસારીના હાદ ટઢુની અરદિહિના લાંબા દ્વારાનક પ્રકરણ
થો પુષ્ટક છે. એ હાદસાહેખના નાખ ઉપરથી પડુંદો હાદટઢુનો મેહિં-
દ્વો અથવા ટઢુ મોહદ્દો, એવથ્યના ભાઈઓ આખા અને બાળાના
વંશનેથો, તથા પોતાના સારી સિથિતમાં આવતા જતા બેચાવ પરિવા-
રથી વસાયદો છે.

આસુદૃગી અને આરોગ્યતા.

— * —

અસથના નવસારીના બોડ, કહો કે ૪૦ વરસની વાત ઉપર તો
કેવળ આસુદૃં અને નિરોગી હતાં. કંપપણ રોગ હોય તેનો ઉપચાર
ધરગતુ દ્વારાથી કરવામાં આવતો. ઘણું થાક તો વર્ધતની સંબંધ કે-
વાતી. વર્ધતને પણ તે વેળાએ જે પર્દસાથી એક આના સૂધી શ્રી આ-
ખનામાં આવતી. વળી થાનંત કોડો ઘણું મેહું દરદ હોય, તો સુરતથી
અસથદીઅસરજુ અથવા પાછલા કાદાં ઉપર પેશોતન, એવા પારથી
હોમેને તેથબતાં. તે વખતે રેમાઈટ-ઇવર કે તાઇફાઇડ-ઇવર જેવી
મોઆરોનાનો જાંબુ દેખતીજ નોંધાતી. ધરગતુ તુસખા અને જાવિપાદો ચુ-
ખ્ય હતો. આંખમાં કુલું પડું તો દ્વષ્ટું ચાપુરજ શોરાળજનો “ કુલાંનો
હોરો ” બાંધતા. આંતરીયો તાપ આવે તો દેશાઈ હોમજાધ એદ-
લજના “ મોરા આંખાના ખાંડાં ” બાંધવામાં આવતાં. એરીસીપેલાસ
ન્યુબા રક્તતથા (રતથા) ને ઉંજનારા ઢેડાએ હતાજ. ચોડિચા તાપ

ને ભાડે અમૃતક કુવાનું પાણી યુષ્ટકરી હતું. વિગેરે વિગેરે પરજતુ દ્વારા અને પીઠી દોરા બધું ચાલતા. મેયામાં બોણી તાપ, તે શનેપાત્ર ડેહનાતો. ખડ્દ પુછાનો તો નુમોન્યા કે એ જતના ફરજન બોયા નવસારીમાં નોહાતા. પારસ્યામોયાં સારસાયેરીલાને બદલે ગરમ ગરમ તાડી અને હોકોયેની પીલસને ડેકાંણે વાળની પાપડી હતી. જુવાન મેહાંટ કાંઈ કદાચન થતું. અને તેવા તેનો શોષ વણું મહિનાઓ, બદકે વરસ સુધી ખગાતો. ૭૫-૧૦૦ ની ઉમર વગરનો જાણે મરવાનું નોહેતું. છેક ૧૦ વરસની વાત ઉપર લંશકરી મેહલામાં ૬ દોસીઓ ૧૦૦ વરસની વસ્તી હતી. આનેપણું તેગણી કોકાદતો હદાય કાઢે છે. એ પ્રમાણે ઘરજીવિંગ અને શીમલા Lungs of India ગણ્યાય છે, તે પ્રમાણે તે વખતે નવસારી અને સુરત Langs of Guzrat થાને યુગરાતના ફેઝાં મળતાં. ડાઈં ધળી ૫૦ વરસની ઉપરે અશમો ચેહેરે, એટલે જુવાનનેતની આંખ ગર્ભ હોય તેઠેથો તેની આંઈ બાંધમો અગાપો કરતી. ડાયેરા શું ને રેમીટાંશીવર શું ? નુમોન્યાં શું કે હાઈટીઓ શું ? એ બધું તે લોડોને અંનણું હતું. ધણું ચાપતો “શનેપાત્ર” રાણ ભારીમાં ભારી તેઓ સમજાતાં. ખચિત જુવાન મેહાંટ તે દેળાયે નવસારીમાં જુનજ હતાં. ઓરતો મજયુત બાંધાની હતી. આને લગનમાં વરતીની શેશ વીક ડયકતાં ભાર લાગે છે, અને દુખળાંઓ પાસે ઉચ્ચકાવેછે ! ન્યારે આગળનો વરતીની ગમે એવી ભારી શેશ ડાંચકવાને તળામાં પડતાં, અને પોતાના લડકને નાટે લડવઢ કરીને પણ ધરી બોખી ચાતા પણ તે ભારી બોને ઉદાવતી. અને તે ઉપરથી ડાઈને સુગનભરી ગાળ હેવી હોય તો “તારી માયને વરની આપે ” એવી રીતનું બોલાતું. આને તે બધું નાશ પામતું જર્દ કંવળાપણું ફેલાયું છે. આજથી ૨૫ વરસની વાત ઉપર ઈ. સ. ૧૮૭૨ માં એક રોગ નવસારીમાં લાશું પડ્યો હતો. એ મરજ સુરતમાં પણ આલ્યો હતો. “ એ મરજ એપરેલ મહીનાથી શરૂ થયો હતો અને તે નથું મહીના લગી ચાલ્યો હતો. તે ૧ દિવસના બન્ધાંથી ૬૦ વરસની ઉમરના ડોસને લાશું પડ્યો હતો. તેમાં બાકી ડાઈ નોહેતું. સાણુસમું આશુસ ફરતું ફરતું હોય, કામ કરતું હોય, કે સુતું હોય તેને એ વા લાગ્યો, કે તેનું શરીર તરત લાલ રંગતું થઈ જય. તેને યાદ વાળી ચાવે, તેના હાથ પગ ઢીલા થઇ જાય અને તે સેડુપોછ થઇને પડે. એ મરજ નથું દહૂકે પોતાની મેળે સારો થાથ, પણ મોચેને ડાઈએ લુલાથી અસર

ભાષુ જેઠને ઓસડ ક્રિયું તો તેનો હાથ યા પગ રહી જય. અને તે લાંબા દહાડા દુઃખી થાય. એ મરજની ખુખી એ હતી કે જેમ તે એક એક માણુસને લાગુ પડ્યો હતો, તેમ તે મરજમાં એક એક માણુસ સાણું થયું હતું. ડેંકના જનને આળ આવી નહોતી. એ મરજને “ બિયાં કુટીયાં ” ને નામે ઓળખતા હતા, અને તેને ભાડે માનતાં કેતા હતા. પણ એ ધણે વરસે આવતો એક જનતો તાવ હતો, જેને અગ્રેજમાં દેંગ ફીવર (Dengue fever) કહે છે. તે સાડ વરસ અચાદ જેને લાગુ પડ્યો હતો તેને આ વખત લાગુ પડ્યો નહોતો. એવા તાવ અમેરીકામાં કેટલીકવાર ફેલાપકા નોંધાયલા છે. ”

માણુસને તાંશુ થાય અને હાથ પગ એ મરજથી ઘેંચાય અને અમણ્ય, તે ઉપરથી લોકોએ તેનું નામ “ બાલ્ય કુટ્યું ” આપ્યું હતું. અમેરીકામાં હાલ ધ. સ. ૧૮૭૭ ના અકોબરમાં ન્યૂઝેરલ્યન્સમાં “ yellow fever ” નામની તેવા પ્રકારની તાપ ઉલ્લભી છે. એ બિયાં કુટીયાં નવસારીમાં ચાલ્યું ત્યારે લોકોને ધણુંજ લાગ્યું, કે નવસારી હુંબે રેણિટ થયું છે. અસલના લોકો ખાઈપણે આના ટોઠ આનામાંતો જ્યાંદ્યો કરતા. એક અતિશ્યેક્રિતની વાત અને એલાય છેક ૪ મેએટો એક દહાડે અનુરંગમાં તાડી પીવા બ્યોરે ૨ કલાકથી મેહા, તે તાડીના ચાર વાસણું પી ગયા ! આમે એક બફરો ખાઈ ગયા ! અને પાપડી તો એટલી બધી ખાધી, કે તેના છોળાંનો ટગલો તે ચારેવની વર્ચ્યે એટલોટો ઉચ્ચો થયો, હું અંધારાં થતાં તો ટગલાની આસપાસ એટેલા સામે સામેના મેએટો એકમેકને નેચ્ચ પણ શક્યા નહીં ! ! વળી એક હિંદુ જેશી ૧૧ શર પોચી ખાંડ બેંસ બેંસ શરત નાંખી આઈ ગયો હતો, અને તે લાદ જેશી હણું હૈયાત છે.

તનણળ. નવસારીના લોકો તનની ડેળવણીમાં ધણ્ણા જખરા હતા. ખડેરાવ મહારાજના લાડ મળેની સાચે પારથી કુમલા કાકા જેવા પસ્તાકીઓએ કુર્સી રમીને તેમને હરાવતા. મારાન્મારીમાં પોણોસો માણુસની સામે માત્ર તુ પારથીએ જીત મેળતીછે. મુખ્યમાં “ રસ્તાઈ એક દસ્ત ” નામે નોશાકરાએ પ્રખ્યાત તાલીમ ખાંને કુર્સીમાં હરાવેલા છે. હાલના ગોંધળના રાજના કારભારી મી. કાવશજી. એ. ડેશાઈને તનણળને લીધેજ રાજકોટમાં રાજકુમાર ડાસેજમાં ઉત્તાદ્ધની નોકરી મળી હતી. તેજ પ્રમાણે અમદાવાદ સુધી નવસારીથીજ એક ઉત્તાદ્ધ મી. શારાભજી. મ. પાવડીને તાલીમ શિખવવા યોગ્યાનમાં

આવેલા હતા, અને તે હજુ તંબું છે. આજે સુંભર્ણની પારશી ફિકેટના કૃપટન
ભા. મે. એ. પાવડી તે પણ નોશાકરાજ છે. એ પાછલા ઉસ્તાદોના ઉસ્તાદ ભી. પેશતનજી. ઇ. બાડીયાની તનખળની તો અણુઢફ તારીછ છે.
આંખે લગભગ અપંગ ડેવા જતાં સંઘયાખ્ય આણુસની સામે કાલ્યાવાડી
ગામે લડી જીત મેળેવેના તેવણું દાખલા નોંધાયલા છે. એરતો પણ તે
ટલીજ બાહુદુર હતી. એકવાર ૨૫ વરસ ઉપર ભાઈ નવાજભાઈ તાતા
સ્કુલમાં સંચારી કુસ્તી વણુવાની. ઇથીનો અખતરો ચલાવામાં આવતાંજ
બાહુદુર ગોરાણીઓ સ્કુલમાં જઈ માસ્તરોને હયાવી દધ, સાંચાને અને
જંતરોને સ્થાન આંખ ડેડી, તોડી નાંખી, લડાઈ લડી આનેલીનો જાણવા
લાયક દાખલો નોંધાયલો છે. છેક ધ. સ. ૧૮૮૪-૮૫ ના અરસામાં
પણ બેહેલીન લોઝા, ગોરાણીઓનો કુસ્તી વણુવાનો એકલો હક અને
એકલું પેઠં છીણું લેતાં જલ્દ્યાં ત્યારે ગોરાણીઓએ જંગ મચાવી
દીધું હતું. વારંવાર સ્ત્રીઓ મરહેની ગરજ સારતી. છેક ૨૩ વરસ
ઉપર જ્યારે નવસારીમાં ચોરોનો ઉષ્ટ્રવ વધી પડ્યો ત્યારે સ્ત્રીઓએ
અથે ચોરોની સાથે આજનોજીથી લડી તેઓને છટકી જવા દીધા ન
હોતા । એવા પ્રકારના જેર અને અળના ધથ્યા દાખલાઓ છે.

મન શક્તિમાં નોશાકરાઓ અહુ અહીંથાતા

મનઅણી. છ. સર્વથી બીકટ પરીક્ષા ને શીવીલશરં
વીશની ઈજિંદાંડ જઈને પસાર કરવાની, તેમાં આજ સુધી પસાર થયાના
જ પારશી સીવીલયનેમાં ૨ તો બાપેદાહે નોશાકરા છે. મી. કાવશજી
જમાસજી પાદશાહ, અને મી. પીરશા. ડેરશાસ્પજી દાદાચાંદજી નોશાકરા
શીવીલયનો કહી શકાય. કહે છે કે એકવાર જમાસપમાશના ખાંદાંના
પઢેલા દસ્તુરને વંચાવા સાઝ જર્યેઝતી ધરમને લગતી એક જુની
ડેતાખ એક બુરેખ્યન મુસાફર લાવ્યો હતો. આગમચથી ગોહવણું કરી
રાખ્યા મુજબ માલ્યાં ઉપર રાગળ ખડ્યો ને કલમ જઈ તેવણું એટા
એડો હતો. બાપે મેટે સાહે તરફા મારી રાગડો કાઢી પેલી ડેતાખ
વાંચવા માડી. સામટા ૪ કલાક સુધી તે વાંચીને પુરી ઝાંધી. ખીજે
દાહાડે તે મુસાફરને દસ્તુરજીએ કહું, કે એ ડેતાખનો હમારે ત્યાં પણ
છે. એમ કહી આગદે દાહાડે બાનુનો રાગડો સાંભળી દીકરાએ એસે
બનશક્તિના એક સુનશી હતા. જેવણું “ બજરોગ સાહેબ ” ના નામે
નવસારીમાં આજખવામાં આવતા હતા. તેવણું તો સરકાર દરખાસ્તી

એ અગત્યના ડે ખુયા દૃષ્ટાવેને વાંચી આવે, તે બાગલા એવે જોક્ષ રાતની વર્ષતે લખી મુક્કે ! તે લગેલી નંડોનો ડેટલોક સંયહ શેવકે ખરીદી રાખેલો મોણુદ છે. એવી એવી નોશાકરાઓના ભનથળની ધર્થી વાતો છે.

ધૂનથ્થણી,

નવસારીમાં જાહેર થયલા સાહુકારો પૈકી ડિનુઓમાં વાણ્યા અને શાવક તથા પારશીઓ છે. અહિંના સાહુકારો પાસે રોકડ રૂ. ૩૦ લાખથી વધારેની દોષત અંકાય છે.

લગભગ ૨૦૦૦૦૦૦ ઇપીયા સુધી બધા સાહુકારો ભળી ધીરધાર અથવે છે. બીજા નાહના સાહુકારો ધર્થા છે. મુસલમાનોમાં કોઈ વ્યાજ ખાડી સાહુકાર નરી, ડેમક તેઓ વ્યાજ ખાવું, એ પોતાના ધર્મના હૃરમાનથી ઉચ્ચા ગણે છે. આપણું નોશાકરાઓના અસલ બાપદાદા નિર્ધિન અવસ્થામાં હતા. તે એટથે સુધી ડે સરકારની ખંડણી ભરવાને મણુ ગરીબ લોકો અસ્થિત હતા. તેઓ તરફથી શીમતો કર લરતા. નવસારીના માહિજન લોકો ઉપરની ખંડણી હતી તે વડોદરાવાલા પરી. હરી ભક્તિએ સરકારમાં રૂ. ૨૫૦૦૦ની મોટી રકમ ભરી ગાડી કરાની હતી. નવસારીના મંત્રેશર તથા મોટા ઇલયાના પારશી એહેઠીન લોકો ઉપર ખંડણી હતી, તે શેડ ઇરાંમળ નશરવાનજી ખાતીલીયાદાચે રૂ. ૨૦૦૦૦ બદલે દેશાદ્ધ મનોચેરજી ખુરશેદજીના વારસે તથા દેશાદ્ધ મેહેરવાનજી ઇસ્તમજી જેઓને સરકાર તરફથી મોખદાઈ હણના રૂ. ૭૫૦ મળતા હતા, તેથું વ્યાજ ઉપરે એટથી રૂ. ૨૦૧૦૦ની રકમ દેશાદ્ધ મોસુંદોને આપી તેઓ પાસેથી મોખદાઈ રૂ. ૭૫૦ની વેચાણું લઈ સરકારને આપી ગાડી કરાવી હતી. તે વડોદરાની રેસીન્ડની મારફત સંવત ૧૮૮૧-૮૨ ના સાદામાં થયું. બાદ નવસારીના ગોલાં, ગાંચી, દરજી. શુદ્ધાર, કઢીઅંસા, મોચી, વગેરે તમામ ગરીબ લોકો ઉપર ખંડણી હતી. તે લોકોએ જ્યારે સર જમશેદજી સંવત ૧૯૦૬માં નવસારી આંધ્રા ત્યારે તેમને અરજી કરી તેથી સંવત ૧૯૦૬-૭માં શીમત બાણુપત્રાન મહારાજે સર જમશેદજી મારફતે વડોદરાના મોતીઅંગ ગાટે ને ઇરનીયર મગાવેલું તેના આશરે રૂ. ૨૦૦૦૦ સરકાર તરફ લેણાં હતા તેને જમાભરન કરાવી, તે ગરીબ લોકો ઉપરની ખંડણી ગાડી ફરાવી હતી. એ પ્રમાણે આગલા વર્ષતામાં લોક નિર્ધિન હતું. વળી નવસારીના એક જુતા એહેવાસમાં નિચે મુજબ છૂકિત આપેલી

છે: — “ ભાડી તથા રાગવળ નામના ચેસનાના અમલદારોએ ના-
રાણક નાસના એક ગાયકવાડ ધરાંખુના નભીરને ભારી નાંખવાથી
નારાણકની ભાય ગોપીભાઈએ પેલા રાગવને પકડી લાવવાતું હોડકા
નામું કાઢ્યું હતું. એટલું જ નહીં પણ જુદી જુદી જગતે શીપાહેણ
મેડલી લડાઈ આહી હતી. એવો ભામદો જેઠ રાગવ નાશીને સુર-
તમાં જઈ ભરયો. તે ઉપરથી નવસારીની રૈયત ઉપર ગોપીભાઈ ચુસ્સે
થઈ, કે તેને નવસારી રહી રૈયતે જવા કેમ દીધો? તેથી નવસારીની
રૈયત ઉપર ઉપ૦૦૦ નો કર નાંખ્યો, તે દેખાઈ ખુરશેદળએ પોતાની
તરફથી તમામ આપ્યો હતો.”

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

સ્થાનિક સ્વરાજ્યના (Local Self Government)
સંખ્યમાં આ એક નોંધી રાખવા જેણ બીજા છે, કે ધ. સ. ૧૮૮૩
માં હિંદુસ્થાનના પ્રતાપિ અને પ્રભુપ્રિય વાધસરાય વોર્ડ રીપને, આ
દેશના લોડેનું હિત હુદે ધરી સ્થાનિક સ્વરાજ્યની યોજના ધરી, પાને
કે દરેક શહેરના ભ્યનિલિપલભાતનો કારોબાર શેહેરના લોડેના ચુંદી
કાઢેલા મેમબરોની ચાર્ટે ચકાવવો, તે વોર્ડ રીપનની યોજનાનીતે
વીશ વરસ પેહેખાંથીજ ગાયકવાડ સરકારે નવસારીને સ્થાનિક સ્વરાજનો
હુક્ક ખક્ષેદો છે. એક સંવત ૧૯૧૮ (ધ. સ. ૧૮૬૩) માં મહારાજાન
ખાતેરવાના દિવાન સાહેબ ભાડી સિધ્યાએ કરેલાં નિયલાં લખાંશુ
ઉપરથી સમજશે.

હુણુર હુકમ અંક ૧૧ સ્વારી કંડી પદૃષ્ટ વિગેરે

કુ. ફા. ક્ર. અંક ૮૫

યાદી સરકાર હુણુર હોન્દારી કામદારની વિસાપના હેઠી ને
નવસારી કર્યા ભવેના ભારગોની ગાંડકી દુર થઈને રાને ભારી ઉપરના
અધારાના નિરાકરણને ભાડે ફાલ્યસની રોશની કરીને સુધારો કરવા વીશે
પેશજ સરકારમાં યાદી ઇન્દ્ર કર્યા લગત એ ભાયે રૈયત લેાને પુછીને
ખુલાસો લખવા વીશે પાંત અફુલીશીના શરશુભા ઉપર શેરો હુકમ મં-
દ્યાથી તે કાગલ આ તરફના ફિક્ષિષ્ય પ્રાંતના સર હોન્દારી કામદાર

આઈટે સરસુખા સાહેબ તરફ મોકલ્યાં તેઓએ સર ડોઝદારી કામદારની સમક્ષ ભાણીથી તમામ પ્રજાજાણ એકત્ર કરીને તેઓને ઉપલી બાબદનો પ્રશ્ન કર્યાથી તેઓએ એ સુધારાના કામ કરવા સ્વસરોપ કચુલ કરીને તેના અરથને ભાટે નવીન ડેલીઓફ જીથસે ઉપર ૬૫ લેવાનો સુકરર કરીને તે અવેજ રૈયત-મંચ ભઘેના લોડાની એક કંપની માફક મેમબર દરાવીને તેઓના અનુભને જમાયથી કરી તે કામમાં સરકાર તરફે સુલયંગ મકનદાસ (તે સર ડોઝદારી કામદાર) એઓને અધ્યક્ષ નેભી તેઓ તરફથી હમોને લાગે તે મદદ અપાવામાં આવીને એ અવેજ ઉપર સરકારનો અથવા સર શુખા વિગેર કામદાર લોડાનો અખ્યાર ન રહેવા વીશે અભયપત્ર મળવા વીશે તે લોડાએ આપેલી કચુલાયતની નકલ સર ડોઝદારી કામદાર માર્શિત આ તરફ મોકલ્યાથી તે નકલ હજુર રૂપું કરીને વીનતિ કરવાની ડે આ બાએ સરકાર અરજીન રૂપ આપ્યાનો શોરો થઈને મળવે જોઈએ, મીતી કારતક સુદ ૧૫ સંવત ૧૯૧૫.

(શહી) ભાઉસીંડ.

એ ભાઉસીંડ પ્રથમ હજુર ડોઝદારીના સુખ્ય અધિકારી યાને Police Commissioner હતા, તે વેળાએ તેવણે સરકાર હજુર-ાં એ યાદી લખેલી. એ ભાડ સીધે પાછળથી દીવાન થયા હતા. આ ઉપરથી ખંડેરાવ મહારાજને નીચે સુજખ દરાવ કર્યો.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય માટે ખંડેરાવ મહારાજ.

—૦૦૩૦—

નામદાર ખંડેરાવ મહારાજ, નેવણ એપીકુલુયસના કાંતા શત્રુ અને હરદુલીશના સુસ્ત મિત્ર હતા, તેવણે તો આસુદગી અને તનબળોને પોતાનો સુદ્રાદેશ કરી રાખ્યો હતો. એટને પોતે તદોરસ્ત રહે, તો પોતાની રૈપતની તદોરસ્તી માટે પણ તેનાણ કાળજીજ હતી. તેથી તેમણે હરમાન કાઠયુકે: — પ્રાંત અહાવીશીના સરસુખાને હુકમ ડે સદરહુ નાખતોંતુ કિપત્ર થાય તે રસ્તા હરસ્તી વગેરે નામેદા ખરચમાં જરી, સરકારમાં જરી થવાનો નથી. ઉપરના પ્રમાણે ખરચાબર અર્થ કરીને કામ દુર્સ્ત ચલાવવાની નજીર રાખવા માટે સરકાર તરફથી મેમબરનિમાતું શરે તેઓના વીચાને તથા તમે કે મેમબર સુકરર હરો તેઓના વિચા-

શ્રી કામકાજ ચાલીને શાલાયાદ જભા ખરચનો ઢીશાખ હજુર મોક-
લતા જવું. કહાપિ હરાનેલાં ઉપનમાં વશુલ આવવામાં ડોધ તરફથી
હરકત થશે તો તે મચ્કુર સરકારમાં જહેર કરવો. એટલે વાજબી
પ્રમાણે મછ આપીને ઉધરાણીની તંત્રજીવ થશે. એ પ્રમાણે સહરહુ
કોડને સમજુત આપીને આ રોચાની નકલ તમારી શહી સાથે તેઓને
આપવી, અને હપર લખ્યા પ્રમાણે ડોર્ધ સારો પ્રમાણીક માણુસ સર-
કાર તરફે મેમથર તેઓને સુકર્રર કરી અપાવવો. તથા ઉધરાણી
વીશેની તમે નજર રાખવી. મીતી કારતક વદ ર સંવત ૧૯૧૮ સુ-
કામ આંનંદ તાલુકે નાયાડ. દસ્તર વામનરાવ લક્ષ્મણ ના. કડનીશ.

આમ થવાથી નવસારીમાં સુધરાઈ ખાતું સ્થાપન થયું, અને
કેટલાક મેમથરોને પ્રન તરફથી લીધા હતા. પારશી મ્યુનિશિપલ મે-
મથર કેણે તે વેળાએ દેશાદ્ય બરનોરણ નવરોજ નિમાયા હતા. ત્યાર
બાદ એ સ્થાનિકસ્વરાજ્ય અધિકારીઓનાં હઠાડા કાઢવા લાગ્યું. તે છેક
ઈ.સ. ૧૯૮૬ સુધીનેવું 'ચાલા શાંખ'. બાદ નામદાર સરકાર શયાળરાવ મં-
હારાજ નવસારીમાં આવ્યા, અને તેથેને નવસારીને ધણું 'આગળ વધતું'
એક નવરંગ રોહેર જોઇ લઈ, શૈહેરની રચના રોનકમાં સુધારો વધારો કરવાન
ના હેતુથી ખુદ પોતાને હાથે નિચે પ્રમાણે હરાવ લખ્યો, જેમાં તે નામ-
દારના કેવા અમુલ્ય વિચારો તે વેળાથીજ છે, તે જણાઈ આવશે.

શયાળરાવ મહારાજના અમુલ્ય વિચારો.

મે. રા. બા. નોથારી પ્રાંતના સુખા સા. તરફથી હેઠાદારી ૬-
જુર જ. નંબર ૨૪૩ તા. ૩૦ મે ૧૯૮૬ ની યાદી ઉપરથી શીમાં
સરકાર માહારાજ સાહેબ (શયાળરાં) એઓએ પોતાને હાથે નિયલો
હરાવ કર્યો.

" સર માધવરાવ એઓનો જીન તારીખનો મેમો જોયો છે. તેમાં
કન્સલ્ટેટર કભિટિ નેમારી એમ છે, તે પ્રમાણે કરવાને આ તરફથી
હુકમ લેવાની ચિરોધ જરૂર નથી. એર તથાપિ કભિટિ નેમેલી અત્યાં
હમેને ખુશી છે. માલ દીવાનના હુકમાનુંચે શુભા લક્ષ્મણ જગન્નાથે
કરી કરલોક વખત ભરેલી હતી; અને ભર્યા પછી તેમાં શું શું કામ
તથા તે કેમ થયું તેના હુમે પોતો (શયાળરાં) એક એ પત્રા જોયાં.

નાયથશુખાએ કમીટીએ ભરતી એ યક્ષશ્વી થાય છેડે ડેમ અને નયસશ્વી થવાના કારણો સહજ પોતાના પત્રોમાં દરશાવેલાં છે. પરંતુ તે બિને ડેકાણેના નિયમોથી નયસારી અપવાદ સમને છે. એ તેવશુંતુ ઓસ્સું અનુભવ સિદ્ધ કરી હેખાળને લોડા ઉપર તથા સ્થાનિક અમલદારો ઉપર અવલંબી રહેલું છે. ડાલોએક વખત કમીટી ભરવાનો પ્રવાઠ અધીં ચાલુ હતો, એ ઉપર દરશાવ્યું છેજ. પરંતુ હુંને તે સારો રેવાજ ધોડી પણ સુહત સુધી જીવો, રહેવાનો હતો, તે પ્રમાણે યોગ દિવસમાં મરણ પામ્યો; અને હતો કિંવા નહીં તેની સુદી આમલદારોને યાદ રહી નથી એ ખીચકુલ હીડ નથી. ને યોગ્ય અમલદારના ભનમાં હતું કે કમીટી નેમણી પ્રસરત હતી તો તે શરૂ થયા રેવાજ આગળ જીવો રહેવા ઉં-તેનનિઃપી ખાલી પાઈને દરખત જવતું રાખવાતું હતું, તેમ થથું નહીં એ કોણન્ય છે. આ એક ભને લાગે છેડે હમારા નેટીવ સોડોમાં મોડી સોચન્ય વાત છે કે, તેમોમાં સતત (એક સરખો) પ્રયત્ન રહી શકતો નથી. બોછવો તે વાત મળી તથા હસ્તગત થઈ એમ સમજાયું કે તેનું હરી નામે વેચું નહીં. એ સ્વભાવના ચિન્હો ઉપરથી કમીટી સિદ્ધિએ નય છેડે નહીં તેનો. અને ખરેખર અંદરો છે. એર. અનુભવ ઉપરથી કહેવામાં આવે તે અહિં હું એક બારગી સર ભાધવન-રાવ કરતાં પણ વધારે આગળ જવા તથા સારાં મહત્વના સ્વરૂપ આપવા તૈયાર છું. પરંતુ એ સિદ્ધિએ ગવા વગર આગળ જવું સુનાશબ ન સમજને હુર્ત છે તેજ કરલું. તેથી દરમાચાની જરૂર નરતાં, દરમાડિં છું કે consultative body ને યોગ્ય પ્રસિદ્ધતા વિના આપ્યાથી લોડા જસ્તી લક્ષ કદમ્બિત આપશો. એવા પ્રકારની મોઢેથી કહેલી સુચનાએ ડેવણ માણીતી માટે હું શરશુઆતે દ્વારે સુદીં જણ્ણાથી ચુક્યો છું. આ સુચના સમજવાની છે. આ મ્યુનિસીપા-લીટી ધર્શણ જુની સંવંત ૧૯૧૮ની છે. ઉપરિના (consultative) હાથ નીચેના અમલદારે પ્રમાણીકપણે અમલમાં લાંબી ધંનું રહુલ છે. એવા ધંનું અમલદાર હોય તો રાજીત ભરભરતે ચોંહોંચે છે. તા. ૫ જુન ૧૯૮૬.

(શાહી) શ્રીમંતુ સરકાર મહારાજ શયાળ રાવની શાહી છે.

મા. શરશુખા નોશારી જ. નંબર ૨૮૫૩

સહી મે. સ. બા. નવસારી પાંતના સુખાસહેણ તરફ માણાં-

નીણાય શર સુલા તરફથી લખવાની છે

આપની બાદી હેઠળારી હંગુર જ. નંબર ૨૪૩ તા. ૩૦ મે ૧૮૮૬ ની પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી સાહેબ ની. શ્રીમંત સરકારને નામે આવેલી શ્રીમંત સરકાર ભાડારાજ સાહેબની આગળ સુફ્ફ્રાગાં આવી અને તે સંબંધી તેચોએ જે દ્રાવ લખ્યો તેનો ઉત્તરો આ સાથે મોંકલ્યો છે, તે ઉપરથી તેઓના વિચાર આપના લક્ષ્યાં સેફેજ આવશે.

નવસારીયાં મ્યુનિશીપલ કમીટી સ્થાપન થવા સંબંધી ને આપની સુખના તે ગોચર છે, પરંતુ આપની આદીશના રીકાર્ડ ઉપરથી આપણુંને જણાય આવશે કે, માણ દિવાન નામદાર સર. ડી. માધવરાવ સાહેબના હુકમથી તે વખતે મ્યુનિશીપલ કમીટીની સ્થાપના થઈ હતી. અને તેના કામ ડેટલાએક દિવસ ચાલ્યાં. પછી તે કયારે, ને શામાટે બંધું પડ્યાં તેની માદીતી પડતી નથી. એટલા ગાટે હું ને કમીટી સ્થાપન કરવાની છે તે કાંઈ નવીન સ્થાપન કરવાની નથી, પરંતુ આગળ થયકા હુકમ પ્રમાણે ને વ્યવરથા ચાલી અને દરમ્યાન બંધું પડી તેજ પાઠી ચલાવવાની છે. એટલા માટે આપની કચેરી મધેની ઝાંખદા જોઈને ને ઘોરણે કમીટી કરવાના કામ આરંભ્યાં હતાં તેજ ઘોરણે આગળ ચલાવવાં જોઈએ.

હમોને લાગે છે કે, બની શકે તેથી તાકાંહે કમીટી ભરીને મ્યુનિશીપાલીના કામ તેઓની સલાહથી ચલાવવાં. જોકે માણ દીવાન સાહેબના હુકમભાં સલાહુકાર કમીટી એમ લખેલું છે તોપણું હમોને લાગે છેકે, બંધુમતે જ્યાં સુધી કામ ચાલી શકે ત્યાં સુધી ચલાવવાં જોઈએ. એમ થનાથી રૈખત બોક મ્યુનિશીપાલીના કામ ઉપર વિશેષ ઉત્સુકતાથી લક્ષ આપશે.

આવતા શાસના બનેટ, કમીટી આગળ આપણું જબદી લાવીને જસ્તી મદદ આપતે સરકારમાંથી જોઈતી હશે તે આપના તરફથી લખાઈ આવવાની કૃપા થવી. એટસે સરકારને વિદ્યાત કરવા ટીક પડશે. તેજ પ્રમાણે મ્યુનિશીપલ કમીટીના નીયમ ડેવા કરવા જોઈએ તે આપણું કમીટીની સલાહથી દરાવીને મ્યુનિશીપલ આતાં તરફ મંજુરી સાઝ મોંકલશો.

પેટામાંની શ્રીમંત સરકાર ભાડારાજ સાહેબની મીનીટ ઉપરથી જાણાઈ આવશે કે સરકારની ધર્મિણ મ્યુનિશીપાલીના સારા પાયા ઉપર લાવવાનીછે. અને ને વખતે તે સારી અવરસ્થામાં આવશે તે વખતે રોહેરની

સુવારણા વિશેષ થશે એટલું નહીં પણ, બોઝને ડેરલાક અર્થીદાર હાલ નથી તે પ્રાપ્ત ધરાતો સંભવ પણ છે. એટલા માટે આપણું તથા કમીઠીના મેમબર આ ડામ વાદ લગાડીને ચલાવશો એવી આશા છે. તા. ૫ જુન ૧૯૮૬.

(શહી) લક્ષ્મણ જગજાથ આહુદાંનીહુયા શરણુથા.

નવસારી મ્યુનિશિપાલિટિ.

ઈ. સ. ૧૯૬૩ ગેહેલાં મ્યુનિશિપાલિટિ નેતૃત્વાને કશું નોહેતું. જ્યાં જુઓ ત્યાં સડકને ખાલે ગઢેરો હતી. મેતાદરેહને ખાલે દુળતા ઠગલામાંથી ચાલતું પડતું. જ્યાં તાતાબાગ હાલ છે ત્યાંથીતો ડોઈથી એકલા જવાતું નોહેતું. ઉચ્ચા ટેકડાઓની વચ્ચે ઝીણોમાં થઈને રસ્તો કાપવાનો હતો. તે ઝીણોમાં ચેર લુયારાની પણ ધાર્યી રહેતી. મ્યુનિશિપાલિટિની લાઇટ કે પાણી છંટકાવ નેતૃત્વાને કશું નોહેતું. સંવત ૧૯૭૧માં મ્યુનિશિપાલિટી સ્થપાદ, અને આજે સુધરેલી સરકારના પ્રતાપે નવસારીમાં આશારે ૧૦ મૈસ નેટલી પાકી સડકો થયલી છે. અધારી રાતે દીવાખતીના ૩૦૦ ડિપર ફ્લુસો સણગે છે. નામદાર માદારાન્ને વડોદરા અને નવસારી એ એજ રોહેરાને મ્યુનિશિપાલિટિના એક સરખા નિયમો લાગુ કર્યા છે. મ્યુનિશિપાલિટિના પાંચ વાડી કરવામાં આવ્યા છે. ૧-થાણા જલ્દી. ૨-મલેશર જલ્દી. ૩-મોદા બજર જલ્દી. ૪-મોદા પારથીવાડા જલ્દી. અને ૫- જોલવાડ જલ્દી. રોહેર સ્વચ્છતા માટે ૪૦થી ૫૦ લાંબીઓ, ૫ શીપાધ્રીઓ, ૧ મુક્કાદમ, ૧ છંસ્પેક્ટર, ૧ સેક્રેટરી છે. તેઓને માચે “ સુધરાઈ કામદાર ” નામે એક અમલદાર છે. જે પરસનલ નાયખ શુદ્ધ તુંબા છે, તેમનાજ હાથમાં એ આતું છે. રોહેરમાં પાણી છંટકાવ મુખ્ય ૨૫ રસ્તાઓ ડિપર થાય છે. પાણી છંટકાવ માટે મુખ્ય ૩ કુલા છે. રામભાઈ ભાતા આગળનો—સ્ટેશન તરફ ટેડવાડા પાસેનો—અને કાલ્યાબાડી આગળ જુના થાંણુના પાછલાભાર આગળનો. એ વચ્ચે કુલા બસ નથી. એક અન્ય નેત્રીભીના નોંધવા જેગ છે, કે મ્યુનિશિપાલિટિ બદલ એક પાઈનો પણ કર લીધા વગર સરકાર પોતે પોતાની પાકીએમાંથી એ બધો તમામ અર્થ કરે

છે, કર નેવું કર્શું નથી. તો જોક તોલ ટેક્ષ કેવામાં આવે છે તે મ્યુનિશિપાલીદીમાંજ વપરાય છે. મ્યુનિશિપાલિટિની આવહા નિયે પ્રમાણે છે:—સરકાર તરફથી ચાંટના રૂ. ૩૬૭૧—જાતતું ઉત્પન્ન ૧૦૦૦૦—રખડતાં જનવરો ડાંબામાં દાખલ કરવાના દંડના રૂ. ૨૨૦ ભાળમાંદના રૂ. ૧૨૪૦—મચ્છી મારકેટ (Fish Market) ના રૂ. ૧૫૦—માંસ મારકેટ (Mutton Market) ના રૂ. ૪૨—મ્યુનિશિપાલિટિની જમીનતું ભાડું રૂ. ૧૬૦—ઘરોમાં નવીન ભારી અરસાક સુંકવામાં આવે તેનું ઉત્પન્ન રૂ. ૫૦—ત્યા ખીજુ પરચુરણ ડિપન્ઝ રૂ. ૫૦ એ પ્રમાણે આવક છે. અને આંટ શિવાય કૃપાવંત સરકાર, મ્યુનિશિપાલ એસ્ટેબલીશમેંટ પાછળ જગતગ રૂ. ૭૮૫૦નો ખર્ચ કરે છે તેતો જુદો. વળી પથીકૃપાદસ્તના કામો પાછળ નવસારી પ્રાંત માટે દર વરસે સરકાર ટોટકાય રૂપા ખરચે છે, અને ડ્રાઇવ વરસે તો તેથીખી વધાને ર લાખ સુધી ખરચ કરે છે. વડોદરાની ખરાખર શેહેર બેચે મ્યુનિશિપલ બાધદમાં નવસારીને સરકારે શેહેર ગણેલું છે, અને જેમ વસ્તી વધે તેમ ચાંટ વધારવા ઠરાવ કરેલો છે. પ્રથમ સર. રી. ભાધવરાવે ધ. સ. ૧૮૭૭માં દર માણ્યુસે રી રૂ. ચાંટ આપવા ઠરાવેલો, પણ કૃપાવંત માણારાખાં તા. ૧૦-૩-૧૮૮૨ ને દીને ૭૦૦૦થી વધારે માણ્યુસ થાય તો દર માણ્યુસે રૂ. ૩૦ની ચાંટ આપવા ઠરાવેલું, છતાં અતેની મ્યુનિશિપાલીદી તે પ્રમાણે ચાંટ મેળવતી નથી ! ત્યારે આપણી સરકાર આપણા સુખ માટે શું એછું કરે છે ? કુલ ખરચ ૧૦૮૫૦ સુધીનો સરકાર કરે છે. વળી સરકાર ખરચ કરે છે, અને સુધરેલા દેશોની સાફ્ટ તેનો કારોખાર રૈયતના હાથમાં સોંઘે છે. ખત્રી, જોલા, ધાંચી, કુંભાર, ગાડી ભાડેકેરવનાર વરીકને તો સુંદરુનો હક આપ્યો છે ! અને કુંભાર, ખત્રી, વગેરે શેહેર સમાજ થઈ શેહેર સુધરાઈ વિષેવિચાર યલાની તેનો બંદોબસ્ત કરે છે. હાલ ૨૨ મેમભરો છે. સુધરાઈ ઝામદાર-પોલીસનાયખશુભા-એક ઝિક્યુરીવ એનજન્યર-રીવીલસરજન-નવસારી તાલુકાના વહીવડદાર-અને સરકારી નિયાળના વડા શિક્ષક મી. નરભેરામ મણીશાંકર જોશી એ છ મેમભરો સરકાર તરફના ચુટેલા છે; અને મેસર્સ ઇદરજ મોહનભાઈ વકીલ-દેશાઈ મનચેરજ બરજેરજ-મણીશાંકર અંબારામ શાસ્ત્રી-મુલ્લાં રહીમમુલ્લાં હામેદભાઈ-નગીનદાસ જીવણું મારવાડી-અરસોદજ માણેકજ વળ્યકુદાર-કાવશળ હોરમળ દાદાચાંદજ-તહુમીઓં

હાજરીઓ—ધેલાભાઈ જોકળહાસ પારખ—કશન બનમાદી અની-નવરોજુ ઇરાંમજુ તંભોડી—અદ્ભુતનજી શાપુરજી ડેયુ—ફરીરમીઓં એનાયતમીઓં—નવરોજુ ચાંદજીભાઈ મેહેતા—રતનજી હુલભમાઈ—અને છીણા ભમવાંન કુલાર એ ૧૬ મેમખરો રૈથત તરફથી ચુંટી કઢાયલા છે. દર નથુ વરસે નવીન ચુંટણી કરવાનો હરાવ છે. દર વરસે સરાસરી ૨૬ વર્ષ-ત કમિટિને બોલાવામાં આવે છે, ત્યારે સરાસરી ૧૨ વર્ષત ડારમ મળે છે. હાલ જાજી વેરો દાખલ થયાથી ભંગી લોકની સંપ્રયા બેવડી આણી છે.

રોઝાર ૨૫ વિસ યાને અકરાં કાપવાનો એવાંદીઠો વાડો કરવાતું—ભનજના રસ્તા પોછળા કરવાતું—મ્યુનિશિપાલ હોલ વગેરે બાંધવાના તથા દ્વારખાંબ રાખવા માટેના કંપો ચાલતાં હતાં, તેમાં કેટલીક બાંધ હાલના શુલ્લા સાહેબ આસે-રાવના અમલમાં, અમલમાં આવવા લાગ્યાં છે. વરિષ્ટ ડૉર્ટના ૭૩૦૮ રા. આ. જનાર્દિન સખારામ ગાંધીજીને નવસારીની સુધરાઈ વી-રો કહ્યું છે કે:— “In Navsari the intelligent Parsi Community builds houses and lays out gardens in a style borrowed from Bombay reclaims land from the sea, and turns the course of rivers to irrigate the fields.”

એક શેહેરના આવરણ હેઠળ વરસના ગણ્યાયલા છે. પાદ્ર જી રિથિત ઉપરથી લગાર કશાં નેની હાલતમાં આવતાં ૨૫૦ વરસ લાગે છે. અને તે રૂંદો તખકડો છે. ૨૫૦ વરસ તેને એક શેહેર થતાં લાગે છે, તે રન્ને તખકડો. અને તેને છેક પડતીમાં આવતાં ૨૫૦ વરસ લાગે છે, તે નીંને તખકડો છે. નવસારી હાલ ૨ જા તખકડાની અધ્યવયમાં આવતી જાય છે. એકસે વરસમાં તો એક મોદું શેહેર થઈ પડે એવાં ચિનહોં નથુાથ છે. જુનથીકુઠના લતા તરફ પાછી વસ્તી વધવાનો સંભવ એ. હાલજ ઉત્તરે વેરાવળ, દક્ષિણે “ દેસાઈ ડેસલ ” નામનો બાંગદો, પૂર્વે કાલ્યાવાડીનું નાડું, અને પદ્ધિમે રેલ્વે શેશન સુધીનો કુ મૈલનો ચકરાનો શેહેરનો ભાગ ગણ્યાયદો છે. બધા મળીને સુખ્ય મોહેલલા ૧૧૨ છે. તેમાં મોદા બનજને એક મોહેલદો ગણ્યતાં તેમાં ૨૦૦ ધર આવેલાં છે, અને કાળ મોહેલદો તેથી ઉત્તરતે ૧૨૫ ધરનો છે. તેથી ઉત્તરતો થાણું મોહેલદો ૧૦૦ ધરનો છે. એમ ઉત્તરતા ઉત્તરતા

મોહેલ્લા છે. ડોધજ એતું શહેર હોય, કે જ્યાં એકજ જથ્યે એકજ
ગાતિના અને એકજ ધંધાના કે એકજ કુંભના મોહેલ્લામો નવસા-
રીના જેવા હોય. નવસારીમાં તો તમામ પારશીમો એ લાગમાં એક જથ્યે
વસે છે. ખરીવાડમાં ખરીઓન, જોલવાડમાં જોલાઓન, એમ વસે
છે; એટલું જ નહીં પણ એક કુંભના પણ એકજ મોહેલ્લામાં વસે છે,
જેમ કે દેખાઈવાડમાં દેખાઈ કુંભજ વસે છે.

દરિયાઈ આયાંત અને નિકાસ.

એક પંદર બરસ ઉપર નવસારીમાં દરીયા ભાગે નીચે પ્ર-
માણે આયાત નીકાશ થતી હતી. ફક્ત દરીયા ભાગેજ નીકાશ
થતી ચીજેમાં હા. ૩૭૭૪ નો પોલ.-હા. ૮૫૭૭ નો ગોલ-હા. ૮૮૨
નો તલ, કેરી, સુરષુ, અને આહુ-નીગેરે દરીયાઈ વાર્ષિક નીકાશ હા. ૧૩૩૫૩ ની થતી. રેલ્વે ભાગે, અને પગ રસ્તે નીકાશ થાય છે તે
તો જુદી છે. નવસારીમાં દરિયામાર્ગ આયાતમાં હા. ૨૮૭૪ ના
નાદ્યર, હા. ૬૫૦ નો ખજુર, હા. ૧૦૭૮૮ ના બાંધકામના સાગવી
લાકડાં, હા. ૫૭૫ ના સાટકા, હા. ૫૭૫ ના વાંસ, હા. ૨૩૦૫ તું
સુખડ, હા. ૭૭૫નો ચુંઠા, હા. ૨૦૭૬ના ધર બાંધવાના પઢ્યર, હા.
૨૫૮૨ના ખુમલા, અને હા. ૩૦૦૩ ને આશરે બીજી ચીજે મળી હા. ૩૦૧૮૪ ની
વાર્ષિક આયાત થતી. રેલ્વે ભાગે તો જુદી.

કુદરતી ઘનાવો.

આગ—નવસારીમાં આગ લાગવાનો ચાલ જવદેજ છે. સંવત
૧૬૪૦ માં શયાળરાવ મહારાજની સ્વારી નવસારી પથારી ત્યારે લુન-
શીકુંચ આગળનો મંડપ સફળી ગયો તે, અને ખોલ મોટામાં મોટી
ડ્રાઇપણું વાર આગ લાગી હોય, તો તે ધ. સ. ૧૮૮૭ માં મેયા બજરમાં
લાગી, અને ૧૦ દુંગનો ખળી ગઈ, હા. ૧૫૦૦૦ સુધીનું તુકશાંન
થયું. આગ મોળવના સાધન લેખે અનેના પારશી સોડા, ચાલતાનું બાના
જેવા છે. અસલતો જુલવીજ આગ લાગી હતી, અને તે નહીં જેવીજ

હતી. નવસારીને તેની પોતાની આગે તો ડાઇ હિન ખરાણી કોણી નથી, પણ સુરતની આગે નવસારીનું ઘણ્યું સત્યાનાશ વાળ્યું છે. પીઠારા લુટારાના ઉર્થી સુરતમાંજ નવસારીના કોડો પોતાના ખત પત્રો, અને ગુણુસભાન રાખતા હતા. ઈ. સ. ૧૮૨૨ માં તથા ઈ. સ. ૧૮૩૭ (સંવત ૧૮૫૩) આં સુરતમાંને મેણો અનિ કોષ થયો, તેમાં નોશાકરા-ઓનું બહુ બળી ગયું. આન્દેપણ નવસારીના પુષ્ટળ ધરેના અસલ ખત પત્રો મોણુદ નથી. સરકારમાં વૃદ્ધિ ખત પત્રો માંગતા, “તે તો સુરતની આગમાં બળી ગયાં,” એમ જવાબ આપવાનો અહિંાં શિરેસ્તોજ પડી ગયો છે. મોદા દેશાઈવાળાઓની તમામ અગીરોના ખત પત્રોની પેઢી એ આગમાં બળી ગાઈ હતો, એમ કેટલાક વખત દેર માનવામાં આવ્યું, પણ તે ખત પત્રો વગર તેઓની જાઓરો જતી રહેવાનો જ્યારે કટાકીનો વખત આવ્યો ત્યારે ખુદરતે યારી આપી હતી, અને તેનો તવારીખમાં નોંધાવલો. એક બનાવ એવો મન્યો છેકે, એક રાતે દેશાઈ એદલજલાધના સ્વખનામાં તેવણુંના પુન્ય પિતા દેશાઈ નવરોજુ-બાધ કહી ગયા, કે દસ્તાવેને વીશે ઇકર કરવી નહીં, તે સથળા સુરતના નજરાચી વદીબાધને તાં અનામત બચેલા-છે. એ પ્રમાણે ત વાર એકજ રાતે એકજ પ્રકારનો સ્વખનો આવ્યો, અને વાત પણ ખરી પડી. તે મીઆં સાહેબે દેશાઈને બચાવા તે પેઢી કાદી બધ પોતાને તાં બચાવી હતી. તોપણું બીજન પુષ્ટળ દસ્તાવેનો એ આગોમાં દેશાઈઓના બળી ગયા હતા.

રેલ—જ્યારે આગનું નામ નવસારીમાં-ખીલુલ નેતું નથી, ત્યારે રેલ દર વરસે આવે છે. સાલ્ફેર સુલહેરના પાણીથી પૂર્ણા નહિ થોલ બોલતાં જગમય થઈ જય છે. ઈ. સ. ૧૭૧૧-૧૨ માં મોદી રેલ આવી હતી ત્યારે મોહેલાઓભાં હોડીઓ ઇરતી થઈ હતી. તેવાજ મોદી રેલ ઈ. સ. ૧૮૮૧-તથા ૧૮૮૩ માં આવી હતી. તે વેળાએ પણ પણ પારશી-વાડાઓમાં હોડીઓ ઇરી હતી. મેહરઝારાંણા જાયદેરીના નાક આગળ, અને દેશાઈવાડીની અધ્યવચ્ચમાં, સાંગાવાડમાં પૂર, અને તરાડીતામાં છેકવેર, તથા બજનરમાં ભાજી મારણી સૂધી, અને થાજી સૂધી રેલના પાણી આવ્યાં હતાં. તે રેલને લાઘે આસો સાંગાવાડ પડ્યો, અને નવેસર બધાઈ ગયો છે. છેક છેકલાં આર વરસ ઉપર તેવાજ મોદી રેલ અને આવી હતી. પણ પૂર્ણા નહિએ ઉત્તર તરફ પોતાનો બીજો રસ્તો પણ હાજે રાયદેવો હોવાથી જોર જણ્યાંબું નોહતું.

પુછડ્યો તારો—નવસારીમાં ઈ. સ. ૧૮૫૭ માં અને પડી ઈ. સ. ૧૮૮૧-૮૨ માં આકાશ ઉપર મોટી સાવરથી જેવાં પુછડાં સાથને પુછડ્યો તારો જણ્યાયો હતો. અને ઈ. સ. ૧૮૬૩માં મોટું સુર્ય ગ્રહણ થયું હતું. ઈ. સ. ૧૮૧૯ માં મોટો ધરતીકંપ અતરે થયો હતો. ખસંગ પર પોઢેલા પડી ગયા હતા. રસ્તે ચાલતાં કોકો ચકરી આવી પડી ગયાં હતાં. પણ્ણા થરો તેથી જેખમાર્યાં હતાં.

માતાનો ડોપ—ઈ. સ. ૧૮૫૬ થી મુંબઈમાં ઘ્યુમેનીક શીવરથી મરકી શાહ થઈ તે વેળાએ આત્ર નવસારીજ એવું રોહેર નિવહયું, કે જ્યાં એકપણ સ્થાનિક ડેસ મરકીનો બન્યો ન હતો. ખુલ્લાં ધારેલું તેજ થાય, પણ તેમાં માનવીના પ્રવતનની જરૂર પણ ના પાડી શકાય નહીં. અતેના રાજ-પ્રણહિતવર્ધક શુભાસાહેય આસેરાવના ચાંપતા ઉપાય મરકી અરકાવાને મારે ચાહયા. તે ઉપરથી માતાનો ડોપ, જે ૨૫ વરસો પેહેલાં અતરેના જોલવાડમાં પુર જોશમાં ચાલ્યો હતો, તેન અને ઉભરી નીકલ્યો. જોલવાડમાં ધરેધર દુલ્લુનારીઓ નીદળી લગભગ ૬૪ જણીએ તેમાં ધાંયથુ, ધોભથુ, મોચથુ, ગોળથુ, વિગેર-ન્યાતિએ પૈકીની સ્ત્રીઓને માતા આવી, અને કંઈ કલ્પના થઈ નહીં શકે એવી અજ્ઞાન જેવી રીતે તેણીએ કલાકો અને દલાળાએ ગણ્યનિ સુધી પોતાની આકીને ખડ ઉપર ફેરયા કરતીએ હતી. અંગેન્સેડામાં સેંટ વાર્ચેસ દાનસને મળતી આ ધર્મિય જનુતની અસર છે. કેમકે તેમાંની કેટલીકાને સત્તાવાવાએએ ઠેંગ ભાની આતશ ઉપર વટીક ચલાવી જોઈ હતી. એ માતા હસ્તકી વર્ણના કોદમ્બી આવવાનું કહેલે. ૨૫ વરસ ઉપર પણ એજ ડોપ ચાલ્યો હતો. જોલવાડના વડ આગળના માતાઓના થાંનક આગળે હોમેશાં, એ દુષ્ટવાનો વા લાગેલી ઝીએ તુલ્યે છે. ગામે ગાભથી વેહેમી લોકાના ગેળાં એ માતાનો ડોપ જોવા અતરે ચાંચાં હતાં. તે માતાઓ ભવિષ્ય વાંધુએ દુંથુતાં દુંથુતાં કહેતી હતી. મરકીની આગાડી અને ખીન કુપોતી અગમચેતી જણ્યાવતી હતી. શાલ આખાદ થશે કે ખી-આખાદ થશે તે તેણીએ જણ્યાવતી. નરસાદ કેવો થશે, ધાન્ય કેવું પાકરો વિજેર સુખ હુઃખોના ભવિષ્ય પુછે તેથાં કહેતી હતી. કેટલીકા હાથમાં આતશના કકડા લઈ ચોણી નાંખતી. એ વિજેર પુષ્કળ ચેતક ચાલ્યું હતું. પાછળથી પોકીસે એ માતાઓને ધર્મિ આપો ઉદ્ઘાતી મેલી હતી. તેમ ન થયું હોતો. કાંણો વખત વેર તેમજ ચાલત. કેમકે ઓકા ધર્ઘોખ્યો છોડી તે ઉપરજ પડ્યાં હતાં.

દુકાળનો કાળ.

ગુજરાતમાં અને તેથી કરીને આપણા નવસારીમાં મુખ્ય
૩ દુકાળા પડ્યા હતા. સડતાળા-સાહો-અને અગણ્યાતરો, એવા ત્રણ
હૃદ કાળા નવસારીએ દીડા છે. સંવત ૧૮૪૭ (ધ. સ. ૧૭૫૦)
માં પડેલા દુકાળને સડતાળા, સંવત ૧૮૬૦ (ધ. સ. ૧૮૦૪) માં
પડેલા દુકાળને સાહો, અને સંવત ૧૮૬૮ (ધ. સ. ૧૮૧૨) માં પ-
ડેલા દુકાળને અગણ્યાતરો એવાં સંક્ષિપ્ત નામો આપ્યાં હતાં. તેમાં
સડતાળા ધણો જન્યરો હતો. તેવારે રેખેતું સાખન ન હોતું, તેથી ચુ-
કણવાળા ભાગભાંથી દુકાળવાળા આ ભાગમાં હાણો બાબી શક્યો નહીં.
દુચ્ચા કણીઆઓએ વરસાદ જરા ઘેડા પડ્યો કે પોતાની દાઢાની
વખારોને તાલાં ભારવાનો અને દુકાળ નહીં તો મોંખવારી પાડવાનો
રવૈયો અતરે ધણો ચાલતો. એકવાર સંવત ૧૭૮૮ માં તો વરસાદ
સારો પડ્યો, અને અનાજ સારો પાકયા છતાં, અતરે દુકાળ પાડવામાં
આવ્યો હતો. કહે છેકે સડતાળામાં અનાજ મોંધું અને ધી સોંધું હતું.
તેથી કહેછેકે લુણે મરતાં નોશાકરાઓએ આચાં તથા લીપેલા પોપડા-
ને ધીમાં તળીને આઈ પેટ ભર્યું હતું ! અરેરે ! આપણા અસલી
નોશાકરાઓને જનવરતું છાંણું વઠીક ભાવમાં સેતું પડ્યું હતું ! એ
સડતાળાના કાળ કરતાં વળી અગણ્યાતરો ધણો સખત કહેવામાં આવે
છે. સંનાળામાં ને રિથિતિ નવસારીની હતી તેજ ચુરતની પણ હતી.
હવિ નર્મદાસંકરની ચુરતની મુદ્દતેસર હીકિતમાંથી ડિતારનો ડિતારો
અને આપણે કરીશું; કેમકે આખા ગુજરાતમાં એક સરખો દુકાળ
હતો.

“ એ દુકાળ એવો તો ભારી હતો. કે, વરસાદ મુળગો વરસ્યો
નહીં. ને અનાજ બીબડુલ પાડ્યું નહીં. ધણી મોંખવારી ચાદી, એક
રૂપીઓનું ૮ શેર અનાજ ભળતું. ને તે પણ સો પચાસ રૂપીઓનું સામંડું
ને પુચે તો ન અળ. જેની દુકાનમાં અનાજ હતું, તે પણ વેચી શકતા નહીં,
કેમકે ગરીબ લોડા લુણે મરવાને લીધે લુટકાટ કરતા. એ ચાર દહાડા
વધારે પોછાને એટલું અનાજ તો કયાંથીજ મળે ? બંગાલી ચોઘાની
ગાંસદીઓ ખુરી પછી નહીં, કેમકે વાંદાંણની જેપ વરસમાં એક એ વાર
થતી. સાહુકારો અનુર ને ખાણી ચણ્ણા ઠેંચતા. તે ખાઈ, પાણી પી,

ગરીબ ગુરુભાં સુધી રહેતાં. કેટલાક ભાપડાં ઢોરને ખાવાની કુસકી આઈ રહેતાં. કેટલાક ગરીબો મહોલે મહોલે ક્રીને જોસાંમણું માંગી પીતાં. કેટલાક આપણાદર લોડા ભુખે મરવાથી કુવોયાકું કરતાં. છેકરાંભોને ભુખથી ટળળતાં જેઘને તેજોના ભાબાપો તેજોને અખની કુમાર લઘ જર્દ સહુ તાપીભાં જંપવાવતાં. કેટલાક નિર્દ્દિષ્ટ બાતકીઓ, પોતાના છેકરાને ભારી નાંખી તેતું ભાંસ ખાતા. ચુના ઇપાની જણસો સર્તે ભાવે લોડા વેચવા કણાડતા, તો પણ તેના લેનાર મળતા નેહોતા. તડકા અતીસે પડતો. મરકી પણ ખુખ ચાકુતી. એટલા તો લોક ભરતા કે સરાહના દરવાજાન ઘણાર અને નવસારી દરવાજાન ઘણાર નવાખે એ મોદા ખાડ ખોડાવ્યા હતા. તેભાં સુડદાં નાંખાતાં. ગરીબ ગુરુભાંનાં તથા કેટલાક કોળી દુલલાનાં સુડદાં તો રસ્તે રજળતાં. એ દુકાળ દહેડ વરસ રહ્યો. ” વળી સંખત ૧૮૬૦ માં પડેલો દુકાળ તો સડતાળાથી ઉત્તરેનો હતો, પણ અગણેાતરો જખરો હતો. શુભરાતમાં અને તેને કીધે નવસારીમાં એ દુકાળ જખરો કેદેર વરસાની રંબો હતો. તેતું દરામણું બ્યાન “ સુરત અખખાર ” ના ઉતારા ઉપરથી ઉતારા કીધાથી સુભળશે.

“ અગણેાતરો કાળ ધણુલાએ સાંભળ્યો હશે. લોડા એ વખતે કાળુગ આવેલો કહેતાં. અને શુભરાતમાં પડ્યો માટે શુભરાતના લોડાના પાસ્તુ પવિષ્ટામ સમજતા. તીડ એ સુકવણુના પેગામ ગણ્ય છે. ૧૮૧૦ માં અગાલા તરફથી તીડ નીકલ્યા તે ૧૮૧૧ માં ભારવાડ લગી આવ્યા. તેઓએ એતાર અને જાડ એવી રીતે આઈ નાંખ્યાં કે જાણે ભગેલાં ધરના હાંલાં તીમા હોય એવાં જાડના થડ દેખવા લાગ્યા. ભારવાડ પુરં કરીને એ તીડ શુભરાતમાં હાયલ થયા, તે નર્મદા લગી આવ્યા. અને ૧૮૧૨ ના ચોમાસા અમારી નાયુદ થધ ગયા. ભારવાડમાં વરસાદ પડ્યો નહીં તેથી ભારવાડના બહુ લોડા શુભરાત આવ્યા. તેમના પગલાં આવતાંજ ૧૮૧૨ માં શુભરાતમાં વરસાદ પડ્યો નહીં, તેથી શુભરાતને, શુભરાતી અને ભારવાડી એતું પેણણ માયે પડ્યું. ભાવ વખતા ગયા. પૈસાદાર લોડા ધરમાં દાણ્યા ભરતા ગમા. પણ ભારવાડીઓ બફજ સંતોષી કે દુકડો મણે તે પરજ સંતોષ ભાન્યો. તેમની પાસે પૈસા મળે નહીં તેથી મળુરી જગે એવાં ભાંધકામ ઉભાં કર્યો; પણ કોણું જાણે હોમજોરીથી કે પછી હેઠે સખાવતનો દાણ્યા મળવાને ભરોશે હાઈ મળુરીએ લાગ્યા નહીં. હવે દાણ્યા છેક મોદ્યો અયો. ભારવાડમાં

ભુખમણો પડયાથી કોડો હીંથાં નાસી આવવા લાગ્યા, અને દરેક મોટા જાહેર રસ્તાપર જાડ નીચે ટેલે ટેલાં પડવા લાગ્યા. રોગ અને ભરકી વધી પડી. તે વખતે મારવાળીઓ પડતા લ્યા ભરતા, અને ડેડીને ગંધ ઉડી તોપણું તેને ડાઢ ટેકાણે પાડતા નહીં. આ ગંધથી ભરકી વધતી. વડોદરામાં સરકારે મુરડાં ટેકાણે પડાયા છતાં ધણું મેતા થયાં તો થીજી ગાયકવાડીમાં જ્યાં બધી ગાયકવાડીલ્યાં ડેટલાં થયાં હશે! અમદાવાદમાં આ કાળથી ૧૦૦૦૦૦ સાલસ ભરણ પામેલાંનો અડાસનો નીકલ્યો હતો. વસ્તી અરધીથર્ડ ગર્દું હતી. ડેટલાંક ઘરે તાળાં દેવાયાં. ડેટલાંક ભાલી થર્ડ થયાં. નાસવાનો પણ એલાજ ન હુન્ઠો. ભરણું એટલાં ઉપરા સાપરી થયાં. કે શેહેરમાં બળતથ્ય ખુલ્યું ત્યારે ધરના દાંડ બાળી મુરડાં બાલ્યાં; તે પણ પુરતાં મખ્યાં નહીં. અરથાં અણેલાં મુરડાં સાખરમતીને કંડે રખુંતાં. તે બતાવતું કે પોતાના વહાલાને ટેકાણે પાડુંની સરળી રક્ખ ન ભળી તો હાદેશા કુંબો મેટો હશે. એ શેહેરમાં રેઝે ને અરથાં કરી તે એક ગજબ. રોગ વના એક ઘર ભાલી નહીં. કુંડાંને કુંડાંનું બસાર્થ થયાં. બાળીને આવે તે મેહિલાં ગણુંનોના કામ તૈયારજ. અને એટલાં મેતા વધ્યાં કે, ભરહેના આશરા લાગ્યા નહીં. બાળવા ગયલાનેજ બાળવાનો વખત આવ્યો. તેથી ભરહેને ટેકાણે એરતો ખાદું તરીકે મુરડાંએ લઈ જતી, અને અગ્નિદાહથી સંતોષ માની આવતી. ને ધર્મ કિયા ભરણ વના થાય નહીં, તે એરત કરે; અને આખરેએરત પણ કરનાર ન મળે, એના જેવો ગજબ, હે કંઈકર! હવે પછી ન પડશો. ” સુરતની તવારીખના કર્તા મો. એટલાં પટેલે એ વાગેરે ધણું બ્યાન આપ્યાં છે.

એ પછી ધ. સ. ૧૮૩૩ માં આ છલસામાં દુકળ નહીં” પણ મોખવારી થર્ડ હતી. આને રેખેની દોષત એવા કરગ દુકળનો દુષ્ટ કાળ વહી ગયો છે. ધ. સ. ૧૮૪૭ માં ભારે દુકળ પડ્યો, ત્યારે નવસારીમાં તેની જાકી અસર જણાઈ નહીં, તોપણું “ શ્રી નોદારી મોખવારી ફંડ ” સ્થપાયું. અને તા. ૧ જુનાઈ ૧૮૪૭ થી તા. ૧૦ અક્ટોબર ૧૮૪૭ સુધી ગરીઓને સરતો અનાજ આપવાની દુકાંની કણી હતી. ખાં. સા. કાવસજી. હો. દાદાચાંદજી-મેસર્સ ન. હ. તાંગોલી-માણેકખાલ. શી. વડીલ-ઇદરજ. મો. વડીલ એંભો સાધેમળીને રા. થા. આસેરાવળના આઓથી ફંડ રૂ. ૭૦૩૩ સુધી ભેદું કર્યું. એ અરસામાં ૫૨૮૪ મણું અનાજ ખર્યો, તેમાં મેંચો અનાજ લાવી ગરીઓને સરતે

બાને વેચતો નુકશાન રૂ. ૪૨૦૦ અધ્યં, અને તોપણ ઇડ વધ્યું છે. વળી પારશીઓ આટે એલાહીદું ઇડ થતાં ૩૧૫૨ રૂ. અરાયા તેમાંથી ઉ વાર ગરીબ પારશીઓને ધર જેઠાં અનાજ પુરી પાઠવામાં આવ્યું હતું.

તેમાં નવસારીના પારશીઓએ રૂ. ૩૦૪૦-મુખ્યાંના તા. ચીનના પારશીઓએ રૂ. ૧૭૭૮-હિંદુઓએ રૂ. ૧૮૩૫-અને મુસ્લિમાનોએ રૂ. ૩૮૦ અર્થી હતા.

વૈદ્ય વંશ.

ઇઝી વઈદ્ય.

નવસારીમાં હરી ભટ નામે એક વઈદ્ય સત્તરમી સદીમાં થઈ ગયા છે. તેઓ પ્રથમ ભટ

હતા, પણ પાછળથી વઈદાનો ધંધો કરવા લાગ્યા. તેવષ્ટુને પ્રખ્યાત ઉપરોક્તા. ઇઝી, રઘુનાથ, અને નાહના. તેમાં ઇઝીની પ્રસિદ્ધતા નિરેખ હતી. એ ઇઝી વઈદ્ય સંવત ૧૭૫૨ ના અરસામાં થયા છે. નાહનપણ્યુમાં વિદ્યાભ્યાસ શરૂ કરી આયુરવેદ શાસ્ત્ર યાને વર્ધક શાસ્ત્ર, તથા મંત્ર શાસ્ત્ર, દેહાંક શાસ્ત્ર (દેહ ભષ્યવાતું) એ નાણેવ શાસ્ત્રમાં નિપુણ થઈ ઇઝી વઈદ વિદ્વાન કહેવાયા. ઇઝીને ધણ્ય વરસની ઉમર સુધી સંતાન ન હોતું થયું. બનેવ ભાઈઓ એકસંપર્યી રહેતા હતા, પણ રહીઓના કંઠો એ સંસારનો સણો હોય છે, તેમજ અન્યું ધણ્યોક વખત એકસંપર્ય ચાલ્યા બાદ રઘુનાથના ખતલામાંથી જોવો ઉદ્ગાર નિર્કળ્યો, કે ને દહાડે તે દહાડે બહું છે ડાઢુંતું ? તે ખખાના માદેક તો હમેજ છીએ ! એ વાતથી ઇઝીની ધણ્યીઓણીને જોડું કાળ્યું, અને ઇઝી એ જ્યારે તે બીના સાંભળી ત્યારે હુઃખી થયા. તેથી મનમાં માડું લાવી નવસારીથી નીકળી સાત કોશ ઉપર આવેલાં ભાસા ગામતી નજીકના મહાકાળીના સ્થાન આગળ ગયા, અને હેવીતું અતુલાન માંડયું. તે અતુલાનનો પ્રયોગ સાત દિવસ સુધી લુખે ખાસે કરતાં હેવી પ્રસન્ન થયાં, અને ઇથર પ્રગટ થઈ પુછ્યુંકે, કરનુંહી ? યાને કે શું છૂંચણા છે ? માંગલું હોય તે માંગ ! ઇઝી સંસ્કૃતમાં પુર્ણ હત્યા, એટલે પાછો જવાબ આપ્યો કે, અને સંતાનની પ્રાપ્તિ થાય જેવું કરો ! હેવીએ પ્રસન્ન થઈ એક અન્દુળયાને નાલ્યર આપ્યું, અને કહ્યું કે, ન, એની શૈવા પુંન

હુમેં છા કર ! તેથી સંતાન પ્રાપ્તિ થશે. તેજ પ્રમાણે ત્યાંથી તે નાલ ક્ષર કષ્ટ હખી ધરે આવ્યા, અને ધર આવી પોતે તેની શેવા પુંઝ કરવા માંડી. અને ભાઈથી જુદી રહ્યા, તથા આગલાગ હુદું પાડ્યું. કેટલેક વખતે સપુત્રની પ્રાપ્તિ પણ ધર્યી તેવું નામ તે પરમેશ્વરનો આપેક્ષા હોવાથી ભગવાન કરીનેજ રહ્યું. ત્યારાદ પોતે વઠકદ વિધાના બળથકી કેટલાક રાજવાદાઓં હરી, બહુ દરરીઓને સારા કરી પોતે મોટી નામદારી મેળવી. તે સાથે પોતે પોતાના હુદુંના નિર્વાહ માટે આય એટલું મોટું વતન પણ કર્યું. આ નાલ્યર હણુપણું ૨૦૦ વરસ થયાનું જેવુંને તેવું ઇણીના હોલના વારસ વધૃદરાજ જોવીંદભાઈ ફરીરભાઈના ધરમાં મોજુદ છે. અને તેમાં વાતી હજુ હાલે છે, જેના ધરમાં તે નાલ્યર છે તેના ધરવાક્ષા તો આનેપણું તેની પુંઝ દરરોજ કરે છે. એ ઇણી વધૃદને સુરત અહુવાશીના ધથ્યા દોડાએ એક સરનીદ્રીકટ આપેક્ષું છે, તે જેવાથી આપણુંને અસલી કણમાં ડેવા પ્રકારની સંભીન સરનીશીકટ અપાતી હતી તેને ખાલ પણ થશે.

૧૨ટીદ્રીકટેઃ—“ સંવત ૧૭૭૨ વરસે શન ૧૧૦૩ ફસલી ભાદરવા સુદ ૯ જોગ લી. સરકાર સુરતનાં પ્રગણા કરશે નોશારી વગરે તપશાલી લખા પ્રમાણન દેશાં તથા પટેલ જત નવસારી મધ્યે મા રૂંકી હરી બ્રાહ્મણ જોગ્ય જન દ્વારા આયુર્વેદ પ્રવીણ છે તે જાણી અમો સર્વે એ ભટ રૂંકીને વરલાદન શ્રી ઇશ્વરીયીત તલે તફસીલે લખા માફક ચાલતાં પેઢી દર પેઢી જહાલગી અમારો વંશ તથા એહેનો વંશ રહે તાંહા લગી કરી આપું છે જે એ વરસાસન લેદ પોતાનું ઉદર પૂર્તી કરે ને જે કો પ્રાણી કષ્ટ યાંને તેહને નીસપ્રહી થિ પરમારથ અઉસધ કરે જેતે શ્રી ઇશ્વરી કીંપાથી આરોગ્ય થાએ.”

એ સરનીદ્રીકટ ઉપર પ્રા. વલસાદના હરી મધુ શ. ૨, ઇધનાથજી મફદુલ કશથે નોશારીનાના શ. ૨૧, સરસોષુ, તેલાડી, પારચોળ, ડામરોજ, ચીકલી, મહુવા, બ્રવેશર, ચોરાથી, ટીઓ, ભરોલી, વ્યારા, વગેરેના દેશાધારોએ સરનીદ્રીકટ ઉપર શહી હરી, ઇણી વધૃદને વરઘાસન આપવાનો દેશે આંકડો ભરેકે છે. તે ઉપર પારશીઓ તેહમુલ સુદુરાખ અને ઇસ્તમ ખરશેદજી એ જે જાણુના મતાં છે.

જીગવાન વઈટ. એ વઈટ સંવત ૧૭૭૪ ના અરસામાં થધું
થયા છે. પ્રખ્યાત ઇંધી વઈદિના એવણું
પુત્ર હતા. આયુર્વેદમાં પૂર્વિષુ થયા હતા. અને પોતાના વખતમાં નવસા-
રીમાં વઈદાનો ધંબો કરનારા એકલા પ્રખ્યાત વઈટ એવણું હતા.

બાળસુકંદ વઈટ. એ વઈટ સંવત ૧૮૦૧ માં થયા છે. ઇ-
ખીના કરતાં પણ એ વઈદિના પરાકમો
વધારે છે. નવસારીથી એવણે કાશી જનારસ બધ કુટલાક વિધાનચાસની
ઘૂંઠ કરી પોતે ધણી કૃતિ ખેળવી હતી. અના હાથથી હળરો દર્શાઓ
સાંજ થયા ભાગ્યાથી તથા ભોંખપર સુરદાં કેખે નાંખેનાં વિઠિક એવણે
છાડાયાની પ્રખ્યાતિથી, તથા ચાલતાં હાલતાં સાંજસમા તર્ફોરસ્ત ભા-
ખુસના મેહોટ આમભયથી પારખ્યાથી, દેશપ્રદેશ નવસારીને એવણે
પ્રખ્યાત કરી દીધી હતી. આસપાસના ગામદાંઓ અને ૧૦૦ ડોશ શુધી-
ના રોહેરોના કોડા એવણુંની પાસે હવા કરાવા આવતાં, અને વરસો
શુધીનાં ચાલુ હઠીબાં હુંઘ દરદ સાંક કરાવી હશી ખુશીથી પોતાને ધર
ન્યતાં હતાં. તેઓએ વઈદાના ધંધામાંથી હળરો ઇંધીઓ ખેળવી
હળરો ઇંધીઓ ધર્મ કર્મ અને વિધિ નિયમ ઉપર ખર્ચ કર્યો. રોજના
સંપ્રાણધ પરોણા તથા દરદી કોડા એવણુંના ધરમાં ધામો નાંખતાં,
અને પુણી આલણો રોજ એમને ત્યાં જમતા. એવણે ઔપધોની તેમજ
દરહોની નવીન શોધો વિઠિ કરેલી કહેવાય છે. દરહોના નવા ગુણ્ણા
ગુણ્ણ ઉપરથી નવાં દરહો શોધક ધારવામાં આવે છે. એવણે ધણ્ણા રા-
જવાડાઓમાંથી ધનામો ખેળવ્યાં હતાં. એવણુંને ગાયકવાડ સરકાર તરફ
થી રૂ. ૬૭ વર્ષાસન મળતું હતું, તે આજે પણ તેમના વંશજ્ઞને મન
ને છે. વાંસદા સંસ્થાનમાંથી તેમજ સુરત ખાતે મોગલાઈમાંથી એવ-
ણુંને મેટાં ધનામો મળ્યાં હતાં. સુરતના નવાખોના વઈટ કેખે ધણ્ણા
વખત ત્યાં રેહનું પડતું હોવાથી સુરતમાં પોતાનો એક મુકામ રાખી
પાંદરાઓની ધાકથી ધણ્ણી ઉત્તમ કૃતિ હવાઓ ત્યાં સંતોષતા. કહે
છે કે સુરતથી માઝમાં એશીને એકવાર નવસારી આવતા હતા, તે વેળાએ
જેતરમાંથી જુવારના ભાગી ભવેના ભલ્યાને મારેદેં જોડાયુનો જોડ જો-
ગોના ગાડીના પૈંડાને એવો તો જેરથી ભાગો, કે પોતે અંદર બેઠેલા
હતાં એવણુંને પણ કહરી આવી ગઈ. ગાડી જલી રાખી તે જોડાયું
ઇંકનારના ભાપને બોલાવી કહ્યું, કે એ છોકરો ઉ દાઢાયમાં ભરી જરો.
એકુંએ રડી પડી તેનો ઉપાય કરવા કહ્યું. એટસે પોતે કહ્યું, કે એ

દરદીના પેરમાં એવો એક કોડ હૈ, કે એને હવે પાણુની અનુજ શોષ્ણ
લાગશે, અને તે પીધાથી તે ભરી જશે, માટે તુર્ત જરૂર એને એક
શેર મીઠું તેલ પાછ હૈ, એટથે તે છવડો ભરી જરૂર કાલે ભાણાર ની-
કળી પડશે. તેજ પ્રમાણે થયું, અને મેહુન પાછાથી નવસારી આવી
પોતાની ઉત્ત્ર બેલની એક લોડી એક નવીન ભાજા સહી નામ દાખ-
લ આપી ગયો. એવી એવી અવધ નેવી એવણુની બાનો થયી છે.
તદ્દીરે કેમ જોણ હતા, તેમ તકદીરે પણ અગ્રાંન હતા. વાંસદાના
રાજને કંઈ ગરબીનો વ્યાધિ થયો. ભાણુસો ઘોલાવા આન્યાં પોતાનો
તેહેવારનો દલાડો હોલાથી એક દવા તેઓ સાથે મેહલી આપી કદ્દુ,
કે ડાલી ભીરણી (કાંચાં ભરી) માં એ દવા પાછ હો ! પેલા ભાણુસો
ભરીને બન્સે ભરણાં અમન્યાથી તેમાં દવા આપી ! તકદીર જેરાવર
એટથે રાજ સારી થયો, અને મંત્રાં મોડલ્યુ ! એ વધુને ડ છોડરા
ભરાંનીશંકર, ગાંડા, અને પ્રેમાંદ હતા. પ્રેમાંદ બીજુ ભાડીને પે-
ટનો હતો. ઘૃદ્ધાળ થયો ત્યારે તેવણે આતુરશન્યસ્ત લીધું. યાને કે
તાહાળિક વિચાર થતાંની સાધેન હેઠ છુટી વખતે કે શન્યસ્ત લેણા
માં આવે છે તે લીધું. તેવણુને “નારાયણ” કરીને, ગંગાધર શાલ્લિ
ની ધર્મશાળા નજીફમાં ભૂમિદા કરી, તાં તેમના છોડરાઓએ હા.
૨૦૦૦ ખરચી એક દેવણ બધાનેલું હજુ છે. તાં ભાદાદેની પ્રતિ-
સ્થા કરેલી છે. અને દેવાળયનું નામ “નારાયણશર” આપેલું છે.
આને પણ તેની પુંજા, થાળ, હીરો ભતી વાગેર વિધિ થાય છે. એ
વધુદ સ્નાન સંધ્યાવિદિક સહૂકરમાં પુરુષુ હોલાથી અસ્વચ્છામાં* એવ-
ણુને ત્યાં આવેલા કહેવાય છે. “ભાળમુકનો તો અસ્વચ્છામાં દર્શન
દીધેલું” એવી નવસારીમાં કહેવત પરી ગઈ છે. એ વધુદા છોડરાઓ
ભરાંનીશંકર—ગાંડા—અને પ્રેમાંદ ને થયા તે પણ વધુદોમાં કુલ્લણ
હતા, અને એવે પ્રાપ્યાત શર્ધ ગયા છે. તે અધાનો દરરોજ પુંજા
સાર પુરણુંથર જવાનો રેવાજ હતો. ભરાંનીશંકરને .વિનાયક, અને

*૨૫ પ્રમાણે પારશ્ચાયોગાં કેશુશરો પાદશાહ, અને પેશાતન દસ્તુર
હનરો વરસ થયા યુકેનરીન રહી છ્વતા રહેવાતું મત છે, અને તરોરશી
માં તેચ્ચાના નામા છ્વતાં ભાણુસની માફક લેવાય છે, તેજ પ્રમાણે છિંદુ-
ઓમાં—અસ્વચ્છામા, બળી, વ્યાસ, હનુમાન, વિલિયણુ, કૃપાચાર્ય, અને ફ-
રશુરામ અનુસાર સખ્ત રૂપી યાને ઊ રૂપિયો છ્વતા, અંગયોગાં રહેતા હોવાતું
મત છે. તે ઊ રૂપી પૈકીનો એ અસ્વચ્છામાં નષ્ટવો.

ગાડાને ફેશબરામ કરીને છોડતા હતા.

ઇક્સીર વર્ધદ. એ ઇક્સીર વર્ધદ પ્રેમાનંદના છોકરા હતા.

એવથણા જાપ તથા બપાવા નાહની ઉમરમાં ચુંઝ્યો હતા. ઇક્સીર વર્ધદ આખુરેદો (વર્ધદાનો) અલ્યાસ ધણ્ણો વખાંખુના જેવો કર્યો હતો. બાળમુકના વખતનો ડેળવાયલો એક તોકરનામે રામા કરીને હતો, તે ચુંટાં એથેણો હુશીયાર થઈ ગયો. હતો, કે બાળમુકની દ્વારા ભધી કિયા વગેરે સર્વે ઉત્તમ માહીની ધરાવા લાગ્યો. ઇક્સીર વર્ધદ નાહના છોચાથી કટસેક વખતવેર તેણે અને ઇક્સીરભાઈના માય સાંભળાઈએ પોતે જુના વખતનું એ વર્ધદાનું કારખાતું મન માનતી રીતે ચલાયું હતું. એ સાંભળાઈ વર્ધદરાખી વર્ધદાંમાં બહુ કુશળ હતાં. તેઓએ ઇક્સીરભાઈના અલ્યાસમાં બહુ મદદ કરી. ઇક્સીરભાઈ ડેળવાધને પરિપક્વ થયા પછી પોતેજ ધર્યો બલાય્યો. તે બખને દેશાધને વર્ધદનું આન મોહું કેહવાતું, અને તે સુખી વર્ધદ કહેવાય. ઇઝી વર્ધદથીજ દેશાધને ધરના તે વર્ધદ ગણ્યુતા, પણ ઇક્સીરભાઈએ વિરોષ પ્રિયતા મેળાવી. દવા અને દર્દીની ચિકિત્સામાં તથા દર્દી સાન્નું થશે કે નથી તે પારખવામાં સાંભળાઈની જેવી તારીઝ હતી, તેવીજ ઇક્સીરભાઈની હતી. કાલ્યાવાડીના દેશાધ ધરાંખુના પણ પોતેજ વર્ધદ હોયાથી તાં પણ મહિન હતું. ઇરતાં હરતાં આદર્શીના મરણ પીઠાંખાં, અને કંદ્ધકને જોંથે નાખેલાં એવણે ડસ્યાં હતાં. તેવણું તેની પરિક્ષા કરેલાં માણ્સો હજ્યુ હૈયાત છે. એવણું સંવત ૧૯૨૬માં ૬૦ વરસની બેચે ચુંઝ્યો. એવણું પછી એવથણા છોકરા નરોતમભાઈ થયા તે પણ બાહોરા હતા, પણ કુંકમાંજ તેમનો અંત આવ્યો.

૨ બા ભગવાન વર્ધદ. ઇક્સીરમાધને ૪ એટાઓ નરોતમ, ભગવાન, દ્વારાંકર. અને જોંવીદલાધ થયા. બીજા ભગવાન વર્ધદ, વર્ધદકમાં કુશળ હોયા સાથે ધર્મ નિયમમાં મજબૂત પડીના હતા. પાછળથી પોતાનો રેજગાર વરીક ટેક સાધન કરવા માટે પોતાના ચાલાક ભાઈ ગોવીંદભાઈને સોંપી, ધર્મ ધ્યાન ઉપર લક્ષ આપવા લાગ્યા. દેહકષ્ટ—ઉપાશન—વૃત્તિતાદિ—પુંનઅરચા એવણે અહોરાતિ નથળી દેહ છતાં છેવટ લગ્ની કર્યું. સંવત ૧૯૪૬ માં ચુંઝ્યો. ચુંઝરતી વખત સુધી ધર્મ ઉપરની આસ્થા અજય જેવી રાખી હતી. તેવણું પછી તેવથણા ભાઈ તે આજના સુપ્રસિદ્ધ વર્ધદરાજ ગોવીંદભાઈ, એ જુના વંશનો ટેક ટેકાવી રહ્યા છે. અને ચારી

નામના મેળવી કુળને દીપાંડે છે. એ ભગવાંન ભાઈના ના કુવરખાઈ વિઘદરાંશું ખાળ રોગમાં અને આંખના હર્ષ પારખી સાનાં કરવામાં નવસારીમાં ધણું વખતું ગયાં છે. એવશે પોતાના બેટાને વિઘદાંનો અણો અભ્યાસ ચોતે કરાવ્યો હતો.

દૃગનાથ વિધિ. હરી વિધના બીજ છોકરા ઇધનાથ પણ ધણું કુશળ હતા. તેચે ૧૭૫૨ના અરસામાં થિયા છે. એવણુના વંશમાં નામદારી મેળવતારા આનંદરામ વિધિ—ત્યા વિજયરામ વિધિના છોકરાઓ તુલલારાંભ વિધિ—અને જહુભાઈ વિધિ અહું પ્રભ્યાત થયા છે. કહે છે કે, નવસારીના એક શૂલાસાયે આનંદરામને જરૂર વાંકું થતાં બોલભોલતાં તેનો આત્મા તેના થરીરમાંથી કઢાવી શક્યા હતા ! ! એ કથા આણું રાખતાં તુલલારામ અને જહુભાઈ ડિર્ટિ ધણું છે. જહુભાઈ હણું હૈથાત છે. પણ એ દોસાળુંની વિધિકણા આગળ ભલા ભલા વિહવાન ડાક્ટરો હેરત પામે છે. એક દરદી અધા ડાક્ટર વિધિથી હથ ધોાઈ છેવટે પણ એવણુંની નજર પાડવામાં મોટા રાહાત સંમને છે. એવણું મન્ત્ર શાખામાં તથા વેદિક શાખામાં પણ માહેર થમલા છે. એવણુના બેઠા સુરજરામ પણ તેવાજ કુશળ છે. અને જહુભાઈના પીત્ર ધીરજરામ પ્રાણું કર તો દેશી વિઘદાં સાયે એલ. એમ. એન્ડ. એસ. થિય ગામડવાડ સરકારની નોકરીમાં છે. એ શિવાય એ વિધિ વંશમાં બીજ ધણું કુશળો વિધ થયા છે, અને હણું પણ કુશાકો સારી પ્રતિધા મેળવતા જમ છે. નવસારીમાં એ વિધિ વંશ ધણું જુનું અને માન પામેદું છે. તેજ પ્રમાણે જેશી કુદુંથી નવસારીમાં સુપ્રસિદ્ધ છે, પણ જેશીઓના પરાક્રમોની નોંધ કેવાનું આ જમાનામાં અને આ તવારીખમાં ભરાભર ન જણ્યાથી હાલ તુર્ત તે વંશની તવારીખ મુલ્લતવી રાખી છે.

નવસારીના નુર સતાગર.*

સૈયદ સાદાત વીરો આપણે આગળ કઢી આવ્યા, પરંતુ સરીહીના

* એક આગામાનની અને પારોની પેઢીના જમાનાનો મુકાખલે. મજાતો નથી, તોપણ દાદુંથી બતાવેલા નવસારીના સુખ્ય પીરની પેઢ નીચે પ્રમાણે ડે—

નાનજુઅંણી સાહેખના એજાઓના હતાંતના ૪ ભાગો ઉપરથી
ત્યા લાતના ગાદીનીન પીર દાખામશાડે દમેને ઇથર દક્કીકોટો બના
યા ઉપરથી જે દક્કીકોટ દમે નિચે જાણી છે, તે ઉપરથી આખા દિં-
દુસ્તાનમાં નેટલા પીરોની દરધા છે, તેમાં સર્વોત્તમ અને અષ્ટ નવસારીના
નૂર સતાગરની દરધા ગણ્ય છે. નૂર સતાગરનું થીજું નામ સૈયદ
સાદાત છે.

ભાતાપથીઓના “ધેલભી આરાધ” (૧) નામના ભજનમાં “અ-
ભીની પાવર લઈ તુરસ્તાગર પાઈ પદ્મારણો,” છત્યાદિ અવિષ્ય વાણી
વણીનેલી છે. તે પ્રમાણે તૈખતી આ તરફ (દિંદમાં) પદ્મારામણી થઈ
હતી. વૂર=બોત; અને કૃતા = શક્તિ અથવા સત; અને ગર=શુદ્ધ
થાય છે. શક્તિપથી આ અદાયુદ્દે બહુ ભાન આપે છે. નૂરસ્તાગરને
ઉપરે અંગે દિંદના દેશે. તરફ અલમુતના (૨) વાતી, અલી જીકરતલ
સભામે મોદલો હતો, અને દિંદુસ્થાનમાં ઈભામતનું કામ એ નોશાકરા
ધીરથી નારી થયું હતું. દિંદુસ્થાનમાં આસ નેમ પ્રમાણે, ભાતા
પથીઓને પ્રીય થાય પોતે સુસલભાન છતાં ભાતા પથીઓને પસંદ
પડે એવું દિંદુસ્થાન “નૂરસાગર” નામ રાખ્યું હતું. સુસલભાનોની
આગળ “સૈયદ સાદાત” (૩) એવું સુસલભાની નામ બતાવ્યું હતું; ૫-
શ્રી શાયર શેખસાહીની શિખામણુને ભળતી આવતી હતી કે:—

સાદીયા ગર વસ્ત્ર ઘાડી, સુસેફુન બા આસો આમ;

બા સુસલભાન અલા અલા, બા હિંદુ રામ રામ.

નથી મહમદ સુન્તકા, ઈમામ હસન, કાશમસાહ, અહુમદ અલી, સ-
તગુર તુર, ઈમામદીન, મહમદ મનસુર, ગાલગદીન, અણદુલ અગ્રીજ,
સુશતનરાર પિલ્લા, અહુમદ હાની, કાશમશાહ, મહમદ, મહમુદ, મહોબદીન,
આલકનીન, અખદુલ સુમન, ધસ્તાવામીન, સુલાદીન, શમશાદીન, નરીરદીન,
સાહેમીન, સહરદીન, હસનકભીરદીન, તાબરીન, પંદ્રીયાહ જવાં મરદી, હૈનર,
અદ્દાહીન, કાશમશાહ, નરીર મહમદ, હાદુ, આગા હશનરાશાહ, મહમદ, આગા-
અગ્રીજ, મેરાયે, આગાઅલી અકબર, આગાઅલી અ-કર, હસનઅલી, અ-
સુલ કાસમઅલી, અખુલ હસનઅલી, થીબી ઝાતમત, આગા અલીશાહ,
આગા મહમદ સુલતાન.

૧ ધેલમહેશના તે ધેલભી કહેવાય છે.

૨ અલમુત=એ ઈમામોની મુખ્ય ગાદીની જગા છે.

૩ નૂરસ્તાગરનો “સંદાદ” શુદ્ધ પોણપથના જ્ઞાનોમાં પણ આવે.

યાને સોની પિતિ મેળવણી હોય તો સૌ સાથે સમૃતાથી વર્તબું, મુસલમાનની આગળ અદ્વાતું અને છિંદુની આગળ રામતું નામ લેબું.

નવસારીના એ નુરસતામરણું વર્ણન ખોળ પંથનાં ધષ્ણાં જાનોમાં છે. તેમાં “રમત” નામતું જાન મુખ્ય છે, તેનો સાર કુંઝમાં શાખાઓનું:

આ જાનના પ્રારંભમાં એમ કહું છે કે, “શિષ્ય પુછતે હોણામીણું આજ ઇળજુગ મધ્યે પરિબળ કર્યાથી આવ્યા, તે લેદ કદ્યો સરળનારકજન સતગુર સો દેવ વાચા સુણો હો મુનીવરો.” આ સભદનો સાર એવો છે કે, નવસારીના નુરસતામરણના શિષ્યોએ તેમને ધિશરના અવતારનું જાન આપ્યું છે. એ વાર્તામાં કણે છે કે, નુરસતામર સંતરદીપ ઘેલમહેશ તરફથી ગૂજરાતના પાટણું નામના ગામમાં આવ્યો, તે ક્રુદ્યાંતાની એક મંહિરમાં શિવની પિંડી ઉપર પગ મુંડ્યો. પુનઃજરીએ તેને વાચો, અને જલ્દાંવધું કે, આ દેવ ઉપર રાજ સિદ્ધરાજ પુષ ચંદ્રાને છે તેના ઉપર હું પગ કેમ મુંડ્યે ? પીર કહું, કે તારો એ દેવ હોય તો તેને બોસાવ ! પુનઃજરીએ કહું, પદ્ધરની મૂર્તિ બોસે નહીં. પીર હુકમ કરવાથી મહિરની સર્વ પ્રતિમા જગ્યત થઈ ગઈ, તે વૃત્ત અને ગામન કરવા લાગી, અને બીતો જીપરનાં વાજિંત્રના ચિત્રોભાથી મધુર સ્વર નિકળ્યા ! પુનઃજરી અચરતીમાં પડ્યો, અને તેણે આ ખખર તરત રાજને પહોંચાયો. તે રાજ, “બનીપા” નામના જોગી જોડે મંહિર આમળ આની પહોંચ્યો, અને પીરનો પ્રત્યક્ષ ચ્યાહીને જેઠ પજે પડ્યો. આ પછી બનીપા અને પીર વચ્ચે કેટલીક પરિક્ષા ચાલી. બનીપાએ એક દંડ આકાશ લણી મોકલ્યો. પીર ની મોજડી તે દંડને પાછી લાઈ આવી ! આવા ધષ્ણા બેલ આ વારતામાં ભસ્યા છે. તે બધા અહિ લખવાની અગત્ય નથી. અંતે બનીપા અને તેના સાથીએ પણ પીરને નન્યા, અને ખર્મ માંગ્યો. પીર તેઓને અલજાનનો બોખ કર્યો. એ પ્રસંગે એ પીરના ધષ્ણા શિષ્ય બના. તે પછી એ પીર પાછો પોતાને ઘેલમહેશ ભણી ગમે ૪ એ પી-

૪ “રોક્ષતલસદ્ધ” નામની તવારીખમાં અલમુતગઢના હાકમોને ઈતિહાય આવદો છે, તેમાં હજરત અલીજ નુરસતામરને હપહેરા અંથે છિંદમાં મોકલ્યાનું કણ્ણું છે તે અલી બીજાં અલુતાવેલ નહીં, પણ અલીહસનજી કરતલસલાંમ, જે તે વાતે અલમુતગઢનો હાકમ હતો તેણે મોકલ્યા હતું એ કિરણી નવસારીમાં એ પીર કેમ આવ્યા તેણું મૂળ સમજાય છે.

રના ખીલ ભાઈનું નામ ધ્રુમામ હશેન હતું. ઉપર્થી વારતામાં કષે છે કે, જંબુદ્રીપના નવસારીના મામમાં રાજ સુરયંદને દેર કુંવરીનો જન્મ થયો, તેનું નામ તેણે “પણથૃહે” રહિયું. આક્ષેઓએ અવિષ્ય કહ્યું કે, એ કંના તમારું તારથુ કરશે. કુંવરી મેરી થઈ. રાજનો તેના સગપણનો વિચાર કર્યો. પણ કુંવરીએ જણ્ણાંયું કે, મારો વર ધેલમહેશભાં છે, તે મને વરના અહિં આવશે. રાજએ કંનાને એક જુદી મેરીમાં રાખ્યા; ત્યાં તે પીર તુરસતાગરનો જરૂર કરતી હતી. રાજની કુંવરીએ એક પારધીને રાજ હરણ્ણાં સવારો માંસ લાવી આપવા હુડમ કર્યો હતો. તે પક્ષાની તેમાંથી એક આંગળા બોળને હોઢને લગાડતી. ઘણાં વર્ષો વિત્યાં પદી તુરસતાગર નવસારીના જંગલમાં આવ્યો. ત્યાં તેના સતથી પણ પક્ષાનો મોટો મેળાવડો થયો. બધાં પશુઓ મેળાવડાભાં ગયાં હોવાથી તે દઢાડે પારધીને હરણ્ણ ન મળતાં તે મેળાવડાભાં ગયો. તેને પીર હરણ્ણ પાસેથી માંસ અપાંયું. જે હોઢને લગાડતાં કુંવરીને પીરના આવશાની અભર પડી. કુંવરીએ આ વાત રાજને જણ્ણાવી. રાજ પીર પાસે આવી પગે પડ્યો. પીર તેમને અલજાનનો! બોધ કર્યો.

પીરના લક્ષ્ય.

પછી પીરને પાતખીમાં બેસાડી રાજ દરંભાં લઈ આવ્યો, અને તેની જે

કુંવરીનાં લગ્ન કીધાં.

આ લગ્નની ધામધૂમને મારો કહે છે કે, “ભારા ડોશકા ગાંડવ” ની કેહવત એ લગ્નથી પડી. નવસારીથી ગંદીવી સાત ડાઢ સુધીનો લગ્નનો મંડુર નાંખવાભાં આવ્યો હતો, અને ત્યાં સુધી લાઈટ કરવાભાં આવી હતી! અને એક તળાવ દુધતું ભરાયું, તથા ખીંચું શરખતતું ભરાયું. અને જે કોડો લગ્નમાં આવ્યાં હતાં, તેમને તે બેમાંથી મળે તે, ગરે તેથ્યું પીવાની છુટ હતી. એ લગ્નથી નિયલાં નામેની ઉત્પત્તિ થયલી કહે છે. “નવસારી” નામના અર્થ આગળ જણ્ણાંબા તે ચોડા હોય, તેમ વળો એ નામ એ લગ્ન સાથે તાલુકો રાખતું જણ્ણાંબામાં આવે છે. તુરસતાગર નામોસા (હારથીમાં નામોસા એઠે વરરાજ) યાને વરરાજ કેલે અને આવી આરાસ્તે થમા, તે કિરથી નામોસા = વરરાજ; આરાધ = આરાયસ્તન ઉપરથી તેનો નવસારી થયો કેહવાય છે. વળો લગ્નમાં કોડો લાઈટનો છેડો જોવા જે જંગાએ કરતાં તેઓ બોલતાં કે ગંદેવી (ખંદ્ધ = રોશની) જોવા પણે

બાઇટ જોવા વર્ધમે, તે ઉપરથી ને જગતું નામ અદેવી પડ્યું કહે છે. ને તળાવમાં હું ભરાયું તેનું નામ “હુંયું,” અને કેવાં શરભત ભરાયું તેનું નામ “શરભયું” તળાવ એમ નામો પડ્યાં કહે છે. શરભયું તળાવ આ દરવાતી દક્ષિણ નાયકમાં, અને હુંયું તળાવ દરવાતી પદ્ધિમે આવેલું, આજે પણ એજ નામોથી ઓળખાતાં છે. એ દરધા આગળાની ઇલ્યાંમાં હજરત સૈયફ સાદતનું એક લંગર (સાદતું) ચાલતું હતું. જ્યાંથી ઇક્કીર કુકસાંચો અને ગરીબ ગુર્બા આને રોજ ભાતદાળનું સાદત મળતું હતું. ને ઉપરથી તે ઇલ્યાંતુંનામ “લંગર પડ્યું” આજે પણ આવે છે.

ચચ્ચ ચાકરની ચતુરાઈ. લગતની રીતમાં ધણા સરંખમની સાથે

સુરયાંદ રાજને ગંગા નામની ચાકરડી, અને “ચચ્ચ” નામનો ચાકર આપ્યો. નવમારીમાં પીર નુરસતાગરના ધણા મુરીદ થયા. તેમારી ધતી મેરી પેદાયશ જોઈ, ચચ્ચતું મન ઘગડયું. તેણે પીરને ડેકાણે પાડી પોતે પીરની જગ્યા ઉપર આપવા વિચાર કર્યો. પીર સમાધિમાં હતા ત્યારે ચચ્ચે પાળખુહ બીબાને સગળબ્યું કે, પીર સમાધિમાંથી જગૃત ન થાય તો આપણું શી ગતી થાય? મારે એ વિષે આપણે પીરને પુછી માહિત થવું જોઈએ. બીબાએ તેમ કહ્યું. પારે કહ્યું કે, મારા શરીર ઉપર માંખ મેસે, ત્યારે સગળબ્યું કે, મારા શરીરમાં જીવ નથી. આ વાત બીબાએ ચચ્ચને કહી. ચચ્ચે સમાધિની લાલતમાં પીરના બદન ઉપર ખાડ છાંટી. તે ઉપર ખાડ બેસવાથી તેણે પીર ભરણું પામ્યાની વાત જાહેર કરી, અને દુન કરાયો. *સેમનાથના ડેલરમાં સે જશાનીને મળેલા ધૂતાદા દિંહની ભાડુક, પીરની કાયરની બાજુમાં ચચ્ચે આડો પોતી, પોતાના એક ચેલકને કંઠ લેદ બંધ્યાવી લાંતાઉયો; અને પોતે પીરની ગાદીનો વારસ છે એમ શિષ્યોને જહેર કહ્યું. તેની સામે “ચોર” નામના પીરના ધીજા ચેલાએ દાતો કિંડાંયો. અને આ વાતનો ખુલાસે મેળવવા નાચે શિષ્યો સમેત પીરની ફુલ પાસે ગયા, અને સવાલ કરતાં ઉપરમાંથી એમ અવાજ થયોકે, “ચોર ત્યાં ખોટ અને ચચ્ચ ત્યાં સર્યા.” આ બોલવું પીરનું નહીં, પણ ચચ્ચના ચેલાનું હતું. ચાતીની તરેફનો જીણી પારથી અસ્થી અસ્થી નહીં.

* ધારગરીથી જાંબદ્યો વાર આવવાનો હાફ જનો કેવું અસ્થી જુદા મશાદમાં હું નથી નથી જનો છે, તેમ એ પીરની દરવાતી દરવાતી એવી તેનીજ હોવાનું કહે છે.

પીર પોપુદ્યે ઈપ બદ્ધ કંઘરમાંથી નીકળી આવ્યો.* અચ નાડો. અને બદ્ધ મના પુસ્તકો સમેત મેધવાળોના પાડામાં ગયો, અને તે વડે મેધવાળોને જોધ્યા. * એ પીર ૪૮૭ હીજરીમાં ગુજરી હતા.આ કથામાં સિદ્ધરાજ જોડે તેનો સંબંધ બતાવ્યો છે. રાસમાળામાં સિદ્ધરાજનું હતાંત છે, તેમાં સિદ્ધરાજે છ. સ. ૧૦૫૪ થી ૧૧૪૩ સુધી રાજ્ય કર્યાનું બખ્યું છે. એ ભીનાને અલીજિકરતબસ્તામની હંકિત ઉપરથી ટેકો અગે છે. તે એવી રીતે કે, અના વખતમાં નુરસતાગર અલમુતમાં હતો, એવી વાત “ માતંગના ડવીત ” માં છે. અલીજિકરતબસ્તામના હતાંતમાં તેની વદ્ધતનો સન ૪૮૭ નહીં પણ ૫૬૧ હીજરી બતાવેલો છે. આ પીરની દરદ્ધા આપણા નવસારી શેહેરમાં છે. એ પીરના શિષ્યોને બધ્યાભરા પીર ઈભામહીને, નવસારીનો નુરસતાગર અમારો હાદો થાય, એમ સમજાવી વાળી લીધા હતા; અને તેની દરગાહ પણ તે પણી તેમના વંશવાળોઓના કંખજામાં આવી

*પીર કંઈરહીનાં જ્ઞાન કેમાં ભક્તરને વૈરાટ સ્વરૂપ યાને જગતનું ઈશ્વરને ઈપ આપોને દર્શાવેલો છે, તે હાનમાં “ હેનંદા ” શાઢ વિશે લાખ્યું છે તે હેઠાથી હાથીદાન કેદું પુષ્ય થાય, અને “ કાયમ પાયા ” કહેતાં ઘાડાદાન નેથું પુષ્ય થાય. ખોલ કોકા બદ્ધપાયનાં સ્થાપન અને હત્યાપન વખત આ રાખ્યે આપે છે. તેની હત્યાપન વિશે કેદાક કહે છે, પીર સદરહીને ડક્ષેહેરમાં જંદા ઇથે તપથી કરી લ્યા ત્યાં તેને ઈમામે હૃપાવંત થછ “ હેનંદા ” (હીજરા શાઢ કર્યાં આપણાં નાણાય છે) કરી જાલાવ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું, “ કાયમ પાયા. ” એથે ઈમામ ને અગર છે તેને હું પામ્યો. વળી ભીજું મત એ છેકે નવસારીના સૈયદ સાડાત જ્યારે કંઘરમાંથી પોપટ ઇથે નિકલ્યા, ત્યારે “ ચોડ ” શિષ્યોને કહ્યું કે “ હેનંદા. ” એથે પીર સળવત છે, તેની સામે તેઓએ “ કાયમ પાયા ” કહ્યું, અમ કહે છે.

“ હેનંદા ” અને “ કાયમ પાયા ” એ સતપંથીઓના, ક્રીમેશન પંથની માફક, ગુણ રાખ્યો છે. કાઈ માલિસ કોઈ સતપંથને ક્રમ કહે કે, “ હું સતપંથી હું, મને કિયામાં સામેલ કો. ” તેની આત્મી કરવા સારુ તેને “ હેનંદા ” કરીને કહે છે. તેના નવાબમાં જો તે “ કાયમ પાયા ” કહે તો તેને દાખલ કરે છે. હાથ મેધવાળામાં પણ તેવો ગુણ ઈશારો છ. તે એવો કે, અંગુડાને પકડી પણ રીતસર હાથ આપવો. અંગુડાને પકડવો, એ અદ્વૈત મતની નિશાંની છે. એથે જોક પોતા-સત્ય-અને ભીજું સર્વ ભિથ્યા.

*મેધવાળ=તે ડેઢ કોકાને ગરુડો. એ પ્રમાણે કેતાં ડેઢાઓના ગરુડનું જીરુ (બાદણાણ) ની હત્યપન પણ નવસારી સાથેજ સુંબંધ વરાવે છે.

હતી. એ દરગાહ ઉપર શિખ્યો પૈકી સુમારે ૨૫૦ પાંડી દર્શાવ્યાં * આપે છે, તેમાંથી નવસારીના પુંજરી અને દરગાહનો ખરચ બાબે છે. એ પીરના રિષ્યો, કણ્ણાંધી, ખારવા ડાળા ધ્રત્યાદિ છે. અસલ એક ઓટલા ઉપર એ પીરની કણ્ણર હતી. મી. નાનજુઅંધી કહે છેકે તે ઉપર જો-લાંબોએ ઉધરાણું કરી દરદા બનાવી હતી, તેને સુમારે સો વર્ષ થયાં હશે. તે પછી તેને વાંગવાના ખર્ચમાં ખોજ શેડ કાસમભાઈ નાથભાઈ અને ખીલાંયોએ મોડી રકમો ભરી હતી. એ પીરનો ઓરસ દર વર્ષ રમાનની ૧૭ મી તારીખનો ભરાય છે. ત્યાં એના મુરીદ અને ખોજ લોકો તથા બીજી સાલના માસમો પણ એકાં થાય છે.

વળી હાલના ગાદીનશીનનું એવું કહેવું છેકે, એ શેનાના કળણના ગાદીનશીન પીરો અલી કંબીર અને હાશનશાના વર્ષતમાં એ દરદા સ-મારવાને બાંધાંતે ડેટલાડો, લોંયમાં સુરંગ પાડી નૂરસતાગરના પ્રેતવાલી પેટી લઈ જવાની જોડવણું કરતા હતા પણ તેના સતતે લીધે તે પેટી જેમ જેમ બોંયરું ખચ્છુતું ગયું તેમ તેમ, નીચે જમીનમાં હિતરતી ચાલી. અને પાછળથી રેણે નમી ગયો, અને તેના ગુંબજમાં ફ્લાટ પડી. ગાદીનશીન ખાડાર ખાસ ગયલા, તે આની ખરુર ચતોજ આવ્યા. અને તેમને તુર સતાગરે આગાહી કરાવી તે પ્રમાણે પદ્ધયરો પુરતાં બોંયરું ખર્દ થયું. તોપણ રોજ ઉપરની ફ્લાટો હજુસ્ક્રીં રહી ગઈ છે, એ આનેપણ બતાવામાં આવે છે. પછી, કહે છેકે, માહારાજ ખંડેરાવ, જેવણું સુસલભીન ધર્મને ખુહ માન આપતા, તેઓએ ખાસ દ્રાવક્યો, કે આવું કામ કરનારા પૈકીના કોઈએ હવેથી આવવું નહીં, આવે તો ૨૫૦ ઇંચિઓ દંડ લેવો. અને તે પ્રમાણે એકવાર અમલ પણ કીધેલો કહેવામાં આવે છે.

હિંદુસ્તાનના જૂદા જૂદા ભાગો ઉપર ને પીરની દરદાઓ છે, તે ધણું ભાગે નવસારીના આ પીરના મૂલ્યાં છે. “ ભરાનપુરવાળા ” અને “ આડીઆ ” પંથીઓ, એ પીરની ખાસ ઓલાદના નથી, પરંતુ

*દ્રોંદનકાત એટલે કન્પાઈમાંથી અઠી રકા કાઢવા તે. જકાત એ નાનાંતવાનોને હકુ છે. પેગબરનો કે તેમના જન્મેનશીનો માટે નથી. કહે છેકે ખોજ લોકો ખાબરી હતરાવા હજુણી જ્યારે એ પીર આગળ આવે છે ત્યારે રા રીધાળી જકાત આપે છે. તેમાં રા રીધ્યો આ ગાદીનશીન અને ૧૧ રીધ્યો આગામાં લીએ છે. બીજી નજર કોણમાં પણ એજ પ્રમાણે નિમ્નો નિમ્નો હિસ્સો છે.

હારક કહેવામાં આવે છે. એના સંખ્યામાં નવસારીની ખાસ ગાદીવાળાની ઓલાદ વર્ચ્યે અને તેમના વર્ચ્યે મારામારીએ વડીક ચાહી હતી. જેમાં સરકાર પણ વર્ચ્યે પડી હતી. અને તેમની મારામારીનો નિવેડો આખુના પેહેલાં કાળપુર તે શાલ કાંઈપેર ગામે દિલ્લીથી ખાસ વજુરે આવી દરાવો કરેલા છે. બરાનપુરના પીરની ગાદીના જમેનશરીન ચુલ્લામ ૨સુલ છેં બાબા સાહેબે નવસારીની દરધા માટે દાવો ઉઠાવ્યો હતો, પરંતુ હીજરી ૧૧૮૭ માં બરાનપુરવાળાઓનો દરાવ એવો થયો જણાવામાં આવે છે, કે એ ગાદીવાળા જે પૂર્ણા નહિ ઓલાંગીને નવસારીમાં દાખલ થાયતો હો. ૧૦૦૦૦ આપે. અને નવસારીની દરધાના સૈયદ સગીર તથા તેના એદા સૈયદ કબીરના વખતમાં હીજરી ૧૧૯૫ માં આડીઆ પણી પૈકી સીધી તેમના સાળ સવાઈએ એ દરધા માટે વાંદ્યો હતો. તેથી જે તેઓ ફરી વાંદ્યો દરાવે તો હો. ૨૫૦૦૦ લેચાનો દરાવ ગાયકવાડ સરકારે કરેલો જણાવામાં આવે છે.

ખાલીપંથના જાનોમાં એમ કહું છેકે, એ પીરની એકપાર જેટ કીધા વિના ચોરસી કાખ દેરાની સુક્રિત થતી નથી. એ જગ્યા નવસારીના ઈમાનશાહી સૈયદોએ આગામાનને કષણે ન આપવાથી, મી. નાનજાંથાંથી કહે છેકે, સંવત ૧૯૨૨ ની શાલમાં તેની સત્તા એંચી બેવામાં આવી હતી એમ કહેવામાં આવે છે. x

ઈસમાયલી સુજરાની ચોપડીમાં નૂરસતાગરનું બીજું નામ “ નૂરમહમ્મદ ” એવું અતાવ્યું છે. તુર સતાગરને યુજરવાને ૭૫૦ નહીં પણ ૮૨૮ વર્ષ થયાં છે. તેમજ એ પીરની ઉમર ૩૫૦ વર્ષની કહેવામાં આવે છે ! અને કહે છેકે વર્ષમાં છ અહિના તેઓ સમાવિભાગ રહેતા, અને ૬ મહિના ફુલાંદારીમાં રહેતા, તેથી તેમની ઉમર ગણુનામાં ડટલીક ચુક થયલી જણાય છે.

નૂરસતાગર યાને નવસારીના સૈયદ સાદાત પોતે શાની હતા. કિયોને પણ અંતેનો એધ તે તેવોજ કરતા હતા. એના શિષ્યો એને દૃશ્યરનો અવતાર ગણુના હતા, અને અક્ષાનો અવતાર પણ બેખ્તા. એ વાત માતાપણીએ પાસેથી ભગેલા દરા અતારના અજનમાં છે. અને તે નીચે પ્રમાણે નવસારીમાં ગવાય છે: —

એકે છેકે તેને માટે આગા હશનઅલી સાહેબ નવસારી આવેશા, પણ તેઓ કંઈપણ નિરોધ કર્યા વિના પાછા કિધાર્યા હતા

" સત જુગમાં પ્રભુજી ચાર અવતાર લીધા, પ્રથમ હોરલ અવતાર લીધો, ડારભરી માતા પદમાવતી તેને પેટે અવતર્યો, પીતા પૂર્વરખ કહીએ; માન સરોવરમાં યુદ્ધ કીધો છે, ત્યાં અહ કીટક હેતને માર્યો છે; હેતની ભાતા તો સંપ્રાદેવી પિતાતો નાશકંસ, તેનો દીકરો તે રાખસ અવતર્યો, તેને ધરતીનો અધ ચાખો, તેનું નામ મદ્દીટક તે માર્યો ત્યારે બ્ધાને અવતાર મચ્છતો લીધો, તેની ભા સંખાવતી, પિતા અતીતારખ, ગુર સેનનંદ તે સંખા દાખ્યું કાને અવતર્યો; સંખ્યો ઘણાળના વેદ હરી ગયો, તેની ભાતા જરાળહેવી, પિતા સામેરીરખ, તે છંસના એવમાં માર્યો છે; કીને ઇય વારાદીને લીધો, તમ્મર દાખ્યું હેવ યુદ્ધ કીધો, વારાદીરી ભાતા તો પદમાવતી પિતા હેલરખ, ગુર ટેઢાંદ, તમ્મર દાખ્યુંરી ભાતા જાંસુવતી, પિતા કિરખળ તે ટોર સસુર એવમાં માર્યો છે. ચેયો અવતાર નારસિંહદે લીધો છે, પેરાજ કારણું યુદ્ધ કીધો છે, ભાતા લીલાવતી, પિતાતો કંસવરગણું, તેને પેટ અવતાર લીધો છે. હેત હરણકંસ માર્યો છે, હરણકંસની ભાતા તો મચ્છગંધા, પિતા આડક તે કાલમીરીમાં નારસિંહદૃપ હોય માર્યો છે. જેતા અવતાર પ્રભુજી સત જુગમાં લીધા; તા પણી તેતાજુગમાં અવતાર હરી લીધા; પ્રથમતો વામનદૃપ લઈ બળને માર્યો; ત્યથી ઇરસરામ અવતર્યો, એવ ઈંસાણુદમાં અવતર્યો છે, ભાતા રણકહેવી, પિતા જમદારખી, ગુર અંગરખ, હેત સસા અરજણું માર્યો, સસા અરજણુરી ભાતા નજનતારકી, પિતા જલ્લુધન તે ઇરસરામ માર્યો, સાતમે અવતાર શ્રીરામદ્રનો લીધો, તેની ભાતા ડ્રામદા, પિતા શ્રેરખ, શુરવશિષ્ટસુનિ, અન્નેધામાં અવતર્યો છે, લારે જલ્લુરખ ધર સીતા અવતર્યો છે, તે ત્યાં રામ લખમણું વનવાસ થઈ આવ્યા છે, નવતારી પાડી છે, રામદંદર સીતા પરણ્યા છે, ત્યાંથી રાવણુનો વેર લાગે છે, રાવણુરી ભાતા નજના, પિતા હૈથારખ, રાવણું અસુર થયો છે, તે સીતા હરી ગયો છે, તે રાવણ માર્યો છે, કંદાં નિભિભણુને સોંપી છે, સીતાણ વારી આવ્યા છે, તેતાજુગ આવી રણ છે. ત્યારે દાપર આવ્યો છે, પ્રભુજી અવતાર લીધા, પ્રથમ અવતાર કરસનળનો, ભાતા જસોદાજી પાર્ચી છે, કંસ ભારવા કાને અવતાર લીધો છે; કણજુગમાં યુદ્ધદૃપ લીધો છે; તેની ભાતા હરણાવતી, પિતા તો વધરાજ, તે આંતનેતમાં એડો છે, તેની ભાતા ગંધારી, પિતા અંધરાજ, તે બાધપર માર્યો, તુરસ્તાગણ્ય વેદ

સુણાયો, મુસલમાન હોઈ વેદ સુણાયો, કણજુગ એડો તે કોષુંદને, ભારતવા વેદ તેરસ વાર શુદ્ધયારને ઘને કણજુગ એડો છે,”

આપણા નોશાકરા નૂરસ્તાગરના ભજનો જણાયાં નથી, પણ તે ખીઠીના પીરોએ પોતાના જાનોમાંને અતાવ્યાંછે, નેમાંથી “ સતગુર તુરના ક્ષેક” ને નામના જાનમાંથી બોડાક ક્ષેક આપણા સૈયદ સાદાતની તારીઝના જણાવીશાં. “ સતગુર કહેરે હિલમાંદેવળ પુલાએ, અને હિલમાં હેવ દુરાર; હિલમાં સાંઈ આ આપ વર્સે તો હિલમાં આપ દિદાર. સત ગુર કહેરે આપે દરીએ દેર હુંચે અને આપે વરસે તુર; આપે સખ ધર દીસ્તાયો અચા કે મન દૂર.” દ્વિરસ્તાની તવારીખમાં સૈયદ મહમદ તુરખસ્ત વીશે રકીકત નીકલે છે, તે નવસારીના આ મદા પુરુપની હકીકત સાચે બળતી આવે છે. પીર શમસના વૃતાંતમાં અતાવ્યા પ્રમાણે બદખશાનમાં તેના મુરીદ હતા, ત્યારે બીજે ડેકાણે પણ હતો. મીર હેરે અમીર સૈયદ મહમદ તુરખસ્તનો રશાલો વાંચ્યો હતો તેથી જણાય છેક, તેમણે કેટલીક ડેટાઓ અનાવી હશે. પણ તે હાથ કાઢતી નથી. વળી દ્વિરસ્તાની ડેતાખ પ્રમાણે શાહકાસન અનન્ધર જેને મુરીદીનું “ જમાનાનો ધમામ ” ગણુત્તા તેનો આ નોશાકરા નૂરસ્તાગર આપ થતો હતો. અને પીર શમસ શાહ કાશમના મુરીદામાંથી હતો એમ પણ જણાય છે. માતાપણે ને “ જેત પણ ” પણ કહે છે. એ મતને અનુકૂળ આવે એવો તુરખસ્ત એટસે જેતનો આપનાર લક્ષ એ સૈયદ સાદાતે રાખ્યો હતો. એણે પોતાને ધર્મધરતો અવતાર અથવા ધમામ મનાવ્યો છે.*

ચચ ચચથવા માતંગ.

નવસારીના આ તુરસ્તાગરનો શિષ્ય ચચ જેને તુરસ્તાગરે પોપટ ઇમ થધ નસાડ્યો, અને તે મેચવાળોના વાડામાં સંતાયો એવી વાત પાછળ આવી છે. મી. નાનળાંથી કહે છેક, જોન સોડો આ ચચને “ ચચ

* એનાખ્યાના જાનોમાં સતગુર તુર પણી “ સાદેદીન ” તુ નામ આવે છે, અને પીરોની ટીપમાં “ ધમામહીન ” તુ છ. એ એડ નામે નૂરસ્તાગરના ચેલા “ ચોટ ” ના હશે એમ “ અનંતના પાઠ ” ઉપરથી માનવામાં આવે છે.

(જોન વૃતાંત)

શુદ્ધી ” નામથી ઓળખે છે, અને મેધવાળો તેને “ ભાતંગ ” નું નામ આપે છે. તે કહે છેક હજરતઅલીએ અદમુતગઢમાં નરસતાગરને જે મંત્ર આપ્યો હતો, તે તેણે પોપ્ટ ૩૫ થઈ “ ભાતંગ ” ને આપ્યો, નેતે મંત્ર વડે ભાતંગ મેધવાળોને ઓપ્યા. મેધવાળો ભાતંગને ધૃષ્ટરનો અવતાર ગણે છે : એણે નરસતી અને ગુજરાતના દેખાણે તથા મેધવાળોને શી રીતે એપ્યા, કહે કે હિંદુ ઉપરથી સુસલભાન કીલા, તે સમગ્રવા ભાતંગનું એક કંવિત આપ્યે :—

* એનાના બૃતાંતોમાં કહેછેક, માર્ગી એટલે ભાતા પંચના મત પ્રમાણે નર અવતાર શુદ્ધી હિંદુ અવતાર મળતા થઈ, પીર જદરદિને સુસલભાન છતાં દશમો અવતાર હજરત અલીનો ખતાંયો, અને તેને અવતાર ધ્રમાભ ધ્રસલામણાને બતાયો. આ ચેકજના નિચે પ્રમાણે હતી :— અન્યાનાં (૧) આદ (૨) અવિગત (૩) આદ (૪) હવ (૫) ફવ (૬) ધર્મ (૭) કવર (૮) તંવ (૯) નાહ (૧૦) ઊના (૧૧) હરીલં (૧૨) અંત (૧૩) અંતીત (૧૪) વાંસે શ્રી અછ (૧૫) માણાપક (૧૫) અજમેલ (૧૬) ઉદ્દેશેન (૧૭) ધર્મચર્વાંયન (૧૮) એસુમવ (૧૯) વથુવીર (૨૦) વાંસે શ્રી કોરલ (૨૧) બર્કીત (૨૧) એદીયાત (૨૨) પ્રાણગત (૨૩) ઉદ્દેશેન (૨૪) કદીમ (૨૫) હોએલ (૨૬) વાંસે શ્રી વારાહ (૨૭) કશવ (૨૭) બળીઆ (૨૮) વસભનુ (૨૮) તાહુતસ (૩૦) ગોતમ (૩૧) પુરીતક (૩૨) વાંસે શ્રી નરસતી (૪) મનાપેક (૩૩) કુસુપરખ (૩૪) કિસ મંણુ (૩૫) વાંસે શ્રી વામન (૫) માનધાતા (૩૬) પૃથ્વી જય (૩૭) એશ્રીત (૩૮) જવ લગન (૩૮) વાંસે શ્રી પરબુરામ (૬) ઇધ (૪૦) જયાતા (૪૧) કંભ હરી (૪૨) અન્નેપણ (૪૩) દશરથ (૪૪) વાંસે શ્રી રામ (૭) પદમ (૪૫) જસવનથ (૪૬) વીરપાળ (૪૭) વાસુદેવ (૪૮) વાંસે શ્રી કાલ (૮) પ્રાણત (૪૯) જન્મેજય (૫૦) શિવાનંદ (૫૧) રિષ્યુનભગન (૫૨) વાંસે શ્રી લુદ્ધ (૯) શીશ (૫૩) સામ (૫૪) મલેક (૫૫) ધર્મલભાન (૫૬) હારામ (૫૭) સામાન (૫૮) આદાન (૫૯) નિશાર (૬૦) મિંબાર (૬૧) ધર્મીઆસ (૬૨) મસેક (૬૩) ખરીમ (૬૪) કિતાન

માતંગનું કવિત.

“ અસમુતગઠ આદી ભણે, ડોડા મુંઝ ભાખ્યન પાળશે, પચવીશે
ગામ સોસત્રપન એતરમેં સદ સંભળાવે; તથ ઉથ્યો તુદસતાગર તે-
ખુલાય, દેવ તાર લાખ્યન પાણથું. એમ હજરત અલી કહે તેમ કરશું.
ઉગમણું જર્દ ગમત કરશું. આગણ સીમનહીં સુન્તત, દોનેણું બેર રોઈ-
ન કીયા. આગણ છે પાલણું ભયા, એ બેનહીનો વેર હતો તે મે-

(૬૫) મસરત (૬૬) હધાલ (૬૭) ગાલથ (૬૮)
લણો (૬૯) કાલ (૭૦) મુરાહ (૭૧) કાત્રીમ (૭૨)
મુતહર (૭૩) અમદુલ સુલાઇ (૭૪) લાસમ (૭૫) મુતલથ
(૭૬) તાલથ (૭૭) વાંસે થી મૈલા સુર્ખા અલી (૭૯)

એ પ્રમાણે દિંહુઓના કંશરી અવતારેની પેઢીઓ લખી નવમાં
ખુલાવતાર પણી દાદ આદમની પેઢીઓ લગાડી દશ્યો. અવતાર હજરતઅ-
લીનો અતાવો છે. સહિતના તથું પુત્ર અલા, વિષણુ અને શિવ વીશે આમ
ગોડવણું કરી નખી મહમદ ને અલા દ્રાવ્યા, હજરતઅલીને વિષણું
અને બાવા આદમને શિવ દ્રાવ્યા.

રાનનો પાક.

જરે ભાઈરે આજ કદમ્બયુગમાં, ધૂશ્વર આદમ નામ ભણ્યાં,
યુર અલા તે નખી મહમદ કદમ્બયા, હો જરે ભાઈ—૧

જરે ભાઈરે પુરુષ ઉત્તમ વિષણું, અલી હે નામ ભણ્યાં,
તેતો નામ રખી સરે ધારાં, હો જરે ભાઈ—૨

ધીર સદરદીનના વખતાનાં બાવા આદમ, પેગંખર મહમદ, અને
હજરતઅલી ડાધ હતા નહીં, પણ સદરદીને તે નામોનો સંબંધ લગાડી
એમ યોજના કીધી કે, ધીર સદરદીનએ યુર અલા, નરસારીના તુરસ-
તાગર અથવા નખી મહમદ અને ધામામ ધસલામશાહ વિષણું, અથવા
અલી એમ જહેર કર્યું. દિંહુ ધર્મને ભાનનારી હલકી શાતીઓને એમ
ગણ્યું ગણ્યું જોડ મેળ સમજનારી મુસલમાન ધર્મ ઉપર પડીન એસથા-
વેલું છે. અને પણી પંથીઓ ગાય છેકે,

“ આસાજુ સંતરદીપ દરાકખાડે, ધણ્યસર વધાઈયું અલી અથ-
તર્થા; અલી નામ નિરંતર ભણ્યે, શ્રી ધસલામશા જુગ ભરવ્યે. ” કિ

જાપત કરશું. અમનગુર, અડનગુર, વહનગુર, વ્યાસગુર, કળજીગ કૃષ્ણ સામ પુરો, કરન તો કરે ડેવડા. અમે એ અલી, અમે એ ધશ્રે, અમે એ હેઠ આગળ ધરતે; મથ્રાધીપ, જાયુભાડ, ઉભર ભાતંગ નામ ઉચ્ચરતે, થાન એકો દાન દેશે, રાય રકે હેઠ સીજવરો, હેઠ સુતારા સુલતાનજ, સુલતાન એથે સુરેણું ફામ. સુણે ન સુઅમ દશ અવતાર, નવ અવતાર આગે રમ્યો. દશમે મેવવારેં જે ધરે, મહેસરી ભાતંગ આયે હેવ. ”

સારઃ—અજમુતમાં અલીએ ભાપણ કર્યું હતું, તેણે કહ્યું કે, મારાં વચન ડોઢું પાળરો ? આ વખત નવસારીના તુરસનામરે આંગોમાં આંસુલાલી કહ્યું, કે હે હેવ ! તારાં વચન એમે પાળશું, અને જેમ તમે કહેશો તેમ કરશું. તુરસનામર યાને સૈયદ સાદાત નવસારીનાના વખતમાં હજરતઅલી અજમુતગટમાં ન હતા. હજરતઅલીનેતો એ વંનતે પાંચશા વર્ષ થઈ ગયાં હતાં એમ કહે છે. આ વખત અજમુતમાં હજરતઅલી ઓડરતબસવામ ભાદશાહ હતો, તેને હજરતઅલીને. અવતાર ગણ્ણી તેના વિષે એલચામાં આંગું હશે, એમ મી. નાનજીઅંસ્થીનું ભત છે. અજમુતગટમાં ભાપણ પણ તેણેજ કીધું હતું. તેણાં કનેતમાં વળી કહે છે કે:—હું અલી છું, હું ધશ્રે છું, અને આગળ જે ધશ્રેનાં હેપ થયાં છે તે બધાં મેળ લીધાં હતાં. નવ અવતારમાં એ આગળ રમત કરી હતી, અને હમણાં દશમે અવતાર લીધો હો. એ પ્રમાણે હિંદુના ગીતામાં અને પારશીના હોરમજદ્વસ્ત જેવા અવસ્તામાં વર્ણિતેલી ખુદાઈ

ગેર. શિષ્યો વધારવામાં પીર સહરદીનની ઝડપ નવસારીના પીર કરતાં પણ વધારે હતી. “ છત્રીશ કોડી ” નામના જાનમાં કહે છે તેમ, તે શિષ્યોની ગણ્ણનિ ૩૬ કરેણની હતી. તેના ૩ બાગ સુખ્ય હતા. ૧૨ કોડીનો સુખ્યી તુલશીએં કામશીર તરફ હતો, લાણેરની ૧૨ કોડીનો સુખ્યી સામદાસ હતો, અને સિંધ તરફની ૧૨ કોડીનો સુખ્યી નીકિમ હતો. આ ૩ સુખ્યો અને ૩૬ કોડી શિષ્યોને લઈ પીર સહરદીન પરમેશ્વરના અવતાર આગ ધસવામશાહની લેટ લેણા નીકદ્યા. તેની હકીકત મજની, પણ કંબાણ હેવાથી પડતી સુંડી છે. તોપણ આ જાનમાં એવો બોધ છેક એ પીરે ૩૬ કોડીને કથી જોતાં ૧૨ કોડી કાદ્યમ રહી, તે સ્વર્ગમાં પોંઢોંચી, અને ૨૪ પાણી કરી તે નર્કમાં પડી, તેની વાર્તાએ વધ્દી માલદુક છે, પણ કંબાણ થાય માટે પડતી સુંડી છે.

શક્તિના જેવી જોડણું કરેલી જણ્ણાય છે, તે નવસારીમાં ગતાચ છે. એ-
ધવાળો કહે છેકે તેઓ પ્રવિત્ર રૂપી હતા, પણ ગાયતો વધુ કરવાથી
અપવિત્ર થયા. એટસે ઢેડા થયા તે અગાઉ તો ઢેડાના બાપજાદા રૂપી
હતા. !! રૂપિઓએ મહુડાંના ઇળનો રસ (દાર) પોદો તેથી બેલા જની
ગયા, અને બેલાપણુંમાં ગરુદંત્યા કીધી. એ નવસારીથી નાડેલા ચેલા
આતંગની જરૂર સીધના “ રાયેમા ખજર ” નામે ગામના ધ્રશાન્ય-
ઝુણુ છે. નવસારીમાં તે કેમ આન્દે હતો તે જણ્ણાં. હવે નિયતી હકી-
કતથી નરું જણાશે.

એક નિર્દ્દાન આદાય ઇમણ્ણામ તરફનો રહીશ હતો. તે પોતાના
પિતાના પુરસ્કાર લઈ નાડો, તેના ભાઈઓઓણ થયા ત્યારે તે સિંધના
“ મહા ” નામે એક ગેધવાળ યાને ઢેડાનો ગરુડના ધરમાં
ભરાયો. એનાવો તેને પોતાની કુંભરી દીકરી ને એક ખાટવા ઉપર સુટેલી
હતી, તેની લોડ સુર્ય રહેલા કર્યું. તેના ભાઈઓએ ત્યાં આવી પુછ્યું;
ત્યારે મેઘવાળે કર્યું કે મારા ધરમાં તો મારી દીકરી ને જમાઈ સુતાં
છે, તે શિવાય બીજું કોઈ નથી. એ સાંભળો તે પાણ વળો ગયા.
હવે તે આદાયને ગેધવાળે કર્યું કે, મારી દીકરીને તેં આજ ચેદાવી,
આઠ તેને તું પરણ ! આદાય નેમ કર્યું. યોડે દિવસે તે ભાઈને ગર્ભ
રહ્યો. પ્રસત્ર વખત તેણે જોતિષ્યના નિયમ પ્રમાણે જ્યેણું તો એ ધરી
પણી મુન જન્મે તો પ્રતાપિ નિકળે, એમ તેને જણ્ણાંનું, માટે તેણે
પોતાની સીના પગ તંગ ભાંનાવ્યા, અને વખત થયો ત્યારે તંગ છો-
ડતાં પુનરો પ્રસત્ર થયો, તેતું નામ તેના માને તંગ ભાંધ્યા હતો, તે
ઉપરથી “ ભાતંગ ” નામ પડ્યું. મી. નાનળુંચાણું કહે છે તેમ, ચચ
અને માતંગને ઉત્તિહાસ એટસે બનો ભજનો આવે છેકે, જેથી તેઓ
નામ એકજ સંપ્રણાં હતાં એમ માનવાને સંશય રહેતો નથી. નવસા-
રીના પીર નુરસતાગરનો આ નોશાકરો એદો ચચ અથવા માતંગ ધર્યો
પ્રતાપિ પુરૃષ થઈ ગયો છે. એ માતંગના વંશનાઓ, આસુન્નેપણ કર્મજનર
રાવ અને નવાનગરના જામના કપાળ ઉપર બેસતી વખત ગીજું કરે
છે. તે સામે આદાય જેવા પણ તેની છીટ ગણ્ણતા નથી.

પીર શામસ.

ઓળના વૃત્તાતો ઉપરથી જણાય છે કે નવસારીના તુરશતાગરના એ ચેલા હતા. એક ચચ અને ધીને ચોટ. ચચ મેધવાળેને ચુરૂ થયો, અને ચોટ તે પીરનો વારસ હોય, ચોટ વીજો કંઈ વધારે જાણવા લાયક નથી, પણ ચોટનો વંશજ અથવા પંથી પીર શામસ હતો. તેને "શામસચોટ" કરીને કહે છે. પીરની દીપનાં નવસારીના તુરશતાગર પદ્ધતિ ક્રમાંડીનું નામ આવે છે, તેને "હિંદુક્રમાંડપરાણી" કહેલે. (નવસારીના સૈયદસાદાતના ૧૮૮૧ પેઢીના વંશજ તથા પીરશામસના અણ પેઢીના વંશજ પીર સદરદીનના જાન ખોડો પીતથી પડે છે. એ પીર સદરદીનેજ પોતાના શિષ્યોને ખોળનો લક્ષ્ય આપો. એના ડેરલાક શિષ્યો ને હિંદુની આકૃતિમાં રહી રહ્યા છે, તેઓને ખોળનો "ગુપ્તિ" કહે છે. તેઓ પંજાબ ને સીધભાં છે. ખોળ = ખોળ એવાં સરદાર તે ઉપરથી. એ પ્રથમ રામની શીતાના લવ ઉપરથી થયાલ લહવાણું હિંદુએ ઉપરથી ખોળ રહ્યા છે. કાંકર, હાંકર, વગેરેને મળનો પોતાનો અસ્ક અર્થક અને નસલસુચ્યક રાષ્ટ્ર એ સુસલમાન થયાલ હિંદુએએ લાધો છે. એ ખોળનોના પીરના મુળ પુરુણ પણ નવસારીનાજ છે, એટથે ખોળ પંથ પણ નવસારીનેજ આભારી છે.) તે ચોટ પણ કદાચિ હોય, નવસારીના મુખ્ય પીરના વારસની ઓદાહારમાં એના ચયતાર વિશેષ છે. એ શામસ વિષે "ચંદ્રભાષ્ય" નામના જાનમાં કષ્યું છે કે, તેણે શિષ્યો પાસેથી જાણસું ભાંસ માંગ્યું હતું, અને તેને મારે તું કાંધા કાંધાડ્યા હતા, યાને લાઘણું રાખ્યા લૂધ્યો રહ્યો હતો. અને ચંદ્રભાષ્ય નામના ભક્તે પોતાનું માયું કાળી આપી, તેનું જાણું બનાયું. પણ પીડે તે ખાંખું ચંદ્રભાષ્ય વિના આવા ના પાડી; અને અને ચંદ્રભાષ્યને પાંડો સણું કરી સાચે જરૂરાયો! આ વારાં માતાપંથના "સગણણા" અને "ચેલાઆ" ને મળતી છે. વળી ચંદ્રભાષ્યને મળતું "સરભાષ્ય" નામતું જાન છે. સુરભાષ્ય ભક્તે આ પીરને ભાયાપરના ભાગ પકડી પોતાની આમડી ઉતારી આપી હતી, તેની તેણે મોનડી જનાવી હતી એમ તે જાનમાં કષ્યું છે. ચંદ્રભાષ્ય અને સુરભાષ્યની વખતમાં એક "હરળ" નામના મોનીએ પીરશામશની ઉત્તમ શેવા

અગારી હતી. તેથી ચંદ્રભાગું એક, ચુરમાણ એક, અને હરછુ મોઢી અંધો, એમ ખોલ કોડો પોતાના પંથના અહી મોમન ગણે છે. તેઓ જ્યારે પ્રાર્થના પડે છે ત્યારે આ અહી મોમનની હિમાયત માંગે છે. “ (અહી મોમન ને પ્રસાદ) ” “ મોમન ચિંતામણી ” નામના શાન માં પીર શમસની તરેહવાર મજ પડે એવી વારી આવેલી છે.

પીરઠમુદ્દીન.



તુરસ્તાગરને ધાને નવસારીના સૈયદ્વાદાત માટે કહે છે કે, અના નામનું સત વધારે હોવાથી, સતા = સત, ગર = ગુર નામ પડેલું છે. તેના એક વંશજ વીરધમાસુદીનને તુરસ્તાગર કેવી મહદ કરતા હતા, તે વીશે ઘણું કથાદાની પણ ગમત સાથે શાન મળે એવું કહેલું છે. અને જે વાતો નવસારીમાં ખરાં છમાનથી સુસલભાનો કરે છે. તે ઓ. નાનથાંણાંણું ઉપરથી આપે. સંવત ૧૫૦૮ ના લાદરવા શુદ્ધ ૧૧ ને રોજે પીરઠમુદ્દીન ચુનજરાતના આહુણા નામે ગામે ગયા. એક મશ્શ છદમાં ઉતારો લીધો. જે સુસલભાનો તાં નીમાજ પઢવા આવતા તેઓએ એ એ પીરને કહ્યું “ તમે સુસલભાન છતાં નિમાજ દેસ નથી પઢા ? ” પીર કહ્યું, “ મારી વતી મથજદો મિનારો નિમાજ પઢાશો. ” એમ કદ્દી તેણે આપણું નવસારીના પીર તુરસ્તાગરની પ્રાર્થના કરી, એટલે તુર્ત મીનારો સેજના માટે નમ્યો તે જેણું કોડો નાંદા ! એ વાતની અમાર અમદાવાદના બાદશાહ મહમુદ બેગડા (ડેલ્લાડો વળો એમ કહે છે કે બગડો શાખ ઉપરથી “ કણું બેગડા ? ” = ધાન કાં બગડ્યો ? તેથી મહમુદ બેગડો કહેવાયદો.) ને પડી. તેણે પીરને પોતાના હણુર બોકાવ્યા, અને મિજબાંની કીધી. રડેખીમાં બિલાડીની તરકારી હતી. પીર રડેખીને લાકડી ડોડી કહ્યું, “ ઉં રડી લ્યાં તેરા કયા કામ હુયે ? ” બિલાડી સજીવન થઈ, રડેખીમાંથી. કુદડા આરી નીકળો. બાદશાહ અને દરારારીઓ આ જેણું દીગ થઈ ગયા. બાદશાહ ધીનામ આપવા માંગ્યું, પણ પીર એક વેહેવ ધાને ગાડી શિંબાય બોજનું કંદુ માંગ્યું નહીં. નવસારીના સુસલભાનોને જે તેમના તવારીખ પુછ્યે તો તે એવાને એનીજ હોય છે. આ પછી એ પીર છમાનદીન “ ચુરમત ” નામના ગામદાંબાં આવ્યા. રસ્તામાં નાંજુએ

કાલી નામે લુગારાઓનો સરદાર ભળ્યો. તેણે ગાહને પડી. પરિએ કંદું
ક તારાં અપછૃત્યની કમાઈ તારા કંદુંથ સાથે તું ખાય છે; પણ
તેના પાપમાં ભાગ કેવા તારં કંદુંથ કશુલ કરે છે કે? તે નેણોને
તારે પુછું જોઈએ. નાઈઓએ તેમ કાંદું. તેની સ્વી ડેશર, દીકરી
ધારા, ખાપ પસુરપગી, અને બેલેન ગંધુર એ બાધાઓએ પાપમાં ભાગ
કેવા ના પાડી. તેથી નાઈઓને હાન આવ્યું, અને વાટપાદુનો ઘધો
તે દાઢોથી છોડ્યો. અને પારનો તે-દૂશાય થયો. ત્યાંથી પીર સાહેબ
“ લાથારે ” નામના ગામે આવ્યા. તાં પાંચ મણ જનોધ અને સવા-
મણ કુંઝા ઉત્તીયો. એટસે દિંહ ધર્મ તચુ કોણો મુસલમાન થયાં. એ
પ્રમાણે નવસારીના પીરની ગાહીના શેવડો અને વારસો કે ચેલાઓ,
એ મુલકમાં પ્રખ્યાત થઈ, મુસલમાન ધર્મ દેખાવતા ગયા.

એજ પ્રમાણે ઇવિ દુષ્પતાદન રાલ્યાભાઇને કુદ્દિ પ્રકાશમાં ને
કથા આ પીરોની લખી છે તે અતેના સંબંધની છે. સૈયદ ઈમામશા-
હા* વીરો કહે છે કે, સંવત ૧૫૦૫માં તેઓ યુજરાતના જરબયા ગામે
ગયા, ત્યાં ચાલુ ત્રણ વરસથી વરસાદ ન વરસેદો હોલાથી કોઈઓએ તે-
અને અરજ કરી. ઈમામશાહે કંદું કે “ અખી વરસાદ આયગા. ”
પણી તુર્ત વરસાદ વરસ્યો, તેથી ત્યાંના પાડીનરોએ તેમને ગુરુ કર્યા!
પણી ઈમામશાહે પારીદારોને કંદું કે, આ ગામથી પદ્ધિમે હું તીર
કુંડ તે ક્યાં જર્દ પડે ત્યાં મારં થાણ્યક અંધારો. તે હેઠાંથી કુંપડી
અંધારી આપી. એવામાં અમદાવાદના બાદશાહ મહમુદ એગડાએ શા-
કાર કરવા ત્યાં આવી સુકામ કર્યા. તેણે ઈમામશાહાની પરિક્ષા કેવા
સાર દુધમાં જેર નાંખીને પાયું, તો પણ ઈમામશાહાનો કાંઈ પણ છન્ન
થઈ નહીં. વળી બાદશાહે બીજાણીનું ગોંસ રંગાનિને તેની આગળ સુ-
કંદું તારે ઈમામશાહે કંદું “ આંદો બચ્યા કાયડો મરી પડી દ્યે! ”
એટથે બીજાણી અવતી થઈ ને તેમની પાસે ગઈ. વળી બાદશાહે માંસની
રકાખી મોકલીને કંદું કે, આમાં તમારે મારે યુલાયના પુત્ર છે. એજ
ઉપર એમ કહી રકાખી મેલી. ઈમામશાહે ઇમાલ ઉંબડાયો. એટસે તેમાં
અરેખાં પુત્ર થઈ ગયાં, તે સાને બંદુંની દીધાં. જ્યારે ઈમામશાહ ધ-
રા થયા તારે તેમણે પોતાની કણરને બારને પીણથી આપ્યા થઈ. તે શેખાથી

*એ સૈયદ ઈમામશાહ તેજ નવસારીના કુદ્દિ સાદાતના નરજ સૈયદ
ઈમામશાહન હોય એમ મળતા આત્મતા શાલવાર બનાવો ઉપરથી જણ્યાય છે.

દક્ષિણ તરફ ૪૦ કદમ ઉપર “ નગરના ગોમતી ” નામની પોતાની ઘેરુક છે. ત્વાં કહે છે કે, ગાડી ઉપર બેશને રોજ સાંચે ગાડી ની-
બેથી નાખું કાઢી કાઢી મળુંને મળુંની ચુકુવી આપત્તા હતા. મ-
ળુર ડેણાએ લણ્યું કે, આ ગાડી હેડે ખણ્ણે છે, તેથી તેમણે રાત્રાએ
આવીને તે ડેકાણે ચોરી કરવા સારુ જોઈયું; પણ કંઈ મળ્યું નહીં;
ઓને દાડે સાંચે મળુંની ચુકુવી આપ્યા બાદ, ફરીથી ઠીળવાર
મળુંની આપી. ડેણાએ કારણું પુછ્યું, ત્યારે ધ્રીમણાહે તેઓને ક-
ણું કે, તમે રાતે આ ગાડી હેડે જોદવાની મળુંની કરી તેની મળુંનીના
એ પૈસા છે ! એમ કહી પર્છસા આપ્યા. આવી કથાએ સુસબમનેમાંં
બડીનથી તવારીખ નેવી સત્તાધારીજ કેખાયછે. અને તેઓની તવારીએ. એ-
વાજ એતેકાદથી લખાયછે ! એ રોજને તૈઅાર થયો. ત્યારે તેમની સેવામાં મુખ્ય સે
વડો પહતા. દ્વારાણે ગુમલામાન-ભાલારામ મારીદાખ લડના કલ્યાણ-તાંદ્ર-
આ કાકા ડેણી-સાણું કાકા લડિયા કણ્ણથી-અને નીચીખાએ (ભાલારામની એ-
છેન). તે પાંચે જણે ધ્રીમણાહેન કણ્ણું કે, આપ સ્વર્ગે જવાની તૈ-
ચારીમાં છો, માટે સેવાનો કંઈ બદલો આપી જાઓ. ધ્રીમણાહે દ્વારા
એગને કણ્ણું કે, હું જ્યારે ભરીશ, ત્યારે હું પણ મરશો, ને તારી
લાશને મારા રોજની ૨૦ કદમ હુર દેનાવવામાં આવરો, અને ઉના-
ળામાં ગમે એવો તાડકો પડશે તોપણ તારી કંઈર, અગારાએ છતો,
તેને તાપ બાગરો નહીં. તે હડી રહેશે, અને મારા સેવાનો તારી કંઈરને
પુલ ચદ્યાચા પછીજ મારી દિપર પુલ ચદાવરો. તેમજ આજ
પણ થાય છે. બાકીનાએના જુદા જુદા રોજ જુદી જુદી જગા-
એ તરેહવાર ભજિતભાવથી પુનઃપણ છે, તેનું વર્ણન આપવાની જગા કે
જરૂર નથી. પીરાખુંમાં એ પ્રમાણે પાંચ ગાડીઓ છે. અને તેઓના
જુદા જુદા રોવડો પેંડી ડેટવાડોએ નવસારીના શોનાના કળશવાલી
ગાડી ઉપર નવસારીના તુરસતાગરના વારસ લેખે દાવો પણ કર્યો હતો.
તે ખીના જણ્ણાવા ચેહેલાં તેમની દુંડમાં યોગી હશીકત સમજનવી
જરૂરની છે.

ધ્રીમણાહની ગાડીને માનનારા “ ધ્રીમણાહી ” — મુરભાઈની
ગાડીને માનનારા “ પાંચીયા ” (કાઢાભાઈ કરલારીએ થઈને માલેક
થયા તેમાં પાંચ કારભારીએને કામ ડિકુવી લીધું તે “ પાંચીયા ”
થયા, અને નીચે જણ્ણાચા પ્રમાણે “ આઈ ” જણે ઉપાડી લીધું તે
“ આડીયા ” કેહેવાયા.) બાળ મહામણાહની ગાડીને આત્માર

“ સાતીઆ શેખ ” — બાકર અકીની ગાડીને માતે છે તેઓ “ આ-
ગીઆ ”, અને તુરશાહનો રોજો છે તેને “ તુરશાહી સુમનો ” મા-
ને છે.

એ છુમામશાહના ઘણ્યા ચ્યમલકારો પૈકી એક એવો પણ છે કે,
એવણું હક્ક ગયા પછી આદળમીઓં નામે સુસલભીને આવા તેમની
જગ્યા દ્વારી. છુમામના દીકરાના દીકરા અશરદ્ધશાહું દિલ્હી દરખારમાં
કુરિયાદ કરી. પાદશાહે પીરના સનનો - ચ્યમલકાર જાંખ્યા માંગ્યો, કે
સોઢાનો તવો તપાતીએ તે ઉપર રહીને નિમાજ પડ્યો તો તે જગ્યાની
સનદ થાય. જુમારાતને હાડે પાદશાહ સાથે અશરદ્ધ પણ નિમાજ પ-
દ્વા ગયા. પોતે ક્યારે નિમાજ પછીં નમ્યાં, કે સુસલભના એ ટોડા
નમ્યા, અને પોતે ડુભા એડે ટોડા પણ પાછા ટઠાર થયા। પાદશાહે
અચરત થધ રૂપ વિંબાનો પરવાનો કરી આપ્યો. હાલ પણ છુમામશા-
હની માનતા ચાલે છે. કોઢાની એડી તુટે છે, અતિબધ કે કોઈને માયે
લોહભત આંદ્યું હોય, તે ધણી કોઢાના વાળાની એડીએ પેહેરી કંપર
આજ્ઞા જાય, એટસે તે ને સાચો હોય તો એડી એકદમ તુટી પડે છે,
અને કોડા તેને નિરબપરાંધી હરાવે છે. એ પ્રમાણે આપણે મનથી ને
ઉથા નેતૃદું, તે સુસલભાનોને મનથી અરેખરીજ તવારીખ ગણ્યાય છે.
અને તેઓ આવા ચ્યમલકારોમાં એલેએલાદીના જીવો સમાયલા ત્યા
ખુદાઈ બસારતો થયલી જણ્યાવે છે. વળા તેની પછીના એક પીર
તાજદીન, જે પણ નવસારીના પીરની ઓભાનોને (પછી અસલ કે દાક)
ગણ્યાય છે, તેની હક્કિકો પણ જાણ્યા જોગ છે. તેમનું હિંદુસાઈ નામ
પ્રલલાદ હતું, તેથી તેના વંશજો પેરાજ પોતા (પ્રલલાદ પૈન્તું અ-
પણ્ણાં) કેહાયાય છે. તેઓ સોઢા કોડા સાથે વસે છે. તેઓ કહે છે કે
પીરતાજદીન સોડી પરણ્યા હતા તેના વંશમાંથી તે કોડા છે. પણ
ઓળ કહે છે કે, સોડી પીરના ઇપ ઉપર મોહીન થધ હતી, તેને
ભી પેહેરથ્ય આપ્યું તે પેહેરથ્યથી તેને હરેન રહ્યો ! આ પેરાજપૈત્રા,
પીરતાજદીનની દરખાતી ગાડીએ બેસતા અને ચાહાની પેરાયશ આતા.
વળી ઓળ કહે છે કે પીરતાજદીનની વદ્ધતો અંનયના ઉચ્ચ શેહેર-
ાં થધ હતી, તોપણું લિંધાં તેની લાશ ખાટ ઉપર આકષ મારે
આવી. એ ખાટના ચાર પાયાને ૪ શુદ્ધમારી વળગેલી હતી, તેમાંથી
ત્રણના છુમાન ઝાપમ ન રહ્યાથી રસ્તામાં પરી ગધ. બાડીની એક જણ્યી
ખાદી સાથે “ જુલ્દુ ” ગામમાં પોહાંચી, તેને દરગાહની આપમણી

બાળુએ દાટી છે, તેને " દાઈ દાદી " કહે છે.

એ પ્રમાણે હિંદુસ્થાનના તમામ પીરમાં મૂખ્ય હીર નવસારીમાં સૈયદ સાદત છે, અને તેના વંશજનેએ દેશ પ્રદેશ આવા ચમતકારોથી નામના મેળવી, એ નવસારીને મારે મોડી મગર અથવા જેગ ભીનાછે. પરી એકને મનથી તે કથા હોય, અને બીજાને મનથી તવારીખ હોય. પરંતુ મુસલમાન કોડાની નવસારીની તવારીખ પુછ્યે, તો તે તવારીખ એજ છે, અને ધનસાઇને ખાતૃ તેને દુસ્થે આવકાર આપ્યે છે. અને નવસારીની મોટાઈમાં એ મોડી વાત હોવાથી લંબાવની ભાગ પડી છે.

નુરસતાગરના * શિષ્યો જોરાંશાન અને છરનમાં હતા, અને હિં-દમાં પણ નેમના શિષ્યો એ રીતે જગે જગ થયા, તેમો તેમને " જમાનાનો સાંદ્રણી " એટસે ધ્રુમામ તથા ધ્રુશ્યરી અબતાર ગણ્યતા.

ખાંદાને આશા ઇરેહુન.

૧-આશાળુઃ— નવસારીમાં દસ્તુર જમાર્ય આશાના ખાનદાનનો પાયો નાંખનાર દસ્તુર જમાર્યપણ આશાળુના ભાવા આક્ષાળ ઇરેહુનણુઃ, નવસારીમાં મોમેદી ધિયો કરવા સાથે વણુકરનો પણું ધિયો કરતા હતા. તે ધિધારાંથી પાંચ પૈસા મેળવી કેટલાંક ધરો બાંધી ભી કંકત કરી હતી. એવણું ઉદાર અવાસના હતા. જેની ગવાહી એવણું

*નુરસતાગરની હાલની જાલાહ જે નવસારીમાં છે તેનો છેડો, છેક હજરતઅલી સાથે નિયે પ્રમાણે નોદાયલો છે. અને તે સર્વે પોરો કહેવાય છે:—[હૈયાત] હાશમશાહ, આપુભીઓં, પૈરાસાહેબ, હાશમશાહ, અલીનું હીર, અલીસાહીર, હાશમશાહ, બાકરશાહ, દુલામહમેદશાહ [બહરાનપુરી] હાશમશાહ, શાખેલ, રોધાંન, નરાથીમહમેદશાહ, [પીરાંણો], એમાસુ-દીન, હીરકખીરતીન, મહુનદ રાકોરીન, સૈયદશાહમુદીન, હજરત નશીરોરીન, શમરોદીનચરાકી, સ્લાઇદીન, સાલોહ ઇસલામોદીન, સુમનશા, આલીકથા, મોહાનાહીન, મહસુલશા, મોહમ્મદશા, હાશમશાહ, અહમદહાહી, સુનનતશીરશા, અગ્રહુલાયણ્ણ, ગાલેજાહીન, મોમદમનશુર, હશમાયલશાની, હજરત સૈયદ હુ-ઝીન [સદગુર], એસમાઈલ, ધમામનિરસાટોકે, ધમામગોહંમહબાકેર, ધમામલેનુલાયાજીન, હજરત ધમામહુરોન, [કરબલા], યશકુલલાલીલા આલીલ મજહરીલ અન્યથી હજરતઅલી એખને તાલીય [અલીફ]. એ પી-રોની મૂખ્ય જાહી નવસારીમાં આને પણ ચાલે છે.

નવસારી આતે બંધાવેલા ઉદ્વાચો જિગરથી મળે છે, કેમાંના ચાર આજે મોણુદ છે. પોતાનાં ઘણાંડ ફરજને ભયપથમાં ચુંઝી જવાને દીવે આશાઅ વણ્ણા નાસીપાય થયકા, પણ નામાંકીત હીકરા જમાસ્પણ્ણના જનમાસ્પણી એવખુને વણ્ણી ચુંઝી પેટા થણ્ણ, અને તે અનાવની યાદમાં એવણે નવસારીનાં સાતમો કુંવો. બંધારી કોણના વપરાસ માટે ખુલ્લો મુંક્યો હતો. એવખુની હુંક લડીકિત પાને ૧૨૦ ઉપર આવી ગઈ છે, તોપણું તે શિવાળની ભીછ ભૂના જણ્ણાનીશુ.

ર-જમાસ્પણ્ણાશા:— દસ્તુર જમાસ્પણ્ણનો જનમ ધ્ર. સ. ૧૬૪૩ માં થયો હતો. એવણે નવસારીના ધારેવ સુનશી નજમુદ્દીન આગળ પોતાનો દ્વારસી અભ્યાસ કર્યો હતો. એવખુને ક્રોનિક અને સંસ્કૃત ભાષાની સંગીત તાલીમ આપનાર સંયુરામ નામનો એક પંડીત હતો. એવખુને લાલની ઘણેલી “સારસ્વત” અને “રલમાદા” નામની એ સંસ્કૃત ચોપડીઓ આજે પણ મોણુદ છે, ને એવણે, સંવત ૧૭૬૫ ના રોજ ૨૫ માર્ચ ૮ ને દીને પેતે હેરફન થયા, તેની અગાઉની લઘેલી છે. જન્હ અને પેહેલી શીખના પેતે ધ્ર. સ. ૧૭૧૨માં ભડ્ય ગમા. ત્યાંના વડા દસ્તુર જમાસ્પણ્ણ કંમડીનણ્ણના જન્હ અને પેહેલીના શાગેહ થયા. અને દ્વારસીનું દાન વદ્ધાયા માટે ભડ્યની સરકારી મદ્રેસા, જ્યાં દસ્તુર જમાસ્પણ્ણ, જન્હ પેહેલીના વડા શિક્ષાયુદ્ધ હતા, ત્યાં દાખલ થયા, અને તે ખાતાના સુનશી ઘેલવી ભાયાસુમશાહની ડિસ્તાદ-ગીરી હેઠાં હડીસું, નાનુભ, રમલ, અને સરદોનહુને લગતો અભ્યાસ આગળ વદ્ધાર્યો. પોતાના ભાવની ભરજ વિદ્ધ ભડ્ય જવાથી ઘણ્ણી સુશીલતો વેકરી પડી રહી. તે દ્વાં ચુંઝી ડે ભડ્યના વેપારી, મહાજન રામદાસ જોડાતાંસે એવખણી તંગદસ્ત લાલત ઉપર દ્વાં લાણી, રાતે જેટાં વખત પોતાની દુદાન ચુંઝી રહેણી તેટથો વખત ત્યાં એસી એચ્ચાનો બિલાભ્યાસ કરતા હેઠાની જોડાયું કરી આપી હતી. ભડ્યના સરકારી અભવદાર અન્ધાદ્વા એને દાનેખના જાગેરી કરી, અરણી જુખાનતું પુખ્ત દાન મેળજું હતું. જ્યારે ભડ્ય હતા, લારે એવખુને ધ્ર. સ. ૧૩૨૩ યગરહરદી સને ૬૪૨માં ભાયાતયાદા એરવદ મેહેર-ભાન કેચુશરણી કલમથી લાયાયી પહેલવી તરચુમા સાથની યજશ-નેની મોનેથર ડેતાં દાખ લાગી હતી, ને આજે ઔદ્ધારણની ખોલ્લી-અન લાઇધરીના મોણુદ છે.*

* આ ડેતાં દસ્તુર જમાસ્પણ્ણના ભરજુ પણી એવખુના ત્રીજા હીકરા

કહે છે કે, એક દિવસે ભરત્યની પુના મસજૂદની બહાર, કેટાં
બાક મુસ્લિમાન એવામાણ્યા સાંચેર શીરહેસી પુસીની બદગોધ કરતા,
સંભળામાણી એવથું પુરંદ અવાજે પોલ્યા હતા કે:—

એ ખુશ ગોઇત હેરદોણીએ પાકલદ; કે રેહભત ખરાંતેરમને પાક આદ.
મચ્છાનલ મુરીક દાને દશસન; કે નાંદારહો જને શરીરન ખુશસત.

આ ઉપરથી તે એવામાણ્યએ દસ્તુરજીને પોતાની નજીબીક ઘેણાં
લાવી વધુંક તરેણી તકરારો, ફૂરદોસી અને તેના શાહનામા ઉપર
ચ્યાણી, અને તેમને તકરાણના શેતરંજ ઉપર જેખાંનના વૈધાથી દશ-
તુરજીએ માત આપી. ઉ વરસ સુદ્ધી સુસીઅતો વચ્ચે, દીનદારી એવામ
હાંસવ કરી, ધ. સ. ૧૭૨૮ માં નવસારી ખાતે પાણ ઇથી હતા.
નવસારીના વખત્યામકા અયોરતાન વેપારી આ. રતનજી માણેકજી આં-
તા (દેશાઈ ખરશેડજ તેહસુરજીના જામા *) ને પાંચ ગેડો અને
કેટલીક પસ્તેનો પુરાણાંના તરણુમો કરાવાની તેવણુની ધસ્તીજ ખા-
દેશ હોવાથી, ને એવણે કરી આપ્યે હતો. જે દસ્તુર દારાં પાહલાણની તપા-
સ ઉપરથી ખરો છોં કર્યો. આ. રતનજી આંત્યાની ખાહેશ પાર, પા-
ઠવાથી એવણે નવસારીના ભીજ અસહી વિચારતાઓની ખફ્ગીમાં

દસ્તુર એહામણને હાથ નહ હતી, અને તેવણુના મરણ પણ તેવણુના વાદ-
સો દસ્તુરો ભીનોચેહરણ અને તેહસુરજીને વારસામાં ભળી હતી. આ મોતે-
ખર કેતાખને દસ્તુર તેહસુરજીના મરણ પણ કચરાની ડોપથીને હવાલે કરવા-
માં આતો હતી, પણ સુઅધ્યતાના દસ્તુર હાકતર જમાસ્પણ ભીનોચેહરજી
એક વખતે નવસારી પણદી તે વખતે એ કેતાખ પોતાની સાથે મુંબઈ લઈ
ગયા, કે તેવણે ઈ સ. ૧૮૮૮માં ઓક્ટોબરીની એદાખલ્યન લાઇબ્રરીને કેર આ-
પી હતી. આ કેતાખને હાકતર ભીને ઈ સ. ૧૮૮૮માં ફેલોઓફની મહદ્દી
અસહ આકારસાં તેની ફેલીસીભીલી પહેલાં તરલુમા. સાચે છાપી બહાર
પાડી હતી.

* એવણુના માતાજી નામે “બાઈ” ને પેટ સંવંત ૧૭૫૫ ઈ. સ. ૧૯૬૮માં પુરશેરજ દેશાઈ જનમ્યા. એ દેશાઈના ધણીઅંણી રતનભાઈ નામે
દોરડી ખાંદાનના હાં. એ દેશાઈની પેટી ન્યૂટી છે. તે બતાવતાં આ અન-
દના કેઅફનીજ પેટી પુરસો જ્યાદ આપતો. રોરાખજ, મનચેરજ, ખરનોરજ,
નવસેજ, મનચેરજ, ખરશેહજ, ટેહસુરજ, ઇસતમજ, હોમજ, ફેરેન, રાણ્ણ,
હોમા, ચાલીયાર, ચાંઠચાં, વાળા, ચાચા, ફેરેન, હોમ, જહેમારીયાર,
ઝારશેહ, ફાહમારીયાર, ખુશમશા, ખુલશા, મારે, નેરીસાંન, ધર્વન,
શાહપુર, રાહેરીયાર. એ પ્રમાણે ૨૮ પેટી મળે છે.

આપવું પડ્યું હતું, કેમકે તેઓ દેખદીએ વિચારના હોવાથી પ્રોફેસરટં વિચારને ધિક્કારનારા હતા. એવણે દીલ્લીના શહેનશાહ મહિમુદ્દશાહ ઉપર, દ્વારસી જુલાંનમાં એક અરજી કરી તેની દરખારમાં હાગલ થવાની ઉમેદવારી કરી હતી. આ અરજી વાંચી, પાદશાહ અને તેના દરખારીઓએ અરજદાર હિલસુહને પારખી લીધો. મહિમુદ્દશાહ સુરતના નવાખ તેગમેગખાન ઉપર પાદશાહી ઇરમાન મોકલી એવણું દીલ્લી દરખારના મીર મૂતશીના એદા, ઉપર મોકલી આપવા ઇરમાન્યું. આ વખતે એવચું સુરત હતા. નવાખ તેગમેગખાનનો હુકમ મળતાંને વાર પોતાના આતાની જાણુવગર દીલ્લી તરફ રવાના થયા. આશાજુને નવસારીમાં આતી ખર થતાંજ, તેવણે એકદમ એવણું પૂર્ણ ભરાય જઈ એવણું ને ધસકી આપી અને પાણ લઈ આવ્યા. ઈ. સ. ૧૭૧૬ માં બઝચથી પાણ ઇરવા પછી તુરતજ એવણે જરયોષી મજહલ વાંચો જુદી જુદી ખાખ્યો ઉપર કેટલાક સવાનો ધરાનના દસ્તુરો ઉપર લખી મોકલી તેઓની પાસેથી ખુલાસો માંગ્યો હતો, જેનાં ઇવાનને પદ્ધાંન ખાંખવાનો સવાલ સુખ્ય હતો. આ સવાસો તથા જવાઓ “ રેવાપ્યતે દસ્તુર જમારપ આશા ” ના નામથી આને મશફૂર છે. યુરોપમાં પ્રેઇસરો ઓપ અને ભરતુર જેવા નામાંકૃત વિચારનોએ જ્યાનનશનાસી (Comparative Philology) નો કાયદો અવસ્થાને છેક પછ્યાડેથી લાણુ કર્યો, પણ ખુહલિન્દમાં ધણા વરસ અગાઉ દસ્તુર જમારપજીને પોતાને એ કુષ્યાની માહીતી હતી. તેની સાખેતીમાં એવણુના સવાનોમાંની નીચ્યો ઇકરો મહી આવે છે:- “ વ યુનેરનગને ઈન જનેઅ મજાનીએ આંન દર સંસ્કૃત કે એકસે અનેદમન અસ્ત વ અકસર અનુદ્ઘાત વ એપાઠત વ કુવાનીને જી તચાંશુક વ જ'દ અવસ્થા દાર્દ. ”

અર્થ:-—“ અને લાંના યુનેરનોએ તેનો (પેહેલીનો) સંસ્કૃત જુખાન, જે આહમણુની વિદ્યા છે, તેમાં તરણુમેં કર્યો છે, જે જુખાન તેના જ્ઞાનો, ઇડી, તથા વ્યાકરણમાં જ'દ અવસ્થા સાથ તાલુકો રાખે છે. ” ધરાન આતે મોકલેખા સવાનોના જવાઓ આવી પુરો તેથાં તો સુરતના જરયોષીઓમાં ઇવાનને પદ્ધાંન ખાંખવાની ખાંખદમાં મોકિ તકદીર જાગી. તેઓએ નવસારીના દસ્તુરો ઉપર કાગજ લખી ઇવાનને પદ્ધાંન ખાંખવું વા નહીં તે વિષેનો ખુલાસો માંગ્યો હતો, જેના જવાખમાં દસ્તુર જમારપજી તથા જીન દસ્તુરોએ તાં ૩ જુસપ્તેમખર

૧૭૨૨ ના પોતાના કાગળમાં લખ્યું હૈ, ઇવાનને પદાંત બાંધવું રવા છે. * ત્યારથાદ થોડા વિવસમાં દરાન ખાતેથી જવામે આવ્યા પછી એવશુને એ વીચાર દેરવનો પડ્યો હતો, જેને માટે એવશુને ઘણું અમૃતું પડ્યું હતું. એવશુધશી મોનેફર વાયળુંઓ કરતા હતા. એવશુનો ૧ લો ક્રટોનો એ હતો કે, ઇવાનના પગ લાંબા રાખવા, તથાપિ ઇવાનને પદાન બાંધવું નહીં.

૨ ને ઇટવો:—ગાહુભારના હિવસો વરસના ચોડક્સ મહીનાઓ સાથ સંબંધ ધરતે છે. તેમ ગાંધીના દીવસો અસરંદાદ મહીના સાથ તાલુકા રાજે છે. એવો ઇટવો એવશુધ ગાહુભારની આક્રીને આમારે જાહેર કર્યો હતો.

૩ ને ઇટવો:—મુક્તાદના દીવસો ઉપર અશોદ્ધેરની આરાધના ૧૮) ને બદલે ૧૦) દીવસ કરવી સન્નવાર છે. આ વીચાર એવશુધ “ધારીસાહ” ના આદરીંગાન ભવેના કરવા ઉપરથી જાહેર કર્યો હતો.

છેદવા એ ઇટવાઓ પારશીઓમાં જાહેર કરનાર પહેલનહેલા દસ્તુર જમાસ્પણ હતા.

કરમાન શેહેરવાળા જાણીતા ધરાની દસ્તુર જમાસ્પ વિવાયતિની પદ્ધરામણી ઈ. સ. ૧૭૨૧ માં થઈ હતી. તે કરમાની જમાસ્પ, આંખણું નોશાકરા જમાસ્પના સવાદોના જવામે પણ ધરાનથી નવસારી ખાતે લઈ આવ્યો હતો. તેમજ હોમસલી, પેહેલવી દ્વારા, નીરંગસ્તાન, અને ખીજી કેટલીક નન્દુભને લગતી ડેતાઓ હીદમાં પેહેલવહેલી લાગ્યો હતો. હણ્ણો સુરતમાં ઇવાનને પદાંત બાંધવાની તકરાર નરમ પડી નહીં તેટલાં, આ ધરાની દસ્તુરે એક ખીજી નથી. તકરારને જન્મ આપ્યો. તેણું હિંદ તથા ધરાનના જરથોસ્તીઓની મહિનાની ગણ્યતિમાં એક મહિનાનો ઇરક જાણ્યો. આ વખતે જરથોસ્તીઓ જુની ચાલતી આવેલી ચીજને વળગી રહેલા હોવાથી નવી તકરાર ઉભ્યા થાય તો ધાંઘાજ ઉશકેરાંદ જતા. અને તેથી સુરતના જરથોસ્તીઓમાં એ તડાં પડ્યાં, નેમાંતું એક તડું ધરાની દસ્તુરની પક્ષમાં રહ્યું. કિસ્તાદ જમાસ્પ વિવાયતી અને ચેવા જમાસ્પ આરા વચ્ચે તકરારો થયા બાદ, નીચે મુજલુ સમાધાન કર્યું. ઇવાનના પગ લાંબા રાખવાનો અને તેને પદાન નહીં બાંધવાનો ઇટવો જમાસ્પ આશાએ કણુલ રાખ્યો. જ્યારે જમાસ્પ વિવાયતીએ નીચે જણુનેલી બાબ્દો મંજુર રાખી તે ઉપર

*પારસી પ્રકાશ સંદે ૨૩ મે.

અમલ કરવા માંગ્યો હતો.

૧-જમાસ્પ વિદ્યાયતીનું એવું ભત હતું કે દસ્તુર તથા માન્યેદે કોણો વીધેલા રાખવા જેછેઓ, પણ દસ્તુર જમાસ્પછે ને થન-શનેના ૪૫૦ મા હતો પેદેલો દ્વારા સંમજાવ્યાથી તેણે દુરતાર પોતાના જનમાંથી સુનાની કઢી કઢાડી નાંખી હતી.

૨-જમાસ્પ વિદ્યાયતી અરદીમેહેસ્તદ્યસ્તભાં “દાચિયમે ભાગેયે” પદ હેઠાં પઢતો હતો, પણ દસ્તુર જમાસ્પછે “ દાચિયમે ભાગેયે ” પદ ક્રિધું, ને દસ્તીની દસ્તુરે ક્રિધું રાખી ભાજવા માંડું હતું. ત્યારથાન દસ્તુર જમાસ્પછે સુરતના જરૂરોટી-ઓમાં વાચ્ય કરી ઇવાને પદન નહીં આંદ્યવાળી મજબૂત સીકારસ કરી, અને એ વાચ્યની અસર તેણો ઉપર એ થઈ કે ડેટલાડ જરૂરોટીઓ અને ખસુસ કરી ઇશ્તભાન માણેદે શેદની કોણાં એ તરીકા ઉપર ચાલવાનો જાહેર એકરાર હ્યો. આથી એવષ્ટને ધારું અમૃતું પડયું હતું. જ્યારે એવષ્ટું સાહેબે ઇવાને પદન નહીં આંદ્યવા વિશે ‘મારું ખરું’ છે એવી જાહેર વાચ્યાન કરી, ત્યારે નવસારીની અતસુ-મન એવષ્ટું ઉપર અતીશય ડોપાયમાન થઈ, અને જ્યારે એવષ્ટું દુરતથી નવસારી પાણ આવ્યા, ત્યારે એવેના તમામ પારસી કોડો ઉદ્ઘકેરાણને એવષ્ટના મજન ઉપર હલ્લો લઈ જઈ એવષ્ટું ઉપર છુટાં અર અને દેખાનો મારો ચ્યાલી કહેવા લાગા છે, “ જમાસ ! કે તારું ખર. જમાસ ! કે તારું ખર.* ” આથી પોતાના ધરની ભાડાર આવી એવણે ખુલ્લાસે હ્યો કે “ પેદેલાં મારોબી વીચાર પદા-ની તરફેજુમાં હતો; પણ દુરંતથી આવેલા ખુલ્લાસીથી હવે ભાડારી ખાતરી થઈ કે ગુન્દરેલાંને પદાન બાંધું રવા નહીં, જીમ દીનતું દુર-માન હોવાથી મેં ભાડારો આગદ્રો વીચાર હુદ્દું છુટ્ટું. ” આ ખુલ્લાસીથી પારસીઓ કાંઈ સંતોષ પામ્યા નહીં, અને એવણે કદર એટલો તો હુન્નરો થયો છે, ટકાયું નહીં; ત્યારે એવષ્ટું પોતાનું દીનની ડેનાખાનાનું તથા ખીંચે સરસામન ગાડાંમાં ભરી નવસારીથી ભડ્ય ચાલવા ગાંધું. આ ખબર જ્યારે નવસારીમાં હેલાઈ ત્યારે તેવષ્ટના તવણગારો, ભાઈઓ ફરામજી, રતનજી, તથા ડેરસાસ્પણ માણેદ્ય અંસલા તથા પીળ ડેટલાડ જરૂરોટીઓએ રાયની નહીં સુધી હેડી જઈ એવષ્ટું પાણ ડેરવચાની

*ખર=એટાં વાજણી અંગે અર્થ થાય છે, તેમજ ખર=એટાં માર્યાને અંગેયો, ને મોહેરા તથા સુસંખ્યાભીનો ભીશાબની પહુંચી વઅતે ચાપરે છે તે.

ખણી વિષે દોશોશ કરી. ઇરાંમળ આંત્યા રસ્તામાં આંડા પડા, અને ડુરમાસ્પદ આંત્યા માડીના એલ છોડી નાખી એવણું એ હાથે મજબૂત પકડી એટા, ત્યારે રતનજી આંત્યા પોતાના ભાણેજ દેશાઈ અરશેદજી તેદમુરજુને સમજલવા ગચા કે, “ હવે સથિતું ભૂલી જઈ જામાસ્પદને પાછા લાવ્યે, નહીંતો ગામભાં સાહેં થશે નહીં. ” વિ. આ ઉપરથી ડેઝાઈને બીજી આગેવાનો સાથ મસલહત કરી, અને વધ્યાડો રાયનની નહીંપાર જઈ એવણું સમજાવી. દાદાહાથી પાછા લાવ્યા, અને તારપછી નવસાનીની અનજુમન એવણું હૈબાતી સુધી એવણું તરફ જનરેસાની અતાવા થાગી.

દસ્તુર જામાસ્પ વિલાયતીના સમજાવ્યાથી સુરતના એકજ પારક્ષી શેડ માણેજુણ એલબજુ અરમાનીના દશાસે કઠીમ રોજ માહ પઢવાની અને આદૃદીનગાન અંગે ખીજુ ફીલાઓમાં દીકરીતું નામ બાપ સાથે બેદાવવાની પેહેલ કલાડી હતી.

દસ્તુર જામાસ્પ વિલાયતી તા. ૨૩ અંદોખર ૧૭૨૧ ને દીને દુરિન જબા પાછા ઇંદ્રો તે વખતે પોતાના બેંકા દસ્તુર જામાસ્પદને પેહેલાની દ્રશ્યાં, અને નિર્ગસ્તાનની ડેટાઓ લેટ આપી ગયો હતો. આ ડેટાઓ હિંમાં પહેલનહેલી દાખલ થયેલી હોવાને ક્ષિયે તેમ્બાની નાંકો કરી કરાની તેઓને જુદા જુદા ભાગોમાં એવણું ફેલાવી હતી.

૪. સ. ૧૭૩૮ માં દસ્તુર જામાસ્પદને પોતાઓ દેશાઈ જવણું માણેકજુ સાથે રૂપીયવનની મીઅનદ માંડવાનો અને વારાદારની રૂપીયવન ઘજવાને લગતો વાંદ્રો પડ્યો હતો, અને તેનો ઇંદ્રો ખુદ ગંગાળરાવ જાયકવાડે પેતે કરી આપ્યો હતો. ગંગાળરાવે ભારીઆલને દેહેરે ખીલા ડોડાવી ઘરીઆલની શીરી તંગાવી ફરયરદીન મહીનાના અરદીખેહસ્ત રેને બચોરના ૧૨) કલાકથી તે અસપાદાદ રોજની ઊરોનગેહ સુધીના રા. ૨। j દાદા દસ્તુર જામાસ્પદને ખરો કરી આપ્યા. નેથી રૂપીયવન ઘજવાનો અને તેની મીઅનદ માંડવાનો હુક એ દસ્તુરજુની ડિતરતી આકાદો આજ સુધી જોગવે છે.

જ્યારે ભગસ્યાઓ પોતાના આગલાં લખાંપડાંની ઇએ બેહેદીનેને ત્યાંના આશીરવાદ સારવા ઉભા રહે ત્યારે, બેહેદીને શત્રુવરને લીધે ચોગાને બહસે અણૂં, અને નાથ્યરને બદલે ઈટરડી સુંકી આશીરવાદ સારાનારાનોને આપણા સુધીની હુક જતા, ત્યારે દેશાઈ અરશેદજી તેઓને આશીરવાદ સારવાનો હુક રાખી તે ભણ્ણું ને ઈતરણ પણ મર

માં બાબતા ભરમણ્યોને સમજાવતા, અને જામાસ્પદ દસ્તુર તેને એકો આપનારી વાખ્યને કરતા. આમ થવાથી એહેઠીનો દ્વરબના માર્પી ચોખા અને નાસ્યર કાંઈ શુંક્લતા.

મધ્યસૂર દસ્તુર શક્તિમળ ભાણેકળ મેહેરલાગણાના વારેસો દસ્તુરો જખણેદળ અને શોહરાયજીને પોતાની આપીની મીલછતો વેંફેચી કેવા કાટે પોતાના ડેવાદ દસ્તુર જામાસ્પદને ક્ષેક્ચા કચાડ દરાવ્યા હતા, અને એવધના કચાડી સુધીના ક્રિપર રણ રહી. અને ભામણ્યો મીલછતો વેંફેચી લીધી હતી. તેણોએ દસ્તુર જામાસ્પદને ઉત્તાદી અને કચાડી હક દરાવ્યા વેંફેચી અધેતા વજણો ક્ષેક આપ્યો નજર હોયો હતો. પહેલારી દ્વરબનીની ડેવાન આ દસ્તુરજીને દસ્તુર જામાસ્પ વિસ્તારતી તરફથી કેટ અણવા અગ્રકી રોજગારના આદર્શીનગાત્રાં “યાવીસાદ” પઢનારા સાહેબો “અસ્સનાસનેભધે” સુધી આવી ત્ય) અદોસ વેંફે પહી કાસ કેતા હતા, પણ અજ્ઞાર ડેવાને આદારે એવણે જહેર કર્યું હે, “અસ્સનાસનેભધે” સાથ “અસ્સાચીનાસ દ્વરબનામ” નોઓ કરદોપથે તો વાજથી છે. એવણુંનો એ વિચાર ભીજણોને પણ પસંદ પડવાથી તેઓએ તે સુધ્ય અમલ કરવા માંયો તેમજ “યાવીસાદ” અને “તાડીભીનમાને” પઢવાની તકશરાંના એવણુંનું એ મત હતું હે, “દ્વરદેશનાં ૧૦ દાઢા રોજગારની અશનુભન સાથના આદર્શીનગાત્રાં “યાવીસાદ” પઢવા દ્વરભાવેલું છે, અને ઉપકા ૧૦ દીબસ શીથાચે રોજગારની અશનુભનનું આદર્શીનગાન નહીં, પણ “હો કરહેલ દહ્યમ” પદ્ધતું સંજનવાર છે. પણ “હો કરહેલ દહ્યમ” નકી, ને અરદાદરનાંની અશનુભન સાથ “તાડીભીનમાને” પદ્ધતો વાન્યથી છે. એ મત તે વખતે નવમારીના વસતા સંજણા મોખેદોએ ડાયુલ રાખ્યો તે ઉપર અમલ કરવા માંયો, અને તેણોની આદારો જે દાસ કરવાનાં વસે છે તેઓ પણ હજુ સુધી એજ તરીક ઉપર ચાલે છે. ગાયકવાડ સરકારમાં પણ એવણુંને ભાન ભળતું હતું. કહે છેકે ગંગાજરાવ ગાયકવાડ એવણુંને દરખારના આકાશે. અને કાલ્પિકો સાથ તકશર કરવા આદારતા લારે એવણુંને પોતાના જમણા દાથ ઉપર અને હિવાનને આખા હાથ ઉપર બેસાડતા હતા. એવણુંની કાખેદ્યત ઉપર પ્રસંન થઈ ગંગાજરાવે એવણુંને દરખસી અને છિંદી ખત અભવાને અભત્યાર આપ્યો હતો, તેમજ મેહેર દાખવાની મોહરાંનાની વાંદી “રથીમે દસ્તુર જામાસ્પ આશા” ની નીશાન સાથની કરી આપી હતી. જ્યારે ગંગાજરાવે

પોતાના ગાદીથારસ કેદારજીરાચના લગ્ન લુણ ગામમાં છોધાં, ત્યારે તેનું મુહુર્ત નોવા ભાડે ખાદાણોની ભીજલસમાં જેવણુંને પણ સામેલ કરી લગ્નનો દિવસ મુકુરર કર્યો હતો.

એવણું એક ખખરદાર દસ્તુર, મોટા શીલસુદ્ધ, નામીચા શાંભેર, અને અનલુભનના એક આજેવાન હતા. એવણુંના પોતાના દીકરણો ઉપરાંત ખીન ધણ્ણાં શાગેરહે હતા, જેમા ઉદ્વાટેવાલા ભરહુમ દસ્તુર ખરણોં દળ મેહેરનોશજી સંભણ્ણા, દસ્તુર નવરોજ શાપુરજી સંભણ્ણા, અને દસ્તુર ખરણોરણ ઇશતમજી સંભણ્ણા મુખ્ય હતા. તેમજ ભરહુમ દસ્તુરો જમસૈટણ અને સેદ્વરાયજી ઇશતમજી મહેરણુરાણાના, એવણું આગળ દીનદારી એકમ જીવણ્ણા હતા. ધણ્ણાં સુસલભમાનો અને આકષ્ણાએ એવણુંની શાગેરહી કરી, અરખી, દ્વારથી, સંસ્કૃત અને જગેતિપ વિધાની તાલીમ લીધી હતી.

એવણે “ દીનને જમાસ્ય ” નામની એક ડેતાણ લખી છે; જે “ કવિતાધ ખુઅ૰માં દ્વારસી સુસલભાન શાયરોની ભરાખરી કરનારી અને એવણે હરીડાના તલખગારોની છરાસા તૃપ્ત કરે તેવી છે. ”* એ શીલાએ એવણું પુષ્કળ ગંભોરા, સુખમમસો અને મોનાનાનો જેવીને, એક “ તખેનાદ શાંભેર ” તરીકેની ગવાઢીએ. પોતાની પાછળ મેલી ગયા છે. એ ઉપરાંત એવણુંનો ડેટલીં યસ્તોનો પહેલવી અને દ્વારથીમાં ઝાંધેસો તરજુમો અને સંસ્કૃતમાં જેઠેલા શ્લોડો આજે પણ મોજુદ છે. ભરહુમ વળતે એક ગંજાવર ડેતાખખાતું પોતાની પછ્યાડે મુંડી મયા હતા; જેની દિંહ અને યુરેપમાં એક આબાજે તારીદ ગવામાં આવે છે. ડ. ડાઓને તેની બહુ તારીદ કરી છે.

આ ડેતાણભાનાનાં પહેલવી પદ નામે જરણોસ્ત, દસ્તાતીર, પહેલવી મજનશને અને વંદીદાદ, તથા નજુમ અને રમલને લગતી ધણ્ણીક નાયાણ ડેતાએ હતી.

આ વિદ્વાન દસ્તુરજી રોજ ૧૪ માછ ૧૦ શને ૧૯૨૨ પદ્ધત-જરરી તા. ૧૫ જુલાઈ ૧૭૫૩ ધર્સની ને દીને ૬૦) વરસની ઉમરે * નવસારી મધ્યે ખોખરી મોહદ્દામાં આવેલાં પોતાના મફકાનમાં બહેશ્ત-નશીન થયા હતા.

*સત્યમિત્ર તાં ૨૫-૨-૧૯૬૪.

*આગળ વ્યાપકે ખાન ૧૨૧ ઉપર જણાણી ગયા તેમ ધણ્ણાએ. એવણુંની મરણ બખતની ઉમર ૫૬ વર્ષની મારે છે તે ભરાખર જાણાતી નથી.

૩-એરબન નોશરવાન, દસ્તુર જમાઝ્ય આથાને ચાર દીકરાએ.
હતા. ફેરબન નોશરવાન, દસ્તુર જનરીંડ, દસ્તુર બેહરામ, અને દસ્તુર
દુષ્ટનન. બડા દીકરા ફેરબન નોશરવાન પોતાના ભાગાળની હૈયાલીમાં
ગુર્જરચા હતા. એવાણે દુરસીમાં પુષ્પણ ગંગાનો જોડેલી છે. ખીંડ એટા
જમસેદ્જુની નનુમની ડેલ્યુઓ ઉપરાં, છ. સ. ૧૭૮૮ માં નવસારીની
મુંબદ્ધ સુધી ફાયેલી પગ રસ્તેની સુસાદીનો રસ્તો અહેવાત મુખ્ય
છે. એવચું વાણી આપણે પાન ૧૩૪. ઉપર કઢી ગણા છીએ. નીન
દીદરા દસ્તુર બાહુદામ પણ પોતાના ભાઈ દ્વારા જનરીંડની બદા-
બગને એખાન રિપેસા હતા. એવાણું નવસારીમાં ક્રોનાતો ધર્થે કરતા
હતા. ચેતા દીકરા દસ્તુર દુષ્ટનને નવસારીની અનનુમનમાં અરધી
સહી સુધી દ્વારૂરી એફ જેગાળી હતી.*

નાવર અસાતથની **નવસારીની વડી દરેકુમેઠેર શિરાય, ભગર**

૩ છ લદાઈ. **પંથના નયોરનાનોથી બીજુગન નાવર અ-**

રાતથ નદી થણ કંડતા હોવાથી, તે ચાલ
મુંબદ્ધમાં દ્વારબન કરવાની વારંવારની ચોજના કાંગી પડાન પછી, સું
ખ્યાલવાળા બડા દસ્તુરણ પેશેતનણ એરંમળ શાંલણાંમે પોતાના તાથાનાં
વાહાઉયાળુણાં આતશભેરાંમ સાહેલ્યમાં, અયોરનાનેલા બંધાનેને નાવર
મરાતથ કરવાનું સાહસિક કામ માટે ઉદ્ઘાટનું. એ આતશભેરાંમ ભયેના
ભગર્યા મોખેદો તેથી પોતાના આપદાનાના એ ઉપર વાપ પછી ગણિને
ઉદ્ઘાટનાયા. વાહાઉયાળુણા આતશભેરાંમ થયા પછી ધર્થે વરસે ભગર્યા-
એએ લાંના સુતવલીઓને અરજ કરી હતી છે. નવસારીના આતશ-
ભેરાંમની આબકની માફક આ આતશભેરાંમની આબક પણ હનીને
દેહણી આપો. સુતવલીઓને કહ્યું છે, નવસારીની માફક આમારા
આતશભેરાંમમાં પણ ભગર્યા મોખેદોના હીકરાઓને નાવર મરાતથ કરો,
નેઓ સાથ નવસારીના મોખેદો પાવ મેહેવનું કામ કરો, તો પછી ત-
મારી માંગણી ઉપર ધ્યાન આપો. ” તે પછી એ વાર લડાઇઓ ચાલી,
કેનું ધ્યાન આગળ કરેલું છે. પછી છ. સ. ૧૮૮૮ માં સુંબદ્ધના
ભગર્યાઓએ એ આતશભેરાંમના મોખનાં એકદ્વારા થયાં નાંદાં મેળવવાનાં
સુંબદ્ધની હાઈડાઈમાં ફરિયાદ માર્ડી. હાઈડાઈ ફરાવ જોકે લગભગ ભ-
અર્થાની તરફણે નાંદો હોયો, પણ ફરાવમાં તે નાંદો મેળવવાની ગુચ્છવણ

*આ હેવાલે લખવામાં મારા ડાયલ કિત્ર ભી. અરહેશાલ ખરાદી
દસ્તુર જમાઝ્ય આયાનાની કુખ્ય મદ્દ મળી છે, કે ઉપકારને પાત્ર છે.

નાખી. અને આજકાંગી અને જમાનાઓ સુધી તે બોર્ડએ પડ્યાં. એ બાદ સુતવલીએ એ આતશભેરાંમની પ૪ મા વરસતી શાલમરેહ ઉપર ચાંડી ઉપલી ભાંગણી રજુ કરી, અને તે ભગવી મોષેદોએ ન સ્વિભરતાં છ. સ. ૧૮૮૩ માં તાંથી નિકળા ગયા. જ્યારે તેઓએ વાહાયાળના આતશભેરાંમની પાસેજ એક નવી અગ્યારી અને આતશભેરાંમના ભનાવા ભાંડા (જે છ. સ. ૧૮૮૭ ની તા. ૧૫ અક્ટોબરે પરહાયા.)* પારે વાહાયાળયાળાના ઝાંફેણે નવસારીમાં એક નવી અગ્યારી છ. સ. ૧૮૮૮ માં ભનાવી ગાંના નાયથ દસ્તુરદેખે દસ્તુર રતનજી ઇસ્તાં મજુ ફાંગને દરાંયા. નવસારીની ભગવી અંજુભને તે સામે ગાયકવાડી અદાલતમાં દરિયાદ ભાડી, જેનોનથ ત્રણ કાંઈ કેસ ચાંદી રજુ નિકાલ થયો નથી. એ ડેસ વાલતાં દરમ્યાનમાં બીજા અખુબનાવો બન્યા હતા. દેશાઈ ખરશેદજીના આતશભેરાંમ,* તેવણું એકબાના ભનાવેલા નથી પણ અંજુભનના છે, એવો ખુડો કેટલીક અમદી બાદ્ધાર પડ્યો, અને આતશભેરાંમના તાંગોં તોડી પાતરં લઈ ભવામાં આવ્યું. મા લખનારે નવી અગ્યારીના ડેસમાં ડેલ્લાઈ શાક્ષીદારોઠી શાકી સામે એક હેંદ્યાંજ કાઢ્યું, અને તેની સામે દ્રષ્ટાનો દરાવ કરવા અંજુભનની મીઠીંગ થઈ, ત્થાં આતશભેરાંમ દેશાઈ ખરશેદજીના એકબાના નથી, અંજુભનના છે એવી ભતકણના ચોપાંધા વેહેચાંદો. તે સામે આ લખનારે “આતશભેરાંમે દેશાઈ ખોરશેદ” કહી, અને એવી રીતે આમણું સામણું ચોપાંધા અને હેનુંખોનીકલ્યાં હતાં. તેજ પ્રમાણે એ નવી અગ્યારીના

* તા. ૧૫-૧૦-૬૭ ના દાઈજા એક ઇન્દ્રિયા તથા ક૊ણે ગેડે, તથા તા. ૧૦-૧૦-૬૭ ના દ્વાષરેણીંદ, તથા તા. ૧૭-૧૦-૬૭ ના સત્યમિત્ર, તથા મુંબઈ સમાચાર અને જેમે જનરેટ વગેરે તમામ પોતામાં તથા એ અંજુભનની કંઈઠી તદ્દ્દી દસ્તુરદ્ય જનાસ્પદ ભી લમાસ્પ આશા વગેરે તરફીનહેર ખરસો માંડેતે એવી ખુશાલીનરી અથર આપવાના આવી, કે દગ્ધમગ “૧૨૦૦ બરસની કુદત ભાવ એવા અંજુભનના આતશભેરાંમની સ્વાપના થઈ છે. ચાને ૧૨૦૦ બરસ પણ મુંબઈના એ એકદા આતશભેરાંમના અંજુભનને પૈસે થયા છે.

* એ જ્ઞાનગડ પણ પણ શેડ અ. જ. પણે ૧૮ ની સુદીના પારશી ન્યાગાંનો લીધાના ભાધખુમાં, તથા મી. પા. થ. દેશાઈએ તારીખે શાહાંને ઘરાનમાં, તથા દસ્તુર દારાખ પેશાતન શાંનંખાને “ચેરાગે દાનેશ.” માં તથા “દીનાએ સ્થુન્યાએ એરત” માં વગેરે વગેરે ડેકાણે દેશાઈ ખરશેદજીના આતશભેરાંમ તેવણું એકબાને પૈસે પરડાયાલીં પોતાની ભાવી બયદીનહેર કરેલીછે.

કુસ ભવેના ડેટલાડ શાકિઓ. સામે મીતોચેર હોમજ સાથની અંગુભને
પોતાની ભલાઓબાલરો અને ફરાવો કરી, તેના તકરારી નોંધિના ચોપાંન્યાંઓ
જી. પી. એ. દાદાચાંદજીએ કાઢ્યાં. એ વળેરે તકરારી અને જુંબેદી આ
ત્રીજી કથાઈ ફરમાન ચાલી હતી, અને એવ સંખ્યે હવે કદાપિ ૪ થી
અને છેવટની નાવર ભરાતબની લગઠનો ધુંબાંડો નીકળો, લહડો સણગી,
એ જુંનો કંધ્યો દુર થવાનો કંભલ છે. અને વાદાઉયાછના આતશથે-
હરામાં નથી; તો હવે સુંઘરના નવા આતશથેરાનમાં કદાચ નાવર
ભરાતથ થાપ એ થનવા જોગ છે.

મીતોચેર હોમજ.

નવસારીના ભગરસાથના ચાંદ ફરેદુનની ગોલમાંના ભાનકા વીક્ષણ
ના કુટુંભના અંડાનના એવો એક સ્વતંત્ર દિવ્યારના ડિંમતવાન મોખેદ
હતા. એરબદ પોરાજજી એદખજ દાદાચાંદજીએ પાલાર પાઉંડાં ચોપા-
ન્યાંઓ ઉપરથી જણાય છે કે, એવથી પોતે ભગરસાથના એક મોખેદ
હતા. નવસારીની ભગરીઓઓની વડી ફરેદુંહેરમાં તેવણું નાવર ભ-
રાતેખ થયા હતા. એ મંતોચેરહેનજીએ વડી ફરેદુંહેરમાં ધથણ નાવરો
શારેકાની નોંધ છે. પોતાના દીકરા આદરજીનો નાવર પોતેજ
જારેદો છે, એટલુંંજ નથી પણ ધૂરા પડવાની દોઢ વરસ અગાઉ સ-
વત ૧૭૪૦માં રોજ ૨૮ મા. ૭ ને રોજ એ. માણેક. એ. શીરાખ
રાણુંજનો નાવર પોતે શારેકો છે. એટિએ છેં વેર વડી ફરેદુંહેરમાં
કામ કરેલું છે. અને તાં પાલદેહદેવના નાનાં મેરાં કામો તેચ્છાએ હોય
હતાં. એમ આપણે આગળ જણાવી આવ્યા તેમ, સંવત ૧૭૪૨
ના રોજ ૧૮ માઝ ૧૧, તા. જની સારુંઅર ૧૬૮૬ ધસનીને દીને,
એટિએ આગામી ૨૧૦ વરસની વાત ઉપર નવસારી આતે મોખેદો અને
મેહેદીનો વચ્ચે મોટી ભારાનારી થઈ હતી. એ ઝગડામાંથી મનો-
ચેરદેખાંજ પ્રખ્યાતીમાં આવ્યા, અને તેવણુંનો ટોળો જન્મ્યો. કુમકે
મેહેદીનો મનોચેરહેનજીમાંજ એક ડિંમતવાન, સ્વતંત્ર, અને
છદ્દ હુટે નથી. એવો સાહસિક નર નેંધ લીધો, અને તેથી તેને પોતાની
પક્ષમાં લઈ પોતાની આજુ મજબૂત કરી દીધી. તેવણે ભગરીઓથી
અલાહીદી અગ્યારી સ્થાપિ, અને તેને વળગી રહેવાને

સંવત ૧૯૫૦ના રોજ ૧૧ માહ ૨ જને દિવસે તે વખતનાં નાનાથીતાં એહેઠીન કુદુરોના લગભગ ૮૬ એહેઠીન સાહેભો, જેમાં ના-મદાર સર જમશેરાલ જીજાભાઈના વડીઓ પણ હતા, તેઓને સહી કરી એક લખત કર્યે એ નર કયારે જરૂર્યા, અને કયારે ગુજર્યા તેનો ચોક્કસ દઢાડો વાર જે ડે મળતો નથી, તોપણું તેવણુંનો બો. મેહેર-જીભાઈ સુરત્યાની નૈયતે નાવર થયાનો રોજ ૧૪ માહ ૭ સંવત ૧૯૫૮નો છે. તે વખતમાં ૧૫ વર્ષસની ઉભરે નાવર થયાનો સાધારણ નિયમ હતો. એટસે એવણું સંવત ૧૯૮૩માં જરૂરે હોય. તે પ્રમાણે નાનાથીતાં તેવણું લગરસાથી જ્યારે પોતાના ઉ એટાઓ, જેઓ મેહેઠાનું કામ કરતી ઉસરના હતા, તેમને લઘને છુટા પડ્યા, ત્યારે તેવણુંની ઉમર ૨ પછી વરસની હોની જોઈએ, અને આજે તેવણુંને થધ ગયાને ૨૭૦ વરસ થયાં કહેવાય.

મેહેરજી ચાંદળ.

મેહેરજી ચાંદળ તે મેહેરજી રાનજ ચાંદળ, કક્ષયા ખાંડાનના સુણ પુરિય, અને ભક્તેશરના સુણ પંથડી, તોખમે ભગરીયા મેખેદ હતા. એવણું કાકા પાહલણની પોળમાં આવે છે. એટસે એવણુંની પેઢી ગયે તો એ. મેહેરજી, એ. રાનજ, એ. ચાંદા, એ. પાહલણ, એ. પેઢેભન, એ. ચાંદાના, એ. ચાંદા, એ. રાંધૂ, એ. કામદીન, એ. સો. ખદ, એ. જરયોસ્ત, એ. (મોનદ) હોરમજાહીયાર, એ. રામીયાર, એ. પ્રમાણે છે. અનોએરહોમજી, ભગરીયા સાથથી છુટા પડ્યા તે પેહેલાં પાંચ વરસ અગાઉ એટસે રોજ ૨૫ મા. ૬ સંવત ૧૭૩૭માં એવણું ગુજર્યા હતા. એ મેખેદ વણું દીનદાર અને પરહેજગાર હતા. આગળ આપણે કર્યું છે તેમ, એવણુંના એટાઓ બધાજ કંદ મનોચેર હોમજી સાથે લોડાયા નોહતા, પણ તેવણુંના એટાઓ બડમન અને પાહલણનો ભાપની પેઠેજ મનોચેરહોમજીના છુટા પડ્યા આમસયના ગુજરી ગય-બા હતા. આજે પણ તમામ ભક્તેશર એવણુંના વશળેતુંજ પંથક છે, તોપણું જીદેરવાનતું ઉ દઢાડતું કામ, તથા નવજોત દરવાનતું અને લ-ગનના આશિરવાદ શારવાનતું કામ આજે પણ ભગરીયાઓ કરે છે.*

* આ અને પીછ બણીક હકીકતો એરવદ મેહેરવાંદળ હોરમજી કર-

જાંખુતા તવારીખ નવેશ મ્હ. હ. ગે. કરકીવાના એવાયુ વડના થાક છે.

પ્રભ્યાત ભલેશરાયો.

જીવણું કહુલું. જીવના નેવીજ એક ડેરેક્ટર મસૈનરમાં અર્ધ ગદ્દ છે. તશીઓની અર્દેકના કીરકાં (શામ) ના મેહેરીન જીવણું કહુલું, અની માણુંકાં ડેરસાસ્પ, અની ચાંદું દરાયાં, ગાયકવાડ સરકારનું નાડું સંભળનાર એક અધ્યેતા થઈ ગયા છે. વાંસડા અને ગાયકવાડ સરકારે બંધે ચાલતી આવારીમાં ભીસોને લશકરીને વારંવાર ગાયકવાડના પરગણું ચો વાંસડાબાળાંનો સુધ્યવતા, તે ભીસોની ચારે એ જીવણું હુમેદીની લડતા અને નાડું સાચ્યવતા. એક વાર તે ભીસોનો ભારે અધુ પડુંસે ડુપરવ ટાણવા, ગાયકવાડે મહુવાના દેશાચને જીવણુંની સાથે ધાડ ડિપર જવા ફરમાયું. બાધાદૂર જીવણું લીલેને પહુંચવા લીલેના રેહેંચુંચાળા અંગ જીવણના નારસાસ ગામ ડિપર અથ્યા, ત્યાં કમાયે વરસાદને લીધે તેમનો દાઢ જોગો ઠાંડી પડી ગયાથી, તેવણું ઠાંડી બાલ્યું નહીં. છેલ્લે દોંજ ૨૫ માહ ૧૦ સંવત ૧૮૯૮ ને હિને એક લીલે ભાપસાંનો અંતાધને હાથથી જીવણુને તીર મારી કર કર્યા. મહુવાના દેશાચનું લશકરે પોતાના સરદારના મોહેઠથી હારીખાનને પાણું નાડું, અને લીલેને હુદી પડી જીવણુંનું શાર ઝુદું પાડી, શીકાંના ચુંડી એક જાહ ડિપર લટકાયું. પાછળથી જીવણું અતા માસા કુનરજ ઇસ્તમાં પરાગ ત્યાં ગયા, અને પોતાની કુનેલ સંમગ્રીથા કટલું નાંદું લીલેને આપી તે ઘણ અને રાની નવસારીઓની દોંજ મે અદાયું. ઉપરી બાધાદૂરીને સાર જીવણુંના દીકરાંગી લાખાજી અને શાપુરણે ગાયકવાડ સરકારે સંવત ૧૮૯૮માં એક સનદ આપી.

તે પ્રમાણે દાહની ભરી એક મુદ્દત ગાવવાનો હુક, તથા ૪ હોલ* જભીન એ બાધાદૂર પારશીના ઈનામમાં પણ છે.

દ્યા, લેઝા મેહેરલું ચોંદળની ચાલાના છે, અને પોતાના રોળાની તવારીએના એક અભાસી અને એક પાહોણ અદસ્થ છે, તેમાંચે પૂરી પારી છે.

*૧૫ વિંદાનો એક હોલ કહેવાય છે, અને એ જભીન ૬૦ વિંદાં ગણ્ણાય છે.

લાઈલ સાગર. મહેશરના આગેવાતા અડાખરો પૈકી ભાઈ-
જી સાગર એક સુધી હતા. એવથી એક

હિન્દાર બેહેડીન હતા. કઢાયાઓને મહેશરનું પંથક અપાવાનાં એવણું
આગેવાતા હતા. મેગલ સરકાર તરફથી એવણું આસાની મળતી હતી,
અને સુરતના છૃતરમાં લેવણું નામ આને પણ મોણુદ છે: રોજ
૨૩ માઝ ૭ સંવત ૧૭૮૦ ને હિન્દે એવણું ગુજર્યા હતા. મરહુમ માં
છુકુલ મુનશીના બેટાઓ હાલનાં મેસર્સ મેરવાનજી, પેશતનજી, અને
અનાજ મુનશીના ભાઈજીસાગર બપાવાતા બપાવા થાય છે.

રામજી સાગર. એ ભાઈજીસાગરના ભાઈ હતા. એવણું પણ
મહેશરની અંજુમનમાં વડા હતા. સુરતની
નવાયીનાં એવણું ગોઠો અમલદારી હૂંદો ધરાવતા હતા. અને સુરતના
નવાયોના ધરમાં એવણું ધણું માન હતું. મહેશરના પારશીઓના સં-
સારી કામો એવણું મુનશરી અને લવાદીથી સુકાતાં હતાં. જે પ્રમાણે
ચાંગાશાહુ દિદું જેવી હાજરનાંથી પુષ્કળ પારશીઓને મુક્ત કર્યો તે
પ્રમાણે, ચોયુનાખરેં વરસ રહીને સંવત ૧૭૮૦ માં રામજી સાગરની
આસ માંગયું અને ભરદ ઉપરથી દેશાધ ખુરશેદજ ટેહમુખજીએ, પા-
ણી દિદું જેવી લાદને ગામડાઓાં અને રાનનાડાઓાં વસતા ધણ્ણાં એ-
હેઠાનોને બા ર્ઘજતથી એકાનીને નવસારીનાં જેમને સુદરેણ આપવાના
તેમને અપાવ્યા, અને કુસ્તી વીજેરે જેમની પાસે ન હતું તે આપી
પારશીપણ્યામાં લાભયા હતા. એ ભાઈજી અને રામજીનું નામ પ્રઘ્યાત થઈ
ગયું છે. તેમાની નસન નીચે સુજાખ છે:— રામજી, સાગર, બેહેરામ,
હાંચા, કઢા, પોમા, દાચા, વેજલ, ચુંભા, ડેલા, અને કાંભદીન. એ-
ટથે સુધી તેમાની સેંકડો વરસ ચુંભીની પેઢી મળે છે. એ ખાંદાનની
અસલ અટક તદાડી હતી, તે પણ એહેતા થઈ છે. હાલના નવસારીના
ઓનરરી મેટ્ટખેડ મી. પેશતનજી બરન્ઝેરણ એહેતાના અપાવાના
અપાવાના બપાવા એ રામજી સાગર થાય છે, તથા મી. એદલજી નવરોજ
એહેતા (ચીનાઈ) ના ગાપાવાના બાપના બપાવા થાય છે. તેજ પ્રમાણે સર
જમશેદજીની પેઢી નીચે સુજાખ છે:— જમશેદજી-જળભાઈ-ચાંનલભાઈ-
વાણાજી-અને રામજી. વાણાજી સુધી સર ની પેઢીવાળા વાણાની ચટ-
કના હતા, પણ તે અગાઉ તેમો તત ની અટકના હતા. એ રામજી
રોજ ૧૪ માર્ચ ૪ સંવત ૧૭૮૨ માં ગુજર્યા હતા.

લગ્ન આશા—એહેઠીન છતાં ધર્મ ધ્યાન ઉપર મળાયુટ આસ્થામાં વખ્યાત ગયેલા નર એ લગ્ન આશાજ હતા. એવણું રાતદિન અવસ્તા ભણવામાં ચુંઝરતા હતા. એવણે સરકારી આરીસેની સામેનો હાથ “ લગ્ન આશાની વાડી ” ને નામે ઓળખાનો બોટા વજુફા ધર્મ જાતે કાઢેલો છે. અને ત્યાં મેટા કુંબે બંધાવી ફેરને પાણી પીવાનો ! અભાડો બંધાવી તેની હત્યાના અસુક લાગમાંથી તે ભરાવા માટે ધર્મખાતું કાઢી ગયા છે. અને તેજ જગ્યા કિર ડિંદું સોકાને માટે પાણી પીવાતું પરબ પણ મંગની ગયા છે. કેમક ગાંધેનીની ચોકી ને નામે ઓળખાતી જગ્યાએ થઈને પરદેશી મુસાફરો તે રસ્તેથી જ આંશ કરતા હતા. એવણું જ ગાથા રૂપેતોમદ અને સંવત ૧૮૮૭ માં ચુંઝ્યો છે.

નવરોજ શક્કલાતવાળા—નવસારીના નામવર એટાઓમાં શેડ નવરોજ દોરાયજ શક્કલાતવાળાનું નામ બાળીનાં રહ્યું છે. અને રોજ ૨૪ માછ ૮. ૧૧૭૪ યજુદેઝરદીમાં એઓ જન્મ્યા હતા. સુંભદ્રમાં એઓનો શક્કલાતનો વેપાર ચાલતો હતો. ત્યાં એક સુખ્ય શૈલા કેંબે એવણી આખર વિરોધ હતી. નવસારીથી સુંભદ્ર ગયલા તમામ નોશાકરાઓના તમામ જહેર કામોમાં એવણુંનો કારસાજ દ્વાય હતોન્ન હતો. પેતે જહુ ધાં મિંક હેવાથી ધર્મની અનેક દીક્ષાની એવણું કીર્તિ હે. બાહોશી અને ખુદ્દિએ એવણુનામાં સાર્દ ધર કર્યું હતું. રોજ ૧૫ માછ ૮ ૧૨૪૦ યજુદેઝરદી (કે જે શક્કલાતમાં એવણુના મિત્ર શેડ ઇસ્તમજુ જરૂરદાર જુદ્ધ પણ ચુંઝ્યો હતા) માં એઓ ચુંઝ્યો હતા.

નશરવાનણું તાતા—નવસારીના જાત મેહેનતથી વયેલા (Self-made men) મુષ્ટળ નદેનો એવણું આપણું સુખ્ય ધ્યાન એંચે છે. તાતા ખાંદાનનાઓ પ્રથમોનો નવસારીના દેશાધના કારભારી પૂર્ત્યાદિ બીજી શૈલાઓ ચમાન ધર્તારથી નજીવામાં વખાયાયા હતા. એજ લેઓની ધર્યી તરફની નિમક્કલાશીનો લગતી જેત કેવેં કોણ દાખલો આજે પણ નવસારીમાં યાદગાર રહ્યો છે. ગાયકવાડ સરકારની રંગ ચંચમીની કચેરીની દરખારમાં કોષ્ટ કરણુંથી મોટા દેશાધનાલા કોઈથી પણ જરૂરાધિકારું નહીં, કંથી કેમ જનનું જન્માયે નેમ બીજી મેહેના ધર્યીની મેહેલી એસવાની પણ આવી. ઘરાભાઇ તાતા નામના આસા ત્યાં હાજર હશે, તેમનાથી ધર્યી-દેશાધની જગ્યા આમ પુરાયલી જોઈ હેઠી ચક્કાણું નહીં, અને આંખમાં ચુંબન ચહોથી ધર્યી-દેશાધની જગ્યાએ પો-

તે જથું બેડા. મીશલની દ્રોગનોળમાં ખુનપર રસ અથવો. અને કહે છે કે ગાયકવાડની ગાડી ઉપરજ તે તાતાનું ખુન રેડાયું, અને તાંજ ભરણ પામ્યા. ખુનીને શેનગડના કિક્ષા ઉપર ડેઝ કર્યો. એવી નીમકાં હૃદાલી એ ખાંદાને ખતાવી નેક્ફરી બજવી હતી, પણ મી. લાયુગેર કહે છે કે We are all the creatures of circumstances યાને આપણું સર્વ પ્રાણી સંબેગને વશ છીએ, તેમજ એ ખાંદાનના ચાંદીસા પણ બેધ. કે પ્રથમ તો બાપદાદાંની ભાઈક અને જેવા બજવતા હતા, તેવણું એબીસીન્યાની ખુનખાર વડાઇમાં એઓના હાથમાં ડેભીસરીએત ખાતું આવ્યું, અને તેમાંથી જતી અદ્દકલ, કાંચ કરવાની કુનેદ, અને જેરાવર નથીબાને સંનેદે એષાટો હતી નીકલયા, કે આજને કાલ નોશારીના સ્વત: બનેદ્ધ પુરુષોમાં દેખ જતાની ખાયદભાંતો સર બજશેદળથી ઉત્તરતા એવું નોશાકરા ગણી શકાય. નવસારીના જેનરલ ઇંડિયાં તથા ખીનાં અનેક માનમાં ચેવણુંનો અગત્યતો હિસ્સો હતો. તેના કરતાં પણ નોશારીના પારશીઓને બેઠે સ્તરમાં જવાને પ્રથમ ને એકીમાં રેહેવું પડે તે સુફરચોડી, યાને દોખફું બધાવાતું પુન્ય હાંશલ કર્યું. ધરણાંખાંખાં પ્રથમ “ બાબાવાલોમાં જઈએ લારે સુખી ” એમ એદાતાં હતાં, તે હવે “ તાતા વાબામાં પડ્યે લારે સુખી ” એમ યોદ્ધાવા લાગ્યાં છે. અખુટ પુંણ સુંડી, અસ્યુક કામો કરી, અમુદ્ય નામ રાખો ૧૪ વરસની ઉમરે તા. ૨૬ જાને વારી ૧૮૮૬ને હિને એઓ ગુર્જ્યા હતા. અનેની જંદ મદ્દેસા એઓ એ સ્થાપેલી છે. એના અસલ મૂળમાંથી ભાષેલા કાખેલ એરવદો તરીકે દરતુર હેરમળ ઇરહુનળ મહેરળ રાખ્યા, એરવદ ખુ. એ. પાવડી, અને નાગપોરવાલા દરતુર એદાલળ ઝાનથળ કાંગા વીઠ. આદાર પડ્યા છે.

બાવાળ દેશાઈ—દેશાઈ ખાંદાનમાં સ્વતંત્ર વિચારના અને ફારુ શી એંકેમ શેઠ બરનેરળ પાલથળ દેશાઈ ઉંએ “ બાવાળ દેશાઈ ” નવસારીમાં જાણ્યીતા થઈ ગયા છે. દ્રારસી ભાષાના જીનમાં પ્રવિષ્ટ હતા. દ્વારશીખતપત્રો કખવા વાંચવામાં પોતાના અનેની દેશાઈ જમરોલ લુ દેહમુલળ, ઉંએ “ બજરોમ સાહેબ ” ના જેવાજ કાખેલ હતાં લદ્ધમણુંહોલ, લાધબેરી, જેનરલ ઇંડ, હાઈસ્કુલ વગેરેમાં, ડાઇમાં સેકેટરી, તો ડાઇમાં ખાંદાનચી લેખે એવણું પગલું હતું જ હતું. નવસારીના જહેર કામોમાં એવણું એક આગેવાન હતા. સ્વભાવે જોણા અને સ્વદ્યે સુંદર હતા. ૭૪ વરસુની કિમરે રેજાર૮ માર્ક્યર અંબત ૧૪૪૫ની

છેક આખરીમે યુજ્ઞિં હતા. અંનુમતની ફેરફરેસ્તમાં પોતાનું નામ યાહગાર રાખવા જેવાં કર્મી કરેલાં દોવાથી, છણ પણ જે દેમ શરાય તો નામુનાશે ગણ્યારી નહીં. એચોઓ પોતાના જોડા ભી પાદથળ કેચો પણ એક નોશાફરાજ છે, અને રસ્તાનો સખાનીય તથા દૂરેએવું ના અવિપત્તિનો ભાન બદ્યો હુંડી કરતે છે, તેઓ જાયે ભળીને “તનારીએ સાંસાંન્વાન” નામતું અગત્યા મુલાક આડયું હતું, તેમજ “તવારીએ હણામન્યાન” નાં એવિનો હૃતુંકરત કંખાયસો હતો. એવણું પોતા પાછળ છ કાખેલ બેટાઓ મુંડી ગયા છે, એચોમાંના વડા ભી હુંરમજૂને પોતાના એલાનો તમામ વારસો આપી ગયા છે.

દેશાલાઈ હેશાઈ— નવસારીના દેશાઈ આંદાનમાં હુસ્થાર નર કેણે મરહુમ દોશાભાઈ બમતણ દેશાઈ જાણ્યી હતા. રેઝ ૨૬ માઝ ઉ ૧૯૮૮ જન્મે. માં જનની, તા. ૨૪ એપ્રેલ ૧૮૫૮ માં ૭૫ વર્ષસની વયે યુજ્ઞિં. દેશાઈએ તું ડેર્ફુંક વતન ૧૯૦૩ ના સાલમાં ફરી જન્મત થયલું તેનો એવણું ૧૯૧૭ ના સાલમાં દેશાઈ જન્માસ્પદ ખરશેદજી (નેવલના નામે છીની ભાશાવની આચામી ગાપકવાડ સરકારે કરી આપોડે) ની સાથે યુવાસો કરાવી લાગ્યા હતા. અને તેજ વખતે નવસારીની ભામદન પણ દેશાઈ ધરાનાને ફરીથી ભળી હતી. અને નવસારી ઇસથાની વસુદાતનું તથા ભામદનનું એચોઓ પણ ડેર્ફુંક વન ખત સુધી કાન ફર્હું હતું. દેશાઈ જન્માસ્પદની માદ્કાન નેડે એવણું વડા દેસાઈની ગાદીએ આવતા પામ્યા નોંધતા તોપણ, અંનુમતની ફેરફરેસ્તમાં એવણું પણ નામ કેવાય છે.

ગારડાણાએ— શેડ ઇસ્તમણ્ણ નવરોડ માટે, એચો નવસારીના જાત મેહેનતથી વધેલા એક શેડ હતા, તેઓના બેટાઓ જન્માસ્પદ તથા બરલેરજી પણ ખાપના જેવાજ પ્રખ્યાત શેડો અને બધ ગયા છે. જન્માસ્પદ ગારડાએ નવસારીમાં ડેગનયુના કામમાં તથા અંનુમતને લગતાં ફર્હોના કામમાં થણી આગેવાની લીધી હતી. તેજ પ્રમાણે શેડ બરનેરજીએ અનેના ફર્હેર કામેં માં પોતાનો હિસ્સો મરહુમ સુધી આપ્યો હતો. જન્માસ્પદ ૧૯૩૮ના રાન્ધી અને શેડ બરલેરજી પટ વરસની વયે ધ. સ. ૧૮૭૭માં યુજ્ઞિં હતા. બંને ભાઈઓએ સેક્ષન્પ્રિયતા મેળવી નવસારી નામને દેશપ્રદેશ એળખાવી ગયા છે. દેશપ્રદેશથી આવતા પારથી પરાણુંએ ભારે એપણું ધર એક મેજલ્વાનખાતું લેવું હતું.

નવરંગ નવસારી.

નવરંગ એક સુરંગ અને સુંદર શખા છે. પણ નવસારી માટે તે આખાડ લાણું પડતો છે. નવરંગને અર્થ નવો રંગ કરવા સાચે છે. રંગવાદો અહિં વધારે બંધમેસ્તો છે. નવસારીમાં ઘણી ચીજે હ ના આંકડા ઉપર છે. નવસરેષું અને નવસૈયદો વીશો તો આપણે કહી આવ્યા છીએ. નવસારીના આપણે જે અંધો કરી આવ્યા તે હજુ નાણે ભોગ હોય તેમ, સંસ્કૃત નવ = હ; અને સર = તળાવ. તે ઉપરથી હ તળાવવાળું રોહેર, તે ઉપરથી નવસરી ડેહેવાય છે, એમ કહે છે,* આ રોહેરમાં પથઅથી હ તળાવો છે. ૧-હુંયું. ૨-શરખસું. ૩-ગાંગડયું અથવા વાગલયું (જે જુના થાંથાના ખામની પુંબે આવેલું છે.) ૪-નાગતલાવડી. ૫-કાદ્વાવાડીવાળું. (ચોકીની પાછળનું.) ૬-તરાઉતાવાળું. ૭-બેશાડાડાવાળું. ૮-વેરાવળવાળું. (વેરાવળની પુંબે) અને ૯-ભાલી વાડીવાળું. (વેરાવળ જતાં પદ્ધિભે.) એ પ્રમાણે હ તળાવ છે. એ પેઢી ડેહેરાંક નુકાને પુરાઈ જવા આવ્યાં છે.

વળી નવસારીથી ભાહાર ગામ જવાના નવનાંકાં યાને નવ રસ્તા છે. ૧- જલાખપોર જવાનું નાંડું. ૨-ગણુદેવીની ચોકી (યાને ગણુદેવી જવાનો “ દરેરા ટેકડી ” ને નામે એળખાતો ભાગ (લુનશીડુર્ધીની પાછળનો.) ૩-ગણુદેવી જવાનો થીજે ઝાટો લુનશીડુર્ધીની આપણતો કાગડીવાડના નાંને નામે એળખાતો રસોા. ૪-સુરત જવાનું બેશાત-ખાડાવાળું નાંડું. ૫-કાદ્વાવાડીનું. ૬-વીરાવળવાળું. ૭- આશાપુરી ત-

*ઇરાબીયાંકનેટેરીઅર ઉપરથી તારીખે શાહુને હયાતમાં નવસારીનું નામ હ. સ. ૧૫૦ માં “ નરસીપા ” હતું, એમ પ્રાણીત જુગોળ શાક્ષિત ટોકેગીના નકશા ને આખારે જલાખવામાં આવ્યું છે. આપણે કદમ્બ ઇન્દ્રી હોયે, કે નરસીપા તેજ નવસારી હશે, કેમકે નવસારીના અક્ષાંશ રેખાંસ નરસીપાને મળતા આવે છે, તો જેકે તે વખતે નવસારીની હઃ ધણીજ મોદી કથાયદી હોણી જેઈએ; પણ તે ઉપરથી એમ નથી હતું કે નવસારી નામ નરસીપા ઉપરથી પડેણું છે. નવસારીના આગળ જુદી જુદી ૬-૭ નામો હતાં, તેમ વળી તેની આગમય એ જુભીનું “ નરસીપા ” નામ હોય, પણ તે શખા ઉપરથી નવસારી થયું નથી. ભીગસ સીરીજ આદ્ય ગુજરાતથી વધારે ખુલાસો થાયકે

રહ્યતું. ૮-સુરત જવાનું હાંડીવાડાતું, અને ૯-કાણીઆવાડાતું. એ પ્રમાણે નવસારીના નવ નંદાં થાંતે નવ લાગળ ગણ્યાયદ્વાં છે.

વળો નવસારીના નવ અન્નર ગણ્યાય છે. કેમાંના દલ્લુંકોનો હાલ છું ગયાં છે. ૧-દાસના કુલારવાડાતું રઠવાડાતુંને નામે ઓળિખાતું અસલમાં બજાર હતું; જે તે વેળાંને મોટું બજાર ગણ્યાતું (ડિ અ-સું છે.) ૨-દાસનું મોટું બજાર અથવા ગદવરાવે જેવે કરેલું “નાદદું બજાર” (હાલ છે.) ૩-પાંશ, દાયરીનું બજાર (હાલ છે.) ૪-થાંલુંબાડાતુંમોચીવાડ શાગળાતું લુલ્લાવાડાતું બજાર. (જેનો કંઈક ભાગ હશ્ચું છે.) ૫-તચવતાનું બજાર (હાલ છે.) ૬-કાડારવાડાતું બજાર (હાલ છે.) ૭-ગોલબાડાતું બજાર (અગ્રાંતો મોટું બજાર હતું, હાલ તાં આનાજ દિવાય બીજું વેચાતું નર્થી.) ૮-ફેલાંનાના કુત્તા અભગળાતું શાતાપીસનું બજાર (હાલ થાંલું રહેલું છે.) અને ૯- ખરીવાડનું બજાર (હાલ કંઈક (નવાન છે.) એ પ્રમાણે નવસારીના “ નવ બજાર ” ગણ્યાયકોને છે. વળો દોઈ તો નવસારીના અસલ ૧૪ બજાર હોવાતું જાણેને છે.

વળો “ નવ હારી વડ ” ને હીથે નવસારી વખણ્યાયકી છે. આશાપુરીના ભંડારમાં એક બાંનબર વડનું આડ છે, કેના ઉપરથી જીવા જુદા અને હુદા હુદા પીળ નવ વડ એકજ હતું ઉપરથી ઉગેલા છે, કેની માત્રા વર્ષિક સેવાય છે. અને એ વડમણા જોવા લાયક છે.

આખદારી સીસ્ટમ.

આખદારી શાખ અન્ય કેવી ખુદરતી અનાબતથી ખેનેલો છે. આગળનો નવસારીમાં એ શાખની પણ હસ્તી નોદાતી. એ શાખ કારશી ભાપાનો ગણો, ડે સંસ્કૃત ભાપાનો ગણો, તો તે એન્ના હુદા હુદા તેમેજ સામદા આંદો એકજ તરંગના અને એકજ શાખના છે. કારશી આખ = યાને પાણી; અને કારી = કરદન કરું તે ઉપરથી કાર શાખ થયો, અને તેનો કારી થયો, યાને ડે પાણીને ગરમી લગાવી જંતરથી ગાળવાતું કામ કરવાની રીત. સંસ્કૃત પ્રનાણે અપ = પાણી; અને કં = કરું તે ઉપરથી પાણીને જંતરથી જો ચ્યાતાતું કરવાતું કામ સુધીએ આખદારી, આખદારી, કે અપકારી એ પંચા શાખ એકજ એકજ છે.

આગળનો કસે બને દાડ ગાળાની ભડીઓ હતી, અને જેને જેમ ગમે તેમ પોતાપેણને જારે મલના માસ દાડ, વગર હી ભરવે વર આગળ ગાળી જેમ ગમે તેથી અનેજેવો સોંને ગમે જેવો ભન માનતો દાડ પીવાનો ભળો. તે વરગતું ભડીઓમાં દાડ ગળાતો, મોકરા કપાતા, અને ત્યાંજ જોળા, ધાંચી વજેરેની છાંઘાંટો ચાલતી હતી. વષુ રૂપૈયામાં સોંને મસાલાનો મષુ દાડ પીવા ભળતો. ડેશી વસાંખાં જેવાંકે દાડ, તાડી, ભાગ, ગંબે, એ વસુઓ ઉપર કાઈ કર કે જપતો કે જહાન નેવું અસવ તોહતું. નવસારીમાં અશીણ તો જુન આવતું હતું, અને તેના ઉપર દર વષુ જુન કનો. લેડો સસતાં સોંન ભવડાં ભળે તે ચોઆ લાળની માદુક ભરી રાખતાં, અને પોત પોતાના લતા ઉપર તે ગળાની લાવતા. વરસોનો જુનો દાડ ભરી રાખવાનો ચાલ હતો. ધણ્ય મોહેરાંઓમાં તો મચરાંના પાણીની ગલીચીઓ જલરીજ રહેતી. તાડીનો જણે કુવામાંથી પાણી કાઢી લાવવાતું હોય, તેમ સેંસી પોત પોતાની જગાઓમાંથી તાડી કાઢી લાળની પીતા. વળી ધણ્યાડો તો પોતાના ધરના અપનેગી તાડી નીક્કે એવી અનુરી ચેન્ટાને પાછે બાર રોપતા. તાડી અને ડેશરા કે વાળની છાંઘાંટો હલકી વર્ષના હિંદુઓમાં નિણેપ હતી. દારના પીંઠાંઓ પણ હતાં. અને દુલણા, નરાં, ડેઝી, વજેરે વર્ષનુંતો તે દેળનો રાજ તે પીંઠાંદારનું હતો. તે પીંઠાંદાર ગામભાં ડાઢો આણુસ ગણ્યાને. ગોલા ધાંચીઓ સાં વરસંસાર કે ન્યાતીના કંદ્યા મારે પીંઠાંદારની સલાહ અને લગાદી ઉપર ખુશ રહેતા. આનેપણું મલંગદેન નેવાં રાની જગાઓ ઉપર પારશી પીંઠાંદારો એવી હાકમી ભોગવે છે. તેઓ ડારસાની જુન દગ્ગારને સજન વઠીક કરે. હીંદોળા ઉપર પીંઠાંદાર હીંચડા આતો એણે, અને આસપાસ તે ગરીબ લેડો “અનભાપ” કરાવા જોળ ચકરડું વળતે એણે, અને પીંઠાંદાર રાજ “અનભાપ” કરે! તે વેળાંએ નવસારીમાં વખણ્યાયદો સુરતી દાડ લાવવાની ચાલ હતી. જોકાસ, જોકચી, કાળસાં, વરીયાળી, દરાય, વજેરનો દાડ તે મસાલાનો ગણ્યાતો. તે વેળાંએ નવો દાડ ડોછ પીતા નોહેતા, પણ જુનો પીંઠે અને નવો ગાળેદો ભરી મેદે. દાડ રીતી થી ડાં માં સોંને મષુ ભળતો, અંગે તાડી તો હા. ૧ ની ૮ થી ૧૨ મષુ સુધી ભળતી! દુલણામાં તો ગરીબ ચુરણાં એ પૈસાની તાડી પીને આખ્યાં કુદંબતું ગુજરાંન ચલાવતાં. તાડીનો તકબો અનાજનના નેટથો તે વખતે હતો. જરા વળી પૈસાચાળાંઓતો આડે હાડે નીરો કરાવતાં.

અજુરાં દર એક વરસને અતરે છેદવામાં આવતાં, અજુરીના રસમાં ખાંડ અથવી લેજાને વગર ડેઢની પીવામાં આવતી જરાતના જેવી જે મીજ તેનીરાછે. ધ. સ. ૧૮૭૮ માં નવસારીમાં દાડ તાડીના ઈજન-રાની આપકારી સીસ્ટમ નીકળી, તાડી દાડ ઉપર કર પેડો. તાડીના બેશનવાળા થયા. શેહેરના દરેક અજુરાં ઉપર સરકારે કર નાખ્યો. વળી તે ઉપર ચાર્દાઈ થઈ “ એફક ” ને નામે અજુરાં ઉપર દર વધાને અદ્દ ચારી ચાલી. તાડી વેચવાના લેણન (લાઇશન્સ) દરારથી અપાવા લાગ્યાં. તે ઉપર દર વરસ વધારો થઈ સરકારને ફાયદો થતો ગયો. અને અજુરાના ભાલેકને હા. ૧ થી ૨ સુધી ભાગ છે. સરકારને તે કંઈતાં પણ વધારે ભાગ છે. છેદ્વાં ૭ વરસથી સરકારનો દર વધી અયો છે. અને ઇપૈયાની મલુકી સવામણું તાડી ભાગ છે. અને મૌંધી ચીકમાં દુગાઈ તો હોયજ, એટો તેમાં પાણી લેજવાનો દુચાલ ચાલે છે. અને તે પણ અસવના જેવી સંકર્ષ ભગતી નથી. અજુરાના ભાલેકને અચા-રાને જેટલું ભાગ છે, તેથી ચારગણું સરકારને ભાગ છે, અને ૨૦ વરસ ઉપર હા. ૧ ની ૮-૯ મણું તાડી પીનાસાઓ તે ઇપીએ ગલું પીએછે. કટલીક મોસમભાંતો દુધના કરતાં જાહેરાતી તાડી ભાગ છે. અગાઉ તો એક એ પેસા આપ્યા કે તાડીવાળા કંડે કે, જ પીવાય તેટલી પીને ! આજે સરકારને ડેઢી વસાંણામાં હેડી દાડની હા. ૪૭૦૦૦૦ ની, તાડીની હા. ૬૦૦૦૦ ની, તથા વીકાયતી દાડની લાઇશન્સ દીની હા. ૨૩૫ ની, તથા કેરો ડેઢી વસુની હા. ૨૦૫૦ ની, તથા આઈશુ વગેરેની હા. ૨૦ થી ૨૫ લાંબ સુધીની ઉપર વરસ દાઢ થઈ છે ! ૨૩૪૭૪૪ આવન સુધી નવસારી સહ્ર ઇઝની ડીસ્ટ્રિક્શન્સમાં ગળાયછે, અને આભા પ્રાંતમાં ૫૧૩૨૮૬ આવન સુધી ગળાય છે. તે પેશી ૩૧૮૭૭૪૫ સુધી ચુલ્લરફાર વેસાતો લેછે. આભા પ્રાંતમાં દર વરસે ૪૭૮૩૩૨ આવન સુધી દાડ પીવાય છે. નવસારી પ્રાંતની ૩૧૮૭૪૪૩ માણુસની વરતીમાં દર માણુસ દીડ હોઢ આવન દાડ વરસનાં ખરે છે. પણ પીનારો વર્ષે અંધે અધી જેટલો હોય છે, એટ્યે દર માણુસદીડ ઉં આવન યાને પોતું મણું દાડથી ઉપરની રાસ આવવા જય છે.

ભીઠિશ હા પેડી સુશ્રતથી નવસારીની હફતા વરીઆવ, જીઆવ, અભેણી, એ ડેંસાંઝોએ જેમ દાડ લાવવામાં આવે છે, તેમ નવસારી થી ભીઠિશ હફતા કશને મોતા તાલુકે આરડોલી વગેરે ડેકાંષે જય છે.

તલ નવસારીમાં વેલાતી દાઢની ૪ અને ખીલીમોરામાં ૧ મળી આપા પ્રાંતમાં વેલાતી દાઢની ૫ દુકાનો છે. આખડારીના ચુનઢા દરયાલ ૧૩૧ સુધી થાય છે. ૨૫ પુરણ અંદરનો દાડ જાદેમાં જહે ૪ આને શેર વેચાય છે. અને તાડી કંભીમાં કંભી ૪ પૈંચે શેર તથા જાદેમાં જહે ૫ પૈંચે શેર વેચવા ટરાવેલું છે. દાડની દુકાનો નવસારી તાલુકામાં ૩૫ છે, અને તે મળી આપા પ્રાંતમાં ૩૨૬ ચાલુ છે, તો જોકે ૪૫૫ દુકાનો ઉધાડવા દરાવ છે. ૦ અનુરૂપ ઉપરના ટેક્ષના સરકારને માત્ર નવસારી તાલુકાનાજ હા. ૧૬૭૫૧ અને આપા પ્રાંતના હા. ૪૬૦૦૦ સુધી આજે ઉપરને છે અરીથુંખુની દુકાનો આપા પ્રાંતમાં ૩૨ છે. અરીથુંખુની દુકાનો આપા પ્રાંતમાં દુષ્પાદાન થયું છે.

એ સથળાં ઉપરથી નવસારી પ્રાંતમાં ડેઝીપીલું કેટલું છે, તેને સામણો ઘ્યાલ થશે. પ્રથમ દાડ તાડીનો ધનારો સુરતવાલા જોઈ જોઈ-નજી ખરશેદજી દુમસ્યાએ દર વિષે હા. ૧૦૦૦૦૦ થી રાખેલો, તે ૧૫ વરસમાં તો વધીને પાંચ વધેણું થર્ડ જગ્યો છે. તે ઉપરથીજ ડેઝીપીલું વીશે વિચાર કરવાનો છે. તોપણું આપણું ગાયકવાડી રાજ “ધરમ રાજ” અથવા સર. ટી. માધવરાવના બોલોમાં Dominion of Char-
rity માં ધરમ એટલે દાન અને ધરમ એટલે દીનધામાન ઉપર કેટલું બધું ધ્યાન આપાય છે, તેનો એટલોજ દાખલો બસ થશે, કે નવસારી ના પારશીઓની અરજ ઉપરથી તેઓને મારોજ સરકારે એક ખાસ કાયદો કરેલો છે, કે પારશીઓને પોતાના ધર્મ કિયામાં વાપરવા સાહ ચોખ્યો દાડ પોતાને હાથે ગાળી લઈ જવાની ખૂટ છે. આ હક્કું ૨-ક્ષણ, હિંમતનું હથિયાર અને ખાંતનું પુતણું એવો મરહુમ નર એ-
હેઠીન હેરમજી આગાજ હવાલદાર, મરતી બડી સુધી કરતો હતો. તે-
ના રહે ઉપર હળવ હરદાં હોયે. તેના મરણ સાથે તેની જહેર હિં-
મતનો વારસો પોતે સાથે લઈ ગયો છે.

વરિયાવ હેઠેદીનોનું પરવ.

જે પ્રમાણે ભરદ્યના પારશીઓ “હોમાજની બાજ ” કરે છે,
તથા નવસારીના મોટે હૃદ્યેના પારશીઓ સંકટમાંથી ભયવાથી મેહેરથ
રાંધ્યાની તથા ખરશેદજી દેશાઠની બાજ કરે છે, તથા પુન્યભાવથી ક-

બસારીમાં ખોલાતા ધણુ કુવાચો ખોલાતાં, અરથેંક દેશાઈ કે મેહેંકળું રાખના નામથી છોટાલી ભારે છે, તેજ પ્રમાણે નવસારીના મદેશર ઇથેના તમામ બહેદીનેમાં જુના વાતથી “ વિચિવા બહેદીનેતા પરબ ” ને નામે એક તેહેવાર પારસ્પર જોગ રખ મેં ભાડ ર જા ને દીને ધણુ ભાન સાથ પાળવામાં આવે છે. તેઓ વિચિવા બહેદીનેતા આજ, જદુન વિગેર કિયાચો કરતાં આવેલાં છે. ધણુ મદેશરાંચો પોતાને ધર છુટી છુટી બાજ કરે છે, અને લેમનાથી જીતાં નથી, તેઓ અંજુમનમાં સામેશ થએ ભાગ કેણે. જુનસ્થીફર્દાના પૂર્વ આગમાં “ દોગ રેક્ટી ” ને નામે ઓળખાતી જગા આગળ, “ વંબારી વડ ” ને નામે મદેશરના બહેદીનેતા એક જગા આવેલી છે. ને જગા, અગાઉ તો મદેશર ઇથેની મેહેદીથી મળતાતું અને જેગા મળતાતું એક મુખ્ય મથક હતું. આને પણ નવા વરસની હમાનેર દેવા માટે ત્યાં નેઓ કેગા મળે છે. કંઈપણ હરાવ કરવાનાંથી, તો ત્યાં જ્ઞાને કેગા મળતા. ત્યાંજ આનેપણ ઉપલું પરબ ધામદુમથી તેઓ પાળે છે. એ જગા મદેશરની અંજુમનની રાસની છે, અને ધાસ ડિગાની તે જગા છે. ત્યાં એક જનવર વડતું જાડ છે. જેની નીચે મદેશરના સાહેબો પોતાના જાહેર ધારારના જશનો અને ખાણી પોષી કરતા હોવાથી તે વડને “ વંબારી વડ ” કહે છે. એ જગા આશરે ૧૨ વીધાં નેરલી વિચાળ છે. અને તેના ઉપર અનેના મુશ્કલમાનમાધ્યમોએ એક વાર દ્વારો ઉદ્ઘાટો ઇતો, કે ગોમવાઈ વખતથી એ જગા તેઓની છે. પરંતુ મદેશરના સાહેબો જાડ ભાડીને તે પોતાની કદીમથી ચાલતી આવેલી સિદ્ધ કરી હતી. તેજ પ્રમાણે ગાયકવાડ સરકારે પણ તેના ઉપર ધારાની લાગત લેરાતો હાજર કર્યો હતો, તેમાં પણ મદેશરના જીવા હતા, અને ચર્ચાદાય જગા કેચે સરકારના ધારામાંથી તેને બચાવી હતી. આ પરમને હાડું તાડના મોટાં તમામ મદેશર ઇથેના આજારે ૫૦૦ માણુંભો ત્યાં કેગા મળે છે. ત્યાં પ્રથમનો આજાર ગાન દરશન વરેરકિયાંઓ કરી રહેન અને માવેલા સ્વાદિષ્ટ વાસની ચાસની કરી દાર પીને અરાં અંતઃકરણથી મરુદુમાંવિચિવા બહેદીનેતાની ધાર કરવામાં આવતી હતી; પણ લાલ દાર પોતાનો ચાલ બધ પાડી ભાત્ર ચાશની કરવામાં આવેલે. આગળતો મદેશરના ઉચ્ચરાષ્ટું કરી એ ધામદુમ કરવામાં આવતી હતી, પણ દાવેનો મદેશરના અંજુમનના ઇંડમથી તેની કિયા વિગેર થાય છે. એ પરબ પાળવા માટે એવી તવારીખ જણાવામાં આવે છેકે, જ્યારે પણ પણ કહી ગયા તેમ

ખરગનથી પારશીઓ હિંદુસ્થાનમાં નાશી આવ્યા પછી, તેઓનો મેઠો જથ્યો નવસારી અને તેની આસપાસ આવી વસ્યો હતો, ત્યારે તેમાં કામરોજ તાલુકાના વરિયાવ નામે એક કસામાં પણ તે પારશીઓનો એક જથ્યો જાહેર હસ્તો હતો. કામરોજ તાલુકામાં લીલ સેડાની મુખ્ય વસ્તી હેત્બાચી વારંવાર વરિયાવના ચાંચ બિડુત થઈ પડેલા પારશીઓને તેઓ ભુગતા, અને હેરાન કરતા. નારંવાર તે બાદદુર પારશીઓ તેઓ સાથે લડીને તેઓને માત આપતા. એકવાર તેહેવારને હિને કેંદ્ર છેડે, એ વરિયાવ મેહેદીનો વાડીયાંતરે જઈ આધુની પીંફુંગાં મખયુલ થઈ મસ્ત પડેલા હતા; તે તફનો લાખ લાધ લીલ લેડો ગામભાં ચેઢા. બાદદુર પારશીઓ ગામથી દુર વાડીઓમાં ગયા હેત્બાચી લાચારીથી તેમની બાદદુર ઓરતો મુખ ઉપર મુખવટા મુકી અને ભુરખા ભાવી, ભીસેની સામે ઓસ્તવારીથી લડી, એટસે ભીસો પ્રથમ તો હુઠી ગયા, પણ એક સ્ત્રીનો ભુરખો નીકળી પડ્યાથી જીન મુછળા ભરહો જેધ ભીસો ઓલ્યા, કે “ રંગના ભાંધા હોક ગયા ! ” તે ઉપરથી તેઓને હિંમત આવી અને પાણાલડયા; અને એટસાંને અગ્રાં એટસાંને માંયો, અને અસખાખ લુટી લાધ ગયા. એટલું નહીં, પણ એતરાંમાં મસ્ત પડેલા પારશીઓમાં પણ હતા બસાવી. એટલા અસ્યા એટલા નાશીને નવસારીમાં આવી ભરાયા. અને જેમના વણો પૈકીના ધણા કુંદુંશો અને મનેશરમાં વસ્તાં હેઠેવાથી છે. તેઓ આ પરમ આમાન્ય તહેવાર સેણે પણ છે, કેમકે ડાઢુંક્યારે કંતલ થયા તેની ચોકસાઈ ન થવાથી એકજ તહેવારમાં બધાંના ભાજ દરન કરેછે. એ પ્રમાણે ને પ્રકારની વાત, સંનાણમાં મહિમહ અગડા સાથે પારશી જોરનો કંડાઘની સાંભળ્યે થીયે, તેજ તરેહની આક્યા વળી વરિયાવ તરફની હેઠેવાય છે. પણ એ તહેવારના હિંબસના ચોકસપણા માટે લગાર શક હેત્બાચી તે ચોકસ દદાડો શોખી કાઢવાની તથા જીજ હડ્યોકતો શોખવાની કાશેણ જરી છે.

મભાડુભશાહ પીર.

હન્વરત પીર મગદુમ નથીદ્વાન વળણે જમાલુલ્લા સાહેયની નવસારી ખાતેની દરવા વીશે ધણીક જણુંના લાયક હડીકત છે. સેખ ઇકીદલા ઉંં દીવાન સાહેખ, ને ખરેખરો આલેમ હતો, તેણું “ રસ્ત ” ના

તખલુસ સાથે એ પીરની અસલ વિગેરની એક જાળવા લાયક કેતાખ હીજરી ૧૨૦૧ માં લમેલી દળુપણું મગદુમશાહીના હૈયાત વારસ ભી. ઇક્ષીરમીઓં એનાયતભીઓં પાસે જળવાઈ રહેલી મોણુદું છે. ને ઉપરથી અહિંચા લખ્યા એસ્યે તો બીજી તવારીઅ ભાગથી એટાં જાળવા જોગ બીનાઓછે. એ “રાદ્રત,” નશીરદીનને વંશજ હતો. તેના વાખતમાં એ પીર આટે ગાયકવાડે જમીનનું ડોકનામું આપેલું છે. હજરત પેગાંખર સાહેબ મહમદના શાહવી યાને દેસ્ત, તુથી એક મજલેશના ઐશનાર, અયુબકર-ઉમર-ઉશમાન-અને અક્ષી એંચ ચાર અલીઝા પેકી નડા ખ્લીઝા અયુબકરની એકાદ્ધી હિતરેલા એ મગદુમ પીર નશીરદીનહાતા. એમના પેદર જમાલુલ્દા ભહિનાથી દિલ્લી આવ્યા હતા, અને દિલ્લી દરખારમાં એક વળીરનો હુદ્દો ધરાવતા હતા. તેમની હેયાતીમાંજ તેમના પેશર નશીરદીનને એ હુદ્દો ભલ્યો હતો. એક ગમણી એ મગદુમ સાહેબ વારતની કારકિર્દિ ચલાવતા, અને બીજી ગમણી ઇક્ષીરની ડોકોશ ચલાવતા હતા. પિતા પુત્ર બંન્ને અમદાવાદમાં આવ્યા, અને એક મોટા સાલેકને શુરૂ કરી ત્યા એદેશેલાંડી ઉપર પુસ્ત નજર કરવા લાગ્યા, અને શુરૂની સાથે રહ્યા. એમનો શુરૂ શાહેચાસેભ નામે આલેમ હતો. બીજી ગમ શુરૂનું નામ શરપુલદુક કહેલું છે. એદમભાં પ્રવિષ્ય થવા બાદ એક એલેશ્ટક એવો અન્યો, કે એક બાઈ વાંઝત હોવાથી અતિશ્ય નાશીપારીમાં શુરૂના થાનકે આવી કરગરી કહેવા લાગ્યી, કે પીર મેહેરભાંત થાય અને અને પુત્ર પ્રાપ્તિ થાય એવું કરે તો હેશાનમંદ રહીશ, નહીંતો અહિંચી ને નાશીપાશ આડી તો અહિંજ આત્મધાત કરીશ. મગદુમ સાહેમે પોતાના શુરૂ આગળ તેણુંને જવા કહી. શુરૂએ જલ્દાંયું કે તને સંતાન થશેનથી, મારે જ અલ્લાની બંદગી કર્યી કર! પેલી રડતી રડતી પાછી શ્રેર છે, એટે ચેલા મગદુમ શાહે તેણુંને પુછ્યું હે, શુરૂએ શું કહ્યું? તેણુંને રડી પડી હેવાલ કહ્યો. મગદુમશાહે ખુદ દરખાટીમાં અરજ પોહેંચાડી તેણુંને વર્ણન આપ્યું, અને કહ્યું કે જ! તને પુત્ર થશે. તેજ પ્રમાણે કેટલેક વખતે તેણુંને પુત્ર થયો.* અને જ્યારેતે પુત્રને દ્વારારના બાંનકે નજર કરવાને લાવી, ત્યારે શુરૂએ અચરતીથી પુછ્યું, આઈએ હેવાલ કહ્યો, અને ચેલા મગદુમ સાહેબ ઉપર શુરૂ અફા થયા, અને હરમાંયું, કે શુલ્લરાત અને ડોકણુંની હફ્ફમાં બરાબર અધવચે જઈ

*સિદ્ધાંધપુર આગળ હંડા જામણી ઘેડેક હુર જનાવા જામની પીરની દ્રષ્ટાનો આજનો અમલકાર પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપે છે.

તારે રહેણું. અદ્રોધ અને નાળીએમાં મગદુમશાહ અમદાવાદી નવસારીમાં આવ્યા. કહે છેકે તે વખતે ડેક્કાણી હથ નવસારીના લુનશીદુર્ઘતા ઉપરના શરાયતાં તળાવની પેલે પાર યાને દક્ષિણ દિશા સુધીની હતી. અને ગુજરાતની હથ એ તળાવની આથી પાર યાને ઉત્તર દિશા સુધી હતી. તેથી એ બેની વર્ચે હાલ ને જગાએ મગદુમ સાહેબની દરખા છે, ત્યાં આવી એ ચેલાએ ખુંટ મારી મુકામ કર્યો. * તોપણું એ તળાવ ડેક્કાણી હથમાં ગણ્યાતું હતું. અને હાલ કબરની આસપાસ ને દેવાલ છે તે ગુજરાતની હથમાં ગણ્યાતી. અહીં ડેટોક વખત રહી મગદુમશાહ મકાની હજ કરવા ગયા. ત્યાંથી પાણ આવ્યા ત્યારે જેતુન નામના મકાના નામીયાં ઝાડનું મીશવાક* સાથે લઈ આવ્યા. અને પાંચે વખતની ભંદળી કરવા વળું કરીને તે મીશવાક ત્યાં ખોલ્યા કરતા. એ મેશવાક એઓએ પોતાની હૈથાતી સુધી વાપર્યું. અને પછી ને જગાએ દાઢી સુડેલું તે જગાએથી તે ડળી નીકળ્યું। અને આ કથા પ્રમાણે આજે જેતુનના જે જંબલર દરખતો એ મગદુમશાની દરખામાં દ્વિલાં છે, તે પેલાં દાતણુના મુખ્યાંના હડ થયાં છે। અને કહે છેકે, ગુજરાત પ્રાંતમાં તો નહીં, પણ હિંદુસ્થાનમાં ડેટોપણ નવસારી શિવાય જેતુનુંના

* લુનશીદુર્ઘતા એ કાત્તાની હજ અસ્તલથી સારી હોનાતું માલમ પડે છે. કેમકે સૈયદસાદાતની જીએ ને શુદે તરફાર પડ્યાની ખીના આગળ આપણે વાંચ્યો આવ્યા છેએ, તે હિંદુ થાણે પણ જેન ડેકાણે રહેતો હતો. અને કથા પ્રમાણે તેનું આશન જમીનથી આડ રહેણું. તે જમીન ઉપર પગ સુંક્ઠોન નોંધતો ! વળી મગદુમશાહની ૩૬૪ વરસ અગાઉ સૈયદસાદાત અને આવ્યા હતા, તેપણ જેન જગાએ રહા હજા. તેજ પ્રમાણે મગદુમ અહીંદીન બગેરે પારો અને સૈયદા અને આવ્યા તે પણ એ કાત્તા તરફન રહ્યા હતા. જેમકે નૂરસતાગરની હજરે કશીર શાહેખેરની કબર; દક્ષિણ અચ્છાભીયાંવાલા વાડામાંના સૈયદ મુનદતેની કબર; પણ મગદુમ જેરવીનની કબર; અને પુર્વે મગદુમ નશીરદીનની કબર છે.

* મીશવાક=એટે દાતણ. મુશલમાનેમાં એવા રેવાજ છેક, સહુવારે દાંત સાંક કરવાનું એક વેંટનું દાતણ રાખવામાં આવેછે, લેને મેશવાક કરીને કહેછે. પોતાની આખી ભંદળી સુધી એકજ દાતણ વાપરવાનો ધર્મછે. અને તે પસાઈને છેક હાથના આંગળાંના એક કાપ જેટલુંબી રહે ત્યાં સુધી, તેઓ વાપરે છે, અને પછી તેને ચોકકસ કિયાથી એકાં ગુલ્ફ જગાએ દાઢી સુકે છે. ડેટ્યાક જણાતો પોતાના વારસામાં તે ચીજ સુંધી જાય છે, અને તેના વારસો તખરડક તરીકે તે જળવી રાયે છે.

એ પ-૨ જાડો ઉપરાંત શીજુ ડેવેલોપર્સની કેતુન આપનો રસ ધર્યો પૌણ્યક ભણ્યાય છે. એ મગફુમ સાહેબની દરખાની બાદારની દેવાકમાં સંગેમુસ્થા પદ્ધતરમાં સંગેમરમર પદ્ધતના કક્ષાઓથી નહીં લાયિલો એક દ્વારથી કેખ છે, તે ઉપરથી એ પીરનો શને નિષેળે છે. “ સાધત દર રાહે બોધા ધન ભશાંદે પૂર ફેડર—કઝ સદ્ગ ચું રનીને પાડે એતેકારાં ખુશ ઇજાસ્ત. ” બાનકે જે પ્રમાણે પાડ રીતનાની અંદરથી સ્વર્ણ યકીન જાહેર થાય છે, તે પ્રમાણે પૂર ફેડર—કઝનાળી આ ભશાંદે બોધના રાહ ઉપર બનાવેલી છે. એના ફેડર=ઇ-જનાન-અસેફના ૮૦-૮૦૦-૨ એમ અનુકૂળે આંકડા કાટતાં ૮૮૧ તું શાસ આવે છે. એટલે એ મગફુમશાહ આજથી ૪૩૪ વર્પે ઉપર થણ ગયા છે. અને એનો ઓસ્રસ દરખાલ સાહસન મહિનાની એ મી તારીખે ભરાયછે. એવણું ની પેઢી નીચે સુનાય છે:— મગફુમ સાહેબ-જમાલદુલ્લા-શેખબાદ-દીન-અહમદ-હરન-કુમાય ઉરેં શાહામદમદ-શાહમુહિન-મહમદ-અ-ખુલ્લા-શેખસેહ-હરન-કાસમ-તશીહિન-મહમદ-અખુલ્લા-અખુર રહેભાન-મહમદ-અને અભોલ મોગીનીન અસુલુકર સાહીક પીન કાણાડ. છેલ્લા મહમદ સુધીના સાંદુંબો શેખ ગણ્યાયે. એ મગફુમશાહની દરખાલ આગળ એક મશીદ અને એક સુમાઝરખાંતું પણ છે. એ દરખા માટે મોગત સરકારે નથીરપોર ગામ ખરચમાં આપેલું છે. દીજરી સને ૧૧૩૧ તથા ૧૧૩૮ માં તેના ઇરમાન ચ્યલાં છે. તે પ્રમાણે રોજ મનુકરના સન્નાયાનશાન સેખ જમાલદુલ્લાના નામે ખરચ મનુકરના પેટાંન રઠન વીંદો, અને સેખ એજભતુલ્લાના ઇરણ દેના ખાંડ બોરાડ માટે વીંદો ર૩૫ મળી વીંદો ૫૧૦ અંદેશ આપેલાં છે. તેમાં મેને નથીરપોર પરંગણે સુપામાં ૪૫૭ વીંદો ૧૦ વસા, અને પરંગણે નવસારીની રીતમાં વીંદો ૫૨ અને વસા ૧૦ છે. ને આજ સુધી એ વંશમાં પણ છે.

મગફુમ અઈડીન.

બાલતી ઘાર—કથા પ્રમાણે ડેવેલોપર્સ, મગફુમશાહ પીર અ ભદ્રાવાહ છોડીયા બાદ, બીજી પીરને પણ અભદ્રાવાહમાં રેહેવા ગમ્યું નહીં, તેથી જયારે ચેલાઓએ અભદ્રાવાહમાં રેહેતા બીજી પીર મગફુમ

અયર્થદીનને ભગુભશાહીની નવસારી ગયાની વાત કહી તારે ભીરે કહું, કુલે આપણે પણ અહિ રહેવામાં સાર નથી; તેથી તેઓએ ત્યાની એક દરખાની પાસેની એક હિવાલ ઉપર ઘોડેસ્વાર થઈ ફરમાવ્યું કે, “દ્રોગ ચલ નવસારીકું.” આમફહેતાંની સાથેજ આંખ ઉંઘડે નહીં એટામાં તેઓ અમસ્તાવાદી નવસારીમાં છી આવ્યા!! અને હાલ જ્યાં તેવણી કબર એલતી ઘોર ને નાને આગળાયછે, ત્યાં તેવાલ દજુ પણ હૈયાત કહેવામાં આવેલું! એવખાની કબરતું નામ એલતીઘોર શા ડિપરથી પડ્યું, તેની કથા એવી કહેવામાં આવેલુંકે, એક નોંધાન ઘોડેસ્વાર જરૂરોનો પોશાક પેહેરને સ્ટેથી જ્યો હતો, તેનો કસળી હૃપડો પડી ગયો તોપણ તોતો આગળ હૈયા કંચેન્યારે કબરમાંથી અવાજ આવેલોકે, “અંબેન્યાન તેરા હૃપડા ગીર્યા પડા! હૃષ દે!” એ અવાજ ઉપર નીકળ્યા ત્યારે સ્વારે પાછો ઇરી જોયું તો તે ડિપડ જરૂરોના કબરમાંથી અવાજ નીકળતો તેણે સાંભળ્યો, અને પાછો ઇરી હૃપડો લીધ્યો. ત્યારથી એ કબરને એલતી ઘોર કહે છે! એ ઝર્ઝરીન ને મોહરામાં આવી રહ્યા તેને અધ્યપુરાતં નામ ભર્યુંછે. વળી ખીજા એ પીરની કથા એવી છેકે, જ્યારે તેમાંના એક અમદાવાદમાં ઉધાયકા હતા, તેવામાં જઈ ને હાઈ ચેલાએ ભગુભશાહીની નવસારી ગયાની દ્રોક્ષત કહી. પીર નાખુશ થયા, અને હિલ્લીની દિશાએ કાર દીવિંતી હતી તે તરફથી નવસારીની દિશાએ કાર ભરતી જોસ્યા, કે “અલએ નવસારી તરફ !” એટલે પેલી ગમની કાર હેતાંની સાથેજ નવસારી આવી પુગા!!

વળી ત્રીજા પીરને તેજ પ્રમાણે અહર પડી, એટલે અમદાવાદની ભશનદમાં નિમાજ કરવા નમેલા હતા, તથા આપોઆય નવસારીની ભશનદમાં નિમાજ કરતા થઈ રહ્યા !!

ની. અચછાભીઓં ગુંબાંમીભીઓંવાળા વાડામાં એક, અને કાગળીવડ માં એક, એમ એ પીરની કબર દજુ અતે હૈયાતએ. મમદુમ નશીરીન, ખલીઝ અયુભકરની એલાહાના, અને મમદુમ ઝર્ઝરીન ખલીઝ ઉમરની એલાહાના કહેવાયછે. નવસારીવાલા ગુંબાંમીભીઓં બડાભીઓં, તથા તેમના પુત્ર અચછાભીઓં, નશીરીભીઓં દાલુભીઓં, વગેરે ઉમર ખલીઝની એલાહાના કહેવાય છે. માશુભીઓં નશીરીભીઓં, સેખુભીઓં બહુભીઓં, દ્રુષુદીન ખયરીન, કે જેએના વડીલ શેખ હોશન સાહેબની દરધા જુના થાણાની પાછવી બાળુએ વાગદ્યમાં છે, તેઓ ઉસમાન ખલીઝની એલાહાના કહેવાયછે. સૈયદભીઓં દાલીભીઓં (બાંગી), સાળુભીઓં પડાગીઓં, વગેરે ચ્યાસી ખલીઝ-

નો ઓલાદના કહેવાય છે.

એ પ્રમાણે પેગબર સાહેબ મહમદના ચારેવ ખસીકાના ઓલાદના વંશને ધરતવાનું નવસારીને ભાન છે.

યુસુદ સહીદ.*

કાલ્યાવાડી અને નવસારીની વર્યમાં એ સહીદની કથર છે. કથા છે કે, દરરોજ સહવારે ગોવાળો આવીને પોકારતો, તે તાથી એજન્ઝ-ભી એક ગાય નીકળતી, અને સાંચે તે ગોવાળાંમાંથી છુટી પડી તેજ જગાએ જેબ થઈ જતી હતી। બધી કથા ગમે એવી હશે, પણ આ ઘનાવતો બનેદો છે કે, નવસારીની મોટી નવી નેલ, શુભા લક્ષ્મિલંગ, એ કથર આગળ અંધાવા માંડી, તારે બણ્ણા પરહેલગારોએ નાં પાડી; પણ શુભા સાહેબે તેજ જગાએ પાયા જોદાવા માંડ્યા. પરંતુ પાયો જોદાની સાથેજ એકડો ભરતો તાથી નીકળતો, અને પાયો જોદાનારનેદાખ ભરતો કે તુર્તિ ત્યાંબ ભરણ પામતો! એવા ૫-૬ ધ્રસમે ભરી ગયાથી તેપાયા જોહેલા રેહેંસ રખુને ત્યાં જેલ ન જાંખતાં હાલની જગાએ અંધાવાની પડી છે. વરી કલે ૪ કે, તે વખતે તેજ જગાએથી એજન્ઝ-ભી એક સુદેદ ભીલાડી પણ નીકળતી હતી! આ સહીદની કથર ચુભા આંતાંજ ગાગાધરે પાઠળથી દુરસન કરાવી હતી.

ટેહેલહાસ તપેશ્વિ.

નવસારીમાં દુધિયાં તળાવના માંથાઉપર દક્ષિણ દિશાએ “નર-સિંહ ટેકડી” ને નામે એક ચુપ્પસિંહ ટેકડીયાળી જગા છે. આ જગા-એ પ્રથમમાં જાવળનાં મોટાં વૃક્ષ હતાં. અને સર્પ નાગનો નિશેષ ઉપ-દ્રવ્ય હોવાથી તે રસ્તે લોકો જાં આવતાં બહુ ભીલતાં હતાં. એ ત-

* પેગબર મહમદના જ્યાયો કાસમ, ઈન્દ્રાહીમ, તેશબ, અને તાહેર એ ચારેવ એઠા જોતાના બાળની હૈયાતિમાં ચુંબથી હતા. તેથી આજે જે ઓલાદ પેગબરની બીઠી ડારેલી તેના વંશજ્ઞને સૈયદ કહે છે. અને સહીદ તેને કહે છે, કે જેણા કુલભરીન ધર્મની લડાઈ કે છક્રમાં માર્યા ગયા હોય.

રહना तणानते भाँयेता वड निचे प्रथममां प्रस्तावदास सुवा नामना
ऐक भड्टे चोतांगो मुकाम कर्यो हो. अने अहिंसी हवा लहु पसंद
पठवायी हालनी टेकी उपर पाठ्यायी जछ रखा. ते पछी संवत
१५०६ ना आकमां ३५ वर्षनी उभरना ऐक मुखाये आवी तां मुकाम
नांगयो. ते टेहेक्षदास* बावा हो. प्रस्तावदासना अनुयायिजो ३ होता
युइ छक्खर तप उर्नो, अने चेकायो नवसारी अने तेनी आसपासां
उहु चोपालु आटे कांड लधु लिक्षा भांगी लावी युइ शिष्यो पेट भ-
रता. टेहेक्ष भारवानी गोवा उपरथी टेहेक्षदासना युइ भाप्पुलुदासे तेहुं
नाम “ टेहेक्षदास ” राख्यु. जो टेहेक्षदासनो जन्म ध. स. १८१२ भां
थयो. जेमनो पुर्याअम गूजराती करङ्कल्पा आकाश्य जातनो हो. अ-
भये १२ वर्षनी उभरे संसार लाग करी लिंदना उत्तर प्रांतमां प्रवास
कर्यो. त्याथी आशरे १२ वरस भट्टकी हालतमां रवी धीजां लगभग
भार वरस देश प्रदेश आग कष्ट वेडी वैरागी वेषे सदरहु टेकी उपर
वड वृद्ध तपे आवी मुकाम कर्यो. युइ शिष्ये भणी डेट्लेक वर्खते अ-
टेकी उपर नरशींहभारतनी स्थापना हो. अने आ पवित्र स्था-
पना थतांनी यायेन सर्पोनो संदार थयो. प्रथमना युइबंधु साणी
आमज्ज अने हरीदासज्ज भद्रानाना नामे ऐ लुवा लायि तेओ रहेना
लाग्या; अने गामभायी लिक्षा भांगी लावी ते डेकांशु ने साधुसंत
रहेना आवे तेमने आवा भीवातुं आरता. आवी रीते तां दिनप्र-
तिदिन वस्ती वैरागा लागी, अने आसपास गामना भाऊमा, कणुणी;
डाणी, वीजेरे लेडी तेमना भजनमां भाग लेवा आग्या. डेट्लाक गाम-
कीजे, श्री. नरसिंहज्ज भद्रानाना भरय आटे वार्पिक लेट तरीके दाख्या
विग्रेनी निमिषुक शुड हो. अने जंगल लेवी टेकी ते भंगल लेवी
मुर्ति थध पडी, अने शोभा रयना वधवा लागी. दुवा, भाग, वर्णी,
वज्रे योडा वर्खतमां थध गयां. अने टेकीनी भेरमां पडी रहेना
टेहेक्षदास ह्वे तेनी अध्यमां गया. संवत १४२१ भां श्री नरशींहज्जनु
भांहार सारा पाया उपर वांधी टेहेक्षदासनी स्वारी पुथ्य पर्यटन करवा
गઈ, अने पंचानितुं वृत धारखु करी कृता लींभडानां पांढानो वस
पाने १२ वरसनेर देशेक्ष ने मुखुडे सुलुड इया. संवत १४२१ पधी

* टेहेक्ष=टेहेक्षदुः. याने यायक द्रष्टव्यी भांगी मुकार करतां लिक्षा साढ
भट्टकुं, तथा झेरी फर्खी; अथवा टेहेक्ष टेकारा हरवा, ते उपरथी टेहेक्षदास
भयोळ.

ગુરુ પ્રલાદાદાસ અને ગુરુભૂષણ શાળાઓમાં બજેનો સુર્યોદામ થયો. એ પ્રમાણે ૧ કા મહાત્મ પ્રલાદાદાસ, તેવણું ખંડી શાળાઓમાં વાણી નાનાદાસ, મહાત્મ લેણે જીવેનશરીન થયા. અને તે નાધી જ્યાનાદાસ. અને એવી મહાત્મ તેઢેદાદાસજી થયા છે. કુંક મુદ્રામાં થી. નરહિતદાલ મદારાની એટલી ખંડી પ્રસિદ્ધ થઈ, કે રોજ હજારો માણસો આ ટેકી ઉપર દર્શાત કરવા જાયા લાગ્યા, અને આખાં જેહેરમાં વહુ પ્રાપ્યાતિ તથા આગ્રાહુભાગ્રાહનાં ગાંમદ્ધેઓમાં જેની ધર્મશીર્ણ વિપ્પાતિ થઈ. પૃથ્વી પર્વતન હી ટેઢેદાદાસભાવા સંવલ ૧૫૨૭ માં પાણ અને આખાં, તે વખતે તેમની મદીમાં યું આંદું અને દીરીદાસ બાવા હતા. ટેઢેદાદાસને નનસારીનીજ કુંભી પવિત્ર અને આરોગ્યલા વાલી જાણાઈ; અને શ્રીની પુંજા સ્વરૂપી ચાલતી જોઈ તેમને પરમ આનંદ થયો. તેઓએ ૧૨ વર્ષ વેર વૈગાખ્યાસ કર્યો. પછી તપ કરવા માંડી. દશ વર્ષ સુધી પંચધુષિ તાણી આઠ આઠ માસ સુધી જ્યાતપમાં રહેવા લાગ્યા, તે વખતે ઇકત લીભપાન કરતા. કિંતાને બાર સેણુંબેળુ ઝીંદા પાડ તેણો સહલારી સુર્વચારાપથ્યાની તપમાં ભર તડકાસાં સુર્ય તરફ એકાયથ ચિત્રે ડિભા રહી નજર નાંખી લગર તગર કલાકો ગાણનિ તપ કરતા. અને ભર ઉંદુલામાં પણ આગળ ધુષિ સુર્વગાવતા. એ પ્રમાણે દેદકણ લીભા બાદ બીજો દશ વર્ષ દુધપાન ઉપર જાતાં. કીભપાન વખતે લીભયા રસ શિવાય કાંધાં ખાતા નોંટા, તેમ દુધપાન વખતે દુધ શિવાય બીજું કાંધ વેતન નોંટા. તગારના પાણીમાં ભર ઈનીમાં કલાકો ગણનિ સામય ડિભા રહી તપ કરવામાં કેટલાંક વર્ષ મદ્યા પછી, અતીત અભ્યાસતને અનુભૂતન આખતાનો કંમ શરૂ કર્યો. સંવલ ૧૫૨૮માં ગુરુભૂષણ-રીદાદાસભાવા સ્વર્ગસ્થ થયા, અને એજ શાલમાં આ તગાવમાં ઘાટ અને શિવળુનું મંદીર બાંધી નેટ માસમાં ૧ લે વિષલુલામ કર્યો; તે વખતે અમસરે ૮૦૦૦ લોક એકાદા થયા હતા. સંવલ ૧૫૨૯માં ૨ ને અધ્યારનો પત્ર કર્યો; તે વખતે ૧૦૦૦૦ લોક બેગા જળતા. સંવલ ૧૫૩૦માં ૩ ને ડારી ચર્ચા અથવા શિવાળિ કર્યો. સંવલ ૧૫૪૨ માં એથો અતિદીર્ઘ નામનો ચર્ચા કર્યો. સંવલ ૧૫૪૬માં પગો મહારાદધાર કર્યો. સંવલ ૧૫૪૮ માં દ્વારા સંહીતાનો સ્વાદાકારપુરુષ કર્યો. જ્ઞા વખતે ૧૫૦૦૦ માણસુખ જમગા બેશું મલ્લું હતું. અને સંવલ ૧૫૪૮ માં અલાનિષ્ટ્ય થાગ નામતો જ મો વસ્તુ કર્યો. અને પછી તુર્તિજ સંવલ ૧૫૪૯ માં રામ ધર્મ કર્યો. એ રીતે ધર્મનો કર્યા. તે પેકી ધર્માકરામાં

ગોલુંગોથી ડોહમો ભણું સુધી ધી અગિન્દેવને ખળીધાનમાં આપ્યું, અને માને જાતના રૂપ થી ૫૦ દિનર આદમીને એ ભાવાને જમાડયાં હતાં. અમા કાગ વળને તો દેશદેશના મેટા રજનગો નેવા તપેશીઓ પોતા હિં, લાંધી, દગેરે સાજ સાથે ચેલાઓના લશકરો લઈ સખ્યાંધ કરે આપ્યા હતા. ૫૦ દિનર આદમીને જમાડવામાં અનેતા આલદ્ધા-એ મેનાર કરી દતી. વળી દરહંસેશ ઉન્હાનો વીતા ભાદ ધુષિ કાંત કરેંતી વળને ૫૫૦ સુધી આહણ્યુંનો હમેશાં એઓ જમાડે છે. અને ઉભ્ય ધી આતશયાં બાળે છે. સેકડો ભણું ધી આવના ઉપરાંત જમાડ-વામાં સેકડો ભણું ધી વળરે છે તેતો સુદું. એમણે આપું હિંદ પણ દૂરી વળને નેણું છે; અને સર્વ જગાના હિંદ દેવજોની યાત્રા કરી છે. જમાડાનીના નિવિસે મેટા અનડોટ લાં થાપ છે. આ માદારને અની રીતે સત ઇંતા અને યત્નાદિથી વડોદરા રાજ્યમાંના આ નવસારી પ્રાંતને મેટી શેખા આપી છે.* પેતે તો ભલુત ભગવી ઇંકા લગોટમર તપમાં મેરી રહે છે. લાં જુત પેતને અસવ જિપદ્રવ હોવાનું દંદુંગોઓ માને છે, અને તે એ ભાવના આવામભનથી નાખુંદ થાં છે. એ ટેકડી ઉપર સાંધુ દ્વારી સર્વે સુસાદરને ખાદુત અપાય છે. નૃથ ભાગુંગો તળાવના પાણીથી એ ટેકડી ઘેરાયથી છે. લાંના કુ-વાઓના પાણીની એવી તારીદ છે, કે ગમે એવો આધેસો ઐરાક હંજમ થઈ જય છે. આખા દ્વારાનામાં, બલકે આખા હિંમાં છે. સ. ૧૮૮૬ શાલથી બ્યુઝેનીક મરકી દ્વારી નીકળી હળરો ભણુંસે ભરી ગયાં, પણું નવસારીના એકને પણ એ રોગ ભાયું ન પડવાથી જેમ ભારશાઓ માને છે કે દેશાર્થ પુરશેદળવાલા જુના આતશમેહરાંમ અને હોવના પ્રતાપ છે, તેમ ધાર્મિક હિંદુઓ માને છે કે તે આ મહાત્મા પદલાંના પુન પ્રતાપના પરિષ્યામ છે. અને રામયન કરવાનો હેઠ પણ મરકીના અટકાન ભારેજ હતો. અહિંની હવા સારી રથી લોક સુખી હોવાનું કારણ આ પવિત્ર ભાષુસાધ સુતિંદું રહેણું લોડી માને છે. એ ભાવા આને પણ ૮૫ વર્ષની ઉમરના જીવાન નેવા હૈયાત છે. આપણે તપેશીઓની કે વાતો સંભળતા હતા, તે પ્રત્યક્ષ લેવાને લાભ નોશકરો-એ માને મળ્યો છે. અને કહે છે કે, હિંદુસ્થાનના આ ભાગમાં સેંડ્રે જૈમના ચક્રવારામાં આવતે કાલ ચોજ તપેશી સુખ્ય કણી જાડાપ. એ હારોથી અગિને સુખ્ય અને પુન્ય ટેવતા ગણી તેની પરસ્તેશ પુષ્પ

*નવસારીના ટેલાસ: મહારાજનું સંક્ષિપ્ત ચંદ્રિકા જરૂર.

હરી બનુમાન આપે છે, અને અગિનમાં ધી બાળવું વગેરે હઠીયા અ-
ધ્યાવાની તેની સુખ્ય નેમ પાર પાડે છે.

નવ નેવુંનાં તરફ—આશરે ૪૦ વરસ ઉપર નવસારીના શુભ-
ક્રાતી આલદ્ધોનાં દવે એટલે વાંચ્યાના ગોરની એવી તકરાર
થઈ છે, એમણે આપણામાં ગણ્યના કે ડામ. તે ઉપરથી તકરાર થતાં હં-
સન્ત થયો કે તેઓને આપણામાં ક્ષેત્ર, પણ અંદરથી નવ ધરવાળાને
ના પાડી, અને નેવું ધરવાળાને હા પ્રાર્થી. તે ઉપરથી એક બાળુંએ
૫ અને બીજી બાળુંએ ૮૦ અથવા ક્રહેનો બધા એકગ્ર થયા. અને
તેવણું ન્યાતમાં લઈ તેમની સાચે જમ્યાં. તેમાંથી એ ગાંધુસો નહીં
જમતાં તકરાર કર્ય એસા. તે ઉપરથી ન્યાતમાં મેરો ર્ટો ચાલ્યો. એ
ઉપરથી કાલ્યાવાડીના દેશાંઓને પેકા એ જણું ભલ્યા, અને ભીંડ કે-
દ્યક્ષા વૃત્તિદારોને (જન્મભાનોને) દેશાંઓએ અટકાવી હરાવ્યું છે, તમારે
એ સોડો સાચે જમવું નહીં. એ ઉપરથી કેદ્યક્ષા દોડાએ તે જન્મભાનોને
છાડી ન્યાતમાં મળતા રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. ત્યાર બાદ એ તકરાર ધ-
ન્દ્રો બખ્યત ચાલ્યા બાદ ૩૦ વરસ ઉપર જ્યારે રેંદ્રાસળ ચારે ધામ*
અને સ્પતપુરી તથા ચોરાશી હરડાંમાં નિર્ધી કરી આવ્યા તે વખતે, ગામમાં
પ્રસાદ આપવાને નિકલ્યા. એ વખતે પ્રસાદ આપતા આપતા વૈદ ઇસ્યા-
નાં આવી પ્રસાદ આપતા માંયો. તે પ્રસાદે ૨-૩ બદ્ધસ્થોએ કણ્ણું કે
આ પતાસાનો પ્રસાદ તો નવસારીનો છે, મારે તમારા કેરલાં તિર્યોનો
પ્રસાદ આપો. તે ઉપરથી તેઓએ ચેતીને કણ્ણું, કે તમે સોડો તે ના-
તનો પ્રસાદ સોનાં પાન નથી. ડામકે તમે હમારા કહેવા પ્રમાણે આદો
તો તે પ્રસાદને પાન ધાર, બધાઓએ કણ્ણુંથત આપી કે તમારો બોલ
આથ, તેને ઉત્થાપ્યે નહીં; પણ પ્રસાદ તો જોઈએ. ત્યારે નવ નેવું-
ના તથનો ર્ટો તોડવા જણ્ણાવ્યું; બધાઓએ કણ્ણું કે એ ર્ટો ભાર
સેમાં હાથ નાંભવામાં સાર નથી, ડામકે રોડી બેઠીનો પણ વેહેબાર

* હિંદુ ભાવાઓ જે ચાર ધારોના નિર્ધી કરે છે, તે હિંદુની ચારે
દ્વિસાંભ્રમ આરેલાં નિર્ધી પ્રમાણે છે:—

રામેશ્વર-જગન્નાથ-અદ્રિનારામણ-અને દ્વારિકાં. વળી તેઓ સ્પતપુરીની
પ્રસાદાણા. કરી આવેણ તે જ પૂરી નિયો સુજરાણ છે:—કારી-કિલાન-હરડાર-
ભણુરં-અલેધા-ધારદા-અને શીવાદામી (વિષ્ણુરંભી). વળી એ ઉપરાંત
તેમાં ચોરાશી હરડાં નારે વજ જગાએ તીર્ધી કરી આવે છે, તે વંધ્યા
થાય માટે આ ડામણે જણ્ણાવ્યાં નથી.

એ તરંભાં નથે ભાજે ગણ કરેશો છે. તોપણું બધાને સમજાવીને, ત્યા કાલાચારીના દેશાદિનો કુંવરજી શંકરજી, તથા મોહનભાઈ જગદાસ, ત્યા દીવરજી લાલભાઈ, તથા નથુભાઈ લલુ, લલુ પરાગજી, ભીમભાઈ જીવલુજી, તથા દાજુ વશનજી, વિગરેને સમજાવી નરસીંહ ટેકડી કિપર દર્શાન તથા પ્રસાદ લેવા એરા છોકરાં સહ મોખાવી, તે દાડાં નવસારીનાં ભાલાણે એકડા કરી ન્યાતનું જમન કર્યું, અને ત્યાં તઢાને સંખબાં વિનંતી કરતાં સહ્યવારના બેઠેલા સાંજ સુધી લડ્યા; પણ જ્યારે કંઈ નહીં વળ્યું તારે, ટેહેલદાસે સાંલે બપાંનો જણાવ્યું કે, તમારાં આ કામની ભાજગડામાં રી દિવસ થયાં નરસીંહજીને અપવાસ છે, અને આને જે તમારું તડનું સમાધાન ન થય અને સાંજે અપવાસ કરવો પડ્યો, તો હમે હવે નરસીંહજીને ઉદ્યાન આદ્યા જદ્યું: તારે જે આદ્યાણો નહીં આવેલા તેઓને પણ મોખાવ્યા, તેમાં તુલનારામ વધદ તથા મયારામ કમળાડર શાચિ નહીં આવ્યા, તો ટેહેલદાસણાંનો કલ્યું કે તેઓની બતી હુંજ હું, અને તેઓને દોષ હું માથે લડી હું. તારે છેક રાજે સમાધાન થયું. પાંડાં ઉપર દેખ થયો.* અને ખીને દાડાં પ્રસાદ લેવા બધાને મોખાવ્યાં. કુંવરજી શંકરજી, નથુભાઈ, વધદ ઇકરિભાઈ, લાલભાઈ, રાજે લાંજ રહ્યાં અને ભાજાની પાસે પ્રસાદ આપવા કેટલી નોગવાઈ પુછી. કેમકે સુખ્ય પ્રસાદ “ ગંગાજળી ” હતો. બાવાણે કલ્યું કે નરસીંહજીનું સત હશે, તો સહ્યવારે તેઓનું મેદા કરશે. તે પ્રમાણે ખીને દાડાં નરસીંહજીના પ્રતાપે ગંગાજળનો પ્રસાદ તૈયાર થઈ રહેશે. અને એ રીતે એ નવ નેવુંતું તરફ તોડી નાં ખવાને ટેહેલદાસ બાવા શક્તિવાન થયા છે.

તાતાનું દોખમું-

અંજુમનની અરજી. અને શેઠ ભાજાનું દોખમું થયા ભાઈ પણ વરસ રહીને, પારથી વર્ષતી વખતી જતાં જણાવાયી એક દોખમાની જરૂર જણ્યાઈ. તે કિપરથી અનેની

* આગા તો ગાંધીજી વજેરામાં કાગલને બદલે વડના પાંડાં ઉપર હીસાલ ચીઠી અને વખતે કામ ચ્યાહે દેખ પણ વધુ લેવાનો રેવાજ લાયું આવીમાં હતો.

આંજુમને રોજ ૪ મા. ૧ વળદે. ૧૨૪૬ સંવત ૧૯૩૪ ને દિને એક મેહેંગર નવસારીના વતની શેડ નશરવાનજી રતનજી તાતા ડિપર ક્રોણે. “ દાવ ગેડ ભામાવાં હોઅમાનાં જેવાં એક ચીજાં નવાં હોઅમાંની ધાર્થી જડર છે. તે કરવાને ભાડે તમો સાંદ્રે આગેવાં થાંને જોઈએ છે. કારણ કે આજ કેટલાંક વરસ થયાં શેડમાંનવાલું હોઅમું ધાર્થી જાહીન આંજુમાર દ્વારાતમાં આવી જવાથી ભામાવાલું એકજ હોઅમું અનેની વસ્તુને ખસ નહીં જવાથી ભેગેચેરકાદવાળું છેક જુનું હોઅમું, કે જેમાં ભાડાર ગામનાં જરયોસ્તીઓનાં રવાનો મુંડવામાં આવતાં હતાં, તેને ઘટતી ઘરસાત કરીને નાચારીયા વાપરવામાં આવે છે. અને એ પણ વધારે વખત સુધી જવાય ત્રણ શકે એસ નથી. માટે હુમારાં દીક ક્રીડરમન થાઈને કૃપાં દુધી થયાં છે તેનો હેવાલ અમે અંતે લખી શકતા નથી. એ વિને શૈલોજ બીજી બાયદો ધ્યાનમાં લઈને તમો સાહેલ આયનાં વતનેની ચા હેઠી આશાંચેતની જગો તમારા શકમાંના ચેતાયું બદાવી આપો એવી હમે આથા રાખ્યે છીએ. કારણે તમો પોતો આપતાં પોતાનાં વતની છેઓ.....બીજું જે હુમારી ડિપલી માંભાણી ન કાયુલ રાખશો તો એ નવું હોઅમું ભાંધુને તમો પોતે આગેવાની કરીને એક લીધ જીઝું કરીને તેમાં નોશાનીને લગતા જરયોસ્તીઓ પાસેથી નાંદું ભરાવશો.” વી.

તાતાનો જવાય. એનો જવાય જ્યારે તા. ૭ માર્ચ ૧૯૭૮

રોજ ૨૦ મા. ૬ યન્દેજરહી ૧૨૪૭ સંવત ૧૯૩૪ ના દ્વારા શુદ્ધ રોજ ને શુક્રવારે એહોઅમું ધનયું તે દાકે શેડ તાતાના અંજુમન જેગા પત્ર ઉપરથી જણ્યા છે:- “ તમારા ગરીબ શેવડ અનજુમનના સાહેબોની આહેશ પુરી પાડવાનો દરાવ કીધો હતો. આએ નવું હોઅમું જેના તાણુની દીયા રોજ ૨૦ મા. ૬ ૧૨૪૬ ને કિને થઈ તે શેડ નશરવાનજી ચાંદાભાઇ તથા શેડ એજનજી મનચેરજી ધંજનેરાના પ્રાન ઉપરથી હુમારા માતાજી કુંવરબાધાની નૈયતે બંધાવ્યું છે. એ હોઅમું આપણી માલદયશની દીનના ઇરમાન સુલખ ધનલવી આજના સુલારક રોજને જશન કરી, ઇન્નોને અવલમંજલ પોંચાડવા સાર એ તમો અંજુમનના સાહેબોને હમારો તમા હુમારા વારેસ વકીં કોનો કશોઝી આપત્તાર રાખીન્યા વગર સ્વાધીન કરવાની રૂમ લઈછું. અંજુમનના સાહેબો આપતી નેક દીનના હોકમ તથા ફરમાન સુલખ હું મેઝે એ હોઅમાની સંભાળ તથા દેખરેખ રાખતી. એ હોઅમાના હું

પાડિને સગડી દેવાલની અદાર ઉત્તર દિશાએ જમીન વીધાં પ શ્રીમત સરકાર મહારાજ ગાયકવાડે હમેને ઈનીમાં આપેલી છે તે હસારા કણ્ણમાં છે, તે આજ હિને અનજુમનને સ્વાધીન કર્યે છીએ.....
મજદુર જમીનનો પરવાનો ૧ સરકારે પોતાની મોહેર સાથનો હમેને કરી આપેલો છે, તે પણ રાખવા સાર અનજુમનને હવાલે કરવાની રણ લેડું છુ. ”

તાતાને માનપત્ર. અમૃ ઉપરથી તેજ હિને અનજુમન તરફનું માનપત્ર દશતુર દારાખજી માહીયારજીએ વાંચી સંભગાલ્યું છતું. એ માનપત્રમાં શેડ તાતાને જાબજન પ્રેમપુર્વક આભાર માનવામાં આવેલો છે; અને તે ઉપર દશતુર દારાખજી માહી-આરજી, દેશાઈ બરજોરજી નવરોજી, તથા પોલ્યા દેશાઈ બમનજી દારા-ખજી વગેરે ૫૦૦ જણ્ણાની શહીઓ છે. એ માનપત્ર ઇપાંના સુશોભિત કાસ્કેટમાં સુંધીને તે ઉપર એક લેખ ડાટારીને આપવામાં આવ્યું છે. એ દોષમાના પાયામાં તેમજ તેની ભાંત ઉપર પેહેલવી ભાયાની તખીઓ ત્રાંખાના પવાંતી તેમજ સંજેમરમરની શેડ તાતાએ પોતાના આતાજી કુંવરબાઈના પુન્યને માટે બધાવેલાં એ દોષમાની આંદર નાંદેલી છે.

ચીટીણી સગડી અને અન્ન અરસામાં શેડ (હાલ સર) દીન-

માનપત્ર. સાજી માણેકજી પીઠિએ સદર દોષમાની

આગળજી એક ગંભેર સગડી અણોડોડરોની પુશનીદીને કાને બધાવી આપી, અને તાં જાયું દાદગાંડ રધાપ્યા. તેથી તા. ૫ માર્ચ ૧૯૭૮ ને હિને દશતુર દારાખજી માહીઆરજી, દેશાઈ બરજોરજી નવરોજી, તથા પોલ્યા દેશાઈ બમનજી દારાખજી વગેરે ૫૦૦ જણ્ણાની શહીઓ સાથતું એક માનપત્ર સર દીનશાળને આપ્યું છતું. તેમાં જણ્ણાલ્યું કે, “ માનવતા સાહેબ ! અને જે સમર્હીઓ લાલ છે, તે ચેરાગ સુક્રવાના કાનું શિવાય બીજા ડેર્ઝ ડાપોગમાં નહીં આવવાને લીધે અ-રહું નામદાર સર જમશેદજી જાણભાઈ રાલ બારોનોટ સાહેલે એક પીજી મોટી સગડી બંધાવી આપી હતી, કે જેમાં અણોડોડરોની પુશનું કાને હિયાઓ કરવામાં આવતી હતી. પણ તે સગડી બારામાર હાલતમાં આપી જવાથી વાપરવેશના ક્રમમાં નહીં આવવાને લીધે, એક પીજી સગડી બાંધી આપવાને, તમે સાહેબ મયે શાલ દુષ્પમાના તાંણ્ણાની વાતેઅતે પંચારેવા હતા તારે, હમેંએ અરજ કરવાથી, હસારી માંગણી

લારતાજ કષુલ રાખી, સગડી અંધાવી, તેમાં જથુક દાદગાંહ રાખવાને તમો સાહેબે જોઈવણું કીશી છે, તેથી આચે ગરીય અનજુમન તમો સાહેબનો મેરા ઉપકાર માને છે. ” વિજેર,

સર રીચર્ડટેંપલની પદ્ધતામણી. સદરહુ દોખમાનો તાંદ્રા પૂરવાની કિયા વખતે, તેમજ તે ઘંનયું ત્યારે હજરે હજર સોકો દેશ પ્રદેશથી અને ઉત્તરી પદ્ધતાં હતાં. અને નવસારીમાં પારશીઓનો જૈથી મેરા જ્ઞાવ અને મેળાવનો આ પેહેલવેહેલી વારજ થયયો હતો. મોટમોટા ડિસ્ટ્રિક્ટો, શું હિંદુ, કેપારશી, કે સુશલમાનો, દોખમું જેવાની ડવચિતજ મળતી તકનો લાભ હુણી લઈ ગયા હતા. તે પદ્ધતા પરોણાએમાં મુંઅંકના તે વેળાના નામદાર ગવર્નર સર રીચર્ડટેંપલ બારેનેટ લ. શી. એસ. આઈ. ધ. પોતે પદ્ધતાં હતા. હાલના બાધ રતનબાધ તાતાવણા “ એટલ બાગ ” ના અંગ્રેઝાં તેવણે સેવી ભરી હતી. અને દેશાધ દશતુરોની મુલાકાત બધ, દેશાધ બરન્ઝેરણ નવરોજ તરફથી, તેઓ દેશાધ થચા પેહેલાં ડેઢું હતા, વિજેર હકીકત પૂર્ણ લીધી હતી, અને તેજ દિવસે તેણે “ દશતુરળની બાડી ” ને નામે એળાંખાતી (હાલ સરકારી) બાગમાં પ્રણાના એક ગંગાનર મેળાવડા સનમુખ પારશીએની ચામળી જહોજલાદી અને શુરાતનપણું વિષે શુભાપિત ભાષણું આપ્યું હતું. અને એતીના ડિસ્ટ્રિક્ટન આટે જોક્ખતો મોશાકરાએને, નવસારીના દેશાધએનોજ હાયસે લેવા સમજનભા, કે તેઓના જ્ઞાપદાન અસ્થળ જેઠૈયા હતા, અને તે ડિપરશી તેઓ આને વધીને દેશાધ થયા છે. વિજેર, એ બદવનો લાંબો હેવલ તે વેળાના “ રાઈસ એન્ડ પ્રિન્ટિંગસ ” માં છપાયો છે. ગવર્નરની પમરામણી વખતે નવસારીમાં મેરા મદિમા થધ રદ્દો હતો, અને જે જગ લગ લાઈટ અને વાવણી રોરણેનો છાડ લાગી રહ્યો હતો. નવસારીની પણએ તે નામદારને નિષે સુધ્યાંતું અંગ્રેજ ભાષામાં નાનપત્ર આપ્યું હતું:—

“ ધરસન વતન જરયોસ્તીએને લાગ કરવાની દ્રવ્ય પડી તાર ખણી જરયોસ્તીએના દશતુરોના વડાં મધ્યક તરીકે ગંગાધ ગપલાં આ પુરાણાં શહેરના હોણ શહી કરનારા રેહનાશીએ આપ નામદારને પ્રિતભોં આવકાર હેવા માંગ્યે છીયે. આ શહેરના એક વતની મી. નસરવાનજ તાતાની સખાવતથી ભંધાપલાં દોખમાની કિયામાં સામેશ ચકાને દેશના સધળા ભાગો તરફથી હજરે હમજુલતીએ બેગા થયાએ; તેવા ક્રમએ આપ નામદારે પણ આ જગાની મુલાકાત લેવાની તજીની

શીધી તે ભાઈ હોએ ઉપર આપનો મેઠો ઉપકાર થતો છે. ને દિંહું સરવારોએ અને નામદાર જાયકનાડ સરકારે હુમારા વડવાએને આપાણું રીતે આઓ આપ્યો હતો, તે આ શુભ દાંદણે ચાદ કરીને તે ભાઈ ઉપકાર માનવા લિના બાલટું નથીજ, પરંતુ તે પેહેલાં હોએને નામદાર પ્રિયિશ ચરકારનો પણ ઉપકાર માનવો જોઈએ; કે નેના રાજ્ય હેઠળ હોએ આભાદાની જોગવ્યે છીએ, અને મેહેદ ભાજો દાંશલ કર્યે છીએ. એવા ભાઈ નામદાર રાણી અનું દિંહુસ્થાનની શાહનશાહણાનુના છલિંકાના આપ નામદાર પ્રતિનિષિ આગળ ઉપકાર જાહેર કર્યાને, તથા બદામીભરી દિસેલની ભતાવાની ને શુદ્ધ તક ભણ્ણે, તે ભાઈ મુખારકાદી છૂઢ્યે છીએ. આ બદામી અને ઉપકાર ભરેલી ભાંગણીએ ખાપમ રાખના સરુ આપ નામદારના કારોબાર ભાઈ હોએ ભરેશાબદી રીતે આરણું ગણ્યે છીએ. આ દેશના બોડો અને સુખ્ય કરીને હેઠીઓના ભલાં ભાઈ આપ નામદાર ને પ્રિયભરી લાગણી બતાવો છે, તે ઉપરથી આપણા વખાલકા લાયક કારોબારની સાખેતી ભળ્ણે, અને તેથી તે સર્વે શક્તિભાળ પછ્યર ખાસે એટાંજ આહીએ છીએ કે, આપ નામદારને તે હેઠે બદ્દો. ” એ ઉપર દસ્તુર દારાંજ માહીધારજ, દેશાજ લરજ નન્દાંજ, પોત્યા દેશાઈ અમનજ દારાંજ વગેરેની શાહીએ છે.

નવસારીના નોરોજ અને પરમાર્થ.

નોશાફારાનીના ભખા શુદ્ધાં પરમાર્થનો શુદ્ધ મણુ છે. હીંના મેઝને સાધ્યત કરતાં શીખવનાર પણ નોશાફારજ સરજભરોદજ મર્દ ગવા છે. નવસારીના ડાંચ મોઢલે ૩૪ તો ડાંચ મોઢલે ૫૦ સુધી જગણી કુતરાનોને ત્રાસ આન્દેપણુ છે. અને તે સમાંં પળાંં લમ છે. તેમાં પારમી પોર્ણાંનો બહુમત ભહીનાના પરખને દિને મોઢલે મોઢલે “ ધી શીયદીનો પૈસો ” વાળું ગીત ગાતા ગાતા એક પરમાર્થી બીજી આંગી લાલીનેનીશીયદીનલે સંખીનેમોઢલેમોઢસેના કુતરાનેનાલેખી ખંડિણે. અગાઉનો ચક્કે કુતરાને ભાઈ હેઠો ચદતી હતી. કેમકે નવસારીના ડેં ડેકાંણે તે નેળાંને ચક્કલા * હતા. અહીના પારસીપોરીઅંગે

* અસ્વલ દેંકે પારસી લાંચા ઉપર ચક્કલાએં હતા. જ્યાં સારી જાત પણ જાહી રહેતી. અને જાત અવારે એજુની વખતે ચક્કલા ઉપરથી મંગોલી મદ્દ

પરમાર્થી તેમજ અટકાલીવાળા પણ ખરા. નવસારીના પારથી નોરેજ એક પરમાર્થી હિંગામ છે. અહીં ને પારથી ન હોય, તો નવસારીની આવી રિષ્ટિત પણ ન હોય એથ દેરેક ડેસ્ટવાળા અને દેરેક ધ્યાદારી કુશ કરે છે. બીજે ડાઇ પણ ડેક્સને કરતાં નવસારીઓનું નવસેજનની ૧૮ દાઢાણી ધામતુમ, પાર્શ્વાની, અને ધર્મ ઉપરની જાગીર આસ્થા અનુભૂતિ ઈયાં ચેવે જેવી છે. આગળની તો વાત પુછવું જેવી નથી. સો ધરે ૨૫ ને ત્યાં તો “ દોસ્તલાં ” ની ધામતુમ હોયન હોય. સરસા સુધીજાણાં તો ભારી નોરેજ, પણ અજે ૫૦-૧૦૦ ઇંચિયાં જરીને નેત્યાં એ ટાંકે ઈયિ બાબેઢે, પાછળી રાતે એ ડાઇથી હાર્ને રોડાનુંથી પોતાના ન્યોગનીના કામ ઉપર તન અનન્ત હોમે હોમે નહોં છે. અને રાતે ૧૦-૧૧ કલાક રૂધી તેણુંનોને બીજાફલ કુરાઝ જગતી નરી. જાણ કુચો ત્યાં ખાનિં નોદાડરનોના અનુભૂતિ કરતાં રાતા સંભાળ હોય. ડાઇ ગો-ઘેઠો હીકરો ૧૫ થી ૫૦ પણ રેન રેન ધર્મ કરે છે. વળો આરંભની અને સફુમો ધરેધર લણે રેતો જુદી ! એનીને નેહેલાર બજુ માન્ય જેવી રીતે ખળ્ણો. આસપાસના ૨૫-૩૦ માન્યનીં ડેણી હુણણી રોરેને મોરા દેશાઈવાળા જોખાવતા, અને દેશાઈ કરાયાના રેણીને રેણીનું વેણુંચાંદું થતું. બળી આણણે, જોગાણો, વિશેરેને તે વર્ષાસત્તા રેણું ખાદી આપેશું તે રેણો હારેનાં જેવી કેતા. પાછળી રાતાની વાતાં અને ટોલ વાતા રાતાં. એવતાં વરસના સમગ્ર રેણનારા, “ વેવેચરાગ પાવે શેરાદ ” પોકાનનારા સેંકડો રૂધીયે કિરી પડના. દેશાઈ દરવાજનાં દેખાઈ દસ્તુરો, નાના બાળાદી ધર્મની સરવે ગળી હુણાનેર અને બગસારીની કરતાં, અને ગર્દિ જેવો વેરભાવભૂદી જઈ ત્યાં પિતલરી સુણા-રક્ખાનીએ. ચાલતી. બળી નરેજની રાતે દર્દી મંજનામો મુખ્ય ગઢિ-

ગલતી હતી. ડાઇ ધરમા કંકલ હોડલ ડાસ્તીની રીકરીને પ્રસન થાય, ડાઇ ક્રિમાનેક મરવા રહે, તે વેગાને આ કોણેંટી મહા અવધની હતી. ઇરસુલાદા ભર્દાને ભાઈ કેમ ચકલા હતા, તેમ બળી રીખીના મહલાન પ્રમાણે દરતાન બાણીઓને એક ડેકાંબે જરી વાત વગત વિરે કરવાને ચારે હિંદાના ખુલ્ખાઓ એ દેશાઈ ખરસોછણે એકેડો વડ જાપાની તેના જાડામાં કષ્ણચાનું હતી આપેણું રહ્ય. તેને હાડદ્યો અથવા કર્દો કર્દોબાર્મ આવતો. દરતાનવાલી એનો રોટોલી બાદાર ચ્યાલેજેસાનું નોંધ્યું. તેમ કંચલું બાજારાખણું ગણાનું, અને માર મારવામાં આવતો. પાછળી શતથી ચાલ્ખે હાલતવાલી આરતો પોત પોતાની હતા ઉપરના હાડલા કપર યુપકૃપ જતી, અને સહી ભીતીજા સાવે સુઅંધાની વતો હતી જી રેચે.

મા હોવાથી તેને “ દરાનની રાત ” અને કહેવામાં આવે છે, તે રાતે વડી દરેખેઠેરમાં થતી મંભીર કિયા જે એક રસીગલ ક બોપ, હાઉંગ કે મીલ્સને બતાવી હોયતો તેમો તેજ વેળા ડેસને ડેશાણે કુરસી બાંધી પાદમાખ કુરસી કરી, અવરતા ભણુના શીવાય ખીચું કંઈ કરેજ નહીં; એવી દિલ બેદોલાનારી છે. જુદા જુદા ચક્કાઓ ઉપર અંગમળના અખાડા થતા, અને આહારી તથા નેર અજમાન સાર કુરસીખાં પારથીએ કુરસી બેસતા, તથા મ્યાલના બેલાંધીએ મ્યાલના આખાડામાં પોતાની કલગીર કે તેચાની પણની સરસાધ અતાવતા. ઊંઘો પોતાના સુસુર કાહી ગરણાની હરીફાલમાં ઉત્તરતીએ, અને દીનચારીદારા પુષ્કળ અવરતા લથી બેચાની બરાબરી કરતા. એ પ્રમાણે માઈ ટ્રેનો પોતાની રમુજની, એપોઝ્યુર્સો પોતાની આનપાનની, હરંકુલીસી પોતાના નેર બળની, મેડમ પેરીએ અને લેંગટીએ. પોતાના કંઈ બળની, અને ચોગસ્ટાઇનો, બીરીનશો, તથા બ્યાસ્ટોલ્ડો પોતાની અદાની રૂપર્થી કરતા. વળી પોરટાઇ શાસ્ત્રની આગમની વળાવાની રાતે તેવોજ કુમ ચાસનો. નરોજની અને વળાવાની રાતે સ્થા સાને આખી રાત લગ્બાતું હેવાણી, આપણા ઉધરતા પારથી વેપારીએ ચાઢ કાહીની અને અખવાની દુંગાનો જાઉ હો. અને ચોરાડાદાલે પતેતિના નેવી રચના આહાંસેછે. કુંકાં તે અસલ્યાત કુંસાવા લાગી છે, અને નકલ્યાત ચલકલા લાગી છે. જોરાદૂરીએ કાંચા આરી જામ કરવાને બદલે રોઠાશુંદીએ થઈ દુઅળાં-ઓને દંદે તે બધી મજાઓ સોંપી દેવા લાગી છે, અને ધણે બાગે ચલકત જૂદાજ બધી પરી, સુધારાને નામે કેટલોક કુંધારો પોતાનો એલો છેડો પણેદ્વા લાગ્યો છે.

શુભાએ અને તેમના કામો.

આલસા (British) માં ને રેવીન્યુ ક્લેન્ટર કહેવાય છે, તે ગામકલાડીમાં શુંઘો, અને રેવીન્યુ ક્રમિશનર તે શરદ્યાએ કહેવાય છે. શુંઘો એ શાખા એરેટ્યાઇ ભાષાનો છે, અને તેનો અચ્ચે પ્રાંત અથવા જિલ્લો થાય છે. તેમજ પ્રાંત તથા જિલ્લાના ઉપરીને પણ શુંઘો કહેણે નવસારીમાં માગલાઈ અમલ ચાલ્યો તારે મસેકો પણી ગાળ ગાળે શુંઘેદાર થઈ અમા છે. શુંઘેદાર એટલે પણ શુખાં, ગામકલાડી અમલ

ન્યારથી શરૂ થયો તારથી નવસારી પ્રાંતને માટે એક શુભેચ્છા નિમાચા આપ્યો. અને તેનું સહર સ્ટેલ્સન (Subayat અથવા Collectorate) તે બાળતથીજ નવસારી ફેફેર હેઠળ, તે આજ સુધી છે. જ્યારે નવસારી માલાલ ઈન્નરે અપાતો હતો, ત્યારે પણ શુખા તો હતોજ હતો. પ્રેરણ હિતાવધિક શુખાએટે લોડો હેદાન ચાહે એન્જિન્નો માટે સ્વારી નીકળતી, તે વેજાએ તે શુખાના હીનાંકરણના અનિવાર્ય સેંચ લોડો તેથાર પછી, ભલારના ઉમા રહેતાં, અને સુન્દર લાગિયારથી હીન કરી નયાન કરતા. દોસ્તાની સ્વારીનાં શુખાનું હીન તો ગ્રાન્ટરલ રસ્યાની લોડો ધાર્યિક હેઠળ સમજતાં. એજ પ્રમાણે નેચોના આંદોલા મેદા પ્રભાગના સુખા ભાગાંખાંખબની શુખાયોરી પણ લોડોની સુખાની હતી. ભાગાંખાંખ સુખા અનેજ મરણું પાચા હતા, તેમણે પાયદર્સ્ટે પારદાચે રદીએ હતા હતા. એજ સુખા અને મરણું પાચા. હેઠળ અંગેરાચ લીય જરૂર પાસાર શુખા હતા. ડ. સ. ૧૮૭૯ થી આ રાજ્યની નવી કાર્યક્રમી શરૂ થઈ ને પેસેન્સાં, નાનાલાં વાસુદેવ આરક્ષર-નારાનાથ રસુનાથ-શ્રીનાલાલસવ આનન્દેશદર (એનુંથી હેઠળ છતી તેણે શુખાની ચેતના નાચાવતાં, રૂષ્યાઓ લીધાછ, લીનારાન રાયાંદ, અંડુસાંખ્ય, નારાનાન રધુનાથ, જોચોનાન પેરાણ, ચુસાગાંડર, પાલાંતરાચ ભજ્યાંત, નાનાલાંનાન રસુનાથ, ચેતના નાચાયન, હેઠળ અંગેરાચ (સંવત ૧૮૮૬ થી ૮૧ ને આંગેર), હેઠળ અંગેરાચ (સંવત ૧૮૭૯ થી ૮૧ ને આંગેર), અમૃતન સાંદ્રાંશ (સંવત ૧૮૭૧ થી ૭૫ ને આંગેર), હેઠળ અંગેરાચ કુમાવિશ્વદર (સંવત ૧૮૮૬ થી ૮૧ ને આંગેર), એચો આનાગારાચ તાત્યા (શુખાની કામ કરતાર, સંવત ૧૮૬૩ થી ૬૬ ને આંગેર). એ પ્રમાણે શુખાઓ પછી અયા છે. તેમાં કંલાક તો અને ત્રણ નથી પાર હોય એવી શુખા થયા છે. લદ્દમણું જગન્નાથ-નાનોદીના સંઘની જુની કાર્યક્રમી મરણું વખતે, દીવાન દાદાભાઈ નવરોછ, મરણું લક્ષ્મણ જમનાયને ભાવ્યા હતા. અને રાજ સર. ટી. માધવ-રાને નવીન કાર્યક્રમી થી રોષું તારે નવસારીને ભાગું શુખા કેણે, તેમણે લક્ષ્મણશુશ્વળને રોષી માટી અને મેડલા હતા. એમની કાર્યક્રમી સંવત ૧૮૭૩ થી ૩૫ સુધી રહી. નવસારી મેઢેલાંથીજ નવીસારી તો હીજ,

પણ એ શુલ્કને નવી નવસારી બનાવી. સુધ્રેલી ટ્રિપર પાછી સાડો બધાવી. મુનિદ્વિપાલિટિનો ઇમામ વધાયો. દ્વારાંતુ, (૧૮૮૦) ઓસ્પેટ-લ, ૧૮૮૨માં બધી પણશીડ જોડીશી, ૧૮૮૦માં નેલ, ઈ. સ. ૧૮૭૮માં તૈપાર થયાની મારણોએ વગેરે કાળો આરંભી નવસારીમાં સુધ્રાતું હૈનું ચાલુ હતી, જતી દેણા એટલું કઢી થયા, કે એ પેઢાંમાં કોઈ અનુષ્ઠાન તેથી પૂરતાર આપણો તો શાડું ઝડપથી ચાલી આ નગરી સુંદર રેહેર થશે. એનોએ પરવેશ કરવાની દ્વારોસ કરી હતી, તે પાછળથી માંડી વળણી પડી હતી. સો ફરજી એવના તરફ અતિ ચાલ હોવાથી બોકે એમની અને એવના પરતિની યાદગારીમાં લક્ષ્મણસુદેશ તથા સીતાનાથ ટાવર પોતાને પેસે ખાખ્યાં છે. વજી દુધ્યાં તળાવ ઉપર એં સરકારી બાગ પણ તેમણુંની યાદગારીમાં “ લક્ષ્મણ બાગ ” ને નામે યાદગાર છે.

લક્ષ્મણરાવ પછી ગ્રીનફક્સાય વૃદ્ધશાય ૨ લી વાર શુલ્ક થઈ અને આંદ્યા હતા. (સંવત ૧૯૩૫ થી ૩૫) તે પછી ગણેશ શરીરાંગ શાલ્લિ ૧ લી વાર શુલ્ક થયા. (સંવત ૧૯૩૬ થી ૩૬ સુધી). એવશુના વણતમાં આપકારી સીસ્ટમ થવાથી એવોના અતિ અભૂગયાં એનો આંદ્યા હતા. એનોના વણતમાં રેશન ઉપરની ઘરેજાગાંનું નાદી થયું. તે પછી રામચંદ્ર જોપાણ હેઠાસુખ્ય ૧ લી વાર શુલ્ક થયા. (સંવત ૧૯૩૮ થી ૪૧ સુધી.) એવશુની પરકિદિમાં સંવત ૧૯૪૦ માં નામદાર શયોળુરાવ માહારાજની સ્વારી અને આવી, અને લુનાંદુધના મેદનનાં રૈયત તરફથી આવકાર હેણા શુશેષિત મંડપ નામેલો હતો. ત્યાં ભાનપાણ થઈ રહેવા પાછ આતસાથ સળ-ગળાં મંડળાંમાં આગ લાગી તે ભળા ભરમ થયો હતો, અને ઇરનીયર વીજેની અરણી થઈ હતી, જેની હિંભત દ્વારા મહારાજાને પોતે બધાઓને આપી હતી. તે પછી લદલું કરાનદાસ શુલ્ક થયા. (સંવત ૧૯૪૧ માં દશ માસ.) ત્યાર પછી રાવણ વિહુલ શુલ્ક થયા. (સંવત ૧૯૪૨ માં દશ માસ.) અતેની સરકારી અમલદારોની “ નવસારી કલણ ” એનોએ સ્થાપિ હતી. તે પછી પીતાંખર જેડા સંવત ૧૯૪૨ માં ૪ માસ રહ્યા, તે પછી સંવત ૧૯૪૩ માં પાંચ માસ સુધી અંતાણ ગંગાધર ૧ લી વાર થયા. તે બાદ પાણ ગણેશ શાલ્લિ સંવત ૧૯૪૩-૪૪ માં બીજી વાર થયા. તે પછી સંવત ૧૯૪૪ માં પીતાંખર જેડા પાણ થયા. તે પછી રામચંદ્ર વિડોણા ધામણારકર સંવત ૧૯૪૪ થી ૪૬ સુધી શુલ્ક રહ્યા. તે

ભાડ અનુભવલરાય કૃત્યાસાજ ચિર્ણે સંવત ૧૯૪૮ ના શુભ થઈ અયા, પરી ડેરિયાસારું દુસ્તાસારું જાણાયાંછું જાંબળ ૧૯૪૭ થી ૧૯ સુખી થયા, તવસારીનાજ જનેલા, તવસારીનીજ રૈતન પેટો, તવસારીમાંજ ઉધરેલા ક્ષિપેલા, તવસારીનીજ રુલના શિક્ષણ, અને ચેહેલ વેહેલા પારથી જેલા ને ડોઝ પણ નોશાકરા અને શુભા અયા હોય, તો તે જેઓનાજ થયા છે. હાલનું નાં લંનશ્કુલ્લ, તથા હાલના નાં બંગલાનોનો એ લંચો નાં દેરારોથી ખૂલાલી રહ્યો છે, તે જેઓસુની દુસેદાંજ ફરજિદિનું પરિણામ છે. ડેવાડો ખેડેને નાં પણિદારી લુનરીડુધ ઉપર અન્યથાથી થઈ છે. ડેરસાડોચે તો તેને “ડેરસાર્પ ઇલ્યાં” નું પણ નામ આપ્યું હ્યું. અતરેનો લદમણ હેવ ઉપાધનનો સમારંભ જેખને હાથે થયો હોય. અતરેની ઈંદ્ર ભારડેઠ જીવસ્થના વખતમાં બાંધું હતી. સહિતને નવેસર અલ્લાની, બેંગાં જાસરાનું કામ અન્યથે લાલબાથી અનસની દુંડોણો વરસાં રહ્યા હતાં જ્યાં પાંદુનો અટકાત થયો, અથા જ્યાં રૈતના લાલનું જેવાનું જ્યાં અનુ યાંગાર રહી ગયું છે તે જોક, આ પ્રાંત યેવી નરસારી-નરટી-પદ્મશાલા-દારરેન-ચ્યાને વેલાં એ પંચ લાલુકાંનો નરિન જલ્દીની સાંબાદી-સંહર્યેટ ને સંદર રૂધુર એ લાલ થઈ, તેના રિસ્ટેર યાગની સાંબાદી થયો હોય, અથ નેથી રૈતને નથે દર રિયે પરાયેટ વરારે ડા. ૨૫ ને દર હતો, તે ડા. ૧૬ સુધી લાલી નાખ્યો. એને કચ્ચીનાં કણ્ણ ૪ આતા કુર્દી હો લાલી નોંધવામાં ગયોણો, તે જેવાના મેતાનું પરિણામ છે. એ વિશાળ એનો કારણોં ઘણું હણો જોસુની શુભા-ગીરીમાં થયા છે.

અંતાણ ગંગાધર અને લાલુનેદરસો.

ઓબણુ બીજુદાર શુભ થઈ આવ્યા (સંવત ૧૯૪૮થી ૪૮). જેઓને અગ્રાંતી પારસ્યી નને સુશ્વરમણો વચ્ચે તાણુતના હીંગામણાં નજેલા ભારે અગ્રાંતી વધું ખાદાહુની પારદી શાંતિ હરી આપી હતી. તવસારીના તાણુતો પારસ્યીવાગાંનો થઈને લાલ જ્યાં, આદસંન અને અતરણેદરાંસ નથી આદતાં હોવાથી ટોટો ઉલ્લો ન થાય, તેને ભાડે સંભાળ રાખતા હતાં, શુનાના કળસચાલાં તાણુતના સુખી હાશમણાં આથે પારથીજોને વાંધો પડ્યા કરતો, અને હાઈદરનારે તેમજ ખુદ બડોદરા હજુરમાં તે નિર્મિત થયા ભાડ સમાજનીનો હરાવ થયો હોય.

સંવત ૧૯૨૭ માં અડેરાવ ભદ્રારને જોજ રહ્યો હતો, પછું સર જમીનાંને એક પરવની કરી આપ્યો હતો કે, આંદરાનાંને માંદુપણું તુકાન થશે તેની નોખભારી સરકારને શીર છે. વળી સંવત ૧૯૨૧-૨૨ માં રેઠ શોરાખાલનભરીં તરફથી, ભાતલીવાલાનું નામ કાયમ રહે તાં સુધી દરખાલ હા. ૨૦૦૦ સૈંખ્ય સાદાતની દરખામાં ચેરગણતી માટે આપવા કરી, જો રહ્યો બદલવા માંગણી થઈ હતી. તે પછું અડેરાવ ભદ્રારને તેથી કરવાની ગાડીનશીન આપુભીઓને મના કરી દતી. પ્ર. સ. ૧૯૮૮ માં જે દરખાની ભાવભારી પાછી સળગી, અને પણ જે દરખાના મુલાકીઓના વાયો ઉંઘે, જેથી જે દરખા નહિની રહી, અને આજ મુંબી લઘુણી ડિપલ સરકારની દેખરેખ હેઠળ બની થાય છે, જે દરખાના જાન અતિર એ જરૂર હવે સરકાર બધું કરે ને એવી બચા વેગ તત થાય. જે દરખાનું તાણું બ્યોરે એક બાળની હાડું થયા નીકળી સાંચે નહિંબા પડે તાં સુધી, આપુભીઓની દ્વારાંગીઓની “પાનશાદ એગ્ઝામ” એક પજે ઉભા રહેતાં, અને આજે તેજ પ્રયત્ની લક્ષ્યશાલાત્મક એસરત દ્વારાંગેમનું કરતો કહેવાય છે. જે દરખામાં ને નુભિની ને ૧૯૮ વરસ થાં બગર પુલને બળનો જરી રહ્યો છે. આતિથી જે દરખાનાં થણું જાન આપવામાં આવે છે, તેની પરસ્તેશી બદીક થય છે, અને મોહરાના ૧૦ હાંડાન જે આતિથની રેવા કરી તાણુંનાં જેન આતિથનું કુંડ આગળ ચસાવે છે. મોહરાની ૫ મી તારીખે જે આતિથી કોઈને નકલવાનામાં આવે છે, અને એ એટદો બગરના કહેવાન છે, તે આંદુપણ તેથી દાઢાનું નથી. એમના પછી ગુંજુકરાય વરારાય બીજુંબાર શુભા થઈ આવ્યા. (સંવત ૧૯૪૪ થી ૫૦) નવસારીમાં ઢોરાની બસ્તીના પ્રમાણમાં જરાનાં જમીન નોદતી, તે સુગાં જનવરોની દ્વારા ખાઇ એવાં જોયરાય જગાઓ હશજ કરવાની બધું કરાવી, અને ઢોરા માટે ખુલ્લી ગુંડાની પુલ્લી નહિ ઉપર તથાને હોવારે બાંદરનો કાડો નથીની પાંચી લાંટાની સહક વગેરેનું કામ એઓના વખતમાં થયું. તાતા સુદુના ભકાન માટે જમીન ભળવા ને ભાંજગડ ચાલી હતી, તે કામ જીવણુંના નખાડી પગભાયી એકદમ છેવટ ડિપર આવી ગયું હતું. ઢોરાની ડિપસિનું કારણું રોહેરસાં કાંટાની વાડો આવેલી હોવાનું જણ્યાવી એઓએ જે વાડો કદવા માંથી હતી. જેથી રોહેરમાં બદ્ધભડાત ચાલ્યો હતો. વાડ કાઢવાનું કામ મ્હ. દી. દા. મુલબાં વડીલને હસ્તક આવતાં

તेजी છપાળાએ “એડોરે ઓઝ ચુનીયા” નામના અંગ્રેજ પેપરનો ચાલ્યાથી અતરેની હાઈક્સ્કુલના આસીસ્ટન્ટ આસ્ટર બી. ડીશ્લ્યાફ દીનથી એનજિનિયર ઉપર, બી. મુલ્લાને સામુખ્યનો મુક્કેનો ચલાવ્યો હતો, કે કેટથોડી વખત ચાલ્યા પાછ બી. મુલ્લાને પાછે જોથી લીધો હતો. એનના પછી લાયુહેલ સાંચેલ કાશથી શુદ્ધારીની ઉપર આવ્યા (અંબત ૧૯૫૦-૫૧). આસ્ટર ગામણી આસ્ટર પ્રસાદે ઈન્ડિયાના માન હિન્ડર મ્યુનિસિપલ જલદ વેગાની સખતામાં દિક્કેન ચાલાયી હતો, તેની જોગણે અંદર હતી પરશરના કીન કિર કલાં વેગાનું મખ હાંઠું કેશી ચુસાડેનો ચુખ હાંઠું કુ. અતરેના રીનોચાલ ઠાકર ઉપર જોગાનું ખરિયાલ ચુંચાનું મલ કોણાણી અતરેનાનીની હાંઠું હતું. તેના હરાં વિશેષ દ્રવ્યા, કોણેથે એડોરે અન્નન કોણી રીતે અતાંની હતો. ખોલ શુદ્ધારીની પાછ પ્રસદે તારે આનાંને પ્રેરણાં, એવાંને પાડે હાલદારની ચાલ્યાનો હતો; તેના દ્રવ્યન રીઠ એવી હતો; પણ એવાંની જાંખમાં આંદોલાં યોગ્યાની તે આનાંનારી દેવાની રાદ ના પાડી, દાખલે જોસ્પાના અંદોલાનું દિલ્લીયાની જાતની આંખું હતું. એનના પછી દિલ્લીયાની લાઇલ લાલીંને શુદ્ધા દાદ હતો. (સંચત ૧૯૫૦-૫૧). આપણારી આંદોલાં તરફથી રૈબનને કાઈ પણ હતો ન થાય તે ઉપર એકાંથે અંખું વિશે આંખું હતું. એંજ અને સુન્દર તથા ઇયેશા ભાવે તાડી વિચારાની, ઇંસ્ટિટ્યુટને અંદર ઇરન પાડી, દેકોના આંગિય લીધા હતા. વળી નારિયાં હોડી ઉત્તરના ૬૨ મુફર કી, બાંધશાન્કથી હોડી ઇરવાનું કંદ્રાસત આપણાની તારનીજ કરી રૈબનને ચુખ રહ્યું હતું. તાંત્રા ઘણારદારને તાડીનો ઘણારો ત કાપતાં, તાડીના છુદ્ય ઘણારા પાંનાજ કોડેને આપણાની રીસ્ટાય, તથા અંદરાં તાડી દેયવાના ચુખની રહી જોગણે દાખલ કરાની હતી. એનો પછી આસેરાવ લાગવંતરાવ જાઓ કુ. સ. ૧૯૫૯ માં શુદ્ધા નિમાયા. લાદમણું જગન્નાથે ભવિષ્ય વર્તેલું તેજ પ્રમાણે નવમારી રોહેસના સ્પષ્ટારાનાં માંદાંના પ્રેરણે તેથી પુરનાર, તથા તેઓના રૈપેશા શુદ્ધાનીજને પાંખી પાનાર શુદ્ધા, અતરેની રૈબનને એંજોન જણાધ આવ્યા. એનના જાંખતમાં નવીન સર્ડો રૂઢી થી ૪૦ શુદ્ધી નીણી હે. તેમાં ચુરતના વેપારની મોટી સર્ડી ૧૦૦ વરસ ઉપરની મેમાલુમ અમલી, તે પાછી નદેસ્સર જનાંની હે. આદાભારત ડામનો અતરેતું ડારવે નેતું અન્નર ઝરાય જાતાણાની એવાંની ચાલુ અંતરું હતું. નામદાર આધારાન ઝ-

માલુમાવતે ભાઈ ડેરવામાં આવે છે કે, અજારમાંની એક દુકાનના છલાં ઉપર, પોતાની ધોટેસવારી દરમ્યાન, ભાડી ડોકોને, અજાર સુધારવા ભદ્ર ઈશારો કર્યો હતો. વરસો વધી ગયાં, અને શુબાંચો પર શુબાં એ બદ્વાઈ ગયા, પણ કોકોની બદાંભી કેવા કોષુને ગમે ? પણ આ શુબા સાહેબને તો રાજ પ્રણ અનેતું નિપત્રાધિપણે કામ કરવાનું હોવાથી, કંધ પણ દરકાર વિના બજારની દુકાનની જગતનું ડોમ્પેન-સેશન આપી, સાંકડા ભાગ ફેરફાળા કરાવ્યો. વળી આ કામમાં ઝુદ્રત પણ તેમના ઉપર પ્રસન થવાથી, સાંકડા ભાગમાં દૈવગોળે આગ ભાગી, અને વરસો પદ્ધી થનારો સુખારો યોડીક પળમાં થઈ ગયો. યાને જાદ્વ શુબાના નામને છાંજતું “ જાહે અજાર ” અથવા ખાસું પોહેણું ચોહેણું આસેરાવના નામને છાંજતું “ ખાસા અજાર ” થઈ ગમ્યું. અને પ્રથમ તો કોકોની બદાંગત અને ફરિયાદ હળી થઈ, પણ પાઠળથી બજારનો બાદાર જેઈ સર્વેને આનંદ વ્યાપિ રહ્યો છે. નવી દુકાનની ચેહેર મેહેર માહાલી રહી છે. વળી “ દશરા ટેકડી ” ને નામે એણાખાતીજ જગતથે કંઈ કંઈ દાહેકાંચોથી દોરાની સ્વારીનો મેળો કરતો હતો. તે તરફ, એણોનીજ કારકિર્દીમાં નવીન પોલીશ લાઇન બંધાઈ ગયાથી, તે મેળાની જગત બદલીને લુનશીકુણાના મેદાંનમાં મેળો ભરવાનું શર કર્યું, તેમજ ગણુપતિને દાંડ કરવા છેક પૂર્ણાં નહિ સુધી કંઈ જવાનો કફિમચાલ તળવી હઈ, અનેતા દુંધાં તળાંમાં દાંડ કરણનો સુધારો દાખલ કર્યો. લદ્દમણુલામાં સૈયાજીયેભવ કાઈઓરી રથાપિ. ઇ. સ. ૧૮૫૭માં દુકાણ પડ્યો તારે સસ્તો અનાજ ગરીબોને પુરો પાડવાની યોજના ઘરી કાઢી. એણોની મેહેનતથી કંડ લેણું થઈ ગરીબોને આપ્યો ભજ્યો હતો. એટલું નહીં, પણ અજારમાં આગ લાગવાથી ને તુલ્યાંત થયું હતું, તે ભાઈ પણ પોતે ગીરોથી કંડ ઉણું કર્યું હતું. એ ઉપરાંત જહેર બાગો અનાવવાની યોજના, મીઠાં પાણીના નળ નવસારીમાં લાખલ કરવા, તથા ને ઘરોમો સંદાસ લેવા જવા આવવાની ભંગીની પારીને નહીં હતી તે તેમને કાઢી આપવા, તપાલ વિડું કરવા, મોને કરણાની નહિ ઉપર પુલ નાંખવા, વગેરે સુધારાંચો કરવાની યોજના સર છે. હાટડી અજારમાં એક મોટી મારકેટ બાંધવાતું કામ માલે છે. અને જે એણો સાહેબના વખતમાં નવસારીમાં બંદર બાંધવાની હીલાચાલ થાય તો પાર પડે એવું છે. વળી માહારવાડ નજીક એક નવી મટન માર્કેટ બાંધવાતું નહીં કર્યે છે. અને રઠેશન ઉપરથી

સુતશીકુર્ધ સુધી નવો “ ગુલાખદાશ ભાઈદાશ વડોવ રોડ ” બંધાવાળી તબવીજ ચાલી રહી છે. વળી આગ યુઝવવાના સાધન કેમે મોહબા-
આમાં પાણ્ણીની ટાંકીઓ ભાંધવાની જોડવણું થઈ છે. આગથા વખ-
તમાં ધરવેરો અનેની રૈયત ઉપર હોવાથી, લોકો બહુ પીડતાં રહેવાથી,
તેઓને શ્રીમતોએ પોતા તરફથી અંધુરી ભરી સુકત કરેલાં, તે પર
વેરો નહીં, તોપણું જાણવેરો નાંખવા માટે દર સંદાસ દીઠ ઉંપૈ-
યાની વાર્ષિક રી લેવાની જોડવણું કરી છે, જે ને કાઢી નાંખવામાં આવે,
અથવા જરા નરમ કરવામાં આવશે, તો એ શુદ્ધ સાહેખની કારકિદિ
નેવી કાળકતી બીજી જથ્થાવાની નથી. કુમકે ધ. સ. ૧૮૯૬-૧૯૧૦
અપસુગન ભર્યાં વર્ષમાં આપ્યા ઈક્સાકાના મોટાં નાડનાં શેહેરો, કહેકે
આખું હિંદ, મરકાની મોહદ્દાંથીની સુશકેલીમાં ગીરકિતાર થઈ પડી, હે-
ખતીને હેખકી ગણું હતું, તે ભયાનક વખતમાં, અલયતા કરિમેકાર-
સાણની કારસાલથીજ, તોપણું પ્રયત્નમાંતો આ શુદ્ધ સાહેખની સાહ-
સિક જેહાભત અને પોતાને બોગ આપવાની હેરતભરી હિંમતથી, આ
એક નવસારી શેહેરજ એ દુષ્ટ મરકીથી બચી ગણું હતું. વળી ચુ-
નિશિપાલિટિ પેડી સુધરાઈનો બંદોબસ્ત કંટ્રોકટરી આપવાની પદ્ધતિની
પ્રહેલ અન્નોએ પાડી, અને અનેતાજ વતી મી. મંચેરણ ઇકીરજ ન-
રસંગને પેહેલવેહેલા સુધરાઈ કંટ્રોકટર ઘનાવ્યા, અને તેમનેજ હલાલ-
જોરપણીનો ચુલ્લરો એવી શરતે આપ્યો છે કે; શેહેરના બધાં મળી
નીકાલી જાણડ ૫૮૮ તથા કાચા ખાડાઓ ૨૪૮ તથા સાર્વજનીક જા-
ણડ ૮૫ મળી કુલે ૧૩૨૨ જાણડ સાડ કરવા ૩૬ લંગી, દરેકને
ડા. ૮ પ્રમાણે ડા. ૨૮૮ તથા ગાડાં ૪ ના બળદ છના ડા. ૧૫ પ્ર-
માણે ડા. ૬૦ મળી ઉ૪૮ ડા. દરમાસે કંટ્રોકટરને આપવા, અને દર
ભંગી પાસે ૪૦ જાણડ કેમે સહવારે પ થી ૬ કલાકમાં તમામ સફાઈ
કરતાં. મેલું નાંખવા સાડ પુર્ણી નહિ આગળ ખાડાઓ કર્યો છે. નેતો
ડીપો હાલની જગાએથી એક મૈલ દુર સદ્ગ જવાં આવતાર છે. એ ઉપરથી
જથ્થાયે કે એ ભંગી સીરસ્ટમાં સરકારને ઉત્પન્ન કરતો અરચ વિશેષ છે.
એ પ્રમાણે આજની ખાસેરાવનૃત્ત નવસારી મોખરે આવીછે. અન્નાના આ
ક્રમેની બાદગારીમાં અન્નાના નામ ઉપરથી “ ખી ખાસેરાવ જાદ્ય
કાણ સેસ એન્ડ કોટન ટ્રેડિંગ નીપમીત કંપની ” સ્વપાછ છે. ખાસે-
રાવનું આપ ઊપરી હોવાથી તેઓની ખાડી ખુસામત કરી કલીદી તા-
રીઝ હોવાના ચુલાસથી નહીં, પણ ગાયકવાની રૈયત ઉપર કર નાંખવાની

સંભાળ ખદલ હીવાન વતી માધવરાવ રામચંદ ઇદ્દીશના જરકુલશર નાં.
 ૧૪ વૈશાખ વદ ૫ સંવત ૧૯૩૧ તા. ૨૫ મે ૧૯૭૫ ને અતુસરીનેજ
 હણુર પરવાનગીથી હલાલખોરપટી શરીર કરવાથી પણ ગાયકવાડને
 આ પ્રતિનિધિ પ્રજાથી પુંજવા લાયકજ છે. મુંબઈની મરકીને નામરકી
 ઘનાવનાર નેનરલ જેટેકરના નેવું એઓનું પરાક્રમ હતું; તેમજ હોય
 સાહેબે સુરતની ખદ સુરત દુર કરી સુરત ઘનાવી, તેમજ જુની ન-
 વસારીને પાછી એઓએ નવીં નવસારી બનાવી. હાસ સુધીના એ
 પરાક્રમો પાછળથી તો પુંજવાના છેજ. ઈ. સ. ૧૯૭૫-૭૬ ના વડોદ-
 રા સ્ટેટ રીપોર્ટમાં રાજ સર. ટી. માધવરાવે નવસારીમાં સુધારાના
 કામો કરવાની ઇટેહંદી માટે અવિષ્ય ફેલ્ફાલ છે કે: — “As the
 town of Navsari contains a considerable Parsee population, I have no doubt that some assistance
 under appropriate conditions will be fruitful of
 good.” એઓ સાહેબ નળના પાણીની ચેંજનાની સુધેહેલ દાખલ
 કરવાના છે, તે વખતે એટ્લીજ અરજ થઈ શક્શે, કે તે પાણી એ-
 મીનમાં ચેંચી નવસારીની હવાને બેજ અને ભીનાસવાળી નહીં બનાવે,
 તેની આગ્રભયથી સંભાળ રાખી, તે પાણીનો નીકાલ થાય એવી ગોઠ-
 થણું કરશેજ. હવે તો ખીંચ લક્ષમણુરાવ અધ્યવા ખીંચ ખાસેરાવ આ
 પણુંને મળશે ત્યારેજ વધુ ચટીની આશા રાખવાની રહીછે. બણી હાસના
 દોકાનિય અને લાખડીવાળા સુધરાણ કાન્ફાર મે. આ. બા. કાઝી આ-
 ઘડુલ રહીમાન પ. ના. શુભાસાહેબનો ખાસેરાવણુંને મજબૂત ટેકો અને
 યોગ્ય સલાહનો નેગ મળી જવાથી, શેહેર સુધરાએનો વધારો વીજળી
 વેગ થઈ ગયો છે. ડેટલાક લોડાએ પ્રારંભમાં બડખડાટ કર્યો અરો,
 પણ એજ સુધારાએને હવે લોડા વાખાણું છે. એલીયો દવા દેખે કડ-
 વા લાગે છે, પણ તેના ગુણની અસરતું ઇળ મીઠુંજ હોય છે. આ
 શુભા લોડ પ્રિયતાની દરકાર વગર ચોતાના સુદાલેખને વળગી રહ્યા કે
 “પ્રત્યેક મતુષ્યે હુકમ ઉકાવતાં શિખબું નોંધશે.”

નવસારીનો બાહાર.

"NAVSARI CUSBA—The produce of this Cusbah is batty, juary, sugarcanes, plantanes, mangoe, pineapples &c. It is well cultivated and many inhabitants in it, which are chiefly the cast of Parsees. There are manufacturers and dyers of coarse and fine cloth in this Cusbah. Some part of the Honourable Company investment is made here, chiefly doolies for chintz. A considerable trade is carried on here at a Bunder in timber, grain, jagaree, cloth, fruits, &c, but most of the principal houses being burnt in the late wars which have occasioned the inhabitants to leave this place, tho' it is still tolerably well peopled. The revenue of this Cusbah is Rupees 13200-3-66 exclusive of the Customs, which is as much as the Marrattas collected."

મુખ્યત સેકેરીઓના સીધેકશન વાકમ ૧ લા માં જ્યોર્ડ. દખલ્ય. ફૂરેસ્ટે પ્ર. સ. ૧૭૮૧ ની નવસારીની રિચર્ટિનો કુંભમાં બાહાર આપેથે. ને વેળાનો બાહાર હું, અને આજનો આ શેહેરનો બાહાર હું ! આજનો બાહાર જુહિ જુહિ પ્રકારનો છે.

જાનઅસારક મંડળી. ખીટીશમાં પણ નવસારીના કેટલી ડેણવથી અપાતી નથી. કોન્દરગાઈનનું શિકાય નવસારી નેણું ખીટીશમાંને નથી. સરકારી સુધોના છેલ્લા મેળાવણાં નવસારીમાં આખું હિંદુસ્થાન બનાવણાં આખું હતું, એની નાખળ તારીઝ થધ હતી. નવસારીનાં આ મંડળી તા. ૨૨ એપ્રેલ ૧૮૫૧ ના રોજ સ્થાપવાનાં આવેલી છે. તેમાં જાનને ભગતો વરસ દ્વારે સરસરી ૧૦ ભાગથી સુધી અપાય છે. ગ્રામકાવડ કરકારના મેટા દરજાના અધિકારીની વિસેર મળી ૧૨૫ ઉપર મેમખયે

સમેલ છે. તેનું ઇંડ રા. ૧૨૨૭-૬-૨ હું છે. અને સેક્ટર-
ટીરીઓ. તરીક સેસર્સ રોઠ ૫૦ મ૦ દેશાઈ અને ૩૦ ૭૦ દેશાઈ કાંચ
કરે છે. એ મંજુલીની નેમ નવસારીમાં જાનતો કેલાવો કરવાની છે. ન-
બસારીમાં એકાદ પ્રલહિતવર્ષક સભાની ખુટ છે. તે પૂરી પાઢવાની
જરૂર છે. પ્રણતે ભગતાં કામો કરવાને કાયદેસર એક મંજુલી નથી.
તો નેકે આગળ વધવાની નોશાકરાઓની રેવ પ્રમાણે પ્રલહિતના કામો
માટે મદાસની નેશનલ ક્રાનપ્રેસ્ટમાં વટીછ દેશાઈ મંજેરણ ખરનેરણ
અને વડીલ દીનથા દાદાભાઈને એકવાર અનેની પ્રણામે મેન્ડલ્યા હતા
તારે એવાં કામો માટે એવી એક સભાની જરૂર છે. શેડ દાદાભાઈ
નવરોજુને નવસારીની પ્રણ તરફથી આપેલાં માનપત્ર ઉપરાંત, આ
મંજુલીએ દયદાના સાથે એકમાનપત્ર આપ્યું હતું. એ મંજુલીના પેટ્રન
સર. દી. મા. પીરીટ છે. રા. ૫૦ લાઈઝ મેમન્યુરના, અને વાર્પિક રીનો
તો માત્ર ૧ રૂપો છે.

જાનોદય સભા. નવસારીના એક દેવણના ચોગાંનમાં એક
દિવસે “ ગાહીના બોડા ” ની રમત કેટ-
લાઈ છોકરાઓ. રમતા હતા. તેમાંથી એક કંદુ ડ, આપણે આમ રમ્યે
છીએ તે કરતાં બધા એક જગ્યાએ સાથે બેશી કાંઈ જાનની બાધ્યદો
ઉપર વાદવિવાદ કર્યે તો કેવું સારાં ? આ શીખાભણું બધાએને પસંદ
પડી, અને તા. ૨૦ અક્ટોબર ૧૯૭૫ ના રોજે માત્ર ૨૫ વરસની
વયના એક નોશાકર હિંદુ, મી. રંગીલદાસ. લ. સુતર્યાએ જાનોદય
સભા અને કાયદેરી કાઢી ! તાં નાહના સુલકાં-માપણું-કર્તાઓ દર
અથવાડે નીતિના વિષયો ઉપર ભાપુણું કરી ભવિષ્યના બદલા નિવડવાના
સુલક્ષણો બતાવા લાગ્યા છે. એ સભા અને કાયદેરીમાં જુદિ જુદિ
બધી રસૂલોના મળી ૬૦ વિદ્યાર્થીઓ. સમેલ થઈ, વિદ્યાર્થીઓના જાનમાં
વધારો કરવાની, તથા સભાનું સંપસણ સ્નેહભાવથી રહેવાની નેમ પાર
પાડે છે. એમ છતાં એ મંજુલીમાંથી એક બીજી શાખા “ જાનોદય
સભા ના. ૧ ” એવી જુદી નીકળી છે. ને પાછી બેગાઈ એકન થાય
એવું આપણે ચૂંચશું.

અનુભે રેઝે

માનેક હેરમજન રોજે મળનારી મંજુલી.

અહું રમજન.

પૃષ્ઠ્થર લાઘુખંડી, મોહોઅત અને એખલાસ,

તથા બાપીઓ ધર્મ તરફ જાનકીશાન રહેવાના

એક અમૃત્ય સાધન તરીક આ ખગુમ સ્તુરણ સાહેબ જમારપણ મી-

નોચેરળ જમારસ આશાના પેટ્રોનેજ હેઠળ રથાપવાની નેમ જણુવામાં આવે છે. તેમાં બગબગ ૧૨૫ ઉપર મેમબરો છે. ઇ. પ્ર. લાઈને ત્યાં લાઈન મેમબરો કરવામાં આવે છે. એરવાદ ખુ. એ. પાલડી તેના મુનશીનું કામ કરે છે. દશતુર મેઅદો, સુશક્ષમાનોએ પોતાના ડોરાનો દ્વાર્યો પઢી પોતાનું બીસ્મીલ્ભાતું સતુમ ભણી જણે કરેલું જોસ્પન્સ કે મરણું ખાબાને ખાંચકી કરતા નથી, અને તોપણું ભગર્યા અને માતેચેર હેઠભજુવાના એક બીજાનું સતુમ ભણેલું સ્નોજન જમવામાં પાપ સમજે છે, વગાળ સમજેછે, તે દુષ્ટ રસમ કાઢી નાખવા, તથા અંણુમનના જાહેર દ્વારાની સંભાળ રાખવા, તથા અંણુમનના કિયા કામે વિગેરભીજાના કામે ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ એ બજમ બજાવણી એવી આંશા રખાયછે. એ બજમની રથાપના યનરેનરદી ૧૨૬૬ માં થઈછે. અને ઇંડ આસરે ઇ. ૩૫૦૦ સુધીનું છે.

નવસારીની કલણો. નવસારીમાં નહાની નહાની કલણોતો ધણી છે, તોપણું નવસારીના અમલદારો વીગેર માટેની “નવસારી કલણ,” તથા નવસારીના બીજા બ્રહ્મસ્થોએ કાઢેલી “ફ્રેન્ટલી યુન્નન કલણ” તથા બીજી “નવસારી ઓરાઓભાન કલણ” મુખ્ય છે. ઘરશેરદ્દ દેશાંત તથા મેહેરળ રાંધ્રાના બેગાં નામની “એન્રોદ મેહેર કલણ” પણ જાંણીલી છે.

મેળા અને સ્વારીએ. નવસારીમાં મુખ્ય મેળા, દરોરાનો, તાણુતનો, મગદુમશાદ્ભીરના ઓારસનો-શાનાના કળા શાના ઓારસનો-ગણુપતિનો-દીવાળીનો, અને બકરીઈદનો મળી જ મુખ્ય છે. દીવાળા શાબાદ દરેક મેળામાં સરકારી સ્વારી કાણમાઠી નીકળે છે. અને દરોરાની ૨ દાઢા અગાઉ બાંધમની સ્વારી નીકળે છે. અણેવની સ્વારી નીકળતી હતી, તેનો અર્થ કંઈ કાણમાઠી તે સ્વારી બંધ પડીછે. તે સ્વારીમાં સરકારને ઇ. ૨ સુધીનો અર્થ હતો. હાલ વળી ર વર્ષ થયા પુના અને મુખુર્ધતી માટે ગણુપતિનો મેળા દિંહણો જીહાફાડે છે; પણ અવિષ્ય માટે તેના સુચિન્દ જણ્યાતાં નથી. કેમકે અનેના હિંદુ મુસલમાનો અનિ જાચચારાથી વતે છે, તેમાં એ નવા મેળાથી, તેમજ લુનશર્દી કુઠ આગળ બરાબર મગદુમશાદ ભીર અને શાનાના કળાની નજીક સામે પદ્ધરાવેલાં વડીલ મુલાખતાસભાઈના દેવજથી કાઈ દિવસ અંતર ૫૫-વાનો સંભળ છે. એકના શાંખ પુંકાઈ નગારું વાગરો, અને બીજાની ખાંંગ પેકારલાં આઠી પડુવાનો ઝાઈદી સંભળ છે. ચંદણી પડવાના

અને કન્કવા ચક્રવાના મેળા હાલ નવા થાય છે.

શિક્ષકસમાજ—સુધરેલી ટપણું જેણી કંઈ દુન્યામાં થાય, તે બહું કરવાનું નહીં બને તોપણું, તેની નકલ કરવાનેતો નવસારી કહિ પછાત પડી નથી, કે પડતી નથી. તેના એજ દાખલા આપણે રજૂ કર્યેં. ટ્રેનિંગ ડેવેલ જેવું કંઈ નથી, તારે આખા પ્રાંતના સ્કુલોના લગભગ ૧૩૦ શિક્ષકો બેગા મળી, શિક્ષણ કેમ આપવું તે વિષે વાદવિવાદ કરવા, તથા બીજાં ભાષણો કરવા સાંચ ઈ. સ. ૧૮૮૫ થી “શિક્ષક સમાજ” નામની સભા નીકળી છે. જેની એક ઘ. સ. ૧૮૮૫ માં અને થઈ હતી; અને ૨ જો મેળાપડો ૬૮૮ માનતા ને જિક્ષકો હોય તેઓનો ગંભીર મેળાપડો, ઈ. સ. ૧૮૮૭ માં અને થયો હતો. અને બીજી સભાએ બેગા એ સભા પણ ચાલે છે. નકલનો બીજો દાખલો આ કમતરીનોજ ધનદે. ૧૯૧૦ ના “ગોરાસીઅન ડેલેન્ડર”

ઉપરથી ઉતારી લડિછું:—

છુના અક્ષરનો કાંડ. એક અમેરીકન કારિગરે અમેરીકાના પોસ્ટ કારદ (ને અહીંઅનાં પોસ્ટકારદ કરતાં હોઢરો છે.) ઉપર ૨૫૦૦૦ શબ્દ લખેલાની બીજા વાંચી સરસાઈ કરવાના છરાતથી નવશારીના દેહનાર દેશાઈ શોરાયજ અચેરજીએ હિંદુસ્થાનના છ પોસ્ટકારદો લઈ અકેદી ચઢતાં લખાંછો કર્યાં હતાં. પેહેલા કારદમાં ૫૦૦૦ શબ્દો, બીજામાં ૧૧૦૦૦, ત્રીજામાં ૨૪૦૦૦, ચોથામાં ૨૭૫૦૦, ચાંચમાં ૨૭૫૦૦, અને છોડો કારદ કે ને બંદના ખીટીશ મ્યુઝ્યુમન્સ મુક્કવામાં ચાંચ્યો છે, તેમાં સુમારે ૪૧૦૦૦ શબ્દ, અને ૧૨૫૦૦૦ હરર સમાયલા છે. અને એ છેલા કારદમાં ગાયકવાડ સરકાર સાથે નવશારીના દેશાધનો સંબંધ, તથા ખીટીશ અને ગાયકવાડ સરકાર સાથે નવશારીના દેશાધનો સંબંધ એ જેણ જાણત છે. પેહેલા ને કારદ મુંબઈના વીકરોયી મ્યુઝ્યુમન્સ મુક્કેલા છે, જે વીજો મીઠ રીન દીક્ષનની શહીથી પેહેલા વરબની સરદીશીકટ મળી છે. પાંચમો કારદ ગાયકવાડ મહારાજ સયાજીસાવને નજર કરવામાં આવ્યોછે. એ પાંચમો કારદ ઈ. સ. ૧૮૮૮ના પારીશાના પ્રેસ પ્રદરશનમાં મુક્કવામાં આવ્યે હતો ને ભાટે તાંની ઇનીશી તરફકી ખણી કરણ સસીધીકાટ સાથે દેશાઈ મનડુર ઉપર પાણે પોંહાંચાયકવામાં આવ્યો છે. તેમાં છેલા શણ્ણો એવા છે કે “ઝારિશીરીમાં હિંદુસ્થાન” જોડી પણ જીતાત નહીં પડજાનો દરો કરવાનો હુક ધરાવે તો તેતો

એક અચ્છો પુરાણો છે. ” સખસા કારદો ચારથી પાંચ કલાકમાં કાંઈ પણ ઓજરની ભડ્ટ વિના લખેલા છે. પારીશવાળો કારદ અરધો તો રાતે કખાયશે હતો. તેમાં ૫૫ બાબુદ, ૧૦૦૦૦ હરફ અને ૨૧૫ લીટીઓ. [મહારાજને એ કાઈ નજર ન થતો, મેહેરભરાંણ કાઈઓરીમાં મુંક્યો છે.]

શાનાના ચાંદો મેળવનારાં નેશારીના કારખાંનાંઓ.

નવસારીવાળા મી. કુંવરજી કાવશળ મીથાઘનાળાએ કલાકા, પુના, એગીનઅરો, (રડોયલાંઝાં), તથા વેદાત મધે રૈપલ જીવીએરી એક-અભીયાનમાં પોતાની ઉમડા બનાવતાના શરણતો તથા અન્યાન્ય તરાંદાના મુગઘાઓ વગેરે ભાલ મોઢલ્યો હતો. તે સંઘળાં પ્રદરશનાંથી તેવાંને શુનાના, ડ્રાંના, તથા ઓન્જના ચાંદો ગલ્યા છે, તથા પેહેલા વર્ગની શરદીએકા ભળી છે. તેમજ પુરોખના સરળન મેજરેએ છ. સ. ૧૮૬૦ માં સરદીએકા આપી છે. નામદાર ગાયકવાડ મહારાજે પણ પોતાના આદર્દીજી હાટદર ની. એસ્તુ પાસે એ અધી નોશાદરી ઉભાત વસ્તુઓની તપાસ કરાવી ઉત્તમ સરદીએકા આપી છે. આ કારખાનાને ભાલ દેશ પ્રદેશ નવસારીથી જાય છે અને વણખૂય છે.

ખાંનાનું પ્રચિન્દ કારખાંનું— નામદાર માહારાજ શાળાલરાવની ખાસ પેટ્રોનેજ હેઠળ આર. એચ. બાનાની કુંપનીનું બાડુ પ્રખ્યાત કારખાંનું નવસારીમાં આવે છે. અદિં જાત જાતના સુગંધાદાર પદાર્થો, સુંદર ડેલનોટર, લવાંડરનોટર, ભાલને ચોપદ્વાના ખુલાઓ તેથો, ઉભી જાતના શરકા, ઈન્ડયન સોસ, તુથ પાઉદર, વગેરે વગેરે અતરો, તેમો, તથા ઉચ્ચી જાતના તરેકાવાર સાખુઓ જનાવામાં આવે છે. વળી “ બાના એકે, ” તથા “ નવસારી નોવેદી પરદુસુમ, ” ની ખાસ જનાવતો એ કારખાંનાના ઇળ છે. અને હિંદુસ્થાન-ખુનાધેર કોંગદ-અને અમેરિકાના મુનાધેરસ્ટેટ્સના, ઉપલી જાતની શાયોના એકલા માલેક એ કુંપની છે. નામદાર માહારાજ સાહેલે આ અધી જનાવત એ કારખાંનામાં થાય છે કે ડેમ તેની જાતે તપાસ પોતાના મેહેલમાં કરાવી, મી. ૩. હેલ. બાનાને રૂ. ૨૦૦૦૦ ધ્નામ આપી પેટ્રોનેજ આપી હતી. વળી જાન સર. ડી. માધવસાવે એ કારખાના ભાટે, સરકારો

જમા, વગર હોયાએ એ કુંપનીને ડિસેન આપવા આપી છે.
 ૧૮૮૩-૮૪ ના કલકત્તા ધનિસેનના એકઝિશનમાં શોનાને એક
 ચાંડ, તથા પીળ ર ભનાસી ચાંડો ખણ્યા છે. ૧૮૮૧ માં બડોદરાના
 પ્રવર્ત્નિનમાંથી ર ઇંધાના ચાંડો તથા ધનિસ મહિયું છે. ૧૮૭૭માં રાજ-
 પ્રાસાદ સંસ્કરણનમાં એક ઇંધાના ચાંડ સાથે ધનિસ મહિયું હતું.
 ૧૮૮૬માં કંનના કોણાંદ્રા અને ધનિસન એકઝિશનમાં ૧ ચાંડ
 ગણ્યો છે. ૧૮૮૮માં પુના પ્રદૂર્ઘનમાં ૧ ઇંધાની મેલમ ગણ્યો છે. અને
 નવનારીની સર્વદી એટું સુધીઓદર ખણ્યો ગયો ૧૯૮૫માં એન્ટરપ્રસાદ
 ધનિસ નેનનન એકઝિશનમાં હતું જાન સાંચ પત્ર (Diploma of
 Handwriting) ગણ્યો છે. આ કારણાનું પત્ર નવનારીને દેશ પ્રદેશ પ્રસિ-
 દ્ધિ નાયાનાને રૂપનાનું હથ પણ્યું છે.

की विवाह तथा शैक्षणि द्वितीय छुट्टी के दूसरी, तथा बीज
शैक्षणि त्रितीय आठवीं उत्सवमेंने छुट्टी करने वालोंमें
सभी अपने सर्वोन्मुखी रूपोंमें दृष्टिकोणी दृष्टि द्वितीय जन्म-
वाची वापसी होकर उन्होंने अपनी वारसेन्यमें अनावा कर्त्तवी-
ती हो चुकी है।

प्रभुतुलु लाखां- खुद आधिकारी कहा॒ज अस्ते तो दोना
नवसारी नाम दुर्लभौ॑। इन ४ छे. जगाली १-वेळमा २-अन्ते
नवसारी ३. परदु नवसारी डाटने लग-
तां, डायमंडी ३ छुटो पाहयाना “ छु ” नामना करपाना २ उच्चे.
नवसारी उच्चे राठाना आगले ४ उने ऐडी दुल उ बालु दियतिभां छे.
मेसरी ५. २५तुला शेष आइस, ताताना उनी तका आमदवाई
हण्णा नामने इ सामाना॑ प्रेय छे. गाढ़ी सादेव माहाकलसामार्घतु
उन हात लूच छे. नेत्र खोलातु॑ इन एषु रथपायलु॑ छे. सांचामां
आणे अपानु॑ डरखातु॑ भा. जगीरछ भरजारछ देशाचे आठेलु॑ छे.
हाताना लुला रा. ला. आसेरानक्कना नाम॑ किपरथी “ धी आसेरान॑
लद्य डाटन प्रेस ओ॒न डाटन ट्रैडी॑ नीपभीत डु॒पनी ” २०००००
इप्पीयाना भाऊण सळ एकडु॒पनी रथपार्छ छे. बाणी ताता आगमां॑ तथा
नवसारीनी आसपास धणी जगामामां॑ धृश्यपथीमन॑ डाटन उगा-
व्वामां॑ आव्यो॑ छे. अने ये अभतरी बिने॑ कृठे करतां नवसारीमां॑
इतेहमं॑ जख्यायो॑ छे. इटेआइरो॑ २ छे. युरोप शोभोने टोटो॑ नथी. झै-
दोआ॒ (शाँडे॑) शिखबवानो॑ क्लास शहू॑ छे. शीववाना॑ सांचा॑ आ-

वर्षी २० वरसना अरसाभां दाखल थया छे. पेहेक वेहेको एक संचो
अने आव्यो तारे नोक्षाटराज्ञीनी अन्नयर्थीनो पार रख्ना नोहोरो. वर्गी
झिलारना कारभानाज्ञीभां रतनल लुदारनु दारभानु घर्खुँ सुधेली ८५ उपर
याहे छे. तां दोभाँ डास तेम्भ लीन्तु वेअथती अमता जेहुँ घर्खुँ
कास ज्ञे छे. ते एट्ये लुधी के आग्रहीक्ष अनावानी पछु आरभाण
थाह छे. वर्गी दमोहर लुदार नामे ऐक अज्ञाप नेवी भन्नयित्तो
ऐक क्षिरियर अने रसे छे. ते याहा शृङ्गा नेवां ताणां वर्धि अन्नो
छे. नवसारीनी यन लाग इभ्या सामाज अंगी तरी ज्वलनी लम्हारी
तीनी अनावाभां नेहुँ पेहाती शारीरीही ज्वलनमुनो अहाव्यो छे.
तेहो ऐक्षवार नमुनाली ऐक लाँडुक अनापि हाती, के लाँडुको बगर
अनान थेरे लार थोरे रहो. ते दरीपाल लेनी शारीरीही उथ प्रेशना
प्रदर्शनमा दाखलाई छे. वर्गी नदाराज्ञी दाखलाई नीनीभां अ-
क्रेना हेही दोलीबोली लारीह शिराह छे. जेहेसे लुधी के तु अह वर्धि
अहिना देलीदे अनार नमार दोलावारी अविहे. के उद्योग लम्हित
तडाकामां लुधी युखर्हानी केहुँ घोड नाह “ चोम्पां हुयनी हेही ”
नी छे. नवसारीना थरे रह रीत्याव चिम्पानु हुए ऐहुआउद्या आटे
भित्तिहारि आहु अर्हांचाहु दुरुरु लासोपेन्द्राज्ञायि जोक शारभानु
काउतानी खुक वर्हाह रहो छे. वर्गी लुधी युखर्हामाह साहारास लाइची
पेपरनील नीण्यार इर्हेनाम हे. ने उपांत डाक्तर ज्वलोहु ऐसाम्भ
ना यादाक्षी लांगां देली हेही देहावाहु आरभानु थेरे शार्द्यान-
भां आव्यु छे. चाँडी रमानु यसु अने रह अहुँ छे. के उपरांत
साला नवसारी प्रांतामा ज्वलामां लाख लान्दारानु अनुदुप ज्वलायादी
थाहु जेनदरानी हुपर्नीकी लुधी तद्युमामां लाख लान्दारानु पछ
शहु अहुँ छे. नारा अने भाहु इत्यन थाप छे. नदरानी रातमां व्याप
क्षलामां ज्वलरहस्त वेपार थाले छे, अने नापल्या प्रांत भाटे सुरत
ज्वलरहस्तो वेपार भीखपवा “ धापीबेही रेह्वे ” तेथार अध्येह; ले
प. स. १८८८थी वेहेकर अलावासे. अने नवसारी प्रांतनो साल्हेरन्म
हिक्सो हेरे ४०० रीष्टनी उच्चाध्ये इहेहे, अने दिन्हुन्यानभां ज्ञी उ-
च्चाध्यनी सेव दिल्लो भावामां आवेडे, तेही जेट सेहेक्षी थसे.
झुम्मामांता अने वर्तमानपत्र—ज्वलायामां “ नवसारी प्रांदीम
ज्ञो लुधीग मेष ” लाय “ अर्थविक्ष्य आपामानु ” लेवा ये स्वार्थ
प्रेष छे. लाला लेवाह रहेर मुख्याध्या लीगत भींशीम भेष्टु भेष्टु

જાપાનમાંનું ખાંડયામાં આવેલું છે. “તવસારી પ્રકારું” નામે પેહેલ વેહેલું ન્યુઝેરેચર મી. ઇ. જા. દસ્તુરે ઈ. સ. ૧૯૬૫થી પ્રગત કરવા માંગ્યું છે. અને “ધી નવસારી” પેહર નીકળવાની ચોજનના થઈ પાછળથી તે બધ પડી છે. આર્થિકન્યમાંથી “નવરેંબ” નામે ભાસિક ચોપાનું ઈ. સ. ૧૯૬૮થી નિકળાર છે.

ઉનાઇની જાવા અને ટીકા મેળા—નવસારી પ્રાંતમાં ઉનાઇની જાવાનો મેળા મુખ્ય છે. દરદ્વારા શુદ્ધ હૃદ નેહિને વ્યારા તાલુકામાં આવેલાં ખાંભાલ્યા જામાં ઉનાઇ ભાતાનું સ્થાનકઢે. તાં આસપાસના બાંધા બોડેનો મોટા મેળાવડે શક છે. તાં વાનના જેવા એ કુંડા છે. એક રીત્યાને નાનાવાનો, અને ધીને મરુદેને નાડવાનો છે. ભારે માસ એ કુંડાનો એટલુંનો કંડા પણ નરમ પાણી રહે છે કે, ડેહતી ચાસેણે તેમ પરીયડી પણ તે પ્રિયર રંધી રંધી શરીર રહુણો પાણી કિલીને, કંડા, પદ્ધા કરેણે. પણ ચાન્દન કેવું કે કે, એ દીવસે એ પાણીની અદી નાયછે, અને મસીધ નિંદુ કોણે નાં અનાદીનીસ્થાન કરેણે. તેઓ કંઈ દેવતાઈ ભાતાના પ્રદાનનું ખર ગણ્યું. હુદરેલા શૈખદે કંડેણે, એ જરૂરીની નીચે ગંધકનો પાદાડ કે પાણું દાંદની હેઠાલી એ પાણી નરમ રહેણે; એને ધર્શું થોડ સામણા નાડાના પણ પાણી રોડવાઈને એ દાડાડ કંડા પડેણે. એને નેમ છુંબ, પણ દરથાડ જાંબો બોકેનો જભાડ થાયછે. આએનો વરીક અસલાની તેની જોદમાં આવતા હૃદ એમ જણુંયાણે. દેશાં ખુરશેદજ દેહમુદ્વાલાં ખર્ચ કર્યો છે કે “૩૨૨૦૦ સુરતના અંગરેજના અનન્તની હુનાઈનું પાણી પોવા જયા તાર જાવતાં જ્ઞાન આપણી વાતિમેદ રહ્યા કેનો ખરચ ૮૩ મીયાતર ગંગીર (Gambier) શાખ જોડો આપો, મી. પારટડ કરી ” (Partard Curie) એ પ્રમાણે એ કુંની અન્યાન્ય કેવી ખૂબીને લીધે શથાળુંમોની મોટી જાવા આપણે. તેજ પ્રમાણે ભાવધોર જાંદે દાદ પાણીના કુંડોછે. તાં મહા વદ ૧૪ ને દિન મોટા મેળા થાયછે.

વળી વાંકા તાલુકે વેલાણના ફુપાણા ગામે બાલાનીરનો ભાગનું શુદ્ધ છ સે, ભાગરોલ જાંદે મોટા મીયાનો ભાગસર વદ ૧૧ એ, ગોળાં વ જાંદે જાથ પગવાનો થઈનું શુદ્ધ ૧૫ મે મેળા ભરાયછે, અને એજાંલાથિએ શાહ જાંદે નહિયોમાંથી ઉતું પાણી નીકળેછે, તેથી તાં મેળા થાય છે, નવસારીની આસપાસ વલી પૂર્ણખરની અને એરની એમ જે શોટી જાવા થાપણે.

આજના અજર લાવતી થાઈ—તા. ૧ નવેમ્બર ૧૯૭૭ ની નવસારીના નિર૖ ભાવતી થાઈ પ્રમાણે, જેણે આ શાબુજરા મોંખવારી ગણાય છે, તોપણ આદેહના ઉપયોગનેમાટે, તથા આપણે આમળ જોઈ આન્યા તેમ સવાસો વર્ષ ઉપરતા લાવ આપ્યા છે, તે સાથે સરખાવા નિચે સુંભળ ઊતારી લાઠકેં—

જુનસંતું નામ. હા. ૧ના શેર* જુનસંતું નામ. હા. ૧ના શેર*

ધડું ઊતમ	૧૧-૧૨	સુંભળ ગરચાં	૪
ધડું મધ્યમ	૧૩-૧૬	સાંઘ	૧૬
મેટો (ધડિનો)	૧૭	સાંઘ	૧૪
કષાંક (ધડિનો આટો)	૧૭	સાગ	૧૩
કોણા ઊતમ	૧૮	સાંઘ	૧૧
શોખા મધ્યમ	૧૯	સાંઘ	૧૩
હુદુરની દાળ	૧૯	સાંઘની દાળ	૧૨
ખાલની દાળ	૨૦	ખાલની દાળ	૧૧
ખાલની સેટ	૨૧	ખાલની દાળ	૫
જુદુર	૨૦	ખાલની દાળ	૧૨
ધ્યા કોણ	૨૧	દેખ	૫૩
ધ્યા નારચ	૨૨	સાંઘની દોટ (એમસન)	૧૩
ખાં	૨-૩	દોટસુ	૧૦
ખાં શાહર	૪-૫	શાહર	૫૦
શાંગ	૧૧	હ	૫-૧૦
માટુ	૨૫	સાંઘ	૨૦૦
ફોરો લાંબ	૬	અણ	૮
અછી	૩ (તોલા)	સાંઘ	૮

નેમ નેનો અનુભાવ, તેમ નેની ડિનાર્સાં વલયટ હોય છે. જેમણે નવસારીના પારસ્પરાઓની વરતી વર્તોર નેંબાથી અણન હા. ૧નું ૮ શેર અણે, ત્યાંને વરોદરાંના ટાંકા નવસારીનાં ૧૦ અને કદીનાં ૧૧ શેર થયે છે. જેણે એક જુનસને એટો આપ્યું હોયથી તે થીજી જવાને

*અછી શેર ર પ્રકારના ચાંપોણ ડાળા તોલા (ઇન્દ્રા ભાર) નારસી ૧ શેર પણ ડોષાંદે. અને ૪૦ ઇન્દ્રા ભાર (તોલા ભાર) ને પણ એક શેર ગણાય છે. ઉપર ને તંત્રન આપ્યાં છે, તે ૪૦ ઇન્દ્રા ભારના શેરનું બજનાંદે. સુંભળનો રતલ, અછિંના શરથી વધારે છે.

મગતી હોવાથી પણ મોંદી ભજે છે. જેમકે માંછકી નવસારીમાં પારશી વધારે આતા હોવાથી તે રા. ૧ની ૮ શેર જેટલી મોંદી છે, તેમ કરી અને અમરેલીમાં ધર્માધ હિંદુઓ હોવાથી તેમજ ખાનાર યોડા હોવાથી મોંદી ભજે છે.

નવસારીનો ભોગ્યો.

(NAVSARI DIRECTORY)

પારશીયોના દોષમા — આજ સુધીઓં નવસારીમાં પાંચ દોષમા થયાં છે. ૧ જુ—આજ ગારણાફળાલું દીટિનું, ને હાથના દોષમાઓની છેક પછાણી તથન ખરીએર થાઈ જગળું છે. ૨ જુન—માણેકજ્ઞ ચાંગાઢાનાલું, લાલ પદ્ધતિનું, ચેહેરાની ન્યાગળ બાધેનું દણું છે. ૩ જુન—માણેકજ્ઞ ન-પરોણ રોતું લાલ પદ્ધતિનું, થીલાની ન્યાગળ બાધેનું દણું છે. ૪થું હોરમજી મનેરજી ભાલાનું કાવા પદ્ધતિનું, દરવાજામાં પેશતાજ છે. ૫ સું-નારસ્વામજી રતનજી રતાતું દરવાજાની સુઝે નહું છે. છેલ્દાં એ ચાલુ વાગનામાં છે. અનિધારે કારણે પણતે કીલ નંબરનાલું પણ વરસાય છે. પણ મજા નવસારી પ્રાતિદાં ૧૫ દોષમા છે. અને મી. એલાંગ રદ્દ જાપુરિનો છે.

દોષમાની રાચદી — જુની સગરી રહી— ખરરોણજી ઢાંઠાનજી-ની છે. ૨થી-દેશમજી મનેરજી ભાગાની છે. ૩ છ-સર જમરોણજી જુણાપુરિયાંડી કે જીયા— સર દીનનાણ ભાણુણજી પીટીની છે.

જીહેર જભાનરાણજી — ૧થી-યુરકેદ્વાડીના જુના ડ બંગલા ઢતા, તે જભાનરાણ થદાની સેણું લાલ એક નવો થયો છે. ૨ છ—યુરશેદ વાડીમાંની સર જભાનરાણની. ૩ છ—જારશેદ આગ અથે શર જભાનરાણની. ૪થી—શોરાણ ભાગ. ૫થી—નારનાનાં ભાગ. ૬—કાદારવડમાં ન-વાજણાઈ ભાગાની. ૭—ડારણજી તાતાની જભાનરાણ યુરશેદવાડીમાં છે તે. ૮—કાણેનીયાડી અથે દેશાઈયાની. ૯ છ—૪ થી—૫ મી—અને ૭ મી ઓટલી પારથી ડિતારાંઓ આટે ધર્મશાળા પણ ધરાવે છે.

દોષમાના રસ્તા — પારશીએને ઇવાંન લઈ જવા મેટે ફલ્યેવાલા-ઓ માટે શેડ હોરમજી ખરનેરજી ફ્લેટાને પાડો રસ્તો બંધાવેલો છે,

અને અદેશર રસ્તેના સોડો આટે ભાઈ દીનલાઈ નફરવીનણ પીઠાઈ
બંધાવેબો છે.

સાહુકારી—નવસારીમાં ૧૭ સાહુકારો ખીરધારનો ખંડો ચબાને
છ. મેસર્સ ભીજુભાઈ મકનદાસ, રામદાશ શીવદાસ, ગાલાભાઈ દીપ-
અંદ, પેલાભાઈ જોડલદાસ, હાલાભાઈ જોડલદાસ, ગાંગાજાઈ જોડલદાસ,
અમથાભાઈ શુભમધુદાસ, છેટુલાલ ખુશાલ, લુરીયા જેઠેન, ભીજુલં-
ખણ દામેદર. એટલા વાણીઓ પારસો ચારાઢી કરેલે. હોનીઓઓની વર-
ણ હેચારામણ, મારવાડીઓઓની વક્તા ભરાળ, મેલી પીરમણ, કચણ
પરામ, ગલાલ લોગળ, ઇકોર જોતાંક એટલા છે. કીસાણી કાંદુથા
માં બાદાળ કોંદાળ, અને પારસીઓઓની મનચેરણ અરસીનણ પારડી,
રતનણ વાંદોગાળના ઠાકરસો, બાપુણ ગેરિલંનણ ડેલાઈ છે.
કીસાણ ડેટલાક પારસીઓની તદ્દી લાઘુના અને આરસીઓની કે, દેખોનાં
ડેટલાક નાણના સાહુઘરી છે, અને ડેટલાડોને સાહુશર દેખે એટાને ઝુ-
ચાલ આપે છે ! કુશલમાનેસાતી પ્રાજ્ઞ પાપું દરશાગ હુદાથી તેચો
માં આપું સાહુકાર નથી.

નોંધણી ખાતું—અગાઉ લેખુદેખ નિગેરેના દરતારેનો દેખાને ત્યાં
૧ રષ્યો કંપ નોંધી આપદાંના આપદી. દેશાં આપ કરે અને દરતા-
નેની નકલ પાતાને ત્યાં રાખે એટસે દરતાવેજ સોંપાયો નહીં કથ્ય.
પણ ત્યાં ૧ ચાગણ પ્ર. સ. ૧૯૨૫ થી દરતાવેજ નોંધણી ખાતું, દર-
સ્તાવેજને દીતસર રેણ્ટાર કરવા સાડે રથાયન કરું ત્યારી, દર નસે
સરસારી ૮૦૦ દરતાવેજ નોંધાય છે. જ્યારે નવીન રૂપો રીકલ્ય ની-
કળી ત્યારે વધોદામાં આરે દરતાળ પરી, અંત તેણું નેટને નવમાર્યાંનાં
પણ એક દાઢે દાઢાગ * પાણ્યાંના આવી હતી. હારણું રેણ્ટાર
આતું રથાયું હતું. તે સાધણી તે પેહેલાંના દરતાવેજનો અને
પણ નોંધાનાની જરર રહી નથી.

વડીલો—સીન્યર વક્તાઓના મેસર્સ સખારાંન બાપુણ, દામોદરદાસ
સુરનરામ, હેવયંદ હરીવલલ, દીનથાણ દાદાભાઈ સુલલાં (એટલાઓની
વડીલની પરિકા આપ્યા મિનાના છતાં વડીલાની શનહો મેળવી છે.

* દરતાલા=એ હારયાદરનો અપરજય કે. હાર=ખંબર; તાલ=તાલું. પણ
ખંબરે વાહુ મારણું તે.

એ પૈકી મી. મુલ્ખાને વરીષ્ટ કોઈભાં ઉસું રહેવાનો પણ હડ છે.) ઇદરાજમેહનભાઈ, રંગનાથભાવાજી, જમનાદાસદેવભાઈ (ઓટલાએવિભાગની પરિદ્ધિ પસાર કરેલી છે, અને તે પૈકી છેલ્લા એને વરીષ્ટ કોઈભાં પણ ઉસું રહેવાનો હડ છે.) ઓટલા જ વડીલો સીન્યર ગણ્યાય છે, અને અપીલ કોઈભાં પણ તેઓ ઉભા રદી કરે છે. નિચે જણ્યાવેલા વડીલો સુનામુદ્રા દોર્ણા છે, અને તેઓને અપીલ કોઈભાં એકલા ઉભાં રહેવાનો હડ નથી, પણ સાચે સીન્યર વડીલો પૈકી શેડને લેડીદાર કેવો પહેલો તેઓ રીતસં માણેકલાંચ શીવભાસ, શુલાભભાઈ વસનજી, પાંડુરંગ બળવંત દુર્ગે, ગેરવાનજી વ્યાદરાજ દેશાઈ, યગનદાદ જુભાદાસ, ધંશ્વરભાવ ઘણોરદાસ, દેલાભાવ ભીમભાઈ, અને દ્વારાજી નીઢાભાઈ છે. અને વદીલાની ભાગ સનદ મેળવેલા મી. ગણ્યાય નારસણ આપણે મુખ્યાર વેણે હે છે. કણી મી. આયુગવ નિધનાય સુખ્યાર છે. વળી અંધેજ રાજ્યના પાસ થયલા પેડી મેલરી શુલાભભાસ ભાઈદાસ, ધનજીશા એટલાજ ખેટર (રિલીઝ પ્લાનો) ગેરવાનજી રતીલાલ દેશાઈ (લાઈ કોઈ ખેટર) ઓટલા ડામ નથાને છે. વડીલોની ચેઠી એક છે, નેચો ભાગમાં કામ કરે છે, તે “ મેખસ શુલાભભાસ, રંગનાથ, અને ધનજીશા ” ની ચેઠી છે.

મહેરાજાંદું લાઇફરી— સર્વથી પેહેલવેહેલી લાઇફરી પેહેલા દશતુર મેહેરાજાંદુંવાળી છે. તેને માટે શેડ અન્નેરાજ અમનજી પદમે પોતાની જગ્યા ઉપર રૂ. ૩૦ ૫૦૦૦ અરથાં એક મદાન લાંબું છે. તા. ૧૯ એપ્રિલ ૧૮૭૨ અને રોજ ૧-૮-૧૨૪૪ પલ્ટદેવલદીનાં એ ખાતુ રથાપેલું છે. એકવાર એ લાઇફરીનું હડ છેક એક ઇપેચો છ આના નેટલું હતું, અને ૧૮૮૪ સુધીના તે સધાને રૂ. ૧૦૪-૧૩-૦ ની પુંઝતું થયું, પણ લાર મણી મુખ્ય આતેના સેકેટરી શેડ અરહેશર શીરાખજી દશતુર ડામદીના લાગવગ અને મહેનતથી, તથા નવસારી આતેના સેકેટરી મી. નવરોજ દેશાઈ દેશાઈની ખતરી, તે સાહેબોએ અધિગ્રાર છેઅયો ત્યારે રૂ. ૧૨૫૮૮-૧૪-૧૦ ની ફુલ લેગી થઈ, અને આજે વધીતે ૧૧૦૦૦ રો. આથરો આય છે. એ એતાખાનામાં ધ્વણાં ઝીમતી જીતા હૃથનાં કસેલાં પુર્સ્તકો છે, નેઅંતો મોટો ભાગ દશતુરો રસ્તામજી ડોલાદજી મેહેરાજાંદું અને એરાજી શીરાખજી દશતુર મેહેરાજાંદુનો એ. જુન એપ્રિલભાગમાં તે અદ્ભુત શીરોળ મર્દમાણી એજ કિરળી ગણ્યી રહ્યા,

એમાં એ સેકેટરીએંસે મેસર્સે ૩૦ ડો મોટી અને ૨૦ હુંડ્રડ કોમ બજલવે છે. ખીલુ એક ગંગલવર લાઈફેરી રોડ તાતો તરફથી નિકળનાની દરેક જોડબણું થયા પણી નેશારીના કઅનરીએ તે કામ બંધ પડ્યું છે; ખોલ કરેને તે લાઈફેરી થાય, તો નવસારીની નામનામાં વધારોઝ થશે. મેટ્રોઝરાથું લાઈફેરીનું નવું ભકાન કુચાહે થનાની જરૂર છે. અને આવતે વરસ ને હાસ પાર પડે એવું છે.

જ્ઞાનોદય લાઇફરી— એ લાઈફેરી, નાના નિવારિએ રમતાં

રમતાં ઇલી કરેલી છે. શરૂઆતમાં ૫-૧૭ ચોપાંન્યાં બેગાં કરી, હળતને નાંદીં બનારી એટલે વેદ શ્વવાયું, એમ નાંદુનિ નાના શાસ્ત્રમણ્ય ઉદ્ઘાટિતું અને નેમાં વાણ્યાના એક ચંચલ છેઠરા નાંદે ભાગનું રંગીનદરો બનારી કરતાં, અને ૧૦૦૦ ઉપર પુસ્તકની લાઈફેરી તે છાટદાન કર્યે છે! નાંદી નાંદીની પેપરો ચોપાંન્યાં વીજેર રેખાં કરી બજારનાં એ ખાતું વિનાવે છે.

શાયાળ કૈલ્ચર લાઇફરી— વેદા જગતનાં એક શુલ્કસત્તી લાઈફેરી કૈલ્ચર વર્દીની કષણ વેપરી વરેને નાંદાને શાયાળ પુરે પાછા અંદે સાંદર્થી હતી. તે લાઈફરીનું નામ નાનારાં શાયાળાવ ભહાનાર સાથે નોકી હાસ બદલબુનું હોયાં મ. અ. ૧૮૬૭ નાં લાવવાની અલારી છે. એનાં મુખ્ય લાય હિંદુ ભડકણેને છે.

ડાકટરો— ગ્રામકલાડ જનકારીની એસેપારિકના ડાકટર

એકલાં ઇન્દ્રાગંગ રાધાનાંદળ છે, એને અધેજ સરકારની ડાલ્યાવાડીની આંદરિકના અકટર હરીદૂષાંગ રાધાનાંદ નાના છે. નવરાત્રીનાં આનગી ધર્યા કરનારા ડાકટરો ૪ છે. તેના ડાકટર જગશેઠાં વેરામણ પુતા છે. નેત્રો અ. અ. અ. એ. એ. એન્ન ડાકટરો એંબેદકર રાધાનાંદ રંગણું તથા શોરાબણ આંદરું પાનરાંયાલા છે. એ એક એક, એમ, એન્ડ, એસ, એસ. એ. ડાકટર ઇરુનણ શોરાબણ કાપડા એમ. હી. (અસ) અને એમ, આર. શી. પી. (લાંદન) એ. મોગલાધ હલ્લમેનાં ડાકટર શાયાળ પાલનણ બાંમળ તથા વેહરા મહમતાલી અલીભાધ પરેરે કેટલાક છે. અને દેશી વધીટોનાં જહુરામ વિજયરામ તથા જોવીંદભાઈ દૃઢરભાઈ, રામા તુળનરામ બધુદ, વગેરે મુખ્યણ છે.

અંગલાએ— નવસારીનાં લુનશીડુઢનો લાંદો સારી હવાવાલી જાનો છે. ત્યાં અને ખીલુ જગતો ઉપર મળીને કુલે ૫૦ અંગલાએ

છે. નેમાનો મેરો ભાગ આડે આપવામાં આવે છે. નેમાના ૨૬ તો ઇતિ લુનશીકુદ્રના લતા ઉપર છે.

નવસારી મુખ્યમંત્ર — નવસારીમાં ઇરવા હરવાના જહેર ખા-
ગની માટે તાતા ભાગ મુખ્ય છે. એ ભાગ મેરો વિશાળ છે. તમામ
સૌદેને ઇરવા હરવાની લાં છુટ છે. ને કે શહ જમશેદભુજ તાતાની
માલકીનો તે ભાગ છે, તો પણ જાંચું પખલીક પાઈ હોય તેમ વર્પરથ
છે. તેમાંજ એક સુંદર પ્રદર્શની છે. આંખાના ઝડો દેશ પ્રહેનના જુદા
જુદા અડોના મેરા ખરચે અને ઉધારવામાં આવેલાં છે. આખા હિંદુ-
સ્વાનમાં ફાદર એવું ભાગ જેવો ફાદી શકાશે, કે નેમાં દરેક પ્રકારના
શહેરે શહેરના આંખા લેગા કરેલા છે. આંખાનું તે જે પ્રદર્શન આપ્યા
છિંદમાં સંવોદન છે. આહીના વળી પર્યાત આંખાઓભાં ગધેનાર ના-
મણો એક છે, તેની તારીફની કથા એવી છે કે, તે આંખાનું અસલ
હડ લયાં ડિઝું હતું, તેની નિચે એક હિ એક ગધેડું બેઠેલું હતું, તેના
દિક્ષ ઉપર એક ડેરી પડતાની સાયેન તે ભરી ગલાથી તે ડેરેદું નામ
ગધેનાર પડ્યું છે. વળી જંગલી જાનવરો વાદો, સિંહો, રીંછ, વગેરે હે-
શેદેસના અને પાળવામાં આવેલે. તરહેવાર જાતગતના પક્ષીઓ, અને જા-
નવરાનું એક ઉમતા સંગ્રહસ્થાન કરેલું છે. પાર્શ્વિક ખર્ચ એ ભાગ પણ છી
૩૦ ૮૦૦૦ નો થાય છે. અને એક જાતની નવસારી ઉપર તાતા
આંખાનતી એ પણ એક આપિશ ભરી સખાવત છે. એમાંથી ૪૦૦૦
ખાગ પણરાડે, અને ૪૦૦૦ મુખ્યમંત્ર પછલાડે ખર્ચ થાય છે. આ ખા-
ગને જુદોછુદુલ ગારણ કહેલું બસાયર થઈ પડશે. આ ડેકાંથે
યાદ આપી સકાશે કે, નવસારીમાંજ નલી પણ નવસારી પ્રાંતમાં
આંખાના ઝડો નવાદ જેવાંજ છે. તેમાં ઉમરા ગામનો ભારમાસી આં-
ખો વખણુપક્ષો છે, જે ઉપર ઉદ્યે દાઢા કરી આવે છે ! તે શીવાય
દ્રાપયો આંખો—પારપરવાળો—માદારાજનો—દારમ્યો—ગોપરો—આહિ આંખાઓ
વિષ મુરોથ્યન મુસાફરોએ પણ વખાંચું ગાયાં છે.

નાણુંઠિતા કુવાઓ—નવસારીમાં નાણુંઠિતા કુવાઓભાં ભીડાં ખાણુંઠાના
કુવાઓ, દુઃખાં તળાબ ઉપર “હેશાઈ કુવો” — “ધીઅસરનો કુવો” તથા
લુનશીકુદ્ર ઉપર “લુનશીકુદ્ર” — માડાલ્યાવાડી અધ્રગળ વાજ નજીકને કુવો,
એ ભીડાં અને હજાયત પાણી માટે વખણુંયલા છે. અસલના બેગમોના
ખાંધેલા કુવાઓભાં કળાનાડી (નલીવાડી) અધેનો તથા બવાંની
વડી મંચેના ૪ ડોશ સામટા હૈ, એવા ૨ કુવા અને ખીજ મેં

‘વખતના ધરણીં કુચાઓ પ્રખ્યાત છે. એગમોના અધ્યેત્વા તિપ્કા ૨ કુચાં જોમાં તો તાપના દલાભાં તેમાં હતરીને એગમોને સોગઠાં વજેરે રમતાની સોધ કરેલી છે. વળી ધ. સ. ૧૮૪૩ માં શેડ કુંપરણ દેસરભજી ભાભાના ધરણીઓથી નવાજખાઈનો અધ્યેત્વે “અમલુચાઈનો કુચો” તથા જમશેર ભાગ મધેનો કાઢાદવધાં પીરોજખાઈ દે. વાણે તથા કુટોરની અડકી આહેર માં ૧૦ પીઠીએનો તથા હોષ્પમાની સામે જર જમશેરણનો તથા ભરીયામયરનો ખરશેરુખાઈ જમશેરણ દમણીયાનો વજેરે કુચાઓ મોટા ડુપયોગના અને વખતસના છે. તત્ત્વ આગમાં ૧૫ વરસની વાત ડિપર પાતળ કુચો “અસરીજન વેત” જોડયો છો, પણ હાજરેનો અર્થ વર્ધે જરૂર તવસારીના એનશીએ તે કુચો સંદર્ભ થયો નથી, આજી તેથી ભીજી બુનીએ અર્થાત્ત્વનો અને એલીને અનુયાયી ભળવાનો મોટો સંભવ હતો. ભરદવાદાના ચ્યારેસ આગમાના મીડા કુચાઓ પણ વખતખૂયકા છે. સેવાદાનરતા એ કારભાંતા અને ચાલે છે, તેમાં એ એધા કુચતં ધરણી વખતથ છે.

લદ્દમણુ હોલે— નવસારીની નવાજખાઈ તત્ત્વ કન્યાશાળાનો ઈનામનો ચેલાવંદો ખુરસેડ પાટીમાં તાર ૧૩ માર્ચ ૧૮૫૭ ને દિને * થયો છો. જ્યાં મુખ્યાર્થવાળા શેડો હીનુંઘ માણેકુણ પીઠીએ, એરામજી જીજુભાઈ, નવરત્નાંણ રતનાંણ તત્ત્વ. વિજેરે ઔરનેજા હતો, ત્યાં તે વેળાના સોદગરીય શુદ્ધા રા. પા. બદ્ધમણુ જગતાથની યારગારી જળવાનો દરાવ થયો, કે “નવસારી પ્રાણી રદ્ધિતંતું ભાનું કરવા સારું બેફાર મેહેનત, ઝાગુણ, તથા હીંદેશીંગ રા. પા. લદ્દમણુનાવે વાપરી છે, અને તેમાં વિશેપ કરી આ નવસારી કષ્યાને એક શેહેરના દેખાવ

* નામદાર માણારાંણી વિડોર્યાંચ “ડિશનાઇન” નો પ્રડઠ અધિકાર ધારણું હ્યાં, યાને એન વરસુમાં ધ. સ. ૧૮૪૭ ની ૧ લી લનેવારીએ Empress of India નો એકદાખ ધારણું કર્યો તે વેળાએ, આપા હિન્હમાં તેમજ નવસારીમાં પણ મોટા ચોસન પાણવામાં આયો છો. અતેની હાઈ રૂકાના ગુના મદાનમાં સધળા રૂકાનાના બાળકોને લેગાં હીં, અમલવરો, શેડ સાહુકરો, દેશાઈ દશતુરો મેગા મળ્યા હતા. અને એ વિવસ ધામદુઃખ અને ગાતરાંખમાં ગુણ્યો છો. ટેસાઈ જમશેરણ ટેહમુરણને આખ ફારથી ભાખમાં વિડોરખાની તારીફમાં નેરેલી મજૂરો વજેરે અવાધ હતી, અને તેની બાધહણી વીશે દેશ પ્રદેશ બહુ તારીફ થઈ હતી. અને નવસારીએ એ તેછાર હતું પ્રદારે પાઠ્યો, એવા અભિપ્રાય ચોતદ્વાર વર્તમાન પત્રોમાં જમ્બા હતા.

ઉપર બાવતને મારે ને સુચિપાત્ર કર્મો કર્યા છે, તે સરવે કામોની કદર ખુલ્લવાની નીશાની દાખલ એ અથા હુંધી શુભા સાહેબની યાદગારી આ નવસારી કશખામાં કાચમ રાખ્યાને સાર કંઈ ચોર્ય જોડાયું કરવાની જરૂર છે." એમ દરાવ થવાથી લીસ્ટ ફરતું થતો રા. ૫૦૦૦ તું ભરાયા હતા. પણ તેમાંથી ૩૦૦૦ માત્ર વશુલ આવ્યા હતા. અનન્યની દેખે શેડો બરજેરજ પા. દેશાધી, અને બરજેરજ રૂ. ગારડાણએ કામ બળવ્યું હતું. હુકમ જર્યાં એ હોલ છે તે જગ્યા તે વખતે મુસાફર ટેકડીને નામે ઓળખાતી હતી, ડેમક અગાઉ નવસારીમાં આવતાર મુસાફરને ઉત્તરવાની ને ટેકડી નેવી ઊંચી જગ્યા હતી. વાંઝા લોડાએ સરકારને અનુભૂતિ એ મુસાફર ટેકડી કઢાની નાંભાયાથી ખડેરાદ મદદારને દરવાયાણ બાયુગીઓને ટા. વીંધાં જમીન સરખાત્યાં તાણાની પાણ કિરનની આપીને એ ટેકડી જરૂર લીધી. તોંડ "લક્ષ્મણ લાધુભેરી" રાખ્યા સાડ નામદાર લાદારનાને નિકોણું આકારનો જમીનનો એક કદમો બદ્દોશ આપ્યો હતો. પણ તા. ૪ મે ૧૮૮૬ ને દિને માણ જરૂર સાહેબ રા. ખા. વીંધાં લાદેરજ અને દેશાધી મનવેરજ બરજેરજ (નેચોએ લક્ષ્મણ હોલના સેહેરીની દાખલ છેવટ નુંધી કામ બળવ્યું છે)એ એક સલા સેવાવીનાંના એરો દરવા થયો. કે મુસ્તકાંનાને "દાદો, આ દરવાનાં તાણામ લોડાની જાહેર જીબ વશો બેંગી થવાને સાડ એક લાયક મંડાન બનાવવો, અને તેણું નામ "લક્ષ્મણ શુદ્ધ હોલ" આપવાનો, ત્યાખ્યાન એક મીઠુંધડી માણ સુંકાનાની દરવા થયો. તે પ્રનાલું એ હોલને પાયો. નાંખવાની કિંદાં દરોરને શુલ્ષ દિવસે એટસે આસો શુદ્ધ ૧૦ રીવાર સંચત ૧૮૪૮ પારથી રોજ ૨૦ મા. ૧. ૨૨૪૫ તા. ૭ અક્ટોબર ૧૮૮૬ ને હીને થઈ હતો. એ હોલ બંધાતાં ખાડુ વિધોને પડ્યો છે, અને પાયો નાંખવા પણી એ હોલ પૂરો થઈ રહેતાં હડુ પુરતું ન હોવાથી વારવાર કામ બંધ રહેતું હતું, આ હોલના ફંદ્રાકટરતું કામ મરહુમ એજનનું માણુકજ પોરીએ બળવ્યું હતું. કામ પોરીએ પડ્યા કરતું હોવાથી રા. ૨. જોતીરાવ ભાસ્કરરાવ વિકુલે (વડોદરાના માણ દિવાન ભાસ્કરરાજ વિકુલના ચિરંખણી) રા. ૧૦૦૦ની રકમ આપી, અને ઇપીયા વધુ ભરાયા છતાં વશુલ આસરે ૧૦૫૦૦ આવ્યાથી તેણો ખર્ચ કરી, પાયો નાંખવા પણી ઉંઘે એરો તા. ૨૫ ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૮ ને દિને એ હોલ ત્યા શીતાાચ તાત્ત્વ ખુલ્લો મેલવાની કિંદાં શુભા સાહેબ ખા.

બા. ડેરકાસ્પલ ઇ. દાશચાંદલાંગે કરી હતી. અને એજર હોખમાં દેખું. આરી ૧૮૪૩ માં, લક્ષ્મણશુરને ચોતાની ચોકેલી છખી રા. બા. ગલનન ભાપુણ ડાહારેને હાયે ખુલ્લી મેલચાતે સમારલ થયો હતો. સીતાખાઈ ક્રોક ટારર—લક્ષ્મણશુરની વાદગારી રાખવાની જોઈવથી દરખાત તેવણું પતિ શોભાગ્રંથની સીતાખાઈ શુજરી જવાથી તેવણું નિયાંગારી રાખ્યાને મેલચાતી સર ગમણેણુંની સુલભમાં સમા થઈ દની. અને તેનું સમારક ઇડ જીદું જેણું કરવામાં આવ્યું, અને લાક્ષ્મણશુરુંની સાથના ટાપદેને “સીતાખાઈ ટારર” તું નામ આપવામાં આવ્યું. બાદ ડેરકાંદ વંચે સુખી એ ટારર ઉપર ધરિયાળ મુંદુવાનું બાધી રહેણું હતું, તે પછી ૧૮૪૪ માં શ્રીમાં સાહેબ રા. બા. નાસુરેવ ભાધય સમર્થની કારસાંદરી નામદાર સાહારાલાંગે રા. ૧૦૦૦ રુંધી આગળ, અને આન્ધું ઇડ લેણું કરી આપાલે હા. ૨૫૦૦ના ખરથે ટારર કિપર મોંડું વાગ્યાં પડિયાળ સુલભમાં આવ્યું.

હિંદુ હેબલો— નવસાહીમાં લમભગ છું હિંદુ હેયળ હેદરાં છે. ભાપુસાહેબની હરેણીની આગળ, વિઠૂલા નાંદાર-દરારેશ્વર માહારેલ—અને દનમાનતું હેલા છે. સરકારી જુના યોષણમાં અને તેણી કાસપાસ નારાયણ રહુતાણનું બાદિલું રામ રામદેવ-દેવાયારાત મૈદાના મહેન બાળાખાઈનું બાદિલું અનુસેનર માહારેલ-દરારિદરિશ્વરનું બાદિલું રહુનું દેલર—દનમાનતું દેલર—જ્યા માતાનું દેલર—દાસ્યારાણી પોથારીનું બાં ધૂણ કાલ્યાનાડી જાતો રામદેલ ઉપર નામ માટાર-હુનદીદુર્ઘ ઉપર વકીલ શુદ્ધાખાસના વાદિયાં પ હેયળ, જે પૈશા મોટામાં માધારેલનું રથાન થનાર છે, અને બાંદીના ૪ માં ખીલ દેવાની સુરતી પંચવાની રહેણી છે, પરંતુ હેલા તૈપાર છે. હિંદ્યાં તગાન ઉપર ધરનાળાં નશ્ચક દેવિશ્વર માહારેલનું તથા નારાયણેશ્વરનું દેલર છે. રામભાઈ માતાના કુત્રા આગળ હેરોનું મંદીર છે. હિંદ્યાં તગાન ઉપર આવાની ટેકીમાં નરદીણજીનું મંદીર અને માહારેલનું દેલર છે. દાઢારુના મોટામાં છીપા કોડોનું રથા હૃષ્ણુનું મંદીર છે. કાદુલાના મોટામાં રણછોડણું મંદીર, વાંસ્યવાડમાં વૈશ્વિષ કોડોનું મંદીર, ખગરને પેસે નાડે શુરુણના ધર પાસે બેચરા માતાનું મંદીર, પાદેલારની હવેલી પાસે પાદેલારનું ગણપતિ મંદીર તથા માહારેલનું દેલર છે. માધેશર જ્તાં દરજીએનું માતાનું મંદીર, કંદારા વોડોનું છાળીદા માતાનું મંદીર—તથા જોળવાડ વીમણ ચોક આગળ કાળીકી માતાનું ધાંથુડ, બાણખાવાડાં [નાળકં]

માહદેવનું મોટું હેવળ તથા તેની પાસે જુતું નિણફેલ્ચર, હુદારની કાર ડિપર ગોડીયા આવતું મંદીર, જમનાદાસ ધેલામાઈ મેહેતાતું ગો-પીનાથનું મેંડું મંદીર, બજલરમાંતું હુમાતાતું દેલ્ડાં, ગોળવાડ જેટ આગળ હતુંનાનતું હેલ્ડાં અને ત્યાંજ સુથાર લોકના પંચતું હેવળ, આશાપુરી જ્ઞાતાં તળાનને ભાષે સાગરસાગાં જગીરદારનું નારાયણેશ્વર માહદેવનું ટેલ્ડાં અને તેની જેડે મંગળ સુતિ તૈવંગનું રમેશ્વરનું માહદેવનું હેલ્ડાં, આશાપુરી આતાતું મોટુંહેવળ, પૂર્ણા નહિ ડિપર કેદારેશ્વર માહદેવ, નવસારી મધેના અંગે સરકારના કસ્ટમ હાઇસ* આગળ માહાવદ્ધની આ-તાતું હેલ્ડાં, રમણનું માતાની પછવાડે અલક લોકેનું પારસનાથનું હેવાણથ એ.તેમાં ૨૪ સુરતીઓ જુદાં જુદાં નામનાલી છે, અને મુંજરી ઓઝે પોતાની અણી આસ કી રહેલી છે, અને તેને હૃદિ કે પા-બીથી અંગેણાવે છે. અને પચુશનના તેહવાર ડિપર ભાદરવા સહિતનામાં તેના તરફ આસ ભક્તિ ભાવ અતાવામાં આવે છે. એ ડિપરના વળી કાલ્યાદારીની ધર્મશાળા અને તે આગળનું ગંગુપતિ મંદીર ગોલાળાદ્વાર મૈરાળાતું બનાવેલું છે. એ હેવળા પેઢી નહિ ડિપરના કેદારેશ્વર હેવળ પિંડ. સ. ૧૮૭૭ નાં સત્યમિત્રનાં પ્રગટ ધ્યાવા એક ગોહવાલમાં નિયે મુજબ વર્ણન છે:— “ એક વખતે કેદારાને પોતાના ધરમને લમતું એક દેલ્ડાં નવસારીમાં બાંધવાની સલાહ અરસોણ દેખાઈને પુછી તે ડિપરથી દેશાઈછું એ નવસારી મધેની પૂર્ણા નાનાની નહિની ઉનિના ડિપર બાંધવાની અમશીત આગી. એ દેહરાના બાંધકામની નિશાન આજ સુધી નોશારી અધે કાયમ રહેલી દાસે છે. અને એ જગા ડિપર દેલ્ડું બાંધવાની મસલેહત એ હતી કે એ લતા તરફનો લાંગ-રાંગ નામનો મોડલો એ નહીના દીનારા તરફ ધણોણ એકાંત આવે. એ છોટો અને ચોર અથવા પીંડારાઓની લુટ્યાટની વખતે તેમજ નહિની ઉનરતી મોગી રેસની વખતે એ મોહેલાતું ભાવાન કરવાનું કામ લગરીક મુશ્કેલ હતું તેથી જે સરકારી ધરમ આતાંની છમારત અને તેને લગતાં બીજાં બાંધકામે એ લતા તરફ સરકારને ખરચે ઉભાં

*નવસારીમાં, ગાયકવાડી રોહેર છતાં, વેંવાડની સામે એક ટેકડા ડિપર અંગેજના જ્વાલપોરના બંદરના વર્ણવટ માટે થાંણું (કસ્ટમ હાઇસ) બનાવેલું છે. એજ પ્રમાણે મીઠા કુવા આગળના લતા ડિપર ભારેલવાન અંગેજ હાંબાં અણાય છે. એવાં ફોટોનું ફોટોનું અંગેજ રાજના આ રહેલાં વિચચ્ચ રીતે પડેલાં છે.

માન તો તે તરફની નીજેહદાસ્તી સરકારને રાખવીજ પડે એવી રૂપી ધારણાથી એ હંગામાં જાંધ કામ તે જતા તરફ એ મરહુમ દેશાઈલાયે કરાવ્યું હતું."

બુમા ભશળુદ અને બીજુ ભશળુદ—મુસલમાતોની નવસારીમાં એક દિજન ભશળુદ છે. તેમાં બજારમાં બુમા ભશળુદ છે, જે ૩૦૦ વર્ષથી ઉપરની પુત્રી ગણ્યાય છે. મહિમદ પેગાર સાહેબના કાઢ દ્વારા અભયાસની ઓકાદના નતુમીઓં હાજુમીઓં અને તેમના વણ મિલે નશીદ્વિન, એચો એ બુમા ભશળુદના સુતવતી છે. અને એ ભશેકના સંઘાતનાનથીન નતુમીઓં છે. એ ભશળુદના અદ્યના મોગલ સરકારના મોદાર નામે ૬૦૦ વીંધાંતું જામ બાદયારી ઇરાનની માટેદું ને હંગુ પણ છે. એ ભશળુદના આનયાસ ને જગ્યા છે તે પણ પાદયારી છે. દરખા માટે વીંધાં ૨૦૦ તથા બુમા ભશળુદ માટે ૬૦૦ અને મદ્દાદના સુતવતીઓના વણસારમે માટે હજી વીંધાં કટ્ટીન સાહાનથાલ તરફથી અણેકી છે. તેમાંથી ૫૦૦ વીંધાં એ વસ્તોને વેચી આપેકી છે. એ ભશળુદના સંઘાતનાનથીન અણેક દર્ભીદુંને માટે દંડું છે કે. તેઓ એક પુરે મુરા સારેક હતો, અને પેગાર, બુમા ભશળુદ પેરાણ માટે તેઓએ નાની નહીં પડેના જોઈની રીકડી (ચેરી) ભાગ ૧૬ શેરની બનાવી મણી હતી, અને તે સુધી ચુંબીને આપેલ બન પેદ જરૂર હતું. નેપાલ તેઓ મુજદરા પણ પણ એણેક દર્ભીયોડાંક વર્ષ સુધી તેઓના હુગરા (થાંને તેનાનું રૂદેચાંનું લોંધાયું, ને હંગુ ભશળુદ આગળ છે) ના મેલ્લુડ હતી. ભશળુદાની પરિણે એઓની કાસ કબર છે તે આગળ એક હોઝ છે, અને હોઝની પુર્વે એ રાખેક તું જાંધી કરવાનું એક હુગુ લોલાડું દમાગ જેન.માં આપ્યું છે, એ જેમની તેમ હાથતમાં છે, તેમાં બેદી તેઓ જોવાઈ નાર્જમાં એસતા હતા. તેઓના એ ટેકલાં પણ હુમે નજરે લાંદાંછે. એવાયુનું અટલી જાંધી તાકાત ગણ્યાય છે કે. ને એ હોઝમાં અસખસ ભરો તો તેના હાંથાં પણ કદી દેવાને શક્તિવાન પોતાને કહેતા હતા। એઓની વર્ણાત્મો જેને ડીજરી ૧૦૭૮ છે. ભાતડી લોડોની ભર્યાનીઃભાતડીનાધમાંછે. પાંચ હાયીમાં તાપ્રવાણની તાઇ લોડોની—મગદુમ શાહેબની (એમાં સુસાદરખાતું તથા મગદુમ પીરની દરધા પણ છે)—દુધ્યાં તળાબ ઉપરની (મીરજન મેહેમુદ નામે નવસારીનો એક મુખલમાન જગીરદાર હતો, તેથે પોતાની આરતને મેહેર બાને પરણાંત આવ ગઈ; તે નેકા

શી વખતની મળેલી મેદિનના અંદરથી તે ખાઈએ હૃદ્યાં તળાવ ઉપર,
પારશીઓમાં માત્રાયાધારાએ જેમ હોયનું બંધાવ્યું, તેમ તેણુંએ મશ-
જીડ બંધાવી, અને તેના ખરચ મારે કરેરીવાળી વેચાતી લધ વક્રમાં
માદી આપી હતી.) — કુળયોગા પાસે શાહરાવાડાઓની મશજીડ, સુલ્લાં
ઘેરલુણની બંધાવેલી છે, તે સુલ્લાં ઘેરલુણની મશજીડને નામે એળ-
ખાય છે—કાળી લોડાની ડેડ ઉપર એક મશજીડ છે. મર્યાદપૂરાની દક્ષિણે
આમભીઓની મશજીડ છે. કુલમ લોડાની ગોળવાડમાં છે. દીગી ઇ-
લ્યાંસ કરાઈવાડમાં રહેલે છે. રંગરોજની પછ્યાદેની નાહની મશજીડ, તેમાં
પાર મહસૂદ સુલ્લાં રહે છે. અને જલદું કલે એ છે કે, કંઈકીં
મંત્રો દ્વારા દંડાંની દશજ કદમ હું મશજીડ આવેલી છે, તેમજ
સર જનરોડુંના ગસેરણના આદરણનો બર સુસલમાન વસ્તીના અંદર
બંધાવાં છે, અને તે એક નાળુંની મશજીડની પાસે ઢોવાથી એ
અંદરણાં હું અ. કદમ્બ માં બંધાવાં ને વખતેજ આતથારોંમની
આગળ દેશાદ્યું અનુસેદું નવરોળું કુલાં માટે બંધાતું હતું,
સખમ સુંખાં આનુભૂમાં હલકાએ કીલ કરે હતા, કે “ બરન્નેરજુ
દેશાદ્યે હલકે દ્વારા અદિયી આતથારોંમની એથે સાંજાના રૈનક-
દાર માટે બંધાયું છે, તારે સર જનરોડુંએ મશીદની બાગ સંભ
લના આંદરણ બંધાવાયું છે.” તો પણ શુદ્ધાના પરબરહેગારના, કે
હિંદુ, સુસલમાન અને પારથીઓના ધર્મના માટેની પાસે આ-
વેલાં છે, એટલું નહીં પણ હિંદુઓનું સુરાં બાળાતું સમયાં,
પારથીઓના હોયમા, અને સુસલમાનોનું એક ઇન્દ્રાયાન નાળુક નાળુકમાં
આવેલાં છ્ટાં તે સર્વે સલાહ સંપદ્યી રહ્યા છે, અને ધર્મરેચ્છાએ
હુમેશ તેઓ તેમજ રહે। નામદાર ગાયકવાડ સરકાર પણ સુસલમાનો-
ને માન આપે છે, તેઓને મદદ કરે છે. અંગેરાજ મદ્દારાજનો તાણુતના
તહેવાર ઉપર બાહુ જેરાત નીજેરે કરતા હતા, તેઓએ હૃદ્યાં તળાવ
ઉપરની મશજીડ વડીક સમરાતી આપી છે. જુમા મશજીડને મોટી
મદદ કરી છે. આને પણ સરકાર તરફથી દર (સુસલમીન) અગ્યા-
રસી તારીખે “ અગ્યાર્ઝ ખર્ચ ” ને નામે સુસલમાન ઇડરોને જ-
માડે છે.

સમશાન—હિંદુઓનું સુરાં બાળાતું સમયાન એકજ છે.

કાંચસદ્યાન—નવસારીમાં સુસલમાનેના ઉંઘસ્તાંનો ૧૩ છે. મગદુમ
સાહેખનું—મલેક નીચીદીન સાહેખનું—મગદુમ અય્યેદીન સાહેખનું—

ભપર અચુ તાપર ઇલ્લેનું—મોરડીંગ શાળા પાછે ટોટ ઇસ્થાવાલાનું—જીંશુના નાકની રેખાના રસ્તાની ચોકી આગળ હળમ કોડાનું—હોખમે જ્વાના રસ્તા ડિપર ખાતકી કોડાનું—દોશરા ટેકડીવાળું—શીકોટ કોડાનું એલતીયોર આગળનું—રેખન તરફ નીમાળગરા ટેકડા આગળનું—ગોલના વાડ જેટ સામે ટેકડી ડિપરનું—શતાપીરનું—સૈયદ તુર્કીનિયાળું શીનાના કંપરનું.

જુના કુંડુંથો—પારલીઓના ધર્મજૂડવર્ગના કુંડુંથો પાત ઢૃ-૩૩ કિમીર આવેલાં છે. તે કુંડરાત બેહેદીન પારલીઓના વાડરીવળા, મેદુતા, મુનરી, ભોટ, દીગરીયા, સુતરીયા, પાતરાંદાળા, રંણા, રંગી, તેઝુ, પેદુ, તલારી, ભાડીયા, સુધ, લંગણ, ગાંધી, વઠાં, વાળા, નેંડુ, તંમેલી, અનારી, જોટલા, વીઠા, છે. નીતિ, કલદાં, દણસણુ, સુંખન, શુદ્ધતા, અરથસાનાન, વગેર ડેલીલા ડિપર ને પણ્યાત વેપારીઓ અને આગચાંનો છે, તે નવસારીનાજ સુશ્વરનાનીઓ છે. સુસંહારોનાં શેખ શાહીકાનું ખાંડાન, સાહાન ખાંડાન, કાળીકોડાનું ડિશમાલી ખાંડાન, દાડકી ખાંડાન, અને અદ્યાત્મા ખાંડાન સુધ્ય છે. દિંદું કોડાનો વેદ, જોયો, વીઠા, વણી છે.

પારલી ધર્મજૂડ રક્ખાંસો—આતશમેહરાંમ ૧ છે. આદરાંન ૨ છે, મહેશરાં સરનભસેદછુંનું અને વાદાયાળજુનું નવું કોગા વાડ મધ્યેનું કાદ અધ્યાતું ૪. સુ. ૧૮૪૮ માં મોનોચેર હોમણતી, આતશમેહરાં જ્વાનાની અભ્યારીમાં નવું આદરાં રેખાર ધર્મને રુંડું. હુંન્યાની નવારી આતશયણી લેવુંથી છુટે, એ મોનોચેર હોમણના આદરાંના દુંડમાં આરેદાન રાગચીયોંથે, અકાશરોજી, અને પણ રેખતુર હેશમંદ્રાંઓ નાં ખૂની રદ્દમ લંગી આપી છે। વખત તારો શું ચમલાર છે! હારગાં પ છે, વરી દરેકોહેર-આતશમેહરાંમ સારે મોનોચેર હોમણનું—મહેશરમાં સર જમશેદજીના આંતરાંમાં-હોખમા આગળ-અને વાદાયાળની નવી અગ્યારીમાં, એ શીવાય દારગાં વગર આત્મ ભાજ ધરવાની અગ્યારી ર છે, અસપારખાડાંની કામાની-મહેશર નેડું દસ્થામાં મોનોચેરની અંણુભનની, એમાં એ ભાગ છે. ૧ લા ભાગમાં અંજુમને સંવત ૧૮૪૮ માં જીજલાઈ દરખલ રામયસાગર મારકૃત બંધાવેલી અને પાછળથી સર જમશેદજીએ વધારો કરેલો તે, અને બીજો ભાગ ઇશ્તમજુંબરજી પેશાળની બેટી જીવલુંઅધ્યે સંવત ૧૮૭૮ માં બંધાવી છે. અને દીગી મોહેલાંમાં રણાડીની એક છે.

પાંચુના મુખ્ય પરસો-તશક્તા મધેનું, બાહ્યવાય મધેનું, બ્રોડ બલર મધેનું, અને મદેદરમાં મેટીન સ્ફ્રેન્ઝ ડેઝુની જમા હપસું જેલજ મનજ મેદેતાને છાવત ૧૫૨૦ આ જોગેનું પાંચ કાટીમાંવાળું મળી છે પારશીના છે. ડિંડ બોડેઝું મુખ્ય પરસ જોગં બલરમાંછે.

માનતાના કુવાઓ—નવસારીમાં સાંધુનો અને રામભાઈ માતાનો કુવો જે ને વેહેની ગોડાની માનતાને માટે પ્રભ્યાત છે. દાબની ચુતાંની વાડીમાં સાંધ કુવો આવ્યો છે. એ કુવામાં જોક મસ્તાન સાંધ પણ નથે હતો, અને જેને બાહ્યર બાટોન ડેટલાઈ વિલાય બાગ્યા હતા, અને તેણે તે ત્યાર પછી તે રસો ફરનારાઓને ભયાનક હેખાનો હેખાના હતા, તથા નવસારીમાં સરદી યાદી હતી ! વળ્ણ આને પણ બાધા દેખો જોની માનતાનો ફરયા જય છે. કદેછેકે, અગાઉ તો જોક ડિંડને તાં વધ સો ખસો કે જોડલી બાજ બવાની હેઠ, તેટલીનું ખાલ્યું પડાવાસાં નસાદ્યુ ભળવા અરજ કરતો, અને ખીને દાઢ તેટથાં બાસ્ય તાં વધ રહેતાં ! પણ પાછળથી કદેછેકે કોઈ જોક જે વાસ્ય ચોરથી લારથી આ જત જતુરેદયું, તેમજ હેઠલે કે રામભાઈ માતાનું કુવામાં કોઈ કોઈ દાઢાં એકાંબી અંદર પાણીમાં, જગતા દીવાનું ડેઝું જાણ્યાં છે, તથા કોરો કુંભારને ધરનો મારીનો ખડો પાણી કિંર તરદોલા જાણ્યાં હો છે, અને પાણો જેલજેલાં કુણી જય છે । જગેરે અનેક કચાઓ છે. પણ મુખ્યન માનતો જે જોક કુવાની આને પણ દેવાય છે. સાંધ કુવામાં સાંદના હેઠ હેખસ્થાન હોવાનું માનવામાં આને છે, અને તેની ખાંસે “ જોંખલી માતા ” નાને ડેવીનું સ્થાન છે, તાં કે વેહેની વરી જે કાઈ, જોંખલી, ખસ, જોના પ્રારસના જ્યાદિઓ હોય છે, તેઓ તેની આધા રામચારી સાંન થાં જાણ્યામાં આને છે.

નવસારીની બીલ્દીંગ— નવસારીમાં નવા ચાંચાનું મળાન અને રેલે રેલેન સન્ન સન્ન બાખને અમે અપયાલાં છે, તે શીખાન શીખાન પારથીજોની પાણીઓ દુષ્યાભિત બીલ્દીંગ અને ગંગાનર નયાન છે. પુંનર્જિ ૧૨૧૦૦૦ લી વસ્તીમાં ૩૫૦૦૦ ખર છે, જ્યારે અંચા નવસારી પ્રાંતની ૩૧૮૪૪૩ માણસની વસ્તીમાં ખર ૭૭૨૭૫ છે, જેમાં બાળી આવી ખર ૧૧૩૫૬ છે. આખ્યા પ્રાંતમાં પુરી ૧૧૦૮૧૨ અને કી ૧૫૮૫૮૦ છે. પણ મુંબાઈના વસ્તીના પ્રમાણમાં નવસારી પ્રાં-

તમાં ધર પુષ્પળ છે. તથ નવસારીની ૧૯૨૭૯ ની વસ્તીમાં ધરની ખાંખા ૫૦૧૧ છે. તેમાં વળી ૧૫૪૮ આંશી છે. અને ખુદ નવસારીમાં પુષ્પળી વસ્તી ૭૭૬૦ ની અને રીતી ૮૫૧૬ ની છે. અસર તો રેહેરની વસ્તી દ્વારા ટેક્ટી અને ખુનરીપુર્ઢ તરફની પાણું હતી, તે વથી વધીને દાલ ઉત્તર પદ્ધિમે દાંખાંખી છે. દાલ દાંખાંખી ધર ધાદ્યાં નેહાંગીરની સુદુર, તાતા સુદુર, સરફારી “ ડેકરાઓનીસુદુર, ” સરફારી “ કોડીઓની સુદુર ” વિરે નવીન ભીદીજો નેવા લાયક છે. વળી ખંચત ૧૫૪૧૮માં જેણો માટે અલ્યાલાડીના આ રીતનાં મેતાંખ લાયા, દુલ્લાલ મેતાંખે બધાબેદી ધર્મસ્થાણ નેવા લાયક છે.

પથલીન વ્યોરીશીઠ - નવસારીનું શુદ્ધ ચાંદું “ સથકારી મેહેલ ” નેવા યાંખાય છે. એ અંદરના લાગાંખી ખષ્ટું મંગલર ભીદીંખ છે, નેણો જેણાયીએ પ્રાણ આવણો, કે ધ. સ. ૧૮૭૩ માં ન્યારે નવીન કોડીનીસેહત સુધ્યાં તે રેહેરની પોલીંદ ખાતું, નેબ, ન્યાય ખાતું, બુધાં ખાતું, રીતાં, અરીયાં, ક્રકાત ખાતું, ગીનેરી ખાતું, વજેરે વજેરે તન્યાન સંઘારી ખાતાં, એ કેદું ભીદીંગમાં સમાંત્રાં હતાં, કેદુંન નહીં, એથું તેમાં વળી પોલીંદ લાઈન, ધોણીના તર્ણેના તથા તેણેના કારોના રેહેણાં, તથા કારુંલી દુલ્લાલ સુધીના અનશ્વરાદી પોણના દુલ્લાલો સહ તેમાં રેહેણાં હતાં । ખંચત ૧૫૩૦ માં ભીસંત ડેસાલાંખી મહારાજાય મહારાજાના નવસારીમાં બદ્ધસ્થાન સાથે ખરન થયાં તે દેણાનેન એ જુનાં યાંખાના મેહેલની રેનાંખાં દેરાધુર દરખાસાં આવ્યો હતો. આને ધર્મે ભાગે કરવે કચેરી આ, નવાં યાંખાબાળી મંગલર ભીદીંખ ધ.ધ. ૧૮૮૯ માં તથાયાર થધ લારચી લોં ભરાપછે. એ અલ્યાલાય મહારાજાના રાખી માહાલચાલાંખ ચાંદેણ નવસારીમાં લાયુણના રહેછે, અને સરફારમાંખી તેણેને દરમાં સે હાથ અર્યેના રૂ. ૨૦૦૦ મળે છે.

કેલ્લ - નવસારીની નેબ ધ. ધ. ૧૮૮૦ માં ધર્મી મોટી યાંખાં આવી છે. નેણો દરમાસે ૧૫ નથા ડેઢાની રસ આને છે. અને દર વિશે ૨૩૦ ડેઢાની સરાસરી આવે છે. નેબમાં મરહો માટે પાંચ, કેદેતો માટે ૧ અને બાંધાં માણસ લથા ખુનના ડેહિ અને બાંધાં ધાનના ડેહિઓ માટે ખૂયા ખૂયા વાર્દો છે. એ નેબમાં ૫૦૦ થી ૧૦૦ ડેહિ પ્રમાણ એટલી એ મોટી છે. માત્ર ૫ મહિનાની સણનાંખ ડેહિઓ એ નેબમાં રાખવામાં આને છે. ૭ મહિના ઉપરાંતની ખણના ડેહિઓ

ने बोहरानी में ही नवमां मेहरी आपवामां आवे ३. खुनीते झुनी-
नी शब्द छरवाने छरव छरवाने लेके अजेना जड़क्से अधिक्षर छे,
परंतु हांसी देवानी परवानगी बोहरा हणुरथी भांभावामां आवे ३.
हांसीनी अमाई न्यारे सुखते तामे नवसारी हटु, तारे सुरत शु-
ल्लजे नदावा अजेना खुनीते नवाम तरर लेके मेहरी आपता. अने
न्यारे माधवामी स्थापन बहु तारे खुनीते बोहरे मेहरी आपवामां
आवनो. तां प्रथम हांसीनी रेशीस्टम तोहती. तरवारने अटके खुनीतुं
शीर हायी देवामां आवतुं, अधवा गेपने मेंढे खुनीते भांधी तोपने
गेके खुनीते हायी देवामां आवतो, अधवा अन्तीमां आवेला भस्तान
दायीने पजे नांधी दायीना पगतके अमदानी नांभवामां आवतो. हटो.
आने तब नवसारीमां दर वरसे हेजवदारी युन्हाना मुकद्दमा भेजुखेट
आधवा चरासरी ३७० नोंदाम छे. हांसामां तो नवसारी नअरी, हृत-
भीषी उल्ली अने आधुर्देइना यापुनी नरान्हरीमां आवे ३, के जमां
चोही अने खुनना अपराधी थता नयी.

झहर इडी—नवसारीना झहर इडीमां मेहरी भेहलेना धां-
भाना हडी आह फरतां, इवानेने अवव भंजल चेहांवाहतुं—ना
वारेश जरपोर्टीजोने पलार आपवातुं—आधगां लुकाने परथासन
आपवातुं— वडी इरेहेहेना वथा भीनेचेर होमलुनी हरेहेहेना
मुकद्दातुं—भीनेचेर होमलुनी इरेहेहेनमां धृतक्षेने बाज वजेरे ३-
वातुं—भेजेशरनी तमाम अंजुमनना धंभारतुं—भेजेशरनी अंजुम-
नतुं—जेनरल ३५—भजभेजोने अहुरमजलतुं—नवसारी शान प्रथारक
मंज्ञातुं—भेहरछरांचा बाधेशरीतु—हाँडकुल त्था ताता सुखतुं—हि-
इ वजेरे भामान भरण वधतना बालोतुं—वडी इरेहेहेना भव-
नी भेजेहेतु—मुखलमानेनी अंजुमने धृस्त्वाम नामनी ने सभा
आध मुखलमान आधजोना भवां भाटे ४. स. १८६७मां स्थापवामां
आवी ३ तेतु, जेवां ३३। ३. वडी तमाम जरपोर्टीजोना दर ध-
भार उपर न्यातना आंदुं थाय छे ते तो भर भमरोइ छलभाधनी
सभावतने आधारी ३.

झेंडी वाप भारनार नेशाकडी—भी. ठोरभु जें-
द्यु डाटवाल नामना सुभ्रिद नोक्करा, नेमो वांसदा रेटना डानजर-
मेट जोह हेजेष्टनी अमाजे हता, तेजाजे १०० उपर चिक्काण अने
आधुक्षाटक वाहो जगवामां भारी जेवी नामदारी जेवी हली, के

રાસ્તનો હતારના ખરમાંથી અધિકતિ હોડ કે. ન. કાલજિલે જેણ હોય હી મુખ્યમંડળના ઘોંસ. ભરતીશ ખરબનેના પ્રભુનાખ્યાં હેઠળ જેણ
વગવાળો ગંગાનર મેલાબડો ૧૪ અફોટોર ૧૮૮૫ ને રોજ કૃતામણ
કાલજિલ પણસીટયુટામાં જેકડો હી જેણ નામાંચી રાહીએ તથા પીપા
જેડો આપે હતી. એ મેલાબનામાં રદ વીલખ વેદસનાં, દાઢાબાઈ
તરદોલ વેરે કાનર બયા હતા. હલરો માણુસના છુટ ખરમાબનાર એ
નોંધારના પુષ્પણ રુતિ મેલાબનામાં હિંદુ હતી. ઇંમાં હા. ૪૫૦
ભરાયા હતા. ઘોંસ. ભરદ્વજ, મેલાબિલ, સર વીલખ વેદસનાં, મી. વી.
વોરનર એમેરેઝ એ નોંધારના સંભાળ ઇંમાં રહેલો ભરી હતી.
નોંધ મુનાના જેણ દોરામણ પરમણને જેમને જેણ રીતેઓ આપે
હતી. મી. એલાલ ચેકલનાંને જેણ ઇંદ્રિયો ચાંદ ગેટ આપે હતો.
નોંધના રાખને પણ એકીનો પેંડાડ તે મેલાબનામાં હેઠળ આપાવે
હતો. એ વાદમાનને તેના પણ ઉસ ભરી હા. ૧૫૧૦ તું ઈનાસ રાજ
બરદ્યા મહું હતું. જેમને જન્મ હોય કે અથે નવરાત્રિનાં અદે હતો.
અને ડેસો વાય ભરાંના પણ બરદ્યાની ઉમરે વાસના જાગ્રત્તનાં તા. ૪
૪ હે ૧૯૯૭ ને રોજ કાલજિલ પંનાના લોય બણ કુંભારાં મરણ
પામણ. અને ભરાંના મરતાં પણ લાઘુનેલું ભરાંના મરતા. જેબણું નિ-
તરણી જેણ કાલજિલ નાનાનર સાથી અનેની કાર્યાલયનાં સુધી હે.
આયન નિદા—આયનનિદાનો ખરી તાલીમ સાથનો પ્રશાર ડેટે કરતાં
તનખારીમાં અતિ ધૂંગી વથી પદ્ધતો હે. તો જારે જેણ આસ સુધુ
આવે હે. અને ધૂર ધર ધોંસી ધોંસી કેના. તાજ હુરથી આણુતાણ વલાને
હે. નથી અન્યાં નેતું હે કે આંદે અપણ જેવા આનારા મેલાયો
એમણિ ૨. જે. દેશાધ, જે. પા. સુલાં, કંદરાણ બાંધુરકર વખણાય
એમણિ ૩. જો. દેશસુખ જ્વાને “પ્રાયેના ખમાલ” સાધિ હતી.
૪. પ્રથમ ૩. જો. દેશસુખ જ્વાને “પ્રાયેના ખમાલ” સાધિ હતી.
તાં શામતમાં જાણી મટી હતી. તે પાંદ ૬. ૬. મુખજ્વાને “આપે
સમાન” સાધિ હતી. તેતું મરણું તે જરૂરની સાયેન બધું હે.

915.47



Navasari
Gujarat - India